

ปรัชญาตะวันตก

สมัยใหม่

โดย

จ้านγκ ทองประเสริฐ

ราชบัณฑิตประเภทปรัชญา สาขาวิชาตรรกศาสตร์

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

Member of American Philosophical Association,
Eastern Division

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๔

ปรัชญาตะวันตก สมัยใหม่

© จำนงค์ ทองประเสริฐ

ISBN 974 - 575 - 189 - 8

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๔

อำนวยการพิมพ์ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาราตุ ท่าพระจันทร์ กทม. ๑๐๒๐๐
โทร. ๒๒๒๔๘๖๕

จัดจำหน่าย : ธรรมสภา โทร. ๔๓๔๔๒๖๗

ออกแบบปก : เซาว์ อิศว

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาราตุ ท่าพระจันทร์ กทม. ๑๐๒๐๐
โทร. ๒๒๑๘๘๔๒, ๒๒๔๘๒๑๔
โทรสาร ๒๒๔๘๒๑๔

ราคาเล่มละ ๑๒๐ บาท

แต่ พ่อและแม่ผู้บังเกิดเกล้า

คำปฐาบท

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ของคณะสงฆ์ไทย ที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชปณิธานของสมเด็จพระบวรมหิศรพระราชสมภารเจ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ โดยมีพระราชปณิธานว่า เพื่อให้พระสงฆ์ได้ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง เป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้ถึงความไพบูรณ์แพร่หลายออกไปอย่างไพศาล ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ทำการก่อสร้างอาคารสงฆ์เสนาสนะราชวิทยาลัยที่วัดมหาธาตุ เพื่อเป็นสถานศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นพระปรมาภิไธยของพระองค์ เท่ากับพระองค์ได้ทรงมอบดวงพระราชหฤทัยไว้แก่คณะสงฆ์

การศึกษาของพระสงฆ์ตามระบบการศึกษาสากลนับเป็นของใหม่ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงริเริ่มเป็นครั้งแรกในประเทศไทย การปฏิบัติจริง ๆ ได้เริ่มขึ้นในต้นรัชกาลที่ ๖ แต่ของคณะสงฆ์เพิ่งมาเริ่มจริง ๆ ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐ และได้พัฒนามาอย่างล้ำลึกมาก เนื่องด้วยเหตุปัจจัยที่ไม่พร้อมหลายประการ แม้จนปัจจุบันนี้มหาวิทยาลัยก็ยังขาดตำราสำหรับศึกษาค้นคว้าของนิสิตนักเรียน ตำราที่เป็นของมหาวิทยาลัยยังมีน้อยเหลือเกิน

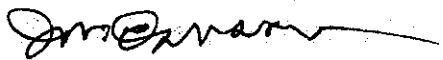
ราชบัณฑิต จ्ञานงค์ ทองประเสริฐ เป็นบัณฑิตรุ่นแรกของมหาวิทยาลัย และสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาโท ในสาขาวิชาปรัชญา ได้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนามหาวิทยาลัย ได้เรียบเรียงตำราตรรกศาสตร์มาแล้ว และบัดนี้กำลังเสนอปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ เพื่อเป็นหนังสือเรียนของผู้สนใจวิชาปรัชญา โดยทั่วไป

- ๗ -

อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ เป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในวิชาปรัชญา ทั้งปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก โดยได้ทำการค้นคว้าและทำการสอน มาเป็นเวลานานในสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง เป็นผู้มีชื่อเสียงซึ่งยอมรับกัน ในวงนักวิชาการ จึงมั่นใจได้ว่า หนังสือปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ที่ท่าน อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ เรียบเรียงขึ้นไว้นี้ จะสามารถให้ความรู้เรื่อง เกี่ยวกับปรัชญาตะวันตกในสมัยใหม่ได้อย่างชัดเจน เพราะท่านผู้เรียบเรียงได้ ให้ความพยายามค้นคว้าตามหลักวิชาที่มีหลักฐานควรแก่การเชื่อถือ ทั้งสำนวน ไวยากรณ์ น่าอ่าน เพราะอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ เป็นผู้เชี่ยวชาญในภาษาไทย บรรยายเรื่องภาษาไทยทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเป็นประจำมาเกือบ ๒๐ ปีแล้ว

ในนามของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ขอ อนุโมทนาและขอขอบคุณในกุศลเจตนาและวิริยอุตสาหะ ของอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ที่ได้รวบรวมและเรียบเรียงหนังสือ “ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่” มอบให้มหาวิทยาลัย วไลยอลงกรณ์ราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เป็นตำราเรียนของนิสิตและผู้สนใจใน วิชาปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ได้ศึกษาค้นคว้า อันจะเป็นสมบัติล้ำค่าของห้องสมุดของมหาวิทยาลัย.

(พระอมรเมธาจารย์)

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

คำนำ

ในการพิมพ์ ครั้งที่ ๒

หนังสือ “ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้ขาดตลาดมากกว่า ๑๐ ปีแล้ว ได้มีผู้เรียกร้องให้จัดพิมพ์ใหม่มานานแล้ว เพื่อจะได้เข้าชุดกับ “ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ” และ “ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง” แต่โอกาสยังไม่อำนวย จึงได้ระงับการพิมพ์ไว้ก่อน

ต่อมา พันโททองขาว พ่วงรอดพันธุ์ นายกสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้มาติดต่อขอจัดพิมพ์หนังสือชุด “ปรัชญาตะวันตก” ทั้งสมัยโบราณ สมัยกลาง และสมัยใหม่ รวมทั้งหนังสือปรัชญาชุดอื่น ๆ ด้วย ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รุ่นแรก และเป็นผู้ร่วมให้กำเนิดสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งมีจิตสำนึก ในพระคุณของมหาวิทยาลัยที่มีต่อข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลา จึงมีความยินดีอนุญาตให้ทางมหาวิทยาลัย และสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัย ดำเนินการจัดพิมพ์ได้ตามประสงค์

โลกในปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าในทางวัตถุและเทคโนโลยีสมัยใหม่ อย่างมากมายและรวดเร็วจนกระทั่งความเจริญทางด้านจิตใจของมนุษย์ในโลก พัฒนาไปไม่ทัน ทำให้เกิด “ช่องว่าง” ในชีวิตของมนุษย์ในสังคมมากขึ้นทุกที และความสับสนวุ่นวายในสังคมก็ติดตามมาเป็นดุจเงาตามตัวอย่างน่าวิตกกังวล และน่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม มนุษย์ในสังคมปัจจุบันซึ่งได้ตระหนักถึงภัยอันตรายของความเจริญทางวัตถุ ได้หันมาสนใจในด้านการพัฒนาจิตใจมากขึ้นตามลำดับ และในการพัฒนาจิตใจนั้น จำเป็นจะต้องยึดศาสนาและปรัชญาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับพัฒนาการทางวัตถุ เพื่อให้เกิด “สมดุล” ในชีวิต

- ง -

ปรัชญาเป็นวิชาที่สอนให้คนรู้จักใช้เหตุผล รู้จักฟังความคิดความเห็น
ของผู้อื่น รู้จักความประนีประนอม ปรัชญาถ้าศึกษาอย่างถูกต้องแล้วจะทำให้
มนุษย์เรามีความเห็นแก่ตัวน้อยลง

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ประสงค์จะให้
นิสิตนักเรียนของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีความเป็นเลิศทางวิชาการ ทั้งใน
ทางศาสนาและปรัชญา โดยเฉพาะในด้านปรัชญาตะวันตก ในสมัยที่ข้าพเจ้า
กลับจากการไปศึกษา ณ มหาวิทยาลัยเยล สหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔
และมาดำรงตำแหน่งผู้ช่วยอธิการบดี และรองอธิการบดี ฝ่ายวิชาการ ของ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แล้ว ข้าพเจ้าได้วางแผนการศึกษาปรัชญาตะวันตก
อย่างจริงจัง โดยกำหนดไว้ว่านิสิตชั้นปีที่ ๑ จะต้องศึกษา “ปรัชญาตะวันตก
สมัยโบราณ” ทั้ง ๒ ภาคการศึกษา นิสิตชั้นปีที่ ๒ จะต้องศึกษา “ปรัชญา
ตะวันตกสมัยกลาง” ทั้ง ๒ ภาคการศึกษา นิสิตชั้นปีที่ ๓ จะต้องศึกษา “ปรัชญา
ตะวันตกสมัยใหม่” ทั้ง ๒ ภาคการศึกษา และนิสิตชั้นปีที่ ๔ จะต้องศึกษา
“ปรัชญาตะวันตกกรวมสมัย” ทั้ง ๒ ภาคการศึกษา และในการศึกษาปรัชญา
ตะวันตกนั้น จะต้องศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยกำหนดให้ใช้
ตำราปรัชญาภาษาอังกฤษในทุกชั้นด้วย แต่ต่อมาก็ได้มีการเปลี่ยนแปลง
นโยบายด้านการศึกษารัฐบาลใหม่ หลังจากที่ข้าพเจ้าได้ลาสิกขาแล้ว
สภาพการศึกษาปรัชญาตะวันตกในมหาวิทยาลัยจึงได้เปลี่ยน
แปลงไป แทนที่จะศึกษาเพื่อ “ความเป็นเลิศ” ก็กลายเป็นศึกษา “เพียงเพื่อรู้บ้าง”
เท่านั้น นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

เมื่อมหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีความ
ประสงค์จะให้นิสิตของมหาวิทยาลัยมีความรู้ความเข้าใจปรัชญาตะวันตกให้
มากยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าจึงยินดียิ่ง เพราะในการติดต่อกับชาวตะวันตก เพื่อเผยแพร่
แพร่ “พุทธธรรม” ของเรานั้น เราจะต้องรู้ศาสนาและปรัชญาอันเป็นพื้นฐาน
แห่งจิตใจของเขาด้วย จึงจะได้ชื่อว่า “รู้เขารู้เรา” เพราะถ้าเรา “รู้เขารู้เรา”

คำนำ

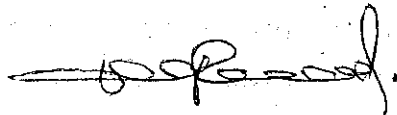
แม้ว่าประเทศไทยจะได้ดำเนินการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยมาเป็นเวลาหลายสิบปีแล้ว แต่ระดับการศึกษาของประเทศก็ยังไม่อยู่ในขั้นที่น่าพึงพอใจนัก ทั้งนี้เพราะวิชาที่สำคัญและจำเป็นต่อชีวิตจิตใจได้ถูกเพิกเฉยมาเป็นเวลานาน นั่นคือการศึกษาวិชาศาสนาและปรัชญา ซึ่งมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในต่างประเทศเขาถือว่าสำคัญมาก บางมหาวิทยาลัยถึงกับกำหนดให้นิสิต นักศึกษา ไม่ว่าจะศึกษาในคณะใดก็ตาม ต้องศึกษาวิชาศาสนาและปรัชญาด้วยตามสมควร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดดุลยภาพแห่งชีวิต ไม่เอนเอียงไปในทางวัตถุนิยมหรือทางจิตนิยมมากนัก แม้ว่าแผนการศึกษาของชาติไทยเราจะถือว่า “จริยศึกษา” เป็นแขนงที่สำคัญเป็นอันดับหนึ่งของแผนการศึกษาชาติ แต่ในด้านปฏิบัติแล้ว เกือบไม่มีความหมายอะไร เพราะเรายังขาดครูอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในสาขานี้อยู่มาก เยาวชนของชาติแม้จะมีวิชาความรู้มากมายหลายสาขา แต่หากจิตใจของเขามีได้รับการอบรมปณิธิในทางที่ดีแล้ว ความรู้ที่เขามีอยู่อาจเป็นภัยอันใหญ่หลวงต่อประเทศชาติก็ได้

โดยเฉพาะการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งจะสร้างคนให้เป็นปัญญาชนของประเทศขึ้นมานั้น เกือบไม่มีหลักสูตรเกี่ยวกับศาสนาหรือปรัชญาอยู่เลย แม้จะมีอยู่บ้างก็เพียงส่วนน้อย และก็มีเฉพาะบางมหาวิทยาลัย หรือบางคณะเท่านั้น มหาวิทยาลัยต่าง ๆ เริ่มสนใจในวิชาศาสนาและปรัชญาบ้างก็เพียงในช่วงระยะเวลาเพียง ๒-๓ ปีมานี้เท่านั้นเอง ทั้ง ๆ ที่วิชาประเภทนี้เป็นวิชาที่สอนให้คนมีคุณธรรม มีเหตุผล แต่ก็ได้ถูกเพิกเฉยมานาน ซึ่งอาจเนื่องมาจากรัฐหรือผู้บริหารการศึกษาในระดับอุดมศึกษามองไม่เห็นความสำคัญของวิชาเหล่านี้ หรืออาจเนื่องมาจากตนเองไม่เคยศึกษามาก่อนประการหนึ่ง หรืออีกประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะเราไม่มีคณาจารย์และตำราประเภทนี้อย่างเพียงพอก็ได้ ทั้งนี้เพราะเราไม่ได้เตรียมคนของ

- ๑ -

แล้ว รอบ ๑๐ ครั้ง ก็จะชนะทั้ง ๑๐ ครั้ง แต่ถ้าเรื่องของเรา เราก็คงไม่รู้ เรื่องของเขา เราก็คงไม่รู้ คือ “ไม่รู้เขาไม่รู้เรา” อย่างนี้ รอบ ๑๐ ครั้ง ก็ต้องแพ้ทั้ง ๑๐ ครั้ง โดยไม่ต้องสงสัย

การที่สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยพายัพ ได้จัดพิมพ์หนังสือ “ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่” ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เข้าชุดกับ “ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ” แล้ว “ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง” นั้น ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยพายัพ โดยเฉพาะพันโททองขาว พ่วงรอดพันธุ์ นายกสมาคม และบรรดากรรมการของสมาคมทุกท่าน และขอขอบคุณอาจารย์ ดร. อาภรณ์ พฤษะศรี และเจ้าหน้าที่ที่ได้ช่วยพิมพ์ และจัดทำ ดรรชนีท้ายเล่มให้ได้อย่างเรียบร้อยเป็นที่ถูกใจข้าพเจ้ามาก รวมทั้ง คุณนพพร โชคไพโรศรี ผู้จัดการโรงพิมพ์มหาวิทยาลัยพายัพ ที่ได้เอาใจใส่เป็น ภาระธุระในการจัดพิมพ์อย่างประณีตสวยงามสมใจของข้าพเจ้า ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

(นายจ่านงค์ ทองประเสริฐ)

๒๙ สิงหาคม ๒๕๓๔

ราชบัณฑิตยสถาน ในพระบรมมหาราชวัง

โทร. ๒๒๒-๔๔๖๔, ๒๒๒-๖๑๕๙, ๒๒๒-๐๑๔๙

-๓-

เรามาก่อน เราไม่ได้สร้างคนของเราไว้ เมื่อจะเปิดสอนวิชาเหล่านี้ขึ้นมา จึงหาผู้สอนได้ยาก

ข้าพเจ้าได้พิจารณาเห็นความสำคัญของวิชาศาสนาและปรัชญาในแง่นี้ เพราะต้องรับหน้าที่บรรยายวิชาเหล่านี้อยู่ในหลายมหาวิทยาลัยด้วยกัน คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และวิทยาลัยพยาบาล สภาภาษาไทย เป็นต้น ปัญหาที่น่าหนักใจที่สุดก็คือตำรา โดยเฉพาะวิชาปรัชญาตะวันตก เกือบจะหาตำราที่เป็นภาษาไทยไม่ได้เลย ข้าพเจ้าได้รับคำขอร้องจากนิสิตนักศึกษาและครูบาอาจารย์ต่างๆ ให้ช่วยเรียบเรียงหนังสือปรัชญาตะวันตกขึ้นเพื่อเป็นอุปกรณ์การศึกษาในมหาวิทยาลัย และข้าพเจ้าก็ได้เรียบเรียงเสร็จไปแล้ว ๒ เล่ม คือ ปรัชญาตะวันตก สมัยโบราณ เล่มหนึ่งกับ ปรัชญาตะวันตก สมัยกลาง อีกเล่มหนึ่ง

ข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้ว่าจะเรียบเรียงปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่และสมัยปัจจุบันให้จบ แต่โดยเหตุที่เรื่องของปรัชญาสมัยใหม่และสมัยปัจจุบันนั้นมีมาก ข้าพเจ้าจึงคิดจะแยกออกเป็น ๓ เล่ม เล่มนี้เป็นเล่มที่ว่าด้วยปรัชญาสมัยใหม่ตอนต้น โดยเริ่มต้นด้วย เรอเน เดกาตซ์ แห่งลัทธิเหตุผลนิยม และลงท้ายด้วย เดวิด ฮิวม์ แห่งลัทธิประจักษ์นิยม ส่วนสมัยใหม่ ตอนปลาย กับสมัยปัจจุบันนั้น ข้าพเจ้าจะได้เขียนออกมาในโอกาสต่อไป

ข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณ คุณจิตต์ แพร์พานิช แห่งสำนักพิมพ์ แพร์พิตยา และ พ.ต.อ. ชลอ อุทกภาชน์ ที่มองเห็นความสำคัญของหนังสือประเภทนี้ ว่าจะมีประโยชน์ต่อการศึกษาของชาติในระดับอุดมศึกษาเป็นอย่างยิ่ง และได้ให้ความสนับสนุนเป็นอย่างดี จึงทำให้หนังสือสำเร็จออกมาเป็นรูปเล่มดังที่ปรากฏอยู่ในมือของท่านนี้ นอกจากนั้นก็ขอบคุณ นายจ้านงค์ บุญญพันธ์ และ น.ส. เสาวลักษณ์ บุญเศรษฐ ที่ได้ช่วยทำวรรชนีให้โดยตลอด

-१-

ข้าพเจ้าเชื่อว่าปรัชญาสมัยใหม่ที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงขึ้นนี้อาจมีอะไรขาดตกบกพร่องอยู่บ้างไม่มากนักน้อย เพราะการจะเขียนตำรับตำราให้สมบูรณ์แบบในคราวเดียวนั้นนับว่ายากอย่างยิ่ง เรื่องราวต่างๆ ที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงขึ้นนี้ก็อาศัยข้อความจากตำราหลายเล่มด้วยกัน เท่าที่จะหาได้ในขณะนี้ และเท่าที่กาลเวลาจะอำนวยให้ค้นคว้าได้ เพราะฉะนั้น ถ้าหากจะมีอะไรขาดตกบกพร่องไปบ้าง ข้าพเจ้าก็หวังว่าคงจักได้รับความเมตตาจากท่านผู้รู้ช่วยแนะนำเพื่อจะได้ปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป.

นายจำนงค์ ทองประเสริฐ

৯৫ মে ১৯৭৮ খ্রিঃ

ราชบัณฑิตยสถาน พระนคร

ព្រៃ ឯកស្រង

สารบัญ

คำปรารภของอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์	- ก -
คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒	- ค -
คำนำ (ในการพิมพ์ครั้งแรก)	- ฉ -
บทที่ ๑ : ลัทธิเหตุผลนิยม	๑-๑๕
บทที่ ๒ : ลัทธิเหตุผลนิยม (ต่อ) : เรอเน เดกาตซ์ : ความเห็น ทางด้านปรัชญาของเดกาตซ์ - ข้อความที่คัดมาจาก หนังสือของเดกาตซ์ - ประมวลย่อเรื่องการเข้าสมาธิ ๖ ตอนตามลำดับ - การเข้าสมาธิตอนที่ ๑ : เกี่ยวกับสิ่ง ที่เราอาจสงสัยได้ - การเข้าสมาธิตอนที่ ๒ - การเข้า สมาธิตอนที่ ๓ - การเข้าสมาธิตอนที่ ๔ - การเข้าสมาธิ ตอนที่ ๕ - การเข้าสมาธิตอนที่ ๖	๑๕-๗๗
บทที่ ๓ : ลัทธิเหตุผลนิยม (ต่อ) : เบเนดิกต์ เดอ สปิโนซา : ข้อ ความที่คัดมาจากหนังสือของ สปิโนซา - ตอนที่ ๒ เกี่ยวกับธรรมชาติ และบ่อเกิดของจิต	๗๗-๑๕๒
บทที่ ๔ : ลัทธิเหตุผลนิยม(ต่อ): กอทท์ฟรีด วิลเฮล์ม ฟอน ไลบ์นิซ : ปรัชญาของไลบ์นิซ เรื่องระเบียบวิธี - ตรรกศาสตร์ และพื้นฐานแห่งศาสตร์ต่าง ๆ - หลักการว่าด้วยเหตุผล ที่พอเพียง - เอกลักษณะในสิ่งที่เป็นปัจเจกและปฏิบัติที่ ถูกต้อง - เรื่องหลักการปรัชญาในแง่คณิตศาสตร์ของ นิวตัน - การสะท้อนให้เห็นภาพในเรื่องความรู้ความจริง และมโนคติ - เรื่องบ่อเกิดอันตมิมะของสิ่งทั้งหลาย - เรื่อง อภิปรัชญา - บทความใหม่ ๆ เกี่ยวกับเรื่องความเข้าใจ ของมนุษย์ - โมนาดวิทยา - บทสรุปลัทธิเหตุผลนิยม	๑๕๓-๒๒๐

- บทที่ ๕ : ลัทธิประจักษ์นิยม ๒๒๑-๒๓๖
- บทที่ ๖ : ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ) : ฟรานซิส เบคอน : ข้อ
ความที่คัดมาจากคำนำหนังสือ Novum Organum -
ข้อความที่คัดมาจาก First Book of Aphorisms ๒๓๗-๒๕๖
- บทที่ ๗ : ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ) : โรนัลด์ ฮอบส์ : ข้อความที่
คัดมาจากหนังสือของฮอบส์ - เรื่องความรู้สึก - เรื่อง
จินตนาการ - เรื่องเหตุผลและวิทยาศาสตร์ ๒๕๗-๒๘๑
- บทที่ ๘ : ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ) : จอห์น ล็อก : ข้อความที่คัด
มาจากหนังสือปรัชญา An Essay Concerning
Human Understanding - มโนคติทั่ว ๆ ไปและปอ
เกิดแห่งมโนคติ ๒๘๓-๓๑๐
- บทที่ ๙ : ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ) : ยอร์จ เบิร์กเลย์ : บท
สนทนาระหว่างไฮลัสกับฟีโลโนอุส ๓๑๑-๓๓๕
- บทที่ ๑๐ : ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ) : เดวิด ฮิวม์ : ความตรึงใจ
กับมโนคติ - มโนคติแบบง่าย ๆ กับมโนคติแบบซับซ้อน
- บทสรุป ลัทธิประจักษ์นิยม ๓๓๗-๓๕๓
- หนังสืออ้างอิง ๓๕๕-๓๕๖
- บรรณานุกรม ๓๕๗-๓๕๘

บทที่ ๑

ลัทธิเหตุผลนิยม : Rationalism

บทที่ ๑

ลัทธิเหตุผลนิยม

: RATIONALISM

คำว่า “ลัทธิเหตุผลนิยม” เป็นคำที่ใช้แสดงหมายถึงความโน้มเอียงทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติต่างๆ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเอาความคิดมาแปลความหมาย ของจักรวาลล้วนๆ หรือ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำชีวิตของปัจเจกชนและของสังคมให้เป็นระเบียบสม่าเสมอ ให้เป็นไปตามหลักการเกี่ยวกับเหตุผล และเพื่อจัดทุกสิ่งทุกอย่างที่ไร้เหตุผลให้หมดไปมากที่สุดที่จะทำได้ หรือเพื่อทำภูมิหลังทุกสิ่งทุกอย่างที่ขาดเหตุผลให้มีระเบียบขึ้น ลัทธิเหตุผลนิยมได้แสดงบทบาทที่เป็นพื้นฐานในยารุ่งอรุณแห่งปรัชญาทั่วไป ซึ่งเป็นตัวแทนความพยายามที่จะเข้าใจโลกใน

ฐานเป็นโครงร่างที่ปะติดปะต่อกันโดยเหตุผลที่อาจวิเคราะห์ได้โดยอาศัยเหตุผลของมนุษย์ ดังที่มีปรากฏอยู่ในระบบอภิปรัชญาที่ยิ่งใหญ่ ลัทธิเหตุผลนิยมยังได้ใช้อิทธิพลที่เด็ดขาดพัฒนาวิทยาศาสตร์ โดยการวางหลักการเข้าหาธรรมชาติ โดยอาศัยตรรกศาสตร์ผสมคณิตศาสตร์ และโดยการตั้งปัญหาที่จะเอาวิธี นี้มาใช้ได้ในทุกเรื่องอย่างเข้มงวดกดขันอีกด้วย เมื่อว่าในด้านชีวิตส่วนบุคคลและชีวิตทางสังคมแล้ว ลัทธิเหตุผลนิยมย่อมหาวิธีที่จะสร้างหลักการสากลและที่เป็นประจักษ์ในตัวขึ้นเพื่อทำให้พฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปอย่างมีระเบียบสม่ำเสมอ ลัทธิเหตุผลนิยมจึงไปถึงความพยายามที่จะทำให้ชีวิตมีเหตุผลขึ้นมา

ลัทธิเหตุผลนิยมมักจะได้จุดเริ่มต้นมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ในสหญาณ (intuition) ดังเดิมเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ และเหตุการณ์ต่างๆ ของเรานั้น ความแท้จริงย่อมเสนอตัวเองเป็นอะไรบางอย่างที่ไม่มีเหตุผล สิ่งนี้เผชิญหน้าเราในตอนแรกๆ ก็คือสหญาณทางประสาทสัมผัส ความเปลี่ยนแปลง ความตรึงใจ และเหตุการณ์ต่างๆ โดยบังเอิญ การสำแดงชีวิตในปรากฏการณ์ตามธรรมชาติและตามสัจชาตเวทีที่นับว่าขัดแย้งกับสหญาณดังเดิมนี้นี้ ก็คือว่าการเข้าสู่ความแท้จริงอย่างมีเหตุผลนั้นจะต้องยืนยันตัวเองได้ ความจริง เราได้กำหนดให้เหตุผลขัดความไม่มีเหตุผลเลย ภาระของลัทธิเหตุผลนิยมนั้นก็เพื่อสนับสนุนการต่อสู้กับทุกสิ่งทุกอย่างที่ขัดต่อเหตุผลมากกว่า ในอาณาจักรแห่งทฤษฎีนั้น ลัทธิเหตุผลนิยมปฏิเสธ “โลกแห่งประสาทสัมผัสที่ปรากฏ” ในอาณาจักรแห่งการปฏิบัติ ลัทธิเหตุผลนิยมหาวิธีการต่างๆ เพื่อต่อสู้กับมูลเหตุแห่งความบังเอิญและโชคชะตาในชีวิตปัจเจกชนและชีวิตสังคม โดยการต่อสู้กับสัจชาตเวทีในตัวมนุษย์ และเสนอการวิพากษ์วิจารณ์ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตสังคมที่มีลักษณะเชื่อถือปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่ทำกันสืบมา และที่ขัดแย้งกับการสะท้อนภาพอย่างมีเหตุผลที่วางเป็นกฎเกณฑ์ไว้แล้ว

ในชีวิตทางด้านสังคมและประวัติศาสตร์ อำนาจของลัทธิเหตุผลนิยมเกิดจากความมั่นใจที่ปัจเจกชนและสังคมมอบไว้กับเหตุผล ความเชื่อนี้เป็นความเชื่อถือที่เกิดจากการทดลองอันสืบเนื่องมาจากความสำเร็จหรือความผิดพลาดของมนุษย์ ในการที่ได้พยายามเพื่อให้บรรลุถึงความรู้เกี่ยวกับจักรวาลอย่างมีเหตุผล และกฎข้อบังคับที่มีเหตุผลเกี่ยวกับชีวิตปัจเจกชนและชีวิตสังคม บางทีก็ใช้พลัง

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๕

ที่ขาดเหตุผลที่แสดงอยู่ในธรรมชาติ บางทีชีวิตก็ให้ความจริงใจเกี่ยวกับอำนาจทุกอย่าง และบางทีเหตุผลของมนุษย์ก็สำนึกถึงความอ่อนแอของตนอีกประการหนึ่ง บางทีมนุษย์เราก็ถูกใจมืดด้วยอำนาจซึ่งเหตุผลได้สำแดงตัวให้ปรากฏในความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ และในการทำความสัมพันธ์ของมนุษย์แบบต่างๆ ให้มีระเบียบ และเขาก็เกิดมีความรู้สึกว่า จิตของมนุษย์นั้นเป็นอริปัตย์ในด้านประวัติศาสตร์ สัมพันธภาพระหว่างสิ่งที่มีเหตุผลกับสิ่งที่ไร้เหตุผล หรือกับสิ่งที่เหนือเหตุผลนั้น ได้ก่อให้เกิดมีการเปลี่ยนรูปต่างๆ กันขึ้น สิ่งที่ไร้เหตุผลซึ่งเหตุผลจะต้องพิชิตนั้น บางทีก็สำแดงตัวให้ปรากฏอย่างมากมายในโลกแห่งประสาทสัมผัส บางทีก็สำแดงตัวให้ปรากฏในพลังแห่งความบังเอิญและโชคชะตาที่แสดงอยู่ในชีวิตของปัจเจกชน และในระหว่างชีวิตของปัจเจกชน บางทีก็สำแดงตัวให้ปรากฏในธรรมชาติของมนุษย์เอง และบางทีก็สำแดงตัวให้ปรากฏในลำดับแห่งเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ลัทธิเหตุผลนิยม แม้จะเกิดจากหลักการสากลและไม่เปลี่ยนแปลง แต่ถึงกระนั้นก็ต้องเปลี่ยนแปลงท่าทีและวิธีการของตนด้วย โดยการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกลยุทธ์ของตนให้สอดคล้องต้องกันกับแบบฟอร์มต่างๆ ที่สิ่งที่ไร้เหตุผลมีอยู่

ลัทธิเหตุผลนิยมของกรีกที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือ มุ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อโลกแห่งประสาทสัมผัส ในความแตกต่างตรงกันข้ามกับโลกแห่งสิ่งที่ปรากฏอันเปลี่ยนแปลงได้นั้น เราหวังว่าโดยอาศัยแนวความคิดที่ไม่เปลี่ยนแปลงนี้เอง เหตุผลก็จะบรรลุถึงภาวะที่แท้ได้ เหตุผลและภาวะได้กลายเป็นคำที่ใช้คู่กันไป ทั้งนี้ก็เพราะเหตุผลย่อมยึดวัตถุประสงค์และธาตุมูลต่างๆ แห่งจักรวาลที่อาจคิดถึงได้เข้าไว้ โดยวิธีนี้ อภิปรัชญาก็มีรูปฟอร์มแห่งศาสตร์ที่ว่าด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับทุกสิ่งทุกอย่างที่ยังคงเป็นสิ่งที่ เป็นเอกลักษณ์ในตัว ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงในทางโลกทั้งปวง ในวิชาตรรกศาสตร์ อะริสโตเติลได้พัฒนาความคิดแบบต่างๆ ที่จะทำให้มนุษย์สามารถบรรลุถึงความรู้เกี่ยวกับความแท้จริงอย่างมีเหตุผลและที่เป็นวัตถุวิสัยนี้ เหตุผลของมนุษย์และเหตุผลของโลกได้พบเอกภาพของมันในเหตุผลของสรวง ซึ่งเป็นการเปิดแห่งเหตุผลของมนุษย์และเหตุผลของโลก ในหลักการข้อนี้ภายนอกขอบเขตแห่งเหตุผลจึงคงมีอยู่เฉพาะโลกแห่งความเปลี่ยนแปลง ที่รวมเอาความแตกต่างที่เป็นปัจเจกทั้งปวงเข้าไว้ด้วยกันเท่านั้น โดยเหตุที่เหตุผลถูกจำกัด

๖

ลัทธิเหตุผลนิยม

ขอบเขตอยู่แค่สิ่งที่เป็นแบบและสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์อยู่ในตัวซึ่งมีอยู่บ่อยๆ นี่เอง จึงถือว่าเหตุผลไม่สามารถขยายอำนาจไปถึงเหตุการณ์อีกมากมายที่เกิดขึ้นในชีวิตของปัจเจกชนและสังคมชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะความสำคัญที่เป็นปัจเจกของชีวิตได้ เราไม่อาจอนุมานเอาจากกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีเหตุผลได้ ข้อนี้มิได้หมายความว่า เหตุผลไม่มีเสียงอยู่ในชีวิตของมนุษย์ เพราะนอกจากเหตุผลทางด้านทฤษฎีแล้ว อะริสโตเติลยังเห็นว่ามีเหตุผลทางด้านปฏิบัติอีกด้วย อย่างไรก็ตาม อะริสโตเติลมักเกี่ยวข้องกับความรู้ในเรื่องสิ่งทีอาจมีเป็นได้มากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับความรู้ที่จะทำให้ชีวิตมีเหตุผลเอง ลัทธิเหตุผลนิยมทางด้านจริยศาสตร์ของโสกราตีส ซึ่งเป็นแบบท่าทีในด้านเหตุผลของพวกกรีกที่มีต่อชีวิตนั้น มีศูนย์กลางอยู่ที่ความรู้มากกว่าอยู่ที่เจตจำนง

ภายใต้อิทธิพลแห่งเจตนารมณ์ของโรมันนี้เองที่ทำให้การสังเคราะห์เหตุผลกับเจตจำนงเข้าด้วยกันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ขึ้นมา ในทัศนะเกี่ยวกับโลกของพวกเขาโรมันนั้น เหตุผลได้กลายเป็นพลังอย่างหนึ่งในชีวิตปัจเจกชน และชีวิตทางการเมือง บัดนี้ลัทธิเหตุผลนิยมเชิงวัตถุวิสัยและที่เกี่ยวกับการพิจารณาไตร่ตรองของพวกกรีกได้เปิดทางให้แก่ลัทธิเหตุผลนิยมเกี่ยวกับเจตจำนงที่มีความโน้มเอียงหนักไปในทางปฏิบัติ เหตุผลกลายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งสำหรับควบคุมชีวิต ในบรรดาทฤษฎีที่สำคัญอย่างที่สุดในเรื่องนี้ก็คือ ทฤษฎีที่ว่าความเห็นแจ้งภายในทางด้านศีลธรรมและที่มีเหตุผลนั้น เป็นเรื่องธรรมดาสามัญสำหรับมนุษย์ทั้งปวง เราสันนิษฐานกันว่า ความเห็นแจ้งหรือพินิจยลเหล่านี้จะได้รับความเห็นชอบจากสิ่งที่คิดได้ทุกชนิด ความเห็นแจ้งหรือพินิจยลเหล่านี้ย่อมสมเหตุสมผลในทุกกาลและในทุกชาติทุกภาษา ทฤษฎีนี้เป็นป่อเกิดแห่งมโนคติเกี่ยวกับการออกกฎหมายสากลที่เข้าใจกันว่าเป็นมูลฐานแห่งระเบียบของโลก ทั้งที่เป็นไปในทางการเมืองและทางสังคมแนวความเห็นเช่นนี้ซึ่งซิเซโรได้ทำให้เป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายและใช้อยู่ นั้น ก็ยังคงอำนวยให้ซึ่งพื้นฐานสำหรับลัทธิเหตุผลนิยมเชิงปฏิบัติ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในชีวิต ทางด้านสังคมจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๓

ดังนั้น เราจึงได้ทัศนะเกี่ยวกับจักรวรรดิโลกทิพย์ที่มีกฎแห่งเหตุผลที่สมเหตุสมผลเป็นสากล ทำให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบ คู่ขนานไปกับมโนคติของพวกกรีก

เกี่ยวกับเรื่องจักรวาลที่ก่อให้เกิดขึ้นในใจตามหลักเหตุผล อย่างไรก็ตาม กฎเหล่านี้เดิมทีเป็นกฎเกี่ยวกับธรรมชาติที่ถูกตั้งตามกฎหมายที่มีแบบฟอร์ม กฎเหล่านี้ทำให้เกิดบรรทัดฐานสำหรับชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่ถูกแตกต่างกับสิ่งที่ผิดในสัมพันธภาพของมนุษย์ทั้งปวง แต่โดยเหตุที่เหตุผลในหน้าที่นี้ไม่สามารถทำชีวิตของมนุษย์ให้เป็นรูปร่างต่างๆ เพื่อขจัดทุกข์ สิ่งที่เราเหตุผลให้หมดไป และเพื่อครอบงำมูลแห่งโชคชะตาที่ขัดกับกฎแห่งเหตุผลนี้เอง บัจเจกชนจึงเริ่มแสวงหาที่พึ่งให้แก่ตนเองด้วยเหตุผลข้อนี้แหละจึงนับว่าจำเป็นที่ว่า ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งอย่างมีเหตุผลของบัจเจกชน ควรครอบงำกิเลสของเขาได้ ดังนั้นจึงได้มีการพัฒนาอุดมคติของนักปราชญ์ฝ่ายสโตอิกขึ้น พวกสโตอิกก็คือพวกที่ใช้เหตุผลเป็นเครื่องนำทาง และผู้ที่เมื่อได้พบกับชีวิตภายนอกที่ขึ้นๆ ลงๆ ก็ยังคงยืนยันทศรภาพแห่งบุคลิกลักษณะที่เป็นอิสระและมีอยู่ในตัวเองอยู่

ความเชื่อมั่นในอำนาจของเหตุผลซึ่งเป็นลักษณะความคิดของพวกสโตอิกนั้น มิได้ปรากฏว่ามีอยู่ในทัศนะของโลกคริสต์ศาสนาเลย เซนต์ ออกัสตินได้กล่าวไว้ว่า สัตว์ชาติและเจตจำนงมีความมีเป็นและธรรมชาติที่เป็นอิสระ และไม่ยอมตกอยู่ในความควบคุมของพุทธิปัญญาและเหตุผล ในฐานะที่เป็นผลแห่งความชั่วของอาดัม ที่เป็นเหตุแห่งความหายนะของมนุษยชาติ มนุษย์เราจึงไม่สามารถจะตัดสินใจอะไรให้สอดคล้องกับใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับเหตุผลได้ ข้อนี้พิตุจนให้เห็นว่า เรามีทั้งความไร้อำนาจแห่งเหตุผลของมนุษย์ และความจำเป็นที่จะต้องได้รับเมตตาจากสวรรค์ เพราะฉะนั้น ในคริสต์ศาสนาสันตติยกลาง จึงได้มีการพัฒนามโนภาพเกี่ยวกับชีวิตขึ้นมาใหม่ บัดนี้เราตระหนักดีว่า ชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความหมายที่เปิดเผยให้เห็นว่ามีโครงการสวรรค์อยู่ในตัวทั้งหมด โดยเหตุที่พระเป็นเจ้าทรงควบคุมดูแลประวัติมนุษย์ ความรู้แจ้งโดยเหตุผลจึงไม่เคยยึดความหมายแห่งประวัติของมนุษย์ไว้ได้เลย เฉพาะการตัดสินใจของสวรรค์เท่านั้นที่เปิดเผยโครงการของสิ่งทั้งปวง และดังนั้นเราจึงอาจเข้าใจความหมายแห่งชีวิตได้ก็จากทัศนะของศาสนานี้เอง เราไม่เคยเข้าใจความหมายแห่งชีวิตจากทัศนะแห่งความคิดที่มีเหตุผล ซึ่งยังคงมีอยู่ในอาณาจักรของสิ่งที่ถาวรและเป็นเอกลักษณ์อยู่ในตัวเลย เหตุผลจะจัดการกับการบังเกิดขึ้นทางโลกๆ เช่น เรื่องการไถ่บาป ซึ่งขึ้นอยู่กับ

เจตจำนงของพระเป็นเจ้า และซึ่งพิจารณาตัดสินชีวิตของมนุษยชาติทั้งปวงได้
อย่างไร? ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะกำหนดสิ่งต่อเติมทางประวัติศาสตร์และทาง
ศาสนาที่แสดงความหมายแห่งชีวิตที่เหนือเหตุผลไว้ในระบบในภาพเกี่ยวกับสิ่งที่
เป็นโบราณ

ลัทธิวินิยมซึ่งพบว่าแสดงตัวอย่างแจ่มแจ้งที่สุดในคำสอนของเซนต์โทมัส
อะควีนาสนั้น ในการวิเคราะห์ครั้งสุดท้ายได้มีพื้นฐานอยู่ที่มโนภาพเกี่ยวกับพระ
เป็นเจ้าในสมัยกลางนั่นเอง เราเข้าใจพระเป็นเจ้าว่าเป็นพุทธิปัญญาที่คิดเฉพาะ
สิ่งที่เป็นนิรันดร์และที่เป็นสากล และในฐานะที่เป็นเจตจำนงก็แสดงพระองค์ออก
มาในรูปการกระทำแบบโลกๆ อย่างเรื่องการไถ่บาป แต่ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่ง
ไปถึงเรื่องการตัดสินแห่งเจตจำนงของพระเป็นเจ้า ก็ยังคงอยู่ภายนอกขอบเขต
แห่งเหตุผลของมนุษย์อยู่ดี ลัทธิวินิยมเจตจำนง (voluntarism) ที่เหนือเหตุผลนี้
ทางด้านตรรกศาสตร์ ได้พัฒนาถึงที่สุดในสมัยวิลเลียมแห่งออกคัม

ความเชื่อถือนในเรื่องการแปลความหมายชีวิตของมนุษย์ที่เหนือเหตุผลและ
เด็ดเดี่ยว มิได้ปรากฏในสมัยปุนาภในฐานะที่เป็นผลแห่งการทำให้ทัศนะทาง
ศาสนาที่ถือกันมาเป็นประเพณีแตกแยกกันออกไป มโนคติเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าได้
เปิดทางให้แก่มโนคติเกี่ยวกับโชคชะตา (Fortuna) ของคนโบราณ มูลฐานแห่งชีวิต
นี้ไร้เหตุผล ทำนายไม่ได้ และไม่แน่นอน ได้มีแสดงอยู่ในวรรณคดีและปรัชญาสมัย
นั้น ปัจเจกชนได้หันมาอาศัยตัวเองอีก โดยมองหาความสงบและความปลอดภัยใน
การพัฒนาเหตุผลที่เป็นปัจเจกของเขา เหตุผลประการหนึ่ง หมายถึงการหนีให้
พ้นความยุ่งยากของชีวิต ปรัชญาเกี่ยวกับชีวิตของพวกเขาได้อีกจึงกลับได้รับความ
นิยมชมชอบอีก

อีกประการหนึ่ง คนในสมัยปุนาภซึมซาบไปด้วยความรู้สึกเกี่ยวกับความ
มากมายของสิ่งต่างๆ และเหตุการณ์ทั้งหลายที่ท้าทายกฎแห่งเหตุผล และซึมซาบ
ไปด้วยความรู้สึกเกี่ยวกับอนันตภาพของความอาจเป็นไปได้ที่เปิดเผยตัวเองอยู่ในตัวเขา
ได้มีความรู้สึกใหม่ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นส่วนบางส่วน เช่นเกี่ยวกับความหมายของปรากฏ-
การณ์ที่เป็นปัจเจก ดังนั้นแบบฟอร์มแห่งการคิดอย่างมีเหตุผลเท่าที่ปฏิบัติกันสืบมา
ซึ่งกำหนดไว้คล้ายกันว่า แบบฟอร์มเหล่านั้นเดิมใช้สำหรับรวบรวมสิ่งที่ปัจเจก

และที่เปลี่ยนแปลงได้ เข้าเป็นสิ่งที่สากลและเป็นสิ่งที่ถาวรนั้น ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าหาเป็นการเพียงพอไม่ บัดนี้สิ่งที่เป็นภาระที่สำคัญยิ่งก็คือ การให้หลักการที่มีเหตุผลสำหรับจัดและทำให้ความมากมายของโลกที่มองเห็นได้นี้เป็นระเบียบ เราไม่ต้องสนใจในการรวบรวมสิ่งต่างๆ ให้เป็นแบบทางมโนภาพอีกต่อไปแล้ว แต่เราจะต้องสนใจในการตีความหมายสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกของปรากฏการณ์ ให้สอดคล้องกันกับกฎแห่งเหตุผลมากกว่า บัดนี้แบบมโนคติ รูปฟอร์ม ได้หลักการให้แก่น้ำที่ ญัตติและกฎเกี่ยวกับการที่สิ่งทั้งหลายในจักรวาลอาศัยกันและกันเกิดขึ้น การแบ่งประเภทสิ่งต่างๆ เป็นชั้นสูงขึ้นต่ำตามแบบสถิต (static) และแบบมโนภาพนั้น ได้หลักการให้แกกฎเกี่ยวกับความเกี่ยวเนื่องกันอย่างมีเหตุผลตามแบบพลวัต (dynamic) การเน้นในเรื่องภาวะได้หลักการให้แก่การเน้นในเรื่องเหตุการณ์ต่างๆ

โดยอาศัยวิธีนี้เองจึงได้มีการพัฒนาลัทธิเหตุผลนิยมเชิงสร้างสรรค์และเป็นแบบวิทยาศาสตร์ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ขึ้น มูลฐานแห่งลัทธิเหตุผลนิยมประกอบด้วยคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับเหตุผลที่ยอดเยียม บัดนี้ภารกิจที่สำคัญของพวกปรัชญาเมธีก็คือ ทำให้จักรวาลกลายเป็นเรื่องคณิตศาสตร์ โดยใช้วิธี "คณิตศาสตร์สากล" ที่วางโครงการไว้ คณิตศาสตร์สากลซึ่งกาลิเลโอได้วางหลักไว้เป็นคนแรกนี้ ได้กลายเป็นพื้นฐานและระบบที่นักเดาอาของ เดการ์ตส์ สปิโนซา และไลบ์นิซ

หลังจากที่ลัทธิสกอลาสติกได้ล้มเหลวไปแล้ว ปรัชญาตะวันตกก็ค่อยๆ กลายรูปมาเป็นแบบ "สมัยใหม่" ยิ่งขึ้น ถ้าว่าในเชิงลบแล้ว ทำที่นี้ซึ่งนับว่าเป็นมรดกของปุนาพนั้น ประกอบด้วยการปฏิเสธอำนาจทางด้านศาสนจักร ถ้าว่าในเชิงบวกแล้ว ก็เป็นการยอมรับทำที่ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เด่นชัดแห่งบรรยากาศทางด้านจิตใจสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ในบรรดาลัทธิเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยม (Empiricism) ซึ่งเป็นความเคลื่อนไหวทางความคิด ๒ สายที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน อันเป็นเหตุให้ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่เริ่มต้นขึ้นนี้ ลัทธิเหตุผลนิยมซึ่ง เรอเน เดการ์ตส์ (Rene Descartes) เป็นผู้ให้กำเนิดนั้น ได้รักษาธาตุมูลแห่งลัทธิสกอลาสติกเข้าไว้ นั่นคือ มีความเคารพต่อเจ้าอาณา (authority)

แต่เจ้าอาณาก็มีไศสยสนจักร (Church) ทั้งๆ ที่เดกาทซ์เป็นคาทอลิกที่เคร่งครัดจริงๆ เจ้าอาณาคือพลาทิ ซึ่งได้มาครอบครองโลกปรัชญาในยุคอนุภพ เช่นเดียวกับที่อะริสโตเติลครองโลกในยุคกลาง ฉะนั้น ตามความเป็นจริงแล้ว นักเหตุผลนิยมตั้งแต่ เดกาทซ์ มาจนถึง ไบ์นิซ (Leibniz) เป็นหนี้พลาทิในประเภทความคิดด้านปรัชญานิตที่เป็นมูลฐานและทฤษฎีแห่งความรู้มาก ซึ่งท่านทั้งสองนี้ถือว่าในความรู้ที่แท้จริงแล้ว เหตุผลเป็นบ่อเกิดของความรู้ หาใช่ประสบการณ์ไม่ โดยอาศัยทฤษฎีแห่งความรู้ซึ่งพร้อมที่จะรับใช้นี้ ท่านทั้งสองได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับปัญหาปรัชญานิตยีนโรง คือ ปัญหาที่เกี่ยวกับพระเป็นเจ้า ดวงวิญญาณ และอมฤตภาพ ซึ่งลัทธิประจักษ์นิยมได้ปฏิเสธอย่างเด็ดเดี่ยวว่าล้วนเป็นสิ่งที่หลอกลวงทั้งนั้น ดังนั้น ลัทธิเหตุผลนิยมจึงยังคงเกี่ยวพันกับโลกสมัยโบราณและสมัยกลางอยู่ ส่วนลัทธิประจักษ์นิยมดำรงอยู่ในที่สุด ณ ที่ห่างไกลโลกทั้งสองนั้นอย่างสิ้นเชิง

แต่แล้วก็ยังคงมีปัญหาเหลืออยู่ว่า แล้วเราจะดำเนินการอย่างไรกับท่าทีทางวิทยาศาสตร์ใหม่ๆ ซึ่งเป็นแขกแปลกหน้าของสมัยกรีก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งซึ่งเป็นแขกแปลกหน้าของวิชาเทววิทยาสมัยกลาง ตราบใดที่เดกาทซ์ยังเกี่ยวข้องอยู่ก็เป็นไปไม่ได้ ที่ท่านจะยอมสละท่าทีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งนับว่าท่านเป็นผู้หนึ่งที่สร้างสรวควิทยาศาสตร์สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ขึ้น ทั้งจะไม่ยอมเป็นปรัชญาเมธีที่ตั้งใจจะยอมสละสาเหตุแห่งปรัชญา ดังนั้น เดกาทซ์ ซึ่งเป็นทั้งนักวิทยาศาสตร์และนักปรัชญาจึงจะต้องเผชิญกับความยุ่งยาก ปรัชญาเมธีที่มีสติปัญญาลึกแหลมน้อยกว่า เดกาทซ์ อาจจะถูกความยุ่งยากนี้ครอบคลุมนำได้ แต่ในความยุ่งยากนี้ เดกาทซ์ได้พบโอกาสที่จะแก้ปัญหาด้วยการทำให้ข้ออ้างทั้งทางวิทยาศาสตร์และปรัชญากลมกลืนกันได้ สำหรับท่านแล้ว ท่านถือว่า ปรัชญาเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระเป็นเจ้า ดวงวิญญาณ และอมฤตภาพ ซึ่งเป็นพื้นฐานของศาสนาและศีลธรรม ดังนั้น ปัญหาที่เป็นพื้นฐานของท่านก็คือ การป้องกันศาสนาและศีลธรรมไปพร้อมๆ กับวิทยาศาสตร์ การแก้ปัญหานี้จำเป็นต้องปรารภความพยายามในอันที่จะสร้างความคิดเห็นเกี่ยวกับจักรวาลให้แฝงไว้ซึ่งความจริงทางวิทยาศาสตร์ และเปิดช่องให้ศาสนาไปพร้อมๆ กันด้วย เดกาทซ์ ซึ่งเป็นคนแรกที่ได้ทำ

ความพยายามนี้ ได้ประกาศศักราชใหม่ในประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตกและวิวัฒนาการของปรัชญายุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิเหตุผลนิยมนี้ ส่วนใหญ่ตัดสินใจโดยอาศัยท่าทีทางจิตใจ ซึ่งปัญหาพื้นฐานดังที่เดกาตซ์ได้สร้างขึ้นมาจะฉายให้เห็น

บัดนี้ เราได้เริ่มเอาวิธีเชิงสร้างสรรค์และที่มีเหตุผลบางประการมาใช้คู่กันไป ในวงการทางด้านสังคมและการเมืองแล้ว ตอนนี้เองก็อยู่ที่การทำชีวิตทางสังคมของมนุษย์ให้มีเหตุผลโดยอาศัยหลักการที่ประจักษ์ชัดในตัวและที่เป็นสากลเป็นหลัก เราได้ทำรัฐให้กลายเป็นเครื่องมือแห่งเหตุผลสำหรับควบคุมการกระทำใดๆ โดยไม่มีกฎเกณฑ์ของปัจเจกชน และเพื่อยุติข้อพิพาทระหว่างสังคมส่วนหนึ่งที่ไร้เหตุผลแห่งสมาชิกของกลุ่ม นี่ก็นับว่าเป็นกฎที่สนองความแน่นอนและความปลอดภัยเช่นเดียวกับในเรื่องลัทธิเหตุผลนิยมเกี่ยวกับศาสตร์ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ และอะไรก็ตามที่เป็นปัจเจกที่อาจเกิดมีขึ้นมาได้และที่ประจักษ์ จำต้องอยู่ภายใต้กฎทั้งนั้น ในด้านธรรมชาติ นิยตินิยมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เป็นปัจเจกโดยอาศัยระบบว่าด้วยกฎจักรวาลนับเป็นข้อเท็จจริง แต่ในด้านชีวิตสังคม การที่กฎจักรวาลและกฎข้อบังคับต่างๆ มีเหนือสิ่งที่เป็นส่วนย่อย และการตัดสินใจโดยไม่มีกฎเกณฑ์ต่างหากที่เป็นอุดมคติที่เราจะต้องเข้าใจโดยแจ่มแจ้ง

การต่อสู้เพื่อทำให้ชีวิตสังคมมีเหตุผลขึ้นนี้ได้มีพบอยู่ในรัฐแห่งจักรวรรดิที่สำคัญๆ ทั้งหมด (great empire states) ในรัฐต่างๆ เหล่านี้ อาณาจักรแห่งชีวิตมนุษย์ต่างๆ มีหลักการที่แน่นอน ซึ่งทำให้มีระเบียบโดยถือการตัดสินใจอันอธิปไตยที่โดดเดี่ยวที่มีอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า “เหตุผลของรัฐ” (raison d'état) เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม กฎข้อบังคับที่เกี่ยวกับเหตุผลนี้ย่อมสามารถที่จะรับมือกับสิ่งที่ไร้เหตุผลได้ก็เฉพาะในขอบเขตที่จำกัดเท่านั้น ชีวิตที่เป็นปัจเจกในโครงการนี้ได้พิสูจน์ถึงสิ่งที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยเหตุผล เฉพาะในชีวิตที่เป็นปัจเจกที่เสนอต่อเหตุผลของรัฐเท่านั้นที่เราได้ปฏิบัติให้สอดคล้องต้องกันกับระเบียบแห่งเหตุผล ตรงกับที่เขาดำเนินตามความเข้าใจที่ลึกซึ้งส่วนตัวของเขาอยู่ ก็ย่อมถือว่าเขาดกอยู่ได้อ่านใจของการทำอะไรโดยพลการและความไร้เหตุผลแห่งชีวิตที่ดำเนินไปตามสัญชาตญาณ

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้เกิดมีท่าทีใหม่ที่แจ่มใสขึ้นมาบ้าง บัดนี้นับว่า

เป็นเอกราชของเจตจำนงที่เราได้เน้นถึง คนชั้นกลางศึกษาวิธีที่จะทำชีวิตให้มีรูป
ใหม่ไปอย่างไรก็ได้ อย่างมีเหตุผล โดยอาศัยการเห็นเหตุการณ์ล่วงหน้าของตนเป็น
หลัก การอธิบายระเบียบทางการเมืองด้วยเหตุผลต่อความไร้เหตุผลและการทำ
ตามอำเภอใจแห่งชีวิตตามสัญชาตญาณของปัจเจกบุคคล มิได้ถูกคัดค้าน ดังที่ฮอบส์
โบซูต (Bossuet) และ สปิโนซา เคยคัดค้านอีกต่อไปแล้ว ตรงกันข้าม การที่รัฐซึ่ง
เป็นเจ้าหน้าที่บังคับใช้เสรีภาพที่เป็นปัจเจกซึ่งชนชั้นได้มาใหม่ นั้น บัดนี้ถือว่าเป็น
การกระทำตามอำเภอใจที่เมื่อว่าโดยเหตุผลแล้วเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมเลย

ดังนั้น เหตุผลจึงได้แสดงบทบาทใหม่ในชีวิตทางการเมืองและทางสังคม
ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เหตุผลถือกันว่าเป็นอำนาจอธิปไตยที่ได้ขึ้นต่อปัจเจกบุคคล
และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในเจตจำนงของรัฐ อนึ่ง ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ถือ
กันว่าเหตุผลเป็นผลิตผลที่เกิดจากความร่วมมือของปัจเจกบุคคลที่เป็นเสรีทั้งหลาย
และถือว่าเป็นการแสดงออกซึ่งการสั่งวางตัวทางด้านเหตุผลที่เป็นอิสระทั้งปวง ที่
สมาชิกของรัฐทุกคนแสดงออกอย่างรวมๆ มณฑลส่วนตัวของสิ่งที่เป็นปัจเจกทั้ง
หลายมิได้ถูกอะไรเข้ามาก้าวก่ายเลย แต่ทว่าได้ถูกยกไปให้แก่การทำตนเองของ
ปัจเจกบุคคลให้มีระเบียบทางด้านเหตุผล ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ได้นำเอา
ระบบการทำให้เป็นระเบียบที่แผ่ไปไกลมาใช้กับชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อกันขอบ
เขตการทำอะไรตามอำเภอใจที่เป็นปัจเจก แต่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ กลับมีความ
โน้มเอียงที่จะให้เสรีภาพต่อกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคลให้มากที่สุด
ที่จะทำได้ เพื่อทำให้การแสดงเหตุผลที่เป็นปัจเจกสามารถยืนยันตัวเองได้อย่าง
เต็มที่ ในข้อนี้ ข้อสมมุติล่วงหน้าที่เป็นรากฐานก็คือ ความเชื่อที่ว่า การกระทำทาง
ด้านเศรษฐกิจต่างๆ ของปัจเจกชนมีความโน้มเอียงไปหาความกลมกลืนตามธรรมชาติ
และการทำให้ผลประโยชน์กลมกลืนกันนี้เองที่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถือว่าเป็น
ภารกิจที่เหมาะสมต่อเหตุผลทางการเมืองหรือต่อความเป็นรัฐบุรุษ

ดังนั้น จึงได้มีความแตกต่างที่เป็นสาระสำคัญระหว่างลัทธิเหตุผล
นิยมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ กับที่ ๒๓ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถือกันว่า
เหตุผลเป็นพลังบังคับที่เบื่องบนกำหนดขึ้น มีภาระในอันที่จะจัดการสั่งวางตนที่
ไร้เหตุผลและที่เป็นไปตามสัญชาตญาณของชีวิตปัจเจก และเพื่อทำให้การสั่งวางตน

เหล่านั้นประสานกันในวิถีทางทำนองนั้นเพื่อให้ชีวิตสังคมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ท่าทีที่มีแพร่ไปทั่วก็คือท่าทีที่เกี่ยวกับความเชื่อถือในการประสิทธิ์ประสาทให้เป็นสมบัติอย่างมีเหตุผล ซึ่งเหมาะกับปัจเจกชนทุกคน และซึ่งทำให้พัฒนาได้ก็โดยอาศัยการศึกษาและการรู้แจ้ง

ทั้งๆ ที่ลัทธิเหตุผลนิยมที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ แตกต่างกับลัทธิเหตุผลนิยมเกี่ยวกับเสรีภาพในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ แต่ลัทธิเหตุผลนิยมทั้ง ๒ สมัยนั้นก็มีความเชื่อถือร่วมกันในความจริงเกี่ยวกับเหตุผลที่เป็นนิรันดร์ ในฐานะที่ได้พัฒนาอยู่ในคำสอนของลัทธิสโตอิก แต่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ความสมเหตุสมผลของความจริงเกี่ยวกับชีวิตทางด้านประวัติศาสตร์และสังคมที่ไม่มีการละเช่นนั้นได้เริ่มกลายเป็นปัญหาขึ้นมา ความรู้สึกนึกคิดทางด้านประวัติศาสตร์ซึ่งบัดนี้ได้เน้นถึงลักษณะทางโลกๆและที่สัมพันธ์ ของความแท้จริงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมทั้งปวง เบิร์ก (Burke) กับพวกนักจินตนิยมที่ชอบเขียนเพื่อยวนใจหรือเพื่อให้โลดโผน (romanticists) ได้ปลุกความเข้าใจที่เห็นพ้องกันแห่งชีวิตทางสังคมซึ่งไม่อาจให้เหตุผลจับได้ขึ้นมา แต่เฮเกลกลับแสดงความรู้สึกใหม่ๆ ต่อทัศนคติที่เกี่ยวกับเหตุผลขึ้นมาอย่างหนึ่ง ท่านเห็นว่า เราต้องไม่ถือว่าเหตุผลเป็นระบบมโนคติที่ได้ให้ครั้งหนึ่งและเพื่อสิ่งทั้งปวง แต่ให้ถือว่าเป็นกระบวนการแห่งความคิดที่เราเข้าใจแจ่มแจ้งในวิชาประวัติศาสตร์อยู่แล้ว เฮเกลได้ทำให้ประวัติศาสตร์มีเหตุผลอยู่บ้าง ดังนั้นจึงถือว่าพยายามเพื่อเอาชนะเพื่อจะได้มาซึ่งการเข้าใจขอบเขตซึ่งได้เคยถือกันว่า เป็นอาณาจักรแห่งสิ่งที่ไร้เหตุผลหรือที่เหนือเหตุผลมาเป็นเวลานานแล้วอย่างมีเหตุผล

ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้เกิดมีความโน้มเอียงอย่างใหม่ขึ้นมา อีกอย่างหนึ่ง ความโน้มเอียงนี้ตรงข้ามกับความเชื่อในพื้นฐานที่มีเหตุผลของศาสตร์เกี่ยวกับธรรมชาติในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ คือบัดนี้ได้เน้นถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ศาสตร์ต่างๆ มีเนื้อหาที่ไม่อาจแก้ไขความคิดที่มีเหตุผลของมนุษย์ได้ ในทำนองเดียวกัน ในวงชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ ก็มีการบ่อนทำลายความเชื่อถือในเรื่อง "ความกลมกลืนตามธรรมชาติ" ของผลประโยชน์ที่มีได้ถูกเบี่ยงเบนครอบงำ และมีเหตุผลอิสระของสมาชิกแต่ละคนของสังคมเป็นผู้แนะนำ บัดนี้ดูเหมือนจะเน้นถึง

ความพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นปัจเจก
ต่างๆ มีเหตุผลมากกว่า ลัทธิเหตุผลนิยมที่เป็นกัมมันต์ (active) นี้ ชวนให้หวน
รำลึกถึงความโน้มเอียงทางด้านเหตุผลในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ซึ่งแสวงหาทาง
ที่จะจัดรวบรวมและควบคุมชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ มากกว่าที่จะทำให้หวนรำลึก
ถึงลัทธิเหตุผลนิยมเสรีสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ อย่างไรก็ตาม บัดนี้ความสำคัญ
มากอยู่ที่มโนคติสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันทางด้าน
เศรษฐกิจโดยมีมูลฐานระหว่างชาติเป็นหลักสำคัญ แต่ก็นับว่าเป็นความสำคัญที่
จะต้องตั้งข้อสังเกตไว้ว่า สัมพันธภาพระหว่างชาตินี้ เรามิได้หวังว่ามันจะเกิดขึ้น
พร้อมๆ กันบนมูลฐานแห่งระเบียบตามธรรมชาติเลย ดูจะเป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมา
จากการทำระเบียบทางด้านเศรษฐกิจให้มีเหตุผลเชิงกัมมันต์มากกว่า.

ความหมายของลัทธิเหตุผลนิยมเชิงกัมมันต์นี้ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากลัทธิ
เหตุผลนิยมเชิงพาสซีฟ (passive) ซึ่งลัทธิเหตุผลนิยมเชิงพาสซีฟนั้นเป็นลัทธิ
ที่เชื่อว่ามนุษย์ควรประพฤติตนตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้โดยธรรมชาติ

ลัทธิเหตุผลนิยมเชิงกัมมันต์นี้ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากลัทธิเหตุผลนิยมเชิงพาสซีฟ
ซึ่งลัทธิเหตุผลนิยมเชิงพาสซีฟนั้นเป็นลัทธิที่เชื่อว่ามนุษย์ควรประพฤติตนตามกฎ
เกณฑ์ที่วางไว้โดยธรรมชาติ

ลัทธิเหตุผลนิยมเชิงกัมมันต์นี้ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากลัทธิเหตุผลนิยมเชิงพาสซีฟ
ซึ่งลัทธิเหตุผลนิยมเชิงพาสซีฟนั้นเป็นลัทธิที่เชื่อว่ามนุษย์ควรประพฤติตนตามกฎ
เกณฑ์ที่วางไว้โดยธรรมชาติ

บทที่ ๒

ลัทธิเหตุผลนิยม (ต่อ)

บทที่ ๒

ลัทธิเหตุผลนิยม (ต่อ)

๑. เรอเน เดกาตซ์

Renè Descartes

(พ.ศ. ๒๑๓๕-๒๑๕๓)

เดกาตซ์เป็นปรัชญาเมธีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของฝรั่งเศส ทั้งยังเป็นนักวิทยาศาสตร์ เป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญายุโรปสมัยใหม่ ซึ่งมีความเชื่อว่า เราไม่สามารถจะได้ทุกสิ่งทุกอย่างมาจากข้อเขียนหรือหนังสือ พร้อมทั้งยอมรับว่าคนเราปรารถนาจะมีชีวิตอยู่อย่างมีระเบียบ การสอนศาสนาถือการฝึกหลักที่ว่าให้มีความเข้าใจอย่างมีเหตุผล ความคิดเหล่านี้แหละที่ได้กลายเป็นปรัชญายุโรปสมัยใหม่

เดกาตซ์ เป็นบุตรที่เกิดในตระกูลขุนนางในเมืองตูแรง (Touraine) ที่เมืองลาแอ (La Haye) ในประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๓๕

บรรพบุรุษของท่านไม่มีใครเป็นนักปราชญ์เลย ปู่เป็นแพทย์ บิดาเป็นที่ปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร ในแคว้นบริตตานี (Brittany) บิดาชื่อ โจachim) มารดาชื่อ จาง โบรชาร์ด (Jeanne Brochard) ท่านเป็นบุตรคนที่ ๓ ของครอบครัว หลังจากที่ท่านเกิดมาได้ไม่ถึงขวบปีดี มารดาก็ถึงแก่กรรม

ท่านได้รับการศึกษครั้งแรกในมหาวิทยาลัย ของพวก เยซูอิต ที่ ลาแฟลซ์ (La Flèche) ท่านเป็นเด็กที่เฉลียวฉลาดมาก จึงเป็นที่สนใจของครูเป็นพิเศษ ใน ๕ ปีแรก ท่านได้ศึกษาเกี่ยวกับภาษาต่างๆ ใน ๓ ปีต่อมา ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ตรรกศาสตร์ จริยศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ และ อภิปรัชญา เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี ก็ออกจากโรงเรียนนั้นไปศึกษาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยปัวเตียร์ (Poitiers) เรียนจบวิชากฎหมาย เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๙ ท่านรู้สึกว่าวิชาปรัชญาเป็นวิชาที่ถูกกับ อธิษาศัยของท่านมากที่สุด แต่เนื่องจากวิชานี้ยังมิได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนแต่อย่างใด ท่านจึงคิดว่าท่านอาจประสบผลสำเร็จในทางนี้ได้ ดังนั้น เมื่อมีอายุพอสมควรแล้ว ท่านก็ออกเดินทางท่องเที่ยวไปยังประเทศต่างๆ ได้แวะเยี่ยมราชสำนักและกองทัพอันต่างๆ ได้สนทนาวิสาสะกับบุคคลที่มีฐานะและนิสัยต่างๆ กัน จนได้รับความจัดเจนหลายประการ ท่านมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะศึกษาดูว่า อย่างไหนจริง อย่างไหนเท็จ เพื่อที่จะได้นำมาใช้ดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคง และเพื่อจะได้เข้าใจการกระทำของตนเองได้อย่างแจ่มแจ้ง นอกจากนั้น ท่านยังได้สนใจใน วิชาดนตรีและการฟันดาบโดยเฉพาะ ทั้งยังได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับการดนตรีและการฟันดาบไว้อีกด้วย

เดกาตซ์ได้เข้าประจำการเป็นทหารอาสาสมัครอยู่ในประเทศฮอลแลนด์ เป็นเวลา ๒ ปี และอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของเจ้าชาย โมริซ แห่งนัสซอ (Maurice of Nassau) และได้เข้าร่วมสงคราม ๓๐ ปี เข้าข้างพวกโปรเตสแตนต์ ทั้ง ๆ ที่ท่านนับถือลัทธิคาทอลิกอย่างเคร่งครัด แต่ทว่าในสมัยนั้น เขาไม่ถือกันว่าเป็นการผิดปรกติธรรมดาอะไรเลย ที่ถูกผู้ชายจะสมัครเป็นทหารเพื่อเผชิญโชค แต่เป็นผู้วางเฉยในการสงครามที่สับสน จุดมุ่งหมายของเดกาตซ์ก็คือ การท่องเที่ยวและคิดอะไรต่ออะไรอย่างเสรีในยามว่างมากกว่า อีก ๒ ปี ต่อมา ท่านก็ยังคงเป็นทหารอยู่ และคราวนี้ได้เข้าสู่สมรภูมิทำสงครามกับพวกไบเอมีเย ซึ่งมีพระเจ้าเฟรเดริก ที่ ๕

ทรงเป็นจอมทัพ

การเป็นทหารมิได้ทำให้เดกาตซ์ทิ้งนิสัยชอบคิด แม้เมื่ออยู่กับเจ้าชายโมริซ ท่านก็มีเวลาว่างพอที่จะค้นคว้าคณิตศาสตร์ในเรื่องความเกี่ยวพันระหว่างปริมาณ ๒ ปริมาณ จนได้พบ Coordinate Geometry ซึ่งต่อมาได้ทำให้รู้จักใช้และเขียนกราฟขึ้น การคิดค้นทางคำนวณทำให้ท่านได้สหายเป็นนักคณิตศาสตร์ชาวฮอลันดาชื่อ ไอแซก บักมัน (Isaac Buckman) ต่อมาไม่นานนัก ท่านก็เริ่มคิดค้นทางด้านปรัชญาและเอาความแจ่มแจ้งในความคิดทางคณิตศาสตร์ไปใช้ในการคิดปรัชญา โดยเหตุที่ชีวิตในกรุงปารีสอีกทีก็ครึกโครมเกินไป ท่านจึงตั้งรกรากอยู่ในประเทศฮอลแลนด์ แล้วก็ติดต่อกับโลกภายนอกโดยผ่านทางมิตรสหายที่ไว้ใจได้

อาศัยความเจียรจงัดในฮอลแลนด์ ท่านจึงสามารถแต่งตำราปรัชญา และ
ธรรมชาติวิทยาขึ้นได้ ทางด้านปรัชญา ท่านพยายามละทิ้งความคิดของคนโบราณ
และพยายามคิดอะไร ๆ ขึ้นมาใหม่ ท่านได้ค้นคิดวิชาอื่น ๆ ด้วย เช่น ทัศนศาสตร์
(Optics) ดาราศาสตร์ สรีรวิทยา และจิตวิทยา เป็นต้น

ใน พ.ศ. ๒๑๖๒ ท่านได้เดินทางจากกรุงแอมสเตอร์ดัมไปยังกรุงโคเปนเฮเกน และท่องเที่ยวไปยังเมืองต่าง ๆ หลายเมืองด้วยกัน ตอนที่อยู่ที่เมืองเบรดา (Breda) ในฮอลแลนด์ ท่านได้ตัดสินใจเขียนเรื่องทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับวิชาคณิตศาสตร์และวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคณิตศาสตร์ ในขณะที่ปฏิบัติงานนี้อยู่ในประเทศเยอรมนี เมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๓ นั้น อย่างน้อยที่สุดท่านก็ได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับความสว่างไสวหรือทัศนภาพ ๒ ครั้ง ซึ่งในทัศนภาพนี้ดูเหมือนว่าได้เปิดปรัชญาหรือบางส่วนของปรัชญาแก่ท่าน พ.ศ. ๒๑๖๕ ท่านก็กลับฝรั่งเศส และพักอยู่ที่บ้านเดิมจนถึง พ.ศ. ๒๑๖๖ ท่านจึงได้เดินทางไปยังอิตาลี เพื่อไปแสดงความขอบคุณพระนางแมรีผู้ประสูติพระเยซูทั้ง ๆ ที่เป็นพรหมจารี (Virgin Mary) ที่เมืองโลเรตโต (Loretto) ในฐานะที่พระนางทำให้ท่านได้ทัศนภาพเห็นพระเป็นเจ้า ขากลับได้แวะเยี่ยมมาริลีโอด้วย เมื่อกลับมาถึงฝรั่งเศสแล้ว ประชาชนได้สนับสนุนส่งเสริมให้ท่านเป็นนักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ มากกว่าที่จะเป็นทหาร ขณะที่อยู่ที่ฝรั่งเศส ท่านได้รับความช่วยเหลือให้ค้นคว้าเกี่ยวกับปรัชญา

และวิทยาศาสตร์ ผลสุดท้ายท่านได้ตัดสินใจเดินทางไปยังฮอลแลนด์เพื่อศึกษาปรัชญาและวิทยาศาสตร์ ท่านได้นำความคิดทางคณิตศาสตร์ไปใช้ในการคิดปรัชญา ท่านได้ศึกษาไปตามเมืองต่าง ๆ ในฮอลแลนด์ เมืองแรกคือเมืองแฟรงเกอร์ (Francker) และได้เขียนหนังสือเรื่อง “Rules for the Distinction of the Mind” ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๑

ใน พ.ศ. ๒๑๗๕ ท่านได้ไปยังเมืองเดเวนเตอร์ (Deventer) และได้แต่งงานกับ เฮลเสส (Helesse) มีบุตรด้วยกันคนหนึ่ง แต่ได้ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่เมื่ออายุได้เพียง ๕ ขวบเท่านั้น ในระหว่างที่พักอยู่ที่เมืองเดเวนเตอร์นี้ ท่านได้ทราบข้อสมมุติของกาลิเลโอที่กล่าวว่า “โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์” ท่านได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้ชื่อว่า “The World” ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๐ หนังสือต่าง ๆ ที่ท่านเขียนขึ้นปรากฏว่า ท่านได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในทางเรขาคณิต และวิทยาศาสตร์ ปรัชญาและวิทยาศาสตร์ของท่านได้ไปปะทะกับสำนักโรมันซึ่งท่านก็เป็นสมาชิกอยู่ แต่ท่านก็ยอมคล้อยตามมติของศาสนาเสมอ โดยที่ท่านเชื่อมั่นว่า มติทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ของท่านนั้นเข้ากับศาสนาได้ จนทำให้ปรัชญาของท่านเป็นที่รับรองกันโดยทั่ว ๆ ไป นักปราชญ์ในสมัยนั้นยอมรับว่า เราจะต้องเริ่มคิดปรัชญาไปจากความสงสัยในความมีอยู่ของตัวเองก่อน แล้วจึงใช้ความคิดนี้ถ่ายทอดความรู้ออกไป และเดกาตซ์ก็ไม่พ้นไปจากหลักคิดที่ครอบงำปัญหาทางปรัชญาอยู่ นั่นคือหลักที่ว่าความรู้ได้มาทางความคิด

การสอนปรัชญาของท่านทำให้ท่าน ได้เป็นมิตรกับเจ้าหญิงเอลิซาเบทแห่งโบฮีเมีย ท่านได้อุทิศเรื่อง Principles of Philosophy ให้แก่เจ้าหญิงองค์นี้ และได้เขียนบทความเรื่อง The Passions of the Soul ให้ด้วย สาธุศิษย์ที่มีชื่อเสียงยิ่งกว่าเจ้าหญิงเอลิซาเบทก็คือ พระราชินีคริสตินาแห่งสวีเดน ใน พ.ศ. ๒๑๙๒ ท่านได้รับเชิญให้ไปอยู่ที่กรุงสตอกโฮล์ม ทั้งนี้เนื่องจากองค์การศาสนาในฮอลแลนด์พากันต่อต้านคัดค้านปรัชญาของท่าน อากาศที่หนาวเย็นจัดในประเทศนั้นได้ทำให้สุขภาพของท่านทรุดโทรมลง และในที่สุดก็ถึงแก่กรรมเมื่อเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๙๓

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๒๑

ท่านได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง Meditation on the First Philosophy ที่กรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๔ ตีพิมพ์เรื่อง Principia Philosophiae ที่กรุงแอมสเตอร์ดัม เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๗ และตีพิมพ์เรื่อง The Passions of the Soul ที่กรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๘ หนังสือต่าง ๆ อีกมากมายที่ท่านเขียนไว้รวมทั้งเรื่อง Regulae Ad Directionem Ingenii และเรื่อง Traité du Monde เพิ่งมาตีพิมพ์ขึ้นต่อเมื่อท่านได้ถึงแก่กรรมแล้ว

เดส์คาร์ทส์เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เขาเกิดเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๕๙๖ ที่เมืองตอร์น (Tournai) ในประเทศเบลเยียมปัจจุบัน เดส์คาร์ทส์เป็นลูกชายคนโตของฌ็อง เดส์คาร์ทส์ (Jean Des Cartes) และบารบารา เดส์คาร์ทส์ (Barbara Des Cartes) เขาได้รับการศึกษาที่โรงเรียนในตอร์น และที่โรงเรียนในฝรั่งเศส เดส์คาร์ทส์เป็นนักคณิตศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ นักปรัชญา และนักเขียนที่มีชื่อเสียง เขาได้คิดค้นวิธีการใหม่ในการศึกษาปรัชญา ซึ่งเรียกว่าวิธีการเดส์คาร์ทส์ (Descartes' Method) วิธีการนี้ประกอบด้วยขั้นตอนสี่ขั้นตอน ได้แก่ การตั้งคำถาม การหาข้อสันนิษฐาน การทดลอง และการสรุปผล เดส์คาร์ทส์ได้ใช้วิธีการนี้ในการศึกษาปรัชญา และเขาได้ค้นพบความจริงที่สำคัญหลายประการ เช่น การมีอยู่ของพระเจ้า การมีอยู่ของจิต และความจริงที่ว่าจิตเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เดส์คาร์ทส์ได้เขียนหนังสือ Meditation on the First Philosophy ซึ่งเป็นการศึกษาปรัชญาโดยใช้วิธีการเดส์คาร์ทส์ หนังสือเล่มนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในหนังสือที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของปรัชญาตะวันตก

เดส์คาร์ทส์ได้เขียนหนังสือ Principia Philosophiae ซึ่งเป็นการศึกษาปรัชญาโดยใช้วิธีการเดส์คาร์ทส์ หนังสือเล่มนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในหนังสือที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของปรัชญาตะวันตก เดส์คาร์ทส์ได้เขียนหนังสือ The Passions of the Soul ซึ่งเป็นการศึกษาปรัชญาโดยใช้วิธีการเดส์คาร์ทส์ หนังสือเล่มนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในหนังสือที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของปรัชญาตะวันตก เดส์คาร์ทส์ได้เขียนหนังสือ Regulae Ad Directionem Ingenii ซึ่งเป็นการศึกษาปรัชญาโดยใช้วิธีการเดส์คาร์ทส์ หนังสือเล่มนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในหนังสือที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของปรัชญาตะวันตก

ความเห็นทางด้านการปรัชญาของเดกาตซ์

ศาสนาและศีลธรรมมิได้ทำให้เดกาตซ์ได้รับความกระทบกระเทือนในฐานที่ได้ยื่นปัญหาใหม่มาให้เลย นับว่าเป็นความจริงที่เมื่อเขาวิทยาศาสตร์ไปเปรียบเทียบกับศาสนาและศีลธรรมแล้ว ก็นับว่าเป็นของใหม่ และเป็นสิ่งที่นักวิทยาศาสตร์สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ซึ่งรวมทั้งเดกาตซ์เองได้เป็นผู้สร้างขึ้น ในภูมิหลังแบบนี้ ปัญหาพื้นฐานของเดกาตซ์คงจะแก้ได้ก็เพียงโดยการกล่าวว่า ความสมเหตุสมผลของศาสนาและศีลธรรมกับวิทยาศาสตร์นั้น จะทำให้คาดคะเนถึงความแท้จริงเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าและดวงวิญญาณว่าเป็นสิ่งที่จะเข้าใจได้ก็โดยอาศัยขนบธรรมเนียมทางศาสนาและศีลธรรม และความจริงเกี่ยวกับเอกภพทางกายภาพก็จะเข้าใจได้โดยอาศัยวิทยาศาสตร์ในสมัยของท่านนั้นตามลำดับ แต่วิธีการที่แท้จริงของเดกาตซ์ในงานทางด้านการปรัชญาที่สำคัญที่สุดของท่าน คือ เรื่อง A Discourse on Method และเรื่อง Meditations นั้น มิใช่เรื่องง่าย ๆ และตรงแนวอย่างนั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า ท่านต้องการสร้างความประทับใจว่าท่านกำลัง "พิสูจน์" มิใช่เพียง "ยืนยัน" ความมีอยู่จริงของพระเป็นเจ้า ดวงวิญญาณ และเอกภพทางกายภาพ และท่านต้องการสร้างความประทับใจว่าโดยการพิสูจน์นั้นท่านกำลัง "สถาปนา" มิใช่เพียง "สันนิษฐาน" ความสมเหตุสมผลของศาสนาและศีลธรรมกับวิทยาศาสตร์ขึ้น สำหรับที่สุดด้านนี้เดกาตซ์ได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ซึ่งเป็นการเสนอปรัชญาซึ่งสำคัญเป็นเด่นของท่าน และเป็นหนึ่งความสำคัญของมันโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อความจริงที่ว่า การแก้ปัญหาเกี่ยวกับความจริงของท่านนั้น อย่างน้อยที่สุดก็ปรากฏว่าอนุมานเอามาจากทฤษฎีแห่งความรู้

เดกาตซ์เป็นปรัชญาเมธีแบบที่คอยหลีกเลี่ยงความพัวพันหรือความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านการเมืองและเรื่องของรัฐบาล ท่านเป็นนักคิดที่ชอบอยู่ตามลำพังอย่างโดดเดี่ยว และเป็นนักคิดริเริ่มโดยแท้ ท่านมักจะมีเวลาสำหรับคิดด้วยจิตใจสงบเสมอ และมีอำนาจที่จะแสดงทัศนภาพออกมาในภายหลังได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ท่านหลงใหลอยู่ในวิชาคณิตศาสตร์ และมีความเห็นลงรอยกันกับแฟร์มาต์ (Fermat) นักคณิตศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ในสมัยนั้น ท่านมีความภาค

ภูมิปัญญาที่ผิดปรกติธรรมดาของท่าน และมีความเชื่อมั่นในอำนาจจิตของท่านมาก ท่านไม่ยอมรับทราบความจำเป็นที่ศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่จะต้องมีความขัดแย้งกัน และท่านคิดว่า ท่านได้พบการปรองดองที่แท้จริงในระหว่างศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่อยู่ในปรัชญาของท่าน ท่านซึ่งเป็นผู้ที่เก็บอารมณ์ได้และเป็นคนรักสงบนี้ ได้กลายเป็นนักปฏิรูปความคิดของชาวยุโรปที่สำคัญยิ่งคนหนึ่ง โดยอาศัยการพูดที่ชัดเจนแจ่มแจ้งจับอกจับใจและการใช้ความคิดและภาษาง่าย ๆ แต่ลึกซึ้งของท่าน

ตามความเห็นของเดกาคท์และนักเหตุผลนิยมคนอื่น ๆ แล้ว การพิสูจน์ก็ประกอบด้วย “การอนุมานแบบนิรนัย” นั่นเอง ความเห็นนี้เป็นผลที่จำเป็นจะต้องมีทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ของพวกเหตุผลนิยมติดตามมา ซึ่งทฤษฎีนี้ถือว่า คณิตศาสตร์เป็นแบบอย่างสำหรับความรู้ทั้งหมด แต่โดยการสนับสนุนทัศนะนี้ ปรัชญาเมธีเหล่านี้ได้มองข้ามความจริงที่ว่า การใช้การอนุมานแบบนิรนัยเพียงแบบเดียวในอาณาจักรแห่งความรู้เกี่ยวกับความแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่เป็นไปตามอำเภอใจและรับประกันไม่ได้ การอนุมานแบบนิรนัยย่อมคาดคะเนถึงหลักการที่ประจักษ์ชัดในตัวเองหลักหนึ่งหรือหลาย ๆ หลัก ซึ่งจากหลักการนี้ ก็จะหาบทสรุปที่สมเหตุสมผลโดยทั่วไปและที่จำเป็นได้ ดังนั้น เพื่อที่จะพิสูจน์ความจริงเกี่ยวกับพระเป็นเจ้า ดวงวิญญาณ และเอกภาพทางกายภาพ เดกาคท์จึงต้องการพื้นฐานที่ประจักษ์แก่คน ซึ่งจากพื้นฐานนี้ ท่านก็จะสามารถอนุมานไปถึงความมีตัวตนของสิ่งเหล่านี้ที่ละขั้น ๆ ตามแบบของนักเรขาคณิต

ถ้าหากว่าความสงสัยเกี่ยวกับความจริงแห่งหลักการนั้นเป็นการขัดแย้งกันอยู่ในตัว หลักการก็ย่อมจัดว่าเป็นสิ่งที่ประจักษ์แจ้งอยู่ในตัว ในการแสวงหาหลักการดังกล่าวนั้น เดกาคท์ได้อาศัยวิธีการขจัดออกไปเป็นขั้นแรก ซึ่งโดยวิธีนี้ท่านก็สามารถถึงจุดคติที่ไม่อาจทนต่อการพิสูจน์แบบให้เห็นประจักษ์แจ้งในตัวเองได้ วิธีนี้เป็นที่รู้จักกันดีในนามว่า “Cartesian doubt” ซึ่งมีจุดมุ่งหมายอย่างเห็นได้ชัดอยู่ที่การบรรลุถึงความจริง แต่ไม่ใช่ “ทฤษฎี” ที่เรียกกันว่า ลัทธิวิพากษ์นิยม (Scepticism) ซึ่งถือเอาท่าทีที่มีความสงสัยเป็นที่สุดในเรื่องตัวเองเป็นหลัก ดังนั้น ขอบเขตแห่ง “ความสงสัยตามแบบเดกาคท์” จึงออกจะกว้างขวางพอ

ใช้ทีเดียว เดกาตซ์เห็นว่า ความรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้งมวลอาจทำให้เป็นที่สงสัยได้ เพราะอาจเป็นว่า สิ่งที่เราได้รับทางประสาทสัมผัสย่อมเป็นสิ่งที่ทำแก่นสารมิได้ เช่นเดียวกับความฝัน สิ่งที่ลวงตา และการหลอกหลอนนั่นเอง ท่านได้อธิบายสืบต่อไปอีกว่า และอาจเป็นว่า ต้นเหตุที่เป็นตัวการเสนอสิ่งที่ไม่มีแก่นสารมาให้นี้ก็คือ อสุรที่ชั่วช้า หากพระเป็นเจ้าไม่ ดังนั้น ความเชื่อในเรื่องพระเป็นเจ้าของเราอาจทำให้กลับกลายเป็นความสงสัยขึ้นมาอีกได้ แต่เดกาตซ์เกรงว่า ในทันทีที่ความสงสัยได้มาถึงขั้นนี้ เราอาจไม่สามารถลงความถูกต้องสมเหตุสมผลแห่งความจริงทางด้านคณิตศาสตร์ไว้ได้ เพราะออกจะง่ายไปหน่อยที่จะเดาเอาว่าความจริงทางคณิตศาสตร์ที่ว่านั้น ความจริงเป็นความคิดที่อสุรผู้ชั่วร้ายได้ก่อให้เกิดขึ้นในใจของเรา และว่าอำนาจการคัดค้านของเรานั้นได้ถูกความล่อลวงของปีศาจร้ายท่วมทับเสียจนหมดสิ้น จนเราไม่สามารถที่จะสืบหาลักษณะที่ผิดพลาดของความจริงนั้นได้

เดกาตซ์เห็นว่า คณิตศาสตร์เป็นแบบความรู้ที่แจ่มแจ้งและแน่นอน ซึ่งก้าวหน้าจากบทสรุปที่ไม่มีใครโต้แย้งได้บทหนึ่ง ไปยังบทสรุปที่ไม่มีใครโต้แย้งได้อีกบทหนึ่ง เป็นขั้นๆไป นอกจากคณิตศาสตร์แล้ว ทั้งหมดที่อ้างว่าเป็นความรู้เมื่อหยุดสะท้อนภาพออกมา ก็ดูเหมือนจะไม่แน่นอน ไม่มีระบบ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากวิธีพิสูจน์ที่เป็นแบบธรรมดาสามัญใดๆ เพราะฉะนั้น ขั้นแรกก็คือนำเอาคณิตศาสตร์แบบนิรนัยที่แจ่มแจ้งและเป็นเอกรูปเข้ามาสู่ความยุ่งเหยิงไม่เป็นระเบียบของปรัชญาและวิทยาศาสตร์กายภาพ โดยอาศัยระบบและวิธีการเท่านั้นที่เราจะสร้างความรู้ลงบนพื้นฐานที่แน่นอนได้ ระเบียบที่ถูกต้องในปรัชญาก็คือการเริ่มต้นจากความจริงที่ง่ายที่สุดและแจ่มแจ้งที่สุดที่มีเฉพาะข้อคิดเห็นที่ง่ายที่สุดเท่านั้น และก้าวไปสู่ความจริงที่ซับซ้อนมากขึ้นๆ เป็นขั้นๆไป โดยการทำให้มั่นใจว่า การให้เหตุผลแต่ละขั้นนั้นจะไม่มีการโต้แย้งได้ ในการที่จะกลับไปเริ่มต้นปรัชญามาตั้งแต่ต้นใหม่นั้น เราจะต้องไม่ยอมรับข้อความทุกชนิดซึ่งอาจทำให้เกิดความสงสัยขึ้นมาได้ จนกว่าเรามาถึงความจริงที่ธรรมดาสามัญและประจักษ์ชัดอยู่ในตัว ซึ่งไม่อาจจะสงสัยต่อไปอีกแล้ว เหล่านี้คือพื้นฐานแห่งความรู้ที่พอมีใจได้

เดกาทซ์แสดงให้เห็นวิธีการที่ท่านใช้อยู่ในเรื่อง Discourse และ Meditations ซึ่งปงถึงวิธีสงสัยของท่าน จนกระทั่งท่านมาถึงจุดที่ไม่มีอะไรที่จะนำเสนออีกว่า “ข้าพเจ้าคิด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้ามีอยู่” ทั้งท่านยังแสดงให้เห็นว่าท่านไม่อาจมีความสงสัยในเรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าอีกเลย เดกาทซ์ซึ่งใช้ความจริงที่ไม่มีอะไรจะนำเสนอทั้งสองนี้ ได้ดำเนินการต่อไปเพื่อแสดงให้เห็นว่าเรามีเหตุผลที่จะเชื่อในเรื่องความมีอยู่ของโลกภายนอก แม้ว่า การพินิจความเข้าใจตามปรกติธรรมดาของเราในตัวเองมักจะผิดพลาด และความรู้สึกรู้สึกของเรา มักจะหลอกลวงเราก็ดำเนิน เมื่อเราพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าได้แล้ว เราก็มียุทธผลที่จะเชื่อเรื่องราวเกี่ยวกับโลกของภาวะที่เกี่ยวกับเทศะที่เดกาทซ์เรียกว่า “การกินที่” (Extension) ซึ่งเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่มอบตัวเองให้แก่เหตุผลของเรา เดกาทซ์ทำให้เห็นว่า มโนคติในจิตใจแตกต่างกับความแท้จริงภายนอก ซึ่งในกระบวนการแห่งความเข้าใจ (perception) นั้นได้ประทับมโนคติลงในจิตใจของเรา แล้วท่านก็ชี้ให้เห็นความแตกต่างของมโนคติในจิตใจชนิดหรือแบบต่างๆ เฉพาะมโนคติที่แจ่มแจ้งชัดเจนเท่านั้นที่อาจยอมรับเข้าในเค้าโครงของความรู้ได้ และเฉพาะมโนคติซึ่งเป็นตัวแทนธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ ในภายนอก ดังเช่นที่ธรรมชาตินี้ได้ถูกทำให้เป็นสิ่งที่อาจเข้าใจได้ในวิชาที่ฟิสิกส์เชิงคณิตศาสตร์เท่านั้น ที่เราอาจยอมรับนับถือว่าเป็นความรู้ที่แท้จริงได้

เดกาทซ์ ได้กล่าวว่า ดังนั้น ข้าพเจ้าอาจจะต้องมีความสงสัยอยู่เรื่อย ๆ ไป แต่ข้าพเจ้าไม่อาจสงสัยอีกกว่า “ข้าพเจ้าสงสัยอยู่” อนึ่งจะไม่มี การหลุดพ้นจากความสงสัยโดยอาศัยวิธีการสงสัยเลย แต่การสงสัยก็คือการคิด ดังนั้น ที่ว่า “ข้าพเจ้าคิด” จึงเป็นข้อเท็จจริงโดยมีต้องสงสัย แต่ถ้าข้าพเจ้าไม่มีอยู่จริง ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถที่จะคิดได้เลย ดังนั้น เดกาทซ์ ได้สรุปว่า “ข้าพเจ้าคิด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าก็มีอยู่” (Cogito ergo sum) ท่านได้เตือนว่า ความมีอยู่ของข้าพเจ้า (the I) หาได้ถูกอ้างถึงอย่างมีเหตุผล ดังที่ดูเหมือนจะใช้คำว่า “เพราะฉะนั้น” ปงถึงไม่ นับว่าเป็นความจริงตามสัจยวาทซึ่งเดกาทซ์ใช้หมายถึงว่า การกระทำที่แท้จริงของความคิดไปถึงความมีอยู่ของข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้คิด แต่นี่เป็นเพียงเหตุผลที่ไม่อาจรับรองได้เท่านั้นเอง เพราะเราอาจเอาเหตุผลอันอื่นมาอธิบาย

ในรูปที่สมบูรณ์ได้ว่า “ความคิดทั้งหลายมีอยู่” การใช้คำว่า “ข้าพเจ้า” นั้นยังจะต้องแสดงหลักฐานหรือเหตุผลต่อไปอีก แต่ก็เพื่อเห็นแก่ความสะดวกทางไวยากรณ์เท่านั้น มิใช่ในแง่ที่เกี่ยวกับ “สิ่งของ” ตามความเป็นจริงแล้ว เหตุผลขั้นอันติมจะมีชื่อว่า “ข้าพเจ้าคิด” แต่ว่าเป็น “ข้าพเจ้าคิดอะไรบางอย่าง” และความคิดที่ราบเท่าที่ยังจำเป็นจะต้องบ่งถึงผู้คิดอยู่ละก็ ย่อมบ่งถึงวัตถุหรืออารมณ์อย่างจำเป็นพอๆ กันไปพร้อมๆ กันด้วย แต่แม้ว่าผู้คิดก็มีสิ่งซึ่งคิด นอกจากจะเป็นความรู้สึกว่า ข้าพเจ้าที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกว่าเป็นวัตถุหรืออารมณ์เท่านั้น โดยนัยตรงกันข้าม เหตุผลของเดกาตซ์ก็คือว่า ก่อนอื่นท่านได้แยกความคิดออกจากอารมณ์ และถือเอาการแยกความคิดออกจากอารมณ์ตามอำเภอใจนี้ เป็นเหตุผลที่แท้จริง แล้วก็ได้ตีความหมายออกมาเป็นประเภทแห่งเนื้อสาร ซึ่งลัทธิสกอลาสติกได้ใช้กันสืบๆ มา ในเรื่องนี้ เดกาตซ์ได้บรรยายไว้อย่างแจ่มแจ้งว่า จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของท่าน ก็คือ การที่จะยืนยันความจริงเกี่ยวกับดวงวิญญาณในแง่ที่เข้าใจกันตามประเพณี นอกจากนั้น ในเมื่อเพ่งถึงความคิดว่าเป็นแก่นแท้แห่งดวงวิญญาณ ท่านได้มีความคิดเห็นอยู่ในใจพร้อมแล้วในการที่จะแยกดวงวิญญาณออกจากเอกภพทางกายภาพ นี่แสดงให้เห็นว่า “Cogito ergo sum” (ข้าพเจ้าคิด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าก็มีอยู่) ของท่านนั้น ความจริงมิใช่หลักการขั้นอันติมะเลย เป็นเพียงการอนุมานเอาจากข้อสมมุติแห่งความเป็นสองที่ทักท้วงว่าเป็นจริงเป็นจังเท่านั้นเอง

สำหรับ เซนต์ ออกัสติน แล้ว “Cogito” นับว่าเป็นความรู้ที่เชื่อถือได้มากที่สุดเหนือความรู้ทั้งปวง สำหรับเดกาตซ์ “Cogito” ก็นับว่าเป็นหลักการขั้นแรกของปรัชญาด้วยเหมือนกัน ดังนั้น ในทัศนะของ เดกาตซ์ จึงมีว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างที่นอกเหนือไปจากจิตของข้าพเจ้าแล้ว นั่นคือ จิตอื่นๆ และอารมณ์ภายนอก ถ้าหากว่าเป็นสิ่งที่พอจะทราบได้ละก็ ข้าพเจ้าก็ควรจะทราบได้โดยทางอ้อม จากความรู้ของข้าพเจ้าเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเอง” ดังนั้น เดกาตซ์จึงทำให้เรามั่นใจว่า ความรู้จักตัวเองมีก่อนสัญญาภายนอก และโดยอาศัยความรู้จักตัวเองนี้แหละที่ท่านได้นำความโน้มเอียงที่ถือว่าความสำคัญอันสูงส่งสุดนั้นเนื่องอยู่กับธาตุแท้ที่เป็นอัตวิสัยในประสบการณ์เข้าไปสู่ประวัติศาสตร์ปรัชญาสมัยปัจจุบัน ดังนั้น ท่านจึง

ต้องเผชิญกับปัญหาที่จะต้องอธิบายการสมมุติแบบธรรมดาๆของเราว่า สิ่งต่างๆ นอกจิตใจของเราออกไปมีอยู่

ต่อมาไม่นานนัก เดกาคท์ก็ได้ค้นพบ “Cogito” นอกจากจะเป็นหลักการขั้นแรกแห่งปรัชญาแล้ว ยังอำนวยความสะดวก หรือบรรทัดฐานเกี่ยวกับความจริงให้ด้วย “Cogito” เป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัว เพราะมันเป็นสิ่งที่ “แจ่มแจ้ง” และเด่นชัด เดกาคท์เชื่อว่า ความจริง จิตเป็นเนื้อสารที่คิด เพราะเรายืนยันมันได้ เช่นนั้นอย่างแจ่มแจ้งและเด่นชัด ตรงกันข้าม ความรู้สึกภายนอกเป็นความรู้สึกที่คลุมเครือและไม่แจ่มชัด ดังนั้น จึงไม่สามารถรับประกันความจริงเกี่ยวกับอารมณ์ของมันได้ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะการที่จะพิสูจน์ความจริงของสิ่งใดๆก็ตามที่นอกเหนือไปจากจิตของเราเองแล้ว เราไม่สามารถจะเอาหลักการทั่วไปเกี่ยวกับความจริงของเดกาคท์มาใช้ได้โดยตรงเลย ข้อนี้หมายถึงหลักการที่ว่า สิ่งทั้งปวงที่เราเข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งนั้นเป็นสิ่งที่จริง ซึ่งยังเป็นปัญหาอยู่ นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่ เดกาคท์ จะแก้ปัญหานี้ได้ ตรงไปที่ที่ท่านยังยึดมั่นอยู่ว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับจิตของท่านนั้นเป็นเนื้อสารอย่างหนึ่ง คือเป็นความจริงที่เพียงพออยู่ในตัวของมันเอง

ข้อความที่จะคิดมาต่อไปนั้น จะแสดงให้เห็นว่า เฉพาะวิธีที่เดกาคท์วิพากษ์วิจารณ์ข้ออ้างว่าเป็นความรู้ วิธีที่ท่านสงสัยและมาตรฐานเกี่ยวกับความแท้จริงของท่าน เพราะการวิจัยอย่างใช้ความระมัดระวังนี้เองที่ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่ถาวรยิ่งกว่าอภิปรัชญาเชิงสร้างสรรค์ของท่านเสียอีก เราอาจกล่าวว่า ท่านเป็นผู้วางรากฐานทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้สมัยใหม่ได้ เพราะท่านได้สร้างปัญหาว่า “ข้าพเจ้ารู้ได้อย่างไร ?” และ “ข้าพเจ้าอาจแน่ใจได้หรือไม่?” ให้เป็นปัญหาแรกในปรัชญา ในศตวรรษต่อมา พวกนักประจักษ์นิยมอังกฤษก็ได้เจริญรอยตามท่าน และในศตวรรษนี้ เบอท์ทรันด์ รัสเซลล์ และคนอื่นๆ ก็เอาอย่างท่านในการแสวงหาพื้นฐานแห่งความรู้ในบางจุดที่แน่นอนและไม่มียะอะไรที่จะนำสงสัย แต่ท่านมีปรัชญาที่ตระหนักแน่เกี่ยวกับจิตอย่างหนึ่ง กับปรัชญาที่ตระหนักแน่เกี่ยวกับร่างกายอีกอย่างหนึ่ง เดกาคท์เข้าใจอาณาจักรแห่งจิตว่าแตกต่างกับอาณาจักรแห่งสิ่งต่างๆที่กินที่ (วัตถุ) อย่างสิ้นเชิง และท่านได้แสดงความแตกต่างกันนี้ไว้ในคำที่

ใช้กันสืบๆ มา คือ เนื้อสาร (Substance) กับ สาเหตุ (Cause) พร้อมกับความหมายของคำทั้งสองนี้ที่รู้จักกันอยู่ในสมัยกลาง ทั้งท่านยังเชื่ออีกว่า มีมโนคติบางอย่างที่มีอยู่ภายในจิตใจ และมีได้เกิดมาจากประสบการณ์ใด ๆ เลย ลัทธิคำสอนทั้งหมดนี้ได้เสนอตัวต่อท่านในฐานะเป็นส่วนต่างๆ แห่งระบบที่เป็นเอกฐานพร้อมกับการสร้างมโนภาพเกี่ยวกับบุคลิกภาพของมนุษย์ ในฐานะที่เป็นสาระที่มีชีวิต คือ เป็นจิตที่มีอยู่ในระบบกลศาสตร์คือร่างกาย ท่านมีความตระหนักแน่ว่าปัญหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และชีวิตภาคปฏิบัติทั้งปวง จะสามารถแก้ได้ก็โดยอาศัย “แสงสว่างตามธรรมชาติ” แห่งเหตุผลที่เป็นไปตามระเบียบตามธรรมชาติของมันเอง ข้ออ้างที่ไม่มีขอบเขตจำกัดเกี่ยวกับ “แสงสว่างตามธรรมชาติ” และแบบหรือวิธีคิดที่แจ่มแจ้ง ซึ่งเป็นไปพร้อมกับแสงสว่างตามธรรมชาตินี้ ได้กลายเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมฝรั่งเศสจนกระทั่งถึงสมัยปฏิวัติฝรั่งเศส พวกเอนไซโคลปีดิสต์และพวกเรดิคัลในศตวรรษต่อมา นับว่าเป็นทายาทโดยตรงของท่าน ทั้งในด้านแบบและวิธีการ ทั้งๆ ที่ความมุ่งหมายของท่านกับของพวกเอนไซโคลปีดิสต์และพวกเรดิคัลจะแตกต่างกันก็ตาม ท่านได้สอนให้คนทั้งหลายปฏิเสธความคิดที่มีคนคลุมเครือของพวกสกอลาสติก และให้คิดด้วยตนเองโดยให้มีความเชื่อมั่นว่า อะไรก็ตามที่ดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่ประจักษ์อยู่ในตัวโดยอาศัยแสงสว่างแห่งเหตุผลที่แจ่มแจ้งแล้ว จะต้องถูกต้องทั้งนั้น และท่านได้ประดิษฐ์แบบขึ้นมาแบบหนึ่งซึ่งยังคงเป็นพาหนะตามธรรมชาติแห่งความคิดของชาวฝรั่งเศสอยู่เกือบสองร้อยปี

ในข้อความที่คัดมาจากเรื่อง Discourse on Method (พ.ศ. ๒๔๔๐) เดการ์ตได้อธิบายถึงวิธีที่ท่านได้ใช้วิธีสงสัยอย่างมีระบบมาจนกระทั่งบรรลุถึงพื้นฐานแห่งระบบของท่าน นั่นคือ ความรู้เกี่ยวกับความมีอยู่ของตัวเอง และความรู้เกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า การที่ท่านสาธิตความมีอยู่ของตัวเองในฐานะเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่สั่นคลอนประการหนึ่งซึ่งพ้นจากกระบวนการแห่งความสงสัยนั้น นับว่าเป็นการสาธิตอย่างง่ายที่สุดและสะดวกมาก เรามักจะถูกประสาทมลทินของเราหลอกลวงอยู่เสมอ หรือสันนิษฐานว่าอะไรบางอย่างถูกต้องทั้งๆ ที่มันมิได้ถูกต้องเลย และในขณะนั้นเราก็มิได้ทราบเอาเสียจริงๆ ว่าเรา

กำลังถูกหลอก ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะสันนิษฐานว่า เรา กำลังถูกหลอกอยู่ จะเป็นในขณะใดก็ได้ เช่น ถูกหลอกว่า เรา กำลังฝันไป และอาจรู้สึกสงสัยถึงความมีอยู่อย่างแท้จริงของสิ่งที่ดูเหมือนจะมีอยู่รอบๆตัวเราในโลก แต่สิ่งหนึ่งที่เราไม่อาจสงสัย ก็คือว่า เรา กำลังสงสัยอยู่ เพราะถ้าหากว่าเราสงสัย เราก็คงยังสงสัยอยู่อีกนั่นแหละ เดกาทซ์ได้ให้เหตุผลว่า ตัวตนจะต้องอยู่พ้นจากความสงสัย เพราะตัวตนมักกลับเข้ามาพร้อมกับความสงสัยที่ตัวตนมีอยู่เสมอ นั่นคือ ตัวตนนั่นเองสงสัย แต่การสงสัยก็เป็นการกีดกันหนึ่งเท่านั้น และโดยอาศัยอำนาจแห่งการคิดนี้เอง เราจึงเห็นว่าตัวตนมีอยู่ ดังนั้น เดกาทซ์จึงมีปณิธานที่เป็นพื้นฐานอยู่ว่า Cogito ergo sum ซึ่งแปลว่า "ข้าพเจ้าคิด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าย่อมมีอยู่" (I think, therefore I am.)

ต่อไปเดกาทซ์ก็ถามถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับปณิธานนี้ ซึ่งทำให้ปณิธานนี้ถูกต้องจริงๆ และพบคำตอบอยู่ใน "ความชัดเจนและแจ่มแจ้ง" ซึ่งทำให้ปณิธานนี้ถูกต้อง ข้อนี้มีได้หมายถึงความคิดที่ในตอนแรกๆ ดูเหมือนจะเป็นเช่นนั้นว่า เดกาทซ์จะพออกพอใจกับปณิธานนี้ ซึ่งตามหลักจิตวิทยาแล้ว ดูเหมือนจะถูกต้องจริงๆ ไม่มีปรัชญาใดๆ จะไปได้ไกลเลย ถ้าหากปรัชญานั้นมิได้ตรวจสอบความเชื่อถือต่างๆ ที่มีอยู่มาอย่างรอบคอบ ซึ่งจากนิสัยที่ไม่ชอบสะท้อนภาพให้เห็นนั้น ความจริงเรารู้สึกว่าเป็นความถูกต้องจริงๆ สิ่งที่เดกาทซ์แสวงหาเพื่อใช้เป็นพื้นฐานแห่งระบบของท่านนั้นก็คือ บรรดาปณิธานต่างๆ ที่ไม่น่าจะต้องสงสัยเลย แต่ทว่าเป็นเรื่องที่เหลวไหลหรือขัดแย้งกับความสงสัย การคิดว่าเรามีได้กำลังคิดอยู่ (และดังนั้นจึงได้สงสัยถึงความมีอยู่แห่งจิตของเราเอง) ในเฉพาะบางแง่จะดูเหมือนว่ามั่นคงแน่นแฟ้นอยู่ในตัว ปณิธานอื่น ๆ ก็มีความประจักษ์ชัดอยู่ในตัวแบบที่คุ้นหูคุ้นตานี้ และเมื่อเป็นดังนั้น การที่จะสงสัยถึงความจริงของปณิธานเหล่านั้น จึงนับว่าเป็นเรื่องที่เหลวไหล โดยเฉพาะก็มีปณิธานต่างๆ เกี่ยวกับคณิตศาสตร์ซึ่งเดกาทซ์ถือเป็นแบบที่จะใช้ดำเนินการคิดอยู่อย่างแน่นอน

เดกาทซ์ได้กล่าวถึงสัญลักษณ์ (feather) ต่างๆ ของปณิธานที่ไม่น่าจะสงสัยเหล่านี้ ที่ช่วยอธิบายถึงสิ่งที่ท่านหมายถึง โดยอาศัย "ความชัดเจนและแจ่มแจ้ง" ของปณิธานเหล่านั้น ความจริงของปณิธานเหล่านั้นซึ่งไม่เหมือนกับความจริงของปณิธานต่างๆ

๓๐

เรอเน เดกาตซ์

ที่เกี่ยวกับโลกภายนอกนั้น นับว่าเป็นอิสระจากเงื่อนไขต่างๆ ซึ่งเป็นที่ที่ทำให้เราเข้าใจ “ถ้าหากนักเรขาคณิตควรเข้าใจการสาธิตใหม่ๆ บางอย่าง (เมื่อเวลาผ่านไป) เหตุการณ์เกี่ยวกับการหลับของเขา ก็คงไม่คัดค้านความจริงแห่งการสาธิตนั้นแน่” ถ้าหากเรามีความเชื่อถือที่ประจักษ์บางอย่าง เช่นเชื่อว่า เขากำลังเหาะหรือกำลังเห็นดวงดาวอยู่ มันอาจผิดก็ได้ ดังนั้น เดกาตซ์จึงได้เน้นว่า โดยประจักษ์พยานที่เกิดจาก “เหตุผล” ของเรานั้น หาใช่โดยอาศัยประจักษ์พยานที่เกิดจากจินตนาการหรือประสาทสัมผัสไม่ ที่อาจชักจูงเราไปหาความจริงของสิ่งต่างๆ ได้ ความคิดที่เป็นพื้นฐานของท่านก็คือว่า ความจริงเกี่ยวกับอดีตที่ไม่อาจจะสงสัยอะไรจะต้องเป็นความจริงที่เป็น “เนื้อแท้” ต้องไม่ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ภายนอกใดๆ ทั้งสิ้น

ถ้าใช้วาทะแบบสกอลาสติกแล้ว ญัตติชนิดที่ต้องการนั้นจะต้องเป็นข้อความเกี่ยวกับ “สารัตถะสำคัญ” เมื่อพูดอย่างหยาบๆ สารัตถะสำคัญของสิ่งหนึ่งย่อมประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ของสิ่งนั้น ซึ่งสิ่งนั้นจำต้องมี ถ้าหากสิ่งนั้นเป็นสิ่งนั้นจริงๆ เราอาจคิดตกถึงสัญลักษณ์ต่างๆ มากมายของสิ่งหนึ่งโดยไม่ขัดแย้งกันในตัวเลย เช่น เป็นไปได้ที่โตะตัวหนึ่งจะมีสีบางสีแตกต่างไปจากสีที่โตะนั้นมีอยู่จริงๆ แต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่สิ่งนั้นจะต้องมี ถ้าสิ่งนั้นเป็นโตะจริงๆ และลักษณะเหล่านี้เป็นลักษณะที่เป็นแก่นแท้ของโตะ ข้อความตอนที่ ๒ ที่คัดมาจากหนังสือบทที่ ๒ ของกาลิเลโอย่อมแสดงให้เห็นว่า กาลิเลโอกำลังไข่มโนคตินี้กับข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเทห์ทางด้านวัตถุ ในวิชาฟิสิกส์ในวิถีทางพิเศษ ท่านได้ระบุถึงคุณภาพเหล่านั้น ซึ่งท่านรู้สึกว่าจะประกอบด้วยสารัตถะสำคัญของเทห์เช่นนั้น” ซึ่งถ้าขาดสารัตถะสำคัญนั้นเสียแล้ว เราก็จะไม่สามารถเข้าใจเทห์นั้นได้เลย

ข้อความเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญของอะไรบางอย่างย่อมเหมาะสมกับสิ่งที่ลัทธิเดกาตซ์ต้องการ เพื่ออดีตที่จำเป็นต้องถูกขอยกมาพิจารณา เมื่อเพ่งถึงเนื้อแท้แล้ว ข้อความนี้มีนัยหมายถึงความจริงของตนเอง และเราไม่อาจเข้าใจได้ว่า สิ่งโดยตรงข้ามควรจะเป็นจริงได้ ดังนั้น เมื่อเดกาตซ์มาถึงข้อความว่า “Cogito ergo sum” ท่านก็สามารถกล่าวได้ว่า สารัตถะสำคัญแห่งเอกลักษณ์ส่วนตัวของท่าน คือ “ความมีตัวตน” ของท่าน จะต้องอยู่ในจิตของท่านนั่นเอง ท่านอาจเข้าใจตัวท่านเองว่าไม่มีร่างกาย แต่มีหัวใจไม่มีจิตใจ เพราะฉะนั้น ท่านจึงเห็นความมีอยู่แห่งจิต

ของท่านว่าเป็นเช่นเดียวกับสิ่งที่เป็นสาระสำคัญแห่งความมีอยู่ของท่าน เช่นเดียวกับบุคคลคนหนึ่ง ส่วนความมีอยู่แห่งร่างกายของท่านเป็นเพียง “ความบังเอิญ” ไม่มีอะไรที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับคุณความดีมีอยู่ของท่านในวิถีทางนี้เลย

เดกาดซ์ได้ใช้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสาระสำคัญนี้ในการสร้างระบบของท่านขึ้นที่ ๒ คือขั้นที่พิสูจน์ความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าด้วย เพราะท่านพบว่าในมนคติเกี่ยวกับรูปสามเหลี่ยมย่อมมี “มุมสามมุมของสามเหลี่ยมย่อมเท่ากับสองมุมฉาก” ซึ่งข้อนี้เป็นส่วนแห่งสาระสำคัญของรูปสามเหลี่ยมชนิด ท่านก็ได้พบหรืออ้างว่าได้พบว่า ในมนคติเกี่ยวกับ ภาวะสมบูรณ์ (Perfect Being) ก็มีมนคติเกี่ยวกับความมีอยู่ด้วยฉันนั้น แม้ท่านจะสามารถเขียนข้อความต่างๆ เกี่ยวกับสาระสำคัญของรูปสามเหลี่ยม แต่ก็ไม่มีข้อความใดๆ ที่มีผลว่า ความจริงมีสิ่งที่เป็นรูปสามเหลี่ยมเช่นนั้นอยู่จริง ๆ แต่ในกรณีภาวะที่สมบูรณ์ “ความมีเป็นของภาวะที่สมบูรณ์ ย่อมรวมอยู่ในสาระสำคัญของภาวะที่สมบูรณ์นั้น” ซึ่งเราก็จะได้รับมนคติที่แจ่มชัดเกี่ยวกับว่า ภาวะที่สมบูรณ์คืออะไร นั่นคือ ภาวะเช่นนั้นจะต้องมีอยู่

การให้เหตุผลซึ่งคล้ายๆ กับ “การพิสูจน์ทางภววิทยา” ที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับเรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าที่ เซนต์ แอนเซอิม ได้กล่าวไว้ เป็นเพียงบทพิสูจน์บทหนึ่งของเดกาดซ์เกี่ยวกับบทสรุปนี้เท่านั้น อนึ่ง เมื่อเริ่มต้นจากมโนภาพเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์ที่ท่านมีอยู่จริง ๆ ท่านก็ให้เหตุผลว่า มโนคติท่านเองนั้นไม่อาจเกิดขึ้นมาเพียงจากตัวท่านเองได้ เพราะตัวท่านเองก็ไม่สมบูรณ์ (ดังเช่นที่แสดงให้เห็นโดยอาศัยข้อเท็จจริงที่ว่า ท่านสงสัย อันเป็นภาวะของจิตที่ด้อยกว่าความรู้บริสุทธิ์ แต่เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าตรงข้ามกับเหตุผลที่ว่า สิ่งที่มีสมบูรณ์น้อยควรก่อให้เกิดสิ่งที่สมบูรณ์มาก ดังนั้น ท่านจึงอ้างว่าเห็นสถานะแห่งการต้องพึ่งพาอาศัยภาวะที่สมบูรณ์ มีอยู่ในความไม่สมบูรณ์ของท่านเอง และในความไม่สมบูรณ์ของสิ่งใดๆ ที่อาจมีอยู่ เพราะฉะนั้น ภาวะเช่นนั้นจะต้องมีอยู่จริง การให้เหตุผลที่นับว่าเป็นคุณลักษณะที่สูงยิ่งแห่งฐานะของเดกาดซ์ ในประวัติศาสตร์ปรัชญาในด้านรูปฟอร์มและการใช้คำแล้ว คล้ายคลึงกับบทพิสูจน์เรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าตามแบบสกอลาสติกที่มีชื่อเสียงมาก นั่นคือการให้เหตุผลว่า

“ex contingetia mundi” ทั้งในแบบฉบับของเดกาตซ์ ยังอาศัยสิ่งที่ประจักษ์ชัดแก่ทุกคน ที่สะท้อนภาพบนประสบการณ์ในภายในของท่านเอง ทั้งนี้โดยอาศัยเหตุผลตามธรรมชาติเป็นมูลฐานอีกด้วย

เมื่อได้พิสูจน์เรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าอย่างนั้นแล้ว เดกาตซ์ก็ได้พบตนเองอยู่ในฐานะที่จะสร้างสิ่งต่างๆ เหล่านั้นซึ่งท่านได้เคยสงสัยในเรื่องความมีอยู่และความจริงของมันมาก่อนขึ้นมาใหม่ เพราะท่านให้เหตุผลว่า ภาวะที่สมบูรณ์ซึ่งบัดนี้เราทราบว่ามีอยู่นั้น ไม่อาจยอมให้เราถูกหลอกหลวงอย่างสิ้นเชิง และอย่างมีระบบในวิถีทางที่เราคาดไว้ และดังนั้น เราอาจมอบความเชื่อมั่นบางอย่างพร้อมกับการยอมให้มีความไม่สมบูรณ์ของผู้สังเกตการณ์ที่เป็นมนุษย์ใดๆ ตามสมควร วัจนความมีอยู่ของสิ่งเหล่านั้น ที่ตามปกติเราสันนิษฐานว่ามีอยู่ในโลกรอบๆ ตัวเรา เราอาจค้นพบธรรมชาติของสิ่งต่างๆ และกฎที่ควบคุมพฤติกรรมของสิ่งเหล่านั้นได้โดยอาศัยการใช้วิธีการวิเคราะห์และทางด้านคณิตศาสตร์เหล่านั้น ซึ่งในระดับอภิปรายแล้ว เดกาตซ์ก็ได้ใช้อยู่เสมอ ใน Discourse ท่านได้ยอมรับว่า เราไม่อาจทำทุกสิ่งทุกอย่างโดยอาศัยการให้เหตุผลตามแบบวิธีนินัย (a priori) ที่บริสุทธิ์ได้ สิ่งที่กำหนดขอบเขตจำกัดของจิตมนุษย์ ก็เป็นการนองเดียวกับ การทดลองที่จำเป็นที่จะชี้ให้เห็นวิถีทางได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวในด้านอุดมคติแล้ว ศาสตร์ที่จัดตั้งเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้วจะทราบสารัตถะสำคัญของแต่ละสิ่ง และดังนั้น จากความรู้ันั้น ก็จะสามารถถือนุमानกฎทางคณิตศาสตร์ทั้งหมดที่จะอธิบายโลกได้

ในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานระบบของเดกาตซ์ เราจะต้องถามถึงว่า ความจำเป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัวเป็นพิเศษ ชนิดใดที่เป็นคุณลักษณะจริงๆ ของญัตติต่างๆ ที่เดกาตซ์ได้ตั้งขึ้น การที่ท่านต้องอาศัยสิ่งที่ประจักษ์ในตัวเอง จะเห็นว่าเป็นสิ่งที่น่าพอใจน้อยกว่าที่ดูเหมือนจะน่าพอใจในตอนแรกๆ เป็นที่เห็นพ้องต้องกันว่า เราต้องการมากกว่าความประจักษ์ชัดทางด้านจิตวิทยาเพียงด้านเดียวเท่านั้น ดังที่เห็นมาแล้วว่า การที่ต้องอาศัยสิ่งที่ประจักษ์ในตัวเองนี้ ก็จะสามารถนำไปสู่ความผิดพลาดตลอดกาลเท่านั้นเอง มิฉะนั้นแล้วก็เป็นความจำเป็น “ทางตรรกศาสตร์” ในแง่นี้ ญัตติที่จำเป็นจะต้องถูก ถ้าหากญัตติที่ขัดแย้งกันจะ

เป็นญาติที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว ถ้าหากข้อนี้เป็นความรู้สึกของเด็กาตซ์ด้วยแล้ว บทสรุปที่เป็นพื้นฐานของท่านก็ย่อมไม่เป็นแบบที่ถูกต้อง ระบบของท่านทั้งหมดถือญาติที่ยืนยัน “ความมีอยู่” แห่งจิตของท่านเองและของพระเป็นเจ้าเป็นหลัก แต่ปรัชญาเมธีนับตั้งแต่คานต์มา โดยทั่วๆ ไปได้ เห็นพ้องต้องกันว่า ไม่มีญาติใดๆ ที่ยืนยันความมีอยู่ในแบบนี้ จะเป็นญาติที่จำเป็นทางตรรกศาสตร์ได้ และบัดนี้ข้อนี้ก็ดูเหมือนเป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่แล้ว ความสัมพันธ์แห่งภาษาของเราตามแง่ตรรกศาสตร์มิได้พิจารณาตัดสินเนื้อหาของจักรวาลเลย

เราอาจเห็นข้อเสนอนี้ที่เป็นพื้นฐานทั้ง ๒ ข้อในการตรวจพินิจอย่างใกล้ชิดว่า ไม่มีความจำเป็นดังที่ท่านอ้างเลย ถ้าหากจำเป็น ญาติที่ว่า “ข้าพเจ้ากำลังคิด” ก็ควรมีญาติที่เป็นปฏิปักษ์ ซึ่งเป็นญาติที่ว่าขัดแย้งกันอยู่ในตัว แต่ญาติ “ข้าพเจ้ามิได้กำลังคิด” ซึ่งเป็นญาติที่เป็นปฏิปักษ์กับญาติที่ว่า “ข้าพเจ้ากำลังคิด” มิได้เป็นญาติที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวเลย ถ้าหากจะมีใครคิดเช่นนั้น ก็นับว่าผิดถนัด แต่ญาติทั้งสองนี้ก็หาได้ขัดแย้งกันในตัว อย่างเช่น “ข้าพเจ้าเป็นชายโสดที่แต่งงานแล้ว” เลย ตัวอย่างเช่น เราอาจสร้างจินตภาพถึงชายคนหนึ่งทั้งหมดความรู้สึกและได้พูดอะไรต่ออะไรไว้ต่างๆ และถ้าหากบรรดาคำพูดเหล่านี้ มีคำพูดอยู่ประโยคหนึ่งว่า “ข้าพเจ้ามิได้กำลังคิด” เราก็อาจกล่าวได้ว่า ในกรณีนั้น คำพูดนั้นถูกต้อง อย่างไรก็ตาม ข้อความที่ขัดแย้งกันในตัวจริงๆ ไม่ว่าจะเป็นพูดหรือเขียนขึ้นมาก็ตาม จำเป็นจะต้องผิดเสมอ “ข้าพเจ้ากำลังคิด” นับว่าเป็นญาติ ย่อมมีข้อเท็จจริงที่ทำให้ถูกต้องอยู่ในกรณีแวดล้อมสำหรับที่จะพิจารณาญาตินั้น นอกจากนั้น ก็ยังมีญาติอื่นๆ ในแบบเดียวกันนี้อีกมาก เช่น “ข้าพเจ้ากำลังเขียนหนังสือ” เมื่อได้เขียนแล้ว หรือ “ข้าพเจ้ากำลังกล่าวถึงอะไรบางอย่างเป็นภาษาอังกฤษ” เมื่อได้กล่าวแล้ว เป็นต้น ญาติที่ว่า “ข้าพเจ้ากำลังคิด” นับว่าเป็นกรณีทั่วไปอย่างที่สุดกรณีหนึ่งแห่งปรากฏการณ์

ไม่เป็นการถูกต้องนักที่เด็กาตซ์ได้อาศัยญาตินี้สร้างบทสรุปที่ไกลความจริง ชนิดที่ท่านปฏิบัติอยู่เกี่ยวกับธรรมชาติของจิตที่เป็นปัจเจก เป็นเนื้อสาร ไม่มีตัวตน และเป็นนิรันดร์ ซึ่งกำลังคิดอยู่ในกรณีที่เรากำหนดให้ญาติที่ว่า “ข้าพเจ้ากำลังคิด” ถูกต้อง เพราะคิดถึงมันนั้น “ข้าพเจ้า” อาจไม่มีเนื้อหานี้อยู่เลย มันเป็นเพียงเครื่องหมาย

แห่งการอ้างถึงเท่านั้น มิฉะนั้น ถ้าหากเราสันนิษฐานว่า “ข้าพเจ้า” มีเนื้อหาอะไรบางอย่าง และมีข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความมีอยู่ส่วนตัวที่เป็นปัจเจกแล้ว อย่างดีที่สุดที่เดกาตซ์อาจสรุปได้อย่างถูกต้อง ก็คือ “Cogitatur” คือ “มีการคิดบางอย่างที่กำลังคิดอยู่” ในหนังสือเรื่อง Critique of Pure Reason คานต์ได้ใช้ความระมัดระวังและละเอียดลออที่สุด ในอันที่จะแสดงให้เห็นโครงการเกี่ยวกับ “จิตวิทยาในทางเหตุผล” ทั้งหมด ซึ่งเป็นความพยายามของเดกาตซ์ที่จะดำเนินการจากข้อเสนอที่จำเป็นต้องถูก เพื่อให้ได้บทสรุปที่เป็นเชิงบอกเล่าและเป็นสาระเกี่ยวกับตัวตน ว่าจะต้องเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุสมผลอย่างไร

ทั้งคานต์ยังต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อการทำลาย “บทพิสูจน์ทางภววิทยา” ขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับเรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า การให้เหตุผลนั้นขึ้นอยู่กับมโนคติที่ว่า เราจะต้องรวมความมีอยู่ของภาวะที่บริสุทธิ์ไว้ในสารัตถะสำคัญของพระองค์ นั่นคือ จะต้องเป็นสภาวะลักษณะที่จำเป็นของภาวะเช่นนั้น ซึ่งเขาควรจะมียุ แต่ความมีอยู่ ไม่ว่าจะสมบูรณ์เพียงใดก็ตาม จะเป็นอะไรบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับสภาวะลักษณะชุดหนึ่ง โดยอาศัยความจำเป็นทางตรรกศาสตร์ได้อย่างไรเล่า ? คานต์ได้แสดงให้เห็นว่า ความมีอยู่หาได้เป็นสภาวะลักษณะอย่างความใหญ่หรือความแดงไม่ ความมีอยู่จะเป็นสิ่งที่จะต้องมียูก่อนที่มันอาจมีสภาวะลักษณะได้อย่างแท้จริงมากกว่า

แต่สำหรับเดกาตซ์แล้ว ความที่จิตขึ้นอยู่กับอารมณ์ภายนอกนั้นอยู่นอกปัญหา ดังนั้น ท่านจึงพบว่า มีความจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบเนื้อสารที่สำคัญของจิตด้วยทัศนะที่จะต้องสืบสวนดูให้รู้แน่ว่า จากเนื้อสารที่สำคัญของจิตนี้ เราจะสามารถชี้แจงถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เราอาจกล่าวได้ว่า เป็นสิ่งที่จิตต้องอาศัยได้หรือไม่ สารที่สำคัญของจิตก็คือ “มโนคติ” (idea) ซึ่งเดกาตซ์ได้นำมาใช้ภายใต้หัวข้อใหญ่ ๓ หัวข้อด้วยกัน คือ : มโนคติที่เราสร้างขึ้นมาจาก ๑ มโนคติที่อารมณ์ภายนอกสร้างขึ้นมา ๑ และมโนคติที่มีอยู่ในตัวเราเอง ๑ ในหัวข้อสุดท้ายเดกาตซ์ได้ยอมรับว่า มันเป็นมโนคติอย่างหนึ่ง นั่นคือเป็นมโนคติเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าที่ได้เกิดขึ้นในใจท่านอย่างเห็นได้ชัดในเรื่องนี้ แต่สำหรับมโนคติโดยทั่วไปแล้วเดกาตซ์เห็นว่าเป็นเพียงเจตสิกธรรมดา คืออารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิต หาใช่สิ่งที่อยู่นอก

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๓๕

จิตไม่ และดังนั้น ท่านจึงได้ยอมรับว่า ในระหว่างความคิดกับความแท้จริงนั้น มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดทีเดียว ดังนั้น ท่านจึงต้องการ “การพิสูจน์” โดยการอนุมานถึงความมีความเป็นของพระเป็นเจ้าเอาจากความคิดเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าของเรานั้นเอง การพิสูจน์เหล่านี้ท่านเอามาจากปรัชญาของพวกสกอลาสติกเป็นส่วนใหญ่

ข้าพเจ้ารู้สึกตัวเองว่า ข้าพเจ้าเป็นสิ่งที่กำหนดได้ (finite) และดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ (imperfect) เดกาตซีได้ให้เหตุผลว่า แต่ข้าพเจ้าไม่อาจที่จะมีความรู้สึกนึกคิดนี้ได้เลย ถ้าหากว่าข้าพเจ้าไม่มีความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ “สมบูรณ์” ที่สุดอยู่ในใจแล้ว ก็ควรจะมีความเห็นแก่ความคิดของข้าพเจ้านี้ด้วย แต่ก็ไม่มีสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ใดๆ จะเป็นต้นเหตุได้เลย เพราะฉะนั้น สิ่งที่ไม่สมบูรณ์ที่สุดก็จะต้องมีอยู่ เพื่อที่จะได้สร้างมโนภาพเกี่ยวกับความสมบูรณ์ขึ้นในใจของข้าพเจ้าได้ นอกจากนั้น ในการที่รู้สึกตัวเองว่าเป็นสิ่งที่กำหนดได้นี้ ข้าพเจ้ารู้สึกตัวเองว่า ข้าพเจ้าขึ้นอยู่กับสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุดที่ข้าพเจ้าเป็นเจ้าของอยู่ เพราะฉะนั้น สิ่งที่ไม่สมบูรณ์ที่สุดก็จะต้องมีอยู่ ซึ่งสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุดนี้แหละที่ข้าพเจ้าจะต้องพึ่งพาอาศัย และประการสุดท้าย โดยอาศัยการทำให้การให้เหตุผลแบบภววิทยาของเซนต์ แอนเซลม์ กลับมีชีวิตชีวาขึ้นในแบบฟอร์มที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขแล้ว เดกาตซีได้กล่าวว่า เมื่อความคิดเกี่ยวกับสิ่งอื่นๆ ของเราอาจเป็นเพียงความคิดเกี่ยวกับ “สิ่งที่แน่นอนแท้” เท่านั้น โดยที่ไม่มีอะไรที่ “สิ่งที่แน่นอนแท้” นั้นจะต้องพึ่งพาอาศัยเลย มโนคติเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าของเราซึ่งมีอยู่ในตัวเราเอง และดังนั้นจึงเป็นมโนคติที่แจ่มแจ้งและเด่นชัดนั้น นับว่าเป็นมโนคติชนิดพิเศษในข้อที่ว่า ในกรณีนี้ “ความมีอยู่” ย่อมเป็นผลที่เกิดมาจากสิ่งที่แน่นอนแท้ที่สำคัญที่จำเป็น เท่าๆ กับคุณสมบัติของรูปสามเหลี่ยมย่อมเกิดจากการนิยามความหมายของรูปสามเหลี่ยมนั่นเอง

การให้เหตุผลเหล่านี้ ตามข้อเท็จจริงแล้ว เราได้อนุมานเอาจากการสันนิษฐานมากมาย ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่จะตรวจสอบในช่วงระยะเวลาอันสั้น การที่จะทำให้เพียงพอก็คือการที่จะต้องสังเกตว่า การให้เหตุผลเหล่านั้นจะต้องเอาความเพียงพอในตัวเองทางด้านทฤษฎีไปผสมกับความสมบูรณ์ในด้านศีลธรรมเป็นหลัก ดังนั้น จึงอาจแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่มีชีวิตตนที่จิตแต่ละดวงอาศัย

นั่นก็คือ พระเป็นเจ้า ที่ศาสนาตามแบบประเพณีเข้าใจกัน แต่ความมีความเป็นของพระเป็นเจ้า ดังที่คานต์ยืนยันในสมัยต่อมานั้น เราไม่อาจให้การให้เหตุผลทางทฤษฎีล้วนๆใดๆพิสูจน์เลย และไม่มีการให้เหตุผลใดๆที่จะพิสูจน์ถึงความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าซึ่งไม่มีการพิจารณาในแง่ศีลธรรมใดๆเป็นพื้นฐานเลย จากทัศนะที่แตกต่างกันประการหนึ่ง เฮเกล (Hegel) ได้คัดค้านว่า การให้เหตุผลตามแบบภววิทยาดังที่เรียกกันนั้น อาจได้รับความเสื่อมเสียเพราะการสันนิษฐานชั้นเริ่มแรกเกี่ยวกับการแยกความคิดออกจากความแท้จริงได้ อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจกล่าวว่า เดกาตซ์ได้อาศัยการให้เหตุผลเหล่านี้พิสูจน์อะไรก็ตามที่นอกเหนือไปจากความมีอยู่ของสิ่งที่เป็นอิสระและอยู่ภายนอกจิตที่กำหนด ได้เลย

เมื่อได้พิสูจน์ถึงเรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าแล้ว ก็เป็นการง่ายที่จะพิสูจน์ถึงความมีอยู่ของโลกภายนอก ไม่มีใครที่จะกล่าวว่า ข้าพเจ้าอาจถูกหลอกในข้อที่ข้าพเจ้ามีความเชื่อถือในเรื่องความจริงภายนอก เพราะว่ามันคงไม่สอดคล้องต้องกันกับความดีของพระเป็นเจ้าที่จะสมมุติว่า พระองค์อาจทรงหลอกหลวงข้าพเจ้าเช่นนั้น เพราะฉะนั้น โลกภายนอกจึงมีอยู่ในการให้เหตุผล ดังนั้นเดกาตซ์ได้สันนิษฐานอย่างจริงจังว่า ความรู้สึกอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งเกี่ยวกับอารมณ์ภายนอก โดยตัวของมันเองนั้นหาใช่เป็นการรับประกันถึงความแท้จริงใดๆของมันเลย แต่ถ้าสิ่งที่เราเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งนั้นไม่จริง ก็คงเป็นไปได้ที่เดกาตซ์จะอนุมานถึงความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าจากความคิดในภายในของเรา หรือจากความรู้สึกที่ชัดเจนแจ่มแจ้งเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าแล้ว ก็ย่อมเป็นที่กระจ่างชัดว่าการอนุมานถึงความมีอยู่แห่งโลกภายนอกจากความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าตามแบบของเดกาตซ์นั้น นับว่าเป็นตัวอย่างการให้เหตุผลแบบภวณอย่างที่เราเห็นได้ชัดทีเดียว ยิ่งไปกว่านั้น การรับรองเทวสัจจะ (divine veracity) ว่าเป็นบรรทัดฐานแห่งความจริงนั้น เดกาตซ์ถือว่าเป็นการทอดทิ้งการให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์อย่างเข้มงวดของท่านที่ว่า ความจริงที่เป็นอันติมะนั้นชัดเจนและแจ่มแจ้ง คือเป็นสิ่งที่ประจักษ์เองแล้ว อย่างน่าเสียดายทีเดียว

นอกจากเทวสัจจะแล้ว เดกาตซ์ถือว่า ความรู้สึกทางประสาทสัมผัสของเรา ยังคงคลุมเครือ ไม่แจ่มชัดอยู่ ประสาทสัมผัสไม่อาจให้ความรู้แก่เราได้ นอก

จากจะรับใช้เราในด้านวัตถุประสงค์ทางภาคปฏิบัติเท่านั้น สิ่งที่เราจะพึงกระทำก็คือ การทำให้ความเชื่อของเราในสิ่งที่เราเข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งนั้น มีความถูกต้องขึ้น แต่สิ่งที่เราเข้าใจเช่นนั้นเป็นความจริงทางคณิตศาสตร์ ในเมื่อเพ่งถึงความจริงทางคณิตศาสตร์แล้ว ปัญหาเกี่ยวกับความแท้จริงก็เป็นปัญหาที่ไม่เข้าเรื่องเข้าราว ในการอ้างถึงความมีอยู่ของสิ่งที่เราเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งเช่นนั้น สิ่งที่เราเดาเดาๆ จดจำไว้จริงๆ นั้น หาใช่ความจริงทางคณิตศาสตร์ไม่ แต่เป็นอารมณ์ทางด้านคณิตศาสตร์ คือ อารมณ์ที่จะแสดงให้เห็นคุณลักษณะได้โดยอาศัยคุณสมบัติทางคณิตศาสตร์ ตามข้อเท็จจริงแล้ว ความมีอยู่ของอารมณ์เช่นนั้นแหละที่เดาเดาๆ อนุมานเอาจากความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า ข้อนี้ย่อมชี้ให้เห็นว่า วัตถุประสงค์ ที่แท้จริงของท่านในการพิสูจน์ความมีอยู่ของโลกภายนอกของท่าน ก็คือเพื่อจะยืนยันความแท้จริงของโลกนั้นว่าเป็นสิ่งที่เข้าใจได้โดยอาศัยวิทยาศาสตร์ในยุคของท่านนั่นเอง

เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องโลกภายนอกของเดกาทซ์นั้น ขึ้นอยู่กับการพิจารณาเห็นว่า ความแท้จริงภายนอกในขั้นสุดท้ายนั้น นับว่าเป็นเรื่องธรรมชาติทางคณิตศาสตร์อย่างหนึ่งนั่นเอง เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้อธิบายให้เห็นความแตกต่างระหว่างคุณภาพเดิมกับคุณภาพขั้นรองลงมาของอารมณ์ภายนอกไว้อย่างชัดเจน คุณภาพขั้นรองลงมาคือ สี กลิ่น ฯลฯ ตามที่ท่านเข้าใจนั้น เป็นผลที่อารมณ์ภายนอกได้สร้างขึ้นในจิตใจของเราโดยทางประสาทสัมผัส และเป็นสิ่งที่คลุมเครือไม่แจ่มชัด และดังนั้น จึงไม่อาจจัดเป็นคุณลักษณะแห่งความแท้จริงภายนอกได้อันหนึ่ง ความแตกต่างในด้าน “คุณภาพ” ของสิ่งต่างๆ ที่ประสาทสัมผัสเสนอให้แก่เรานั้น เป็นสิ่งที่ไม่แท้จริง สิ่งที่มีอยู่จริงๆ ในโลกภายนอกก็คือ คุณภาพดั้งเดิม อันได้แก่สิ่งที่กินที่หรือขยายได้ (Extension หรือ ปริวิภาค) นั่นเอง แต่สิ่งที่ขยายได้ตามที่เดกาทซ์เข้าใจ ไม่ใช่อย่างเดียวกันกับการกำหนดทางด้านปริมาณเกี่ยวกับสิ่งที่มีรูปร่างทั้งหลาย คือ มีทรวดทรง ขนาด และรูป แต่เป็นอวกาศ (เทตะ) ชนิด ๓ มิติล้วนๆ เดกาทซ์กล่าวต่อไปอีกว่า ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่มีตัวตนหรืออารมณ์ในอวกาศกับตัวอวกาศเอง จึงมิใช่ความแตกต่างกันในด้าน “ความแท้จริง” แต่เป็นความแตกต่างกันในด้าน “ฐานนิยม” (mode) ซึ่งเป็นที่ที่เราเข้าใจสิ่งต่างๆ

หรืออารมณ์ได้เท่านั้น ดังนั้น เดกาตซ์จึงมีความเห็นว่า ความแท้จริงภายนอกนั้น ย่อมพ้นจากความแตกต่างในด้าน “ปริมาณ” ด้วย ในการยืนยันเหตุผลข้อนี้ เดกาตซ์ได้ยอมรับเรื่องความแตกต่างกัน ระหว่างสิ่งทั้งมวล (Whole) คือ สสาร กับ “ส่วนย่อย” (part) คือ สิ่งที่มีร่าง ที่เป็นปัจเจก และถือว่า สิ่งทั้งมวลเป็นสิ่งที่ มีมาก่อนและมีความแท้จริงมากกว่าส่วนย่อย แต่ท่านมิได้นำเอาความแตกต่าง คล้ายๆ กันนี้มาใช้กับความเข้าใจของท่านในส่วนที่เกี่ยวกับจิต เพราะว่าจิตแต่ละ ดวงๆ ในทัศนะของเดกาตซ์แล้ว เป็นสิ่งที่แท้จริงชั้นอันติมะ แต่ต่อมาลึบในซาแซ่ ใจทั้งโลกแห่งวัตถุและโลกแห่งจิตใจ โดยอาศัยความแตกต่างที่เดกาตซ์ใช้ในการทำ ความเข้าใจโลกทางวัตถุอย่างเดียว

แต่เดกาตซ์มิได้อธิบายความแตกต่างในด้านปริมาณของสิ่งที่เป็นกายภาพว่า เป็นสิ่งที่ไม่แท้จริง ตามความเห็นของเดกาตซ์แล้ว ความแตกต่างในด้านปริมาณ ของสิ่งที่เป็นกายภาพในฐานะที่เป็นแบบของสสารนั้นเป็นสิ่งที่แยกออกมา ซึ่ง ต้องอาศัยกิริยาการ “การเคลื่อนไหว” ในสสารนั้น ดังนั้น ท่านจึงยอมรับความ แท้จริงเกี่ยวกับ “การเคลื่อนไหว” และโดยอาศัยความแท้จริงเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวนั้นเอง ท่านจึงสนับสนุนความเห็นทางวิทยาศาสตร์ที่ว่า “เอกภาพ” ทางกายภาพ ในชั้นอันติมะ ก็คือสสารกับการเคลื่อนไหวนั้นเอง แต่ในฐานะที่เป็นผู้มีความเห็น ว่าความแท้จริงภายนอกกับสิ่งที่กินที่เป็นอย่างเดียวกัน เดกาตซ์จึงคิดว่า ความแท้ จริงเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีกลับ ซึ่งเราจะสามารถแก้ปัญหาได้โดยอาศัย ข้อสมมุติที่ว่า เดิมทีเดียวพระเป็นเจ้าทรงบอกให้สสารเคลื่อนไหว แต่ความเคลื่อน ไหวบังถึงกาลและความเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้พอๆ กัน สำหรับเดกาตซ์ ที่จะอธิบายทัศนะของท่านเกี่ยวกับโลกภายนอกอย่างไม่เปลี่ยนท่าทีว่าเป็นอย่าง เดียวกันกับสิ่งที่กินที่ ตามความจริงแล้ว ในฐานะที่ท่านมีทัศนะว่าจิตและสสาร เป็นเนื้อสาร (Substance) เดกาตซ์จึงได้ตัดแนวความคิดเกี่ยวกับความแท้จริง ทางด้านกาลเวลาออกทั้งหมด ดังนั้นในอีกแง่หนึ่ง ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับ เรื่องดวงวิญญาณว่าเป็น “นิรันดร์” เทียบกับทัศนะที่ว่าดวงวิญญาณเป็น “อมตะ” ซึ่ง ท่านมีความปรารถนาเพื่อจุดมุ่งหมายทางจริยศาสตร์ผสมกับศาสนาของท่าน อนึ่ง ท่านได้ถูกกีดกันไม่ให้พูดถึงเรื่องคุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลงอย่างปฏิเสธไม่ได้ของ

เอกภพทางกายภาพ เพราะทัศนคติที่จะจัดความลำบาก ๒ ประการนี้ออกไปนี้เอง ทำให้เดกาดซ์ต้องยอมรับกาละในแง่ที่ว่า มีลำดับแห่งการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับปริมาณที่หาที่สิ้นสุดมิได้ แต่โดยเหตุที่ในด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับเอกภพของท่านก็เป็นเช่นเดียวกับการเคลื่อนไหว คือออกนอกเหนือเทศะ (Space) นี้เอง ท่านจึงไม่มีทางเลือก นอกจากจะถือว่า มันเป็นเรื่องที่มหัศจรรย์ติดต่อกันที่บังไปถึงตัวแทนของพระเป็นเจ้า โดยอาศัยการแนะนำถึงความสำคัญขั้นสูงสุดของพระเป็นเจ้า ในเมื่อคำนึงถึงการอธิบายถึงท่าทีมากมายของเอกภพเช่นนั้น เดกาดซ์จึงเพียงเตรียมหาช่องทางเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขความคิดเห็นของท่านในส่วนที่เกี่ยวกับเอกภพในลักษณะการที่ลึบในซา ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขจริงๆ ในเวลาต่อมา

เอกภพตามแบบของเดกาดซ์ แบ่งออกไปเป็น ๒ ส่วน คือ ในแง่หนึ่ง มีจิตซึ่งถือว่าเป็นความคิดที่บริสุทธิ์ ไม่กินที่ และแยกออกจากร่างกาย กับสิ่งต่างๆ ที่มีร่าง อีกแง่หนึ่ง มีสสารซึ่งถือว่าเป็นการกินที่อย่างบริสุทธิ์ ปรากฏจากคุณภาพ ทั้งปวง นอกเสียจากคุณภาพที่มีอยู่ทั่วไปในธรรมชาติของการกินที่ เหตุผลนี้เรียกกันว่า ลัทธิทวินิยมตามแบบเดกาดซ์ (Cartesian dualism) แต่เดกาดซ์ได้กล่าวไว้ว่า เราทราบทั่วกัน ทั้งจิตและสสารนั้นพระเป็นเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์ แต่ท่านถือว่าการสร้างสรรค์บ่งถึงการแยกโลกที่ถูกสร้างออกจากผู้ที่สร้างมันขึ้นมา เดกาดซ์ได้ให้เหตุผลว่า ดังนั้น จึงไม่มีอะไรที่จะกีดกันเราจากการยึดถือว่าโลกทางกายภาพเกิดขึ้น "ตามธรรมชาติ" ดังที่วิทยาศาสตร์เรียกครอง และถือว่า จิตของมนุษย์ปฏิบัติการจาก "เสรีภาพ" ดังที่ศีลธรรมเรียกครอง เมื่อเพ่งถึงการที่จิตมนุษย์ปฏิบัติการจากเสรีภาพดังที่ศีลธรรมเรียกครองแล้ว เดกาดซ์ได้กล่าวสืบไปอีกว่า เสรีภาพซึ่งจิตของมนุษย์ได้รับประสิทธิประสาทมาแต่เดิมในฐานะเป็นการสร้างสรรค์เจตจำนงเสรีของพระเป็นเจ้านั้น หนีไปเป็นเสรีภาพสมบูรณ์ที่พระเป็นเจ้ามีอยู่ คืออำนาจที่จะเลือกเอาตามใจชอบไม่ แต่เป็นเสรีภาพที่อยู่ในวงจำกัด คือ อำนาจที่จะเลือกอนุวัติให้หรือยับยั้งไว้ เหตุผลประการแรกได้แสดงถึงทฤษฎีเกี่ยวกับโลกทางวัตถุอย่างแนบแน่นของเดกาดซ์อย่างง่าย ๆ ซึ่งตามเหตุผลนี้ ความเคลื่อนไหวทุกชนิดแห่งสสารจะตัดสินใจได้โดยอาศัยกฎทางกายภาพ แม้แต่อินทรีย์ที่มีชีวิต คือ ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ ท่านก็ถือว่าเป็นเครื่องจักร เดกาดซ์มีความเห็นว่า

สัตว์เป็นเพียงหุ่นยนต์ มีกฎทางฟิสิกส์เป็นผู้กำหนดโดยสิ้นเชิง และไม่มีความรู้สึกนึกคิด (Consciousness) แต่มนุษย์แตกต่างกับสัตว์ก็ เพราะว่ามีดวงวิญญาณ (Soul)

ในบรรดาปัญหาที่ลัทธิวิญนิยมของเดกาตซ์ต้องเผชิญนั้น ปัญหาที่เกี่ยวกับการที่จิตได้ปฏิบัติหน้าที่ในร่างกายตามเจตจำนง และการที่จิตมีความรู้เกี่ยวกับโลกทางกายภาพ (ซึ่งป่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต) นั้น พิสูจน์ได้ยากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเพ่งถึงความยากแห่งปัญหาทั้งสองนี้ซึ่งสาธุศิษย์ของเดกาตซ์ ต่างก็พากันพอใจความยากแห่งระบบของเดกาตซ์นั้น และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ ที่ระบบของเดกาตซ์ได้ประสบการเปลี่ยนแปลงแก้ไขในแง่หนึ่ง หรือในอีกแง่หนึ่ง เมื่อเพ่งถึงการกระทำที่มีเจตจำนงแล้ว เดกาตซ์เองได้พยายามที่จะอธิบายการกระทำที่มีเจตจำนงออกไปเช่นนั้น ท่านได้ดอยกลับไปหาข้อสมมุติที่ไม่สมบูรณ์ที่ว่า จิตอาศัยอยู่ในต่อมที่สมอง (Pineal gland) ซึ่งเป็นที่ที่จิตจะติดต่อกับร่างกายได้ และแล้วท่านได้กล่าวว่า จิตแม้ว่าจะไม่สามารถนำเอาปริมาณทั้งหมดแห่งความเคลื่อนไหวในเอกภพซึ่งเป็นสิ่งที่คงตัวมาใช้ มันก็สามารถเปลี่ยน "ทิศทาง" แห่งการเคลื่อนไหวของสิ่งที่มีชีวิตได้โดยตรง และการเคลื่อนไหวของโลกภายนอกโดยอ้อมได้ แต่การอธิบายนี้ไม่สอดคล้องต้องกันกับลัทธิวิญนิยมของเดกาตซ์จริงๆ เพราะลัทธินี้ได้กำหนดเอาความอาจเป็นไปได้ ที่จิตมีความเกี่ยวเนื่องกับร่างกายและมีอิทธิพลเหนือร่างกายในทุกๆ แห่งที่อาจเป็นไปได้ออกไป ดังนั้น สาธุศิษย์ของเดกาตซ์ คือ กูลิงซ์ (Guelincx) และมาลบริงซ์ (Malebranche) จึงได้ไม่ยอมยึดถือลัทธิวิญนิยมของเดกาตซ์นี้

บัดนี้ ก็ดูเหมือนว่า เดกาตซ์ในตอนแสวงหาความแท้จริงที่ใช้เป็นมูลฐานแห่งวิทยาศาสตร์นั้นได้หันความสนใจไปในทางที่ผิด ท่านไปหลงเล่นกับความจริงที่จำเป็นของคณิตศาสตร์อยู่ และยกความแท้จริงชนิดทาง คณิตศาสตร์เข้าไว้ในคัมภีร์ เพื่อจะได้เห็นว่า ข้อความทั้งหมดนั้นมีชื่อเสียงดี แต่ความแท้จริงชนิดนี้โดยตัวมันเองแล้วนับว่าไม่เพียงพอสำหรับวิทยาศาสตร์ทางประจักษ์ ความแท้จริงนี้มีอยู่ในสัมพันธ์ภาพภายในของทฤษฎีตามหลัก ตรรกศาสตร์ล้วนๆ และในตัวเองก็ไม่มีอำนาจที่จะพยากรณ์หรือมีความสัมพันธ์กับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ

ประสบการณ์เลย เพราะข้อความเชิงประจักษ์เหล่านี้ขาดความแท้จริงข้อนี้ ฉะนั้นเมื่อเปรียบเทียบดูแล้ว เราจึงไม่ควรรังเกียจข้อความเชิงประจักษ์เหล่านั้นเลย ข้อความเชิงประจักษ์อาจมี “ความแท้จริง” ตามแบบของตนเองมากกว่า ความอาจเป็นไปได้ที่ว่า เราอาจใช้ประสบการณ์ต่อมาพิสูจน์ว่าข้อความเหล่านั้นผิด นั้นเมื่อเทียบกับข้อความเกี่ยวกับคณิตศาสตร์แล้ว ก็มิได้เป็นข้อเสียหายอะไร ที่ข้อความเหล่านั้นจะต้องฝ่าไปด้วยความยากลำบากเลย แต่ทว่าเป็นความลับเกี่ยวกับอำนาจแห่งข้อความเหล่านั้นมากกว่า ดังนั้น ข้อความเชิงประจักษ์เหล่านั้นจึงทำหน้าที่ชี้ให้เห็นว่า สถานะแห่งธุรกิจหนึ่งแตกต่างไปจากสถานะแห่งธุรกิจอีกอย่างหนึ่ง และดังนั้นก็เชื่อว่าช่วยให้เราได้เข้าใจธรรมชาติ และเอากระบวนการธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่เราเอง เดกาตซ์ซึ่งมีอะไรเหมือนกับนักอภิปรัชญาอื่นๆ ได้คิดถึงแบบฟอร์มที่วิทยาศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบคงจะมี ท่านได้แสดงภาพของสิ่งทีความรู้ทางด้านอุดมคติคงจะเป็นมากกว่าที่จะแสดงภาพของวิธีการที่แท้จริงของวิทยาศาสตร์ ซึ่งขึ้นอยู่กับการจำกัดขอบเขตที่แท้จริงแห่งความรู้ของมนุษย์

ในเมื่อเพ่งถึงความรู้ของเราในส่วนของโลกภายนอกแล้ว เดกาตซ์เองได้อธิบายออกไปในรูปแห่งทฤษฎีที่เรียกกันว่า representationism ซึ่งกล่าวว่า จิตรู้อารมณ์ภายนอกจากเขา “ความคิดโดยทางอ้อม” ซึ่งเกิดขึ้นมาโดยอาศัยการที่อารมณ์ภายนอกได้มีปฏิบัติการต่อจิต แต่ข้อนี้ก็ไม่สอดคล้องต้องกันนักกับลัทธิทวินิยมของเดกาตซ์ ยิ่งไปกว่านั้นโดยเหตุที่ “ความคิด” ทั้งหลายเกิดขึ้นในจิต ความคิดจึงเป็นเจตสิกกรรม และดังนั้นก็ขยายออกไปไม่ได้นี่เอง เรายังไม่อาจกล่าวได้ว่า ความคิดเป็นตัวแทนสิ่งทางกายภาพที่กินที่ ดังนั้น การที่เดกาตซ์ได้อธิบายถึงความรับรู้ทางประสาทสัมผัส จึงทำให้ความยากถอยห่างออกไปอีกก้าวหนึ่ง ซึ่งเป็นความยากที่ความรู้แบบนี้จะเปิดเผยในขั้นแรกก็โดยอาศัยลัทธิทวินิยมของเดกาตซ์นี่เอง

ศิษย์คนหนึ่งของเดกาตซ์ ชื่อ อาร์โนลด์ (Arnauld) ได้เถียงว่า ความมีอยู่ของสิ่งต่างๆ อย่างนั้นเป็นมโนคติ และเสนอแนะว่า จิตย่อมรู้อารมณ์ที่เป็นวัตถุได้โดยตรงและในทันทีทันใด แต่ท่านก็ไม่สามารถยืนยันเหตุผลนี้ให้กลมกลืนกัน

กับลัทธิวิญญู ซึ่งท่านมีความเห็นเช่นเดียวกับเดกาตซ์ได้ กุลิงซ์ ได้นำเอา ปัญหาเกี่ยวกับการกระทำอย่างมีเจตนาและสัญญา มารวมเข้าด้วยกัน และแสวงหาวิธีแก้ปัญหทั้งสองโดยอาศัยวิธีตามทฤษฎีที่เรียกกันว่า ลัทธิโอกาสนิยม (Occasionalism) ตามทฤษฎีนี้ การกระทำทางร่างกายที่เกิดตามโอกาสที่เรามีเจตนา นั้น หาใช่เจตจำนงของเราเป็นต้นเหตุไม่ พระเป็นเจ้าต่างหากที่เป็นต้นเหตุในท่านองเดียวกัน มโนคติที่เกิดขึ้นในจิตใจของเราในโอกาสที่สมองของเราดำเนินการ (เนื่องจากการที่อารมณ์ภายนอกได้มาเร้าประสาทสัมผัสของเรา) นั้น หาได้เป็นผลพลอยได้ของกระบวนการทางสมองของเราไม่ แต่เป็นการสร้างสรรค์ของพระเป็นเจ้า แต่การอธิบายแบบซึ่งเหินห่างจากคุณลักษณะที่เต็มไปด้วยความนึกคิดอย่างฟุ้งซ่านและไม่เป็นแบบวิทยาศาสตร์นี้ ย่อมเปิดเผยให้เห็นว่าจิตใจและร่างกายมีความเกี่ยวข้องไปถึงพระเป็นเจ้าอยู่ตลอดเวลาจริงๆ และโดยเหตุนี้เองจึงโน้มเอียงไปในทางที่จะทำให้รากฐานแห่งลัทธิของเดกาตซ์ ซึ่งยืนยัน ไม่เพียงแต่จะแยกจิตและสสารออกจากกันเท่านั้น แต่ยังแยกออกจากพระเป็นเจ้าด้วยนั้น พลอยคลอนแคลนไปด้วย

ลัทธิของเดกาตซ์ (Cartesianism) ได้เสื่อมลงตามลำดับ ตอนมาถึงสมัยมาลบริ่งซ์ซึ่งก้าวไปไกลยิ่งกว่ากุลิงซ์เสียอีก ในการที่มีความเชื่อถือเช่นเดียวกับเบิร์กลีย์ (Berkeley) ในยุคต่อมาที่ว่า ไม่มีสิ่งในท่านองที่ว่าเป็นโลกภายนอกที่มีจิตใจซึ่งสามารถสร้างมโนคติของเราได้ “มโนคติ” ของเราทั้งหมดเป็นมโนคติในพระจิตของพระเป็นเจ้าซึ่งเป็นผู้ทรงสร้างโลกภายนอกดังที่เข้าใจกันจริงๆ นอกจากจะเลิกนึกคิดถึงความแท้จริงอิสระของโลกภายนอกในแบบนี้แล้ว มาลบริ่งซ์ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า จิตซึ่งเป็นผู้รู้ นั้นเป็นเพียงผู้มีส่วนร่วมอยู่ในมโนคติของพระเป็นเจ้าเท่านั้นเอง และก็เพียงส่วนย่อยของความมีอยู่แห่งพระเป็นเจ้าซึ่งไม่มีความแท้จริงอิสระของตัวเองเลย ตามความเป็นจริงแล้ว มาลบริ่งซ์พบว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ที่จะยอมรับความแท้จริงอิสระของจิตแต่ละดวง ยกเว้นเฉพาะในแง่หนึ่งคือในฐานะเป็นเจตจำนงหรือเป็นตัวแทนทางด้านศีลธรรมเท่านั้น ดังนั้น กระบวนการแห่งความล้มเหลวของระบบเดกาตซ์จึงดำเนินไปในอันที่จะรวบรวมกำลังเคลื่อนไหวจากศิษย์ของเดกาตซ์คนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งให้ได้มากขึ้น จนกระทั่งถึง

จุดสูงสุดในปรัชญาของสปีโนซาซึ่งในปรัชญาของสปีโนซานั้น ปัญหาพื้นฐานของเดกาทซ์ก็ได้รับการแก้ไขให้แตกต่างไปจากปัญหาพื้นฐานของทักนอย่างมากทีเดียว

ข้อความที่คัดมาจากหนังสือของเดกาทซ์

“.....ข้าพเจ้าได้สังเกตมาเป็นเวลานานแล้วว่า สันหรับนิสัยแห่งชีวิตสามัญชนแล้ว บางทีก็จำเป็นจะต้องเอาความเห็นที่เราเห็นชัดว่าไม่แท้จริงนักมาใช้เหมือนกับไม่มีความสงสัยอะไรเลย ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่โดยเหตุที่ข้าพเจ้าประสงค์จะพุ่งความสนใจไปยังการแสวงหาความจริงเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ข้าพเจ้าจึงคิดว่าสิ่งที่เป็นปฏิกิริยาที่เราแสวงหาจริงนั้นเป็นวิธีการอย่างหนึ่ง และว่าข้าพเจ้าควรถือว่า ความเห็นทั้งปวงผิดทั้งสิ้น ในเมื่อคำนึงถึงสิ่งที่ข้าพเจ้า สันนิษฐานว่าเป็นพื้นสำหรับที่จะสงสัยที่น้อยที่สุด ทั้งนี้ก็เพื่อให้แน่ใจว่า หลังจากนั้นแล้ว ยังจะมีอะไรเหลืออยู่ในความเชื่อถือของข้าพเจ้าซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าสงสัยเลยหรือไม่ ดังนั้น เมื่อเห็นว่าประสาทของเราบางทีก็หลอกเรา ข้าพเจ้าจึงตั้งใจจะสมมุติว่า ไม่มีอะไรมีอยู่จริงทุกอย่างที่เราคิดเลย และเพราะคนบางคนให้เหตุผลไว้ผิดๆ และตกอยู่ในการ ให้เหตุผลที่ผิดหลักตรรกศาสตร์ (Paralogism) แม้แต่ในเรื่องเรขาคณิตที่ง่ายที่สุด ข้าพเจ้าซึ่งตระหนักดีว่า ข้าพเจ้าก็อาจผิดได้เช่นเดียวกับคนอื่นๆ เหมือนกัน จึงได้ถือว่า การให้เหตุผลทั้งปวงที่ข้าพเจ้าได้นำมาใช้สาธิตนั้นผิดทั้งสิ้น และประการสุดท้าย เมื่อข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า ความคิดอย่างเดียวกันทุกชนิดที่เรามีเมื่อเราตื่นนั้น อาจเกิดแก่เราในเวลาที่เราหลับก็ได้ ในเมื่อในตอนนั้นไม่มีอะไรถูกเลย ข้าพเจ้าสมมุติว่า สิ่งทั้งปวงที่เคยเข้ามาสู่จิตใจของข้าพเจ้าเมื่อข้าพเจ้าตื่นอยู่นั้น ก็ไม่มีความจริงใดๆ ยิ่งไปกว่ามายาในความฝันของข้าพเจ้าเลย แต่หลังจากที่ข้าพเจ้าได้เฝ้าสังเกตดูว่า เมื่อข้าพเจ้าปรารถนาจะคิดว่า สิ่งทั้งปวงผิดหมดนั้น จึงนับว่า จำเป็นจริงๆ ที่ข้าพเจ้าผู้คิดดังนั้น ก็ควรจะเป็นอะไรบางอย่างด้วย และเมื่อข้าพเจ้าเห็นอย่างนั้น ความจริงนี้ที่ว่า ข้าพเจ้าคิด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าย่อมมีอยู่ จึงเป็นความจริงและมีประจักษ์พยานยืนยัน ย่อมไม่มีช่องแห่งความสงสัยใดๆ ไม่ว่าจะเป็นสมควรเพียงใดก็ตาม ที่พวกซึ่งสงสัยที่สามารถทำให้ความจริงต้อง

สันคลอน จะนำมาอ้างได้ ข้าพเจ้าจึงสรุปว่า ข้าพเจ้าอาจยอมรับความจริงนั้นว่า เป็นหลักการแรกของปรัชญาที่ข้าพเจ้ากำลังแสวงหาอยู่โดยไม่มี ความตะขิดตะขวงใจเลย

“ในขั้นต่อไป ข้าพเจ้าตั้งอกตั้งใจตรวจสอบว่าข้าพเจ้าเป็นอะไร และเมื่อข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่า ข้าพเจ้าอาจทักท้วงเอาว่า ข้าพเจ้าไม่มีร่างกายเลย และไม่มีโลกหรือที่ใดๆ ที่ข้าพเจ้าอาจอาศัยอยู่ได้เลย แต่จากเหตุนี้ข้าพเจ้าก็ไม่อาจจะทักท้วงเอาว่าข้าพเจ้าไม่มีอยู่ และตรงกันข้าม จากทุกๆกรณีนี้ข้าพเจ้าคิดสงสัยเกี่ยวกับความจริงของสิ่งอื่นๆขึ้นมา ก็ยิ่งทำให้ข้าพเจ้าแน่ใจยิ่งๆขึ้นไปว่า ข้าพเจ้ามีอยู่ อีกประการหนึ่ง ถ้าหากเพียงข้าพเจ้าเลิกคิดเท่านั้น แม้ว่าสิ่งอื่นๆทั้งปวงซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยสร้างจินตนาการถึงเลยจะเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ข้าพเจ้าก็คงไม่มีเหตุผลใดๆที่จะเชื่อว่าข้าพเจ้ามีอยู่ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงสรุปว่า ข้าพเจ้าเป็นเนื้อสารซึ่งสารัตถะสำคัญหรือธรรมชาติของมันเกิดจากการคิดเท่านั้นเอง และถ้าหากเนื้อสารมีอยู่ ก็ไม่จำเป็นต้องการที่อยู่ที่ใด หรือมีต้องอาศัยสิ่งที่เป็นวัตถุใดๆ แล้ว ดังนั้น “ข้าพเจ้า” นั้นคือจิตที่ทำให้ข้าพเจ้าเป็นสิ่งดังที่ข้าพเจ้าเป็นอยู่นี้ จึงแตกต่างกับร่างกายอย่างสิ้นเชิง และทั้งจะมีได้ง่ายกว่าร่างกายเสียอีกด้วยซ้ำไป และแม้ว่าร่างกายจะไม่มีอยู่ จิตก็ยังคงเป็นสิ่งทั้งปวงดังที่มันเป็นอยู่อยู่ดี

“ต่อจากนี้ไป ข้าพเจ้าก็สอบถามทั่วๆ ไปถึงสิ่งที่ป็นสารัตถะสำคัญของความจริงและความแท้จริงของวัตถุ เพราะโดยเหตุที่ข้าพเจ้าได้ค้นพบสิ่งที่ข้าพเจ้าทราบว่าเป็นความจริง ข้าพเจ้าจึงคิดว่า ข้าพเจ้าจะต้องสามารถค้นพบพื้นฐานของความแท้จริงนี้ด้วยเช่นเดียวกัน และเพราะข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่า ในถ้อยคำที่ว่า “ข้าพเจ้าคิด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าย่อมมีอยู่” จึงไม่มีอะไรเลยที่ทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจในความจริงของคำพูดเหล่านั้นที่นอกเหนือไปจากนี้ ข้าพเจ้าเห็นอย่างแจ่มชัดมากทีเดียวว่า เพื่อที่จะคิดว่ามันจำเป็นจะต้องมีอยู่จริง ข้าพเจ้าจึงได้สรุปว่า เมื่อว่าโดยกฎทั่วๆไปแล้ว ข้าพเจ้าอาจถือหลักการที่ว่า สิ่งทั้งปวงที่เราเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งจริงๆ นั้นเป็นสิ่งที่แท้จริง ทั้งนี้โดยสังเกตเห็นว่า มีความยากลำบากบางประการในการที่จะพิจารณาตัดสินสิ่งทั้งหลายที่เราเข้าใจอย่างชัดเจนได้อย่างถูกต้อง

“ในขั้นต่อไป จากการสะท้อนภาพในกรณีต่างๆ ที่ข้าพเจ้าสงสัย และดังนั้น ภาวะของข้าพเจ้าจึงมิได้สมบูรณ์จริงๆ เลย (เพราะข้าพเจ้าเห็นอย่างแจ่มชัดว่า การที่รู้มันย่อมสมบูรณ์ยิ่งกว่าการสงสัย) ข้าพเจ้าจึงถูกนำไปสู่การสอบถาม ข้าพเจ้าได้เรียนเพื่อจะคิดถึงอะไรบางอย่างที่สมบูรณ์ยิ่งกว่าตัวข้าพเจ้าเองตั้งแต่เมื่อไร และข้าพเจ้าก็ได้ยอมรับอย่างแจ่มชัดแล้วว่า ข้าพเจ้าจะต้องได้ความคิดเห็นนี้มาจากธรรมชาติบางอย่างซึ่งตามความจริงแล้วสมบูรณ์ยิ่งกว่า เพราะสำหรับความคิดถึงสิ่งอื่นๆ อีกมากมายนอกตัวข้าพเจ้า เช่น ท้องฟ้า แผ่นดิน แสงสว่าง ความร้อน และสิ่งอื่นๆ อีกหลายพันหลายหมื่นชนิดนั้น ข้าพเจ้ายังทราบได้น้อยยิ่งไปอีกว่า สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เพราะโดยเหตุที่ข้าพเจ้าไม่สังเกตเห็นว่ามีอะไรในสิ่งเหล่านั้นซึ่งดูเหมือนจะทำให้มันสูงส่งกว่าข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้าจึงอาจเชื่อได้ว่า ถ้าหากสิ่งเหล่านี้จริง มันก็เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยธรรมชาติของข้าพเจ้าเองอยู่ทราบเท่าที่มันมีความสมบูรณ์บางอย่างอยู่ และถ้าหากสิ่งเหล่านี้ไม่จริง ข้าพเจ้าก็ไม่ได้อะไรจากสิ่งเหล่านั้นเลย นั่นคือ สิ่งเหล่านั้นมิอยู่ในตัวข้าพเจ้าเพราะความไม่สมบูรณ์บางอย่างแห่งธรรมชาติของข้าพเจ้านั่นเอง แต่ข้อนี้ไม่ได้เป็นกรณีที่มีในคติเกี่ยวกับธรรมชาติจะสมบูรณ์ยิ่งกว่าตัวข้าพเจ้าเอง เพราะการที่ไม่ได้รับมีในคติจากสิ่งใดเลย ก็คือสิ่งที่ไม่อาจสำแดงตนให้ปรากฏได้ และเพราะเหตุที่สิ่งที่สมบูรณ์มากกว่า ควรจะเป็นผลของสิ่งที่สมบูรณ์น้อยกว่า หรือขึ้นอยู่กับสิ่งที่สมบูรณ์น้อยกว่านั้น มิได้เป็นสิ่งที่ เป็นปฏิปักษ์กันน้อยกว่า กรณีที่ว่าบางสิ่งบางอย่างควรจะเกิดจากความไม่มีอะไรเลย ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้ พอๆ กับที่ว่าข้าพเจ้าสามารถจะยึดถือมันจากตัวข้าพเจ้าเองเลย ดังนั้น จึงคงปรากฏว่าสิ่งนั้นได้ถูกแทนที่โดยธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งตามความจริงแล้วสมบูรณ์กว่าธรรมชาติของข้าพเจ้า และมีความสมบูรณ์ของสิ่งที่ข้าพเจ้าอาจสร้างมีในคติใดๆ ได้ทุกอย่างอยู่ในตัวเองถ้าจะพูดเพียงประโยคเดียวก็ถือว่าสิ่งนั้นคือพระเป็นเจ้านั่นเอง และสำหรับข้อนี้ ข้าพเจ้าขอล่าวเพิ่มเติมว่า โดยเหตุที่ข้าพเจ้าทราบสิ่งที่สมบูรณ์บางอย่างที่ข้าพเจ้าไม่มี ข้าพเจ้าจึงมิได้เป็นเพียงภาวะที่มีอยู่เท่านั้น (ถ้าท่านอนุญาต ข้าพเจ้าจะขอใช้คำของสำนักต่างๆ อย่างเสรี) แต่ที่ตรงกันข้ามก็คือว่า มีภาวะที่สมบูรณ์ยิ่งกว่าบางอย่างที่ข้าพเจ้าต้องพึงพาอาศัย และจากภาวะนั้นเองที่

ข้าพเจ้าได้รับสิ่งทั้งปวงที่ข้าพเจ้ามีอยู่ เพราะถ้าข้าพเจ้าคนเดียวเท่านั้นที่มีอยู่ และเป็นอิสระจากภาวะอื่นๆทั้งปวง ดังนั้น ในฐานะที่ข้าพเจ้าได้รับสิ่งที่สมบูรณ์ทั้งปวง ซึ่งข้าพเจ้ามีจริงๆ จากตัวข้าพเจ้าเอง ไม่ว่าจะน้อยเพียงใดก็ตาม โดยเหตุผลอย่างเดียวกัน จากตัวข้าพเจ้าเองนั่นแหละ ข้าพเจ้าก็ควรจะสามารถระลึกถึงความสมบูรณ์แห่งความต้องการที่ข้าพเจ้ารู้สึกทั้งปวงได้ และดังนั้นก็สมารถทำให้ตัวข้าพเจ้ากลายเป็นสิ่งที่กำหนดไม่ได้ เป็นนิรันดร์ ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นผู้รู้ทุกอย่าง และมีอำนาจทุกอย่าง เมื่อกล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือ มีความสมบูรณ์ทั้งปวงที่ข้าพเจ้าอาจทำได้ว่ามีอยู่ในพระเป็นเจ้า เพราะเพื่อที่จะรู้ธรรมชาติของพระเป็นเจ้า (ตามการให้เหตุผลที่เพิ่งกล่าวมานั้น) ตรวาทที่ธรรมชาติของข้าพเจ้าอำนวยความสะดวกให้ ข้าพเจ้าก็ต้องพิจารณาในแง่สภาวะลักษณะทั้งปวงของสิ่งที่ข้าพเจ้าพบ มโนคติบางอย่างอยู่ในจิตใจของข้าพเจ้า ไม่ว่าจะเป็นความมีสภาวะลักษณะเหล่านั้นจะเป็นเครื่องหมายแห่งความสมบูรณ์หรือไม่ก็ตามและทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจว่า ไม่มีอะไรที่บ่งถึงความไม่สมบูรณ์ใดๆ อยู่ในตัวเขาเลย และไม่มีใครที่เหลือต้องการเลย ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่า ความสงสัย ความไม่ลงรอยกัน ความเสียใจและอื่นๆ ทำนองนั้น ย่อมไม่มีพบอยู่ในพระเป็นเจ้า เพราะข้าพเจ้าเองก็คงจะมีความสุขมากที่จะหลุดพ้นจากความสงสัยเป็นต้นนั้นได้ นอกจากนั้น ข้าพเจ้าก็มีมโนคติเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่มีร่าง และมีความรู้สึกอีกมากมาย เพราะแม้ข้าพเจ้าจะทักท้วงเอาว่า ข้าพเจ้ากำลังฝันอยู่ และว่าสิ่งทั้งปวงที่ข้าพเจ้าเห็นหรือสร้างจินตภาพถึงผิดทั้งนั้น แต่ถึงกระนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่อาจปฏิเสธว่า ความจริงแล้วมโนคติทั้งหลายอยู่ในความคิดของข้าพเจ้านี้เอง แต่เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าได้ยอมมอบอยู่ในตัวเองพร้อมแล้วว่า ธรรมชาติทางพุทธิปัญญาย่อมแตกต่างกับธรรมชาติที่มีร่าง และโดยเหตุที่ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นว่า สังขารทั้งปวงเป็นประจักษ์พยานแห่งสิ่งที่จะต้องอาศัยกันและกัน และดังนั้นก็สมารถแห่งการอาศัยกันและกันจึงปรากฏว่าเป็นสถานะแห่งความไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจว่า ในพระเป็นเจ้าย่อมไม่อาจเป็นความสมบูรณ์ที่เป็นการเอาธรรมชาติ ๒ อย่างนี้มารวมเข้าด้วยกัน และดังนั้นก็สมารถที่ย่อมไม่ใช่สิ่งประกอบ แต่ว่าถ้าจะมีร่างกายใดๆ อยู่ในโลก หรือแม้แต่พุทธิปัญญาใดๆ หรือธรรมชาติอื่นๆ ที่มีได้สมบูรณ์ทั้งหมดแล้ว ความมีอยู่ของสิ่ง

ทั้งหลายก็ต้องขึ้นอยู่กับอำนาจของพระองค์ในวิถีทางที่ว่า สิ่งเหล่านั้นจะมีอยู่ โดยปราศจากพระองค์ได้แม้เพียงชั่วขณะเดียว

“ข้าพเจ้าถูกกำหนดทางตรงให้แสวงหาความจริงอื่นๆ และเมื่อข้าพเจ้าเอาวัตถุของนักเรขาคณิต ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นร่างที่สืบต่อ หรืออวกาศที่ขยายออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งทางด้านยาว ด้านกว้าง และ ด้านสูงหรือด้านลึก อันอาจแบ่งออกเป็นส่วยย่อยต่างๆ ซึ่งยอมรับรูปและขนาดต่างๆกัน และเป็นสิ่งที่ถูกทำให้เคลื่อนไหวหรือย้ายได้ในวิถีทางทุกแบบ (เพราะทั้งหมดนี้นักเรขาคณิตสันนิษฐานว่ามีอยู่ในวัตถุที่พวกเขาพิจารณา) แทนตัวข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้ตรวจสอบการสาธิตแบบที่ง่ายที่สุดบางแบบ และในขั้นแรก ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่า ความแท้จริงที่ยิ่งใหญ่ซึ่งโดยความยินยอมแบบธรรมดาสามัญแล้วตรงกันกับการสาธิตเหล่านี้ ได้มีพบบ่อยในข้อนี้ที่ว่า ข้าพเจ้าเข้าใจการสาธิตเหล่านั้นว่าสอดคล้องต้องกันกับกฎที่ข้าพเจ้าได้วางไว้อย่างเห็นได้ชัดทีเดียว ในขั้นต่อไป ข้าพเจ้าเข้าใจว่าไม่มีอะไรในการสาธิตเหล่านี้เลยที่ทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจว่าวัตถุแห่งการสาธิตเหล่านั้นมีอยู่ ดังนั้น เช่น สมมุติว่ามีรูปสามเหลี่ยมรูปหนึ่ง ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างแจ่มชัดว่า มุมทั้งสามของมันจำเป็นจะต้องเท่ากับ ๒ มุมฉาก แต่ในเรื่องนั้นข้าพเจ้าไม่เข้าใจอะไร ซึ่งจะทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจว่ามีรูปสามเหลี่ยมอยู่เลย ตรงข้ามเมื่อมีการตรวจสอบมโนคติเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์ ข้าพเจ้าได้พบว่า ความมีอยู่ของภาวะได้มีอยู่ในมโนคติในวิถีทางเดียวกันกับที่มุม ๓ มุมของสามเหลี่ยมเท่ากับ ๒ มุมจากมีอยู่ในมโนคติเกี่ยวกับรูปสามเหลี่ยมฉะนั้น หรืออย่างในมโนคติเกี่ยวกับวงกลม รัศมีของมันจะต้องเท่ากับทุกด้าน และดังนั้นอย่างน้อยที่สุดก็นับว่าเป็นความแท้จริงที่ว่า พระเป็นเจ้าซึ่งทรงเป็นภาวะที่สมบูรณ์นี้ย่อมมีอยู่ หรือมีอยู่จริงๆ เช่นเดียวกับการสาธิตวิชาเรขาคณิตอาจมีได้นั้นแหละ

“ประการสุดท้าย ถ้าหากจะมีบุคคลที่ยังถูกชักจูงให้เชื่อเรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าและของวิญญาณไม่เพียงพอ โดยใช้วิธีการให้เหตุผลดังที่ข้าพเจ้าได้อ้างมาแล้วละก็ ข้าพเจ้าก็ปรารถนาเป็นอย่างยิ่งว่าเขาเหล่านั้นควรจะทราบว่

ญัตติอื่นๆ ทั้งปวงเกี่ยวกับความจริงของสิ่งที่พวกเขาลงความเห็นเอาเองว่าคงจะน่า
 มั่นใจยิ่งขึ้นดังที่เรามีร่างกายจะนั้น และว่าดวงดาวและโลกมีอยู่ และสิ่งที่
 คล้ายคลึงเช่นนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ถูกต้องน้อยกว่า เพราะแม้ในด้านศีลธรรม เราจะมี
 ความมั่นใจเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้อยู่ ซึ่งความมั่นใจนั้นรุนแรงมาก จนปรากฏว่ามาก
 เกินสมควรในการที่จะสงสัยถึงความมีอยู่ของสิ่งเหล่านั้น พร้อมกันนั้นก็ไม่มีใคร
 เลยที่เมื่อเกิดมีปัญหาเกี่ยวกับความแท้จริง (certitude) ทางอภิปรัชญาจะปฏิเสธว่า
 มีเหตุผลที่เพียงพอในอันที่จะขจัดความมั่นใจออกไปอย่างสิ้นเชิง ในการเฝ้าสังเกต
 เห็นว่า เมื่อหลับในวิถีทางเดียวกัน เราอาจสร้างจินตภาพตัวเองว่ามีอีกร่างหนึ่ง
 และว่าเราเห็นดวงดาวอื่นๆ และโลกอีกโลกหนึ่งทั้งๆ ที่ไม่มีดวงดาวและโลกเช่นนั้นเลย
 นอกเสียจากว่าเขาจะยอมทิ้งเหตุผลเสียเท่านั้น เพราะเราจะทราบได้อย่างไรว่า
 ความคิดซึ่งเกิดขึ้นในความฝัน ผิดยิ่งกว่าความคิดอื่นๆ ที่เรามีในเวลาที่เราตื่น
 ทั้งนี้ก็เพราะว่า ความคิดในความฝัน มักจะไม่ชัดเจน แจ่มแจ้งน้อยกว่าความคิด
 ในเวลาตื่นกระนั้นหรือ ? และแม้ว่าพวกที่มีอัจฉริยภาพสูงสุด ศึกษาปัญหานี้ให้
 นานที่สุดเท่าที่เขาจะพอใจ ข้าพเจ้าก็ไม่เชื่อว่าเขาเหล่านั้นจะให้เหตุผลใดๆ ที่
 พอจะขจัดความสงสัยเหล่านี้ให้หมดไปได้ นอกจากเขาจะสันนิษฐานว่า พระเป็น
 เจ้ามีอยู่เสียก่อนเท่านั้น เพราะในกรณีแรก แม้หลักการที่ข้าพเจ้าได้ถือเป็นกฎแล้ว
 คือหลักการที่ว่า สิ่งทั้งปวงที่เราเข้าใจว่าถูกต้องอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งเป็นความจริง
 ก็เพราะพระเป็นเจ้าทรงมีหรือทรงเป็น และเพราะพระองค์ทรงเป็นภาวะที่สมบูรณ์
 และเพราะสิ่งทั้งปวงที่เรามีอยู่เกิดสืบเนื่องมาจากพระองค์เท่านั้น แล้วผลก็จะมิต่อไป
 ว่า มโนคติหรือข้อคิดเห็นของเราซึ่งความชัดเจนแจ่มแจ้งของมันแท้จริงอยู่บ้าง
 และสืบเนื่องมาจากพระเป็นเจ้านั้น จะต้องถูกต้องอยู่บ้าง ดังนั้น ณ ที่ที่เรามักมี
 มโนคติหรือข้อคิดเห็นซึ่งมีความผิดอยู่บ้าง ความผิดนี้จึงอาจทำให้สับสนและคลุม-
 เครือไปบ้าง และย่อมมีส่วนแห่งความเป็นโมฆะอยู่ในตัว ที่เรามีความสับสนเช่นนั้น
 ก็เพราะเราไม่สมบูรณ์อย่างสิ้นเชิงนั่นเอง และเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า มิได้เป็นสิ่งที่
 เป็นปฏิปักษ์น้อยไปกว่าเลยที่ความผิดหรือความไม่สมบูรณ์ทราบเท่าที่มันยังเป็นความ
 ไม่สมบูรณ์อยู่ ก็ควรจะสืบเนื่องมาจากพระเป็นเจ้ามากกว่าที่ความจริงหรือความ
 สมบูรณ์ไม่ควรจะสืบเนื่องมาจากอะไรเลย แต่ถ้าเราไม่ทราบว่าสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ใน

เราที่แท้จริงสืบเนื่องมาจากภาวะที่สมบูรณ์และเป็นอนันตะแล้ว แม้ว่าในคติของเราจะชัดเจนแจ่มแจ้งเพียงใดก็ตาม เราก็ไม่ควรจะมีหลักฐานใดๆ ในเรื่องนั้นที่จะรับประกันว่าสิ่งเหล่านั้นมีความสมบูรณ์ของการเป็นสิ่งที่ถูกต้องอยู่

“แต่หลังจากที่ความรู้เกี่ยวกับพระเป็นเจ้าและความรู้เกี่ยวกับดวงวิญญาณทำให้เราแน่ใจถึงกฎข้อนี้แล้ว เราก็อาจเข้าใจได้โดยง่ายว่า ความจริงเกี่ยวกับความคิดที่เรามีในตอนต้นในเรื่องนี้ไม่ควรเรียกว่า จินตภาพแห่งความฝันของเราแม้แต่น้อย เพราะถ้าหากมันเกิดมีว่า ปัจเจกบุคคลไม่มีในขณะที่หลับ ก็ไม่มีในคติที่เด่นชัดมากระหว่างอยู่ เช่น ถ้านักเรขาคณิตค้นพบการสาธิตใหม่บางอย่าง เหตุการณ์เกี่ยวกับการหลับของเขาก็คงไม่คัดค้านความจริงเป็นแน่ และสำหรับข้อบกพร่องที่ธรรมชาติสามัญที่สุดแห่งความฝันของเราซึ่งเกิดจากการที่ความฝันเหล่านั้นเสนออารมณ์ต่างๆให้แก่เรา แบบเดียวกับที่อายตนะภายนอกของเราเสนออารมณ์ให้แก่เรานั้นเอง ข้อนี้ไม่สำคัญดุจดังที่ให้โอกาสเราสงสัยความจริงเกี่ยวกับมโนคติของประสาทสัมผัส เพราะเราได้ถูกหลอกบ่อยๆ ในทำนองเดียวกับเมื่อเราตื่นก็หาไม่ได้ เช่นเดียวกับเมื่อคนที่โรคนิซันเห็นสิ่งทั้งปวงเหลือใจไปหมด หรือเมื่อดวงดาวหรือเทห์ที่อยู่ห่างไกลมากปรากฏแก่เราว่าเล็กกว่าที่เป็นจริงจะนั้น เพราะเมื่อกล่าวอย่างสั้นๆ ไม่ว่าเราจะหลับหรือตื่นก็ตาม เราไม่เคยยอมให้ตัวเราถูกชักจูงไปหาความจริงเกี่ยวกับสิ่งใดๆ นอกจากจะประจักษ์ชัดแก่เหตุผลของเราเท่านั้น และควรสังเกตว่า ข้าพเจ้าพูดถึงเหตุผลของเรา ไม่ได้พูดถึงจินตภาพหรือประสาทสัมผัสของเรา จะนั้น ตัวอย่างเช่น แม้เราจะเห็นดวงอาทิตย์อย่างชัดเจน ถึงกระนั้น เราก็ไม่ควรพิจารณาตัดสินว่าดวงอาทิตย์มีขนาดเท่าที่ตาของเรามองเห็นเท่านั้น และเราอาจสร้างจินตภาพเอาหัวของสิงโตมาต่อกับร่างของแพะได้อย่างชัดเจน โดยมีต้องไม่เมสรูปเอาว่า ความฝันลุ่มๆแล้งๆมีอยู่จริง เพราะมันมิได้เป็นการบังการของเหตุผลว่า สิ่งที่เรามองเห็นหรือสร้างจินตภาพเอาเช่นนั้นเป็นสิ่งที่มิอยู่อย่างแท้จริง แต่มันก็ได้บอกเราอย่างธรรมดาว่า มโนคติหรือข้อคิดเห็นของเราทั้งปวงนั้นจะต้องมีพื้นฐานบางอย่างอยู่ในความจริง เพราะมีเช่นนั้นแล้วก็คงไม่สามารถเห็นว่าพระเป็นเจ้าซึ่งทรงเป็นสิ่งที่สมบูรณ์และแท้จริงควรจะได้ทรงใส่ลงในคติหรือข้อคิดเห็นเหล่านั้นไว้ในตัวเรา และเพราะการให้เหตุผลของเราในเวลาที่เราหลับไม่แจ่ม

๕๐

เรอเน เดกาตซ์

แจ้งหรือสมบูรณ์อย่างในเวลาที่เราตื่นแม้บางครั้งการกระทำแห่งจิตภาพของเราจะมีชีวิตชีวาและแจ่มแจ้งก็ตาม แต่ถ้าหากไม่มีชีวิตชีวาและแจ่มแจ้งมากกว่าในขณะที่เราตื่นละก็ เหตุผลก็ย่อมบัญชาการต่อไปว่า โดยเหตุที่ความคิดของเราทั้งปวงไม่ได้ถูกต้องเพราะความไม่สมบูรณ์เพียงบางส่วนของเรา ความจริงที่มีอยู่เหล่านั้นต้องมีพบอยู่ในประสบการณ์ในขณะที่เราตื่นโดยไม่มีผิดพลาดมากกว่าในขณะที่เราฝันเลย

.....

“แต่ในทันทีที่ข้าพเจ้าได้ข้อคิดเห็นทั่วไปบางอย่างทางด้านฟิสิกส์มา และเริ่มต้นทดสอบข้อคิดเห็นเหล่านั้นด้วยความยากลำบากอย่างมากมานั้นเอง ก็ได้สังเกตเห็นว่า ข้อคิดเห็นเหล่านั้นได้พาเราไปไกลเพียงใด และข้อคิดเห็นเหล่านั้นแตกต่างกับหลักการต่างๆ ที่เราได้ใช้มาอยู่จนกระทั่งบัดนี้มากมายเพียงใด ข้าพเจ้าคิดว่า ข้าพเจ้าไม่สามารถปิดข้อคิดเห็นเหล่านี้โดยมิได้กระทำผิดกฎที่เรามีพันธะที่จะต้องส่งเสริมอย่างน่าสลดใจเลย ตราบเท่าที่ในตัวเรามีสิ่งที่ตั้งถามทั่วๆ ไปของมนุษยชาติอยู่ เพราะอาศัยข้อคิดเห็นเหล่านั้น ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าเป็นไปได้ที่จะบรรลุถึงความรู้ที่มีประโยชน์มากในชีวิต และแทนที่จะพบปรัชญาที่นึกฝันเอาที่มีสอนอยู่ทั่วไปในโรงเรียนต่างๆ เราก็พบปรัชญาภาคปฏิบัติ ซึ่งโดยอาศัยปรัชญาแบบนี้ ก็จะทำให้เราเมื่อรู้พลังและการกระทำของไฟ น้ำ ลม ดวงดาวสวรรค์ และเทห์อื่นๆ ทั้งปวงที่อยู่รอบๆ ตัวอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง อย่างที่เราทราบฝีมือต่างๆ ของช่างฝีมือของเราแล้ว ก็จะเอาพลังและการกระทำเหล่านั้นมาดัดแปลงใช้ในวิถีทางเดียวกับการใช้ทั้งปวงที่พลังและการกระทำเหล่านั้นใช้อยู่ และดังนั้นก็ย่อมทำให้เราเป็นใหญ่และเป็นเจ้าของธรรมชาติได้”

ข้อความที่คัดมาตอนก่อนๆ จำนวนยี่สิบห้าหน้าของเดกาตซ์เท่านั้น ในข้อความตอนต่อไป ซึ่งคัดมาจากเรื่อง “Meditations on the First Philosophy, in which the Existence of God and the Distinction between Mind and Body are Demonstrated (1641)” นั้น อาจทำให้เราเข้าใจในบางแง่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ณ ที่นี้เราจะได้ให้ทัศนะของเดกาตซ์ในเรื่องความแตกต่างกันอย่างสมบูรณ์ระหว่างจิตใจกับร่างกายให้ยาวยิ่งขึ้น ร่างกายขึ้นอยู่กับกฎแห่ง

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๕๑

เหตุผลทางด้านกลศาสตร์ ส่วนจิตใจพ้นจากเหตุผลทางด้านกลศาสตร์ และมีอยู่อย่างเป็นอิสระ ความแตกต่างกันอย่างสมบูรณ์นี้เป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญยิ่งเป็นประการแรกของเดกาทซ์ที่จะแสดงให้เห็นว่า ลัทธิคำสอนของคริสต์ศาสนานิยายคาทอลิกสอดคล้องต้องกันกับความก้าวหน้าและการค้นพบในวิทยาศาสตร์ด้านฟิสิกส์ คำสอนของศาสนานั้นเกี่ยวกับดวงวิญญาณซึ่งเป็นเนื้อหาสาระที่แยกจากกระบวนการแห่งโลกทางกายภาพท่านได้บรรจุสร้างบทพิสูจน์เกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าไว้อย่างละเอียดลออ และได้กล่าวถึงวิธีการเกี่ยวกับความสงสัยไว้มาก คือ ความสงสัยที่น่าสังเกตซึ่งเดกาทซ์พิจารณาเห็นว่าเป็นแบบปรัชญาล้วนๆ คือ ในประมวลเรื่องซึ่งอ้างถึงการพิสูจน์เรื่องโลกภายนอกซึ่งท่านได้กล่าวไว้ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่ ๖ ท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ท่านมิได้ถือว่าบทพิสูจน์เหล่านั้น “มีอรรถประโยชน์มากในอันที่จะสถาปนาสิ่งที่ได้พิสูจน์ไว้ คือว่ามีโลกอยู่โลกหนึ่งจริงๆ ว่ามนุษย์เรามีร่างกายและอื่นๆ ท่านเองนั้น ซึ่งเป็นความจริงที่ไม่มีใครที่มีจิตใจปรกติที่จะสงสัยอย่างจริงจังเลย” จุดประสงค์ที่ท่านได้พิสูจน์เช่นนั้นก็เพื่อแสดงว่า บทพิสูจน์เหล่านั้นมีความชัดเจนและแท้จริงน้อยกว่าการสาธิตเรื่องความมีอยู่ของจิตและพระเป็นเจ้า

เกี่ยวกับวิธีสงสัย เดกาทซ์ได้ให้จุดประสงค์ใหม่ๆ ที่เป็นหลักสำคัญไว้ ๒ ประการ ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนแรก ท่านได้เผชิญกับความยากลำบากที่ว่าท่านได้อ้างว่าท่านได้พิสูจน์เรื่องความมีอยู่ของภาวะที่สมบูรณ์ผู้ซึ่งไม่อาจยอมให้เราถูกหลอกหลวงได้ และทั้งยังเป็นข้อเท็จจริงที่ว่า เราอาจถูกหลอกหรือบางทีก็ถูกหลอกเข้าไปแล้วก็ได้ และวิธีการของเดกาทซ์ต้องใช้ในการที่จะสันนิษฐานว่าเรามีอยู่ แต่ทำไมพระเป็นเจ้าซึ่งไม่อาจยอมให้เราถูกหลอกเสมอจึงยอมให้เราถูกหลอกในบางครั้งบางคราวเล่า? เมื่อเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับการที่จะให้เหตุผลเกี่ยวกับการเอาวิธีการหนึ่งมาใช้อยู่เรื่อยๆ ซึ่งจะทำให้เกิดบทสรุปว่า วิธีการนั้นไม่จำเป็นและบางทีก็เป็นในเชิงดูหมิ่นนั้น เดกาทซ์ได้ปลุกมโนคติเกี่ยวกับปีศาจร้ายซึ่งสำหรับวัตถุประสงค์แห่งวิธีการนี้อาจสันนิษฐานว่า เป็นการกระทำที่ชั่วที่สุดที่จะนำคนไปสู่ความผิดพลาด คำตอบที่จริงจังยิ่งไปกว่านั้นสำหรับปัญหานี้อยู่ในเรื่องการเข้าสมาธิตอนที่ ๔ ซึ่งเดกาทซ์ได้ให้เหตุผลว่า นับว่าเป็นการใช้เจตจำนงเสรี

๕๒

เรื่อง เตกาศ

ของมนุษย์ในทางที่ผิด ซึ่งจะนำเขาไปสู่ความบกพร่องได้ โดยการตัดสินใจอย่างหนึ่งจ้องหองต่อการพินิจจัยที่ไม่มีเหตุผล ที่จะสนับสนุนอย่างพอเพียง เขายอมรับความผิดพลาดมาให้ตัวเอง เพราะพระเป็นเจ้าไม่ทรงรับผิดชอบต่อความบกพร่องเช่นเดียวกับที่ไม่ทรงรับผิดชอบต่อความคดโกงทางด้านศีลธรรมฉะนั้น โดยการเสนอแนะประการแรก ข้อตำหนิก็น่าตกอยู่ที่ปีศาจร้าย แต่โดยอาศัยการเสนอแนะนี้ ข้อตำหนิก็น่าตกอยู่กับมนุษย์เอง โดยการทำตัวเองไม่ให้ยอมรับอะไรนอกจากสิ่งที่บรรทัดฐานของลัทธิเดกาศจะยอมรับอย่างแท้จริงเท่านั้น เราก็จะหลีกเลี่ยงจากข้อบกพร่องได้ ความเกี่ยวโยงระหว่างความเชื่อติดกับเจตจำนง และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่เราอาจ “เลือกเชื่อได้” นี้ มีความสำคัญบางประการในทัศนะของปาสกาล (Pascal) ผู้ให้เหตุผล(แตกต่างกับเดกาศมาก)ว่า ไม่อาจมีการสาธิตเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าที่จำเป็นและเชิงบังคับใดๆ เพราะถ้าหากมีการสาธิตขึ้น ความไม่เชื่อในตัวเขาก็คงเป็นเพียงประจักษ์พยานแห่งความโง่เขลาเท่านั้น ความไม่เข้าใจในขณะที่เป็นผู้ไม่เชื่อนั้น ไม่ใช่เพียงเป็นความบกพร่องทางพุทธิปัญญาเท่านั้น แต่ยังคงต้องก่อให้เกิดความผิดพลาดแห่งเจตจำนง ซึ่งเป็นข้อบกพร่องทางด้านศีลธรรมอีกด้วย

ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่ ๓ เดกาศได้เพิ่มความสำคัญให้แก่สิ่งเหล่านั้นที่ข้าพเจ้าไม่อาจสงสัยได้ การสาธิตบางสิ่งบางอย่างเดิมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรน่าสงสัยนั้น ก็โดยอาศัยการคิดถึงอดีตว่า “ข้าพเจ้ากำลังสงสัยอยู่” นั้นเองเป็นหลัก ณ ที่นี้ เดกาศแสดงให้เห็นว่า การพิจารณาบางอย่างอาจเอามาใช้กับ “จินตนาการ” ได้ ถ้าหากข้าพเจ้ามีมโนคติ (ซึ่งดูเหมือนเดกาศจะหมายถึงจินตภาพ) อย่างน้อยที่สุดข้าพเจ้าก็มีความแน่ใจว่า “ข้าพเจ้ามีมโนคติเช่นนั้น” แม้ว่าสิ่งที่เป็นมโนคติจะมีได้มีอยู่จริงๆ ก็ตาม ในเรื่องการลงตัวเองก็จริงเช่นเดียวกัน แม้ว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าดูเหมือนจะเห็นจะมีได้ อยู่ ณ ที่นั่นก็ตาม แต่อย่างน้อยที่สุดบางทีก็เป็นความจริงโดยไม่จำเป็นต้องสงสัยอะไร นั่นคือ สิ่งที่คุณเหมือนข้าพเจ้าจะเห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์ของข้าพเจ้าเอง ย่อมไม่อาจที่จะไม่จริงได้ ดังนั้น ข้อคิดเห็นนี้ไม่ว่าจะจริงหรือไม่ก็ตาม ย่อมมีรูปแบบปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ปรัชญาครั้งแล้วครั้งเล่าจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

ในข้อความเหล่านี้ เดกาตซ์ได้นำวิธีเข้าสู่ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติและ ความมีอยู่ของสิ่งที่เป็นวัตถุหลายอย่างด้วยกัน ท่านระมัดระวังในอันที่จะชี้ให้เห็นว่า “อำนาจแห่งจินตนาการ” นั้นแตกต่างกับ “อำนาจแห่งพุทธิปัญญา” นั่นคือ ความสามารถที่จะสร้างจินตภาพถึงสิ่งที่ดูเหมือนจะเป็นอย่างนั้นจากความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ เป็นเช่นนั้นจริง ๆ ตามธรรมชาติ ณ ที่นี้ เดกาตซ์ได้ใช้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับ “สารัตถะสำคัญ” ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสามารถแห่งจินตนาการซึ่งไม่ เหมือนกับความสามารถแห่งความคิดทางพุทธิปัญญา ซึ่งเดกาตซ์ถือว่าเป็น สาลักษณะที่มีได้เป็นสารัตถะสำคัญของจิตและในส่วนที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของ เทห์ภายนอก ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่ ๒ เดกาตซ์หาทางพิสูจน์ว่า อย่างเช่น สารัตถะสำคัญของซีมิ่งขึ้นหนึ่งไม่อาจมีอยู่ในคุณภาพที่สามารถสัมผัสได้ของมันเลย เพราะคุณภาพที่สามารถสัมผัสได้ของซีมิ่ง อาจเปลี่ยนแปลงได้ทั้งหมดดังเวลาที่เรา ทำให้ซีมิ่งละลาย โดยเหตุที่เราจะปฏิเสธไม่ได้ว่า มันไม่ได้เป็นซีมิ่งก่อนเดียวกัน ณ ที่นี้ เดกาตซ์ได้อาศัยความสำคัญและการที่สารัตถะสำคัญเกี่ยวโยงกับ “เอกลักษณ์” ที่เกิดอยู่บ่อยๆ เช่น สารัตถะสำคัญของร่างกายที่นับว่าแท้จริงก็คือ สิ่งที่มีนัยน กรานอยู่ตลอดเวลาที่มีความเปลี่ยนแปลงนั่นเอง จากการที่สารัตถะสำคัญของซีมิ่ง เป็นอิสระจากคุณภาพที่อาจสัมผัสได้ของมันเอง เดกาตซ์จึงให้เหตุผลว่า ความรู้ เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งต่างๆ จะได้รับก็โดยอาศัยพุทธิปัญญาเท่านั้น หนีไซ โดยอาศัยประสาทสัมผัสไม่ และ ณ ที่นี้ เราก็มีเหตุผลที่เป็นพื้นฐานประการหนึ่ง ในอันที่จะสมมุติว่า วิทยาศาสตร์ในฐานะที่เป็นการวิจัยสารัตถะสำคัญทั้งหลาย เป็นอะไรบางอย่างซึ่งตามอุดมคติแล้วควรจะพ้นจากการสังเกตได้แล้ว

สำหรับเรื่อง “ความมีอยู่” ของสิ่งที่เป็นวัตถุนั้น เดกาตซ์ได้หันจาก ธรรมชาติของพระเป็นเจ้ากลับมาหาตอนสุดท้ายแห่งการให้เหตุผลตอนแรกของ ท่าน ในบรรดา “มโนคติต่างๆ” นั้น ท่านได้ทำสิ่งที่ท่านเรียกว่า มโนคติในเนื้อหา มโนคติที่ปลอมแปลง และมโนคติภายนอก ให้แตกต่างกัน นั่นคือ มโนคติที่มีอยู่ใน จิตเรียบร้อยแล้ว มโนคติที่จิตได้สร้างขึ้นมา และ มโนคติที่ดูเหมือนว่าจะเกิดขึ้น พร้อมๆ กันในจิต ไม่ว่าเราจะต้องการมันหรือไม่ก็ตาม ในการบังเกิดขึ้นแห่ง มโนคติอย่างหลังสุดนี้ เดกาตซ์ได้พบเหตุผลที่เพียงพอที่เรา “จะเชื่อถือได้” ว่า มี

๕๔

เรอเน เดกาตซ์

วัตถุภายนอกตัวเราอยู่ ที่ว่าความเชื่อนี้ถูกต้องนั้น อาจเกิดเพราะอาศัยการพิจารณาถึงความไม่ ตั้งใจของภาวะสมบุรณ์ที่ว่าหลอกลวงเรา ไม่มีความจำเป็นภายในใด ๆ อยู่ในความมีอยู่ของสิ่งที่เป็นวัตถุเลย

ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่ ๔ เดกาตซ์ไปไกลถึงขนาดปลุกความเชื่อถือในเรื่องพระเป็นเจ้าในฐานะเป็นเครื่องป้องกันความบกพร่องชั้นอันติมะ แม้ในกรณีแห่งญาติติต่างๆ ที่เราเข้าใจว่าถูกต้องอย่างชัดเจนและแจ่มแจ้ง เมื่อญาติติเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัว เมื่อเราพิจารณาดูอย่างเหมาะสมแล้ว ก็เป็นไปได้ที่เราจะหมดความเชื่อถือในญาติติเหล่านั้น เพราะการขาดความสนใจอันเป็นกลุ่มแห่งประจักษ์พยานที่ขัดแย้งกันและตัวร่วมที่อาจเกิดขึ้นได้อื่นๆ ในทำนองนั้น และโดยเหตุที่เราไม่เคยแน่ใจว่า เราไม่อยู่ในเหตุการณ์เช่นนั้น ก็นับว่าเป็นเพียงความเชื่อถือในพระเป็นเจ้าซึ่งไม่ทรงหลอกลวง ซึ่งทรงพิทักษ์ดุลยภาพของเราอยู่ ณ ที่นี้ความเคร่งครัดในทางศาสนาดูเหมือนจะตรงกันมากกว่า เพราะเราคงจะระลึกได้ว่า มีการสะท้อนให้เห็นภาพความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าเช่นนั้นใน “มโนคติที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง” ไปในตัว ดังนั้น ณ จุดนี้เอง เดกาตซ์จึงดูเหมือนว่าจะตกอยู่ในวัฏจักรที่ชั่วช้าของสิ่งที่ท่านได้เคยถูกกล่าวหาบ่อยๆ

เมื่อไม่คำนึงถึงการวิพากษ์วิจารณ์ที่อาจนำมาใช้ได้ยังตนเองได้ เดกาตซ์จึงนับว่าเป็นปรัชญาเมธีที่ดูเหมือนว่ายังคงมีชีวิตอยู่ผู้หนึ่ง ปรัชญาของท่านจึงนับว่าเป็นงานเสี่ยงโชคทางปรัชญาที่แท้จริงอย่างหนึ่ง ความสนใจที่ท่านมีต่อปัญหาอันเป็นพื้นฐานแห่งความคิดและความรู้ของเรา ได้ทำให้เกิดมีการปฏิวัติในคติขึ้น และปัญหาของท่านเป็นจำนวนมากก็ยังคงเป็นปัญหาสำหรับพวกเราอยู่ ท่านได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สำคัญอย่างเหนียวแน่น โดยท่านหนึ่งเหยียบอยู่ในศาสตร์ในอนาคต ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้สมัยใหม่ก็เริ่มต้นจากเดกาตซ์นี่เอง

ประมวลย่อเรื่องการเข้าสมาธิ ๖ ตอนตามลำดับ

“ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนแรก ข้าพเจ้าขอเสนอพื้นฐานต่างๆ ที่เราอาจสงสัยเกี่ยวกับสิ่งทั้งปวงโดยทั่วไป และโดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องวัตถุ อย่างน้อย

ที่สุด ก็ทราบเท่าที่เรายังไม่มีพื้นฐานอื่นๆสำหรับศาสตร์ต่างๆ นอกเหนือจากพื้นฐานต่างๆที่เราเคยอยู่จนกระทั่งถึงในเวลานี้ บัดนี้ แม้ว่าอรรถประโยชน์ที่เกิดจากความสงสัยโดยทั่วไปจะไม่ปรากฏชัดในตอนแรก แต่ก็นับว่ามีอรรถประโยชน์มากที่สุด เพราะทำให้เราพ้นจากความเสียหาย และอำนวยความสะดวกทั้งง่ายที่สุดซึ่งทำให้จิตของเราไม่ยึดมั่นอยู่กับประสาธลัมผัสต่อไป และประการสุดท้าย จะทำให้เป็นไปไม่ได้ที่เราจะสงสัยเมื่อเราได้ค้นพบความจริงในภายหลัง

“ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่๒ จิตในเวลาที่ยังจากอารมณ์ก็ย่อมสันนิษฐานได้ว่า ไม่มีอารมณ์ใดๆ อยู่ ในเวลาที่ใช้ความมีอยู่ที่จิตมีความสงสัยน้อยที่สุดนั้น ก็พบว่าตัวจิตเองจะต้องมีอยู่ และจุดนี้นับว่าเป็นขณะที่สูงสุดด้วยเหมือนกัน เพราะเราจะทำให้จิตสามารถแยกสิ่งที่เป็นของตัวเองมันเอง นั่นคือธรรมชาติทางด้านพุทธิปัญญา ออกจากสิ่งที่เป็นของร่างกายได้ แต่โดยเหตุที่บางทีในสถานะแห่งความก้าวหน้าของเราเนี่ย บางคนจะหวังข้อความเกี่ยวกับเหตุผลซึ่งทำให้เกิดลัทธิคำสอนเกี่ยวกับอมฤตภาพของดวงวิญญาณ ข้าพเจ้าจึงคิดว่า บัดนี้นับว่าเหมาะสมที่จะเตือนเขาเหล่านั้นว่า ข้าพเจ้ามีวัตถุประสงค์ว่าจะไม่เขียนอะไรที่ข้าพเจ้าไม่อาจให้บทพิสูจน์ที่แน่นอนได้เลย และว่า เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่าจะจำเป็นต้องเอาระเบียบหนึ่งคล้ายกับระเบียบที่นักเรขาคณิตทั้งหลายใช้อยู่มาใช้อย่างนั้นคือก่อนที่จะมาถึงบทสรุปที่เกี่ยวข้องกับข้อเสนอนั้น จะต้องวางทุกสิ่งทุกอย่างไว้บนสิ่งที่ยุติในเรื่องนี้อาศัย บัดนี้สิ่งที่จำต้องปรารภก่อนประการแรกสุดและสำคัญยิ่งสำหรับความรู้เกี่ยวกับอมฤตภาพของดวงวิญญาณ ก็คือการที่เราสามารถสร้างรูปมโนภาพของดวงวิญญาณเอง ที่อาจเป็นไปได้อย่างแจ่มชัดที่สุดและมโนภาพของดวงวิญญาณเช่นนั้นก็จะแตกต่างกับข้อคิดเห็นเกี่ยวกับร่างกายทั้งปวงของเราอย่างเด็ดขาด และนี่คือสิ่งที่ได้กระทำอยู่ในตอนที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ นอกจากนี้ก็ต้องการการรับประกันว่าสิ่งทั้งปวงที่เราเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งและต้องเท่านั้นถูกต้องแท้จริงอย่างที่เรารู้ และข้อนี้ยังไม่อาจกำหนดให้แน่นอนได้ก่อนที่จะถึงเรื่องการเข้าสมาธิตอนที่ ๔ นอกจากนั้น ถ้าหากว่าจำเป็น เพื่อวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันนั่นเอง เราย่อมมีมโนภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีรูปร่าง ซึ่งส่วนหนึ่งมีอยู่ในการเข้าสมาธิตอนที่ ๒ และส่วนหนึ่งมีอยู่ในเรื่องการเข้าสมาธิ

ตอนที่ ๕ และที่ ๖ และประการสุดท้าย โดยอาศัยพื้นฐานเหล่านี้ เราจะต้องสรุปว่า อารมณ์เหล่านั้นทั้งปวง “ที่เราเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งว่าเป็นเนื้อสารที่ตรงข้าม” เช่นเดียวกับร่างกายกับจิตใจนั้นเป็นเนื้อสารที่แตกต่างกันอย่างตรงกันข้ามจริงๆ และเราจะอนุมานข้อนี้ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่ ๖ หนึ่งความแตกต่างอย่างเด็ดขาดระหว่างร่างกายกับจิตใจนั้นได้มียืนยันอยู่ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่ ๒ แล้ว โดยการแสดงให้เห็นว่า เราไม่สามารถเข้าใจร่างกายได้เลย นอกจากจะเข้าใจว่า ร่างกายเป็นสิ่งที่อาจแบ่งแยกได้เท่านั้น แต่เราไม่อาจเข้าใจจิตได้ นอกจากเข้าใจว่า จิตเป็นสิ่งที่แบ่งแยกมิได้เท่านั้น เพราะเหตุที่เราไม่สามารถเข้าใจถึงหนึ่งของจิตดังที่เราเข้าใจร่างกาย ไม่ว่าจะเล็กขนาดไหนก็ตามเลย ดังนั้น เราจึงต้องถือเนื้อสารทั้งสองอย่างเหล่านี้ไม่เพียงในฐานะที่เป็นสิ่งตรงข้ามกันเท่านั้น แต่ในบางมาตรการที่เป็นสิ่งที่ขัดกันอีกด้วย แต่ข้าพเจ้ามิได้ติดตามการอภิปรายในเรื่องปัจจุบันนี้ต่อไปอีก ทั้งนี้ก็เพราะเหตุผลว่า การพิจารณาเหล่านี้ย่อมเพียงพอที่จะแสดงให้เห็นว่า การทำลายจิตใจมิได้เกิดจากการที่ร่างกายบกพร่อง และดังนั้น ย่อมทำให้คนทั้งหลายหวังชีวิตในอนาคต และเพราะข้อเสนอที่ทำให้เราอาจอนุมานไปถึง อมฤตภาพของดวงวิญญาณเกี่ยวโยงไปถึงการอธิบายวิชาฟิสิกส์ทั้งปวงที่อาจมีอยู่ โดยเฉพาะเพราะพระเป็นเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่งขึ้นมาเท่านั้น ตามธรรมดาแล้วเป็นสิ่งที่ไม่อาจทำให้บกพร่องได้ และไม่เคยสิ้นสุดการที่จะมีเป็นต่อไป นอกเสียจากว่าพระเป็นเจ้าจะทรงทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็นความไม่มีอะไรเลย โดยการไม่ยอมให้สิ่งเหล่านั้นมาบรรจบกับพระองค์ และในขั้นที่๒ว่าร่างกายโดยทั่วๆ ไปแล้วเป็นเนื้อสาร และเพราะฉะนั้นจึงไม่เคยสูญสลายไปเลย แต่ว่าร่างกายมนุษย์ตราบเท่าที่ยังแตกต่างกับร่างกายอื่นๆ อยู่ ย่อมถูกก่อรูปขึ้นมาอีกโดยอาศัยการทำส่วนประกอบต่างๆ ให้เป็นรูปร่างขึ้นมาจริงๆ และโดยอาศัยสทสมบัตินั้นๆ แบบนี้ ส่วนจิตใจของมนุษย์นั้นมิได้เกิดจากสทสมบัตินี้ แต่ทว่าเป็นเนื้อสารที่บริสุทธิ์ เพราะแม้สทสมบัตินี้ของจิตทั้งปวงอาจถูกทำให้เปลี่ยนแปลงได้ เช่นแม้ว่าจิตจะคิดถึงอะไรบางสิ่งมุ่งหมายสิ่งอื่นๆ และเข้าใจสิ่งอื่นๆ จิตเองก็มิได้แตกต่างกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เลย ตรงข้ามร่างกายมนุษย์ย่อมไม่เป็นอย่างเดียวกันอีกต่อไป ถ้าหากว่าได้เกิดมีความเปลี่ยนแปลงในรูปฟอรั่มแห่งส่วนของมันขึ้นมา จากข้อนี้ก็จะมีผล

ต่อไปว่า ร่างกายอาจสูญสลายไปโดยไม่ยากเย็นอะไร แต่ว่าจิตนั้นโดยธรรมชาติแล้วเป็นอมตะ

“ในเรื่อง การเข้าสู่สมาธิตอนที่ ๓ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณเจ้าได้อธิบายเรื่อง การให้เหตุผลที่สำคัญเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าอย่างยอดเยี่ยมพอสมควร แต่ว่าโดยเหตุที่ข้าพเจ้าปรารถนาจะหลีกเลี่ยงการใช้การเปรียบเทียบที่เอามาจาก อารมณ์ที่เป็นวัตถุนี้อย่าง ข้าพเจ้าจึงอาจถอนจิตใจของผู้อ่านออกจากประสาทสัมผัสให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่บางทีความมีตัวตนอย่างมากมายก็ยังคงมีอยู่ ซึ่งข้าพเจ้านับใจว่าในภายหลังจะต้องถูกจัดให้หมดไปในการตอบข้อคัดค้านทั้งหลาย ดังนั้น ในบรรดาสิ่งทั้งหลายอื่นๆ ดูจะเป็นการยากที่จะเข้าใจว่า มโนคติเกี่ยวกับการเป็นสิ่งที่มีสมบูรณ์จริงๆ ซึ่งมีพบอยู่ในจิตของเราจะมีความแท้จริงทางวัตถุวิสัยมากมายเช่นนั้น (นั่นคือ มีส่วนร่วมโดยการเป็นตัวแทนภาวะ และความสมบูรณ์ มากทีเดียว) ซึ่งเราจะต้องถือว่าเกิดจากสาเหตุที่มีสมบูรณ์จริงๆ ได้อย่างไร ข้อนี้ จะแสดงให้เห็นภาพในการตอบโดยการเอามโนคติเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่ในจิตใจของ คนงานบางคน มาเปรียบเทียบกับเครื่องจักรกลที่มีสมบูรณ์ยิ่ง เพราะในฐานที่ ความสมบูรณ์ทางวัตถุวิสัย (คือทางการเป็นตัวแทน) แห่งมโนคตินี้ จะต้องมีสาเหตุ บางอย่างคือศาสตร์ของคนงานหรือศาสตร์ของบุคคลอื่นบางคนที่เราได้รับมโนคติมา ในวิถีทางเดียวกับที่มโนคติเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าซึ่งมีพบอยู่ในตัวเรา ต้องการให้ พระเป็นเจ้านั้นแหละเป็นสาเหตุฉะนั้น

“ในเรื่อง การเข้าสู่สมาธิตอนที่ ๔ ได้แสดงไว้ว่า สิ่งทั้งปวงที่เราเข้าใจอย่าง ชัดเจนแจ่มแจ้งว่าถูกต้อง และพร้อมกันนั้นก็อธิบายไว้ว่า มีธรรมชาติของความ บกพร่องอยู่ ย่อมชี้ให้เห็นว่าต้องการให้ทราบเช่นกัน เพื่อเป็นการยืนยันความ จริงที่ผ่านมาแล้ว เช่นเดียวกับเพื่อให้เข้าใจสิ่งต่างๆ ที่จะเกิดติดตามมาได้ดีขึ้น แต่พร้อมกันนั้นเราก็จะต้องตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เราไม่ต้องปฏิบัติต่อบาปคือข้อ บกพร่องที่ได้กระทำลงไป ในคราวที่ติดตามหาความดีและความชั่ว แต่ทว่าต้อง ปฏิบัติต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในการพิจารณาตัดสินสิ่งที่ถูกและผิด ทั้งข้าพเจ้าก็ได้อ้าง ถึงเรื่องศรัทธา หรือความประพฤติของชีวิต แต่อ้างถึงสิ่งที่ถือว่าเป็นความจริงชนิด ที่เก็งเอา และความจริงเช่นนั้นจะทราบได้ก็โดยอาศัยแสงสว่างตามธรรมชาติ

เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

“ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่ ๕ นอกจากการแสดงผลธรรมชาติดีที่มีตัวตนตามที่เชื่อถือกันโดยทั่วไปแล้ว ก็ได้ให้บทพิสูจน์ใหม่บทหนึ่งเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า ซึ่งบางทีก็มิได้พ้นความยุ่งยากบางประการมากไปกว่าบทพิสูจน์แบบแรกๆ เลย แต่ว่าเราจะพบการแก้ปัญหายุ่งยากเหล่านี้ในการตอบข้อคัดค้านต่างๆ ข้าพเจ้าจะแสดงต่อไปในแง่ที่ว่า เป็นความจริงที่ว่า ความจริงแห่งการสาธิตแบบเรขาคณิตเองขึ้นอยู่กับความรู้เรื่องพระเป็นเจ้าด้วย

“ประการสุดท้าย ในเรื่อง การเข้าสมาธิตอนที่ ๖ ได้ทำให้การทำงานของ ความเข้าใจ แตกต่างกับการทำงานของการสร้างจินตนาการ ได้มีอธิบายเครื่องหมายแห่งความแตกต่างเหล่านี้ไว้ด้วยได้แสดงให้เห็นว่า จิตของมนุษย์แตกต่างกับร่างกายจริงๆ แต่จิตกับร่างกายได้สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น เพื่อก่อให้เกิดอะไรบางอย่างที่คล้ายๆ กับเอกภาพ ข้อบกพร่องทั้งปวงที่เกิดจากประสาทสัมผัสได้ถูกนำมาวิจารณ์ ส่วนวิธีที่จะหลีกเลี่ยงข้อบกพร่องเหล่านั้นก็ได้มีแสดงไว้แล้ว และประการสุดท้าย ก็อ้างว่า พื้นฐานทั้งปวงได้มาจากสิ่งที่ความมีอยู่ของสิ่งทางวัตถุอาจถูกอ้างถึง แต่มิใช่เพราะข้าพเจ้าคิดว่าพื้นฐานเหล่านั้น มีประโยชน์ในการสถาปนาสิ่งที่มันได้พิสูจน์แล้ว นั่นก็คือว่า ในความแท้จริงแล้ว มีโลกอยู่โลกเดียว มนุษย์เรามีร่างกาย และอื่นๆ ทำนองนั้น ซึ่งเป็นความจริงของสิ่งที่ไม่มีใครที่มีจิตใจปรกติจะสงสัยอย่างแท้จริงเลย แต่เพราะจากการพิจารณาอย่างใกล้ชิด เราก็จะเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งว่าพื้นฐานเหล่านั้นไม่เข้มแข็งหรือแจ่มแจ้ง ดังเช่นการให้เหตุผลซึ่งจะนำเราไปสู่ความรู้เกี่ยวกับจิตหรือพระเป็นเจ้าของเรา ดังนั้น ในบรรดาสิ่งทั้งปวงที่มีความรู้ของมนุษย์ ความรู้เกี่ยวกับพระเป็นเจ้านับว่าเป็นสิ่งที่จริงแท้และประจักษ์ชัดที่สุด นับว่าเป็นบทสรุป ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์อย่างโดดเด่นเดียวของเราในเรื่องการเข้าสมาธิเหล่านี้ที่จะสถาปนาขึ้น ในเรื่องนี้ข้าพเจ้ามิได้กล่าวถึงปัญหาต่างๆ อื่นๆ ซึ่งในตอนอภิปรายข้าพเจ้าได้มีโอกาสที่จะพิจารณาอยู่ด้วย”

การเข้าสมาธิ ตอนที่ ๑ : เกี่ยวกับสิ่งที่เราอาจสงสัยได้

“ขอให้เราสันนิษฐานว่า เราหลับ และว่าสิ่งที่เห็นบางส่วนทั้งปวงนี้ คือ การลืมนึก การเคลื่อนไหวศีรษะ การเหยียดมือ นับว่าเป็นเพียงการแสดงภาพเท่านั้น ทั้งๆที่เรามิได้มีร่างกายหรือมืออย่างที่เราเห็นจริงๆเลย อย่างไรก็ตาม เราก็ต้องยอมรับว่า อย่างน้อยที่สุดอารมณ์ที่ปรากฏแก่เราในเวลาที่เราหลับ ได้ถูกระบายสีให้เป็นตัวแทนซึ่งเราไม่อาจสร้างขึ้นมาได้ นอกจากสร้างให้คล้ายของจริงเท่านั้นเอง และเพราะฉะนั้น อารมณ์ทั่วๆ ไปเหล่านั้น ในทุกๆ เหตุการณ์ คือ ตา ศีรษะ มือ และร่างกายทั้งหมด มิใช่เป็นเพียงจินตภาพอย่างง่าย ๆ เลย แต่ทว่าเป็นสิ่งที่มืออยู่อย่างแท้จริงด้วย เพราะตามความเป็นจริงแล้ว ช่างเขียนเอง แม้เมื่อเขาพยายามสร้างภาพหญิงที่สวยงาม และบุคคลที่เต็มไปด้วยความเหินกระหายขึ้นมาแทนนกไซเรน (Sirens) และเทพแซเตอร์ (Satyrs) โดยการวาดภาพที่นึกเอาเอง โดยไม่มีเหตุผลและผิดปรกติธรรมดา นั้น ก็ไม่สามารถจะบรรจรูปร่าง และธรรมชาติที่ใหม่จริงๆ ไว้ในภาพนั้นได้ แต่จะสามารถก็เพียงทำการผสม และการแต่งแขนขาของสัตว์ต่างๆเท่านั้น หรือถ้าเขาบังเอิญสร้างจินตภาพถึงอะไรบางอย่างที่แปลกๆ ที่ไม่มีอะไรเหมือนเลย และเพราะฉะนั้น สิ่งเช่นนั้นก็ย่อมเป็นเรื่องโกหกจริงๆ และผิดอย่างสิ้นเชิง แต่อย่างน้อยที่สุดก็เป็นความจริงที่ว่าสีต่างๆ ได้สร้างภาพนี้ขึ้นมาจริง

โดยอาศัยหลักการอย่างเดียวกันนี้แหละ แม้ว่าอารมณ์ทั่วๆ ไปเหล่านี้ คือ ตา ศีรษะ มือ และอื่นๆ จะเป็นจินตภาพ แต่เราก็ต้องยอมรับว่า อย่างน้อยที่สุดก็มีอารมณ์อื่นๆ บางอย่างที่ยังคงง่ายๆ และเป็นสากลยิ่งกว่าสิ่งเหล่านี้ ที่ได้ถูกสร้างให้เป็นรูปร่างขึ้นมา เช่นเดียวกับที่สร้างมาจากสีที่แท้จริงบางสี จินตภาพถึงสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นทั้งปวงไม่ว่าจะถูกและแท้จริงหรือผิดและโกหกก็ตาม เราก็ได้พบว่า มืออยู่ในความคิดของเราแล้ว

ธรรมชาติที่มีตัวตนโดยทั่วไป และการที่ธรรมชาตินั้นขยายตัวออกไป จัดว่าเป็นอารมณ์ขั้นนี้ รูปร่างของสิ่งที่กินที่ ปริมาณหรือขนาด และจำนวนของวัตถุเหล่านั้น ก็เป็นเช่นเดียวกับทะเลที่มีนกอาศัยอยู่ และช่วงเวลาที่มีนกออยู่และสิ่งอื่นๆ

แบบเดียวกัน เพราะฉะนั้น บางทีก็จะเป็นบทสรุปจากข้อนี้ที่ติดกันว่า ฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ แพทยศาสตร์ และศาสตร์อื่นๆทั้งปวง ที่มีการพิจารณาสิ่งที่เป็นของ ประกอบจนถึงที่สุดย่อมเป็นสิ่งที่น่าสงสัยและไม่แท้จริงอยู่มาก แต่ว่า เลขคณิต เรขาคณิต และศาสตร์อื่นๆแบบเดียวกัน ซึ่งถือว่า เป็นเพียงวัตถุที่ง่ายที่สุดและทั่วไปที่สุด และไม่ค่อยจะสอบถามว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในธรรมชาติหรือไม่นั้น ย่อมมีอะไรบางอย่างที่จริงแท้ และไม่มีความสงสัย เพราะไม่ว่าข้าพเจ้าจะตื่นหรือกำลังฝันอยู่ก็ตาม ความจริงก็คงเป็นความจริงอยู่เสมอว่า $๒ + ๓ = ๕$ และว่า สี่เหลี่ยมไม่เคยมีด้านเกิน ๔ ด้านเลย ทั้งดูเหมือนจะเป็นไปไม่ได้ที่ว่า ความจริงที่ประจักษ์ชัดเช่นนั้น ไม่อาจตกอยู่ภายใต้ความสงสัยแห่งความผิดหรือความไม่จริงแท้เลย

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อถือว่า มีพระเป็นเจ้า ซึ่งทรงมีอำนาจทั้งปวง และซึ่งเป็นผู้สร้างข้าพเจ้าขึ้นมาดังที่ข้าพเจ้าเป็นอยู่นี้ ได้มีอยู่ในจิตใจของข้าพเจ้ามาเป็นเวลานานแล้ว แล้วข้าพเจ้าจะทราบได้อย่างไรว่า พระองค์มิได้ทรงเป็นเจ้าก็เจ้าการจัดแจงว่าไม่ควรมีโลก หรือท้องฟ้า หรือสิ่งที่กินที่ใดๆ หรือทรวงหรือขนาดหรือสถานที่ นอกจากจะรู้อะไรทั้งปวงที่ข้าพเจ้าควรเข้าใจนั้น เหมือนกันหมดและควรคิดว่า สิ่งเหล่านั้นมิได้มีอยู่มากไปกว่าที่ข้าพเจ้าเข้าใจเลย ? และอีกประการหนึ่ง โดยเหตุที่บางทีข้าพเจ้าก็คิดว่าสิ่งอื่นมีอยู่ในอารมณ์ของสิ่งที่พวกเขาเชื่ออย่างผิดๆ ถูกๆ ว่า มีความรู้ที่สมบูรณ์ นับว่าเป็นไปไม่ได้ที่ว่า พระเป็นเจ้าได้ทรงตัดสินพระทัยว่า ข้าพเจ้าควรถูกหลอกในแต่ละครั้งที่ข้าพเจ้าเอา ๒ กับ ๓ บวกเข้าด้วยกัน หรือในเวลาที่มีจำนวนด้านต่างๆ ของสี่เหลี่ยม หรือในเวลาที่ทำกรณินิจจะอะไรบางอย่างที่ง่ายยิ่งกว่าขึ้นไปอีก ถ้าข้าพเจ้าจะสร้างจินตภาพถึงสิ่งที่ง่ายยิ่งไปกว่านั้นใดๆ ได้ แต่บางทีพระเป็นเจ้าก็มีทรงปรารถนาว่า ข้าพเจ้าควรจะถูกหลอกเช่นนั้นเลย เพราะกล่าวกันว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่ดื้ออย่างวิเศษสุด แต่ถ้าหากว่าจะเป็นการขัดกับความดีของพระเป็นเจ้าที่จะทรงสร้างให้ข้าพเจ้าต้องถูกหลอกลงตลอดเวลา ก็ดูเหมือนจะเป็นการขัดแย้งกับความดีของพระองค์พอๆกัน ที่ยอมให้ข้าพเจ้าถูกหลอกเป็นครั้งคราว และก็เป็นที่ขัดแย้งแล้วว่าข้อนี้เป็นอย่างนั้นจริง ความจริงเราอาจพบบางคนที่ชอบปฏิเสธความมีอยู่

ของภาวะที่มีอำนาจเช่นนั้นยิ่งกว่าที่จะเชื่อว่า ทุกสิ่งเป็นสิ่งที่ไม่จริงแท้ แต่ขอให้เราอย่าคัดค้านความเห็นของเขาเหล่านั้นสักชั่วขณะหนึ่งเถิด ขอให้สันนิษฐานว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราได้พูดถึงเกี่ยวกับพระเป็นเจ้านั้นเป็นเรื่องโกหกทั้งสิ้น แต่ไม่ว่าจะในวิถีทางใดก็ตาม พวกเขายอมสันนิษฐานว่าข้าพเจ้าบรรลุถึงสถานะที่ข้าพเจ้ามีอยู่ ไม่ว่าจะโดยโชคชะตาหรือโดยบังเอิญ หรือโดยอาศัยบรรพการและอนุสนธิที่ติดต่อกันไปไม่มีที่สิ้นสุด หรือโดยวิธีอื่นใดก็ตาม ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัด (เพราะการถูกหลอกและความบกพร่อง เป็นความไม่สมบูรณ์ชนิดหนึ่ง) ว่าสาเหตุที่เขากำหนดให้เป็นปอบเกิดของข้าพเจ้า ยังมีอำนาจน้อยเท่าใด ก็อาจเป็นไปได้มากเท่า นั้นว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่สมบูรณ์พอที่จะถูกหลอกตลอดกาล สำหรับการให้เหตุผลเหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่มั่นใจว่าจะมีอะไรตอบได้ แต่ข้าพเจ้าก็ถูกบังคับให้ประกาศว่า ไม่มีอะไรเลย ที่ข้าพเจ้าเคยเชื่อมาก่อนจะถูกตอ้ง ซึ่งข้าพเจ้าไม่อาจสงสัยได้ในบัดนี้ มิใช่ในแสงสว่างใดๆ หรือในวิถีทางที่ยังไม่ได้พิจารณาตัดสินใดๆ เลย แต่ทว่าจากเหตุผลที่ น่าเชื่อ และได้พิจารณาดีแล้ว ดังนั้นนับจากนี้ไป ถ้าหากข้าพเจ้าค้นพบอะไรก็ตามที่กำหนดตายตัวและจริงแท้ในศาสตร์ต่างๆ ข้าพเจ้าก็จำต้องหยุดและพักการ พินิจจยในความคิดเหล่านี้ไว้ก่อน และจะไม่ยอมรับความคิดใดๆ ที่พร้อมมูลยิ่งกว่ายอมรับสิ่งเหล่านั้น ที่ดูเหมือนจะผิดจริง

“แล้วข้าพเจ้าก็จะไม่สันนิษฐานว่า พระเป็นเจ้าซึ่งเป็นความดีที่ใหญ่ยิ่ง และเป็นน้ำพุแห่งสัจธรรมหลอกลวงข้าพเจ้า แต่ว่าปีศาจร้ายซึ่งเป็นผู้มีอำนาจและชอบหลอกลวงอย่างที่สุดต่างหาก ที่ได้ใช้กลวิธีของมันทั้งหมดหลอกลวงข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะสันนิษฐานว่า ท้องฟ้า อากาศ โลก สัตว์ สัตว์เลี้ยง และสิ่งภายนอก ทั้งปวงมิได้เป็นอะไรยิ่งไปกว่ามายาและการหลอกลวง ซึ่งโดยอาศัยมายาและการหลอกลวงนี้เอง ปีศาจร้ายจึงได้วางปวงดักความเชื่อง่าย ความมกมายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะพิจารณาตัวเองว่าปราศจากมือ ตา เนื้อหนัง โลหิต หรือประสาทใดๆ และที่คิดว่าข้าพเจ้ามีมือเป็นต้นนี้เป็นความเชื่อดื้อที่ผิดๆ ข้าพเจ้าจะยึดมั่นในความเชื่อดื้อนี้ต่อไปอย่างแน่วแน่ และถ้าหากโดยอาศัยวิธีนี้ แม้ข้าพเจ้าจะไม่มีอำนาจที่

จะบรรลุถึงความรู้เกี่ยวกับความจริง แต่อย่างน้อยที่สุด ข้าพเจ้าก็จะทำสิ่งที่อยู่ในอำนาจของข้าพเจ้า นั่นคือจะหยุดการพินิจของข้าพเจ้าไว้ชั่วคราวก่อน และจะระมัดระวังวัตถุประสงฆ์ที่กำหนดแน่นอนแล้ว ต่อการที่จะยอมรับสิ่งที่ผิด และการที่จะถูกผู้หลอกลวงนี้ไม่ว่าจะมีอำนาจและกลอุบายแค่ไหนเพียงใดก็ตามรบกวน

การเข้าสมาธิ ตอนที่ ๒

“ขอให้เราพิจารณาอารมณ์ต่างๆ ที่ตามปกติทั่วๆ ไป เรามักคิดว่า เป็นสิ่งที่เรารู้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งที่สุด ร่างกายที่เราสัมผัสและเห็น ข้าพเจ้ามิได้หมายถึงร่างกายทั่วไป เพราะข้อคิดเห็นโดยทั่วไปเหล่านี้ ตามปกติสับสนมาก แต่ทว่าข้าพเจ้าหมายถึงร่างกายเฉพาะเจาะจงบางร่างเท่านั้น เช่นยกเอาซี่ผึ้งขึ้นนี้ที่เพิ่งเอามาจากรังผึ้งเป็นตัวอย่าง มันยังมิได้สูญเสียความหวานแห่งน้ำผึ้งที่มันมีอยู่เลย มันยังคงรักษากลิ่นดอกไม้ที่รวมเป็นซี่ผึ้งได้ สี สัณฐาน ขนาด ของมันปรากฏเห็นได้จริงๆ มันแข็ง เย็น และถ่วงง่าย เมื่อเอามันไปต้มนั้น มันก็จะมีเสียง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้เกิดรูปร่าง ที่ทำให้รู้จักได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งเท่าที่จะเป็นไปได้ ได้มีพบอยู่ในสิ่งหนึ่งข้างหน้าเรา แต่เมื่อเรากำลังพูด ขอให้วางมันไว้ใกล้ๆ ไฟ สิ่งที่เหลือจากการชิมก็ระเหยกลายเป็นไอไป กลิ่นก็จะไม่ปรากฏ มันจะสูญเสียสัณฐานเดิม ขนาดของมันจะเพิ่มขึ้น มันจะกลายเป็นของเหลว ร้อนขึ้น ยากที่จะถืออยู่ต่อไปได้ และเมื่อเอามันไปเคาะ ก็ไม่เกิดเสียงใดๆ ซี่ผึ้งอย่างเดียวกันนั้นยังคงอยู่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงนี้หรือ ? เราจะต้องยอมรับว่า ซี่ผึ้งยังคงเหลืออยู่จริงๆ ไม่มีใครสงสัยเลยหรือ ไม่มีใครที่จะตัดสินเป็นอย่างอื่นเลยหรือ และสิ่งที่ข้าพเจ้ารู้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งในซี่ผึ้งขึ้นนั้นคืออะไรเล่า ? ซี่ผึ้งอาจไม่เป็นอะไรที่ข้าพเจ้าสังเกตเห็นได้โดยอาศัยประสาทสัมผัสเลย เพราะสิ่งทั้งปวงที่ตกอยู่ภายใต้การรับรู้ สัมผัส และการได้ยินล้วนเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น และซี่ผึ้งเดียวกันนั้นแหละก็ยังคงเหลืออยู่ บางทีมันจะคงเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าคิดถึงอยู่ในบัดนี้ นั่นก็คือว่า ซี่ผึ้งนี้มิได้เป็นความหวานของผึ้ง มิได้เป็นกลิ่นหอมของดอกไม้ มิได้เป็นความขาว ขนาด หรือเสียง

เลย แต่ทว่าเป็นเพียงรูปร่างที่ก่อนหน้านี้เล็กน้อยปรากฏต่อข้าพเจ้าในรูปแบบเหล่านี้ และบัดนี้ข้าพเจ้าเข้าใจซึ่งฝังในนามสิ่งอื่นๆ แล้ว แล้วสิ่งที่ข้าพเจ้าสร้างจินตภาพถึงเมื่อข้าพเจ้าคิดถึงซึ่งฝังในทำนองนี้คืออะไรเล่า? ขอให้เราพิจารณาเรื่องนี้อย่างระมัดระวังสักหน่อย และจงกันเอาสิ่งที่มีได้เป็นของซึ่งฝังออกไปเสียก่อน ดูสิ่งที่ยังเหลืออยู่ ไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย นอกจากอะไรบางอย่างที่ขยายออกไปได้ ที่เปลี่ยนแปลงได้ และที่เคลื่อนไหวได้เท่านั้น แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวได้หมายถึงอะไรเล่า? มันคือสิ่งที่ข้าพเจ้าสร้างจินตภาพว่าเป็นซึ่งฝังขึ้นหนึ่ง ที่กลม ที่ไม่อาจเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัสได้ หรือไม่อาจเปลี่ยนจากสี่เหลี่ยมจตุรัสเป็นรูปสามเหลี่ยมได้ กระนั้นหรือ? ข้อนี้สำคัญไม่ เพราะข้าพเจ้าเข้าใจว่า มันได้ยอมรับความเป็นอนันต์ของความเปลี่ยนแปลงที่คล้ายๆ กันนั้น แต่ข้าพเจ้าไม่อาจเข้าใจอนันต์ภาพนี้โดยอาศัยจินตนาการได้ ดังนั้น มโนภาพซึ่งข้าพเจ้ามีเกี่ยวกับซึ่งฝังนี้จึงมิได้เป็นผลิตภัณฑ์แห่งความสามารถของจินตนาการเลย แต่บัดนี้การขยายออกไปนี้คืออะไรเล่า? มันมิได้เป็นสิ่งที่ไม่มีใครรู้ด้วยหรือ? เพราะซึ่งฝังได้มีมากขึ้นในขณะที่มันกำลังละลาย มากยิ่งขึ้นเมื่อมันได้ละลายแล้ว และยิ่งมากยิ่งขึ้นไปอีกในเมื่อมีความร้อนทวีมากขึ้น และข้าพเจ้าก็ไม่ควรจะเข้าใจซึ่งฝังอย่างแจ่มแจ้ง และตาม ความ เป็นจริงดังที่มันเป็นอยู่ ถ้าหากข้าพเจ้าไม่สันนิษฐานว่าซึ่งฝังได้ยอมรับแม้แต่ความต่างๆ กันแห่งการขยายออกที่กว้างขวางกว่าที่ข้าพเจ้าเคยสร้างจินตภาพไว้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะต้องยอมรับว่า โดยอาศัยจินตนาการ ข้าพเจ้าไม่สามารถเข้าใจว่าซึ่งฝังขึ้นนั้นคืออะไร และว่าจิตเท่านั้นที่เข้าใจซึ่งฝัง ข้าพเจ้าพูดถึงซึ่งฝังขึ้นหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะสำหรับซึ่งฝังทั่วไปแล้ว ข้อนี้ก็ยังคงประจักษ์ชัดกว่า แต่ซึ่งฝังขึ้นที่เราอาจเข้าใจได้โดยอาศัยจิตหรือความเข้าใจเท่านั้นคืออะไรเล่า? มันย่อมเป็นอย่างเดียวกับที่ข้าพเจ้าเห็น สัมผัส สร้างจินตภาพถึง และเป็นเช่นเดียวกับที่ข้าพเจ้ารู้มาตั้งแต่ต้น แต่ (และนับว่าสำคัญที่ควรจะต้องสังเกตไว้) การเข้าใจซึ่งฝังมิได้เป็นกรรมที่เกิดจากการดู การสัมผัส หรือการสร้างจินตนาการ ทั้งมิได้เคยเป็นมาก่อน ทั้งๆ ที่น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่ทว่าเป็นเพียงสหัชญาณของจิตอย่างง่าย ๆ เท่านั้น ซึ่งอาจไม่สมบูรณ์และสับสนดังที่เคยเป็นมาในอดีต หรืออาจชัดเจนแจ่มแจ้ง อย่างที่มันเป็นอยู่ในปัจจุบันก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจที่มุ่งตรงไปยังธาตุต่างๆ ที่มันมีอยู่ และธาตุต่างๆ ที่

๖๔

เรือน เคาตซ์

ประกอบเป็นชีวิตขึ้นมาโดยตรงไม่มากนัก

“แต่ประการสุดท้าย อะไรเล่าคือสิ่งที่ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงเกี่ยวกับจิตเอง นั่นคือเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเอง ? เพราะถ้าข้าพเจ้ายังไม่ยอมรับว่า ข้าพเจ้าเป็นสิ่งใดๆ นอกจากเป็นจิต แล้วจะเป็นอย่างไรต่อไปเล่า! ข้าพเจ้าซึ่งดูเหมือนจะมีความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตอย่างแจ่มแจ้งแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่รู้จักตัวเองว่า มีทั้งความจริงและความแน่นอนมากกว่านั้นและอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งกว่าอีกหรือ ? เพราะถ้าข้าพเจ้าตัดสินใจว่า ชีวิตมีหรือมีอยู่จริง เพราะข้าพเจ้ามองเห็น ก็จะทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจยิ่งขึ้นไปอีกว่า ตัวข้าพเจ้าเองมีหรือมีอยู่จริง ด้วยเหตุผลที่ตนเองเดียวกันนั่นเอง เพราะเป็นไปได้ที่ว่า สิ่งที่ข้าพเจ้าเห็น ความจริงอาจไม่เป็นชีวิตก็ได้ และว่าข้าพเจ้าไม่มีแม้แต่ตาที่จะใช้ดูอะไรต่างๆ แต่มันไม่อาจเป็นเช่นนั้น ในตอนที่ข้าพเจ้าเห็นหรือเป็นสิ่งเดียวกัน เมื่อข้าพเจ้าคิดว่าข้าพเจ้าเห็น ส่วนข้าพเจ้าผู้คิดก็ไม่ใช่ อะไรเลย ในตนเองเดียวกัน ถ้าหากข้าพเจ้าพิจารณาตัดสินใจว่าชีวิตมีอยู่จริง เพราะข้าพเจ้าสัมผัสมันได้ ก็จะเป็นผลสืบต่อไปอีกว่า ข้าพเจ้ามีอยู่ และถ้าหากข้าพเจ้าตัดสินใจ จินตนาการของข้าพเจ้าหรือสาเหตุอื่นใดที่มีอยู่จริงข้าพเจ้าให้เชื่อว่ามีชีวิต ข้าพเจ้าก็จะต้องสรุปเช่นเดียวกันนั่นเอง และสิ่งที่ข้าพเจ้าได้ตั้งข้อสังเกตไว้ ณ ที่นี้เกี่ยวกับชีวิตนั้นก็อาจเอาไปใช้กับสิ่งอื่นๆ ทั้งปวงที่อยู่รอบตัวเราได้ อนึ่ง ถ้าข้อคิดเห็นหรือความรู้เกี่ยวกับชีวิตปรากฏแก่ ข้าพเจ้าชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นหลังจากที่ไม่เพียงแต่เห็นหรือสัมผัสเท่านั้น แต่ทว่าเนื่องจากสาเหตุอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งบัดนี้ข้าพเจ้าเองจะต้องทราบว่ามีชัดเจนแจ่มแจ้งมากกว่ามากเพียงใด ทั้งนี้เพราะเหตุผลทั้งปวงที่ก่อให้เกิดความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิตหรือของเทพอื่นใดยังคงสำแดงธรรมชาติแห่งจิตของข้าพเจ้าให้ปรากฏดียิ่งกว่าไซ้ไหม ? และนอกจากนี้ก็มีสิ่งอื่นๆ อีกมากมายอยู่ในจิต ซึ่งก่อให้เกิดภาพธรรมชาติของจิต แต่สิ่งที่ขึ้นอยู่กับร่างกายที่ข้าพเจ้าได้อ้างถึง ถึงจะนำมาอ้างก็คงไม่มีประโยชน์อะไรมากนัก

“แต่ในบทสรุป ข้าพเจ้าได้พบว่า ข้าพเจ้าได้หันกลับไปหาจุดที่ข้าพเจ้าตั้งใจจะไปหาโดยไม่ได้ทันสังเกตเห็นเลย เพราะโดยเหตุที่บัดนี้มันได้ปรากฏแก่ข้าพเจ้า

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๖๕

ว่า เรามิได้เข้าใจเทห์ต่างๆอย่างสมบูรณ์โดยอาศัยประสาทสัมผัสหรือความสามารถแห่งจินตนาการเลย หากโดยอาศัยพุทธิปัญญาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่เพราะเราไม่รู้จักเทห์เหล่านั้นเพียงเพราะเราเห็นหรือสัมผัสมันเลย แต่เป็นเพราะเราเข้าใจมันในความคิดต่างหาก ข้าพเจ้าจึงได้พบว่า ไม่มีอะไรจะเข้าใจได้ง่ายและแจ่มแจ้งกว่าจิตของข้าพเจ้าเองเลย.....”

การเข้าสู่สมาธิ ตอนที่ ๓

“ทีนี้ข้าพเจ้าจะหลับตาเสีย ข้าพเจ้าจะอดหูเสีย ข้าพเจ้าจะไม่ใช้ประสาทสัมผัสใดๆเลย ข้าพเจ้าจะเลิกรับรู้ภาพของสิ่งที่มีรูปร่างทั้งปวง หรืออย่างน้อยที่สุดเพราะยากที่จะทำสิ่งนี้ให้สัมฤทธิ์ผลได้ ข้าพเจ้าก็จะพิจารณาสิ่งเหล่านั้นว่าว่างเปล่าหรือผิด และดังนั้นข้าพเจ้าซึ่งเห็นกลับกันกับตัวเอง และพิจารณาร่างกายชั้นในของข้าพเจ้าอย่างใกล้ชิด ก็จะสามารถให้ความรู้เกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเองที่คุ้นหน้าคุ้นตามากนี้ให้มากยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าเป็นสิ่งที่คิดได้ (คือมีความรู้สึกนึกคิด) นั่นคือเป็นภาวะที่สงสัย ยืนยัน ปฏิเสธ รู้นิดหน่อย และใฝ่มาก ผู้ซึ่งรัก เกลียด มีเจตจำนง ปฏิเสธ ผู้ซึ่งสร้างจินตนาการ และเข้าใจ เพราะดังที่ข้าพเจ้าได้ตั้งข้อสังเกตมาก่อนแล้ว แม้สิ่งทั้งหลายที่ข้าพเจ้าเข้าใจหรือสร้างจินตนาการถึง บางทีก็ไม่เป็นอะไรที่นอกเหนือไปจากตัวข้าพเจ้า และไม่เป็นอะไรในตัวมันเองเลย อย่างไรก็ตามก็ดี ข้าพเจ้าแน่ใจว่า แบบวิธีแห่งความรู้สึกนึกคิดเหล่านั้น ที่ข้าพเจ้าเรียกว่า ความเข้าใจ และจินตนาการ ตรงกับที่มันเป็นแบบวิธีแห่งความรู้สึกนึกคิดอยู่ย่อมมีอยู่ในตัวข้าพเจ้า และข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วเล็กน้อยแล้วว่า ข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าได้สรุปสิ่งทั้งปวงที่ข้าพเจ้ารู้จริงๆ หรืออย่างน้อยที่สุดสิ่งทั้งปวงที่ข้าพเจ้าได้ค้นพบว่าข้าพเจ้ารู้มาจนกระทั่งถึงขณะนี้ บัดนี้ข้าพเจ้าจะพิจารณาให้แจ่มชัดยิ่งไปกว่านั้นอีกว่า ข้าพเจ้ายังค้นพบความรู้บางอย่าง ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยรู้มาก่อนในตัวข้าพเจ้าต่อไปอีกหรือเปล่า ข้าพเจ้าแน่ใจว่า ข้าพเจ้าเป็นสิ่งที่คิดได้อย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ทราบว่ ข้าพเจ้าต้องการให้อะไรบ้างแสดงความจริงบางอย่างแก่ข้าพเจ้า ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ในความรู้ขั้นแรกนี้ไม่มีอะไรเลยที่ทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจเกี่ยว

กับความจริงของมัน นอกจากความเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งถึงสิ่งที่ข้าพเจ้ายืนยัน ซึ่งอาจไม่เพียงพอที่จะทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าพูดนั้นถูกต้อง ถ้าหากจะเคยมีอะไรเกิดขึ้นมาว่า อะไรก็ตามที่ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งเช่นนั้น ควรจะพิสูจน์ว่าผิด และดังนั้นจึงดูเหมือนว่า ข้าพเจ้าอาจถือเป็นกฎทั่วๆ ไปได้ว่า สิ่งที่เราเข้าใจได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งนับว่าถูกต้องทั้งหมด

.....

“ในบรรดาความคิดของข้าพเจ้า ความคิดบางอย่างเป็นจินตภาพแห่งสิ่งทั้งหลาย และคำว่า มโนภาพ ก็ขึ้นอยู่กับจินตภาพแห่งสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เท่านั้น ดังเช่นในเวลาที่เราเห็นคน ความฝันลมๆ แล้งๆ ท้องฟ้า เทวดา และแม้แต่พระเป็นเจ้า อีกประการหนึ่ง สิ่งอื่นๆ ก็มีรูปฟอร์มอื่นๆ บางอย่าง และเมื่อข้าพเจ้ามีเจตจำนง กลัว ยืนยัน หรือปฏิเสธ ข้าพเจ้ามักจะเข้าใจบางสิ่งบางอย่างว่าเป็นอารมณ์แห่งความคิดของข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าก็ได้เพิ่มอะไรบางอย่างให้แก่มโนภาพที่ข้าพเจ้ามีอารมณ์อยู่ ๒ อย่าง และในบรรดาความคิดในขั้นนี้ ความคิดบางอย่างก็เรียกว่า สัญเจตนา (volitions) หรือวิภาพ (affections) และบางอย่างก็เรียกว่า ฟินิคัย (judgments)

“ที่นี่ เมื่อพูดถึงเรื่องมโนคติ ถ้าหากเราพิจารณามโนคติเหล่านี้เฉพาะในเรื่องมโนคติจริงๆ เท่านั้น และได้อ้างถึงอารมณ์ใดๆ นอกเหนือมโนคติเหล่านั้นเลย เมื่อพูดอย่างเหมาะสมแล้ว มโนคติเหล่านั้นไม่อาจผิดได้ เพราะไม่ว่าเราจะสร้างจินตภาพถึงพระ หรือวิมานในอากาศ ก็ไม่นับว่าข้าพเจ้าสร้างจินตนาการถึงสิ่งหนึ่งถูกต้องน้อยกว่าอีกสิ่งหนึ่งเลย ทั้งเราไม่ต้องกลัวว่า ความผิดอาจมีอยู่ในเจตจำนงหรือในวิภาพ เพราะแม้ข้าพเจ้าอาจปรารถนาอารมณ์ต่างๆ ที่ผิด และแม้อารมณ์เหล่านั้นจะไม่เคยมีอยู่เลย แต่ก็ยังคงเป็นความจริงที่ว่า ข้าพเจ้าปรารถนาอารมณ์เหล่านั้น ดังนั้น จะยังคงมีเหลืออยู่ก็เฉพาะการฟินิคัยเท่านั้น ซึ่งในฟินิคัยนั้น ข้าพเจ้าจะต้องระมัดระวังอย่างมากเพื่อมิให้ต้องถูกหลอก แต่ข้อบกพร่องที่สำคัญที่เกิดขึ้นในอารมณ์เหล่านั้นเกิดจากการตัดสินใจว่า มโนคติทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในตัวเรานั้นหรือสอดคล้องต้องกันกับสิ่งทั้งหลายที่อยู่ภายนอกตัวเรา เพื่อความมั่นใจ ถ้าหากเราเพียงพิจารณามโนคติทั้งหลายว่าเป็นแบบการคิดของเรา

บางอย่างโดยมิได้อ้างมโนคติเหล่านั้นไปถึงสิ่งใดที่อยู่ภายนอกเลย มโนคติเหล่านั้นก็ก่อให้เกิดข้อบกพร่องได้น้อยมาก

“แต่ในบรรดามโนคติเหล่านี้ มโนคติบางอย่างก็ปรากฏแก่เราว่าอยู่ในภายใน บางอย่างก็อยู่ในภายนอก และบางอย่างข้าพเจ้าก็สร้างขึ้นมาเอง เพราะในฐานะที่ข้าพเจ้ามีอำนาจที่จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า สิ่งของ หรือความจริง หรือความคิด จึงดูเหมือนว่า ข้าพเจ้ามิได้ได้อำนาจนี้มาจากแหล่งอื่นใดนอกจากธรรมชาติของข้าพเจ้าเองเลย แต่บัดนี้ข้าพเจ้าได้ยินเสียง เห็นดวงอาทิตย์ หรือรู้สึกร้อน ข้าพเจ้าก็จะตัดสินใจว่า ความรู้สึกเหล่านี้เกิดจากอารมณ์บางอย่างที่อยู่ภายนอกตัวข้าพเจ้าเอง และปรากฏแก่ข้าพเจ้าเหมือนนกไซเรน (Siren คือ นางนกกในนิยายกรีก เกาะอยู่ตามหินกลางทะเล แล้วร้องเพลงพาชาวเรือให้อับปาง) ฮิปโปกริฟ (hippogryph หรือ hippogriff คือ สัตว์ในเทพนิยาย มีปีก มีหัว และเล็บอย่างตัวกริฟฟิน [griffin ซึ่งเป็นสัตว์ประหลาดมีปีกเป็นนกอินทรี มีตัวเป็นสิงโต] แต่มีกีบเท้าและหางเหมือนม้า) และอื่นๆนั้น เป็นสิ่งที่จิตของข้าพเจ้าเองได้ประดิษฐ์ขึ้นมา แต่บางที่ข้าพเจ้าก็อาจเชื่อว่า มโนคติของข้าพเจ้าทั้งปวงนั้นเป็นชั้นที่เรียกว่าอยู่ในภายนอก (adventitious) หรือว่าเป็นภายใน (innate) ทั้งหมด หรือเป็นของปลอม (fictitious) ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้ายังมิได้ค้นพบต้นตอที่ถูกต้องของมโนคติอย่างชัดแจ้งเลย และสิ่งที่ข้าพเจ้าจะต้องปฏิบัติ ณ ที่นี้เป็นสำคัญก็คือ พิจารณาว่ามีพื้นฐานอะไรบ้างสำหรับที่จะคิดว่า มโนคติทั้งหลายเป็นเสมือนอารมณ์เหล่านี้ โดยการอ้างถึงมโนคติที่ปรากฏว่าเกิดจากอารมณ์บางอย่างโดยปราศจากข้าพเจ้า”

การเข้าสมาธิ ตอนที่ ๔

“ข้าพเจ้าเคยทำตัวเองให้คุ้นเคยกับวันในอดีตเหล่านี้เพื่อที่จะแยกจิตของข้าพเจ้าออกจากประสาทสัมผัสและข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นอย่างแท้จริงว่ามีอยู่น้อยมากที่เราจะทราบด้วยความแน่ใจในเมื่อคำนึงถึงอารมณ์ที่เป็นรูป นั่นคือ เราทราบเรื่องจิตของมนุษย์มากกว่า และยิ่งทราบเรื่องพระเป็นเจ้ามากกว่าเรื่องจิตเสียอีก ฉะนั้น บัดนี้ข้าพเจ้าจึงสามารถทำจิตของข้าพเจ้าให้พ้นจากการเพ่งพิจารณา

ณาการมณที่สามารทสัสมัสดัด้วยประสาททังห้าหรือที่อาจสร้างจินตนาการถึงได้ โดยไม่ยากลำบากอะไรเลย และได้เอามาใช้กับสิ่งต่างๆที่พ้นจากอารมณ์ทั้งปวง ที่สามารถเข้าใจได้โดยอาศัยพุทธบัญญัติล้วนๆ และความจริงมโนคติที่ข้าพเจ้ามีเกี่ยวกับจิตของมนุษย์ทราบเท่าที่มันเป็นสิ่งที่คิดได้อยู่ และมีได้ขยายออกไป ไม่ว่า จะในด้านยาว ด้านกว้าง และด้านลึก และมีได้มีส่วนร่วมสภาวะลักษณะใดๆ ของร่างกายนั้น จึงชัดเจนแจ่มแจ้งกว่ามโนคติเกี่ยวกับอารมณ์ที่มีรูปร่างใดๆ อย่างเปรียบกันไม่ได้เลย และเมื่อข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า ข้าพเจ้าสงสัย หรือจะพูดว่า ข้าพเจ้าเป็นภาวะที่ไม่สมบูรณ์ และต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งอื่นๆ มโนคติเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์และเป็นอิสระ นั่นคือ พระเป็นเจ้า ก็เกิดขึ้นในจิตข้าพเจ้าอย่างชัดเจน แจ่มแจ้งมาก และจากข้อเท็จจริงที่ว่า มโนคตินี้ได้มีอยู่ในตัวข้าพเจ้า หรือว่าข้าพเจ้าผู้มีมโนคตินี้มีอยู่ บทสรุปที่ว่า พระเป็นเจ้าทรงมีอยู่ และว่าความมีอยู่ของข้าพเจ้าเองซึ่งแต่ละขณะของมันเป็นสืบต่อกันเป็นสันตตินั้นย่อมอาศัยพระเป็นเจ้า ล้วนแต่สำแดงตัวให้ปรากฏทั้งนั้น ย่อมจะทำให้ข้าพเจ้าเชื่อว่า เป็นไปไม่ได้ที่จิตของมนุษย์อาจรู้อะไรบางอย่างอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่ง และบัดนี้ดูเหมือนว่า ข้าพเจ้าได้พบทางที่จะทำให้เราพ้นจากการเพ่งพิจารณาถึงพระเป็นเจ้าที่แท้จริง ซึ่งในพระเป็นเจ้านั้นมีสมบัติคือ ศาสตร์ และปรัชญาณทั้งหมด ไปจนกระทั่งถึงความรู้เกี่ยวกับสิ่งอื่นๆ ในจักรวาลอยู่

“เพราะในขั้นแรก ข้าพเจ้าจำได้ว่า เป็นไปไม่ได้ที่พระองค์ทรงเคยหลอกลวงข้าพเจ้า เพราะในการข้อขุดและหลอกลวงทั้งปวงนั้น ย่อมมีความไม่สมบูรณ์ บางประการอยู่ และแม้จะดูเหมือนว่า ความสามารถที่จะหลอกลวงเป็นเครื่องหมายแห่งความละเอียดอ่อนหรืออำนาจ แต่เจตจำนงที่หลอกลวงก็ยังอ่อนแอให้ซึ่งประจักษ์พยานเกี่ยวกับความประสงค์ร้ายและความอ่อนแอที่ไม่มีปัญหาอะไรที่จะต้องถามอยู่ และดังนั้น เราจึงไม่อาจพบเจตจำนงเช่นนั้นในพระเป็นเจ้าเลย ในขั้นต่อไป ข้าพเจ้ามีประสบการณ์ด้วยตัวเองถึงความสามารถบางอย่างแห่งการพิณิจัยซึ่งโดยมิต้องสงสัยละว่า ข้าพเจ้าได้รับมาจากพระเป็นเจ้า พร้อมกับอะไรอื่นๆ ที่เป็นของข้าพเจ้าอีก และโดยเหตุที่เป็นไปไม่ได้ที่ว่า พระองค์ควรมีเจตจำนงที่จะหลอกลวงข้าพเจ้า ก็นับว่าเป็นความจริงเช่นกันที่ว่า พระองค์มิได้ประทุษร้าย

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๖๕

ความสามารถที่จะนำข้าพเจ้าไปสู่ความบกพร่องอยู่ตรงเท่าที่ข้าพเจ้า ใช้ความสามารถนั้นในทางที่ถูก

“แล้วข้อบกพร่องของข้าพเจ้าเกิดมาตั้งแต่เมื่อใดเล่า? ข้อบกพร่องเหล่านั้นเกิดจากสาเหตุนี้เพียงสาเหตุเดียวเท่านั้น คือ ข้าพเจ้ามิได้ควบคุมเจตจำนงซึ่งมีวิถีกว้างขวางกว่าความเข้าใจในขอบเขตเดียวกัน แต่ทว่าได้ขยายมันไปแม้ยังสิ่งต่างๆ ที่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ และโดยเหตุที่เจตจำนงเองมิได้แตกต่างกับสิ่งเหล่านั้น เจตจำนงจึงตกอยู่ในข้อบกพร่องและในบาป โดยการเลือกสิ่งที่ดีแทนสิ่งที่ถูก และเลือกสิ่งที่ชั่วแทนสิ่งที่ดี

“ตัวอย่างเช่น เมื่อข้าพเจ้าพิจารณาในตอนหลังๆ ว่า ไม่ว่าจะเป็นรักก็ตามจะมีอยู่ในโลกจริงๆหรือเปล่า และก็พบว่า เพราะข้าพเจ้าพิจารณาปัญหานี้ จึงมีผลตามมาอย่างประจักษ์ชัดว่า ตัวข้าพเจ้าเองมีอยู่ ข้าพเจ้าไม่สามารถทำอย่างอื่นนอกจากจะวินิจฉัยว่า สิ่งที่ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งนั้นย่อมเป็นสิ่งที่จริง มิได้วินิจฉัยว่า ข้าพเจ้าถูกบังคับให้มีพิณิจัยนี้โดยอาศัยสาเหตุภายนอกบางประการ แต่เป็นเพราะความแจ่มแจ้งอย่างมากมายของความเข้าใจได้มีความโน้มเอียงในเจตจำนงอย่างแรงกล้าติดตามมา และข้าพเจ้าเชื่อว่า ความโน้มเอียงนี้มีเสริมมากพอๆ กับที่ข้าพเจ้าใส่ใจมันน้อยลงนั่นแหละ แต่บัดนี้ ตรงเท่าที่ข้าพเจ้าเป็นภาวะที่คิดได้ ข้าพเจ้าไม่เพียงแต่จะทราบว่าข้าพเจ้ามีอยู่จริงๆเท่านั้น แต่ทว่ายังมีมโนคติเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีตัวตนบางอย่างอยู่ในจิตใจของข้าพเจ้าด้วยเช่นกัน ดังนั้นข้าพเจ้าจึงสงสัยว่า ธรรมชาติที่คิดได้ซึ่งมีอยู่ในตัวข้าพเจ้า หรือธรรมชาติที่ทำให้ข้าพเจ้าเป็นอย่างที่ข้าพเจ้าเป็นนี้ อะไรกันแน่ที่แตกต่างกับธรรมชาติที่มีตัวตนนั้นหรือว่าทั้ง ๒ อย่างนั้นเป็นเพียงอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน ณ ที่นี้ข้าพเจ้าก็สันนิษฐานว่า ข้าพเจ้ายังไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับเหตุผลใดๆ ที่ทำให้ข้าพเจ้าตัดสินใจเอาความเชื่อถือในความชอบใจสิ่งอื่นมาใช้ คือว่า ข้าพเจ้ามีความรู้สึกวางเฉยอย่างสมบูรณ์ในการสมมุติ ๒ ประการที่ข้าพเจ้ายืนยันหรือคัดค้านตั้งแต่เมื่อใด หรือว่าข้าพเจ้าก่อให้เกิดการพิณิจัยใดๆ ในเรื่องนั้นบ้างหรือไม่

“นอกจากนั้น ความวางเฉย (ดูเบกซา) นี้ได้ขยายไปไม่เฉพาะยังสิ่งต่างๆ

๗๐

เรือน เคาตซ์

ที่ความเข้าใจไม่มีความรู้ถึงเลย แต่โดยทั่วไปแล้วได้ขยายไปถึงสิ่งทั้งปวงที่ความรู้มิได้ค้นพบอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งอย่างสมบูรณ์ ในขณะที่เจตจำนงกำลังไตร่ตรองสิ่งเหล่านั้นด้วย เพราะเป็นไปได้ที่ความนึกฝันอาจเป็นสิ่งที่ชวนให้ข้าพเจ้าก่อรูปการพิณิจัยเป็นเรื่องราวไป ซึ่งนับว่าเป็นความรู้ธรรมดาสามัญที่ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงความนึกฝันเท่านั้น และมิได้เป็นเหตุผลที่แท้จริงและไม่มีอะไรที่น่าสงสัยเลย ย่อมทำให้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่ข้าพเจ้าจะก่อรูปสิ่งซึ่งตรงกันข้ามโดยตรงขึ้น เรื่องนี้ข้าพเจ้ามีประสบการณ์มามาก ในเมื่อข้าพเจ้าแฉะสิ่งทั้งปวงที่ข้าพเจ้าเคยถือว่าถูกต้องนั้นว่าเป็นสิ่งที่ผิด โดยอาศัยพื้นฐานอย่างเดียวกันว่า ข้าพเจ้ายังสงสัยในสิ่งนั้นอยู่บ้าง แต่ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ยอมวินิจฉัยสิ่งหนึ่งในเมื่อข้าพเจ้าไม่เข้าใจสิ่งนั้นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งพอ ก็นับว่าเป็นธรรมดาที่ว่า ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติถูกต้องแล้ว และข้าพเจ้ามิได้ถูกหลอกเลย แต่ถ้าหากข้าพเจ้าตั้งใจจะปฏิเสธหรือยืนยันละก็ ข้าพเจ้ามิได้ใช้เจตจำนงเสรีของข้าพเจ้าในทางที่ถูกเลย และถ้าข้าพเจ้ายืนยันว่าจะไรผิด ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ข้าพเจ้าถูกหลอก อันนี้ แม้ถ้าหากข้าพเจ้าจะวินิจฉัยสอดคล้องต้องกับความจริง ข้าพเจ้าก็วินิจฉัยถูกโดยบังเอิญ และดังนั้นก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการถูกกล่าวหาว่าใช้เสรีภาพในทางที่ผิด เพราะมันเป็นการบงการของแสงสว่างธรรมชาติที่ว่า ความรู้เกี่ยวกับความเข้าใจควรจะสำคัญกว่าการพิจารณาตัดสินของเจตจำนง"

การเข้าสมาธิ ตอนที่ ๕

"ข้อพิสูจนหรือการให้เหตุผลอะไรก็ตามที่ข้าพเจ้าใช้ มันมักจะกลับมามีข้อนี้ที่ว่า เฉพาะสิ่งต่างๆที่ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งเท่านั้นที่มีอำนาจจริงใจข้าพเจ้าอย่างสมบูรณ์ และแม้ว่าในบรรดาอารมณ์ต่างๆที่ข้าพเจ้าเข้าใจในอาการนี้บางอย่างก็ประจักษ์ชัดแก่ทุกคนจริงๆ แต่บางอย่างจะประจักษ์ชัดก็ต่อเมื่อได้ทำการวิจัยอย่างใกล้ชิดและอย่างพิณิจพิเคราะห์เท่านั้น อย่างไรก็ตามหลังจากที่ได้ค้นพบสักคราวหนึ่งแล้ว สิ่งที่ประจักษ์ชัดโดยอาศัยการวิจัยย่อมไม่ได้รับความนิยมแท้จริงน้อยกว่าสิ่งที่ประจักษ์ชัดแก่ทุกคนเลย ขอให้อยากหาเหตุผลมุมจากขึ้นมาเป็นตัวอย่าง แม้ในตอนแรกมันจะได้สำแดงให้ปรากฏว่า

จัดระบบพื้นฐานย่อมเท่ากับจัดระบบอีก ๒ ด้านรวมกัน เช่นเดียวกับฐานย่อมอยู่ตรงข้ามกับมุมที่ใหญ่ที่สุด อย่างไรก็ตาม หลังจากที่เราได้เข้าใจในทันทีแล้ว มันก็จะชักจูงให้เราไปหาความจริงเกี่ยวกับอย่างแรกเช่นเดียวกับอย่างหลังนั่นเองและเมื่อพิจารณาถึงเรื่องพระเป็นเจ้าแล้ว ถ้าหากข้าพเจ้ามิได้มีอคติมาก่อน และความคิดของข้าพเจ้ามิได้ถูกความมีอยู่ของจินตภาพแห่งอารมณ์ที่จะรู้สึกได้ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทำให้วอกแวกแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่ควรทราบอะไรเร็วกว่าหรือง่ายกว่าข้อเท็จจริงเกี่ยวกับภาวะของพระเป็นเจ้าเลย เพราะว่ามีความจริงใดๆ ที่แจ่มแจ้งกว่าความมีอยู่ของภาวะสูงสุดหรือพระเป็นเจ้า ที่เห็นว่า สวรรค์และคำคัญของพระองค์เท่านั้นที่ความมีอยู่ที่จำเป็นและเป็นนิรันดร์เกี่ยวข้องอยู่กระนั้นหรือ ? และแม้ในภาพที่ถูกต้องเกี่ยวกับความจริงนี้ทำให้ข้าพเจ้าต้องคิดอย่างใกล้ชิด แต่ปัจจุบันข้าพเจ้าไม่เพียงรู้สึกมั่นใจในภาพนั้น เช่นเดียวกับมั่นใจถึงสิ่งที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าถูกต้องที่สุดเท่านั้น แต่ข้าพเจ้าสังเกตเห็นต่อไปว่า ความแท้จริงของสัจธรรมอื่นๆ ทั้งปวงขึ้นอยู่กับความรู้อย่างถูกต้องนี้ ถ้าปราศจากความรู้นี้เสียแล้ว ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะรู้สิ่งใดๆ อย่างถูกต้อง

“แม้ข้าพเจ้าจะมีความเข้าใจเรื่องนั้นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ข้าพเจ้าก็มีธรรมชาติที่ทำให้ไม่สามารถต่อต้านความเชื่อมั่นเกี่ยวกับความจริงของสิ่งนั้น ทั้งนี้ก็เป็นเพราะข้าพเจ้ามีธรรมชาติเช่นนั้น ที่ข้าพเจ้าไม่สามารถทำให้ใจของข้าพเจ้าให้แน่วแน่มั่นอยู่กับอารมณ์บางอย่างได้ตลอดไป และโดยเหตุที่ข้าพเจ้ามักจะระลึกถึงการที่ได้วินิจฉัยสิ่งหนึ่งว่าถูกต้องโดยมิได้ระลึกถึงเหตุผลที่ทำให้ข้าพเจ้าวินิจฉัยเช่นนั้นเลย จึงอาจเกิดผลว่า ได้มีเหตุผลอื่นๆ อยู่ในตัวข้าพเจ้าที่พร้อมจะทำให้ข้าพเจ้าเปลี่ยนความเห็นได้ ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นเจ้าทรงมีอยู่และดังนั้นข้าพเจ้าก็ไม่ควรมีความรู้ที่ถูกต้องแท้จริงใดๆ เลย จะมีก็เพียงความเห็นที่คลุมเครือและโอนไปโอนมาเท่านั้น เช่นเมื่อข้าพเจ้าพิจารณารวมชาติของรูปสามเหลี่ยมก็ปรากฏแก่ข้าพเจ้าผู้รู้หลักการต่างๆ เกี่ยวกับเรขาคณิตอย่างชัดเจนที่สุดว่า มุม ๓ มุมของสามเหลี่ยมจะต้องรวมกันเท่ากับ ๒ มุมฉาก และข้าพเจ้าพบว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะเชื่อเป็นอย่างอื่น ในเมื่อข้าพเจ้าใช้จิตของข้าพเจ้ากับบทพิสูจน์นี้ แต่ในทันทีที่ข้าพเจ้าเลิกสนใจต่อกรรมวิธีในการพิสูจน์ แม้ข้าพเจ้าจะยังจำได้ว่า ข้าพเจ้าได้

เคยมีความเข้าใจเรื่องนี้มาอย่างแจ่มแจ้งแล้ว ข้าพเจ้าก็ยังอาจสงสัยเกี่ยวกับความจริงที่สาธิตให้ดูอยู่ ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ทราบว่ามีพระเป็นเจ้าอยู่ เพราะข้าพเจ้าอาจเข้าใจตัวเองว่า บางทีธรรมชาติก็สร้างข้าพเจ้าให้ถูกหลอก แม้แต่ในเรื่องที่ข้าพเจ้าคิดว่าข้าพเจ้าเข้าใจโดยมีประจักษ์พยานมากมาย และความจริงที่ยิ่งใหญ่ที่สุดโดยเฉพาะในเวลาที่ข้าพเจ้าระลึกได้ว่า ข้าพเจ้าได้พิจารณาสิ่งต่างๆ มากมายว่าถูกต้องแท้จริงบ่อยๆ ซึ่งในภายหลัง เหตุผลอื่นๆ อาจบังคับให้ข้าพเจ้าต้องถือว่าผิดทั้งหมดก็ตาม

“แต่หลังจากที่ข้าพเจ้าได้ค้นพบว่า พระเป็นเจ้า ทรงมีอยู่จริง พร้อมกันนั้น โดยเหตุที่ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นสิ่งทั้งปวงขึ้นอยู่กับพระองค์ และว่าพระองค์มิได้ทรงเป็นผู้หลอกลวงเลย และจากเหตุผลข้อนี้เองจึงอ้างได้ว่า ทุกๆ สิ่งที่ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งนั้นจำเป็นจะต้องถูก แม้ข้าพเจ้าจะไม่ต้องเอาใจใส่ต่อพื้นฐานแห่งการพินิจอีกต่อไป ก็ไม่มีเหตุผลตรงข้ามใดๆ ที่อาจกล่าวอ้างว่า พอลจะทำให้ข้าพเจ้าสงสัยเกี่ยวกับความจริงของสิ่งนั้น และพอที่จะจะทำให้ข้าพเจ้าจดจำได้ว่า ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าได้มีความเข้าใจทุกสิ่งอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ทุกสิ่งจึงถูกต้อง และความรู้อย่างเดียวกันนี้ก็ได้ขยายไปยังสิ่งที่ข้าพเจ้าจำได้ว่าได้เคยสาธิตมาก่อนแล้ว เช่นเดียวกับความจริงเกี่ยวกับเรขาคณิตและเรื่องอื่นๆ เพราะอะไรเล่าที่จะเอามาอ้างถึงความจริงเหล่านั้น เพื่อทำให้ข้าพเจ้าเกิดความสงสัยขึ้นมา? อาจเป็นว่า ธรรมชาติของข้าพเจ้าก็เป็นอย่างที่ว่าข้าพเจ้าอาจถูกหลอกบ่อยๆ นั้นจะได้ไหม ? แต่ข้าพเจ้าก็ทราบดีแล้วว่า ข้าพเจ้าไม่อาจถูกหลอกในพินิจเกี่ยวกับพื้นฐานของสิ่งที่ข้าพเจ้ามีความรู้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง จะเป็นได้ไหมว่า เดิมทีข้าพเจ้าพิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายว่าถูกต้อง แต่ภายหลังข้าพเจ้าพบว่า สิ่งเหล่านั้นผิดหมด แต่ข้าพเจ้าไม่มีความรู้ที่ชัดเจนแจ่มแจ้งเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นใดๆ เลย และทั้งๆ ที่ยังไม่รู้เรื่องกฎที่ทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจต่อความจริงของการพินิจ แต่ข้าพเจ้าก็ถูกทำให้ต้องยอมรับสิ่งเหล่านั้นโดยอาศัยพื้นฐานที่ต่อมาข้าพเจ้าได้ค้นพบว่าเข้มแข็งน้อยกว่าในสมัยที่ข้าพเจ้าสร้างจินตนาการว่า มันจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้แล้วยังจะมีข้อคัดค้านอะไรอยู่อีกหรือ ? จะพูดว่า บางทีข้าพเจ้าก็กลับ (ข้อคัดค้านที่ข้าพเจ้าตั้งขึ้นภายหลัง) หรือว่าความคิดทั้งปวงเกี่ยวกับสิ่งที่บัดนี้ข้าพเจ้ามี

ความรู้สึกนึกคิดนั้น ไม่มีความจริงใต่มากไปกว่าเป็นห่วงนึกแห่งความฝันเลย จะ
ได้หรือไม่? แต่แม้ความจริง ข้าพเจ้าควรจะกำลังฝันอยู่ กฎก็ยังคงมีอยู่ว่า สิ่งที่มี
ปรากฏในพุทธปัญญาของข้าพเจ้าอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งทั้งปวงนั้นเป็นความจริง
โดยไม่มีอะไรที่จะน่าสงสัยเลย

“และดังนั้น ข้าพเจ้าก็มองเห็นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งว่า ความแท้จริงและ
สัจธรรมแห่งความรู้ทั้งปวงจึงอยู่กับความรู้เกี่ยวกับพระเป็นเจ้าที่แท้จริงเท่านั้น ก็พอ
กับความแท้จริงและสัจธรรมที่ว่า ก่อนที่ข้าพเจ้าจะรู้จักพระองค์ ข้าพเจ้าไม่อาจมี
ความรู้สมบูรณ์เกี่ยวกับสิ่งใดๆเลย และบัดนี้ โดยเหตุที่ข้าพเจ้ารู้จักพระองค์ ข้าพเจ้า
จึงมีวิธีที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ที่สมบูรณ์เกี่ยวกับสิ่งทั้งหลาย ไม่ใช่เฉพาะสิ่งต่างๆ ที่
มีอยู่ในพระองค์เท่านั้น แต่รวมถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีรูปร่างด้วย ตราบ
เท่าที่ความรู้นั้นสามารถรับใช้ในฐานะเป็นวิชาเกี่ยวกับการสาธิตทางด้านเรขาคณิต
ซึ่งมิได้เอาตัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาที่ว่าความรู้ที่สมบูรณ์นั้นมีอยู่หรือไม่”

การเข้าสมาธิ ตอนที่ ๖

“บัดนี้จะมีเหลืออยู่ก็เฉพาะการสอบถามว่าสิ่งต่างๆ ที่เป็นวัตถุนั้นมีอยู่จริง
หรือไม่ สำหรับปัญหานี้ อย่างน้อยที่สุดข้าพเจ้าก็ทราบด้วยความแน่ใจว่า สิ่งต่างๆ
เช่นนั้นอาจมีอยู่ ตราบเท่าที่มันได้ก่อให้เกิดเป็นวิชาเกี่ยวกับการสาธิตทางด้าน
เรขาคณิต โดยเหตุที่เมื่อเพ่งเล็งสิ่งทั้งหลายทางด้านวัตถุนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็เข้า
ใจได้อย่างชัดเจน และแจ่มแจ้ง เพราะไม่อาจมีความสงสัยใดๆว่า พระเป็นเจ้า
ทรงมีอำนาจที่จะสร้าง อารมณ์ทั้งปวงที่ข้าพเจ้าอาจเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง และ
ข้าพเจ้าไม่เคยพิจารณาเห็นสิ่งใดๆว่า เป็นไปไม่ได้สำหรับพระองค์เลย นอกจากเมื่อ
ข้าพเจ้าพบความขัดแย้งกันอยู่ในความพยายามที่จะเข้าใจมันอย่างถูกต้อง อนึ่ง
ความสามารถแห่งจินตนาการที่ข้าพเจ้ามีอยู่ และความสามารถของสิ่งที่ข้าพเจ้ารู้
ว่าข้าพเจ้าเอามาใช้ประโยชน์เมื่อข้าพเจ้าใช้ตัวเองพิจารณาสิ่งต่างๆที่เป็นวัตถุนั้น
นับว่าพอเพียงที่จะสูงใจให้ข้าพเจ้าเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นมีอยู่ เพราะเมื่อข้าพเจ้าตั้งใจ
พิจารณาว่า จินตนาการคืออะไรนั้น ข้าพเจ้าก็พบว่าจินตนาการก็คือการเอาความ
สามารถของความรู้มาใช้กับร่างกายซึ่งปรากฏต่อความรู้โดยตรงอย่างง่าย ๆ และ

ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ย่อมมีอยู่จริง

“และเพื่อที่จะทำให้ข้อนี้ชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ในขั้นแรกข้าพเจ้าจึงสังเกตเห็นว่า มีความแตกต่างระหว่างจินตนาการกับพุทธิปัญญาบริสุทธิ เช่นเมื่อข้าพเจ้าสร้างจินตนาการถึงรูปสามเหลี่ยม ข้าพเจ้ามีเพียงเข้าใจว่า รูปสามเหลี่ยมเป็นรูปที่เกิดจากการลากเส้นสามเส้นมาบรรจบกันเท่านั้น แต่ทว่าพร้อมกันนั้น ข้าพเจ้าก็ดูเส้นทั้งสามนี้เหมือนกับว่าอำนาจและการใช้จิตของข้าพเจ้าในภายในเป็นผู้เสนอให้ และนี่คือสิ่งที่ข้าพเจ้าเรียกว่า การสร้างจินตนาการ แต่ถ้าหากข้าพเจ้าต้องการคิดถึงรูปพันเหลี่ยม (Chiliogon) ข้าพเจ้าก็ย่อมเข้าใจว่า มันเป็นรูปที่ประกอบด้วยด้านพันด้านได้ง่ายๆ เช่นเดียวกับที่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า รูปสามเหลี่ยมเป็นรูปที่ประกอบด้วยด้าน ๓ ด้านฉะนั้น แต่ข้าพเจ้าไม่อาจสร้างจินตนาการถึงด้านพันด้านของรูปพันเหลี่ยมเหมือนกับที่สร้างจินตนาการถึงด้าน ๓ ด้านของรูปสามเหลี่ยม หรือมิได้เห็นด้านทั้งพันด้านปรากฏแก่ตาจิตใจ(มโนจักขุ)ของข้าพเจ้าเลย และแม้ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับนิสัย ข้าพเจ้าก็มักจะสร้างจินตนาการถึงอะไรบางอย่างเมื่อข้าพเจ้าคิดถึงสิ่งที่มิรูปร่าง อาจเป็นเพราะว่าในการเข้าใจรูปพันเหลี่ยมนั้น ข้าพเจ้าเสนอรูปบางรูปให้แก่ตัวเองอย่างสับสน ทั้งยังเป็นທີ່ประจักษ์อีกว่า รูปนี้มีได้เป็นรูปพันเหลี่ยม เพราะว่ามันมิได้แตกต่างไปจากรูปที่ข้าพเจ้าเสนอให้แก่ตัวเองในตอนที่ข้าพเจ้าจะคิดถึงรูปที่มีเหลี่ยมมากมายจนนับไม่ถ้วน (myriogon) หรือรูปอื่นๆ ที่มีด้านหลายด้านเลย ทั้งการเสนอภาพนี้ก็ไม่มีประโยชน์ใดๆ ในการที่จะค้นพบสภาวะลักษณะที่ก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างรูปพันเหลี่ยมกับรูปหลายๆเหลี่ยม (polygon) อื่นๆ แต่ถ้าหากจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการพิจารณารูปห้าเหลี่ยม (pentagon) ก็นับว่าเป็นความจริงทีเดียวที่ว่า ข้าพเจ้าสามารถเข้าใจรูปห้าเหลี่ยมได้เช่นเดียวกับที่เข้าใจรูปพันเหลี่ยมโดยมิต้องใช้อจินตนาการเข้าช่วยเลย แต่ข้าพเจ้าอาจสร้างจินตนาการเอาโดยใช้จิตของข้าพเจ้ากำหนดด้าน ๕ ด้าน และพร้อมกันนั้นก็กำหนดพื้นที่ที่ด้านทั้งห้าล้อมอยู่ด้วย ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงสังเกตเห็นว่า ความพยายามของจิตเป็นพิเศษ นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการกระทำแห่งจินตนาการที่ไม่จำต้องปรารถนาที่จะเข้าใจหรือคำเหนี่ยวนำเลย และการกระทำของจิตเป็นพิเศษนี้ ย่อมชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างจินตนาการกับพุทธิปัญญาบริสุทธิอย่างชัด

แจ้ง นอกจากนั้น ข้าพเจ้าก็สังเกตเห็นว่า อำนาจแห่งจินตนาการ ที่ข้าพเจ้ามีอยู่นี้ ครอบงำที่มันแตกต่างกับอำนาจของความเข้าใจอยู่ ก็ย่อมไม่มีทางที่จะเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับธรรมชาติหรือสัจตนะสำคัญของข้าพเจ้าอันได้แก่สัจตนะสำคัญแห่งจิตของข้าพเจ้าเลย แม้ว่าข้าพเจ้าจะไม่มีอำนาจแห่งจินตนาการ ข้าพเจ้าก็คงเป็นอยู่อย่างเดียวกับที่เป็นอยู่ในขณะนี้ จากข้อนี้เอง จึงดูเหมือนว่า เราอาจสรุปได้ว่า จินตนาการขึ้นอยู่กับอะไรบางอย่างที่แตกต่างไปจากจิตของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าก็เข้าใจอย่างง่าย ๆ ว่า ถ้าหากร่างกายบางร่างมีอยู่พร้อมกับมีจิตรวมอยู่ด้วย ซึ่งจะทำให้สามารถพิจารณาร่างกายเมื่อมันเลือกที่จะพิจารณาอย่างที่เป็นอยู่ ดังนั้น จิตก็อาจสร้างจินตนาการถึงสิ่งที่มีรูปร่างได้ ดังนั้น วิธีคิดแบบนี้จึงแตกต่างกับพุทธิปัญญาล้วนๆ เฉพาะในแง่เท่านั้น จิตเมื่อเวลาเข้าใจ บางทีก็หันไปหาตัวเอง และพิจารณามโนคติบางอย่างที่จิตมีอยู่ในตัวเอง แต่ในการสร้างจินตนาการ จิตจะหันไปหาร่างกาย และพิจารณาไตร่ตรองอารมณ์บางอย่างที่ก่อให้เกิดมโนคติที่อาจเข้าใจได้ในตัวเองหรืออาจทราบได้โดยอาศัยประสาทสัมผัสอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างง่าย ๆ ว่า จินตนาการอาจก่อให้เกิดเป็นรูปอย่างนั้นขึ้นมาได้ ถ้าหากว่ามีร่างกายอยู่จริง ๆ และเพราะข้าพเจ้ามิได้พบวิธีอธิบายที่แจ่มแจ้งอื่นใด ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ที่ข้าพเจ้าจะเดาเอาว่า ร่างกายเหล่านั้นมีอยู่ แต่ก็ด้วยความอาจเป็นไปได้เท่านั้น และแม้ข้าพเจ้าจะตรวจสอบสิ่งทั้งปวงอย่างระมัดระวัง แต่ข้าพเจ้าก็มิได้พบว่า จากมโนคติที่ขัดแย้งเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีรูปร่างที่ข้าพเจ้ามีอยู่ในจินตนาการของข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าก็อาจจำเป็นจะต้องอ้างถึงความมีอยู่ของร่างกายใดๆ ด้วย

“.....ในตัวข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าก็พบความสามารถแห่งความเข้าใจ (perceptions) เจิงลบบางอย่าง นั่นคือความสามารถที่จะรับและมีความรู้เกี่ยวกับมโนคติของสิ่งที่รู้ได้โดยอาศัยประสาทสัมผัส แต่ข้อนี้สำหรับข้าพเจ้าอาจไม่มีประโยชน์อะไร ถ้าหากในตัวข้าพเจ้าหรือในสิ่งอื่นๆ บางอย่าง ไม่มีความสามารถเชิงบวกอีกอย่างหนึ่งที่สามารถจะก่อรูปและสร้างมโนคติเหล่านั้นได้ แต่ความสามารถเชิงบวกนี้ไม่อาจมีอยู่ในตัวข้าพเจ้าตรากตรำที่ข้าพเจ้าเป็นเพียงสิ่งที่คิดได้

สิ่งหนึ่งเท่านั้น ซึ่งเห็นว่ามันมิได้สมมุติความคิดไว้ล่วงหน้า และว่ามนคติเหล่านั้น มักถูกสร้างขึ้นมาในจิตของข้าพเจ้าโดยที่ข้าพเจ้ามิต้องการแกมมนคติเหล่านั้นเลย และบ่อยทีเดียวที่บางทีก็ตรงข้ามกับเจตจำนงของข้าพเจ้า เพราะฉะนั้น ความสามารถนี้จะต้องมีอยู่ในเนื้อสารบางอย่างที่แตกต่างกับข้าพเจ้า ซึ่งในเนื้อสารนี้ ความแท้จริงเชิงวัตถุวิสัยของมนคติทั้งปวงที่ความสามารถนี้สร้างขึ้นได้มีบรรจุอยู่อย่างมีแบบฟอร์มหรืออย่างเด่นชัด ดังที่ข้าพเจ้าได้ตั้งข้อสังเกตมาก่อนแล้ว และเนื้อสารนี้ย่อมเป็นร่างกาย คือ ธรรมชาติที่มีรูปร่างที่บรรจุสิ่งทั้งปวง ที่มีอยู่อย่างมีแบบฟอร์มตามแบบวัตถุวิสัย และโดยเป็นตัวแทนในมนคติเหล่านั้น หรือเป็นพระเป็นเจ้าเองหรือเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์อื่นๆบางอย่างที่มีตำแหน่งสูงกว่าร่างกาย ซึ่งในพระเป็นเจ้าหรือในสิ่งที่สูงส่งกว่าร่างกายนี้ก็มีสิ่งเดียวกันอยู่อย่างเด่นชัด แต่ในฐานะที่พระเป็นเจ้ามิได้เป็นผู้หลอกลวง ก็ย่อมเป็นการสำคัญให้ปรากฏว่า พระองค์มิได้เกิดจากพระองค์เองและทรงทำให้คตินี้เหล่านั้นเชื่อมโยงกับข้าพเจ้าโดยตรงทั้งมิใช่โดยการที่สิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ใดๆ เข้าไปขัดแย้งหะ ซึ่งในสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์นี้มิได้มีความแท้จริงทางวัตถุวิสัยของมนคติเหล่านั้นอยู่อย่างมีแบบฉบับเลย แต่ทว่ามิอยู่อย่างเด่นชัด โดยเหตุที่พระเป็นเจ้ามิได้ประทานความสามารถใดๆ ที่จะทำให้ข้าพเจ้าค้นพบความแท้จริงนี้เป็นเหตุผลสนับสนุน แต่ตรงกันข้าม ได้ประทานความโน้มเอียงอย่างแรงกล้าที่จะทำให้เชื่อว่า มโนคติเหล่านั้นเกิดจากอารมณ์ที่มีรูปร่าง ข้าพเจ้าไม่เห็นวิธีที่เราจะพิสูจน์ให้โลกเห็นพระองค์จากประจักษ์แห่งความหลอกลวงได้เลย ถ้าความจริงในมนคติเหล่านั้นเกิดจากปฏิกิริยาอื่นๆ บางอย่าง หรือเกิดจากสาเหตุอื่นๆ นอกเหนือไปจากสิ่งที่มิรูปร่างแล้ว เราก็ต้องสรุปว่า สิ่งที่มีรูปร่างมีอยู่จริง ๆ อย่างไรก็ดีตาม บางทีมนคติเหล่านั้นก็มิได้มีอยู่จริงๆอย่างที่เรารู้เข้าใจโดยอาศัยประสาทสัมผัสเลย เพราะในหลายตัวอย่างที่ปรากฏว่าความเข้าใจของมนคติทั้งหลายโดยอาศัยประสาทสัมผัสนับว่าคลุมเครือและสับสนมาก แต่อย่างน้อยที่สุดก็ต้องยอมรับว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งว่ามีอยู่ในมนคติทั้งหลาย นั่นคือ เมื่อกล่าวโดยทั่วไป แล้ว ทุกสิ่งที่มีอยู่ในเรื่องราวชีวิตที่เกี่ยวกับการแก่งแย่งแล้ว ย่อมมีอยู่ภายนอกตัว ข้าพเจ้าจริง ๆ

“.....และข้าพเจ้าอาจปฏิเสธความจริงเกี่ยวกับวันต่างๆ ที่ผ่านไป ทั้งปวง ว่าเป็นการพูดเกินความจริงและเป็นเรื่องชวนหัว โดยเฉพาะความไม่แท้จริงทั่วไป ในเมื่อคำนึงถึงการหลับ ซึ่งข้าพเจ้าไม่สามารถทำให้แตกต่างกับสถานะที่ตื่นได้ เพราะบัดนี้ข้าพเจ้าพบความแตกต่างอย่างเด่นชัดมากระหว่างสถานะทั้งสอง ซึ่งในสถานะนั้น ความจำของเราไม่อาจเชื่อมความฝันของเรา กับความฝันอื่นๆ และกับเรื่องชีวิตในวิถีทางที่มันเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิด เมื่อเราตื่นอยู่เรื่อยไปได้ และความจริง ถ้าหากใครก็ตาม เมื่อตื่นปรากฏแก่ข้าพเจ้าในทันทีแล้วก็หายไปทันทีใดเช่นเดียวกับจินตภาพที่ข้าพเจ้าเห็นในเวลาหลับละก็ ข้าพเจ้าก็ไม่อาจสังเกตเห็นว่าเขามาจากไหนหรือเข้าไป ณ ที่ใด นับว่าพอเป็นเหตุผลให้ข้าพเจ้าคิดว่ามันเป็นปีศาจหรือผีเปรตที่เกิดในสมองของข้าพเจ้า ยิ่งกว่าที่จะเป็นคนจริงๆ ได้ แต่เมื่อข้าพเจ้าเข้าใจอารมณ์ในเมื่อเพ่งถึงสิ่งที่ข้าพเจ้าอาจพิจารณาตัดสินได้อย่างแจ่มชัดว่ามันมาจากไหน และมันอยู่ที่ใด และมันปรากฏแก่ข้าพเจ้าเมื่อใด โดยไม่มีอะไรมาขัดจังหวะ ข้าพเจ้าก็จะสามารถเชื่อมโยงสัญญา (perception) ที่ข้าพเจ้ามี เข้ากับส่วนอื่นๆ แห่งชีวิตข้าพเจ้าทั้งหมดได้ และข้าพเจ้าแน่ใจจริงๆ ว่า สิ่งที่ข้าพเจ้าเข้าใจเช่นนั้นเกิดขึ้นเมื่อข้าพเจ้าตื่น ไม่ใช่ในระหว่างเวลาที่หลับ และข้าพเจ้าไม่ควรสงสัยในความจริงเกี่ยวกับการเสนอตัวเช่นนั้นแม้แต่น้อย ถ้าหากว่า หลังจากที่ได้เรียกประสาทสัมผัสของข้าพเจ้าทั้งหมด มารวมเข้าด้วยกันแล้ว ความจำและความเข้าใจของข้าพเจ้าที่จะตรวจสอบสัญญาเหล่านั้นโดยอาศัยความสามารถเหล่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเข้ากันไม่ได้ กับความจริงของสิ่งอื่นๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่าพระเป็นเจ้ามิได้ทรงเป็นผู้หลอกลวง จึงจำต้องมีผลติดตามมาว่า ข้าพเจ้ามิได้ถูกหลอกลวงเช่นกัน แต่เพราะความจำเป็นแห่งการกระทำมักบังคับให้ข้าพเจ้าต้องตัดสินก่อนว่า เรามีเวลาร่างพอด เพื่อจะตรวจสอบอย่างระมัดระวัง เราจะต้องสารภาพว่า ชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับข้อบกพร่องที่มีอยู่บ่อยๆ ทั้งนี้โดยเพ่งถึงอารมณ์ที่เป็นปัจเจก และในตอนสรุป เราจะต้องยอมรับรู้ว่า ธรรมชาติของเราอ่อนแอ”

บทที่ ๓

ลัทธิเหตุผลนิยม (ต่อ)

บทที่ ๓

ลัทธิเหตุผลนิยม (ต่อ)

๒. เบเนดิกต์ เดอ สปีโนซา

BENEDICT DE SPINOZA

(എ.എ. അക്ട്-അക്ട്)

เบนดิกต์ เดอ สปิโนซา หรือ บารุค เดอ สปิโนซา (Baruch de Spinoza) เกิดที่กรุงแอมสเตอร์ดัม ประเทศฮอลแลนด์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๗๕ บิดามารดาเป็นพ่อค้าชาวยิวผู้มั่งคั่ง ซึ่งได้ลี้ภัยจากโปรตุเกสมาอยู่ที่กรุงแอมสเตอร์ดัม เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ตระกูลของท่านเดิมอยู่ในสเปน สปิโนซาจึงเจริญเติบโตขึ้นมาพร้อมกับพูดภาษาต่างๆ ได้ ๓ ภาษา คือ ภาษาสเปน ภาษาโปรตุเกส และภาษาฮีบรู ส่วนภาษาดัตช์ท่านพูดได้ไม่สู้ดีนัก ท่านได้เข้าศึกษาในโรงเรียน มัธยมของยิว วิชาที่ท่านเรียนมีวิชาวรรณคดียิว คือ หนังสือ ๕ เล่มของโมเสส และสรา-

นุกรมตัลมุด (Talmud) รวมอยู่ด้วย ครูคนหนึ่งของท่านคือ แรบไบ มานัสเซห์ เบน อิสราเอล (Rabbi Manasseh ben Israel) ซึ่งท่านผู้นี้แหละที่ได้เจรจาประนีประนอมกับครอมเวล เพื่อขออนุญาตให้พวกยิวกลับเข้าไปอยู่ในประเทศอังกฤษได้อีก เมื่ออายุได้ ๑๔ ปี ท่านได้ไปศึกษาอยู่กับอาจารย์ชาวดัตช์ ชื่อ ฟาน เดน อังเด (Van den Ende) เพื่อเรียนภาษาละตินและ “ศาสตร์ใหม่ ๆ” ได้ศึกษางานของ โคเปอร์นิคัส กาลิเลโอ เคปเลอร์ ฮายเกนส์ (Huygens) และ เดกาตซ์

บิดาของสปิโนซาเป็นบุคคลที่น่าเคารพและมีชื่อเสียงมากในหมู่ประชาคมยิว ฮอลแลนด์เป็นที่ลี้ภัยทั่วๆ ไปของบุคคลที่ถูกรังแก และนอกจากประชาคมยิวแล้ว ก็ยังมีพวกโปรเตสแตนต์ทุกนิกายอาศัยอยู่ พวกผู้นำของประชาคมยิวตามปกติเป็นผู้มีความกระตือรือร้นที่จะตั้งแน่วร่วม แต่จะไม่ก่อให้เกิดความอับอายศอศุแก่เพื่อนบ้านชาวดัตช์ เพราะการพูดเป็นนัยใดๆ เกี่ยวกับการคิดอย่างเสรี หรือลัทธิอเทวนิยมเลย ดูเหมือนว่าสปิโนซาปรารถนาจะมีชีวิตอยู่อย่างเงียบ ๆ ท่านได้กลายเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์การตีความหมายคัมภีร์ไบเบิลแบบออร์ทอดอกซ์ แต่ท่านไม่ปรารถนาจะรบกวนความเชื่อถือของบุคคลอื่น จนกระทั่งบิดาท่านถึงแก่กรรม ท่านก็ยังไม่ได้ถูกบีบบังคับให้ประกาศว่า ท่านเป็นผู้ไม่ปฏิบัติตามแบบจารีตประเพณี แล้วท่านก็ต้องดำเนินคดีกับน้องสาวร่วมบิดาของท่านในเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกของบิดา เมื่อได้ชนะความแล้ว ท่านก็สละทรัพย์สินสมบัติ เอาไปเฉพาะ “เตียงเตียงตัวหนึ่ง กับผ้าลินินสำหรับปูเตียงนอนผืนหนึ่ง” เท่านั้น ในเรื่องที่ได้เถียงกันนั้น ก็คือปัญหาที่ว่า สปิโนซาเป็นผู้ปฏิบัติตามจารีตประเพณีของยิวหรือไม่ พวกผู้นำยิวได้ขอซื้อตัวท่านด้วยเงิน ๑,๐๐๐ ฟรอลิน ทั้งนี้เพียงขอให้ท่านทิ้ง ฟาน เดน อังเดเสีย และพยายามคล้อยตามประเพณีและคำสอนของยิวพอเป็นพิธีเท่านั้น แต่ท่านได้ตอบปฏิเสธ ดังนั้น ท่านจึงถูกขับออกจากสังคมนิว โดยถูกประณามว่า “มันผู้นี้เป็นผู้ถูกสาปแช่งทั้งกลางวันและกลางคืนทั้งในเวลาหลับและเวลาตื่น ทั้งในเวลาออกไปและเวลาเข้ามา” ทั้งยังได้บอกพวกสมาชิกของประชาคมยิวทั้งหลายว่า “ผู้ใดจะไปพูดกับเขาไม่ได้ จะเข้าข้างเขาก็ไม่ได้ .....แม้แต่เพียงเข้าใกล้ก็ไม่ได้” จึงนับว่าท่านได้ถูกสาปแช่งอย่างเป็นทางการ และไม่มียิวคนใดกล้าคบค้าสมาคมกับท่าน ไม่ว่าจะทำในทางใดๆ ทั้งสิ้น เพราะในชีวิตที่เหลือราว ๒๐ ปี ท่านได้อยู่

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๘๓

อย่างโดดเดี่ยวตามลำพังในที่ต่างๆ หลายแห่งในฮอลแลนด์ โดยแยกตัวออกจากสังคม มีเพื่อนฝูงเพียงกลุ่มน้อยเท่านั้น ที่ทราบถึงงานในด้านปรัชญาของท่าน และได้ไปเยี่ยมเยียนท่าน และท่านก็มีความเห็นสอดคล้องต้องกันกับเพื่อนๆ กลุ่มนี้มาก คำสอนของท่านที่ว่าด้วยการปกครอง การตีความหมายในพระคัมภีร์ และเทววิทยานั้น เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่เชื่อถือนำไปสู่การปฏิวัติในวงการโรมันโปรเตสแตนต์ และแม้แต่ในวงการที่เชื่อมั่นในปรัชญาของเดการ์ตซ์เอง หลังจากที่ท่านถูกขับออกจากสังคมฮอลแลนด์ไป ท่านยังอาศัยอยู่กับพวกเพื่อนๆ ที่ซานเมืองแอมสเตอร์ดัมอยู่ในสังคมเล็กๆ ของพวกคริสต

ท่านมีความเห็นสอดคล้องกับ โอลเดนเบิร์ก (Oldenburg) ซึ่งเป็นเลขานุการของราชบัณฑิตยสถานในกรุงลอนดอน และงานของท่านก็ทราบไปถึงฮายเกนส์ (Huygens) บอยล์ (Boyle) และปรัชญาเมธีฝ่ายธรรมชาตินิยมอื่นๆ อีกหลายคน และแม้ท่านจะอยู่อย่างสละโลก แต่ทัศนคติเสรีของท่านในด้านการเมืองก็เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย ใน พ.ศ. ๒๒๐๔ เชื่อกันว่าท่านได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวเป็นสมัคพรหมพวกของเดอวิตส์ (de witts) เพราะยอมรับคณะทูตลับๆ ชุดหนึ่งที่จะไปฝรั่งเศส ด้วยเหตุผลที่ปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ “เรื่องการเมืองผสมเทววิทยา” (Tratatus Theologico-Politicus) ของท่าน นับว่าท่านได้ตั้งตัวเป็นศัตรูของศาสนาที่คอยควบคุมรวบรัดท่านทุกนิกาย รวมทั้งพวกแคลวิน (Calvinists) * ซึ่งทำงานอย่างเข้มแข็งอยู่ในฮอลแลนด์ และซึ่งยอมรับวิลเลียมแห่งออเรนจ์เป็นหัวหน้าสปีนชาอีกด้วย กับฮอบส์ (Hobbes) คือ ประการนี้จะทำให้อำนาจของรัฐในทางโลกเข้มแข็งเพื่อต่อต้านนิกายต่างๆ ทางคริสต์ศาสนา ที่ไม่สงบและคอยรังควานท่านอยู่เรื่อยๆ ท่านต้องการให้มีรัฐทางโลกล้วนๆ ที่ไม่เอาเรื่องเอาราวกับเรื่องศาสนา ท่านเป็นผู้ที่ประกาศให้มีความอดทนทางด้านปรัชญาที่สำคัญยิ่งคนแรกในเจตนารมณ์สมัยใหม่

ในปี พ.ศ. ๒๒๑๓ ได้ปรากฏมีผลงานของสปีนชาออกมาชิ้นหนึ่ง ชื่อ “เรื่องการเมืองผสมเทววิทยา” (Tractatus Theologico-Politicus) ในขั้นแรก

* พวกที่นับถือลัทธิที่แคลวิน (พ.ศ. ๒๐๕๒-๒๐๗๙) ชาวฝรั่งเศสผู้ตั้งนิกายหนึ่งในฝ่ายโปรเตสแตนต์ขึ้น นิกายนี้ต่อมาเรียกว่า แคลวินนิซึม (Calvinism)

งานชิ้นนี้ถือว่าการตีความในไบเบิลนั้นเป็นวรรณคดีเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และเป็นทางชักนำไปสู่ความจริงทางจริยศาสตร์ ต่อมาก็มีการพูดแก้ความจากอำนาจวัดไปสู่อำนาจรัฐ และในที่สุดก็มีการร่ำร้องขออิสรภาพอย่างสมบูรณ์ในการคิดและการพูด ทั้งนี้โดยมิให้มีการถือสาว่า ผู้ใดจะมีทฤษฎีหรือแนวความคิดเห็นไปในทางใด จึงได้เกิดมีมรดกแห่งความไม่เห็นชอบในแนวทั้งสามของท่านที่มาจากทุกทิศทุกทาง และรัฐบาลฮอลันดาก็ประกาศเก็บหนังสือนี้ แต่พวกปัญญาชนเกิดสนใจในงานของท่านขึ้นมา ท่านจึงได้ถูกเชิญไปเป็นอาจารย์สอนปรัชญา ณ มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๑๕ แต่ท่านกล่าวออกตัวปฏิเสธว่า “ข้าพเจ้าได้ใคร่ครวญดูแล้ว เห็นว่าถ้าจะสอนหนังสือก็ต้องเลิกค้นคว้าปรัชญา นอกจากนี้ ข้าพเจ้า ยังเห็นว่าข้าพเจ้าไม่สามารถจะไปทำลายอิสรภาพทางความคิดในทางปรัชญาตรงง่าไหนได้เลย” ทั้งนี้เพราะท่านชอบมีชีวิตอย่างเป็นอิสระ ไม่ต้องการเอาตัวเข้าไปผูกพันกับสาธารณกิจมากนัก

ในระหว่างนี้ สปิโนซาดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำหัตถกรรม ซึ่งท่านได้เรียนมาตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเด็กตามชนบทประเพณีของยิว นั่นคือ ศิลปะแห่งการทำและการขัดเลนซ์ ท่านเป็นผู้ชำนาญและมีฝีมือเป็นที่รู้จักกันดีทีเดียว ชีวิตภายนอกของท่านเป็นชีวิตแบบง่าย ๆ แต่ก็ต้องนับว่ารุ่งเรืองและทรงเกียรติไม่น้อย ปรัชญาของท่านหนักไปทางศีลธรรมและเป็นแนวความคิดที่แทรกซึมอยู่ในความคิดสมัยใหม่โดยทั่ว ๆ ไป แม้แต่ผู้ที่ไม่เห็นพ้องกับอภิปรัชญาของท่าน ก็ยังต้องหันมายึดจริยศาสตร์ของท่าน แม้กระทั่งการบำเพ็ญชีวิตแบบสละโลก ทั้งๆ ที่ยังคงมีความเร่าร้อนใจในอันที่จะค้นหาความจริงต่อไปอยู่ ชื่อเสียงของท่านในฐานะเป็นนักอเทวนิยมและนักคิดเสรีที่ไม่อาจประนีประนอมด้วยได้ นับว่าเป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวงต่อฝ่ายตรงข้าม ท่านได้ถึงแก่กรรมเพราะวัณโรคเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๐ หลังจากที่ต้องทนทุกข์ทรมานเพราะโรคภัยนี้มาเป็นเวลาหลายปี

ฐานะตำแหน่งทางด้านปรัชญาของสปิโนซาที่ปรากฏเค้าอยู่ในงานชุดแรกๆ ของท่าน รวมทั้งเรื่อง Tractatus de Intellectus Emanatione นั้น ได้ก่อให้เกิดเป็นรูปในงานชิ้นสำคัญของท่าน คือเรื่อง “จริยศาสตร์” (Ethica) อย่างเต็มที่ทีเดียว จุดมุ่งหมายของท่านก็คือเพื่อเอาหลักตรรกศาสตร์ทั้งปวงมารวมกันเป็น

แง่ความคิดเห็น ซึ่งจากหลักความคิดเห็นนี้เองจะทำให้พิจารณาเห็นศาสนา ศีลธรรม และวิทยาศาสตร์ได้อย่างถูกต้องทุกส่วนเต็มที่ บางท่านมีความชื่นชมยินดี ความวิเศษทางด้านจริยธรรมแห่งชีวิตและคำสอนของสปีโนซา บางท่านก็รู้สึกประทับใจอย่างสุดซึ้งเพราะความจริงจังในด้านศาสนาของท่าน แม้แต่ในสายตาของพวกออร์ทอดอกซ์ ท่านก็ได้เป็นอะไรเลย นอกจากเป็นนักอเทวนิยมและนักวัตถุนิยมเท่านั้นก็ตาม และความเป็นจริงที่ว่า ท่านมิได้เป็นนักวิทยาศาสตร์ตามแบบของเดกาดซ์ ทั้งยังไม่มีพลังสงสัยใดๆ ที่ว่า สปีโนซาเป็นผู้ที่เปรี๊ยะปราดในฐานะที่เป็นนักอภิปรัชญาที่มีทัศนะในด้านวิทยาศาสตร์และมีทัศนะเกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม

สำหรับเดกาดซ์แล้ว ในแง่หนึ่ง จิตมาเป็นทีหนึ่งใน “ระเบียบแห่งมโนคติ” (Order of ideas) และความมีอยู่ของจิตใจเป็นหลักการขั้นแรกของปรัชญา ในอีกแง่หนึ่ง พระเป็นเจ้าเป็นสิ่งแรกในระเบียบที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย นั่นคือ ในความหมายที่แท้จริงของคำแล้วหมายความว่า เป็นความจริงหรือเป็นเนื้อสารชั้นอันติมะ สปีโนซาได้แสวงหาวิธีที่จะแก้ปัญหาคความขัดแย้งกันในระหว่างระเบียบทั้งสองนี้ โดยการพัฒนาระบบของเดกาดซ์ไปหาการพิสูจน์ตามแนวเรขาคณิต ซึ่งโดยวิธีนี้ท่านอาจจะอนุมานถึงความคิดเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้จากความคิดเกี่ยวกับภาวะ (being) ที่รวมสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเข้าไว้ในข้อนี้ ท่านมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างตำแหน่งทางปรัชญาไม่เพียงบนพื้นฐานที่ธรรมดาๆ และพองาได้ง่ายๆ เช่นเดียวกับการวิพากษ์วิจารณ์ตามหลักตรรกศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการ และหลักการของเดกาดซ์เท่านั้น แต่ยังสร้างในบททฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ซึ่งเป็นของท่านเองแต่ผู้เดียวอีกด้วย

จะไม่มีใครเลย รวมทั้งสปีโนซาเองด้วย ที่จะสร้างความผิดหวังที่จะได้รับความประทับใจโดยอาศัยคุณลักษณะทางโลกในส่วนที่เกี่ยวกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องประสบการณ์โดยตรง แต่ประสบการณ์โดยตรงของเราซึ่งเป็นภาวะแรกที่ไม่แจ่มชัด หรือ อย่างที่สปีโนซาเรียกว่า เป็นทัศนะเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ “เกิดจากจินตนาการ” นั้น ตามความคิดของสปีโนซาแล้ว ไม่อาจจะถือว่าเป็นคุณลักษณะของความจริง นอกเสียจากว่าเราจะพบว่ามีนัยคงรักษาความจริงอยู่ได้ ในระบบที่มีเหตุผลของภาวะ สิ่งทั้งหลายเท่าที่เข้าใจนั้นเป็นสิ่งที่ “จริงยั่งยืน” นั่นคือจะคง

มีอยู่ตลอดไปไม่มีที่สิ้นสุด แต่ว่า “ช่วงระยะเวลา” ของสิ่งทั้งหลายตามความเห็นของสปิโนซาแล้ว ไม่มีอะไรที่เป็นรูปธรรม เป็นเพียง “ปริมาณ” ที่เป็นนามธรรม ซึ่งแบ่งแยกได้ และเหมาะที่จะใช้มาตรฐานที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในภาคปฏิบัติของเราเท่านั้นวัด อนึ่ง ย่อมไม่อาจมีช่วงระยะเวลาใดได้เลย ถ้าหากว่า “ไม่มีความเปลี่ยนแปลง” ทั้งไม่มีช่วงระยะเวลาได้ออกไปจากช่วงระยะเวลาที่เราไม่สามารถเข้าใจสิ่งที่มากกว่าหรือสิ่งที่น้อยกว่าได้ ดังนั้น คุณลักษณะแห่งช่วงระยะเวลา เท่าที่สปิโนซาสังเกตเห็นนั้นก็ถือว่า ไม่สอดคล้องต้องกันกับธรรมชาติที่ถูกต้องของความแท้จริงเลย ดังนั้น ท่านจึงมีความเห็นว่า ความแท้จริงอยู่เหนือขอบเขตของช่วงระยะเวลา ความจริงไม่อาจที่จะเป็นสิ่งที่มีหรือเป็นจริง (entity) ซึ่งครอบคลุมขณะต่างๆ ที่เป็นหนึ่ง หรือที่มีมากมาย หรือที่เป็นอนันตะหาที่สิ้นสุดมิได้ ทั้งไม่อาจเป็นความมีความเป็นอยู่ตลอดกาล โดยไม่มีเบื้องต้นและที่ สุดเลย ทั้งสปิโนซาก็มิได้ถือว่า ความแท้จริงเป็นการปฏิเสธช่วงระยะเวลาหรือความไม่มีกาลด้วย สำหรับสปิโนซาแล้ว ความแท้จริงเป็นผลทางบวกอย่างสิ้นเชิงซึ่งอาจเป็นเพียงความเหมือนกันแห่ง “สารัตถะสำคัญ” กับ “ความมีความเป็น” เท่านั้น หรือความมีอยู่ที่เป็นสารัตถะสำคัญ หมายถึงความเป็นนิรันดร์ (aeternitatis) ดังนั้น สปิโนซาจึงได้มาถึงมโนภาพแบบสกอลาสติกเกี่ยวกับเรื่องภาวะที่แท้จริงที่สุดว่า เป็นสารัตถะสำคัญที่เกี่ยวข้องอยู่กับความมีความเป็น ดังนั้น ท่านจึงต้องยอมรับสิ่งที่เดกาตซ์ปรารถนาที่จะสถาปนาขึ้น โดยอาศัยการให้เหตุผลทางภววิทยาของท่านนั้นเป็นหลักการเนื่องเกี่ยวกับปรัชญาของท่าน

มูลฐานแห่งวิธีการพิจารณาของสปิโนซาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ของท่านซึ่งกำหนด Scientia intuitiva ไว้เหนือความรู้สึก และเหตุผล ความรู้สึกตามลำพังนั้น สปิโนซาถือว่าประกอบด้วยความคิด “ที่สับสน” และ “ไม่เพียงพอ” เพราะฉะนั้นจึงมิได้ให้อะไรแก่เราเลย นอกจากส่วนปลีกย่อยต่างๆ แห่งความแท้จริงเท่านั้น แต่เหตุผลได้ยึดถือสิ่งต่างๆ ไว้ด้วยความสัมพันธ์และความเกี่ยวเนื่องของมัน และดังนั้น จึงให้ทัศนะเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในแง่ที่ว่า อยู่ภายใต้แบบฟอร์มแห่งความเป็นนิรันดร์ (Subspecie aeternitatis) แต่ในฐานะที่เป็นการวิเคราะห์ที่เป็นสารัตถะสำคัญ เหตุผลจึงได้นับถึงความสัมพันธ์ที่เป็นนามธรรม

ของสิ่งต่างๆ โดยมองไม่เห็น “ความเป็นสากล” ของความแท้จริงเลย ในการให้ทัศนะเกี่ยวกับเหตุผลนี้ สปิโนซาเพียงแสดงความเห็นของท่านเกี่ยวกับการจำกัดขอบเขตทัศนะเกี่ยวกับโลกในแง่วิทยาศาสตร์ ท่านได้ให้เหตุผลสืบต่อไปอีกว่า ข้อบกพร่องของเหตุผลจะต้องได้รับการแก้ไขที่มีความรู้ใน *Scientia intuitiva* ขั้นที่ ๓ และขั้นสุดท้ายของเรา ซึ่งจะเห็นสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องภายใต้แบบฟอร์มแห่งความเป็นนิรันดร์โดยการเห็นแจ้งประจักษ์ว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นอยู่ภายในและหลังไหลออกมาจากความเป็นนิรันดร์ ตามความเป็นจริงแล้ว สปิโนซาได้ยืนยันว่าไม่เพียงแต่ว่าสิ่งทั้งหลายที่เราทราบเท่านั้น แต่จากทัศนะเกี่ยวกับความรู้ขั้นสูงสุดนี้ จิตย่อมมีส่วนในความเป็นนิรันดร์แห่งความเป็นนิรันดร์ที่เป็นสสารัตถะสำคัญด้วย ดังนั้น จากทัศนะที่เหนือเหตุผลซึ่งสปิโนซาถือว่าเป็นแง่คิดเกี่ยวกับเรื่องปรัชญานั้น ท่านยืนยันว่า ความเป็นนิรันดร์ของจิตมนุษย์ เป็นทัศนะทางปรัชญาที่เหมาะสมสำหรับท่าน เช่นเดียวกับความมีอยู่แห่งตัวตนที่เป็นปัจเจกเหมาะสมหรือถูกต้องสำหรับเดกาทซ์ฉะนั้น ดังนั้น ปรัชญาสมัยใหม่ในสมัยสปิโนซาจึงหลังไหลออกซึ่งความโน้มเอียงที่เป็นแบบจิตวิสัย (Subjectivist) และแบบถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentric) ซึ่งเดกาทซ์ได้เป็นผู้นำเข้ามา

ความมีเป็นที่เป็นสสารัตถะสำคัญ ซึ่งสปิโนซาถือว่าเป็นหนึ่งและเป็นเนื้อสารเท่านั้น ความจริงเป็น “สิ่งที่เป็นอย่างอนันต์” (infinite) แต่ท่านมิได้ตีความหมายของเนื้อสารว่าเป็น “สิ่งที่ไม่แน่นอน” ดังที่พวกสานุศิษย์ของเฮเกิลเข้าใจว่าท่านตีความหมายเช่นนั้น การที่สปิโนซายืนยันว่า “การพิจารณากำหนดทั้งปวงเป็นการปฏิเสธ” (amnis determinatio est negatio) นั้น ก็ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเนื้อสารเลย เป็นเพียงแต่ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงว่า สิ่งที่มีขอบเขตจำกัดซึ่งเป็นส่วนย่อยๆ ในส่วนทั้งหมดนั้นจะกำหนดคุณลักษณะได้ก็โดยอาศัยการจำกัดขอบเขตเนื้อสารที่สปิโนซาเข้าใจว่าเป็นภาวะที่รวมสิ่งทั้งปวงเข้าไว้แล้วไม่อาจมีนัยหลังบวกที่ ไม่มีปัญหาใดๆ เท่านั้นและไม่อาจที่จะกำหนดคุณลักษณะจริงๆ โดยอาศัยคุณสมบัติ (Attributes) ที่แสดงเนื้อหาที่สำคัญ แต่สปิโนซาได้เตือนว่า ไม่มีอะไรเลยที่จะอาจเป็นคุณสมบัติของเนื้อสารที่มิได้แสดงออกซึ่งความไม่สิ้นสุด ความแบ่งแยกไม่ได้ และความเปลี่ยนแปลงไม่ได้ของความมีเป็นที่เป็นสสารัตถะสำคัญได้ สำหรับเหตุผล

ดังที่ได้อธิบายมานี้ แลละ ที่จากทัศนะนี้แหละที่สปิโนซาได้พบว่าเป็นความจำเป็นจะต้องปฏิเสธเรื่องกาลละในส่วนของเนื้อสาร แต่ท่านก็ได้ประกาศอย่างน่าประหลาดคืออย่างที่สุดว่า การขยายออกหรือการกินที่ (Extention) ซึ่งไม่อาจจำกัดขอบเขต ไม่อาจแบ่งแยกได้นั้น ไม่เป็นเพียงมิใช่เรื่องที่เหลวไหลเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่พอจะเข้าใจได้อย่างสมบูรณ์แบบ และทำให้การวิพากษ์วิจารณ์แบบตรรกศาสตร์คงมีอยู่ต่อไป โดยอาศัยหลักการที่ว่า การกินที่เป็นสิ่งที่อาจแบ่งแยกได้ ซึ่งต่อมา โลบ์นิซได้ตัดออกไปจากความรู้สึเกี่ยวกับเนื้อสารของท่าน แต่ดังที่เราจะเห็นต่อไป เมื่อเราศึกษาเกี่ยวกับชีวิตของโลบ์นิซว่า ในฐานะที่เป็นผลของเรื่องนี้แหละ ทำให้โลบ์นิซต้องยอมรับจำนวนอันไม่มีที่สิ้นสุดของเนื้อสาร สปิโนซามีความกระตือรือร้นที่จะยืนยันความเป็นสากลของความแท้จริงที่เป็นอันติมะ ดังนั้นท่านจึงได้พบว่าการที่จะทำให้อัตถุประสงค์นี้สัมฤทธิ์ผลเต็มที่ ก็จำเป็นที่จะต้องรับรอง ฟ้าที่อันเป็นนิรันดร์ในเรื่องการกินที่ (การขยายออกไป) และในแง่นี้ก็จะต้องยอมให้มีการกินที่ เป็นคุณสมบัติของเนื้อสารด้วย

แต่เราไม่อาจยอมให้มีการกินที่เป็นคุณสมบัติของเนื้อสารได้ นอกเสียจากว่าจะได้ยอมให้ความคิดเป็นคุณสมบัติของเนื้อสารในเวลาเดียวกันด้วย มิฉะนั้นก็จะเป็นดังความคิดเห็นของสปิโนซาที่ว่า ไม่มีการอธิบายใดๆ ที่จะไม่อาจมีความสัมพันธ์ที่พบว่า มีอยู่ในระหว่างประธานกับกรรม ระหว่างความคิดกับความแท้จริง นั่นคือประธานกับกรรม และความคิดกับความแท้จริง มีความเกี่ยวข้องกันอยู่ในอาการที่คุ้นเคยเป็นพิเศษโดยมิได้สูญเสียความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดของมันเลย ตามความเป็นจริงแล้ว สปิโนซามีความเห็นว่า ความคิดเป็น "สาระสำคัญของวัตถุวิสัย" (essentia obiectiva) ของการกินที่ และการกินที่เป็น "อารมณ์" (objectum หรือ ideatum) ของความคิด แลละ ข้อนี้ย่อมหมายความว่า การกินที่และความคิดเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันมิได้ เพราะฉะนั้น ทั้งการกินที่และความคิดจึงควรเป็นคุณสมบัติของเนื้อสารเดียวกันด้วย

แต่การกินที่และความคิดหาใช่เป็นคุณสมบัติที่เนื้อสารอาจมีอยู่เท่านั้นไม่ตรงกันข้าม ดังที่สปิโนซากล่าวไว้ว่า "สิ่งที่ไม่สิ้นสุดจริงๆ จำเป็นที่เราจะต้องนิยามความหมายว่ามีอยู่ในคุณสมบัติที่หาขอบเขตมิได้ ซึ่งคุณสมบัติแต่ละอย่างนี้

จะแสดงออกซึ่งแก่นแท้อันเป็นนิรันดร์และไม่มีที่สิ้นสุดจริงๆ” ข้อความที่สปีโนซากล่าวนี้ได้ชี้ให้เห็นจุดสำคัญ ๒ จุดในลัทธิเกี่ยวกับคุณสมบัติ (Attributes) ของท่าน *ประการแรก* คุณสมบัติของเนื้อสารแต่ละอย่างเป็นสิ่งที่ไม่มีขอบเขตในตัวเอง และเนื้อสารก็มีคุณสมบัติที่ไม่มีขอบเขตด้วย *ประการที่ ๒* คุณสมบัติหาใช้วิถีทาง “ของเรา” ในอันที่จะรู้จักเนื้อสารไม่ แต่เป็นองค์ประกอบของเนื้อสารเอง ข้อเท็จจริงก็มีอยู่ว่า เมื่อยืนยันเฉพาะคุณสมบัติ ๒ ประการเท่านั้น สปีโนซาก็ได้กล่าวถึง “คุณสมบัติซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด” ซึ่งป่งถึงว่าคุณสมบัติ ๒ ประการที่สปีโนซาก็ได้กล่าวถึงนั้นในทัศนะของท่านหาอาจเป็นวิถีทางของเราในอันที่จะรู้จักเนื้อสารยิ่งไปกว่าคุณสมบัติที่เหลือซึ่งท่านไม่อาจกล่าวถึงหรือซึ่งเราไม่อาจทราบได้ไม่ อย่างไรก็ดี ปัญหาซึ่งตามธรรมดาจะเกิดขึ้นในส่วนที่เกี่ยวกับลัทธิคำสอนเรื่องคุณสมบัติของสปีโนซานั้น ก็คือว่า : เพราะเหตุใดท่านจึงได้กล่าวถึงคุณสมบัติซึ่งไม่มีที่สิ้นสุดของเนื้อสารเพียง ๒ ประการเท่านั้น นั่นคือการกินที่และความคิด หรือเราจะสามารถทราบคุณสมบัติ ๒ อย่างนี้เท่านั้นได้อย่างไร ? สำหรับปัญหานี้ สปีโนซาอาจให้คำตอบได้อย่างแจ่มแจ้งโดยการสันนิษฐานว่า เราในฐานะเป็น ดวงวิญญาณที่มีร่างย่อมเป็นฐานนิยม (modes) แห่งการกินที่และความคิด “อย่างชนิดไม่รวมกัน” และโดยการสันนิษฐานว่าเราย่อมสามารถรู้ว่าเป็นอะไรเท่านั้น แต่แม้จะยอมให้การสันนิษฐานเหล่านี้ถูกต้องสมเหตุสมผล เราก็อาจคัดค้านได้อย่างแท้จริงมาแล้ว ดังนั้น สปีโนซาก็ได้ทำให้มนุษย์มีความเห็นในอันที่จะทำให้ลัทธิมนู-ณัตถ์หรือพระเป็นเจ้า (Substance) มีคุณสมบัติขึ้นมา

อย่างไรก็ดี ย่อมไม่มีความสงสัยเลยว่า สปีโนซามีความกระตือรือร้นที่จะจัดคุณลักษณะที่ท่านพิจารณาเห็นว่า แสดงนัยถึงลักษณะการที่มีที่สิ้นสุดออกจากมโนภาพเรื่องเนื้อสารของท่าน ดังนั้น ท่านจึงเรียกเนื้อสารของท่านว่าเป็น “สิ่งที่มีอยู่หนึ่งเดียวในโลก” (unique) มากกว่าที่จะเป็น “หนึ่ง” (one) แม้แต่ในความรู้สึกเกี่ยวกับเอกภาพในพหุภาพ (multiplicity) ทั้งนี้เพราะท่านเห็นว่าความเป็นสิ่งอาจนับได้นั้นเป็นสิ่งที่มิชอบเขตกำหนดได้ ซึ่งลงกันไม่ได้กับลักษณะการอันไม่มีที่สิ้นสุดของเนื้อสาร (พระเป็นเจ้า)

สำหรับสปีโนซาแล้ว “พระเป็นเจ้า” และ “ธรรมชาติ” เป็นคำที่ต่างกัน ๒ คำ

แต่มีความหมายถึง “เนื้อสาร” อย่างเดียวกันนั่นเอง นั่นคือ เป็นแก่นแท้ที่เกี่ยวกับความมีอยู่ของเนื้อสารนั้น ดังนั้น สปิโนซาซึ่งติดกับเดกาทซ์ จึงไม่มีความต้องการที่จะ “หาข้อพิสูจน์” ใดๆเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าและธรรมชาติศาสนาและวิทยาศาสตร์จึงปรากฏกับท่านว่ามีได้เป็นปฏิปักษ์กันเลย แต่กลับสอดคล้องต้องกันเป็นอย่างดีเสียอีก จากความเห็นข้อนี้ ท่านจึงดำเนินสืบไปถึงการแก้อัศจรรย์ต่าง ๆ ที่เกิดจากลัทธิทางเทววิทยาที่ทำให้พระเป็นเจ้ามีคุณสมบัติอย่างมนุษย์

สปิโนซามีความเห็นว่ ความแตกแยกกันระหว่างเทววิทยากับวิทยาศาสตร์นั้นเนื่องจากความแตกแยกระหว่างการแปลความหมายในภาพเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลแห่งเทววิทยาและวิทยาศาสตร์นั่นเอง วิทยาศาสตร์มีจุดมุ่งหมายในอันที่จะแปลความหมายเกี่ยวกับโลกอย่างเด็ดขาดตามหลักเหตุผล แต่เทววิทยาเข้าใจความเป็นเหตุเป็นผลของสรรพสิ่งโดยการเปรียบเทียบกับกรกระทำของมนุษย์โดยถือว่าเป็น “เสรี” ในความรู้สึกที่ว่าดำเนินมาจากเจตจำนงที่ไม่แน่นอน และมี “สาเหตุขั้นสุดท้าย” เป็นตัวบ่งการกระต้น ดังนั้น เทววิทยาจึงเข้าใจพระเป็นเจ้าว่าเป็นสาเหตุชั่วคราวของโลก และเป็น “บุคคล” หนึ่ง ซึ่งแน่ละ ย่อมแตกต่างกับบุคลิภาพของมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ “มีอำนาจสูงสุด” (Omnipotent) และ “รอบรู้ทุกอย่าง” (Omniscient) แต่สปิโนซาได้โต้ตอบว่า พระเป็นเจ้าดังที่เราเข้าใจนั้นหาใช่พระเป็นเจ้าจริง ๆ ไม่ คือหาใช่มีความเป็นที่เป็นสัจจะสำคัญไม่ สปิโนซาเข้าใจว่า พระเป็นเจ้าในฐานะที่สัจจะสำคัญของพระองค์มีความสัมพันธ์กับความมีเป็น จึงนับว่าเป็นสาเหตุจริง ๆ คือเป็นสาเหตุของพระองค์เอง (Causa Sui) เราจึงอาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นสาเหตุหรือต้นกำเนิดของโลกได้ สปิโนซาได้ให้เหตุผลต่อไปอีกว่า แต่โดยเหตุที่ “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงซึ่งมีอยู่จริงนั้นมีอยู่ในพระเป็นเจ้า และเราจะเข้าใจได้ก็โดยอาศัยพระเป็นเจ้านั่นเอง นอกเหนือพระเป็นเจ้าแล้ว ย่อมไม่อาจมีเนื้อสารใดๆ เลย” พระเป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุ “ที่มีอยู่” (immanent) และมีใช่สาเหตุ “ชั่วคราว” (transient) ของโลก อีกประการหนึ่ง สิ่งทั้งหลายหาใช่พระเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นมาพร้อมๆกันในทันทีทันใดไม่ แต่มันหลั่งไหลมาจากธรรมชาติของพระองค์ จากนิรันดร์ไปสู่นิรันดร์ พร้อมกับความ

จำเป็นอย่างเดียวกัน เช่นเดียวกับสิ่งที่หลังจากไหลมาจากธรรมชาติของสามเหลี่ยมที่ว่ามุมทั้งสามของมันย่อมเท่ากับ ๒ มุมจากฉะนั้น

โดยการเข้าใจความเป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าโดยใช้เหตุผลทางเรขาคณิตเป็นเครื่องเปรียบเทียบนั้น สปิโนซาจึงได้สร้างทัศนะทางเทววิทยาขึ้นมาว่า พระเป็นเจ้าทรงเป็นบุคคลที่ทรงกระทำอะไรจาก “สาเหตุขั้นสุดท้าย” และจากเจตจำนง ทรงเป็นอิสระในความเป็นกลางหรือไม่แน่นอนโดยธรรมชาติของพระองค์เอง ทัศนะอย่างหลังนี้สปิโนซาถือว่ามีที่พักพิงอยู่ใน “ที่พักพิงคืออวิชชา” ทั้งๆ ที่ทั้ง ๒ ส่วนนี้สันนิษฐานถึงความไม่สมบูรณ์แบบของพระเป็นเจ้า โดยการดำเนินไปตามทางนี้ สปิโนซาไม่เพียงแต่ทำให้ศาสนาเป็นอิสระจากอดีตทางเทววิทยาเท่านั้น แต่จะต้องยอมรับทัศนะทางศาสนาใหม่ซึ่งดีกว่าวิทยาศาสตร์ โดยได้รวมเอาจิตมนุษย์ที่นอกเหนือไปจากโลกทางกายภาพเข้าไปในอาณาบริเวณแห่งทฤษฎีที่แน่นอนอีกด้วย

แนวความคิดใหม่ของสปิโนซาในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ได้ไปถึงความเป็นเอกภาพของพระเป็นเจ้าในฐานะเป็นผู้สร้างสรรค์ (Natural Natures) ดังนั้น ปัญหาที่สปิโนซาได้ประสบในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ จึงเป็นปัญหาเกี่ยวกับการทำให้เป็นปัจเจกภาพ ซึ่งในกรณีของสปิโนซานี้เกี่ยวกับ “การอนุมานตามแบบ” (formal deduction) เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ทางกายภาพโดยเฉพาะ และอนุมานจิตมนุษย์แต่ละคนจากคุณสมบัติที่ไม่มีที่สิ้นสุดของการกินที่และความคิด การแก้ปัญหานี้ ซึ่งมีอยู่ในลัทธิเกี่ยวกับฐานนิยม (Modes) นั้น อาจกล่าวได้ดังนี้ :-

สปิโนซาเห็นว่า สิ่งทั้งหลายที่เป็นกายภาพโดยเฉพาะซึ่งกินที่นั้น เป็นการแบ่ง “ใน” การกินที่ มิใช่เป็นการแบ่ง “เกี่ยวกับ” การกินที่ เพราะฉะนั้น เมื่อว่า “โดยแก่นแท้” หรือว่าจริงๆ แล้ว สิ่งทั้งหลายทางกายภาพนั้นมิได้แตกต่างกันเลย ความแตกต่างของสิ่งทั้งหลาย หรือควรระวังลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดของสิ่งทั้งหลายมากกว่า ซึ่งได้แก่ “ความเป็นสิ่งของ” (thinghood) ของสิ่งทั้งหลาย “คุณสมบัติทางผัสสะ” ของสิ่งทั้งหลายเป็นต้นนั้นเนื่องมาจากลักษณะการที่แตกต่างกันแห่งสถานะต่างๆ ของสิ่งเหล่านั้น ซึ่งจะตัดสินได้ก็โดยอาศัยกระบวนการ

ของโลกอันได้แก่ “การเคลื่อนไหวและการหยุดพัก” ซึ่งสปิโนซาเรียกว่า “แบบที่ไม่มีที่สิ้นสุดและเป็นนิรันดร์จริงๆ” ของการกินที่ ดังนั้น ท่านจึงได้จัดความเห็นหยาบๆ ของเดกาคซ์ที่ว่า “การเคลื่อนไหว” นั้น พระเป็นเจ้าทรงประทานให้แก่สสารออกไปเสีย และได้เน้นถึงความสำคัญทุกกระบวนการของ “การเคลื่อนไหว” ในอันที่จะเข้าใจโลกทางกายภาพซึ่งโดยการเข้าใจโลกทางกายภาพนั้น ย่อมเป็นการส่งเสริมสาเหตุเกี่ยวกับฟิสิกส์ตามที่ถือมาเป็นประเพณีด้วย

อย่างไรก็ดี โลกทางกายภาพสำหรับสปิโนซาแล้วเป็นเพียง “การรวบรวม” สิ่งที่มีร่างทั้งหลายเข้าด้วยกันเท่านั้น แต่ส่วน “ทั้งหมดนั้น” สิ่งที่มีร่างแต่ละสิ่งจะสะท้อนให้เห็น ดังนั้น ท่านจึงถือว่า ร่างที่สิ้นสุดนั้นหาได้มีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดมากจากแบบแห่ง “การเคลื่อนไหวและการหยุด” โดยตรงไม่ แต่ได้มาจากโลกกายภาพทั้งหมด “อย่างประนีประนอมกัน” หรือถ้าว่าตามวิธีพูดโดยเฉพาะของท่านแล้ว ก็นับว่าได้มาจาก “หน้าแห่งเอกภพที่มีร่าง” ซึ่งท่านเรียกว่า “แบบที่ไม่มีที่สิ้นสุดและเป็นนิรันดร์แบบประนีประนอมกัน” ของคุณสมบัติแห่งการกินที่ ดังนั้น สปิโนซาจึงเข้าใจร่างที่มีที่สิ้นสุดว่าเป็น “ส่วนย่อยๆ” ที่มีอยู่ในส่วนสากลหรือเป็นระบบที่สมบูรณ์ของร่างที่มีที่สิ้นสุด ซึ่งมีพื้นฐานชั้นสุดท้ายอยู่ใน “การเคลื่อนไหวและการหยุดพัก”

แล้วสปิโนซาก็ยืนยันว่าภายในความคิดนั้นมีระบบที่เป็นฐานนิยม (Modal System) ซึ่งคู่ขนานไปกับระบบที่เป็นแบบภายในการกินที่อย่างกวดขัน “พุทธิปัญญาที่ไม่มีที่สิ้นสุด” (Infinite Intellect) เป็นแบบที่ไม่มีที่สิ้นสุด และเป็นนิรันดร์แบบที่ประนีประนอมกันไม่ได้” ของความคิด ซึ่งเท่ากับ “การเคลื่อนไหวและการหยุดพัก” ในการกินที่ แต่ท่านมิได้ออกเราว่า อะไรเป็น “แบบที่ไม่มีที่สิ้นสุดและเป็นนิรันดร์ชนิดที่ประนีประนอมกันได้” ในความคิดซึ่งเท่ากับ “หน้าแห่งเอกภพที่มีร่าง” ในการกินที่แต่ย่อมไม่มีความสงสัยใดๆ เกี่ยวกับความหมายที่แท้จริงของท่านซึ่งก็คือว่า “ส่วนทั้งหมด” หรือระบบที่สมบูรณ์ของจิตที่ปัจเจกซึ่งภายในระบบนี้จิตที่เป็นปัจเจกทั้งหลายเป็น “ส่วนย่อยๆ” และระบบนี้มีพื้นฐานชั้นสุดท้ายอยู่ใน “พระปัญญา อันหาที่สุดมิได้” ของพระเป็นเจ้า

อารมณ์ที่มีร่างมีที่สิ้นสุดและจิตแต่ละดวงๆ สำหรับสปิโนซาแล้ว หาได้

เป็นเนื้อสารไม่ มันเป็น “แบบที่มีที่สิ้นสุด” ของพระเป็นเจ้า ในฐานะที่เป็น *res extensa* และ *res cognitans* ซึ่งหมายถึงคุณสมบัติเกี่ยวกับการกินที่และความคิดตามลำดับ ข้อนี้สปีโนซาตีความหมายว่า จิตที่เป็นปัจเจกทั้งหลายเป็นฝ่ายวิญญาณ หรือเป็น “แก่นแท้ที่มีความมุ่งหมาย” ของสิ่งที่มีร่างมีที่สิ้นสุด และสิ่งที่มีร่างมีที่สิ้นสุดก็เป็นฝ่ายร่างกายหรือ “ideata” ของจิต ดังนั้น สปีโนซาจึงเข้าใจร่างกายและจิตว่าเป็นผู้สร้างระบบที่เคียงคู่เคียงไหลกัน ๒ ระบบที่มีอยู่ในความสัมพันธ์อย่างสนิทสนมคู่กันเคยอยู่ในเนื้อสารหนึ่งและเนื้อสารเดียวกัน ตามความเป็นจริงแล้ว ข้อนี้นับว่าเป็นการแก้ปัญหาความยุ่งยากเกี่ยวกับลัทธิวิมิตินิยมของเดการ์ต ที่มีชื่อเสียงของสปีโนซานั่นเอง

แต่ดูจะไม่เป็นการยุติธรรมนักที่จะกล่าวว่า สปีโนซามีความเห็นที่เฉพาะๆ ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นจิตที่เป็นปัจเจกหรือสิ่งที่มีร่างอันมีที่สิ้นสุดก็ตาม ล้วนแต่เป็นการปฏิเสธ (negations) ชนิดที่ไม่แท้จริงและไม่มีคุณภาพอย่างแท้จริง ทั้งนี้ เป็นการแน่นอนที่สปีโนซามีความเห็นที่เฉพาะที่ เป็นปัจเจกทั้งหลายตราบเท่าที่เราเอามันออกมาจากระบบที่เป็นเจ้าของของมัน และถือว่ามันเป็นสิ่งที่มิอยู่ด้วยตัวเองแล้ว ย่อมนับนามธรรมที่ไม่แท้จริงและปรากฏแก่เราว่าดูเหมือนจะไม่สมบูรณ์และเป็นของจริงยั่งยืน เพราะว่าสิ่งที่ เป็นปัจเจกได้กลายมาเป็นสิ่งที่มิอยู่และก็สูญสลายไปตามกาลเทศะนี้แน่นอน แต่ความเห็นที่เกี่ยวกับสิ่งที่ เป็นปัจเจกทั้งหลายตามที่สปีโนซายืนยันแล้วนี้ อย่างน้อยที่สุดถ้าไม่ใช่สิ่งที่ เป็นมายา ก็เป็นสิ่งที่ เป็นส่วนย่อยและไม่เพียงพอ สปีโนซาเชื่อว่า ความบกพร่องแห่งความเห็นนี้ยังรบกวนมาจนกระทั่งว่าเราไม่สามารถแก้ไขจากภายในได้แม้ว่าโดยการเห็นสิ่งที่ เป็นกายภาพที่เป็นปัจเจกว่าเป็นเหตุการณ์ในลำดับแห่งเหตุอันมีที่สิ้นสุดและผลอันมีที่สิ้นสุดอย่างชนิดที่หาที่สิ้นสุดมิได้ และโดยการเห็นจิตที่เป็นปัจเจกว่าเป็นสิ่งที่ ยืนยงโดยอาศัยลำดับแห่งขณะที่หาที่สิ้นสุดมิได้ คือเป็นอมตะ ดังที่เดการ์ตได้เห็นมาแล้ว การแก้ไขให้ถูกต้องตามความเข้าใจของสปีโนซาแล้วจะทำได้ก็ต่อเมื่อเราเห็นสิ่ง ซึ่งมีที่สิ้นสุดทั้งหลายในภาพที่ได้ส่วนสัจจริง ๆ ของมัน คือเห็นว่า “แก่นแท้ทั้งหลาย” นั้นจะเข้าใจได้เป็นนิรันดร์ก็เฉพาะในและโดยอาศัยเนื้อสารที่ไม่มีที่สิ้นสุดเท่านั้น ถ้าจะพูดให้ชัดยิ่งขึ้น ข้อนี้ย่อมหมายความว่า ความมีความเป็นของสิ่งที่มีที่สิ้นสุด

นั้น ไม่เพียงการอุบัติขึ้นในอนุกรมแห่งกาลและเทศะ (Spatio temporal) เท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่เป็นิรันดร์และไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งสิ่งเหล่านั้นมีอยู่ในฐานะเป็นรูปร่าง หรือคุณลักษณะของพระเป็นเจ้า ดังนั้น ลัทธิพหุเทวนิยมของสปิโนซาจึงมีว่า: สิ่งที่มีอยู่จริงทั้งหมดคือพระเป็นเจ้า (All that is is God.)

ในโลกตามที่สปิโนซาเข้าใจว่าเป็นโลกที่เราจะตัดสินใจได้โดยอาศัย ความจำเป็นทางตรรกศาสตร์จริงานั้น ไม่มี “ความอาจเป็นไปได้” หรือ “ความเกิดขึ้นมาโดยบังเอิญ” หรืออะไรในทำนองนั้น เป็น “เจตจำนง” เสรีของดวงวิญญาณที่เป็นปัจเจกเลย สปิโนซาเห็นว่าความแท้จริงเป็นคุณธรรมที่ “สมบูรณ์” เป็นนิรันดร์ และความชั่วตามที่เราทราบก็ควรจะเป็นคำซึ่งมิได้แสดงถึงธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายตามที่มิได้อยู่ในตัวเองและเพื่อตัวเอง แต่ตามที่มันมีอยู่เพื่อตัวเราภายใต้เหตุการณ์และความต้องการที่เปลี่ยนแปลงเสมอของเรา นั่นคือจากแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กัน และดังนั้นย่อมเป็นแง่คิดส่วนย่อยและไม่เพียงพอ ฉะนั้นระเบียบที่แท้จริงของโลกตามความเห็นของสปิโนซา จึงปราศจากสิ่งต่างๆ เหล่านั้นซึ่งเรากล่าวว่าเป็นข้อสมมุติล่วงหน้าของศีลธรรม

จิตของมนุษย์ตามทฤษฎีทางอภิปรัชญาของสปิโนซาเป็นผลแห่งธรรมชาติของพระเป็นเจ้าอย่างหนีไม่พ้น อารมณ์และความประพัตติของมนุษย์ไม่ควรจะถือว่าเป็นเรื่องที่อิสระสำหรับการที่จะพิจารณาในด้านศีลธรรมเลย แต่แม้จะพิจารณาจากทัศนะทางศีลธรรมก็เป็นการหลีกเลี่ยงไม่ได้เหมือนกัน เช่นเดียวกับที่มนุษย์เองหลีกเลี่ยงไม่ได้เหมือนกัน ฉะนั้น ความจริงมนุษย์ที่ดูว่ามีอยู่จริงในตัวเองนั้น ย่อมมีอิสรภาพที่สัมพันธ์กัน มีความโน้มเอียงในอันที่จะยืนยันภาวะของตัวเอง ซึ่งสปิโนซาเรียกว่า ความพยายาม (conatus) หรือที่ควรจะเรียกว่า “ความปรารถนา” (cupiditas) ที่ประกอบด้วยพลังแห่งการยืนยันตนเอง ตั้งแต่ชนิดที่เริ่มชั้นลงมาหาชนิดที่เพลาทั้งหมด อันได้แก่ การดิ้นรน สัตว์ชาติเวก และแรงกระตุ้นเป็นต้น และเมื่อการกระทำถูกอ้างไปถึง “ความปรารถนา” ของมนุษย์อย่างเดียว ซึ่งเขาย่อมมีความรู้สึกเกี่ยวกับ ความปรารถนานั้นว่าเป็นการกระทำของ “เจตจำนงเสรี” ทางฝ่ายเขา หรือว่ามีกำเนิดขึ้นมาจากตัวเขาเอง แต่การอ้างเช่นนั้นสปิโนซาได้เตือนว่ามาจากความไม่รู้ในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมชาติที่เป็นแก่น

แท้ของมนุษย์ นั่นคือ ไม่รู้ว่าเป็นแก่นแท้ของเขา และดังนั้นก็คือความพยายาม (conatus) ของเขานั้นเอง ขึ้นอยู่กับเอกภาพ แห่งความคิดและการกินที่ทั้งสิ้น

แม้แต่ภายในการกำหนดอย่างจำเป็นเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์ ทุกชนิด สปิโนซาก็เห็นว่า มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดในระหว่าง “เสรีภาพ” ของมนุษย์ กับ “พันธะ” หรือ “ความเป็นทาส” ของเขา มนุษย์เป็นผู้เสรีในเมื่อพึงถึงความเป็นเสรีแห่งการกระทำของเขาซึ่งอาจเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งว่า เกิดมา (ความจริงเข้าใจเอาหรือกะๆ เอาเท่านั้น) จากธรรมชาติของเขาเอง อีกประการหนึ่ง เขาเป็นตัวกรรมหรือเป็นทาส เมื่อพึงถึงความเป็นเสรีแห่งการกระทำของเขา ความเข้าใจสิ่งเหล่านั้นอย่างชัดแจ้ง ย่อมต้องการมโนภาพเกี่ยวกับสาเหตุภายนอก นอกเหนือไปจากธรรมชาติของตัวมันเอง ดังนั้น สปิโนซาจึงได้แบ่ง “อารมณ์” (emotions) หรือสภาวะแห่งการกระทำไว้ภายใต้หัวข้อใหญ่ ๒ หัวข้อคือ “ตัณหา” (passion) และ “การกระทำ” (actions) สปิโนซาเห็นว่า ตัณหาขึ้นขึ้นอยู่กับ มโนคติ “ที่สับสน” และได้คุณสมบัติเกี่ยวกับความสุขความทุกข์มาจากการทำให้ อิทธิพลภายนอกที่มีอยู่เหนือจิตใจ นอกจากธรรมชาติของจิตเองแตกต่างกันออกไป ดังนั้น ตัณหาจึงได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางด้านความรู้สึกทางผัสสะชนิดต่างๆ เช่น ความรักและความเกลียด ความกลัว ความโกรธและความพยายามที่ขึ้นในจิตใจของมนุษย์ และดังนั้นก็แบ่งมนุษย์ออกจากกัน ส่วนการกระทำขึ้นขึ้นอยู่กับ “มโนคติที่เพียงพอ” เพราะการกระทำเกิดมาจากธรรมชาติของจิตเท่านั้น และดังนั้น จึงเป็นการแสดงอำนาจในการคิดของจิตให้ปรากฏซึ่งเป็นความแข็งแกร่งที่แท้จริงของลักษณะภาพ สปิโนซาได้กล่าวสืบไปว่า ลักษณะภาพที่เข้มแข็งย่อมกระทำได้อย่างเสรี นั่นคือ ในส่วนที่เกี่ยวกับตัวเขาเอง เขาย่อมอยู่เหนือความเรียกร้องของความปรารถนาทางกามารมณ์และส่งเสริมสวัสดิภาพที่แท้จริงของเขา โดยการปฏิบัติคุณธรรมเกี่ยวกับ “การละเว้นจากของมีนเมา” “ความเป็นผู้มีสติ” เป็นต้น ในส่วนที่เกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว เขาก็อยู่ภายใต้การดูแลของ “ความมีใจกว้างขวาง” และ “ความเป็นผู้มีคุณธรรมสูง” และดังนั้นจึงได้อุทิศชีวิตเพื่อพยายามอย่างไม่หยุดยั้งและกอบประด้วยปัญญาเพื่อช่วยเหลือและเป็นมิตรกับเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย

ดังนั้น สปิโนซาจึงเชื่อว่า เสรีชนเท่านั้นที่อาจจะทำความดีต่อคนอื่น ๆ ได้ และเชื่อว่า เสรีชนก็คือผู้ซึ่งการกระทำของเขาเกิดมาจากโนคติ “ที่รอบคอบ” หรือจากเหตุผลของเขานั้นเอง ชีวิตที่มีคุณธรรมก็คือชีวิตที่มีเหตุผล นั่นคือชีวิตที่มีความปรารถนาอยู่ภายใต้การควบคุมของเหตุผล เพราะฉะนั้น สปิโนซาจึงได้ยืนยันว่า จุดหมายปลายทางอันเป็น “อันติมะ” ของมนุษย์ ก็คือการเข้าใทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งตัวเองได้อย่างเพียงพอ แต่โดยเหตุที่ถ้าปราศจากพระเป็นเจ้าเสียแล้ว เราไม่อาจเข้าใจอะไรได้อย่างพอเพียงเลย ดังนั้น สปิโนซาจึงสรุปว่า “จุดหมายปลายทาง” อันเป็นอันติมะของมนุษย์ ก็คือการรู้จักพระเป็นเจ้า ความรู้เกี่ยวกับพระเป็นเจ้าก็คือข้อผูกพันที่จะรวมมนุษย์ทั้งหมดเข้าด้วยกันนั่นเอง เพราะท่านเชื่อว่าลักษณะที่เป็นแก่นแท้ของจิตมนุษย์นั้นก็คือการมีความรู้เกี่ยวกับแก่นแท้อันเป็นนิรันดร์ และไม่มีที่สิ้นสุดของพระเป็นเจ้าอย่างเพียงพอทีเดียว

สปิโนซาพิจารณาเห็นว่าความเข้าใจจุดหมายปลายทางที่เป็นอันติมะอย่างแจ่มแจ้งนั้น ย่อมเป็นเสรีจากความรู้สึกตื่นเต้นและหวั่นไหวที่คอยทำให้ความปรารถนาที่กำลังสลายไปเต็มบริบูรณ์และยุ่งเหยิงตามลำดับ แต่สปิโนซามีความพอใจว่า มีความรู้สึกทางด้านสติปัญญาอย่างพิเศษในเรื่องที่เกี่ยวกับความสุขสุดยอด (Beatitude) ซึ่งสำหรับสปิโนซาแล้ว ก็คือแบบฟอร์มที่สูงสุดของความรักที่จะเกิดขึ้นในทันทีทันใด ที่ความรู้และอารมณ์ของเราถึงจุดสูงสุดใน “ความรัก ทางด้านปัญญาที่มีต่อพระเป็นเจ้า” ของเรา (amor intellectualis Dei) แต่สปิโนซาถือว่า ความรู้เกี่ยวกับพระเป็นเจ้าของเราเป็นความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งของเราในสิ่งที่เกี่ยวกับความเป็นนิรันดร์ของเรา และดังนั้นในการวิเคราะห์ครั้งสุดท้าย ความรู้เกี่ยวกับพระเป็นเจ้าของเรานั้น ก็คือความรู้เกี่ยวกับเราของพระเป็นเจ้าก็เป็นเช่นเดียวกับความรู้ของพระองค์ในเรื่องพระองค์เองนั่นแหละ เพราะฉะนั้น ความรักทางด้านสติปัญญาที่เรามีต่อพระเป็นเจ้าก็คือความรัก “ที่มั่นคงและเป็นนิรันดร์” ของพระเป็นเจ้าที่มีต่อเราดังที่มีอยู่ในพระองค์นั้น สปิโนซาเชื่อว่าเป็นอุดมคติ (Ideal) สำหรับเรา คือเป็นความหลุดพ้นหรือ “ความเป็นเสรีจากพันธะ” ของเรานั้นเอง

ดังนั้น สปิโนซาจึงทำให้ระบบปรัชญาที่ประกอบด้วยการพิจารณาใน

ด้านวิทยาศาสตร์ ศาสนา และศีลธรรม มีความสมบูรณ์ โดยมีพื้นฐานอยู่ที่ทฤษฎีทางอภิปรัชญาของท่าน ซึ่งถือว่าสิ่งที่เป็นปัจเจกทั้งหลายรวมทั้งจิตมนุษย์ด้วยนั้น ซึ่งในเวลาที่มีอยู่ในตัวมันเองเป็นเพียง ศักยภาพ (potentialities) เท่านั้น นั้น ย่อมทำให้เป็นประจักษ์ภาวะ (actualized) ได้ในความเป็นจริง หรือความเป็นนิรันดร์ที่เป็นสาระสำคัญของพระเป็นเจ้า

หนังสือของท่านที่พิมพ์ในนามของท่านในเวลาที่ท่านมีชีวิตอยู่นั้นก็เพียงเรื่อง “หลักการแห่งปรัชญาของเดการ์ตส์ (Principles of Descartes's Philosophy) พร้อมกับภาคผนวกชื่อ “ความคิดทางด้านอภิปรัชญา” (Metaphysical Thoughts) หนังสือเล่มนี้เป็นการพรรณนาปรัชญาของเดการ์ตส์ตามแบบเรขาคณิต และมีได้มีความคิดของท่านปนอยู่เลย หนังสือเรื่อง “เรื่องราวทางการเมืองผสมเทววิทยา” (Theological-Political Treatise) ได้พิมพ์โดยมิได้บอกชื่อผู้เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๒๑๓ ภายใต้รอยพิมพ์ที่ผิดๆ และได้ก่อให้เกิดการติเตียนและการคัดค้าน เพราะความสงสัยเกี่ยวกับคำสอนทางศาสนา สปิโนซาเป็นผู้ประพันธ์ที่รู้จักกันดี หรือที่มีผู้ชอบอ้างถึงโดยทั่วไป งานชิ้นสำคัญของสปิโนซาคือเรื่อง “จริยศาสตร์” นั้น ในสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่ ไม่สามารถตีพิมพ์ออกมาได้ แต่หลังจากที่ท่านได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว เพื่อนฝูงของท่านได้รวมงานหนังสือของท่านไว้เป็นเล่มเดียว ที่รวมทั้ง “เรื่องจริยศาสตร์ เรื่องการทำให้เข้าใจดีขึ้น และเรื่องการเมือง” และจดหมายโต้ตอบที่เต็มไปด้วยความรู้ของท่านไว้หมด หนังสือ “จริยศาสตร์” ถูกประณามว่าเป็นหนังสือทางอเทวนิยมและทำลายศีลธรรม และส่วนใหญ่ก็ไม่มีใครใส่ใจ จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เมื่อ ไกเต (Goethe) และต่อมาเชลลี (Shelley) โคลริดจ์ (Coleridge) และนักเขียนที่โดดเด่นอื่นได้ช่วยให้เกิดความสนใจในสปิโนซาชั้นมา

ตลอดพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แม้จะไม่มีใครเข้าใจสปิโนซาเสมอไป แต่ก็มิได้มีผู้นิยมท่านอยู่ในหลายแห่งหลายมุมด้วยกัน บางคนก็เห็นว่าท่านเป็นนักวิพากษ์วิจารณ์ศีลธรรมที่มีหลักแบบนักวัตถุนิยมและนักเหตุผลนิยม บางท่านก็เห็นว่าท่านเป็นนักพหุเทวนิยมลึกลับ ที่ถูกต้องก็เห็นว่าท่านเป็นผู้นำการวิพากษ์วิจารณ์พระคัมภีร์ขึ้นสูงและเป็นผู้ประกาศลัทธิเสรีนิยมและความอดทน ป่อเกิดแห่งความคิดของท่านบางอย่างก็มีอยู่ในปรัชญาอภิปรัชญาสมัยแรกๆ แต่นักศึกษาบางท่านได้ตี

ความหมายปรัชญาของท่านว่าเป็นการพัฒนาปรัชญาของเดกาทซ์ทั้งหมด การแปลความหมายเหล่านี้มีความลำเอียงและไม่สมบูรณ์ นับว่าเป็นความจริงที่สปิโนซา ได้รับอิทธิพลมาจากชนบประเพณีทางด้านศีลธรรม และทางพุทธิปัญญาของพวกเขาอย่างมากมาย และนับว่าเป็นความจริงที่ความคิดของท่านเริ่มต้นจากบทสรุปของเดกาทซ์ และว่าท่านไม่เคยทอดทิ้งหลักความชัดเจนแจ่มแจ้งและความเคร่งครัดตามแบบนิรนัยของเดกาทซ์เลย แต่ท่านก็ไม่เหมือนเดกาทซ์ เพราะที่สำคัญที่สุดก็คือ ท่านเป็นนักศีลธรรมที่ถือโครงการทางด้านอภิปรัชญาซึ่งแสดงให้เห็นฐานะของมนุษย์ในธรรมชาติเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับความรอดพ้นที่แท้จริงของมนุษย์ และหลักคำสอนเกี่ยวกับธรรมชาติของสังคม

ข้อความที่คัดมาต่อไปนี้มีได้รวมจิตวิทยาทางศีลธรรมซึ่งเป็นเรื่องของตอนที่ ๓ และที่ ๔ ของ "จริยศาสตร์" หรือภาพของเสรีชนที่เป็นเรื่องของตอนที่ ๕ เข้าไว้ด้วยเลย ข้อความที่คัดมาเหล่านี้ จะให้เฉพาะเค้าโครงที่สำคัญแห่งระบบอภิปรัชญาของสปิโนซา ซึ่งใน "จริยศาสตร์" ได้กล่าวไว้ตามแบบเรขาคณิต ส่วนหนึ่งก็เพื่อให้ได้รับความเคร่งครัดและความแจ่มแจ้งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่เรื่องนั้นยอมรับ ส่วนหนึ่งก็เพื่อให้บรรลุดังภาวะไม่มีบุคคลิกภาพและความไม่ยึดมั่นถือมั่น ความจริงการให้เหตุผลมิได้ดำเนินตามแบบนิรนัย และความจริงก็ไม่อาจที่จะดำเนินตามแบบนิรนัยอย่างเคร่งครัดได้ ซึ่งในแบบนิรนัยนั้น เราจะพิจารณาตัดสินใจแต่ละขั้นๆ ได้ก็โดยอาศัยการอ้างถึงอดีตก่อนๆ เท่านั้น สปิโนซาได้ให้เหตุผลว่า อาจมีเนื้อสารที่เป็นเอกฐานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือ พระเป็นเจ้าหรือธรรมชาติ ซึ่งจำเป็นจะต้องมีอยู่และเป็นสาเหตุของตัวเอง ส่วนสิ่งอื่นๆ และทำที่ต่างๆ แห่งความแท้จริงทั้งหมด จะต้องอธิบายว่า เป็นคุณลักษณะหรือเป็นแบบวิธีของเนื้อสารที่เป็นเอกฐานนี้ ไม่อาจมีผู้สร้างที่แตกต่างจากการสร้างสรรค์ของพระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้าหรือธรรมชาติจะต้องเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ตัวเองเป็นนิรันดร์ ทั้งไม่มีความแตกต่างชั้นอันติมะใด ะหว่างเนื้อสาร ๒ อย่างหรือสิ่งที่เสมือนเป็นเนื้อสาร ๒ อย่าง คือ จิตกับวัตถุ (หรือสิ่งที่กินที่) ดังที่เดกาทซ์เข้าใจเลย ความคิดและระบบของสิ่งต่างๆ ในเทศะ (อวกาศ) เป็นเพียงทำที่ ๒ ด้านของความแท้จริงที่เป็นเอกฐานเท่านั้น และ ณ ทุกๆ จุดเป็นสิ่งที่ไม่อาจแบ่งแยกได้เลย สิ่งที่เป็นบางส่วนทั้งปวงรวมทั้ง

มนุษย์ด้วยจะต้องคิดว่ามีที่อยู่ที่ได้พิจารณากำหนดแล้วในระบบแห่งสาเหตุต่างๆ ในธรรมชาติ ในฐานะที่เรามีความก้าวหน้าในด้านความรู้เกี่ยวกับระเบียบที่แท้จริงของสาเหตุต่างๆ ในธรรมชาติ เราจึงเข้าใจโดยต่องแท้ว่า ไม่มีอะไรในโลกที่อาจเป็นอย่างอื่นไปจากที่มันเป็นอยู่เลย สปิโนซานับว่าเป็นนักนิยตินิยมที่ไม่ยอมประนีประนอมกับใคร และท่านเป็นตัวแทนการเลือกทัศนคติหรือความรู้สึกของมนุษย์ทุกอย่างในฐานะเป็นผลที่จำเป็นของเหตุในสายโซ่แห่งเหตุผลซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติไม่น้อยไปกว่าวัตถุตามธรรมชาติอื่นใดเลย กิริยาและปฏิกิริยาของมนุษย์ก็ควรจะได้รับการศึกษาและทำให้ดีขึ้นโดยอาศัยความไม่ยึดมั่นถือมั่นตามหลักวิทยาศาสตร์ การคัดค้านและการชักชวนทางด้านศีลธรรมแบบธรรมดานั้นเป็นเครื่องหมายแห่งอิच्छาอย่างหนึ่ง และเป็นเครื่องหมายแห่งการไม่เข้าใจสาเหตุแห่งพฤติกรรมและการกระทำของมนุษย์ ลัทธินิยตินิยมในมณฑลแห่งศีลธรรมและการเลือกของมนุษย์นี้แหละที่ดูเหมือนจะเป็นการทำลายบุคคลที่ร่วมยุคร่วมสมัยกับสปิโนซา พร้อมๆ กับการที่ท่านถือว่า พระเป็นเจ้ากับธรรมชาติเป็นอย่างเดียวกัน

การให้เหตุผลของสปิโนซาในหนังสือเรื่อง “จริยศาสตร์” ได้หันไปหาข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสาเหตุและเนื้อสาร และหันไปหาการสันนิษฐานว่า ทุกๆ สิ่งจะต้องมีการอธิบายอย่างมีเหตุผลบางอย่างอยู่ในระเบียบแห่งการอธิบาย ในที่สุดเราจะต้องยอมรับบางสิ่งบางอย่างที่เป็นสาเหตุของตนเองว่าเป็นสาเหตุสุดท้ายชั้นอันติมะ แต่เนื้อสารนี้ไม่อาจเป็นอะไรนอกจากพระเป็นเจ้าหรือธรรมชาติทั้งมวลเท่านั้น ในการพิจารณาข้อคิดเห็นที่สำคัญนี้จะต้องมีสิ่งทีคลุมเครืออย่างลึกซึ้งอยู่มากทีเดียว และเราอาจอ่านหนังสือเรื่อง “จริยศาสตร์” ของสปิโนซาลายๆ ครั้ง เช่นเดียวกับที่บุคคลร่วมยุคร่วมสมัยของท่านได้พบมาแล้ว และยังจะต้องกลับมาหาปัญหาเกี่ยวกับการตีความที่แก้ไม่ตกบางปัญหาอีกด้วย อะไรเล่าที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะที่เป็นอนันติมะทั้งสองคือ ความคิดและการกินที่ ? ทำไมเราจึงเข้าใจพระเป็นเจ้าหรือธรรมชาติโดยอาศัยคุณลักษณะทั้งสองนี้เล่า ? ในแง่ใดกับที่ทุกๆ สิ่งในจักรวาลอาจทำให้มีชีวิตขึ้นมาได้บ้าง ? ความเป็นความเป็นธรรมชาติของแบบวิธีที่กำหนดได้มากมายซึ่งเป็นสิ่งเฉพาะอย่าง เป็นสิ่งที่อาจอนุมานได้จาก

สัญลักษณ์สากลของธรรมชาติหรือ หรือว่าเป็นการให้เหตุผลแบบนิรนัยที่กำหนดขอบเขตอยู่เฉพาะแบบวิธีนิรนัยของธรรมชาติเท่านั้น ? อะไรเป็นฐานะที่ยอมให้มีการทดลองในความรู้ทางธรรมชาติ ? เหล่านี้เป็นเพียงปัญหาสองสามปัญหาในบรรดาปัญหาที่มีอยู่มากมายที่พวกที่นับถือลัทธิคำสอนของสปิโนซาจะต้องตอบ แต่อย่างน้อยที่สุด คำโครงแห่งปรัชญาที่มีระบบอย่างแท้จริงนี้นับว่าดีนัก และทัศนภาพของปรัชญาเกี่ยวกับความรู้ที่สมบูรณ์ของโครงการที่จำเป็นแห่งระเบียบตามธรรมชาติที่เป็นอนันตะ เป็นนิรนัย และสร้างสรรค์ตัวเองที่มนุษย์เราอาจเป็นอิสระได้โดยอาศัยความเข้าใจระเบียบที่แท้จริงของธรรมชาติ และดังนั้น ย่อมเปลี่ยนตัวเองจากความยึดมั่นถือมั่นในผลประโยชน์ที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนเสีย พิสูจน์และแพทยศาสตร์รวมทั้งจิตวิทยาด้วยนับว่าเป็นศาสตร์ที่มีประโยชน์มาก และปัญหาทั้งปวงก็อาจแก้ได้โดยอาศัยการใช้เหตุผลซึ่งเป็นความสุขที่แท้จริงของมนุษย์ ในหนังสือ “เรื่องการเมืองผสมเทววิทยา” (Tractatus Theologico-Politicus) ท่านได้ให้หลักการทางอภิปรัชญาแปลความหมายความเชื่อทางศาสนาและปัญหาเกี่ยวกับการเมือง ท่านได้แสดงให้เห็นว่าเสรีชนผู้เป็นปรัชญาเมธีอย่างแท้จริงจะประพฤติอย่างพลเมืองและสัมพันธ์กับศาสนาที่ตั้งมั่นดีแล้วได้อย่างไร และท่านได้ประกาศว่า ความอดทนและลัทธิเสรีนิยมเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการที่จะรู้แจ้งที่เป็นปัจเจกใดๆ ทั้งสิ้น

ภารกิจที่สำคัญของสปิโนซาคืองานเกี่ยวกับปรัชญาทางด้านศีลธรรมของท่าน แต่ท่านหาวิธีที่จะสาธิตปรัชญาทางศีลธรรมว่าเกิดจากทัศนคติทางอภิปรัชญาบางอย่างโดยตรง โดยอาศัยทัศนคติทางอภิปรัชญาที่เองที่ข้อความที่คัดมาเกี่ยวข้องด้วย ข้อความเหล่านี้คัดมาจากหนังสือเล่ม ๑-๒ ของหนังสือเรื่อง “จริยศาสตร์” ซึ่งมีทัศนคติเกี่ยวกับโลกทางด้านอภิปรัชญาเป็นคำความคิด ซึ่งจากทัศนคติเกี่ยวกับโลกนี้เอง ต่อมาจึงได้มีลัทธิคำสอนเกี่ยวกับพันธะของมนุษย์ และเสรีภาพของมนุษย์ของสปิโนซาดิตตามมา ข้อใดเหล่านี้จะกล่าวถึงข้อคิดเห็นชั้นนำของท่านเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ในหลายแห่งที่เดียวที่ปรัชญาของสปิโนซาตรงข้ามกับปรัชญาของไลบ์นิซ ทั้งสองท่านเกี่ยวข้องกันข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อสารด้วยกันทั้งคู่ แต่ไลบ์นิซพิจารณา

เห็นว่าจะต้องมีเนื้อสารที่มีจำนวนนับไม่ถ้วนและต่างกันไปหมด แต่สปีโนซาเห็นว่าอาจมีเนื้อสารได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น พระเป็นเจ้าของไลบ์นิซเป็นผู้สร้างสรรค์เนื้อสารเหล่านี้ แต่พระเป็นเจ้าของสปีโนซา เป็นเอกลักษณ์กับเนื้อสารเดียว (One Substance) พระเป็นเจ้าของไลบ์นิซ เป็นตัวกระทำเสรี ที่เลือกเอาระหว่างความอาจเป็นไปได้ทั้งหลาย โดยตีความเห็นที่จะนำโลกที่อาจเป็นไปได้ทั้งปวงที่ดีที่สุดมาให้ ส่วนสปีโนซาไม่ยอมรับว่าพระเป็นเจ้าทรงมีเจตจำนง และพิจารณาเห็นมโนคติว่างานทั้งปวงอย่างดีที่สุดในภาษาของมนุษย์ก็คือการเป็นความเข้าใจผิดที่มีแพร่หลายอยู่ทั่วไป ในตอนแรกๆ ไลบ์นิซมิได้เกี่ยวข้องกับที่สุดแห่งการกระทำของมนุษย์ ท่านหาทางอธิบายธรรมชาติของจักรวาลและเพียงหาเจตจำนงเสรีของแบบจารีตประเพณีที่มนุษย์ชื่นชมยินดีเท่านั้น สปีโนซาไม่ยอมให้มีเสรีภาพเช่นนั้นเลย ภารกิจของท่านก็คือร่วมกับคนที่มีศีลธรรมความดีต่อสู้เพื่อทำให้ตัวเองเป็นอิสระโดยการได้รับความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและปอบเกิดแห่งกิเลสที่ทำให้ท่านต้องเป็นทุกข์เมื่อบรรลุถึงความรู้ที่สูงยิ่งขึ้น มนุษย์เราก็อาจทำตัวให้เป็นอิสระได้เพราะเมื่อเขาได้รับความรู้ มโนคติเชิงลบ อันได้แก่อาณาเขตต่างๆ ก็จะหันตัวเองไปหาผลประโยชน์เชิงบวกในความจริงที่เป็นนิรันดร์ ผลประโยชน์ที่เต็มไปด้วยกิเลสในสิ่งที่เฉพาะทั้งหลายทั้งปวง สำหรับสปีโนซาแล้วเป็นความเข้าใจผิดอย่างหนึ่งในชั้นอันตมึนเท่านั้นเอง คือเป็นการไม่เห็นโลกทั้งหมดและการยึดมั่นกับความเกี่ยวข้องที่เป็นแก่นแท้ของความจำเป็นในภายในของโลกนั้น

ในหนังสือเล่ม ๑ ของ “จริยศาสตร์” สปีโนซาได้วางเค้าโครงของโลกนี้ไว้ ท่านได้เริ่มการนิยามความหมายด้วยมโนภาพของบางสิ่ง ซึ่งเป็นเหตุของตัวมันเอง นิยามความหมายของเนื้อสารและพระเป็นเจ้า ท่านนิยามพระเป็นเจ้าว่าเป็นภาวะที่กำหนดไม่ได้อย่างสมบูรณ์ เป็นเนื้อสารที่มีคุณลักษณะที่กำหนดไม่ได้ ท่านนิยามเนื้อสารว่าเป็นมโนภาพของสิ่งที่มีต้องอาศัยอะไรเพื่อที่จะได้มีรูปร่างขึ้นมา ข้อนี้หมายความว่าในการตอบปัญหาว่า “เนื้อสารคืออะไร ?” นั้น เราไม่ต้องกล่าวถึงภาวะอื่นใดทั้งสิ้น สปีโนซาพิจารณาเห็นว่า การอธิบายถึงสิ่งใด ย่อมเกี่ยวข้องกับการกล่าวถึงสาเหตุของสิ่งนั้น ซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นอย่างที่มันเป็นอยู่นั่นเอง ดังนั้น “สาเหตุของตัวเอง” ท่านจึงนิยามว่า ได้แก่สิ่งที่สาระสำคัญของมันเกี่ยวข้อง

กับความเป็น โดยเหตุที่การอธิบายถึงความมีอยู่ของสิ่งใดๆ เกี่ยวข้องกับการอนุมานถึงสาเหตุของมันนั่นเอง การอธิบายถึงความมีอยู่ของบางสิ่งซึ่งเป็นสาเหตุของตัวเองจึงเกี่ยวข้องกับความมีเป็น หรือเมื่อเราตระหนักว่ามันคืออะไรแล้ว เราก็ต้องตระหนักว่ามันมีอยู่จริงๆ ด้วย

มโนภาพทั้ง ๓ อย่างนี้ คือ พระเป็นเจ้า เนื้อสาร และสาเหตุของตัวเอง บัดนี้ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งเดียวกัน เนื้อสารและสิ่งที่เป็นสาเหตุของตัวเอง สปิโนซาเห็นว่าเป็นอย่างเดียวกันโดยอาศัยการนิยามความหมายและตามความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อ ๑-๔ ถ้าหากการอธิบายถึงเนื้อสารมิได้เกี่ยวข้องกับการอ้างถึงสิ่งอื่นใด และการอธิบายทุกสิ่งทุกอย่างมิได้เกี่ยวข้องกับการอ้างเช่นนั้น ยกเว้นในกรณีของสิ่งที่เป็นสาเหตุของตนเองแล้ว เนื้อสารก็ต้องเป็นสาเหตุของตนเองโดยแท้ สปิโนซาแสดงให้เห็นว่า เนื้อสารกับพระเป็นเจ้าเป็นอย่างเดียวกัน โดยอาศัยญัตติที่ ๘ ที่ว่า “เนื้อสารทั้งปวงเป็นสิ่งที่กำหนดไม่ได้ คือมีคุณลักษณะที่กำหนดไม่ได้” (ญัตติที่ ๘ และ ๑๐) และญัตติที่ ๗ ซึ่งยืนยันว่าเนื้อสารเป็นอย่างเดียวกับของตนเอง และแล้วก็สรุปว่า เนื้อสารจำเป็นจะต้องมีอยู่จริงๆ ดังนั้น เนื้อสารจึงนับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีอยู่พร้อมกับคุณลักษณะที่กำหนดไม่ได้ นั่นคือพระเป็นเจ้า อาจมีเนื้อสารเช่นเดียวกันนั้นเพียงอย่างเดียวเท่านั้น (ญัตติที่ ๑๔) ต่อไปก็จะเป็นไปตามญัตติที่ ๕ ที่แสดงให้เห็นว่า ไม่อาจมีเนื้อสารสองอย่างหรือมากกว่านั้นที่มีคุณลักษณะอย่างเดียวกัน พร้อมกับการพิจารณาว่า การอธิบายถึงทุกสิ่งทุกอย่างในชั้นอันติมะที่เนื่องมาจากความมีอยู่ของพระเป็นเจ้านั้นก็อยู่ที่คุณลักษณะของพระองค์นั่นเอง

สปิโนซาชี้ให้เห็นว่า คุณลักษณะของพระเป็นเจ้าแตกต่างจากวิภาพ (affections) และหลักฐานนิยม (modes) แห่งคุณลักษณะเหล่านี้ ดังที่เราทราบมานั้น พระเป็นเจ้าทรงมีคุณลักษณะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ และพระเป็นเจ้านี้รวมถึงมโนคติที่ว่าพระองค์มีคุณลักษณะที่มีจำนวนกำหนดแน่นอนไม่ได้เข้าไว้ด้วย แต่จิตของมนุษย์ที่แท้จริงแล้ว เข้าใจพระเป็นเจ้าว่า มีคุณลักษณะเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ ความคิดกับการกินที่ นั่นคือการอธิบายเรื่องใดๆ ก็ตามของ เราจะต้องกลับมาหาเนื้อสารที่เป็นเอกฐานที่เราเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่คิดหรือสิ่งที่กินที่อย่างใดอย่างหนึ่ง ตอนนี้สปิโนซามีความตรงข้ามกับเดคาตซ์ผู้ซึ่ง พิจาร-

ณา เห็นว่ามีเนื้อสารอยู่ ๒ ชนิด คือ เนื้อสารที่ติดกับเนื้อสารที่กินที่ ในระบบของสปีโนซา พระเป็นเจ้ามีความหมาย “เท่ากับ” ธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นประมวลทั้งหมดของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งแต่ละสิ่งเราต้องเข้าใจว่าเป็นการแก้ไขคุณลักษณะหนึ่งในบรรดาคุณลักษณะทั้งสองของเนื้อสาร พระเป็นเจ้าหรือธรรมชาติเป็นนิรันดร์และเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งตัวเอง

เมื่อได้ให้บทพิสูจน์เรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าตามแบบนิรนัย (a priori) แล้ว สปีโนซาก็ได้ทำการพิสูจน์เป็นอุปนัย (a posteriori) ซึ่งท่านพิจารณาเห็นว่าเป็นอิสระต่างหาก ข้อพิสูจน์นี้ก็จะม้ายศคล้ายคลึงกับการให้เหตุผลในเรื่อง “บ่อเกิดอันติมะของสิ่งทั้งหลาย” (The Ultimate Origin of Things) ของไลบ์นิทซ์ ที่นี้การให้เหตุผลก็คือว่า การอธิบายแบบใดๆ ถึงสิ่งใดๆ ก็ตาม ย่อมอาศัยการพูดถึงสาเหตุอื่นๆ ดังนั้นจึงต้องมีการอธิบายย้อนถอยหลังไปไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีอะไรที่จะอธิบายได้อย่างเพียงพอเลย หรือว่ามีภาวะที่จำเป็นอย่างหนึ่ง มิฉะนั้นแล้ว ก็จะไม่มีการมีอยู่จริงๆ เลยอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่าเรามีอยู่ และการอธิบายบางอย่างก็นับว่าเพียงพอ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีภาวะที่จำเป็นอย่างหนึ่ง

แก่นของการให้เหตุผลทั้งปวงนี้ก็คือว่าเพื่อที่จะทำให้จักรวาลเป็นสิ่งที่สามารถรู้ได้ เราจะต้องเข้าใจจักรวาลทั้งหมด และการที่จะเข้าใจจักรวาลทั้งหมดจักรวาลก็ต้องเป็นนิรันดร์ เป็นอนันตะ เป็นระบบที่อธิบายตนเองที่เป็นเอกฐานระบบหนึ่ง

ข้อความที่คัดมาจากหนังสือของสปีโนซา

ตอนที่ ๑ เกี่ยวกับพระเป็นเจ้า : การนิยามความหมาย

๑. “สิ่งที่เกิดเอง” (causa sui) ข้าพเจ้าว่าได้แก่ สิ่งที่สำคัญของมันเป็นเกี่ยวกับความมีความเป็นของมัน หรือสิ่งที่ธรรมชาติของมันเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ นอกจากจะเป็นสิ่งที่มันเป็นเท่านั้น

๒. สิ่งที่เราเรียกว่า “สิ่งที่กำหนดแน่นอนตามชนิดของมัน” (in suo genere

fenit) ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นอาจถูกอีกสิ่งหนึ่งที่มีธรรมชาติอย่างเดียวกันจำกัดขอบเขตได้ เช่นร่างกายที่ว่าเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ ก็เพราะเราเข้าใจร่างกายที่ใหญ่กว่า อีกร่างหนึ่งได้เสมอ ความคิดก็ทำนองเดียวกัน คือเป็นสิ่งที่เราอาจกำหนดขอบเขต โดยอาศัยความคิดอีกความคิดหนึ่งได้ แต่ความคิดจะไปจำกัดขอบเขตร่างกาย หรือ ร่างกายจะไปจำกัดขอบเขตความคิดหาได้ไม่

๓. คำว่า “เนื้อสาร” (Substance) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าได้แก่ สิ่งที่มีเป็นในตัวเอง และเข้าใจได้ก็โดยอาศัยตัวเอง อนึ่ง ข้าพเจ้านามยถึง สิ่งที่มีในภาพเกี่ยวกับสิ่ง นั้นอาจก่อให้เกิดเป็นรูปจำนมาได้อย่างเป็นอิสระจากมโนภาพอื่นๆ

๔. คำว่า “คุณลักษณะ” (Attribute) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าได้แก่ สิ่งที่มีเหตุ-ปัญญาเข้าใจในฐานที่ประกอบขึ้นเป็นสารัตถะสำคัญของเนื้อสาร

๕. คำว่า “ฐานนิยม” (Mode) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าได้แก่ การเปลี่ยนแปลง แก่กับเนื้อสารหรือสิ่งที่มีอยู่ในอะไรบางอย่างนอกเหนือตัวเอง และเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ โดยอาศัยอะไรบางอย่างนอกจากตัวเอง

๖. คำว่า “พระเป็นเจ้า” (God) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าได้แก่ ภาวะที่กำหนดให้ แน่นนอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์ นั่นคือ เนื้อสารที่ประกอบด้วยคุณลักษณะต่างๆ ที่ กำหนดแน่นอนไม่ได้ คุณลักษณะแต่ละอย่างนั้นจะแสดงสารัตถะสำคัญที่เป็น นิรันดร์และที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ออกมา

อธิบาย ที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า กำหนดแน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์นั้น ไม่ใช่ สิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ตามชนิดของมัน ทั้งนี้เพราะว่า เราอาจปฏิเสธอนันต-ภาพแห่งคุณลักษณะของอะไรก็ตามที่เป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ตามชนิดของมัน แต่สำหรับสารัตถะสำคัญของสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์นั้น มีทุกสิ่ง ทุกอย่าง que แสดงสารัตถะสำคัญและไม่เกี่ยวกับการปฏิเสธใดๆ ทั้งสิ้น

๗. สิ่งที่เราเรียกว่า “เป็นเสรี” (Free) ซึ่งมีอยู่ตามลำพังโดยอาศัยความจำเป็น แห่งธรรมชาติของมันเองและตัวมันเท่านั้นที่จะพิจารณากำหนดการกระทำของมันได้ สิ่งหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็น หรือจะว่าเป็นสิ่งที่ถูกบังคับจะเหมาะกว่า ในเมื่อเรา พิจารณากำหนดว่ามีอยู่ และสร้างผลของตนเองขึ้นโดยอาศัยหลักการที่กำหนด ตายตัวและที่พิจารณากำหนดแล้ว

๘. คำว่า “ความเป็นนิรันดร์” (Eternity) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าได้แก่ ความเป็น
มีความเป็นเอง ตราบเท่าที่เราเข้าใจว่า ความเป็นเช่นนั้นจำเป็นจะต้องเกิดจาก
การนิยามสิ่งที่เป็นนิรันดร์เท่านั้น

อธิบาย ความเป็นเช่นนั้นนี้ เราเข้าใจว่าเป็นความจริงนิรันดร์ชนิด
หนึ่งคล้ายๆ กับสารัตถะสำคัญของสิ่งของ และดังนั้น จึงไม่อาจอธิบายโดยอาศัย
ความสืบเนื่องหรือกาลเวลาได้ ทั้งๆ ที่เราอาจเข้าใจความสืบเนื่องโดยไม่ต้องมีการ
เริ่มต้นและอวสานเลยก็ตาม

ความจริงที่ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์

๑. สิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ ย่อมมีอยู่ในตัวเองหรือในสิ่งอื่นๆ อีกสิ่งหนึ่ง ไม่อย่าง
ใดก็อย่างหนึ่ง

๒. สิ่งที่ไม่สามารถเข้าใจได้โดยอาศัยสิ่งอื่นใดนั้น จะต้องเข้าใจได้โดยอาศัย
ตัวเอง

๓. จากสาเหตุที่พิจารณากำหนดได้ที่กำหนดให้นั้น ย่อมจำเป็นจะต้องมีผล
ติดตามมา และอีกประการหนึ่ง ถ้าหากไม่มีสาเหตุที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ใดๆ แล้ว
การที่จะมีผลติดตามมาย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

๔. ความรู้เกี่ยวกับผลย่อมขึ้นอยู่กับการรู้เกี่ยวกับเหตุ และเกี่ยวข้องกับ
ความรู้เกี่ยวกับเหตุนั้น

๕. ในบรรดาสิ่งสองสิ่งที่ไม่มียะร่วมกันนั้น เราย่อมไม่อาจเข้าใจสิ่งหนึ่ง
โดยอาศัยอีกสิ่งหนึ่งได้

๖. ในกรณีที่แท้จะต้องสอดคล้องต้องกันกับอารมณ์ที่ก่อให้เกิดมโนคตินั้น

๗. ถ้าเราสามารถเข้าใจสิ่งใดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่ สารัตถะสำคัญของสิ่งนั้น
ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับความเป็น

ญัตติต่างๆ

ญัตติที่ ๑ เนื้อสารย่อมมีอยู่ในธรรมชาติของมันก่อนที่จะมีอยู่ในการ

แก้ไขเนื้อสาร (วิภาพ)

บทพิสูจน์ จากบทนิยามข้อ ๓ และ ๕ ญัตตินี้ก็เป็นอันชัดเจนแจ่มแจ้งแล้ว

ญัตติที่ ๒ เนื้อสาร ๒ ชนิดที่มีคุณลักษณะต่างกันย่อมไม่มีอะไรเหมือนกัน

บทพิสูจน์ จากบทนิยามข้อ ๓ ก็นับว่าญัตตินี้แจ่มชัดแล้วเช่นกัน เพราะเนื้อสารแต่ละอย่างจะต้องมีอยู่ตัวเอง และจะเข้าใจได้ก็โดยอาศัยตัวเอง อีกประการหนึ่ง มโนภาพเกี่ยวกับเนื้อสารหนึ่งย่อมไม่บังถึงมโนภาพเกี่ยวกับอีกเนื้อสารหนึ่ง

ญัตติที่ ๓ สิ่งทั้งหลายไม่มีอะไรเหมือนกัน ย่อมไม่อาจที่สิ่งหนึ่งจะเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่งได้

บทพิสูจน์ ถ้าสิ่งทั้งหลายไม่มีอะไรเหมือนกันเลย ก็จะเป็นว่า เราไม่อาจเข้าใจสิ่งหนึ่งโดยอาศัยอีกสิ่งหนึ่งได้ (ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อ ๕) และดังนั้นสิ่งหนึ่งจึงไม่อาจเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่งได้ (ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อ ๔) ข.ต.พ.

ญัตติที่ ๔ สิ่งทั้งหลายที่แตกต่างกันสองสิ่งหรือมากกว่านั้น ย่อมเป็นสิ่งที่แตกต่างจากอีกสิ่งหนึ่ง ไม่รู้จักเพราะคุณลักษณะของเนื้อสารนั้นแตกต่างกันหรือการแก้ไขเนื้อสารนั้นแตกต่างกันอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม

บทพิสูจน์ ทุกๆ สิ่งที่มีอยู่ ย่อมมีอยู่ในตัวเองหรือในอะไรบางอย่าง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง (ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อ ๑) นั่นก็คือว่า (โดยอาศัยบทนิยามข้อ ๓ และข้อ ๔) เราจึงไม่ยอมให้มีอะไรเพิ่มจากความเข้าใจเข้ามา นอกจากเนื้อสารและการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเนื้อสารเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงมิได้กำหนดอะไรให้นอกจากความเข้าใจ ซึ่งโดยอาศัยความเข้าใจนี้เองที่เราอาจทำให้เห็นว่า ในสิ่งต่างๆ มากมายหลายอย่างนั้น สิ่งหนึ่งย่อมแตกต่างกับอีกสิ่งหนึ่ง นอกจากเนื้อสาร หรืออีกประการหนึ่ง (ดูความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อ ๔) คุณลักษณะและการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อสารทั้งหลายเท่านั้น ข.ต.พ.

ญัตติที่ ๕ ในจักรวาลนี้ไม่อาจมีเนื้อสารสองอย่างหรือมากกว่าสอง ที่มีธรรมชาติ หรือคุณลักษณะอย่างเดียวกัน

บทพิสูจน์ ถ้าเรายอมให้มีเนื้อสารที่แตกต่างกันมากมาย เราก็ต้องทำให้เนื้อสารเหล่านั้นแตกต่างกัน จะโดยความแตกต่างแห่งคุณลักษณะของมัน หรือโดยความแตกต่างแห่งการเปลี่ยนแปลงแก้ไขของมันแต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม (ญัตติที่ ๔) ถ้าหากโดยอาศัยความแตกต่างแห่งคุณลักษณะของเนื้อสารทั้งหลายเท่านั้น เราก็ต้องยอมรับว่า ไม่อาจมีอะไรมากไปกว่าเนื้อสารหนึ่งที่มีคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง แต่โดยอาศัยความแตกต่างแห่งการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อสาร เพราะตามธรรมดาแล้ว เนื้อสารมีอยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อสาร (ญัตติที่ ๑) ก็จะมีผลติดตามมาว่า เมื่อทั้งเรื่องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อสารเสีย และพิจารณาเนื้อสารในตัวมันเอง นั่นคือเป็นความจริง (บทนิยามข้อ ๓ และ ๖) ว่าเราไม่อาจเข้าใจเนื้อสารหนึ่งว่าแตกต่างจากเนื้อสารอีกอย่างหนึ่งได้ นั่นคือ (โดยอาศัยญัตติที่ ๔) ก็ยอมไม่อาจยอมให้มีเนื้อสารมากมายหลายอย่างนอกจากเนื้อสารเดียวเท่านั้น ข.ต.พ.

ญัตติที่ ๖ เนื้อสารอย่างหนึ่งไม่อาจเกิดจากเนื้อสารอีกอย่างหนึ่งได้

บทพิสูจน์ นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ที่ว่าในจักรวาลจะมีเนื้อสาร ๒ อย่างที่มีคุณลักษณะอย่างเดียวกันคือ มีอะไรบางอย่างที่เหมือนกัน (ญัตติที่ ๒) และดังนั้น (ญัตติที่ ๓) เนื้อสารหนึ่งไม่อาจเป็นสาเหตุของเนื้อสารอีกอย่างหนึ่ง ทั้งเนื้อสารหนึ่งก็ไม่อาจสร้างเนื้อสารอีกอย่างหนึ่งได้ ข.ต.พ.

บทเทียบ ดังนั้น ผลก็จะมิใช่ เนื้อสารหนึ่งไม่อาจเกิดจากสิ่งใดๆ นอกเหนือตัวมันเองได้ ทั้งนี้เพราะในจักรวาล ไม่มีอะไรนอกจากเนื้อสารและการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเนื้อสาร (ดังที่ปรากฏจากความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อ ๑ และ บทนิยามข้อ ๓ และข้อ ๕) บัดนี้ (โดยอาศัยญัตติสุดท้าย) เนื้อสารไม่อาจเกิดจากเนื้อสารอีกอย่างหนึ่งได้ เพราะฉะนั้น เนื้อสารจึงไม่อาจเกิดจากสิ่งใดที่อยู่นอกเหนือตัวมันเองได้ ข.ต.พ. ข้อนี้ยังแสดงให้เห็นอย่างเรียบง่ายแล้วยิ่งขึ้นโดยอาศัยความขัดแย้งกันที่เหลวไหลน่าหัวเราะ เพราะถ้าหากเนื้อสารเกิดจากสาเหตุภายนอก ความรู้เกี่ยวกับเนื้อสารก็คงจะขึ้นอยู่กับความรู้เกี่ยวกับสาเหตุของมัน (ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อ ๔) และ (โดยอาศัยบทนิยามข้อ ๓) ตัวมันเองก็คงไม่เป็นเนื้อสาร

ญัตติที่ ๑ ความเป็นจริงขึ้นอยู่กับธรรมชาติแห่งเนื้อสาร

บทพิสูจน์ เนื้อสารไม่อาจเกิดจากสิ่งใดภายนอก (บทเทียบญัตติที่ ๖) เพราะฉะนั้น เนื้อสารก็ต้องเป็นสาเหตุของตัวมันเอง นั่นก็คือว่า สาเหตุที่สำคัญของเนื้อสารจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับความเป็นจริง หรือความเป็นจริงต้องอาศัยธรรมชาติของเนื้อสาร

ญัตติที่ ๒ เนื้อสารทุกชนิดเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ อย่างจำเป็น

บทพิสูจน์ อาจมีเนื้อสารหนึ่งเท่านั้นที่มีคุณลักษณะเป็นเอกลักษณ์ และความเป็นจริงเกิดจากธรรมชาติแห่งเนื้อสารนั้น (ญัตติที่ ๑) เพราะฉะนั้น ธรรมชาติของเนื้อสารจึงเกี่ยวข้องกับความเป็นจริงในฐานะที่เป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้หรือกำหนดแน่นอนไม่ได้ อย่างใดอย่างหนึ่ง เนื้อสารมีได้มีอยู่ในฐานะเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ เพราะ (โดยอาศัยบทนิยามข้อ ๒) มิฉะนั้นแล้วเนื้อสารก็คงถูกอะไรบางอย่างชนิดเดียวกันจำกัดขอบเขตไว้ ซึ่งก็คงมีอยู่อย่างจำเป็นด้วยเหมือนกัน (ญัตติที่ ๑) และก็จะจะมีเนื้อสาร ๒ ชนิดที่มีคุณลักษณะเป็นเอกลักษณ์กันซึ่งนับว่าเป็นเรื่องเหลวไหลน่าหัวเราะ (ญัตติที่ ๕) เพราะฉะนั้น เนื้อสารย่อมมีอยู่ในฐานะเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ ข.ต.พ.

หมายเหตุ ๑ โดยเหตุที่ความเป็นจริงที่กำหนดแน่นอนได้เกี่ยวข้องกับ การปฏิเสธเป็นบางส่วน และความเป็นจริงที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ ก็เป็นการ ยืนยันธรรมชาติที่กำหนดให้สมบูรณ์ ก็ย่อมจะมีผลติดตาม (จากญัตติที่ ๑ เท่านั้น) ว่าเนื้อสารทุกชนิดเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ อย่างจำเป็น

หมายเหตุ ๒ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า จะต้องเป็นความยากลำบากสำหรับ พวกที่ติดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ อย่างลวกๆ และไม่มีความคุ้นเคยที่จะทราบสิ่งเหล่านั้น โดยอาศัยสาเหตุแรกๆ ของมัน เพื่อที่จะได้เข้าใจการสาธิต ข้อเสนอนี้ ๗ เพราะ บุคคลเช่นนั้นย่อมไม่ทำความเข้าใจการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเนื้อสารกับตัว เนื้อสารเอง และไม่รู้เรื่องอาการที่สร้างสิ่งทั้งหลายขึ้นมา เพราะฉะนั้น พวกเขาจึง ถือว่าการเริ่มต้นซึ่งพวกเขาสังเกตเห็นในอารมณที่เป็นธรรมชาติเป็นคุณลักษณะ ของเนื้อสาร พวกที่ไม่รู้จักสาเหตุที่แท้จริงย่อมทำให้เกิดความสับสนอย่างเต็มที่ คือ อาจคิดว่าต้นไม้อาจพูดได้ เช่นเดียวกับคน มนุษย์อาจเกิดมาจากหินและจากเมล็ด

พืชได้ และพวกเขาจะสร้างจินตภาพเอาไว้ว่า เราอาจเปลี่ยนรูปฟอร์มใดๆ ให้เป็นรูปฟอร์มอย่างอื่นได้ ดังนั้น พวกที่ทำให้ธรรมชาติ ๒ อย่างคือ ธรรมชาติที่เป็นทิพย์ และธรรมชาติที่เป็นของมนุษย์สับสน ย่อมทำให้กิเลสแบบของมนุษย์เป็นคุณลักษณะของเทวดา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตราบเท่าที่พวกเขายังไม่ทราบว่ามีกิเลสเกิดในจิตได้อย่างไรอยู่ แต่ถ้าประชาชนพิจารณาธรรมชาติของเนื้อสาร พวกเขา ก็คงไม่มีความสงสัยเกี่ยวกับความจริงของญัตติที่ ๗ เป็นแน่ ตามข้อเท็จจริงแล้ว ญัตตินี้คงจะเป็นความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่เป็นสากลอย่างหนึ่งและถือว่าเป็นความจริงที่ประจักษ์ (truism) อย่างหนึ่ง เพราะคำว่า เนื้อสาร นี้เราคงเข้าใจว่าได้แก่อะไรที่มีอยู่ในตัวเอง และเป็นสิ่งที่เราจะเข้าใจได้ก็โดยทางตัวเอง หรือเข้าใจว่าเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีได้อาศัยความรู้เกี่ยวกับสิ่งอื่นใดมากกว่า ส่วนคำว่า การเปลี่ยนแปลงแก้ไข นั้นหมายถึงสิ่งที่มีอยู่ในอะไรบางอย่างที่อยู่ภายนอกตัวเอง และมโนภาพเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขนั้นเกิดเป็นรูปร่างขึ้นมาโดยอาศัยมโนภาพเกี่ยวกับสิ่งที่การเปลี่ยนแปลงแก้ไขอาศัยอยู่ เพราะฉะนั้น เราจึงอาจมีมโนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขซึ่งเป็นสิ่งที่มิได้มีเป็น เพราะแม้ว่ามโนคติทั้งหลายอาจไม่มีความมีความเป็น "ที่ประจักษ์" ได้นอกจากพหุติปัญญาที่เป็นตัวเข้าใจนอกจากนั้นสารัตถะสำคัญของมโนคติเหล่านั้นยังเกี่ยวข้องอยู่ในอะไรบางอย่างที่อยู่ภายนอกตัวมันเองที่เราอาจเข้าใจในมโนคติเหล่านั้นได้โดยอาศัยสิ่งนั้น ความจริงเกี่ยวกับเนื้อสารมิได้มีอยู่ภายนอกจิต เพราะเราจะเข้าใจเนื้อสารเหล่านั้นได้โดยทางเนื้อสารเหล่านั้นนั่นแหละ เพราะฉะนั้น ผู้ที่กล่าวว่า เขามีมโนคติเกี่ยวกับเนื้อสารที่กระฉ่างแจ่มและแจ่มชัด นั่นคือแท้จริง แต่เขาไม่แน่ใจว่าเนื้อสารเช่นนั้นมิใช่หรือไม่ ก็คงเป็นอย่างเดียวกับคนที่กล่าวว่า เขาไม่มิมโนคติที่แท้จริง แต่ไม่แน่ใจว่าในคตินั้นผิดหรือไม่ (ถ้าพิจารณาสักเล็กน้อยก็จะทำให้ข้อนี้กลายเป็นเรื่องพื้นๆ ได้) หรือถ้าหากใครก็ตามยืนยันว่า เนื้อสารเป็นสิ่งที่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา มันก็เป็นแบบเดียวกับที่กล่าวว่า มโนคติที่ผิดเป็นมโนคติที่ถูกต้องนั่นแหละ เมื่อกล่าวโดยย่อๆ ก็คือ เป็นความเหลวไหลน่าหัวเราะสุดยอติเดียว แล้วจำเป็นที่เราจะต้องยอมรับว่า ความมีความเป็นของเนื้อสารในฐานะที่เป็นสารัตถะสำคัญของเนื้อสารเป็นความจริงนิรันดร์อย่างหนึ่ง และดังนั้น เราอาจสรุปโดยอาศัย กระ

บวณการการให้เหตุผลอีกอย่างหนึ่งว่ามีเนื้อสารทำนองนั้นอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ข้าพเจ้าคิดว่าเราอาจใช้การให้เหตุผลที่เป็นประโยชน์ได้ทันที และเพื่อที่จะดำเนินการไปด้วยการสาธิตอย่างสม่ำเสมอ เราจะต้องตั้งข้อเสนอมว่า

๑. การนิยามสิ่งหนึ่งที่ถูกต้องย่อมไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งใดๆและไม่แสดงสิ่งใดๆ ออกมา นอกเหนือไปจากสภาวะของสิ่งทีนิยามแล้ว จากข้อนี้ก็จะมีผลต่อไปว่า

๒. ไม่มีคำนิยามใดๆ ป่งถึงหรือแสดงออก ซึ่งสิ่งที่เป็นปัจเจกจำนวนหนึ่ง ด้วยเหตุที่คำนิยามนั้นมีได้แสดงอะไรออกมานอกเหนือสภาวะของสิ่งที่ถูกนิยามเลย ตัวอย่างเช่น การนิยามคำว่า สามเหลี่ยม ย่อมไม่แสดงอะไรออกมานอกเหนือไปจากสภาวะที่แท้จริงของสามเหลี่ยมเลย มันมิได้ป่งถึงสามเหลี่ยมที่มีจำนวนที่ระบุลงไปใดๆ เลย

๓. ไม่จำเป็นที่สิ่งที่มีเป็นที่เป็นปัจเจกแต่ละสิ่งจะมีเหตุว่าทำไมมันจึงควรมีเป็นด้วย

๔. สาเหตุแห่งความมีเป็นนี้ จะต้องมิอยู่ในสภาวะและในคำนิยามของสิ่งที่ถูกนิยาม หรือจะต้องได้รับการยืนยันต่างหากจากคำนิยามเช่นนั้น แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ก็จะมีผลติดตามมาว่า ถ้าหากจำนวนของสิ่งต่างๆ ที่เป็นปัจเจกกำหนดให้มีอยู่ในธรรมชาติ ก็จะต้องมีสาเหตุบางอย่าง เพื่อความมีความเป็นของจำนวนนั้นจริงๆ ไม่มากก็น้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ถ้าในจักรวาลมีคนอยู่ ๒๐ คน (เพื่อจะให้ง่ายเข้า ข้าพเจ้าจะสมมุติว่าคนเหล่านั้นมีอยู่พร้อมๆ กันและไม่มีบรรพบุรุษใดๆ เลย) และเราต้องการให้เหตุผลเกี่ยวกับความมีอยู่ของชาย ๒๐ คนนี้ ก็ดูจะไม่เป็นการเพียงพอที่จะแสดงสาเหตุแห่งความมีอยู่ของมนุษย์โดยทั่วๆ ไป เราจะต้องแสดงให้เห็นเหตุผลว่า ทำไมจึงมีมนุษย์อยู่ ๒๐ คนจริงๆ ด้วย ไม่มากไม่น้อยกว่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะว่าจะต้องมีสาเหตุเพื่อที่ความมีความเป็นของปัจเจกบุคคลแต่ละคนด้วย บัดนี้เราไม่สามารถบรรจสาเหตุนี้ไว้ในสภาวะที่แท้จริงของมนุษย์ได้ เพราะการนิยามคำมนุษย์ที่ถูกต้องนั้นไม่เกี่ยวข้องกับพิจารณาจำนวน ๒๐ ใดๆ เลย ดังนั้น เราก็จำเป็นจะต้องแสวงหาสาเหตุเพื่อความมีเป็นของมนุษย์ทั้ง ๒๐ คนเหล่านี้ และสาเหตุเพื่อความมีเป็นของมนุษย์แต่ละคน

ภายนอกปัจเจกบุคคลแต่ละคนด้วย เพราะฉะนั้น เราอาจวางกฎเด็ดขาดลงไปได้ว่า ทุกๆ สิ่งซึ่งอาจประกอบด้วยสิ่งที่เป็นปัจเจกหลากหลาย จะต้องมีสาเหตุภายนอก และดังที่ได้แสดงไว้แล้วว่า ความมีความเป็นเกี่ยวกับสภาวะของเนื้อสาร และจากการนิยามคำว่า เนื้อสาร นั้นเอง ความมีความเป็นก็ต้องเป็นสิ่งที่อาจทราบได้โดยพิจารณาเหตุผล (อนุมานเอาได้) แต่จากการนิยามคำว่า เนื้อสาร นั้นเอง (ดังที่ได้แสดงไว้แล้ว หมายเหตุ ๒, ๓) เราไม่อาจอ้างถึงความมีอยู่ของเนื้อสารมากมายหลายอย่างได้ เพราะฉะนั้น จึงมีผลตามมามีเนื้อสารที่มีสภาวะเหมือนกันเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ช.ต.พ.

ยุติติที่ ๘ สิ่งหนึ่งยังมีความแท้จริงหรือภาวะมากเท่าใด คุณลักษณะของมันก็ย่อมมีจำนวนมากขึ้นเท่านั้น

ยุติติที่ ๑๐ เราต้องเข้าใจคุณลักษณะที่เป็นปัจเจกแต่ละคุณลักษณะของเนื้อสารหนึ่ง โดยอาศัยตัวมันเอง

บทพิสูจน์ คุณลักษณะหนึ่งก็คือสิ่งที่พหุปัญญาเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อสารในฐานะที่ก่อให้เกิดสภาวะสำคัญของเนื้อสารนั้น (บทนิยาม ข้อ ๔) และเพราะฉะนั้น เราจะต้องเข้าใจได้โดยอาศัยเนื้อสารนั่นเอง (บทนิยามข้อ ๓) ช.ต.พ.

หมายเหตุ ดังนั้นจึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า แม้ว่าความจริงเราจะเข้าใจคุณลักษณะ ๒ อย่างว่าแตกต่างกัน นั่นคือคุณลักษณะหนึ่งไม่ได้รับการช่วยเหลือจากคุณลักษณะอีกอย่างหนึ่งเลย เพราะฉะนั้น เราจึงยังไม่สามารถสรุปได้ว่าคุณลักษณะทั้งสองได้ก่อให้เกิดภาวะ (entities) ๒ อย่าง หรือเนื้อสารที่แตกต่างกัน ๒ ประการ เพราะมันเป็นธรรมชาติของเนื้อสารที่ว่า คุณลักษณะของเนื้อสารแต่ละอย่าง เราจะเข้าใจได้ก็โดยอาศัยตัวคุณลักษณะนั่นเอง ด้วยเหตุที่คุณลักษณะทั้งปวงที่เนื้อสารมีนั้นได้มีอยู่ในเนื้อสารนั้นพร้อมกันเสมอไป และไม่มีคุณลักษณะใดสร้างคุณลักษณะอีกอย่างหนึ่งขึ้นมาเลย แต่ว่าแต่ละคุณลักษณะจะแสดงความแท้จริงหรือภาวะของเนื้อสารออกมา จึงนับว่าห่างไกลจากความเหลวไหลที่นำหวัระในอันที่จะถือว่า เนื้อสารหนึ่งมีคุณลักษณะหลายๆ อย่าง เพราะในธรรมชาตินั้นไม่มีอะไรที่จะแจ่มชัดยิ่งไปกว่าที่ว่าภาวะแต่ละภาวะและทุกๆ ภาวะนั้น เราจะเข้าใจได้ก็เฉพาะภายในคุณลักษณะบางอย่าง และว่าความ

แท้จริงหรือภาวะของมันย่อมเป็นส่วนหนึ่งกับจำนวนคุณลักษณะของมันที่แสดง
ความจำเป็นหรือนิรันดร์ภาพและอนันตภาพออกมา ดังนั้น จึงเป็นที่แจ่มชัดอย่าง
เหลือหลายที่ว่า ภาวะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ อย่างสมบูรณ์จำเป็นที่เราต้อง
นิยามว่าเกิดจากคุณลักษณะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ ซึ่งแต่ละคุณลักษณะจะ
แสดงสภาวะที่สำคัญที่เป็นนิรันดร์และเป็นอนันตภาพอย่างออกมา

ถ้าหากบัดนี้จะมีใครสักคนถามว่า จะต้องใช้นิมิตอะไรเขาจึงจะสามารถ
แยกแยะเนื้อสารที่แตกต่างกันออกจากกันได้ ก็ขอให้เขาอ่านญัตติต่อไปนี้ซึ่งจะ
แสดงให้เห็นว่า ในจักรวาล มีเนื้อสารเพียงอย่างเดียวเท่านั้น และว่าเนื้อสารนั้น
เป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ อย่างสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้เขาคงแสวงหานิมิตนั้น
โดยมิได้ผลอะไรเลย

ญัตติที่ ๑๑ พระเป็นเจ้าหรือเนื้อสารที่ประกอบด้วยคุณลักษณะที่กำหนด
ไม่ได้ ซึ่งคุณลักษณะแต่ละอย่างจะแสดงลักษณะที่เป็นสภาวะสำคัญนิรันดร์
และที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ ออกมานั้นจำเป็นจะต้องมีอยู่

บทพิสูจน์ ถ้าหากท่านปฏิเสธญัตตินี้ ถ้าหากจะเป็นไปได้ก็จงเข้าใจเถิดว่า
ไม่มีพระเป็นเจ้าอยู่จริงแล้ว (ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ ข้อ ๗) สภาวะสำคัญ
ของพระองค์ก็ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ แต่ข้อนี้ (ญัตติที่ ๗) นับว่าเหลวไหล
มาก เพราะฉะนั้น พระเป็นเจ้าจำเป็นจะต้องมีอยู่ ข.ต.พ.

บทพิสูจน์อีกบทหนึ่ง เราควรกำหนดสาเหตุหรือเหตุผลอย่างหนึ่งสำหรับ
แต่ละสิ่งว่าทำไมมันจึงมีอยู่ หรือทำไมมันจึงไม่มีอยู่ ตัวอย่างเช่น ถ้าหากมีรูปสาม
เหลี่ยมรูปหนึ่ง ก็จำเป็นต้องมีเหตุผลหรือสาเหตุอย่างหนึ่งในการที่มีรูปสามเหลี่ยมนั้น
ถ้าหากรูปสามเหลี่ยมนั้นไม่มีอยู่ ก็จะต้องมีเหตุผลหรือสาเหตุที่ทำให้มันไม่มีอยู่
หรือที่เอาความมีอยู่ออกไปจากมัน บัดนี้เหตุผลหรือสาเหตุนี้จะต้องเอาบรรจุไว้ใน
ธรรมชาติของสิ่งนั้นหรือภายนอกสิ่งนั้น ตัวอย่างเช่น เหตุผลที่ว่าทำไมจึงไม่มี
วงกลมที่เป็นจัตุรัสก็ได้มีแสดงอยู่ตามธรรมชาติของมันแล้ว ทั้งนี้ก็เป็นเพียงเพราะ
มันเกี่ยวข้องกับความจริงที่ขัดแย้งกัน อีกประการหนึ่ง ความมีอยู่ของเนื้อสารก็เกิดมา
จากธรรมชาติของเนื้อสารนั่นเอง เพราะมันเกี่ยวข้องกับความจริงที่มีความเป็น (โปรดดู
ญัตติที่ ๗) แต่เหตุผลที่ว่า ทำไมวงกลมหรือสามเหลี่ยมจึงมีอยู่ หรือทำไม

วงกลมหรือสามเหลี่ยมจึงไม่มีอยู่ หากได้เกิดจากธรรมชาติของมันไม่ แต่ทว่าเกิดจากระเบียบแห่งธรรมชาติที่มีตัวตนสากลเพราะจากข้อนี้เองก็จะมีผลติดตามมาว่าสามเหลี่ยมจะต้องมีอยู่ หรือเป็นไปไม่ได้ ที่สามเหลี่ยมอาจมีอยู่ในขณะนี้ แต่ข้อนี้ก็ เป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัวแล้ว จากข้อนี้เองก็จะมีผลต่อไปว่า สิ่งที่จะจำเป็นจะต้องมีอยู่ย่อมเกี่ยวข้องกับที่ว่าไม่มีเหตุผลหรือสาเหตุใดที่กีดกันไม่ให้มันมีอยู่ได้ ดังนั้น ถ้าหากไม่มีเหตุผลหรือสาเหตุที่จะกีดกันความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าหรือเอาความมีอยู่ไปจากพระเป็นเจ้า เราก็จะสรุปได้โดยแท้ว่า พระองค์จำเป็นจะต้องมีอยู่ แต่ถ้าจะมีเหตุผลหรือสาเหตุเช่นนั้น เหตุผลหรือสาเหตุนั้นก็จะต้องมีในธรรมชาติของพระเป็นเจ้าหรืออยู่ภายนอกธรรมชาติของพระองค์อย่างใดอย่างหนึ่ง นั่นคือจะมีอยู่ในเนื้อสารหรือธรรมชาติอีกอย่างหนึ่ง เพราะถ้าหากเหตุผลมีอยู่ในเนื้อสารอีกอย่างหนึ่งของธรรมชาติเดียวกันแล้วไซ้ จากข้อเท็จจริงนี้ เราก็จะต้องยอมรับว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริง แต่เนื้อสารของธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งมิได้มีอะไรที่เหมือนกับพระเป็นเจ้าเลย (กฎข้อที่ ๒) เพราะฉะนั้น จึงไม่อาจให้ความมีอยู่แก่พระองค์หรือเอาความมีอยู่ไปจากพระองค์ได้ และโดยเหตุที่เหตุผลหรือสาเหตุที่คงจะนำความมีอยู่ไปจากพระเป็นเจ้าไม่อาจอยู่ภายนอกธรรมชาติอันเป็นทิพย์คือธรรมชาติของพระเป็นเจ้าได้ ถ้าหากพระเป็นเจ้าไม่ทรงมีอยู่จริงๆ เหตุผลหรือสาเหตุนั้นก็จำเป็นจะต้องมีอยู่ในธรรมชาติของพระองค์เอง และข้อนี้ก็คงจะเป็นการขัดแย้งกันอยู่ในตัว แต่การที่จะยืนยันภาวะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ และสมบูรณ์อย่างที่สุดว่ามีอยู่ในสิ่งทั้งปวงนั้น เป็นสิ่งที่น่าขบขันอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะภายในหรือภายนอกพระเป็นเจ้า ย่อมไม่มีสาเหตุหรือเหตุผลใดๆ ที่เอาความมีอยู่ไปจากพระองค์ได้ และดังนั้นพระเป็นเจ้าก็จำเป็นจะต้องมีอยู่จริง ช.ต.พ.

บทพิสูจน์อีกบทหนึ่ง ความไม่สามารถที่จะมีอยู่ก็คือความไม่มีอำนาจและความสามารถที่จะมีอยู่ก็คืออำนาจ (ดังที่ประจักษ์อยู่ในตัวแล้ว) นั่นเอง และถ้าสิ่งที่จำเป็นจะต้องมีอยู่ประกอบด้วยสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้เท่านั้น แล้วสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ทั้งหลาย ก็ย่อมมีอำนาจมากกว่าภาวะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ อย่างสมบูรณ์ และข้อนี้ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัวแล้วย่อมนับว่าเป็นสิ่งที่น่าขบขันยิ่ง เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอะไรเลยมีอยู่ หรือไม่จำเป็นที่ภาวะที่กำหนด

แน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์จะต้องมีอยู่แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ว่าเรามีอยู่ จะในตัวเราเองหรือในบางสิ่งบางอย่างที่จำเป็นจะต้องมีอยู่ อย่างใดอย่างหนึ่ง (โปรดดูความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ ข้อ ๑ และกฎข้อที่ ๗) เพราะฉะนั้น ภาวะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์ นั่นคือพระเป็นเจ้า (บทนิยามที่ ๖) จึงจำเป็นต้องมีอยู่จริง ข.ต.พ.

หมายเหตุ ในบทพิสูจน์บทสุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าประสงค์จะแสดงถึงความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าตามแบบอุปนัย ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น และมีใช่เพราะความมีอยู่ของพระเป็นเจ้ามิได้เกิดจากพื้นฐานเดียวกันตามแบบนิรนัย เพราะโดยเหตุที่ความสามารถที่จะมีอยู่เป็นอำนาจก็ย่อมมีเหตุผลสืบมาว่า ความแท้จริงมีอยู่ กับธรรมชาติของสิ่งใดๆมากเท่าใดอำนาจที่มันจะมีเพื่อความมีอยู่ก็ยิ่งมากเท่านั้น และดังนั้นภาวะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์ หรือพระเป็นเจ้าจึงมีอำนาจแห่งความมีอยู่ที่กำหนดแน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์จากตัวเอง และโดยเหตุนี้ ก็ชื่อว่ามีความมีอยู่อย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม บางทีจะมีคนเป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถมองเห็นพลังแห่งบทพิสูจน์นี้ได้ง่ายนัก เพราะเขาเหล่านั้นคุ้นเคยกับการพิจารณาสิ่งเหล่านั้นซึ่งหลั่งไหลมาจากสาเหตุภายนอก พวกเขาจึงมองเห็นสิ่งเหล่านี้ซึ่งสร้างขึ้นมาได้โดยง่ายคือเป็นได้โดยง่าย ว่าเสื่อมสลายไปได้โดยง่าย และอีกประการหนึ่ง พวกเขาย่อมพิจารณาตัดสินสิ่งเหล่านั้นให้เป็นสิ่งที่พวกเขาพบว่ามีคุณลักษณะมากกว่า คือให้เป็นสิ่งที่มีได้มีอยู่อย่างง่าย ได้ยากยิ่งขึ้น แต่ความจริงเพื่อที่จะทำให้เขาเหล่านั้นพ้นจากอคติความลำเอียง ในที่นี้ข้าพเจ้าจึงไม่ปรารถนาจะแสดงให้เห็นว่าข้อความว่า "สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างรวดเร็วย่อมสลายไปโดยเร็ว" นี้ถูกต้องโดยอาการใดหรือโดยเหตุผลข้อใด หรือแม้ในการพิจารณาธรรมชาติทั้งหมดไม่ว่าสิ่งทั้งปวงจะยากเท่าๆ กันหรือไม่ก็ตาม แต่ก็พอจะตั้งข้อสังเกตได้ว่า ณ ที่นี้ข้าพเจ้ามิได้พูดถึงสิ่งต่างๆ ที่เกิดจากสาเหตุภายนอก แต่พูดถึงเนื้อหาสาระที่ไม่อาจสร้างจากสาเหตุภายนอกใดๆ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะสิ่งเหล่านั้นซึ่งเกิดจากสาเหตุภายนอก ไม่ว่าจะเป็นประกอบด้วยส่วนต่างๆ มากมาย หรือเพียงสองสามอย่างก็ตาม ไม่ว่าจะสมบูรณ์หรือแท้จริงอะไรก็ตาม ที่สิ่งเหล่านั้นมี ก็มีเพราะเหตุผลแห่งสาเหตุภายนอกของมันเท่านั้น และเพราะฉะนั้น ความมีอยู่ของสิ่ง

เหล่านั้นจึงเกิดจากความสมบูรณ์ของสาเหตุภายนอกอย่างเดียวมิได้เกิดจากสาเหตุของตนเองเลย หนึ่ง ไม่ว่าความสมบูรณ์ชนิดใดที่เนื้อสารอาจมี ก็หาได้อาศัยสาเหตุภายนอกไม่ ซึ่งก็ไม่มีอะไรนอกไปจากสารัตถะสำคัญของเนื้อสารเลย แล้วความสมบูรณ์ก็มีได้มีเพราะสิ่งสิ่งหนึ่ง แต่ตรงข้าม ความสมบูรณ์กลับให้ความมีอยู่แก่สิ่งนั้น แต่ความไม่สมบูรณ์นำเอาความมีอยู่นั้นไป และดังนั้นเราก็ไม่สามารถแน่ใจเกี่ยวกับความมีอยู่ของสิ่งใดๆ มากไปกว่าแน่ใจถึงเรื่องความมีอยู่ของภาวะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้และผลสมบูรณ์จริงๆ นั่นคือพระเป็นเจ้า โดยเหตุที่สารัตถะสำคัญของพระองค์ไม่รวมเอาความไม่สมบูรณ์ทั้งปวงไว้เลย และเกี่ยวข้องกับความสมบูรณ์อย่างที่สุด ซึ่งโดยอาศัยความสมบูรณ์นั่นเอง จึงทำให้สารัตถะสำคัญนั้นทำให้สาเหตุแห่งความสงสัยเกี่ยวกับความอยู่ของพระเป็นเจ้าหมดไป และให้แน่นอนที่สุด ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าจะสำแดงให้ปรากฏได้โดยให้ความสนใจเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ยุติติที่ ๑๒ เราไม่อาจเข้าใจคุณลักษณะใดๆ ของเนื้อสารหนึ่งอย่างแท้จริง ซึ่งจากคุณลักษณะนั้นเองจะมีผลต่อมาว่า เราอาจแบ่งเนื้อสารออกเป็นส่วนย่อยต่างๆ ได้

ยุติติที่ ๑๓ เนื้อสารที่กำหนดแน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์เป็นสิ่งที่แบ่งแยกมิได้

ยุติติที่ ๑๔ นอกจากพระเป็นเจ้าแล้ว เราไม่อาจยอมรับหรือเข้าใจเนื้อสารใดๆ ได้เลย

บทเทียบที่ ๑ ดังนั้นจึงมีผลสืบมาอย่างชัดแจ้งว่า พระเป็นเจ้าทรงเป็นหนึ่งในและเป็นเอก นั่นคือ (บทนิยามที่ ๖) ในธรรมชาติมีเนื้อสารอยู่เพียงหนึ่งเท่านั้น และเนื้อสารนั้นเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์ ดังที่เราทราบมาแล้วในหมายเหตุ ของยุติติที่ ๑๐

บทเทียบที่ ๒ ในขั้นที่สอง ก็จะมีผลสืบมาว่า การกินที่และความคิดย่อมเป็นคุณลักษณะของพระเป็นเจ้าหรือเป็นวิภาพแห่งคุณลักษณะของพระเป็นเจ้า ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง

ยุติติที่ ๑๕ อะไรก็ตามที่มีอยู่ ย่อมมีอยู่ในพระเป็นเจ้า ถ้าปราศจาก

๑๑๖

เบเนดิกต์ เดอ สปิโนซา

พระเป็นเจ้าของเจ้าเสียแล้ว ก็ไม่อาจมีอะไรหรือไม่อาจเข้าใจอะไรได้เลย

อรรถาธิบายที่ ๑๖ จากความจำเป็นเกี่ยวกับธรรมชาติที่เป็นทิพย์ ก็จำเป็นต้องมีสิ่งต่างๆ นับจำนวนไม่ถ้วนติดตามมาในวิถีทางต่างๆ นับไม่ถ้วนเช่นกัน นั่นคือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงย่อมตกอยู่ในอาณาจักรแห่งพุทธิปัญญาที่กำหนดแน่นอนไม่ได้

บทพิสูจน์ อรรถาธิบายนี้จะแจ่มแจ้งแก่ทุกๆ คนที่จำได้ว่า จากบทนิยามสิ่งใดๆ ที่ท่านกำหนดให้ พุทธิปัญญาย่อมอนุมานไปถึงสภาวลักษณะต่างๆ มากมาย ที่จำเป็นจะต้องเกิดจากการนิยามนั้นอย่างแท้จริง (นั่นคือจากสารัตถะสำคัญของสิ่งที่แท้จริงของสิ่งที่ถูกนิยาม) และพุทธิปัญญาก็จะอนุมานไปถึงสภาวลักษณะต่างๆ อย่างได้ส่วนกันยิ่งขึ้น ในฐานะที่การนิยามสิ่งนั้นๆ ย่อมแสดงออกซึ่งความแท้จริงมากยิ่งขึ้น นั่นคือได้ส่วนกันในฐานะสารัตถะสำคัญของสิ่งที่ถูกนิยามเกี่ยวข้องกับความจริงมากขึ้น บัดนี้ในฐานะที่ธรรมชาติทิพย์มีคุณลักษณะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้อย่างสมบูรณ์ (โดยอาศัยบทนิยามที่ ๖) ซึ่งบรรดาคุณลักษณะเหล่านี้แต่ละคุณลักษณะจะแสดงออกซึ่งสารัตถะสำคัญที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ตามชนิดของมัน ก็มีผลสืบมาว่า จากความจำเป็นเกี่ยวกับธรรมชาติของคุณลักษณะนั้น ก็จำเป็นจะต้องมีสิ่งต่างๆ มีจำนวนนับไม่ถ้วนเป็นผลติดตามมา (นั่นคือ ทุกสิ่งทุกอย่างก็อาจตกอยู่ในมณฑลแห่งพุทธิปัญญาที่กำหนดแน่นอนไม่ได้)

บทเทียบที่ ๑ ดังนั้นก็ย่อมเป็นผลติดตามมาว่าพระเป็นเจ้าของเจ้าทรงเป็นสาเหตุที่เพียงพอของสิ่งทั้งปวงที่อาจตกอยู่ในมณฑลแห่งพุทธิปัญญาที่กำหนดแน่นอนไม่ได้

บทเทียบที่ ๒ ทั้งจะมีผลต่อมาว่า พระเจ้าของเจ้าทรงเป็นสาเหตุในพระองค์เอง และมีได้ทรงเป็นสาเหตุโดยผ่านสหสมบัติแห่งธรรมชาติของพระองค์เลย

บทเทียบที่ ๓ และจะมีผลต่อมาอีกว่า พระเจ้าของเจ้าทรงเป็นปฐมเหตุสมบูรณ์

อรรถาธิบายที่ ๑๗ พระเจ้าของเจ้าทรงกระทำตามกฎเกี่ยวกับธรรมชาติของพระองค์อย่างเดียวเท่านั้น มิได้ถูกใครบังคับเลย

บทเทียบที่ ๑ ดังนั้นจึงมีผลสืบมาว่าย่อมไม่มีสาเหตุใดๆ ไม่ว่าจะเป็นภายในพระเจ้าของเจ้าหรือภายนอกพระองค์แต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ที่อาจยุยงให้พระองค์ทรงกระทำ นอกจากความสมบูรณ์แห่งธรรมชาติของพระองค์เองเท่านั้น

บทเทียบที่ ๒ ดังนั้นก็มีผลต่อมาอีกว่า พระเป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ที่ทรงเป็นสาเหตุเสรี เพราะพระเป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงมีอยู่เพียง จากความจำเป็นเกี่ยวกับธรรมชาติของพระองค์เองนั้นได้ (ญัตติที่ ๑๑ และบท เทียบที่ ๑ ญัตติที่ ๑๔) และพระองค์ทรงกระทำโดยอาศัยเพียงความจำเป็นเกี่ยวกับธรรมชาติของพระองค์เท่านั้น (ญัตติก่อน) และดังนั้น (บทนิยามที่ ๗) พระ องค์เท่านั้นที่ทรงเป็นสาเหตุเสรี ขต.พ.

หมายเหตุ คนอื่นๆ คิดว่า พระเป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุเสรี เพราะพวกเขาเหล่านั้นคิดว่า พระเป็นเจ้าทรงทำให้สิ่งต่างๆ ที่เรากล่าวถึงเกิดมาจาก ธรรมชาติของพระองค์ได้ นั่นคือสิ่งที่อยู่ในอำนาจของพระองค์ไม่ควรเกิดขึ้น หรือว่าพระองค์ไม่ควรสร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาแต่ข้อนี้ก็เป็นอย่างเดียวกับที่พวกเขาถือว่า พระเป็นเจ้าอาจทำให้เกิดว่า จากธรรมชาติของรูปสามเหลี่ยม ไม่ควรจะมีว่า มุม ๓ มุมของสามเหลี่ยมจะต้องเท่ากับ ๒ มุมจาก หรือว่าจากสาเหตุที่ กำหนดให้ ก็ไม่ควรจะมีผลใดๆ ตามมา ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ตลกสันติ อนึ่ง ถ้าไม่ได้ ญัตตินี้ช่วยแล้ว ข้าพเจ้าก็จะแสดงให้เห็นว่า พุทธิปัญญาและเจตจำนงยอมไม่ เกี่ยวกับธรรมชาติของพระเป็นเจ้า ข้าพเจ้าเข้าใจดีว่า มีคนเป็นจำนวนมากกล่าวว่า พวกเขาสามารถแสดงให้เห็นว่า พุทธิปัญญาและเจตจำนงเสรีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเป็น ของธรรมชาติของพระเป็นเจ้าเพราะพวกเขาถือว่า พวกเขาถือว่าไม่มีอะไรที่จะให้ พระเป็นเจ้ามีคุณลักษณะสมบูรณ์ยิ่งไปกว่าสิ่งที่เป็ความสมบูรณ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดใน หมู่พวกเรา อนึ่งแม้พวกเขาเข้าใจว่าพระเป็นเจ้าทรงมีพุทธิปัญญาที่สูงสุดจริงๆ แต่พวกเขาก็ยังไม่เชื่อว่า พระเป็นเจ้าทรงสามารถทำให้สิ่งที่มีอยู่ในพุทธิปัญญา ของพระองค์มีเป็นขึ้นมาจริงๆ เพราะพวกเขาคิดว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น พวกเขาคง ทำลายพระอำนาจของพระเป็นเจ้าลง พวกเขาถือว่า ถ้าหากพระเป็นเจ้าทรง สร้างทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในพุทธิปัญญาของพระองค์ละก็ พระองค์ก็คงไม่สามารถ สร้างสิ่งใด ๆ มากยิ่งขึ้น ซึ่งพวกเขาคิดว่า ตรงข้ามกับอำนาจทั้งปวงของพระเป็นเจ้า และดังนั้นพวกเขาก็ชอบที่จะพิจารณาเห็นว่า พระเป็นเจ้าไม่ทรงแตกต่างกับสิ่งทั้ง ปวง และว่ามีได้ทรงสร้างสิ่งใด ๆ นอกจากสิ่งที่พระองค์ทรงพิจารณาตัดสินใจจะ สร้างขึ้นมาโดยอาศัยเจตจำนงสัมบูรณ์บางอย่างเลย แต่ข้าพเจ้าคิดว่าข้าพเจ้าได้

๑๑๘

เบเนดิกต์ เดอ สปิโนซา

แสดงให้เห็นอย่างพอเพียงแล้ว (โปรดดูญัตติที่ ๑๖) ว่า จากอำนาจสูงสุดหรือธรรมชาติที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ของพระเป็นเจ้านี้เอง สิ่งต่าง ๆ ที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ ในแบบต่างๆ ที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ นั่นคือสิ่งทั้งปวง จึงจำเป็นจะต้องเกิดขึ้น หรือเกิดโดยอาศัยความจำเป็นอย่างเดียวกันเสมอ ในทำนองเดียวกัน จากธรรมชาติของรูปสามเหลี่ยมก็ได้มีผลติดตามมาแล้ว และจะมีผลติดตามมาเสมอ ว่า มุม ๓ มุมของรูปสามเหลี่ยมจะต้องเท่ากับ ๒ มุมจากเสมอไป ดังนั้น อำนาจทั้งปวงของพระเป็นเจ้าก็ย่อมเกิดมาจากนิรันดรรภาพจริง ๆ และจะคงมีอยู่ในสถานะแห่งประจักษ์ภาวะอย่างเดียวกันโดยอาศัยนิรันดรรภาพทั้งปวง และในทำนองเดียวกัน ข้าพเจ้าก็เห็นว่า ความสมบูรณ์แห่งอำนาจทั้งปวงของพระเป็นเจ้าย่อมได้รับการยืนยันว่า มีมากยิ่งขึ้นไปอีก อีกประการหนึ่ง ฝ่ายที่ตรงข้ามกับพระเป็นเจ้าดูเหมือนจะปฏิเสธ (ที่จะพูดอย่างเสรี) ถึงอำนาจทั้งปวงของพระองค์ เพราะพวกเขาจำเป็นต้องสารภาพว่า พุทธิปัญญาของพระเป็นเจ้าย่อมเข้าใจสิ่งต่างๆ มากหลายที่อาจถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา แต่ซึ่งพระองค์ไม่อาจสร้างสรรค์ขึ้นมาได้เลย เพราะถ้าพูดอีกอย่างหนึ่ง ถ้าหากพระองค์ทรงสร้างสรรค์สิ่งทั้งปวงที่พุทธิปัญญาของพระองค์ทรงเข้าใจ พวกเขาเห็นว่าพระองค์คงจะสูญเสียอำนาจไปหมด และก็คงทำให้พระองค์ไม่สมบูรณ์ไป เพราะฉะนั้น ดังที่พวกเขา กล่าวว่า พระเป็นเจ้าทรงสมบูรณ์ ก็เท่ากับพวกเขาจะไปพร้อมๆ กันนั้นแหละว่า พระองค์ไม่สามารถทำให้สิ่งทั้งปวงที่อำนาจของพระองค์ยื่นไปถึงสมบูรณ์ได้ และสิ่งต่างๆ ที่ตกลงขบขันยิ่งไปกว่านี้ หรือตรงข้ามกับอำนาจทั้งปวงของพระเป็นเจ้ายิ่งไปกว่านี้ จนข้าพเจ้าไม่อาจสร้างมโนภาพได้ แต่ถึงกระนั้นก็อาจเข้าใจได้ อีกประการหนึ่ง (โดยเหตุที่ข้าพเจ้าปรารถนาจะพูดถึงอะไรบางอย่างที่เกี่ยวกับพุทธิปัญญาและเจตจำนงที่เราถือว่าเป็นคุณลักษณะของพระเป็นเจ้า) ถ้าหากพุทธิปัญญาและเจตจำนงเป็นของสารัตถะสำคัญภายนอกของพระเป็นเจ้าละก็ เราก็จะต้องเข้าใจบางสิ่งบางอย่างโดยอาศัยคุณลักษณะ ๒ อย่างเหล่านี้ได้มากกว่าสิ่งที่มนุษย์จะเข้าใจได้โดยทั่วๆ ไป เพราะพุทธิปัญญาและเจตจำนงที่จะก่อให้เกิดเป็นสารัตถะสำคัญของพระเป็นเจ้า จะต้องทำให้ "toto coclo" แตกต่างกับเจตจำนงและพุทธิปัญญาของเรานั้นเอง ความจริงไม่มีอะไรที่เหมือนกับเจตจำนงและพุทธิปัญญาเลย

นอกจากชื่อเท่านั้นที่ตรงกัน เช่นเดียวกับสุนัขในฐานะที่เป็นสุนัขในสรวงสวรรค์มีชื่อพ้องกับสุนัขซึ่งเป็นสัตว์ที่เฝ้าได้ฉะนั้น ข้อนี้ข้าพเจ้าจะแสดงให้เห็นในตอนต่อไป

ถ้าหากพุทธบัญญัติเป็นของธรรมชาติทิพย์ พุทธบัญญัติก็ไม่อาจเป็นสิ่งที่มาทีหลัง (อย่างที่คนเป็นจำนวนมากเข้าใจ หรือแม้แต่เป็นสิ่งที่มาในธรรมชาติพร้อมๆ กับสิ่งทั้งหลายที่พุทธบัญญัติเข้าใจเลย เพราะ (บทเทียบที่ ๑ ญัตติที่ ๑๖) พระเป็นเจ้าทรงเป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้งปวง แต่อีกประการหนึ่ง สัจธรรมและสัจตตะสำคัญตามแบบของสิ่งทั้งหลายย่อมเป็นดังที่มันเป็นอย่างอยู่ เพราะมันมีอยู่ในพุทธบัญญัติของพระเป็นเจ้าในเชิงวัตถุวิสัย เพราะฉะนั้น พุทธบัญญัติของพระเป็นเจ้า トラบเท่าที่เราเข้าใจว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดเป็นสัจตตะสำคัญของพระองค์ ความจริงแล้วเป็นสาเหตุของสิ่งทั้งหลาย คือเป็นสาเหตุทั้งแห่งสัจตตะสำคัญและความมีความเป็นของสิ่งเหล่านั้น ซึ่งดูเหมือนว่าพวกที่เคยยืนยันว่า พุทธบัญญัติ เจตจำนง และอำนาจของพระเป็นเจ้าเป็นสิ่งหนึ่งและเป็นสิ่งเดียวกันได้เคยตั้งข้อสังเกตมาแล้ว บัดนี้โดยเหตุที่พุทธบัญญัติของพระเป็นเจ้าเท่านั้นที่เป็นสาเหตุของสิ่งทั้งหลาย คือเป็นสาเหตุทั้งแห่งสัจตตะสำคัญและความมีความเป็นของสิ่งทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นจะต้องแตกต่างกับสิ่งเหล่านั้น ทั้งในแง่สัจตตะสำคัญและความมีความเป็น เพราะสิ่งที่เกิดมาจากเหตุย่อมแตกต่างไปจากสาเหตุของมัน เพราะว่ามันเกิดมาจากเหตุ ตัวอย่างเช่น คนคนหนึ่งเป็นสาเหตุแห่งความมีความเป็น แต่ไม่ใช่สาเหตุแห่งสัจตตะสำคัญของอีกคนหนึ่ง (เพราะสัจตตะสำคัญเป็นความจริงนิรันดร์) และดังนั้น คนทั้งสองย่อมมีสัจตตะสำคัญพ้องกันจริง แต่ในด้านความมีความเป็นแล้ว จะต้องแตกต่างกัน และโดยเหตุนี้แหละ ถ้าความมีเป็นของคนหนึ่งใน ๒ คนนั้นสลายไป ความมีเป็นของอีกคนหนึ่งมีจำเป็นจะต้องสลายตามไปด้วยเลย แต่ถ้าสัจตตะสำคัญของคนหนึ่งใน ๒ คนนั้นถูกทำลายหรือถูกทำให้ผิดไป สัจตตะสำคัญของอีกคนหนึ่งก็จะต้องถูกทำลายไปด้วย โดยอาศัยเหตุผลข้อนี้แหละ สิ่งหนึ่งที่เป็นสาเหตุแห่งสัจตตะสำคัญและความมีเป็นของผลใดๆ จะต้องแตกต่างกับผลนั้นทั้งในแง่สัจตตะสำคัญและในแง่ความมีเป็น บัดนี้ พุทธบัญญัติของพระเป็นเจ้า เป็นสาเหตุแห่งสัจตตะสำคัญและความมีเป็นแห่งพุทธบัญญัติของเรา และดังนั้นพุทธบัญญัติของพระเป็นเจ้าตราบเท่าที่เราอาจเข้าใจ

ว่าก่อให้เกิดส่วนแห่งสาร์ตตะสำคัญของพระองค์ ย่อมแตกต่างกับพุทธิปัญญาของเราทั้งในแง่สาร์ตตะสำคัญและในแง่ความเป็น นอกจากชื่อเท่านั้น นอกนั้นไม่มีอะไรที่ลงกันได้เลย ซึ่งเป็นสิ่งที่เราประสงค์จะให้พิสูจน์ และการให้เหตุผลเกี่ยวกับเจตจำนงก็จะดำเนินไปในอาการเดียวกันนี้เอง ซึ่งก็จะเห็นได้โดยง่าย

นิติติที่ ๑๘ พระเป็นเจ้าทรงมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง และมีได้ทรงเป็นสาเหตุชั่วคราวของสิ่งทั้งปวง

นิติติที่ ๑๙ พระเป็นเจ้าทรงเป็นนิรันดร์ นั่นคือคุณลักษณะของพระองค์ทั้งปวงล้วนเป็นนิรันดร์ทั้งสิ้น

นิติติที่ ๒๐ ความมีความเป็นของพระเป็นเจ้าและสาร์ตตะสำคัญของพระองค์เป็นสิ่งหนึ่งและเป็นสิ่งเดียวกัน

บทที่สิบที่ ๑ ดังนั้น จึงมีผลต่อมาว่า ความมีอยู่ของพระเป็นเจ้านับว่าเป็นความจริงนิรันดร์อย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับสาร์ตตะสำคัญของพระองค์นั่นเอง....

นิติติที่ ๒๑ สิ่งทั้งปวงที่เกิดจากธรรมชาติสมบูรณ์แห่งคุณลักษณะใดๆ ของพระเป็นเจ้า จะต้องมีอยู่และเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้เสมอไป หรืออีกประการหนึ่ง เป็นนิรันดร์และเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้เพราะอาศัยคุณลักษณะดังกล่าวแล้วเสมอ

นิติติที่ ๒๒ อะไรก็ตามที่เกิดจากคุณลักษณะใดๆ ของพระเป็นเจ้า ตรวบท่าที่ถูการแก้ไขเช่นนั้นทำให้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการแก้ไขเปลี่ยนแปลงนั้นมีอยู่อย่างจำเป็นและอย่างกำหนดแน่นอนไม่ได้ โดยอาศัยคุณลักษณะต่างๆ ดังกล่าวนั้น จะต้องมีอยู่อย่างจำเป็นและอย่างกำหนดแน่นอนไม่ได้ด้วย

นิติติที่ ๒๓ ฐานนิยมทุกชนิดที่มีอยู่อย่างจำเป็นและอย่างกำหนดแน่นอนไม่ได้ จำเป็นจะต้องเกิดจากธรรมชาติสมบูรณ์แห่งคุณลักษณะอย่างเดียวกันของพระเป็นเจ้า หรือจากคุณลักษณะอย่างเดียวกันของพระเป็นเจ้า หรือจากคุณลักษณะอย่างเดียวกันที่ถูการแก้ไขซึ่งมีอยู่อย่างจำเป็นและอย่างกำหนดแน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง

นิติติที่ ๒๔ สาร์ตตะสำคัญของสิ่งทั้งหลายที่พระเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นมาย่อมไม่เกี่ยวข้องกับความเป็น

บทเทียบ ดังนั้น ก็ย่อมมีผลสืบมาว่า พระเป็นเจ้ามีเพียงทรงเป็นสาเหตุที่ทำให้สิ่งทั้งปวงมีอยู่เท่านั้น แต่ทว่าทรงเป็นสาเหตุทำให้สิ่งเหล่านั้นมีอยู่เรื่อยไปด้วย หรือ (ถ้าจะใช้ถ้อยคำแบบสกอลาสติคก็ว่า) พระเจ้าทรงเป็นสาเหตุแห่งภาวะ (causee essendi) ของสิ่งทั้งหลาย เพราะเมื่อเราพิจารณาสารัตถะสำคัญของสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีอยู่หรือมิได้เป็นสิ่งที่มีอยู่ก็ตาม เราก็คพบว่าสารัตถะสำคัญมิได้เกี่ยวข้องกับความเป็นหรือระยะเวลาแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย แต่ความมีเป็นเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของพระเป็นเจ้าแต่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น (บทเทียบที่ ๑ ญัตติที่ ๑๔)

ญัตติที่ ๒๕ พระเป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุที่มีประสิทธิภาพมิใช่เฉพาะแห่งความมีเป็นของสิ่งทั้งหลายเท่านั้น แต่ทว่าแห่งสารัตถะสำคัญของสิ่งทั้งหลายด้วย

บทเทียบ สิ่งเฉพาะรายทั้งหลายมิได้เป็นอะไรยิ่งไปกว่าวิภาพ (affections) แห่งคุณลักษณะของพระเป็นเจ้า หรือเป็นฐานนิยมที่คุณลักษณะของพระเป็นเจ้าให้แสดงในอาการที่พิจารณากำหนดบางอย่างเลย บทพิสูจน์เรื่องนี้แจ่มแจ้งแล้วจากญัตติที่ ๑๕ และบทนิยามที่ ๕

ญัตติที่ ๒๖ สิ่งหนึ่งที่พระเป็นเจ้าทรงพิจารณากำหนดอย่างจำเป็น และสิ่งหนึ่งที่พระเป็นเจ้ามิได้ทรงพิจารณากำหนด ย่อมไม่สามารถพิจารณากำหนดตัวเองให้ทำอะไรได้

ญัตติที่ ๒๗ สิ่งที่พระเป็นเจ้าทรงพิจารณากำหนดให้ทำอะไรได้ ย่อมไม่อาจทำตัวเองที่พระเป็นเจ้ามิได้ทรงพิจารณากำหนดให้ทำ ให้เป็นเช่นนั้นเช่นนั้นได้

บทพิสูจน์ จากความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อที่ ๓ ย่อมทำให้ญัตตินี้แจ่มแจ้งพอแล้ว

ญัตติที่ ๒๘ สิ่งที่เป็นปัจเจกทุกสิ่ง หรือสิ่งใดๆ ก็ตาม ที่เป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ และมีความมีเป็นที่พิจารณากำหนดได้ ย่อมไม่อาจมีอยู่ หรือไม่อาจพิจารณากำหนดให้กระทำได้ นอกเสียจากว่าจะมีอีกสาเหตุหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้และมีความมีเป็นที่พิจารณากำหนดได้เหมือนกันพิจารณากำหนดให้ทำและให้มีอยู่เท่านั้น และอนึ่ง สาเหตุนี้ไม่อาจมีอยู่ หรือไม่อาจถูกพิจารณากำหนดให้ทำได้ นอกเสียจากว่าจะมีอีกสาเหตุหนึ่งที่เป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ และมี

๑๒๒

เบเนดิกต์ เดอ สปิโนซา

ความมีเป็นที่พิจารณากำหนดได้พิจารณากำหนดให้ทำเท่านั้น และอย่างนี้เรื่อยไปเป็นอนันตะ

หมายเหตุ ในฐานะที่สิ่งทั้งหลายบางอย่างจะต้องถูกพระเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นมากในทันที นั่นคือสิ่งต่างๆ ที่จำเป็นจะต้องเกิดจากธรรมชาติสมบูรณ์ของพระองค์ ผลิตผลแรกๆ เหล่านั้นย่อมเป็นสาเหตุที่ห่างไกลของสิ่งอื่นๆ ซึ่งจะอย่างไรก็ตาม ไม่อาจมีอยู่ หรือไม่อาจเข้าใจได้ ถ้าหากไม่มีพระเป็นเจ้า ผลจึงเกิดมีว่า

๑. พระเป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุที่ใกล้ชิดของสิ่งเหล่านั้นที่พระองค์ได้ทรงสร้างขึ้นมากในทันที ข้าพเจ้ากล่าวได้อย่างเต็มปากว่า มิใช่ตามชนิดของพระองค์อย่างที่มีกล่าวกันโดยทั่วๆ ไป เพราะถ้าหากปราศจากสาเหตุเสียแล้ว ผลต่างๆ ของพระเป็นเจ้าไม่อาจมีอยู่หรือไม่อาจเข้าใจได้ (ญัตติที่ ๑๕ และบทเทียบ ญัตติที่ ๒๔)

๒. ความจริงเราไม่อาจกล่าวว่า พระเป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุที่ห่างไกลของสิ่งที่เป็นปัจเจกทั้งหลาย นอกจากเราจะแยกสิ่งที่เป็นปัจเจกเหล่านี้ออกจากสิ่งต่างๆ ที่พระเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นทันที หรือที่เกิดจากธรรมชาติสมบูรณ์ของพระองค์จะเหมาะสมกว่า เพราะโดยอาศัยสาเหตุที่ห่างไกล เราย่อมเข้าใจสิ่งที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกันกับผลได้เลย แต่สิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ย่อมมีอยู่ในพระเป็นเจ้า และดังนั้น ก็ขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้า ถ้าปราศจากพระองค์เสียแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็จะไม่มีอยู่ไม่ได้ ทั้งเราก็จะเข้าใจสิ่งเหล่านั้นด้วย

ญัตติที่ ๒๕ ในธรรมชาติ ไม่มีอะไรที่เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้ แต่ก็ไม่แน่นอนัก แต่สิ่งทั้งปวงถูกความจำเป็นแห่งธรรมชาติที่พิจารณาที่กำหนดให้มีอยู่และกระทำในวิถีทางบางอย่าง

หมายเหตุ ก่อนที่จะกล่าวต่อไป ข้าพเจ้าปรารถนาจะอธิบายหรือจะพูดว่าเตือนให้ท่านระลึกถึงสิ่งที่เราจะต้องเข้าใจโดยอาศัยธรรมชาติเชิงบวกและเชิงลบ (natura naturans และ natura naturata) จะเหมาะสมกว่า เพราะข้าพเจ้าคิดมาจากญัตติที่แล้วๆ มา ก็เป็นที่ลังกันได้ว่า โดยอาศัยธรรมชาติเชิงบวก เราก็จะต้องเข้าใจสิ่งที่มีอยู่ในตัวเอง และสิ่งที่จะเข้าใจได้โดยอาศัยตัวเองหรือคุณลักษณะ

เช่นนั้นของเนื้อสารในฐานะที่แสดงออกซึ่งสภาวะที่สำคัญที่เป็นนิรันดร์และที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ นั่นคือ (บทเทียบที่ ๑ ญัตติที่ ๑๔ และบทเทียบที่ ๒ ญัตติที่ ๑๗) พระเป็นเจ้า ตรามเท่าที่เราถือว่าพระองค์ทรงเป็นสาเหตุเสรี แต่โดยอาศัยธรรมชาติที่เป็นเชิงลบ ข้าพเจ้าย่อมเข้าใจสิ่งทั้งปวงที่เกิดจากความจำเป็นแห่งธรรมชาติของพระเป็นเจ้า หรือแห่งธรรมชาติใดๆ แห่งคุณลักษณะของพระองค์ นั่นคือ ฐานนิยมแห่งคุณลักษณะของพระเป็นเจ้าทั้งปวง ตรามเท่าที่เราถือว่าเป็นสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในพระเป็นเจ้า ถ้าปราศจากพระองค์เสียแล้ว ก็ไม่อาจมีอยู่หรือไม่อาจเข้าใจได้

ญัตติที่ ๓๐ พุทธิบัญญัติในความแท้จริง (actus) ที่กำหนดแน่นอนได้หรือที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ จะต้องเข้าใจคุณลักษณะต่างๆ ของพระเป็นเจ้า และวิภาพของพระองค์ และไม่มีอะไรนอกไปจากนั้น

ญัตติที่ ๓๑ พุทธิบัญญัติในความแท้จริง ไม่ว่าจะกำหนดแน่นอนได้หรือกำหนดแน่นอนไม่ได้ก็ตาม พร้อมกับเจตจำนง ความปรารถนา ความรัก ฯลฯ จะต้องขึ้นอยู่กับธรรมชาติที่มีเชิงบวกแต่ที่ว่าขึ้นอยู่กับธรรมชาติที่เป็นเชิงลบ

ญัตติที่ ๓๒ เราอาจเรียกเจตจำนงว่าเป็นสาเหตุที่จำเป็นอย่างหนึ่งได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น จะไปเรียกว่าเป็นสาเหตุเสรีหาได้ไม่

บทเทียบที่ ๑ ดังนั้นจึงมีผลสืบมาว่าพระเป็นเจ้ามิได้ทรงปฏิบัติจากเสรีภาพแห่งเจตจำนงเลย

ญัตติที่ ๓๓ พระเป็นเจ้ามิได้ทรงสร้างสิ่งทั้งหลายขึ้นมาในอากาศหรือระเบียบอื่นใดนอกไปจากในอากาศหรือระเบียบที่สิ่งเหล่านั้นถูกสร้างขึ้นมาเลย

หมายเหตุที่ ๑ แม้ข้าพเจ้าจะได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งยิ่งกว่าพระอาทิตย์ในตอนเที่ยงวันแล้วไม่มีอะไรในสิ่งทั้งหลายที่จะทำให้เราเรียกมันว่าสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอนเลย ทั้ง ณ ที่นี้ข้าพเจ้าก็ยังประสงค์จะอธิบายสักสองสามคำถึงสิ่งที่จำเป็นแห่งสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน ประการแรก อยากอธิบายถึงนัยของสิ่งที่จำเป็นและสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้ก่อน เรากล่าวว่า สิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นโดยอาศัยเหตุผลเกี่ยวกับสภาวะที่สำคัญหรือสาเหตุของสิ่งนั้นก่อน เพราะความมีอยู่ของสิ่งหนึ่งจำเป็นจะต้องเกิดจากสภาวะที่สำคัญหรือการนิยามความหมายของ

สิ่งนั้นจริงๆ หรือจากสาเหตุที่ก่อให้เกิดผลที่กำหนดให้เรากล่าวว่า สิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่
ไม่อาจเป็นไปได้ เพราะเหตุผลที่คล้ายๆ กันนั่นเอง คือ เพราะสัจตละสำคัญหรือ
การนิยามความหมายของสิ่งนั้นเกี่ยวข้องกับการขัดแย้งกัน หรือเพราะไม่มีสาเหตุ
ภายนอกใดๆ ที่พิจารณากำหนดเพียงสร้างสิ่งเช่นนั้นขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่
เราไม่อาจเรียกสิ่งหนึ่งว่า เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ก็ไม่แน่นอน นอกเสียจากว่าเมื่อ
เพ่งถึงความสมบูรณ์แห่งความรู้ของเราเท่านั้น เพราะเมื่อเราไม่ทราบ ว่า สัจตละ
สำคัญของสิ่งหนึ่งเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งกันหรือเมื่อเราแน่ใจว่า มันมิได้เกี่ยวข้อง
กับการขัดแย้งกันและยังไม่อาจยืนยันความมีอยู่ของสิ่งนั้นด้วยความมั่นใจใดๆ เลย
เพราะระเบียบแห่งเหตุต่างๆ ได้ซ่อนเร้นไม่ให้เราทราบ สิ่งทำนองนั้นจึงไม่อาจ
ดูเสมือนเป็นสิ่งที่จำเป็นหรือเป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับเรา และดังนั้น เราจึง
เรียกมันว่า เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ก็ไม่แน่นอน หรือเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้

หมายเหตุที่ ๒ จากข้อสังเกตที่แล้วมา ก็ย่อมปรากฏผลอย่างแจ่มชัดว่า
พระเป็นเจ้าได้ทรงสร้างสิ่งทั้งหลายขึ้นมาอย่างสมบูรณ์เต็มที่ เพราะสิ่งเหล่านั้น
จำเป็นจะต้องเกิดจากธรรมชาติที่สมบูรณ์ที่สุดที่มีอยู่ ข้อนี้มิได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับ
ความไม่สมบูรณ์ใดๆ ในพระเป็นเจ้าเลย เพราะความสมบูรณ์ของพระองค์บังคับ
ให้เรายืนยันข้อนี้ และจากสิ่งที่ตรงข้ามกับญัตตินี้ก็จะมีผลต่อมา (ดังที่ข้าพเจ้า
เพิ่งแสดงมาแล้ว) ว่า พระเป็นเจ้ามิได้เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุด ด้วยเหตุว่า ถ้าหาก
สิ่งทั้งหลายถูกสร้างขึ้นในวิธีอื่นใด ก็จะต้องถือว่า พระเป็นเจ้าทรงมีธรรมชาติ
ที่แตกต่างกับสิ่งที่เราถูกบังคับให้ถือว่าเป็นคุณลักษณะของพระองค์จากการ
พิจารณาภาวะที่สมบูรณ์

ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่า จะต้องมีคนจำนวนมากเห็นว่า ความเห็นนี้
ช่างน่าขบขันเสียนักกระไร ทั้งพวกเขาจะไม่ตกลงใจที่จะไตร่ตรองถึงเรื่องนี้ และก็มิ
มีอะไรนอกจกว่าพวกเขามักจะถือว่า พระเป็นเจ้าทรงมีเสรีภาพที่ห่างไกลจาก
เสรีภาพที่เราแสดงไว้มา (บทนิยามที่ ๖) พวกเขาถือว่า พระองค์ทรงมีเจตจำนง
สมบูรณ์ทั้งข้าพเจ้าเองก็ไม่มีควมสงสัยใดๆ นอกจากว่าถ้าหากพวกเขาจะพิจารณา
เรื่องนั้นอย่างถูกต้อง และพิจารณาตามญัตติที่ข้าพเจ้าเสนอมาตามลำดับ
ไตร่ตรองแต่ละญัตติให้ดี พวกเขาก็จะปฏิเสธว่า เสรีภาพนี้บัดนี้พวกเขาคือว่าเป็น

คุณลักษณะของพระเป็นเจ้า ไม่เพียงเป็นสิ่งที่หาประโยชน์อะไรมิได้เท่านั้น แต่ทว่ายังเป็นอุปสรรคต่อความรู้อย่างแจ่มแจ้งอีกด้วย ทั้งไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่ข้าพเจ้าจะต้องกล่าวซ้ำสิ่งที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วในหมายเหตุของญัตติที่ ๑๗ แต่ทว่าเพื่อผลประโยชน์แห่งญัตติเหล่านั้น ข้าพเจ้าจะแสดงข้อนี้ให้มาก ก็คือว่า แม้จะเป็นที่ยอมรับกันว่า เจตจำนงย่อมเกี่ยวกับสาระสำคัญของพระเป็นเจ้า แต่มันก็ยังมีผลต่อมากกว่า สิ่งทั้งหลายจะถูกสร้างขึ้นมาในอาการหรือระเบียบอื่น ไฉนออกเหนือไปจากวิถีทางที่มันได้ถูกสร้างขึ้นมาหาได้ไม่ และข้อนี้ก็ย่อมเป็นการง่ายที่จะพิสูจน์ว่า ถ้าในเบื้องต้นเราจะสะท้อนภาพลงบนสิ่งที่ฝ่ายตรงข้ามของเราเองยอมรับ นั่นคือ ขึ้นอยู่กับประกาศิตและเจตจำนงของพระเป็นเจ้า เพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือว่าแต่ละสิ่งย่อมเป็นดังที่มันเป็น มิฉะนั้นแล้ว พระเป็นเจ้าก็คงไม่เป็นสาเหตุของสิ่งทั้งปวงแน่ พวกเขาได้ยอมรับต่อไปอีกว่า ประกาศิตของพระเป็นเจ้าทั้งปวงนั้นพระองค์ได้ทรงสั่งทางและจากนิรันดร์ภาพทั้งปวง มิเช่นนั้นแล้ว ก็คงจะต้องพิสูจน์เรื่องความอาจเปลี่ยนแปลงได้ และความไม่สมบูรณ์ในพระเป็นเจ้าเป็นแน่ แต่โดยเหตุที่ในนิรันดร์ภาพ มิได้มีสิ่งทำนองนั้นว่าเมื่อไร คือก่อนหรือหลัง ดังนั้น มันจึงเกิดจากความสมบูรณ์ของพระเป็นเจ้าเพียงอย่างเดียว ซึ่งพระองค์ไม่เคยสามารถประกาศิต ทั้งไม่เคยได้ประกาศิตอะไรนอกไปจากที่พระองค์ได้ประกาศิตมาแล้ว นั่นคือ พระเป็นเจ้ามิได้ทรงมีอยู่ก่อนประกาศิตของพระองค์ หรือมิได้ทรงมีอยู่โดยปราศจากประกาศิต แต่ก็มีผู้กล่าวกันว่า แม้หากเราจะสันนิษฐานว่า พระเป็นเจ้าได้ทรงทำให้ธรรมชาติแตกต่างกัน หรือได้ทรงประกาศิตเป็นอย่างอื่นเกี่ยวกับธรรมชาติและระเบียบของธรรมชาติจากนิรันดร์ภาพทั้งปวง ก็คงจะไม่เป็นผลติดตามมาว่า พระเป็นเจ้าไม่ทรงสมบูรณ์เป็นแน่ บัดนี้ถ้าหากพวกเขากล่าวอย่างนี้ พวกเขาก็จะต้องยอมรับด้วยว่า พระเป็นเจ้าอาจทรงเปลี่ยนแปลงประกาศิตของพระองค์ได้ เพราะหากพระเป็นเจ้าทรงมีประกาศิตเป็นอย่างอื่นนอกเหนือไปจากที่พระองค์ทรงเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและระเบียบของธรรมชาติ นั่นคือ ถ้าหากพระองค์ทรงมีเจตจำนง และเข้าใจสิ่งอื่นใดเกี่ยวกับธรรมชาติแล้ว พระองค์ก็คงจำเป็นต้องมีพุทธิปัญญาและเจตจำนงอื่นบางอย่าง นอกเหนือไปจากพุทธิปัญญาและเจตจำนงที่

พระองค์ทรงมีอยู่ในบัดนี้แน่ และถ้าหากยอมให้พระเป็นเจ้าทรงมีเจตจำนง และ พุทธิปัญญาอีกอย่างหนึ่งนอกเหนือไปจากที่พระองค์ทรงมีอยู่ในบัดนี้โดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสาร์ตตะสำคัญหรือความสมบูรณ์ของพระองค์แล้ว ทำไมพระองค์จึงไม่ทรงสามารถแม้เพียงเพื่อจะเปลี่ยนแปลงประกาศิตของพระองค์เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่พระองค์ได้ทรงสร้างขึ้นมา และก็ยังทรงสมบูรณ์อยู่เล่า? ทั้งนี้เพราะ พุทธิปัญญาและเจตจำนงของพระองค์ที่เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ถูกสร้างสรรค์และระเบียบของสิ่งเหล่านั้น เมื่อว่าในแง่สาร์ตตะสำคัญและความสมบูรณ์ของพระองค์แล้ว ก็นับว่าเป็นอย่างเดียวกัน แต่จะอย่างไรก็ตามเราอาจเข้าใจพุทธิปัญญาและเจตจำนงของพระองค์ได้ อีกประการหนึ่ง ปรัชญาเมธีที่ข้าพเจ้าได้เคยพบเห็นมา ทั้งปวงได้ยอมรับว่าไม่มีสิ่งที่เป็นทำนองพุทธิปัญญาแฝงในพระเป็นเจ้าเลย มีเฉพาะพุทธิปัญญาที่แท้จริงเท่านั้น แต่โดยเหตุที่ปรัชญาเมธีท่านนั้น มิได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างพุทธิปัญญาและเจตจำนงของพระองค์กับสาร์ตตะสำคัญของพระองค์เลย เมื่อปรัชญาเมธีทั้งปวงเห็นพ้องกันในข้อนี้ ก็จะมีผลต่อมาว่า ถ้าหากพระเป็นเจ้ามีพุทธิปัญญาและเจตจำนงที่แท้จริงอีกอย่างหนึ่ง พระองค์ก็จำเป็นจะต้องมีสาร์ตตะสำคัญอีกอย่างหนึ่งด้วย และดังนั้นดังที่ข้าพเจ้าได้สรุปมาแล้วในตอนต้นว่า ถ้าหากมีสิ่งต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาในวิถีทางอื่นนอกเหนือไปจากวิถีทางที่มันได้มีอยู่ในบัดนี้แล้ว พุทธิปัญญาและเจตจำนงของพระเป็นเจ้า นั่นคือ สาร์ตตะสำคัญของพระองค์ดังที่ได้ยอมรับกันแล้ว ก็จะเป็นอย่างอื่นจากที่เป็นอยู่ในบัดนี้ด้วย ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่าขบขันมาก

บัดนี้โดยเหตุที่สิ่งทั้งหลายไม่อาจเกิดขึ้นมาในอาการหรือระเบียบอื่นใดนอกเหนือไปจากในอาการหรือระเบียบที่มันได้เกิดขึ้นมา และโดยสาเหตุที่ข้อนี้เกิดจากความสมบูรณ์อย่างที่สุดของพระเป็นเจ้า จึงไม่มีการให้เหตุผลใดๆ ที่จะมุ่งใจให้เชื่อว่าพระเป็นเจ้ามิได้ทรงปรารถนาจะสร้างสิ่งทั้งปวงซึ่งมีอยู่ในพุทธิปัญญาของพระองค์ให้มีความสมบูรณ์อย่างเดียวกับที่พุทธิปัญญาของพระองค์เข้าใจมันเลย แต่พวกเขาก็จะกล่าวว่า ในสิ่งเหล่านี้ไม่มีสิ่งในทำนองที่เป็นความสมบูรณ์หรือความไม่สมบูรณ์ดีหรือชั่วนั้น ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของพระเป็นเจ้าเพียงอย่างเดียวและดังนั้น ถ้าหากพระเป็นเจ้าทรงมีเจตจำนง พระองค์ก็ทรงสามารถทำให้

เกิดเป็นขึ้นมาว่า สิ่งที่เป็นความสมบูรณ์ในบัดนี้ อาจเคยเป็นความไม่สมบูรณ์อย่างที่สุด และเป็นสิ่งที่สมบูรณ์อย่างที่สุดมาแล้วก็ได้ แต่อะไรเล่าที่จะเป็นยิ่งไปกว่าที่จะยืนยันอย่างเปิดเผยว่าพระเป็นเจ้าซึ่งจำเป็นจะต้องทรงเข้าใจสิ่งที่พระองค์ทรงปรารถนาอาจทำให้เกิดขึ้นมาโดยอาศัยเจตจำนงของพระองค์เองที่ว่าพระองค์ควรจะทรงเข้าใจสิ่งทั้งหลายในอาการที่แตกต่างไปจากสิ่งในอาการที่พระองค์ทรงเข้าใจ? ข้อนี้ (ดังที่ข้าพเจ้าเพิ่งแสดงมานั้น) จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าหวัระอย่างยิ่ง ดังนั้นข้าพเจ้าก็อาจใช้เหตุผลได้แม้ได้ในอาการต่อไปนี้ สิ่งทั้งปวงขึ้นอยู่กับพระอำนาจของพระเป็นเจ้าที่ว่า สิ่งทั้งหลายควรจะแตกต่างไปจากสิ่งที่มันเป็น คงจะเกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงในเจตจำนงของพระเป็นเจ้า และเจตจำนงของพระเป็นเจ้าไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ (ดังที่เราได้แสดงไว้อย่างแจ่มชัดที่สุดจากเรื่องความสมบูรณ์ของพระเป็นเจ้าแล้ว) เพราะฉะนั้น สิ่งทั้งหลายจึงไม่อาจเป็นอย่างอื่นไปจากที่มันเป็นอยู่ ข้าพเจ้าของสารภาพว่า ทฤษฎีที่ทำให้สิ่งทั้งปวงขึ้นอยู่กับเจตจำนงของพระเป็นเจ้าผู้ทรงวางเฉย และทำให้สิ่งเหล่านั้นขึ้นอยู่กับเจตจำนงที่ดีของพระองค์ จึงมิได้อยู่ห่างไกลจากความจริงที่ว่า พระเป็นเจ้าทรงกระทำในสิ่งทั้งปวงเพื่อทำให้สิ่งที่ดีมีอยู่ต่อไป เพราะสิ่งเหล่านี้ดูเหมือนจะวางอะไรบางอย่างไว้นอกเหนือพระเป็นเจ้า ซึ่งสิ่งนั้นมีได้ขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้า และเป็นสิ่งที่พระเป็นเจ้าทรงมองเห็นในการกระทำของพระองค์ว่าเป็นเสมือนตัวอย่าง หรือสิ่งที่พระเป็นเจ้าทรงต่อสู้ในฐานะที่เป็นอวสานอันติมะ บัดนี้ข้อนี้มิได้เป็นอะไรยิ่งไปกว่าการทำให้พระเป็นเจ้าขึ้นอยู่กับโชคชะตา ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องตลกขบขันยิ่งกว่าที่ว่าเป็นการยากที่จะยืนยันถึงพระเป็นเจ้าที่เราได้แสดงมาแล้วว่าเป็นปฐมเหตุและเป็นสาเหตุเสรีอย่างเดี่ยวแห่งสัจตถะสำคัญของสิ่งทั้งปวงและความมีเป็นของสิ่งเหล่านั้น ดังนั้นขอเราอย่าได้ต้องเสียเวลามากไปกว่านี้ เพื่อได้ยังการให้เหตุผลลงๆ นั้นเลย

ญัตติที่ ๓๔ อำนาจของพระเป็นเจ้าเป็นอย่างเดียวกับสัจตถะสำคัญของพระองค์

ญัตติที่ ๓๕ อะไรก็ตามที่เราเข้าใจว่ามีอยู่ในอำนาจของพระเป็นเจ้าจำเป็นจะต้องมีอยู่จริง

นิติบัญญัติที่ ๓๖ ไม่มีสาเหตุใดๆ ซึ่งจากธรรมชาติของสาเหตุนั้นๆ จะไม่มีผลบางอย่างติดตามมา

ภาคผนวก

ในนิติบัญญัติต่างๆ เหล่านี้ ข้าพเจ้าได้อธิบายถึงธรรมชาติและสภาวะลักษณะของพระเป็นเจ้าไว้ว่า พระองค์จำเป็นจะต้องมีอยู่ พระองค์ทรงเป็นหนึ่งเท่านั้น พระองค์ทรงมีอยู่และทรงกระทำจากความจำเป็นเกี่ยวกับธรรมชาติของพระองค์เพียงอย่างเดียว พระองค์ทรงเป็นสาเหตุเสรีของสิ่งทั้งปวงและในอาการใดบ้าง สิ่งทั้งปวงมีอยู่ในพระเป็นเจ้า และดังนั้นก็ย่อมเชื่อว่าขึ้นอยู่กับพระองค์ ซึ่งถ้าขาดพระองค์เสียแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะมีอยู่ไม่ได้ ทั้งเราก็จะเข้าใจไม่ได้เลย และประการสุดท้าย พระเป็นเจ้าทรงพิจารณาตัดสินสิ่งทั้งปวงไว้ล่วงหน้าแล้ว มิใช่โดยทางเจตจำนงเสรีหรือเจตจำนงที่ดีอะไรเลย แต่ทว่าโดยทางธรรมชาติสมบูรณ์หรืออำนาจที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ของพระองค์ต่างหาก นอกจากนั้นเมื่อมีโอกาสเมื่อใด ข้าพเจ้าก็ได้พยายามที่จะจัดข้อคิดที่อาจขัดขวางความเข้าใจที่ดีเกี่ยวกับนิติบัญญัติของข้าพเจ้าให้หมดไป แต่โดยเหตุที่ยังคงมีข้อคิดเหลืออยู่อีกมากมาย และข้อคิดเหล่านี้ได้เคยกีดกันมาแล้ว และยังคงกีดกันมนุษย์ไม่ให้เข้าใจสิ่งต่างๆ ในอาการที่ข้าพเจ้าได้อธิบายมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงคิดว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามาก ถ้าจะนำความเข้าใจผิดเหล่านี้มาพิจารณาพิเคราะห์ด้วยเหตุผล

บัดนี้ โดยเหตุที่ข้อคิดต่างๆ ที่ข้าพเจ้ารับภาระที่จะชี้ให้เห็นนั้นขึ้นอยู่กับจุดนี้จุดเดียวที่ว่า มนุษย์ทั้งหลายโดยทั่วไปสันนิษฐานว่า สิ่งต่างๆ ธรรมชาติทั้งปวงปฏิบัติคล้ายกับที่มนุษย์ปฏิบัติโดยมีทัศนคติลงเอยกันได้ และโดยเหตุที่มนุษย์ทั้งหลายยืนยันด้วยความมั่นใจว่า พระเป็นเจ้าทรงบัญชาการสิ่งทั้งปวงจนกระทั่งถึงวาระสุดท้าย (เพราะพวกเขากล่าวว่า พระเป็นเจ้าทรงสร้างสิ่งทั้งปวงเพื่อมนุษย์ และมนุษย์เท่านั้นที่อาจบูชาพระเป็นเจ้าได้) เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะพิจารณาสิ่งหนึ่งนี้ก่อน ประการแรกก็จะสอบถามถึงสาเหตุว่า ทำไมสิ่งมากมายจึงบกพร่องและทำไม่ตามธรรมชาติแล้ว สิ่งทั้งปวงจึงโน้มเอียงไปในทางที่จะรับข้อบกพร่องนั้น และในที่สุด จะกล่าวถึงวิธีที่ข้อคิดเหล่านี้ได้เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับความคิดและความเชื่อ

บุญและบาป การสรรเสริญและนินทา ระเบียบและความสับสน ความงามและความน่าเกลียด และสิ่งอื่นๆ ในทำนองนี้ แต่ก็มีพื้นฐานที่จะอนุมานสิ่งเหล่านี้จากธรรมชาติแห่งจิตของมนุษย์ได้ ณ ที่นี้จะนับว่าเป็นการเพียงพอสำหรับข้าพเจ้าที่จะถือสิ่งที่คนทั้งปวงยอมรับเป็นมูลฐานของการให้เหตุผล นั่นคือว่า มนุษย์ทั้งปวงเกิดมาโดยไม่รู้ถึงสาเหตุของสิ่งทั้งหลายเลย และว่ามนุษย์ทั้งปวงปรารถนาที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งที่มีประโยชน์ นอกจากนั้นมนุษย์ทั้งหลายก็เป็นผู้มีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ จากข้อเสนอนี้ ก็จะมียุทธศาสตร์ว่า ในขั้นแรก มนุษย์ย่อมคิดถึงตนเองอย่างเสรี เพราะว่ามนุษย์มีความรู้สึกเกี่ยวกับเจตนาและความปรารถนาของตนก่อน และโดยเหตุที่มนุษย์ไม่ทราบสาเหตุที่ทำให้เขาปรารถนาและต้องการ พวกเขาจึงมิได้ผั่งถึงความมีอยู่ของสาเหตุเหล่านี้ ในขั้นที่ ๒ ก็จะมีผลต่อมาว่า มนุษย์ทั้งหลายทำสิ่งทั้งปวงด้วยทัศนะที่ลงเอียงกัน นั่นคือเพื่อสิ่งที่จะเป็นผลประโยชน์แก่เขาที่เขากำลังแสวงหาอยู่ เมื่อเกิดผลขึ้นมาว่า พวกเขาแสวงหาเฉพาะปัจจุณเหตุของสิ่งที่ได้เกิดขึ้นมาแล้ว และเมื่อเขาได้สิ่งเหล่านี้มาจากสวรรค์แล้ว พวกเขา ก็หยุดแสวงหา เพราะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า พวกเขาไม่มีสาเหตุใดที่จะต้องสงสัยต่อไปอีกแล้ว ถ้าหากพวกเขาไม่สามารถศึกษาสาเหตุเหล่านี้จากใครๆ ได้ ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่แก่เขา นอกจากจะหันกลับไปหาเขาและสะท้อนภาพสิ่งที่อาจชักชวนเขาเป็นการสวนตัวเพื่อทำให้เกิดสิ่งหนึ่งขึ้นมา และดังนั้นพวกเขาจึงจำเป็นต้องประมาณธรรมชาติอื่นๆ เอาเอง นอกจากนั้น โดยเหตุที่ในตัวเขาและนอกตัวเขา พวกเขาพบสิ่งต่างๆ มากมายที่มีได้ช่วยเหลือเขาแม้แต่น้อย เพื่อจะได้มาซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เขา เช่น นัยน์ตาเพื่อใช้ดู ฟันเพื่อใช้เคี้ยว ผักและสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหาร ดวงอาทิตย์เพื่อให้แสงสว่าง ทะเลเพื่อเลี้ยงปลา พวกเขาจึงได้พิจารณาเห็นสิ่งตามธรรมชาติทั้งปวงว่าถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นประโยชน์แก่พวกเขาเหมือนกันหมด และโดยเหตุที่พวกเขาทราบว่า พวกเขาได้พบสิ่งเหล่านี้ดังที่มันเป็นอยู่ และได้ทำสิ่งเหล่านั้นด้วยตนเอง พวกเขาจึงมีเหตุผลพอที่จะเชื่อได้ว่า จะต้องมิใคร่สักคนหนึ่งเตรียมสิ่งเหล่านี้ไว้เพื่อเป็นประโยชน์แก่เขา บัดนี้ เมื่อได้พิจารณาสิ่งทั้งหลาย เช่น วิธีการแล้ว พวกเขาก็ไม่อาจเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมามีด้วยตนเอง แต่จากวิธีการที่พวกเขามักจะเตรียมเพื่อตนเองนี้แหละ พวกเขาก็ต้องสรุปเอาว่า มีผู้

ปกครองธรรมชาติผู้หนึ่งหรือหลายคน ที่มีเสรีภาพแบบมนุษย์ที่พิทักษ์รักษาสິง
ทั้งหลายทั้งปวงให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ ตามปรกติพวกเขาจะประมาณ
ธรรมชาติของผู้ปกครองเหล่านี้จากธรรมชาติของตนเอง เพราะพวกเขาไม่มี
รายงานใดๆ เกี่ยวกับธรรมชาติของผู้ปกครองเหล่านั้นเลย และดังนั้น พวกเขาที่จะ
ต้องกล่าวว่า พระเป็นเจ้าทั้งหลาย (Gods) ทรงบัญชาการสิ่งทั้งปวงเพื่อประโยชน์
ของมนุษย์ มนุษย์จะต้องผูกพันอยู่กับพระเป็นเจ้าเหล่านั้น และจะต้องให้เกียรติ
พระเป็นเจ้าเหล่านั้นอย่างสูงสุด เมื่อเป็นผลเกิดขึ้นมาว่า สิ่งที่เป็นปัจเจกแต่ละ
สิ่งได้คิดอาการต่างๆ กันขึ้นในจิตของตนเองเพื่อบูชาพระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้า
อาจรักเขาเหนือคนอื่นอื่นๆ ที่เหลือ และบัญชาการธรรมชาติทั้งปวงเพื่อทำให้เป็น
ที่พอกพูนใจต่อความรักอันมีขอบเขต และความโลภที่ไม่อาจทำให้เต็มเปี่ยมได้ของ
เขา ดังนั้น อดิเรกจึงได้กลายเป็นความเข้าใจผิดและฝังรากลึกอยู่ในจิต และนี่คือ
เหตุผลที่ว่า ทำไมคนทั้งปวงจึงใช้ความอดทนพยายามที่จะเข้าใจและอธิบาย
ปัจเจกิมเหตของสิ่งทั้งปวง แต่เมื่อพวกเขาได้แสวงหาทางที่จะแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติ
มิได้ทำให้อะไรล้มเหลวเลย (นั่นคือไม่มีอะไรที่ไม่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์) ปรากฏว่า
พวกเขามิได้แสดงอะไรให้เห็นยิ่งไปกว่าว่า ธรรมชาติและพระเป็นเจ้าทั้งหลายก็บ้า
คล้ายๆ มนุษย์เหมือนกัน ดุจนี้ ข้าพเจ้าขออ้อนวอนสิ่งนี้ได้กลายเป็นอะไรไปแล้ว ใน
บรรดาความสับสนต่างๆ นานาของธรรมชาตินี้ พวกเขามีพันธะที่จะแสวงหา
ความไม่สับสนบางอย่าง เช่น พายุ แผ่นดินไหว และโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้นด้วย
และพวกเขากล่าวว่า ความไม่สับสนเหล่านี้เกิดเนื่องมาจากการที่พระเป็นเจ้าทั้ง
หลายทรงพิโรธมนุษย์เพราะทำผิดอะไรบางอย่าง หรือเพราะละเลยไม่บูชาพระองค์
และแม้ประสบการณ์ประจำวันจะแสดงให้เห็นว่า ข้อนี้เท็จ และใช้ตัวอย่างที่ไม่
จำกัดแน่นอน แสดงให้เห็นว่า ความไม่สับสนและความขัดแย้งกันได้เกิดขึ้นแก่
บุคคลที่ปัญญาสุหนาทและคนที่โง่เขลาโดยไม่ได้เลือกหน้า แม้กระนั้นพวก
เขาก็หาได้พ้นไปจากอคติที่ฝังอยู่ในกระดูกดำของเขาไม่ เพราะเป็นการง่ายยิ่งขึ้น
สำหรับพวกเขาที่จะใส่อคตินี้ลงไปในช่วงสิ่งที่ทราบอื่นๆ ซึ่งเขาไม่ทราบว่ามี
ประโยชน์อะไรเลยและดังนั้นก็ยอมคงเงื่อนไขเกี่ยวกับอวิชชาที่มีอยู่ในภายในของเขาไว้
มากกว่าทำลายเค้าโครงแห่งปรัชญาของพวกเขาลงและสร้างเค้าโครงปรัชญา

ขึ้นมาใหม่ ดังนั้นจึงมีผลเกิดขึ้นมาว่า พวกเขาได้กล่าวด้วยความมั่นใจอย่างที่สุดว่า พินิจชัยของพระเป็นเจ้าห่างไกลจากความเข้าใจของมนุษย์มาก และข้อนี้โดยลำพังตัวมันเองก็พอจะรักษาความจริงที่ปิดบังซ่อนเร้นจากการแข่งขันของมนุษย์โดยอาศัยนิรันดร์ภาพทั้งปวงไว้ ไม่มีคณิตศาสตร์ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับปัจจุสมเหตุ แต่ในสารัตถะสำคัญและสภาวะลักษณะของรูปฟอร์มต่างๆ ก็ได้ให้มาตรฐานแห่งความจริงอีกอย่างหนึ่งแก่มนุษย์ (ซึ่งในที่นี้ไม่จำเป็นจะต้องพรรณนาให้ยาวความ) ซึ่งจะทำให้มนุษย์สังเกตเห็นอคติที่ทั่ว ไปเหล่านี้ และถูกนำไปสู่ความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลาย

ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงได้อธิบายสิ่งที่ข้าพเจ้ายอมรับในตอนแรก ไม่ค่อยจะจำเป็นอะไรนักที่ว่า ข้าพเจ้าควรจะแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติได้มีวัตถุประสงค์ในด้านความเห็นที่ตายตัว และว่าปัจจุสมเหตุทั้งปวงเป็นเพียงการสร้างเค้าโครงของมนุษย์เท่านั้น เพราะข้าพเจ้าคิดว่า ข้อนี้นับว่าเป็นการแจ่มแจ้งเพียงพอแล้วจากมูลฐาน และสาเหตุต่างๆ ที่ทำให้ข้าพเจ้ากล่าววิพากษ์ต่อแห่งอคตินี้ได้จากญัตติที่ ๑๖ และบทเทียบของญัตติที่ ๓๒ และที่สำคัญที่สุดก็คือว่า จากญัตติเหล่านั้นทั้งหมดที่ข้าพเจ้าได้แสดงมาแล้วว่า สิ่งทั้งปวงถูกสร้างขึ้นมาจากความจำเป็นนิรันดร์บางอย่างของธรรมชาติ และด้วยความสมบูรณ์อย่างที่สุด อย่างไรก็ตาม ณ ที่นี้ข้าพเจ้าจะหยุดคิดเพื่อลบล้างลัทธิคำสอนใดๆ เกี่ยวกับปัจจุสมเหตุอย่างสิ้นเชิง เพราะว่าสิ่งที่ความจริงเป็นสาเหตุ แต่คำสอนนั้นบอกว่าเป็นผลและสิ่งที่ความจริงเป็นผล คำสอนนั้นบอกว่าเป็นเหตุ และคำสอนนั้นทำสิ่งที่ปฐมนำให้เป็นปัจจุสมและทำสิ่งที่สูงสุดและสมบูรณ์ที่สุดให้เป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ โดยเหตุที่ปัญหาทั้งสองนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้ว เราจึงขอผ่านไป จากญัตติที่ ๑๖, ๒๒ และ ๒๓ ก็จะมีผลต่อไปว่า สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากพระเป็นเจ้าในทันทีนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุดและว่าเพราะต้องการสาเหตุในระหว่างกลางมากยิ่งขึ้นไปอีก จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปอีก แต่ถ้าหากสิ่งเหล่านั้นที่พระเป็นเจ้าได้ทรงสร้างขึ้นมาจากทันทีเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมาจากเพื่อให้งดถึงจุดหมายปลายทางบางอย่างแล้ว ก็จำเป็นจะต้องมีผลต่อมาว่า สิ่งเหล่านี้ที่พระเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นมาก่อนเพราะเห็นแก่สิ่งที่เป็นอันติเมะทั้งหลายจะต้องวิเศษเหนือสิ่งอื่นๆ ทั้งปวง ดังนั้น คำสอน

นี่จึงทำลายความสมบูรณ์ของพระเป็นเจ้า เพราะว่าถ้าหากพระเป็นเจ้าทรง
 แสงสว่างอวสาน ก็จำเป็นที่พระองค์จะต้องมีพระประสงค์อะไรบางอย่างที่พระองค์
 ยังทรงขาดอยู่ และแม้นักเทววิทยาและนักอภิปรัชญาจะชี้ให้เห็นความแตกต่าง
 ระหว่างอวสานของความต้องการกับอวสานของการเอาอย่าง พวกเขาที่ยอมรับสาร-
 ภาพว่า พระเป็นเจ้าทรงทำตามเหตุผลของพระองค์เอง มิใช่เพื่อสิ่งต่างๆ ที่พระองค์
 ทรงสร้างขึ้น เพราะก่อนที่จะมีการสร้างสรรค์สิ่งเหล่านั้น ไม่อาจกำหนดอะไรได้เลย
 นอกจากพระเป็นเจ้าจะทรงทำตามเหตุผลของพระองค์เท่านั้น และดังนั้นก็จำเป็น
 ที่พวกเขาจะต้องสารภาพว่า พระเป็นเจ้าทรงขาดและทรงปรารถนาสิ่งเหล่านั้น
 เพื่อที่จะบรรลุถึงสิ่งเหล่านั้น พระองค์จะต้องทรงเตรียมลู่วางดังที่แจ่มแจ้งอยู่
 ในตัวแล้ว ทั้งข้าพเจ้าจะต้องไม่ถึงจุดนี้ที่ว่าผู้ที่นับถือลัทธินี้บางคนซึ่งปรารถนาจะ
 แสดงความฉลาดของตนในการกำหนดปัจเจกเหตุให้แก่สิ่งทั้งหลายได้ค้นพบวิธีการ
 ให้เหตุผลแบบใหม่ เพื่อพิสูจน์ลัทธิคำสอนของตน นั่นคือ ไม่ใช่การสรุปไปหาสิ่งที่
 เป็นไปไม่ได้ แต่ทว่าเป็นการสรุปไปหาวิชา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เขาไม่มีวิธีอื่นใด
 ในการที่จะให้เหตุผลเกี่ยวกับลัทธิคำสอนของพวกเขาเลย ตัวอย่างเช่น ถ้าหาก
 หินตกจากหลังคามาถูกศีรษะของผู้ที่เดินผ่านไป และเขาตายเพราะถูกหินตกใส่
 นั้น พวกเขาก็จะใช้วิธีการให้เหตุผลแสดงให้เห็นว่าหินได้ถูกส่งให้ตกลงมาและฆ่า
 ชายผู้นั้น เพราะถ้าหากหินนั้นมีได้ตกลงมาเพราะเจตจำนงของพระเป็นเจ้าแล้ว
 เหตุการณ์ต่างๆ มากมาย (บ่อยทีเดียวที่เหตุการณ์มากมายเหลือเกินที่เกิดขึ้น
 เดียวกัน) เช่นนั้นจะเกิดขึ้นโดยบังเอิญได้อย่างไร? บางทีท่านจะตอบว่า “ลมกำลัง
 พัดมา และชายผู้นั้นจะต้องผ่านทางนั้น และดังนั้นจึงได้เกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น”
 แต่พวกเขาก็จะได้ตอบว่า “ทำไมลมจึงต้องพัดในตอนนั้นด้วย? และทำไม
 ชายคนนั้นจึงต้องเดินไปทางนั้นในตอนนั้นด้วยเล่า?” ถ้าหากท่านตอบอีกว่า “ลม
 ได้เกิดขึ้นเพราะทะเลปั่นป่วนเมื่อวันก่อน และอากาศก่อนหน้านี้ก็สงบ ชาย
 คนนั้นจึงเดินไปทางนั้นตามคำเชิญของเพื่อน” พวกเขาจะได้อีกทั้งนี้ก็เพราะ
 ว่าไม่มีที่สิ้นสุดแห่งการถามปัญหาว่า “ทำไมทะเลจึงปั่นป่วน และทำไมชายคนนั้น
 จึงได้รับเชิญไปตอนนั้นด้วย?” และพวกเขาก็จะรุกथานจากสาเหตุหนึ่งไปยังอีก
 สาเหตุหนึ่ง จนกระทั่งท่านจะพอใจที่จะหันไปพึ่งพาอาศัยอยู่ในเจตจำนงของพระ

เป็นเจ้าของ นั่นคือที่พึ่งคือวิชานั่นเอง อีกประการหนึ่ง เมื่อพวกเขาเห็นร่างกายมนุษย์พวกเขาก็จะรู้สึกประหลาดใจ และโดยเหตุที่พวกเขาไม่ทราบสาเหตุของศิลปะมากมายเช่นนั้น พวกเขาจึงสรุปเอาว่า ร่างกายหาได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยอาศัยศิลปะทางกลศาสตร์ไม่ แต่ทว่าโดยอาศัยเทพศิลปะหรือศิลปะที่เหนือธรรมชาติ และสร้างในลักษณะการที่ส่วนหนึ่งไม่ทำให้อีกส่วนหนึ่งต้องได้รับความเสียหาย ดังนั้นจึงได้เกิดเป็นผลออกมาว่า ผู้ที่ปรารถนาจะแสวงหาสาเหตุของอกิณหารต่างๆ และผู้ที่ปรารถนาจะเข้าใจสิ่งต่างๆ ของธรรมชาติอย่างนักปราชญ์ และมีได้ดูสิ่งเหล่านั้นด้วยความประหลาดใจอย่างคนโง่ ในไม่ช้าก็จะกลายเป็นมิจาพิริ และเป็นคนใจบาป และจะถูกพวกที่ฝูงชนบูชานับถือป่าวประกาศว่าเป็นผู้แปลความหมายธรรมชาติและพระเป็นเจ้าของ เพราะบุคคลเหล่านี้รู้ว่า ในทันทีที่เพิกเฉยต่อวิชาเสียแล้ว ความประหลาดที่เขาอาศัยใช้ในการให้เหตุผลและรักษาอำนาจหน้าที่ของเขาก็จะถูกขจัดให้พ้นไปจากเขา แต่บัดนี้ข้าพเจ้าได้ถึงจุดประสงค์นี้เสีย และดำเนินการไปหาสิ่งที่ข้าพเจ้าพิจารณาตัดสินว่าจะอภิปรายกันในตอนที่ ๓

ในทันทีที่คนทั้งหลายได้รู้ใจตนเองว่าสิ่งทั้งปวงที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อพวกเขาเอง พวกเขามีพันธะที่จะต้องพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์แก่เขามากที่สุดว่าเป็นสิ่งที่มีคุณภาพดีที่สุด และนับถือสิ่งที่นำความดีอย่างที่สุดมาให้เขาไว้เหนือสิ่งอื่นใด ดังนั้นพวกเขาก็จะต้องสร้างข้อคิดเห็นเหล่านี้ที่จะทำให้เขาสามารถอธิบายสิ่งทั้งหลายเกี่ยวกับธรรมชาติ คือ ความดี ความชั่ว ระเบียบ ความสับสน ความร้อน ความเย็น ความงาม และความน่าเกลียด ฯลฯ ได้ และโดยเหตุที่พวกเขาเห็นว่าตัวเองเป็นตัวกระทำเสรี ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการสรรเสริญและนินทา บาปและบุญ จึงได้เกิดขึ้น ข้อคิดเห็นประการหลังข้าพเจ้าจะได้อภิปรายเมื่อข้าพเจ้าจะต้องพูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ในตอนต่อไป แต่ข้อคิดเห็นประการแรก ข้าพเจ้าจะอธิบาย ณ ที่นี้ แต่โดยย่อ พวกเขาเรียกสิ่งทั้งปวงที่จะนำไปสู่สุขภาพพลานามัยและการบูชาพระเป็นเจ้าว่าเป็นสิ่งที่ดี และเรียกสิ่งทั้งปวงที่จะนำไปสู่สิ่งที่ตรงข้ามว่าเป็นสิ่งที่ชั่ว และเพราะเหตุที่พวกเขาไม่เข้าใจสิ่งทั้งหลายเกี่ยวกับธรรมชาติ ย่อมไม่มีความมั่นใจใดๆ เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เลย นอกจากจะสร้างจินตนาการถึงสิ่งเหล่านี้ และสร้างจินตนาการถึงสิ่งเหล่านั้น

เพื่อให้ได้พุทธปัญญาอย่างผิดๆ พวกเขาจึงเชื่ออย่างมั่นอกมั่นใจว่ามีระเบียบอยู่ใน
 สิ่งทั้งหลาย และไม่รู้เรื่องสิ่งเหล่านั้นและธรรมชาติของตนเองเลย บัดนี้เมื่อสิ่งทั้ง
 หลายถูกแสดงว่า เมื่อมันเป็นตัวแทนเราโดยอาศัยประสาทสัมผัสของเรา เราก็
 อาจสร้างจินตนาการถึงมันได้อย่างง่ายดาย และดังนั้นก็ย่อมจดจำมันได้ง่าย เรา
 เรียกมันว่ามีระเบียบดี และอีกประการหนึ่ง เมื่อเราไม่สามารถสร้างจินตนาการถึง
 มันและจดจำมันได้ง่ายๆ เราก็กล่าวว่ามันไม่มีระเบียบที่ดี หรือสับสน บัดนี้โดย
 เหตุที่สิ่งเหล่านั้นได้ทำให้ถูกใจเราได้ยิ่งกว่าสิ่งอื่นๆ ทั้งปวงที่เราอาจสร้างจินตภาพ
 ถึงได้โดยง่าย มนุษย์เราจึงชอบระเบียบมากกว่าความสับสน คล้ายกับว่าระเบียบ
 เป็นอะไรบางอย่างในธรรมชาติ นอกจากในจินตนาการของเราเท่านั้น พวกเขาถือว่า
 ว่าพระเป็นเจ้าได้ทรงสร้างสิ่งทั้งปวงขึ้นมาอย่างได้ระเบียบ และดังนั้นก็ฉลาด
 เลยที่พวกเขาจะถือว่าจินตนาการเป็นคุณลักษณะของพระเป็นเจ้า นอกจากเขา
 จะหมายความว่า พระเป็นเจ้าซึ่งทรงอำนาจจินตนาการให้แก่มนุษย์จะทรงแสดง
 สิ่งทั้งปวงในลักษณะการที่คงจะทำให้เราสร้างจินตนาการได้ง่ายที่สุดเท่านั้น
 แล้วพวกเขาก็คงจะไม่พบว่ามันเป็นอุปสรรคต่อทฤษฎีของพวกเขาว่าได้พบสิ่งที่
 กำหนดแน่นอนไม่ได้ซึ่งอยู่สุดเชื่อมแห่งจินตนาการของเรา และสิ่งต่างๆ มาก
 มายที่ทำให้ทฤษฎีนั้นสับสนเพราะความอ่อนแอของทฤษฎีนั้น แต่สำหรับข้อนี้
 ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวมาแล้ว ข้อคิดเห็นอื่นๆ ก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าฐานนิยมแห่ง
 การสร้างจินตภาพที่จะสะท้อนภาพจินตนาการออกมาในลักษณะการที่ตรงข้าม
 และผู้ใดเขายังพิจารณาเห็นว่าข้อคิดเห็นเหล่านั้นเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของสิ่ง
 ทั้งหลาย เพราะดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พวกเขาคิดว่าสิ่งทั้งปวงถูกสร้างมาเพื่อพวก
 เขา และเรียกธรรมชาติของสิ่งหนึ่งว่าดีหรือชั่ว ว่าเป็นประโยชน์หรือว่าเหลวไหล
 และบกพร่อง ตามที่มันจะมีผลกระทบกระเทือนต่อพวกเขา ตัวอย่างเช่น ถ้าหาก
 การเคลื่อนไหวที่ประสาทตาได้รับจากรูปที่อยู่เบื้องหน้าเราและทำให้รู้สึกสดชื่น สิ่ง
 ที่ทำให้เราเกิดมีความสุขสดชื่นนั้นเราก็เรียกว่าเป็นสิ่งที่สวยงาม ถ้าหากไม่เป็นเช่นนั้น
 เราก็เรียกสิ่งนั้นว่าเป็นสิ่งที่น่าเกลียด สิ่งทำนองนั้นในฐานะที่เป็นผลกระทบ
 กระเทือนต่อประสาทจุมจังจึงเรียกว่า เป็นสิ่งที่มิกลินหอมหรือกลิ่นเหม็น หรือเมื่อ
 กระทบประสาทลิ้น ก็เรียกว่าหวานหรือขม มีรสอร่อยหรือจืดชืด เมื่อกระทบประ-

สภาพกาย ก็เรียกว่าแข็งกระด้างหรืออ่อนนุ่ม หยาดหรือละเอียดละไม ฯลฯ และสิ่ง
ทำนองนั้นในฐานะที่มากกระทบหู ก็เรียกว่าเป็นเสียง และก่อให้เกิดระคายหูหรือ
เสนาหู อย่างหลังนี้ทำให้คนคลั่งคลั่งจนเป็นบ้าได้ เพราะฉะนั้น พวกเขาจึงเชื่อว่า
ความกลมกลืน (เสนาหู) ย่อมยังพระเป็นเจ้าให้โปรดปราน ทั้งไม่มีปรัชญาเมธี
ผู้กระหายคนใดที่ยืนยันว่าชบวนการแห่งมณฑลสวรรค์ย่อมก่อให้เกิดความกลม
กลืนได้ สิ่งทั้งปวงนี้เพียงพอที่จะแสดงให้เห็นได้ก็คือว่า แต่ละคนย่อมตัดสินใจเกี่ยว
กับสิ่งทั้งหลายตามที่จิตของตนเองจะโน้มเอียงไป หรือถือเอาสิ่งที่เป็นผลกระท
ทบกระเทือนต่อจินตนาการของเขาจริงๆ สำหรับสิ่งต่างๆ มากกว่า เพราะฉะนั้น
จึงไม่น่าแปลกใจอะไร (ดังที่เราอาจสังเกตเห็นโดยบังเอิญ) ว่า สิ่งที่ขัดแย้งกัน
มากมายที่เราพบได้เกิดขึ้นในหมู่ชนทั้งหลาย และในที่สุด ก็คือลัทธิวิมตินิยม
เพราะแม้ร่างกายมนุษย์จะลงรอยกันได้ในหลายๆ จุด แต่มันก็ยังคงแตกต่างกันอยู่
ในหลายๆ จุดเช่นกัน และสิ่งที่คนหนึ่งเห็นວ່າดี อีกคนหนึ่งอาจเห็นว่าชั่วก็ได้ คน
หนึ่งเห็นว่าเป็นระเบียบ อีกคนหนึ่งอาจเห็นว่าสับสนก็ได้ คนหนึ่งเห็นว่าเป็นยินดี
แต่อีกคนหนึ่งเห็นว่าเป็นไม่ดีก็ได้ ฯลฯ ข้าพเจ้าไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึงสิ่ง
เหล่านี้ต่อไปอีก เพราะมีฐานะที่จะอธิบายถึงสิ่งเหล่านี้โดยละเอียด และความ
จริงพวกเขาจะต้องเห็นสิ่งทั้งปวงเหล่านั้นอย่างประจักษ์ชัดพอแล้ว เพราะทุก
คนจะกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า “มีจิตมากเท่ากับจำนวนคนนั้นแหละ” “แต่ละ
คนก็ฉลาดตามแบบของตัวเอง” “รสนิยมต่างกันฉันใด จิตใจคนก็มีต่าง ๆ กันฉันนั้น”
ทั้งหมดนี้เป็นสุภาษิตที่ชี้ให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งพอแล้วว่ามนุษย์ย่อมตัดสินใจต่าง
ตามความคิดของตน และสร้างจินตภาพถึงสิ่งทั้งหลายมากกว่าที่จะเข้าใจสิ่งเหล่านั้น
เพราะถ้าเขาเข้าใจสิ่งเหล่านั้น การให้เหตุผลของข้าพเจ้าอย่างน้อยที่สุดก็คงทำให้
เขาตระหนักได้เช่นเดียวกับคณิตศาสตร์ทำให้เขาตระหนักใจมาแล้ว แม้ว่าพวกเขา
จะไม่ติดอกติดใจมันเลยก็ตาม

ดังนั้น เราจึงคงต้องได้เห็นมาแล้วว่า การให้เหตุผลทั้งปวงที่สามัญชนทั้งหลายเคยใช้อธิบายธรรมชาตินั้นก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าฐานนิยมแห่งจินตนาการ และมีได้ระบุงถึงธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งใดเลย เป็นเพียงองค์ประกอบแห่งจินตนาการเท่านั้น และแม้จะมีข้อคล้ายกับว่าเป็นภาวะ (entities) ที่มีอยู่ภายนอก

๑๓๖

เบเนดิกต์ เดอ สปิโนซา

จินตนาการ ข้าพเจ้าก็เรียกมันว่า ภาวะ แต่ไม่ใช่ภาวะที่แท้จริง หากเป็นภาวะที่เป็นจินตนาการเท่านั้น และดังนั้น การให้เหตุผลทั้งปวงที่มุ่งต่อต้านเราจากข้อคิดเห็นเช่นนั้นย่อมอาจถูกโต้แย้งได้โดยง่าย เพราะมีบุคคลเป็นจำนวนมากเคยให้เหตุผลเช่นนั้นว่า ถ้าหากสิ่งทั้งปวงเกิดจากความจำเป็นแห่งธรรมชาติที่สมบูรณ์ที่สุดของพระเป็นเจ้าแล้ว ความไม่สมบูรณ์ในธรรมชาติมากมายนั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไรกันเล่า? ตัวอย่างเช่นความบกพร่องของสิ่งทั้งหลายจนกระทั่งมันสั่นคลอนจากใจความน่าเกลียดของสิ่งทั้งหลายซึ่งมักทำให้เกิดคลื่นเหียน ความสับสน ความชั่ววอก ฯลฯ แต่ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วเมื่อครู่นี้แล้ว สิ่งเหล่านี้อาจทำให้จำนวนด้วยเหตุผลได้โดยง่าย เพราะความสมบูรณ์ของสิ่งทั้งหลายจะประมาณได้จากธรรมชาติและอำนาจของสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น ทั้งไม่มีสิ่งที่มีสมบูรณ์มากกว่าหรือน้อยกว่าตามที่เขาพอใจหรือทำให้เป็นที่สะอิดสะเอียนของประสาทสัมผัสต่างๆ ของมนุษย์ หรือว่าสิ่งเหล่านั้นมีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์สำหรับมนุษย์เลย แต่สำหรับผู้ที่ถามว่า “ทำไมพระเป็นเจ้าจึงไม่ทรงสร้างมนุษย์ทั้งปวงขึ้นมาในอาการที่ว่ามันมนุษย์เหล่านั้นอาจถูกปกครองโดยเหตุผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้นเล่า?” ข้อนี้ ข้าพเจ้าไม่ขอตอบทั้งนี้ก็เพราะว่า วัตถุประสงค์ไม่ต้องการเขาเพื่อให้สร้างสิ่งทั้งปวงตั้งแต่ขั้นสูงสุดมาหาขั้นที่ต่ำสุดตก หรือจะพูดให้แจ่มแจ้งยิ่งกว่านั้นก็ว่า เพราะกฎต่างๆ เกี่ยวกับธรรมชาติของเขาเป็นกฎที่พอเข้าใจได้ว่าเพียงพอต่อการสร้างสรรพทุกอย่างที่พหุปัญญาซึ่งกำหนดแน่นอนไม่ได้อาจเข้าใจได้ดังที่ข้าพเจ้าได้แสดงมาในญัตติที่ ๑๖ แล้ว เหล่านี้เป็นความเข้าใจผิดที่ข้าพเจ้าขอหยุดชี้แจงต่อไป ถ้ายังจะมีความเข้าใจผิดๆ ไตหลงเหลืออยู่แล้ว เราอาจทำให้หมดไปได้โดยอาศัยการสะท้อนภาพเพียงเล็กน้อยเท่านั้น”

ในหนังสือเล่มที่ ๒ แห่ง “จริยศาสตร์” สปิโนซาได้พิจารณาธรรมชาติแห่งจิตของมนุษย์ การให้เหตุผลของท่านมีจุดสำคัญอยู่ที่มโนภาพเกี่ยวกับ “มโนคติ” ที่ท่านได้รับมรดกตกทอดมาจากเดการ์ต แต่ว่าได้เอามาดัดแปลงแก้ไขใหม่ ในความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ข้อ ๖ แห่งหนังสือเล่มแรก สปิโนซาได้กล่าวไว้แล้วว่า มโนคติย่อมถูกต้องอยู่ตรงเท่าที่มโนคตินั้นสอดคล้องต้องกันกับมโนคติของสิ่งที่มีมันเป็นมโนคติ ณ ที่นี้ (บทนิยามที่ ๔) ท่านได้นิยาม “มโนคติที่เพียงพอ” ว่าเป็นสิ่งที่

มีเครื่องหมาย “อันแท้จริง” ทั้งปวงของมโนคติที่แท้จริง สปิโนซาแสดงให้เห็นภาพการที่จิตมนุษย์ก้าวหน้าไปสู่ความรู้ระดับที่สูงขึ้นไป ในฐานะที่เป็นมโนคติที่เพียงพอแทนมโนคติที่ไม่เพียงพอ ความก้าวหน้าแต่ละคนย่อมเริ่มต้นเพื่อตนเองได้ แต่ในฐานะที่เป็นฐานนิยมที่กำหนดแน่นอนได้ เขาจึงไม่เคยทำให้สมบูรณ์ได้เลย อุดมคติเกี่ยวกับความรู้ก็คือความรู้เกี่ยวกับมโนคติที่แท้จริงที่ประจักษ์ในตัวเองซึ่งเป็นตัวแทนความสัมพันธ์ระหว่างสสารและจิตทั้งหลาย และสปิโนซาถือว่า ไม่มีความรู้ที่แท้จริงใดๆ ที่มิได้แสดงตนเองว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรที่นางสยและเป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัว ต่ำกว่าระดับนี้ลงไปก็มีอยู่ ๒ ชั้น คือ การให้เหตุผลหรือการอนุมาน และต่ำจากการให้เหตุผลหรือการอนุมานลงไปก็เป็นการเห็นอย่างธรรมดาสามัญเกี่ยวกับเรื่องข้อเท็จจริงและจินตนาการเท่านั้นเอง สปิโนซาแสดงระดับทั้งสามนี้พร้อมด้วยตัวอย่างในกฎข้อที่ ๔๐ หมายถึงเหตุที่ ๒ ในหนังสือเล่มแรกๆ คือเรื่อง “The Treatise on the Correction of the Understanding” ในตอนที่ท่านกล่าวในตอนจบ ข้อความที่คัดมา ท่านได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างแห่งระดับทั้ง ๔ โดยแบ่งระดับต่ำสุดเป็น ๒ ระดับ การที่สปิโนซาใช้ “มโนคติ” และ “อารมณ์แห่งมโนคติ” นั้นนับว่าเป็นธรรมดาสามัญสำหรับท่าน และนับว่าเป็นแก่นแห่งการให้เหตุผลของท่านทีเดียว

จิตของมนุษย์เอง ก็จัดว่าเป็นมโนคติอย่างหนึ่ง และอารมณ์ของมโนคตินั้นก็คือร่างกายมนุษย์นั่นเอง ณ ที่นี้เราจะต้องระลึกไว้ว่า ความคิดและการกินที่เท่ากันที่เป็นคุณลักษณะที่ทำให้เราเข้าใจเนื้อสารหนึ่ง ดังนั้นสปิโนซาจึงเห็นว่าเราอาจพิจารณาเห็นเหตุการณ์อย่างเดียวกันนั้นว่าเป็นอะไรบางอย่างที่เกิดขึ้น ในมณฑลความคิดทั้งต่อจิตใจและต่อร่างกายของคน ความคิดเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากสิ่งที่บังเกิดขึ้นในร่างกายได้ แต่ข้อนี้มิใช่เรื่อง “ความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อน” แห่งดวงวิญญาณและร่างกายตามทัศนะของไลบ์นิซ ซึ่งในเรื่องนั้นเหตุการณ์ ๒ ชุด พระเป็นเจ้าได้ทรงทำให้ประจวบกันได้อย่างดียิ่ง เพราะสปิโนซาเห็นว่าเหตุการณ์เหล่านั้นเป็นเหตุการณ์อย่างเดียวกันแต่พวามองจากท่าทีต่างๆ กันเท่านั้นเอง ในเรื่อง สัญญา (Sense perception) และประสบการณ์ธรรมดา จิตย่อมมีเฉพาะมโนคติที่สืบสนและไม่เพียงพอเท่านั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพสิ่งที่บัง

เกิดขึ้นในร่างกาย มโนคติเช่นนั้นมิได้มีเครื่องหมายแห่งความเพียงพอในภายในเลย (ญัตติที่ ๒๙ และบทเทียบ) เราได้รับความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่ที่เป็นปัจเจกนอกตัวเราผ่านทางวิภาพของร่างกายเพราะอาศัยอารมณ์ภายนอกเท่านั้น จุดประสงค์ท้ายสุดเหล่านี้คู่ขนานกันอยู่ภายในทฤษฎีแห่งความรู้เกี่ยวกับคำสอนทางอภิปรัชญาของสปิโนซาที่ว่า สายโซ่แห่งเหตุผลของสิ่งที่เป็นปัจเจกทั้งหลายไม่เคยสรุปได้เลย และดังนั้น จึงไม่เคยอนุมานได้โดยตรงจากธรรมชาติของพระเป็นเจ้าหรือจากความจริงทั้งหมดเลย (โปรดดูข้อความคัดมาจากหนังสือเรื่อง Correction of the Understanding “การแก้ความเข้าใจให้ถูกต้อง”)

แต่เราก็มิได้ถูกจำกัดอยู่แค่มโนคติที่ไม่เพียงพอเช่นนั้นที่เกิดมาจาก “จินตนาการ” เลย พวกเราทั้งปวงจำเป็นต้องมีความรู้อย่าง เกี่ยวกับระเบียบขั้นที่ ๒ และที่ ๓ ซึ่งเป็นเหตุผลและสหัชญาณเกี่ยวกับความจริงที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัวด้วย นี่คือวิธีที่เราสามารถทำให้สิ่งที่ถูกแตกต่างกับสิ่งที่ผิดได้ เพราะเราแต่ละคนรู้ความจริงที่จำเป็นบางอย่าง เกี่ยวกับจักรวาลทั้งหมด เหล่านี้นับว่าเป็นข้อคิดเห็นที่ธรรมดาสามัญ ตัวอย่างเช่น ข้อคิดเห็นที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีสาเหตุนี้เองที่ทำให้เราสามารถเห็นเหตุผลได้ วิถีทางจากพันธะปนาเสรีภาพนั้น พวกเราแต่ละคนอาจดำเนินไปได้ ถ้าหากเราจะตั้งตัวเพื่อสร้างทัศนะเกี่ยวกับจักรวาลทั้งหมด รวมทั้งฐานะของตัวเองในจักรวาลด้วยไว้บนพื้นฐานแห่งข้อคิดเห็นที่ธรรมดาสามัญ นับว่าเป็นวัตถุประสงค์ของหนังสือ “จริยศาสตร์” ที่จะชี้ให้เห็นทางที่จะดำเนินไปสู่วิถีทางนี้

เพื่อที่จะให้เป็นไปตามแบบของหนังสือนี้ได้กำหนดไว้ เราก็จำต้องสรุปข้อความที่คัดมาจากหนังสือของสปิโนซาไว้ด้วย แต่เราจะต้องไม่ลืมว่าอภิปรัชญาของสปิโนซาได้ออกแบบขึ้น เพื่อให้เป็นภูมิหลังสำหรับหนังสือ “จริยศาสตร์” ของท่าน ท่านได้อธิบายถึงจิตว่า ตรวาทที่ยังมีความรู้ทางประจักษ์นิยมระดับปรกติดอยู่ ก็ย่อมเป็นไปในเชิงลบ และส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบกระเทือนมาจากสิ่งต่างๆ ภายนอกตัวมันเอง ในหนังสือเล่มที่ ๓ ท่านได้เอาความแตกต่างระหว่างความคิดบริสุทธิ์ซึ่งเป็นเชิงบวกกับความเข้าใจและความเห็นธรรมดาซึ่งเป็นเชิงลบมาใช้กับชีวิตที่มีความรู้สึก ท่านได้ให้ทฤษฎีเกี่ยวกับอวกาศซึ่งเป็นตัวแทนความคิด

บริสุทธิ์และความเข้าใจในฐานะเป็นมโนคติเชิงลบที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เกิดจากอารมณ์ภายนอก ในความรู้สึกระดับสูงสุดที่จิตเคลื่อนไหวอยู่ในหมู่ความจริงภายนอกที่อาจเอามาใช้กับจักรวาลทั้งมวลตามลำดับนั้น เราอาจพ้นจากอิทธิพลของสิ่งเฉพาะรายที่อยู่รอบๆตัวเราได้ สปิโนซาปฏิเสธเจตจำนงเสรีในความหมายทั่วไป แต่จิตอาจทำตัวเองให้เป็นอิสระโดยอาศัยความพยายามของตนได้ และในเวลาที่ยืนหยัดกับความคิดบริสุทธิ์นั้น จิตก็จะเต็มไปด้วยความจริงภายนอกชั่วระยะหนึ่ง จากความเข้าใจเช่นนี้ ความสุขและเสรีภาพก็จะเกิดขึ้น ไม่ใช่ในแง่ที่ยกให้แก่โชคชะตาตามแบบสโตอิก แต่ในแง่ที่ว่าจิตย่อมหลุดพ้นจากความสนใจเฉพาะรายและอาณาเขตที่ความสนใจเหล่านี้ก่อให้เกิดขึ้นและสนใจอยู่เฉพาะในลักษณะที่ไม่เปลี่ยนแปลงของจักรวาล ข้อนี้ย่อมก่อให้เกิดความรักพระเป็นเจ้าและธรรมชาติขึ้นมา

ลักษณะการให้เหตุผลของสปิโนซา ในหนังสือเรื่อง “จริยศาสตร์” ทั้งหมดย่อมเปิดโอกาสให้วิพากษ์วิจารณ์ได้ ซึ่งต่อมาฮิวม์และคานต์ก็ได้วิพากษ์วิจารณ์ไว้ ท่านได้หาวิธีที่จะใช้ธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายอนุมานไปหาสิ่งที่จะต้องเป็นชีวิตแบบสูงสุด ฮิวม์และคานต์ได้แสดงให้เห็นว่า ในแง่ตรรกศาสตร์แล้ว วิธีการเช่นนั้นไม่อาจป้องกันตัวได้เลย นักวิพากษ์วิจารณ์อื่นๆได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การให้เหตุผลของสปิโนซาอ่อนแอกว่าที่ปรากฏจริงๆ เพราะความจริงวิธีการทางเรขาคณิตได้ให้อนุกรมแห่งบทพิสูจน์นี้เป็นเชิงนิรนัยจริงๆเลย และก็ไมอาจหวังจะให้เป็นอย่างนั้นด้วย ท่านเป็นปรัชญาเมธีที่ประชาชนทั่วไปไม่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะเคารพนบนอบหรือด่าว่า ซึ่งทั้ง ๒ กรณีนั้นเป็นเพราะประชาชนทั่วไปไม่เข้าใจความตั้งใจจริงของท่านนั่นเอง แต่ท่านมิได้หวังจะให้ผลงานของท่านหรือลักษณะการครองชีวิตของท่านเป็นเรื่องง่าย ๆ เลย ดังที่ท่านกล่าวไว้ในหมายเหตุแห่งภุตติสุดท้าย ของหนังสือเล่มสุดท้ายชื่อ “omnia praeclara tam difficilia quam rara sunt” (สิ่งที่วิเศษทั้งปวงย่อมเป็นสิ่งที่ยาก เช่นเดียวกับที่มันไม่ค่อยจะมีมันเอง) ท่านมิใช่ผู้วิเศษ แต่เป็นนักเหตุผลนิยมที่อ้างว่ามีเหตุผลบริสุทธิ์ยิ่งกว่าที่ปรัชญาเมธีคนสำคัญอื่นๆ ได้เคยอ้างมาแล้ว

“ตอนที่ ๒ เกี่ยวกับธรรมชาติและบ่อเกิดของจิต”

บทนำ

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะได้อธิบายถึงสิ่งต่างๆ ที่ต้องเกิดจากสารัตถะสำคัญของพระเป็นเจ้า หรือของภาวะที่เป็นนิรันดร์และเป็นอนันตะ ความจริงไม่ใช่ทั้งหมด (เพราะสิ่งทั้งหลายจะต้องเกิดตามมาเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน และในวิถีทางต่างๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่ได้แสดงไว้แล้วในตอนที่ ๑ ญัตติที่ ๑๖) แต่ทว่าเป็นเพียงบางอย่างเท่านั้นที่จะจูงเราไปหาความรู้เกี่ยวกับจิตของมนุษย์และความประเสริฐสุดของจิตได้

บทนิยาม

๑. คำว่า “ร่างกาย” (corpus) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าหมายถึง ฐานนิยมที่แสดงสารัตถะสำคัญของพระเป็นเจ้าออกมาในลักษณะการที่พิจารณากำหนดได้ บางอย่างตรงเท่าที่เรารู้ว่าพระองค์ทรงเป็นสิ่งที่กินที่อย่างหนึ่ง (โปรดดู ตอนที่ ๑ ญัตติที่ ๒๕ บทเทียบ)

๒. ข้าพเจ้ากล่าวว่าร่างกายนั้นย่อมเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญสิ่งหนึ่ง ซึ่งเมื่อยอมรับ ก็จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับการยอมรับสิ่งนั้น และเมื่อถูกขจัดออกไปก็จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับการขจัดสิ่งนั้นออกไป หรือร่างที่ถ้าปราศจากสารัตถะสำคัญเสียแล้ว ก็ไม่อาจมีสิ่งใดๆ อยู่ หรือเราไม่อาจเข้าใจสิ่งใดๆ ได้ และโดยนัยกลับกัน ถ้าปราศจากสิ่งนั้นเสียแล้ว ก็ย่อมไม่มีร่างนั้น หรือเราไม่อาจเข้าใจร่างนั้นได้

๓. คำว่า “มโนคติ” ข้าพเจ้าเข้าใจว่าได้แก่ การสร้างมโนภาพของจิตซึ่งก่อให้เกิดเป็นรูปขึ้นมาเพราะเหตุผลเกี่ยวกับการที่มันเป็นสิ่งที่คิดได้

อธิบาย ข้าพเจ้าเรียกว่า “มโนภาพ” มากกว่าที่เรียกว่า “สัญญา” เพราะคำว่า “สัญญา” ดูเหมือนจะบ่งถึงว่า จิตเมื่อสัมพันธ์กับอารมณ์ก็เป็นเชิงลบ แต่มโนภาพดูเหมือนจะแสดงการกระทำของจิตออกมา

๔. คำว่า “มโนคติที่เพียงพอ” ข้าพเจ้าเข้าใจว่าได้แก่ มโนคติที่ตรงเท่าที่เรารู้ว่าพิจารณาในเมื่อเพ่งถึงอารมณ์แล้ว ย่อมมีสภาวะลักษณะหรือเครื่องหมาย

อันแท้จริงทั้งปวงแห่งมันในคติที่แท้จริงอย่างหนึ่ง

อธิบาย ข้าพเจ้ากล่าวว่า “อันแท้จริง” ก็เพื่อจัดสิ่งที่ไม่แท้จริงออกไป นั่นคือ การพ้องกันระหว่างมันในคติกับอารมณ์ของมันในคติ (ดูเล่มที่ ๑ ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่ ๖)

๕. ช่วงเวลาเป็นการสืบเนื่องที่ไม่มีกำหนดแน่นอนของสิ่งที่มีอยู่

อธิบาย ข้าพเจ้ากล่าวว่า “ไม่มีกำหนดแน่นอน” เพราะเราไม่อาจพิจารณา กำหนดโดยอาศัยวิธีแห่งธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่เอง หรือโดยอาศัยสาเหตุที่เพียงพอ ซึ่งจำเป็นจะต้องแสดงความมีเป็นในสิ่งหนึ่ง แต่มิได้เอาความมีเป็นนั้นไป

๖. ความแท้จริงกับความสมบูรณ์ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นสิ่งหนึ่งและสิ่งเดียวกัน

๗. คำว่า “สิ่งที่เป็นปัจเจกทั้งหลาย” ข้าพเจ้าเข้าใจว่าหมายถึง สิ่งต่างๆ ที่กำหนดแน่นอนได้ และมีความมีเป็นที่พิจารณากำหนดแล้ว แต่ถ้าหากหลายๆ สิ่งที่เกิดในกิริยาการหนึ่งที่ทำให้มันทั้งหมดเป็นสาเหตุของผลอย่างหนึ่งในขณะเดียวกันแล้ว ข้าพเจ้าก็ต้องพิจารณาเห็นว่า สิ่งทั้งปวงนั้นเป็นสิ่งที่ เป็นปัจเจกสิ่งหนึ่ง

ความจริงที่ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์

๑. สวรรค์สำคัญของมนุษย์มิได้เกี่ยวกับความมีเป็นที่จำเป็นเลย นั่นคือ ในระเบียบแห่งธรรมชาติอาจเกิดมิได้ว่า คนนี้หรือคนนั้นมีอยู่ดุจดังว่าเรามีได้มีอยู่

๒. มนุษย์เราย่อมคิด

๓. ฐานนิยมแห่งการคิด เช่นความรัก ความปรารถนา หรือชื่ออันใด ที่ทำให้เกิดวิภาพแห่งจิตมิได้มีอยู่ นอกจากว่าจะมีมันในคติอย่างหนึ่งอยู่ในสิ่งที่ถูกรัก ถูกปรารถนา ฯลฯ ที่เป็นปัจเจกเดียวกันเท่านั้น แต่มันในคติก็อาจมีอยู่ แม้ว่าจะไม่มี ฐานนิยมแห่งการคิดอื่นใดอยู่เลยก็ตาม

๔. เรา รู้สึกว่า ร่างกายย่อมได้รับความกระทบกระเทือนในหลายทางด้วยกัน

๕. เราจะไม่รู้สึกรู้หาหรือเข้าใจสิ่งที่ เป็นปัจเจกใดๆ นอกจากร่างกายและ ฐานนิยมแห่งการคิดเท่านั้น

๑๕๒

เบเนดิกต์ เดอ สปีโนซา

ญัตติ

ญัตติที่ ๑ ความคิดเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของพระเป็นเจ้า หรือพระเป็นเจ้าเป็นสิ่งที่คิดได้ชนิดหนึ่ง

ญัตติที่ ๒ การกินที่เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของพระเป็นเจ้า หรือพระเป็นเจ้าเป็นสิ่งที่กินที่ชนิดหนึ่ง

ญัตติที่ ๓ ในพระเป็นเจ้า จำเป็นจะต้องมีมโนคติ ไม่ใช่เฉพาะเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญของพระองค์เท่านั้น แต่ทว่าเกี่ยวกับสิ่งทั้งปวงที่จำเป็นต้องเกิดจากสารัตถะสำคัญของพระองค์ด้วย

ญัตติที่ ๔ มโนคติเกี่ยวกับพระเป็นเจ้า ซึ่งทำให้เกิดสิ่งต่างๆ มีจำนวนนับไม่ถ้วนในวิถีทางที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ ย่อมอาจมีเพียงมโนคติเดียวเท่านั้น เฉพาะตรงเท่าที่เราพิจารณาเห็นว่าพระองค์ทรงเป็นสิ่งที่คิดได้อย่างหนึ่ง ไม่ใช่ตรงเท่าที่พระองค์ทรงเป็นภาพที่ปรากฏออกมา ในคุณลักษณะอื่นใด นั่นคือ มโนคติทั้งเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระเป็นเจ้าและเกี่ยวกับสิ่งที่ป็นปัจเจกทั้งหลายมิได้เป็นเจ้าของอารมณ์หรือสิ่งต่างๆ ที่มันเข้าใจ ในฐานะเป็นสาเหตุที่เพียงพอของมันเลย แต่ว่าพระเป็นเจ้าเอง

ญัตติที่ ๕ ฐานนิยมของคุณลักษณะ ที่กำหนดให้โดย ย่อมเกิดจากพระเป็นเจ้า ตรงเท่าที่เราพิจารณาพระองค์ โดยอาศัยคุณลักษณะของสิ่งที่มันเป็น ฐานนิยม และมีใช่ตรงเท่าที่เราพิจารณาพระองค์โดยอาศัยคุณลักษณะอื่นใด

ญัตติที่ ๖ ระเบียบและความเกี่ยวโยงของมโนคติทั้งหลาย เป็นอย่างเดียวกับระเบียบและความเกี่ยวโยงของสิ่งต่างๆ

ญัตติที่ ๗ เราจะต้องเข้าใจมโนคติเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะรายหรือเกี่ยวกับฐานนิยมที่มีได้อยู่ในมโนคติเดียวกับพระเป็นเจ้าที่ไม่ได้กำหนดแน่นอน ในวิธีเดียวกับที่เราบรรจุสารัตถะสำคัญที่แบบฟอร์มของสิ่งเฉพาะรายหรือฐานนิยมไว้ในคุณลักษณะของพระเป็นเจ้าฉะนั้น

ญัตติที่ ๘ มโนคติเกี่ยวกับสิ่งที่ป็นปัจเจกที่มีอยู่จริง ย่อมเกิดจากพระเป็นเจ้า มีใช่ตรงเท่าที่พระองค์ทรงเป็นสิ่งที่กำหนดไม่ได้ แต่ทว่าตรงเท่าที่เราพิจารณาเห็นว่าพระองค์ได้รับผลกระทบกระเทือนจากมโนคติอีกอย่างหนึ่ง

เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ ที่พระองค์ทรงเป็นสาเหตุ ตรานพที่พระองค์ทรงได้รับผล กระทบกระเทือนมาจากมโนคติที่ ๓ และอย่างนี้เรื่อยไปจนถึง ณ อนันต์

ญัตติที่ ๑๐ ภาวะแห่งเนื้อสารมิได้เกี่ยวกับสารัตถะสำคัญของมนุษย์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เนื้อสารมิได้ก่อให้เกิดภาวะที่แท้จริงของมนุษย์เลย

ญัตติที่ ๑๑ สิ่งแรกที่เกิดก่อให้เกิดภาวะที่แท้จริงแห่งจิตของมนุษย์ ก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่ามโนคติเกี่ยวกับสิ่งที่ป็นปัจเจกที่มีอยู่จริง ๆ

ญัตติที่ ๑๒ อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นในอารมณ์แห่งมโนคติที่ก่อให้เกิดจิตมนุษย์นั้น จิตมนุษย์จะต้องเข้าใจได้ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า มโนคติเกี่ยวกับสิ่งนั้นจำเป็นจะต้องมีอยู่ในจิตของมนุษย์ นั่นคือ ถ้าหากอารมณ์แห่งมโนคติที่ก่อให้เกิดเป็นจิตมนุษย์เป็นร่างกายที่ย่อมไม่มีอะไรเกิดขึ้นในร่างกายนั้นที่จิตจะเข้าใจไม่ได้

ญัตติที่ ๑๓ อารมณ์แห่งมโนคติ ที่ก่อให้เกิดจิตมนุษย์ก็คือร่างกาย (รูป) หรือฐานนิยามบางอย่างแห่งการกินที่ที่มีอยู่จริง ๆ หรือไม่มีอยู่เลย

หมายเหตุ ดังนั้น เราจึงเข้าใจไม่เฉพาะเพียงว่าจิตของมนุษย์ได้ถูกรวมเข้าไปในร่างกาย (รูป) เท่านั้น แต่จะต้องเข้าใจโดยอาศัยการที่จิตใจกับร่างกายรวมเข้าด้วยกันด้วย แต่ความจริงแล้วไม่มีใครสามารถเข้าใจจิตนี้ได้อย่างเพียงพอ หรืออย่างแจ่มชัดเลย นอกเสียจากว่า ตอนแรกเขาจะคุ้นกับธรรมชาติแห่งร่างกายของเราอย่างเพียงพอเสียก่อน เพราะสำหรับสิ่งเหล่านั้น ที่เราได้อธิบายไว้อย่างละเอียดลออเป็นเรื่องทั่วไป และได้อ้างไปถึงมนุษย์มากกว่าสิ่งที่ป็นปัจเจกอื่น ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง แม้จะเป็นสิ่งที่มีชีวิตคนละชั้นก็ตาม เพราะเราจะต้องทักท้วงเขาว่า สิ่งทั้งปวงจำเป็นจะต้องมีมโนคติอยู่ในพระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุแห่งมโนคตินั้น เช่นเดียวกับที่พระองค์ทรงเป็นสาเหตุแห่งมโนคติเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์ฉะนั้น อะไรก็ตามที่เราพูดถึงมโนคติเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์ ก็จำเป็นที่เราจะต้องพูดถึงมโนคติเกี่ยวกับสิ่งอื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า มโนคติทั้งหลายก็คล้ายๆกับอารมณ์นั่นเอง คือย่อมแตกต่างกัน มโนคติหนึ่งย่อมเหมือนมโนคติอื่นๆ และมีความแท้จริงมากกว่าอย่างที่อารมณ์แห่งมโนคติหนึ่งวิเศษเหนืออารมณ์แห่งมโนคติอีกอย่างหนึ่ง หรือมี

ความแท้จริงยิ่งกว่าในคตินั้น และดังนั้น เพื่อที่จะพิจารณาตัดสินในข้อที่ จิตมนุษย์แตกต่างกับสิ่งอื่นๆ และในกรณีนี้จิตมนุษย์ดีกว่าสิ่งอื่นๆ เราจะต้องรู้ ธรรมชาติแห่งอารมณ์ของจิต มนุษย์ดังที่เราได้กล่าวมาแล้ว คือรู้ธรรมชาติแห่งร่างกายมนุษย์เสียก่อน แต่ ณ ที่นี้ข้าพเจ้าไม่อาจอธิบายได้ว่า ธรรมชาตินี้คืออะไร แต่ก็ไม่จำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้อง อธิบายเลย อย่างไรก็ตาม ข้อนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวโดยทั่วๆ ไป ร่างกายหนึ่งย่อมดัดแปลงแก้ไขได้มากกว่าร่างกายอื่นๆ เพื่อทำสิ่งต่างๆ มากมาย และทำให้สิ่งต่างๆ มากหลายเดือดร้อนในขณะเดียวกันได้ฉันใด จิตหนึ่ง ก็ย่อมดัดแปลงแก้ไขได้ดีกว่าจิตอื่นๆ สำหรับที่จะได้เข้าใจสิ่งมากมายในขณะเดียวกันฉันนั้น และการกระทำของร่างกายขึ้นอยู่กับตัวเองเท่านั้นมากเท่าใด ร่างกายอื่นๆ ก็ย่อมเกิดขึ้นเพราะการกระทำของร่างกายนั้นน้อยลงเท่านั้น ดังนั้น จิตย่อมเหมาะที่จะเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งกว่า และดังนั้นเราอาจยอมรับวิธีที่จิตหนึ่ง สูงส่งกว่าจิตทั้งปวง และทำนองเดียวกัน เราอาจเห็นเหตุผลที่เรามีความรู้เกี่ยวกับร่างกายของเราที่ออกจะสับสนอยู่มาก และสิ่งอื่นๆ อีกมากมายที่ข้าพเจ้าจะ อนุมานไปจากความรู้เหล่านี้

ญัตติที่ ๒๖ จิตของมนุษย์ย่อมไม่เข้าใจร่างกายภายนอกใดๆ ว่ามีอยู่จริงๆ นอกจากโดยอาศัยมโนคติเกี่ยวกับวิภาพของร่างกายที่จิตอาศัยอยู่เท่านั้น

ญัตติที่ ๒๗ มโนคติเกี่ยวกับการแก้ไขร่างกายมนุษย์แต่ละครั้ง มิได้เกี่ยวข้องกับความรู้เรื่องร่างกายที่เพียงพอเลย

ญัตติที่ ๒๘ มโนคติเกี่ยวกับการแก้ไขร่างกายมนุษย์ ตราบเท่าที่มโนคติได้แต่อ้างถึงจิตมนุษย์เท่านั้น ย่อมไม่ชัดเจนแจ่มแจ้ง มีแต่จะสับสนอยู่ฝ่ายเดียว

ญัตติที่ ๒๙ มโนคติเกี่ยวกับมโนคติแห่งวิภาพของจิตมนุษย์แต่ละครั้ง มิได้เกี่ยวข้องกับความรู้เกี่ยวกับจิตของมนุษย์อย่างเพียงพอเลย

บทเทียบ ดังนั้นจึงมีผลติดตามมาว่า จิตมนุษย์ในเมื่อเข้าใจสิ่งหนึ่งในระเบียบแห่งธรรมชาติที่ธรรมดาสามัญ ย่อมไม่มีความรู้เกี่ยวกับตนเอง หรือมิได้มีความรู้เกี่ยวกับร่างของมัน หรือเกี่ยวกับร่างกายนอกอย่างเพียงพอเลย มีเฉพาะแต่ความรู้ที่สับสนและที่บกพร่องเท่านั้น เพราะจิตย่อมไม่รู้ตัวเอง นอกจากตราบเท่าที่จิตเข้าใจมโนคติเกี่ยวกับวิภาพของร่างกาย (ญัตติที่ ๒๓ ตอนที่ ๒) เท่านั้น

แต่จิตก็ยอมไม่เข้าใจร่างของมัน นอกจากโดยอาศัยมโนคติเกี่ยวกับวิภาพ ซึ่งโดยอาศัยมโนคติเกี่ยวกับวิภาพนี้ จิตก็จะเข้าใจเฉพาะร่างกายภายนอกเท่านั้น ตราบเท่าที่จิตมีมโนคติเหล่านี้ จิตก็ยอมไม่มีความรู้เกี่ยวกับตัวเองที่เพียงพอใด (ญัตติที่ ๒๔ ตอนที่ ๒) ทั้งไม่มีความรู้เกี่ยวกับร่างกายของตน (ญัตติที่ ๒๔ ตอนที่ ๒) หรือความรู้เกี่ยวกับร่างกายภายนอก (ญัตติที่ ๒๕ ตอนที่ ๒) เลย จะมีก็เฉพาะความรู้ที่สับสนและบกพร่องอย่างหนึ่งเท่านั้น (ญัตติที่ ๒๔ และหมายเหตุ ตอนที่ ๒) ข.ต.พ.

หมายเหตุ ข้าพเจ้าขอพูดอย่างเปิดอกว่า จิตยอมไม่มีความรู้เกี่ยวกับตนเอง เกี่ยวกับร่างกายของมัน และเกี่ยวกับร่างกายภายนอกอย่างเพียงพอเลย จะมีก็เฉพาะความรู้ที่สับสนเท่านั้น ในเมื่อจิตเข้าใจสิ่งหนึ่งในระเบียบแห่งธรรมชาติที่ธรรมดาสามัญ นั่นคือ เมื่อเราพิจารณาตัดสินจิตจากภายนอก คือโดยอาศัยเหตุการณ์ที่เกิดโดยบังเอิญเพื่อพิจารณาไตร่ตรองสิ่งนี้หรือสิ่งนั้น ไม่ใช่ในเวลาที่เรากำลังพิจารณาจากภายใน นั่นคือ โดยอาศัยข้อเท็จจริงที่ว่า จิตยอมเพ่งเล็งถึงสิ่งต่างๆ มากหลายในทันทีเพื่อจะเข้าใจการที่สิ่งเหล่านั้นพ้องกัน แตกต่างกัน และตรงกันข้าม เพราะเมื่อใดก็ตามที่เราแสดงจิตจากภายในโดยวิธีอื่นใดก็ตาม จิตจะเพ่งเล็งสิ่งเหล่านั้นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ดังที่ข้าพเจ้าจะแสดงให้เห็นต่อไป

ญัตติที่ ๓๐ เราสามารถจะมีได้ก็เฉพาะความรู้ที่บกพร่องมากเกี่ยวกับช่วงเวลาแห่งร่างกายของเราเท่านั้นเอง

ญัตติที่ ๓๑ เราสามารถจะมีได้ก็เฉพาะความรู้ที่บกพร่องมากเกี่ยวกับช่วงเวลาแห่งสิ่งเฉพาะรายภายนอกตัวเราเท่านั้น

ญัตติที่ ๓๒ มโนคติทั้งปวงตราบเท่าที่ยังอ้างไปถึงพระเป็นเจ้าอยู่ย่อมนับว่าถูกต้องทั้งสิ้น

ญัตติที่ ๓๓ ไม่มีอะไรที่จะเป็นเชิงตระหนักรู้ในมโนคติซึ่งเป็นเหตุทำให้มโนคติเหล่านั้นถูกเรียกว่าเป็นมโนคติผิดๆ เลย

ญัตติที่ ๓๔ มโนคติทุกชนิดซึ่งสมบูรณ์หรือเพียงพอ และสมบูรณ์ในตัวเรานั้น นับว่าถูกต้องทั้งสิ้น

ญัตติที่ ๓๕ ความผิดยอมเกิดความบกพร่องแห่งความรู้ ซึ่งมโนคติที่ไม่

เพียงพอ ที่ไม่ประตืดประตอกัน หรือที่สับสนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

ญัตติที่ ๓๖ มโนคติที่ไม่เพียงพอและสับสนย่อมเกิดจากความจำเป็นอย่างเดียวกันในฐานะที่เป็นมโนคติที่เพียงพอชัดเจนแจ่มแจ้ง

ญัตติที่ ๓๗ สิ่งต่างๆ ที่เป็นธรรมดาสามัญต่อสิ่งทั้งปวง และเป็นธรรมดาสามัญเหมือนกันเป็นบางส่วน และทั้งหมด ย่อมไม่ก่อให้เกิดสาระสำคัญของสิ่งเฉพาะรายใด

ญัตติที่ ๓๘ สิ่งต่างๆ ที่เป็นสิ่งธรรมดาสามัญต่อสิ่งทั้งปวง และซึ่งเป็นธรรมดาสามัญเหมือนกันเป็นบางส่วน และทั้งหมด เราไม่อาจทราบได้ นอกจากจะทราบอย่างพอเพียงเท่านั้น

ญัตติที่ ๓๙ เป็นสิ่งธรรมดาสามัญ และเป็นสภาวะลักษณะของร่างกายมนุษย์ และร่างกายภายนอกบางอย่างที่มีผลกระทบกระเทือนต่อร่างกายมนุษย์ และสิ่งที่เป็นธรรมดาสามัญเหมือนกันเป็นบางส่วน และทั้งหมดกับร่างกายมนุษย์และร่างกายภายนอกบางอย่างย่อมมีมโนคติที่เพียงพออยู่ในจิต

ญัตติที่ ๔๐ มโนคติในจิตจะเป็นชนิดใดก็ตามที่เกิดจากมโนคติที่เพียงพอ นั้น ตัวมันเองก็ย่อมเพียงพอด้วย

หมายเหตุที่ ๒ จากสิ่งทั้งปวงที่ได้กล่าวมาแล้ว บัดนี้ก็ย่อมเป็นที่แจ่มกระจ่างว่า เราเข้าใจสิ่งต่างๆ มากมาย และก่อให้เกิดข้อคิดเห็นสากล ประการแรก ก็จากสิ่งที่เป็นปัจเจกทั้งหลายที่เป็นตัวแทนพุทธิปัญญาของเราในอาการที่บกพร่อง สับสน และเป็นไปตามยถากรรม (บทเทียบ ญัตติที่ ๒๙ ตอนที่ ๒) และเพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมักเรียกความเข้าใจเช่นนั้นว่า ความรู้จากประสบการณ์ที่คลุมเครือ หรือที่ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อะไรแน่นอน (cognitio ab experientia vaga) ประการที่ ๒ ก็จากนิमित เช่น จากข้อเท็จจริงที่ว่า เราจดจำสิ่งต่างๆ บางสิ่ง โดยการได้อ่านหรือได้ยินคำบางคำหรือจากมโนคติบางอย่างเกี่ยวกับคำเหล่านั้นที่คล้ายคลึงกับมโนคติที่เราอาศัยสร้างจินตนาการไปถึงสิ่งต่างๆ (หมายเหตุ ญัตติที่ ๑๘ ตอนที่ ๒) ต่อแต่นี้ไปข้าพเจ้าจะเรียกวิธีการเพ่งสิ่งเหล่านี้ทั้ง ๒ แบบว่า ความรู้ชนิดแรก ความเห็น (opinio) หรือจินตนาการ (imaginatio) ประการที่ ๓ จากข้อเท็จจริงที่ว่า เราได้ข้อคิดเห็นที่เป็นธรรมดาสามัญและมโนคติที่เพียงพอ

เกี่ยวกับสภาวะลักษณะสิ่งทั้งหลาย (บทเทียบ ญัตติที่ ๓๘ บทเทียบและญัตติที่ ๓๙ และญัตติที่ ๔๐ ตอนที่ ๒) และข้าพเจ้าจะเรียกวิธีการฟังสิ่งเหล่านี้แบบนี้ว่าเป็น เหตุผล (ratio) และความรู้ชนิดที่ ๒ นอกจากความรู้ทั้ง ๒ ชนิดนี้แล้ว ก็มีความรู้ ชนิดที่ ๓ ดังที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงในสิ่งที่จะติดตามมา ซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่า สหัชญาณ (scientia intuitiva) ที่นี้การรู้ชนิดนี้ดำเนินการจากมโนคติที่เพียงพอกเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญที่เป็นแบบฟอร์มแห่งคุณลักษณะบางอย่างของพระเป็นเจ้าไป หาความรู้ที่เพียงพอเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญของสิ่งต่างๆ ข้าพเจ้าจะแสดงให้เห็น ความรู้ทั้ง ๓ นี้โดยใช้ตัวอย่างเดียวเท่านั้น ขอกำหนดให้จำนวนทั้ง ๓ หาจำนวน ที่ ๔ ต่อไป ซึ่งจำนวนที่ ๔ นี้ได้ส่วนสัดอย่างเดียวกับจำนวนที่ ๓ เช่นเดียวกับที่ จำนวนที่ ๒ ได้ส่วนสัดอย่างเดียวกับจำนวนที่ ๑ ฉะนั้น พอดีย่อมนำส่วนที่ ๓ คูณส่วนที่ ๒ และเอาส่วนที่ ๑ หาคผลคูณโดยมิต้องลงเลาเลย อาจเป็น เพราะพอดีไม่ลืมหักที่พวกเขาได้รับมาจากครูในโรงเรียนโดยไม่ต้องพิสูจน์หรือ เพราะพวกเขามักจะพบจำนวนเลขที่น้อยมากหรือเพราะตระหนักแน่แก่ใจในบท พิสูจน์ญัตติที่ ๑๙ แห่งหนังสือเล่ม ๗ แห่งเนื้อหาของยุคคิด คือสภาวะลักษณะที่ ธรรมชาติสามัญแห่งส่วนสัดทั้งหลายแต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ แต่สำหรับเลข จำนวนน้อยๆ ย่อมไม่มีความจำเป็นในเรื่องนี้เลย เพราะเมื่อกำหนดจำนวน ๑, ๒, ๓ ให้แล้ว ใครเล่าที่ไม่สามารถเห็นว่าส่วนสัดที่ ๔ ก็คือ ๖ ? และข้อนี้ก็ชัดเจนยิ่งขึ้น มากแล้ว เพราะเราสรุปจำนวนที่ ๔ จากอัตราส่วนอย่างเดียวกับที่เราเห็น จำนวน ที่ ๑ สนับสนุนจำนวนที่ ๒ อยู่ได้โดยสัญชาตเว

ญัตติที่ ๔๑ ความรู้ชนิดแรกเป็นสาเหตุแห่งความผิดเพียงอย่างเดียว ความรู้ ชนิดที่ ๒ และที่ ๓ เป็นความรู้ที่จำเป็นจะต้องถูก

ญัตติที่ ๔๒ ความรู้ชนิดที่ ๒ และที่ ๓ ไม่ใช่ความรู้ชนิดแรกที่สอนให้เรา รู้จักแยกแยะอะไรผิดอะไรถูก

ญัตติที่ ๔๓ ผู้ที่ไม่มีมโนคติที่แท้จริง ในขณะที่ตัวกันนั้นเองก็ย่อมทราบ ว่าเขามีมโนคติที่แท้จริงอย่างหนึ่ง และไม่สามารถจะสงสัยเกี่ยวกับความจริงของ สิ่งนั้นได้

ญัตติที่ ๔๔ มิใช่เป็นธรรมชาติของเหตุผลที่จะถือว่า สิ่งทั้งหลายเป็นสิ่งที่

อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่ว่า แต่ทว่าจะต้องถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น

บทเทียบที่ ๑ ดังนั้น จึงมีผลต่อมาว่า โดยอาศัยจินตนาการเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ที่เราจะพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าในแง่ที่เป็นอดีตหรืออนาคตก็ตามว่าเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่ว่า

บทเทียบที่ ๒ เป็นธรรมชาติของเหตุผล ที่จะเข้าใจสิ่งทั้งหลายในรูปฟอร์มแห่งความเป็นนิรันดร์ บางอย่าง (sub quadam aeternitatis specie)

ญัตติที่ ๔๕ มโนคติทุกๆ อย่างเกี่ยวกับร่างกายทุกๆ ร่าง หรือเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นปัจเจกทุกๆ สิ่งที่มีอยู่จริงๆ จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับสารัตถะสำคัญที่เป็นนิรันดร์และเป็นอนันตะของพระเป็นเจ้าด้วย

ญัตติที่ ๔๖ ความรู้เกี่ยวกับสารัตถะที่เป็นนิรันดร์และเป็นอนันตะของพระเป็นเจ้า ซึ่งแต่ละมโนคติเกี่ยวข้องด้วยนั้น นับว่าเป็นความรู้ที่เพียงพอและสมบูรณ์

ญัตติที่ ๔๗ จิตของมนุษย์ย่อมมีความรู้ที่เพียงพอเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญที่เป็นนิรันดร์และเป็นอนันตะของพระเป็นเจ้า

ญัตติที่ ๔๘ ย่อมไม่มีเจตจำนงสัมบูรณ์หรือเสรีอยู่ในจิตใดๆ ทั้งสิ้น แต่จะมีสาเหตุหนึ่งเป็นผู้พิจารณากำหนดจิตเพื่อให้มีเจตจำนงต่อสิ่งนี้หรือสิ่งนั้น แล้วสาเหตุนั้นก็จะมีอีกสาเหตุหนึ่งเป็นผู้พิจารณากำหนดต่อไปอีก และสาเหตุนี้ก็จะมียุติสาเหตุหนึ่งพิจารณาที่กำหนดต่อไปอีกเรื่อยๆ จนถึง ณ อนันต์

เรื่องการแก้ความเข้าใจให้ถูกต้อง

บัดนี้ข้าพเจ้าอาจหันความสนใจของข้าพเจ้าไปหาวิชาที่สำคัญที่สุดเหนือวิชาทั้งปวงในอันที่จะแก้ความเข้าใจทั้งหลายให้ถูกต้อง และวิธีที่จะทำให้สามารถเข้าใจสิ่งทั้งหลายในทำนองที่ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อที่จะได้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางเพื่อให้เรื่องนี้เกิดขึ้นมา ระเบียบธรรมชาติที่เราเฝ้าสังเกตต้องการให้ข้าพเจ้ากล่าวเน้นถึงฐานแห่งความเข้าใจทั้งปวง ที่ข้าพเจ้าได้เคยใช้เพื่อยืนยันหรือปฏิเสธสิ่งใดๆ อย่างไม่มีอะไรที่จะนำสงสัยมานาน จนทำให้ข้าพเจ้าอาจเลือกเอาฐานนิยมที่ดีที่สุดได้ และพร้อมกันนั้นก็เริ่มรู้อำนาจและธรรมชาติของข้าพเจ้า

ที่ข้าพเจ้าปรารถนาจะให้สมบูรณ์

๑๙. ถ้าข้าพเจ้าจดจำได้อย่างถูกต้องไม่ผิดพลาด ข้าพเจ้าก็อาจย่อฐานนิยม ทั้งปวงนั้นมาไว้เป็น ๔ หัวข้อด้วยกัน คือ :-

(๑) ความเข้าใจที่เราได้มา “โดยอาศัยการเล่าสืบๆ มา” หรือจากนิมิตบางอย่างที่อาจกล่าวได้ว่าเหมาะสมกับบรรณนิยมของคนบางคน

(๒) ความเข้าใจที่เราได้มา “จากประสบการณ์ที่คลุมเครือ” นั่นคือ จากประสบการณ์ที่มีได้อาศัยพุทธิปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาตัดสิน แต่ที่เรียกเช่นนั้น ก็เนื่องมาจากว่ามันเกิดขึ้นมาโดยบังเอิญ และเราไม่มีข้อเท็จจริงที่ได้ประสบมาใดๆ จะคัดค้านได้ และดังนั้น มันจึงยังคงอยู่ในจิตใจของเราโดยไม่เปลี่ยนแปลง

(๓) ความเข้าใจที่ “สัจตตะสำคัญของสิ่งหนึ่งเกิดจากสัจตตะสำคัญของอีกสิ่งหนึ่ง” แต่ทว่าไม่เพียงพอ ความเข้าใจอย่างนี้เกิดเมื่อเราอ้างไปถึงสาเหตุหนึ่งจากผลหนึ่ง หรือเมื่อเกิดจากข้อคิดเห็นทั่วๆ ไปบางอย่างที่ว่ามันจะมีลักษณะบางอย่างติดตามมาด้วยเสมอ

(๔) ประการสุดท้าย ความเข้าใจที่ “เราเข้าใจสิ่งหนึ่งโดยอาศัยสัจตตะสำคัญของสิ่งนั้นเพียงอย่างเดียว” หรือโดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับสาเหตุที่ใกล้ชิด

๒๐. ข้าพเจ้าจะแสดงให้เห็นภาพสิ่งทั้งปวงโดยอาศัยตัวอย่างต่อไปนี้ ข้าพเจ้าทราบว่า ข้าพเจ้าเกิดวันใด เดือนใด ปีใด ก็เพราะ “เขาเล่าสืบๆ มา” นั่นเอง และบุคคลบางคนที่ยกนั้นก็คือบิดามารดาของข้าพเจ้านั่นเอง และอะไรๆ ทำนองนั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าไม่เคยสงสัยเลย ที่ว่าโดยอาศัย “ประสบการณ์ที่คลุมเครือ” นั้น ข้าพเจ้าทราบว่าข้าพเจ้าจะตาย และข้าพเจ้ายืนยันว่า เพราะข้าพเจ้าเห็นคนที่คล้ายๆ กับข้าพเจ้าพากันตายไปๆ แม้ว่าคนเหล่านั้นจะมิได้มีชีวิตอยู่ในระยะเวลาเท่าๆ กันหรือตายด้วยโรคเดียวกันก็ตาม อนึ่งโดยอาศัย “ประสบการณ์ที่คลุมเครือ” นั้น ข้าพเจ้าทราบว่า น้ำมันเหมาะสำหรับจะทำให้ไฟโผลงขึ้น น้ำมันเหมาะสำหรับใช้ดับไฟ ทั้งข้าพเจ้ายังทราบอีกว่า สุนัขเป็นสัตว์ที่เห่าได้ และมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล และโดยวิธีนี้ ข้าพเจ้าก็ทราบเกือบทุกอย่างที่เป็นประโยชน์ในชีวิต

๒๑. ข้าพเจ้าสรุปสิ่งหนึ่ง “จากอีกสิ่งหนึ่ง” ในลักษณะการต่อไปนี้ หลังจากนี้ข้าพเจ้าได้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแล้วว่า เรารู้สึกร่างกายบางอย่างและมีได้รู้สึก

๑๕๐

เบเนดิกต์ เดช สปิโนซา

ร่างกายอื่นใดเลย ดังนั้น เราก็สรุปได้อย่างแจ่มแจ้งว่า ดวงวิญญาณหรือจิตรวมอยู่กับร่างกายนั้น และว่า การรวมนั้นเป็นสาเหตุแห่งความรู้สึก (เพนทาการ) แต่เพนทาการและการรวมนั้นคืออะไรนั้น เราไม่สามารถเข้าใจได้อย่างสมบูรณ์จากร่างกายนั้นเลย หรือหลังจากที่ข้าพเจ้าทราบธรรมชาติของทัศนภาพ และว่าทัศนภาพมีสภาวะลักษณะเช่นนั้นที่ว่า เมื่อเราดูแต่ที่ไกล เราเห็นสิ่งหนึ่งเล็กกว่าในตอนที่เราดูสิ่งนั้นใกล้ๆ ข้าพเจ้าจึงอาจสรุปได้ว่า ดวงอาทิตย์ใหญ่กว่าที่ปรากฏและสิ่งอื่นๆ ก็เป็นแบบเดียวกันนั้นแหละ

๒๒. ประการสุดท้าย จากข้อเท็จจริงที่ว่า ข้าพเจ้ารู้อะไรบางอย่าง ข้าพเจ้าก็พูดว่า ข้าพเจ้าเข้าใจสิ่งหนึ่ง “โดยอาศัยสัจตถะสำคัญของมันเพียงอย่างเดียวเท่านั้น” ข้าพเจ้ารู้สิ่งที่รู้อะไรบางอย่าง หรือจากข้อเท็จจริงที่ว่า ข้าพเจ้ารู้สัจตถะสำคัญของจิต ข้าพเจ้าทราบว่าจิตรวมอยู่กับร่างกาย โดยอาศัยความรู้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ข้าพเจ้าก็ทราบว่าจะสองกับสามรวมกันเป็นห้า และถ้าหากจะมีเส้น ๒ เส้นขนานกับเส้นเส้นเดียวกัน เส้นทั้งสองนั้นก็ต้องขนานกันเองด้วย ฯลฯ แต่สิ่งทั้งหลายที่ข้าพเจ้าสามารถทราบได้โดยอาศัยความรู้นี้มีอยู่น้อยมาก

๒๓. เพื่อที่จะได้เข้าใจสิ่งเหล่านี้ดีขึ้น ข้าพเจ้าจะใช้ตัวอย่างที่เพิ่งใช้มาแล้วนั้นแหละ คือว่า ได้กำหนดเลข ๓ จำนวนให้เพื่อหาเลขจำนวนที่ ๔ ที่มีความสัมพันธ์กับเลขจำนวนที่ ๓ เช่นเดียวกับที่เลขจำนวนที่ ๒ มีความสัมพันธ์กับเลขจำนวนที่ ๑ ฉะนั้น พ่อค้าจะพูดในทันทีว่า พวกเขาจะรู้ว่า จะต้องทำอะไรบ้างเพื่อจะให้ได้เลขจำนวนที่ ๔ มา เหมือนกับว่า พวกเขายังไม่ลืมนิสัยที่พวกเขาเรียนจากครูโดยมีต้องพิสูจน์เลย อีกประการหนึ่ง จากการทดลองด้วยเลขจำนวนน้อยที่เลขจำนวนที่ ๔ ย่อมสำแดงให้ปรากฏอย่างชัดเจน เช่น ๒, ๔, ๓ และ ๖ ที่เราพบว่าเกิดโดยอาศัยการเอาเลขจำนวนที่ ๓ คูณเลขจำนวนที่ ๒ ได้ผลลัพธ์เท่าไรแล้วเอาเลขจำนวนที่ ๑ ไปหาร ผลลัพธ์ก็คือ ๖ นั้น ย่อมก่อให้เกิดเป็นความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ และเมื่อพวกเขาพบเลขจำนวนนี้ ซึ่งพวกเขาทราบว่าเป็นสัดส่วนโดยไม่ต้องทำ พวกเขาก็จะสรุปเอาว่า กรรมวิธีนี้เหมาะสำหรับจะหาสัดส่วนที่ ๔ โดยไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย

๒๔. แต่นักคำนวณ โดยอาศัยความตระหนักเกี่ยวกับบทพิสูจน์ ญัตติที่

๑๙ เล่ม ๗ แห่งหนังสือ Elements ของยุคลิด ก็จะทราบว่า เลขจำนวนอะไรที่เป็น สัดส่วนจากธรรมชาติและสภาวะลักษณะของวัตถุ นั้นคือเมื่อเอาจำนวนที่ ๑ กับที่ ๔ คูณกันจะได้เท่ากับเอาจำนวนที่ ๒ และที่ ๓ คูณกัน แต่พวกเขาไม่เห็นความเป็น สัดส่วนอย่างเพียงพอแห่งจำนวนที่กำหนดให้เลย ถ้าหากว่าพวกเขาทราบ ก็ มิได้เป็นเพราะความแปลกประหลาดของวัตถุนั้นเลย แต่ทว่าเป็นเพราะไม่มีวิธี ทำอย่างใช้สหัชญาณต่างหาก

๑๔. เรื่องวิธีที่จะทำให้ทราบสิ่งที่เป็นนิรันดร์

.....เราอาจเห็นได้ว่า สิ่งที่น่าบ่งว่าจำเป็นที่สุดสำหรับเราก็คือว่า เราควรอนุมานมโนคติของเราทั้งหมดจากสิ่งที่มีรูปร่างหรือจากภาวะที่แท้จริงตามอนุกรมแห่งสาเหตุจากภาวะที่แท้จริงอย่างหนึ่งไปสู่ภาวะที่แท้จริงอีกอย่างหนึ่ง และในอาการเช่นนั้น เราก็ไม่ผ่านไประหว่างความจริงทั่วๆ ไปหรือนัยนามธรรม เพื่อที่จะสรุป สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่แท้จริงจากความจริงทั่วๆ ไปและนัยนามธรรม หรืออนุมานความจริงทั่วๆ ไปและนัยนามธรรมจากสิ่งทีแท้จริงใดๆ แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย เพราะความจริงทั่วๆ ไปและนัยนามธรรมเหล่านี้ ต่างก็ให้ความก้าวหน้าทีแท้จริงของพหุทธิปัญญา สะดุดหนุยคลงทั้งนั้น

๑๐๐. แต่ก็ควรจะต้องสังเกตไว้ว่า ณ ที่นี้ข้าพเจ้าไม่เข้าใจอนุกรมของสิ่งทีเปลี่ยนแปลงได้ที่เป็นปัจเจกทั้งหลายโดยอาศัยอนุกรมแห่งสาเหตุและภาวะที่แท้จริงนั้นเลย แต่เข้าใจเฉพาะอนุกรมแห่งสิ่งทีกำหนดตายตัวและทีเป็นนิรันดร์เท่านั้น เพราะคงเป็นไปได้ทีควรซ่อนแขอของมนุษย์จะเกิดสืบต่อจากอนุกรมของสิ่งทีเปลี่ยนแปลงได้เป็นปัจเจกทั้งหลาย ทั้งโดยอาศัยจำนวนของสิ่งเหล่านั้นทีมีมากที่สุดทีจะคณานับ และโดยอาศัยเหตุการณ์มากมายในสิ่งหนึ่งและสิ่งเดียวกัน ซึ่งแต่ละสิ่งอาจเป็นสาเหตุทีทำให้มันมีอยู่ก็ได้ เพราะความจริง ความมีอยู่ของเหตุการณ์ทั้งหลายมิได้เกี่ยวข้องกับสภาวะสำคัญของมัน หรือ (ดังทีข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว) มิได้เป็นความจริงนิรันดร์เลย

๑๐๑. อย่างไรก็ตาม ไม่มีความจำเป็นใดๆ ทีว่า เราควรเข้าใจอนุกรมนี้ เพราะสภาวะสำคัญของสิ่งทีเปลี่ยนแปลงได้ทีเป็นปัจเจกทั้งหลายจะต้องไม่เกิด

มาจากอนุกรมหรือระเบียบของความเป็นซึ่งคงไม่อำนวยความสะดวกให้เราเลย นอก
จากนามพรรณ (denomination) ที่ไม่แท้จริง ความสัมพันธ์หรืออย่างดีที่สุดก็เหตุ
การณ์ของมัน ซึ่งได้ขจัดออกไปจากสภาวะสำคัญขั้นในสุดของสิ่งทั้งหลายเท่า
นั้น แต่ข้อนี้เราจะแสวงหาได้ก็จากสิ่งที่กำหนดตายตัวและเป็นนิรันดร์เท่านั้น
และจากกฎต่างๆ ที่ได้อธิบายไว้ในสิ่งเหล่านั้น ในฐานะที่เป็นหลักเกณฑ์ที่แท้จริง
ซึ่งตามหลักเกณฑ์นี้ สิ่งที่เป็นปัจเจกทั้งปวงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างและถูกจัดขึ้นมาจาก
นั้น คือสิ่งที่เป็นปัจเจกและเปลี่ยนแปลงได้ทั้งหลายก็จะไม่อาจมีอยู่หรือเข้าใจได้
แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย สิ่งที่กำหนดตายตัวและเป็นนิรันดร์เหล่านั้นแม้จะเป็น
ปัจเจก แต่โดยอาศัยการที่มันมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งและมีอำนาจแผ่ไป
อย่างกว้างขวาง จึงปรากฏแก่เราเหมือนเป็นความจริงทั่วๆ ไปหรือเหมือนเป็นบท
นิยามความหมายสิ่งที่แปรเปลี่ยนเป็นปัจเจกชนิดต่างๆ และเหมือนเป็นสาเหตุที่
ใกล้ชิดของสิ่งทั้งปวง

๑๐๒. แม้จะเป็นเช่นนั้น แต่ก็ดูเหมือนจะไม่มีควมยากลำบากแม้แต่หน่อย ที่
จะข้ามให้พ้นได้ เพื่อว่าเราอาจบรรลุถึงความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ เป็นปัจเจกทั้งหลาย
เพราะการรู้สิ่งทั้งปวงในทันทีเป็นสิ่งที่อยู่พ้นอำนาจความเข้าใจของมนุษย์มาก
เหลือเกิน เพราะเราจะต้องเข้าใจสิ่งหนึ่งก่อนที่จะเข้าใจอีกสิ่งหนึ่ง แต่ดังที่เราได้
กล่าวมาแล้วว่า เราไม่อาจหะเบียบจากอนุกรมของความเป็น หรือแม้แต่จาก
สิ่งที่ เป็นนิรันดร์ได้ เพราะโดยอาศัยสิ่งเหล่านี้แหละ สิ่งทั้งปวงจึงอยู่ในธรรมชาติ
พร้อมๆ กัน จากนั้นเราจำเป็นจะต้องแสวงหาความช่วยเหลืออย่างอื่นนอกเหนือ
ไปจากความช่วยเหลือที่เราใช้อยู่ เพื่อที่จะเข้าใจสิ่งที่ เป็นนิรันดร์และกฎเกณฑ์ต่างๆ
ของสิ่งที่ เป็นนิรันดร์เหล่านั้น”

บทที่ ๔

ลัทธิเหตุผลนิยม (ต่อ)

บทที่ ๔

ลัทธิเหตุผลนิยม (ต่อ)

๓. กอทฟรีต์ วิลเฮล์ม ฟอน

ไลบ์นิซ

**Gottfried Wilhelm Van
Leibniz**

(พ.ศ. ๒๑๘๕-๒๒๕๕)

ไลบ์นิซ เกิดที่เมืองไลป์ซิก (Leipzig) ประเทศเยอรมนี เมื่อพ.ศ. ๒๑๘๕ บิดาของท่านเป็นศาสตราจารย์สอนปรัชญาทางด้านศีลธรรมอยู่ในมหาวิทยาลัยไลป์ซิก เมื่อท่านมีอายุได้เพียง ๖ ขวบ บิดาของท่านก็ถึงแก่กรรมและมารดาถึงแก่กรรมเมื่อท่านมีอายุ ๑๘ ปี เมื่ออายุ ๑๕ ปีท่านได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยไลป์ซิก ใน พ.ศ. ๒๒๐๖ ท่านก็จบการศึกษาปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยนั้น เมื่อมีอายุได้เพียง ๑๗ ปีเท่านั้น ท่านได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง Disputatio Metaphisica de Principio Individui ซึ่งวิทยานิพนธ์ที่ทำให้ท่านรับปริญญาในเรื่องนี้ได้บรรจุใน-

คติมากมายหลายอย่างที่ได้เป็นหลักสำคัญในข้อเขียนของท่านในสมัยต่อๆ มา นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๐๖ ถึง พ.ศ. ๒๒๐๙ ท่านได้ศึกษารวมศาสตร์ที่มหาวิทยาลัย เจนา (Jena) และได้ตีพิมพ์หนังสือเรื่องการศึกษากฎหมายไว้เรื่องหนึ่ง หนังสือเรื่องนี้ทำให้อาร์คบิชอป แห่งเมนซ์ (Mainz) เกิดความสนใจในตัวท่าน และได้รับเอาท่านไปทำงานด้วย ไลบ์นิซได้เข้าร่วมโครงการกับอาร์คบิชอปอย่างสุดหัวใจทีเดียว ในอันที่จะพิทักษ์สันติภาพภายในจักรวรรดิ และในระหว่างเยอรมนีกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลาย ข้อนี้เองทำให้ไลบ์นิซแสวงหาพื้นฐานที่มีเหตุผลสำหรับคริสต์ศาสนา ที่ทั้งพวกคาทอลิกและพวกโปรเตสแตนต์พอจะยอมรับนับถือได้ ซึ่งคงจะเป็นมูลฐานที่ดีสำหรับการที่จะได้มีใจกว้างในด้านศาสนา

ไลบ์นิซนับว่าเป็นเด็กหนุ่มที่เป็นตัวอย่างในด้านการศึกษาย่างน่ามหัศจรรย์ และเป็นผู้ที่ฉลาดเกินอายุ และต่อมาท่านอธิบายว่าตัวท่านเองเป็น **“ผู้ที่ชอบสอนตัวเอง”** (autodidact) ท่านได้ศึกษานิติศาสตร์ และเมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ก็ได้ตีพิมพ์หนังสือที่สำคัญเรื่องหนึ่ง (Ars Combinatoria) ซึ่งคาดล่วงหน้าว่าจะมีการค้นพบในด้านตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ต่อมา และแสดงให้เห็นพื้นฐานแห่งปรัชญาใหม่ของท่าน ประเทศเยอรมนีในตอนนั้นเพิ่งจะฟื้นตัวจากความน่าหวาดกลัว และการแบ่งแยกที่เนื่องมาจากสงคราม ๓๐ ปีซึ่งเป็นสาเหตุให้เยอรมนียังคงเป็นประเทศล้าหลังและจนวายอยู่ ชีวิตทางด้านพุทธิปัญญามักจะเพ่งเล็งอยู่ในเรื่องสมาคมลับของพวกที่ชอบเล่นแร่แปรธาตุและพวกโรซิครูเซียน* (Rosicrucians) และอาถรรพ์กับสมัยปุนาพที่เหลือเดนอยู่ แล้วไลบ์นิซก็ได้มีความสัมพันธ์กับบรรดาสมาคมลับเหล่านี้ ต่อมาไม่ช้า ก็พบทางที่จะนำท่านไปสู่ราชสำนักแฟรงก์ฟวร์ต (Frankfurt) และเมนซ์ (Mainz) ซึ่ง ณ ที่นั่นเองที่ท่านได้ทำการประมวลกฎหมายขึ้นใหม่ และได้ร่างโครงการเพื่อให้ทำศาสนจักรรวมเข้าด้วยกันเป็นปึกแผ่น ท่านยังคงเป็นข้าราชการนักที่คล่องแคล่ว ทำอะไรได้ทุกอย่าง เป็น

* ได้แก่วัยที่เป็นสมาชิกภราดรภาพระหว่างชาติ ซึ่งเกิดในอียิปต์ มุ่งอยู่กับการที่จะเอาปรัชญาลึกลับมาใช้กับสัมพันธ์ภาพของมนุษย์ มาจากคำละตินว่า rosae crucis ซึ่งแปลว่า “เกิดจากไม้กางเขน” กล่าวกันว่าเกิดจากชื่อของ Rosenkranz : พ.ศ. ๑๙๓๐-๒๐๒๗ ซึ่งเป็นชาวเยอรมันที่เข้าใจกันว่าเป็นผู้ตั้งลัทธิ Rosicrucianism ขึ้น

ข้าราชการพลเรือน และเป็นนักกฎหมายระหว่างชาติอยู่ตลอดชีวิต ส่วนใหญ่ท่านเป็นนักต่อสู้ป้องกันตัว ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องศาสนาหรือของมรวาสก็ตามอย่างเจลิยวฉลาดและคล่องแคล่ว พร้อมกันนั้น ท่านก็ได้ศึกษาและนำไปเทียบกับวิทยาศาสตร์ ปรัชญา และคณิตศาสตร์ในสมัยนั้น โดยเฉพาะงานของกาลิเลโอ เดกาตซ์ ปาสกาล (Pascal) และ บอยล์ (Boyle) ท่านได้มีความสัมพันธ์กับราชบัณฑิตยสถาน (Royal Society) ในกรุงลอนดอน และสถาบันทางวิทยาศาสตร์ (Academie des Sciences) ในกรุงปารีส และท่านยังได้ไปพูดถึงงานในด้านทฤษฎีทางฟิสิกส์ต่อสมาคมเหล่านั้นอีกด้วย

คราวหนึ่งท่านได้ถูกส่งเป็นทูต ไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่กรุงปารีส แต่ท่านไม่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระองค์ แต่ในระหว่างที่พักอยู่ในกรุงปารีสเป็นเวลาถึง ๔ ปีนั้น ท่านได้พบปะคุ้นเคยกับมาลบริงซ์ (Malebranche) อาร์โนลด์ (Arnauld) ซึ่งเป็นสานุศิษย์ของเดกาตซ์ ฮายเกนส์ (Huygens) ซึ่งสอนคำนวณชั้นสูงและการใช้ปรากฏการณ์ทางฟิสิกส์แก่ท่าน และเชิร์นฮาเซน (chirnhausen) ทั้งท่านยังได้ประดิษฐ์เครื่องคำนวณ ซึ่งได้แก่การทำเครื่องคำนวณของปาสกาลให้ดีขึ้นนั่นเอง ซึ่งเครื่องนี้ทำให้สามารถหารุท (Root) ในพีชคณิต บวก ลบ คูณ และหารได้

ใน พ.ศ. ๒๒๑๖ ท่านได้ไปเยือนกรุงลอนดอนได้พบนิวตัน (Newton) บอยล์ (Boyle) นักเคมีคนสำคัญ และโออดเดนเบิร์ก เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน และคริสโตเฟอร์ เรน (Wren) ท่านได้สร้างติดเครื่องคำนวณให้ราชบัณฑิตยสถานดู ซึ่งทำให้ราชบัณฑิตยสถานเลือกท่านเป็นสมาชิกด้วยผู้หนึ่ง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๒๑๙ อาร์คบิชอปแห่งเมนส์ได้ตั้งมรณภาพ และเมื่อไม่มีงานที่เหมาะสมกับบรรณนิยมและความสามารถของท่านยิ่งไปกว่านั้น ท่านจึงไปเป็นบรรณารักษ์ของดยุคแห่งบรุนสวิค (Brunswick) ท่านได้สร้างหลักการว่าด้วยวิชาแคลคูลัสแบบดิฟเฟอเรนเชียลและแบบอินทิกรอล (รวมหน่วย) ขึ้นที่เมืองแฮโนเวอร์ ตอนที่ท่านเดินทางไปเมืองแฮโนเวอร์นั้น ท่านได้พักอยู่ที่เมืองแอมสเตอร์ดัมเป็นเวลาหนึ่งเดือน และได้อ่านงานทุกชิ้นของสปีโนซา ในที่สุดท่านก็ได้รับอนุญาตให้พบสปีโนซาได้ที่กรุงเฮก ท่านได้สนทนากับสปีโนซาเกี่ยวกับข้อเขียนต่างๆ ที่ท่านได้อ่านมาแล้ว นี่นับว่าเป็น

ครั้งสุดท้าย ที่ท่านได้มีการติดต่อกับเพื่อนๆปรัชญาเมธีเป็นการส่วนตัว นับตั้งแต่นี้ไปจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน ท่านอยู่ที่เมืองแฮโนเวอร์แห่งเดียวเท่านั้น จะได้เดินทางไปต่างแดนบ้างก็เฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับงานทาง ด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับราชวงศ์บรุนสวิคเท่านั้น ท่านผลิตผลงานมากมายกับการที่ได้มีการเขียนจดหมายหรือแลกเปลี่ยนบทความเกี่ยวกับปัญหาปรัชญาเกี่ยวกับบรรดาเพื่อนปรัชญาเมธีทั้งหลายมาก

เค้าโครงที่นับว่าสำคัญแห่งปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของท่าน ดูเหมือนจะได้กำหนดไว้ในใจของท่านตายตัวแล้ว นอกจากงานที่ท่านทำให้ท่านดยุคแห่งบรุนสวิคแล้ว ท่านก็ยังคงความสนมัยกับแบบผู้รู้อย่างกว้างขวางไว้ และได้ต่อเติมเรื่องที่ท่านค้นพบทางด้านคณิตศาสตร์และปรัชญาให้ละเอียดลออยิ่งขึ้นโดยมิได้ตีพิมพ์ไว้ พ.ศ. ๒๒๒๗ และ ๒๒๒๘ ก็ปรากฏบทความชิ้นแรกๆ เกี่ยวกับสิ่งเล็กน้อยเหลือประมาณ และเรื่องความรู้กับความจริงขึ้น หลังจากที่ได้เดินทางท่องเที่ยวผ่านกรุงเวียนนาไปจนถึงอิตาเลีย ในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๓๐ ถึง พ.ศ. ๒๒๓๓ แล้ว ท่านก็กลับมายังเมืองแฮโนเวอร์ ที่นี้ท่านอยู่ปฏิบัติงานด้านประวัติศาสตร์ราชวงศ์บรุนสวิค ที่ท่านได้รับภาระที่จะเขียนขึ้นและกับโครงการอื่นๆ ที่น่าพิศวงอีกมากมายทั้งในด้านกฎหมาย คณิตศาสตร์และปรัชญา พ.ศ. ๒๒๔๓ ท่านได้ไปยังกรุงเบอร์ลินเพื่อวางรากฐานราชบัณฑิตยสถานของปรัสเซีย (Prussian Academy of the Sciences) ขึ้น และต่อมาท่านก็ได้มีความสัมพันธ์กับซาร์ (Tsar) โดยมีความเห็นว่าจะตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นในรัสเซีย ในพ.ศ. ๒๒๕๗ ท่านล้มเจ็บอยู่ในกรุงเวียนนา และได้กลับมายังเมืองแฮโนเวอร์ และพบว่าเจ้าเมือง(Elector)แฮโนเวอร์ได้เดินทางไปยังกรุงลอนดอนเพื่อทรงเป็นกษัตริย์ของอังกฤษแล้ว ในตอนนี้ท่านได้เริ่มมีความคิดเห็นขัดแย้งกับพวกเพื่อนๆ ของนิวตันในอังกฤษ ซึ่งอ้างว่าไลบ์นิซได้ใช้โมฆะความคิดเกี่ยวกับแคลคูลัสไป และว่าเกียรติในเรื่องการค้นพบแคลคูลัสควรจะได้แก่นิวตัน ใน พ.ศ. ๒๒๕๙ ไลบ์นิซได้ถึงแก่กรรมที่เมืองแฮโนเวอร์ ทั้งๆ ที่ภาระอันหนักเกี่ยวกับผลงานทางด้านคณิตศาสตร์และปรัชญายังมิได้ตีพิมพ์ออกมาเลย มีเฉพาะเรื่อง Theodicy ซึ่งมีหัวเรื่องย่อๆ ว่า "บทความเรื่องความดีของพระเป็นเจ้า เสรีภาพของมนุษย์ และป่อเกิดแห่งความชั่วร้าย" เท่านั้นที่ได้ตี

พิมพ์ออกมา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๓ โดยมีได้บอกว่าใครเป็นผู้แต่ง

บางทีโลบนิชจะเป็นนิพนธ์บุคคลที่สากลที่สุดของโลกสมัยใหม่ ในเมื่อเปรียบเทียบความลึกซึ้งกับนิวตันแล้ว ท่านมีความคิดกว้างขวางกว่า เพียงแต่ความสัมฤทธิ์ผลขั้นอันตึะเท่านั้นที่ท่านมีน้อยกว่า ท่านได้พูดกับตนเองอย่างถูกต้องว่า : “ผู้ที่รู้จักข้าพเจ้าจากหนังสือที่ดีพิมพ์แล้วเท่านั้น ไม่ชื่อว่ารู้จักข้าพเจ้าเลย” ท่านได้เขียนเรื่องราวปลีกย่อยไว้มากมายหลายร้อยเรื่อง ในเกือบจะทุกสาขาวิชาของความรู้สมัยใหม่ที่เดิยว แม้ในปัจจุบันนี้ ผลงานของท่านก็ยังดีพิมพ์ออกมาไม่หมด ท่านเป็นบุคคลสุดท้ายที่อาจหวังว่าจะเป็นผู้รู้วิชาสมัยใหม่ทุกอันกระบวนความ และอาจเป็นสารานุกรมเคลื่อนที่ ท่านเป็นนักสุนิยมที่มีทัศนภาพ พร้อมทั้งมีศรัทธาในเหตุผลและความรู้แจ้งที่ไม่มีขอบเขต ซึ่งได้เตรียมโครงการเพื่อทำให้ศาสนจักรกลับรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพื่อสันติสุขของยุโรป ท่านได้เห็นการณ์ล่วงหน้าและวางเค้าโครงศาสตร์ใหม่ คือ วิชาว่าด้วยสถิติขึ้น ได้ให้ทฤษฎีเกี่ยวกับความอาจเป็นไปได้ เป็นผู้วางรากฐานตรรกศาสตร์แบบสัญลักษณ์ วางโครงการสร้างภาษาศากล ศึกษาวิชาจักรวาศาสตร์ มีมโนคติเกี่ยวกับเครื่องคำนวณตรวจตราดูประวัติศาสตร์มนุษยชาติ งานค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ที่จัดดีแล้ว และมองเห็นยุคใหม่แห่งการประดิษฐ์ในด้านกลศาสตร์ ความคิดของท่าน ทัศนภาพเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ที่สำคัญเกี่ยวกับความรู้และความรู้แจ้งของท่าน นับว่าเป็นพื้นฐานแห่งลัทธิเหตุผลนิยมในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓

ระบบปรัชญา ซึ่งเป็นระบบที่เกี่ยวข้องกันอย่างกระชับแน่น นับว่าเป็นระบบที่กระจัดกระจายอยู่ในหนังสือต่างๆ และมักจะมีเป็นครั้งคราว บทความที่นับว่าสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ก็มีอยู่ในเรื่อง Discourse on Metaphysics ในเรื่อง New Essays on the Understanding ในเรื่อง Monadology และใน Letters on Newton's Mathematical Principles of Philosophy ที่มีไปถึงชาวมวล คลาก (Samuel Clarke) ข้อความที่จะนำมาแสดงต่อไป ได้คัดมาจากบทความและจดหมายสั้นๆ หลายฉบับด้วยกัน

โลบนิชได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างกันแห่งข้อความ ๒ ชนิด คือ ข้อความที่กล่าวถึงความจริงที่ถือว่าถูกต้อง เพราะการอ้างถึงหลักการเกี่ยวกับความไม่ขัดแย้ง

กันอย่างเดียว กับข้อความที่อาจเป็นไปได้แต่ก็ไม่แน่นอน ซึ่งไม่อาจถือว่าถูกต้องเพียงเพราะอ้างถึงหลักการเกี่ยวกับความไม่ขัดแย้งกันเท่านั้น ความแตกต่างกันนี้ นับว่าเป็นศูนย์กลางแห่งปรัชญาของไลบ์นิซ กฎที่ดีที่ว่าเป็นการนิยามขอบเขตของสิ่งที่อาจเป็นไปได้ในด้านตรรกศาสตร์ แต่ไม่ใช่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นไปได้ในแง่ตรรกศาสตร์ จะต้องเป็นสิ่งที่จริงแท้ และกฎที่ดีที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน กล่าวถึงการจัดสิ่งต่างๆ ที่อาจเป็นไปได้ต่างๆว่า มีชนิดใดบ้างที่เราจะเข้าใจได้จริง และมีอยู่จริง เป็นที่แน่นอนว่า พระเป็นเจ้าผู้ทรงมีพระมหากษัตริย์ทรงมีอยู่จริง และโดยเหตุที่เราทราบว่าคุณพระองค์ทรงมีพระมหากษัตริย์ และทรงมีอำนาจทั้งปวง เราจึงทราบว่า พระองค์จะต้องทรงเลือกโลกที่อาจเป็นไปได้ทางด้านตรรกศาสตร์ที่ดีที่สุด เพราะฉะนั้น ในด้านวิทยาศาสตร์ เมื่อเราเกี่ยวข้องกับความจริงเกี่ยวกับข้อความที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอนนั้น เราจะต้องขอสมมุติฐานที่แสดงถึงจำนวนผลที่อาจเป็นไปได้มากที่สุด ว่าเป็นสิ่งที่อนุมานจากจำนวนสาเหตุที่น้อยที่สุด นั่นคือ ในการตัดสินใจความจริงเกี่ยวกับข้อความที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน เราจะต้องใช้หลักการว่า พระเป็นเจ้าผู้ทรงมีเหตุผลเพียงพอที่จะทรงสร้างสิ่งทั้งหลายดังที่พระองค์ได้ทรงสร้างมาแล้ว ในหลักการนี้ซึ่งอาจตีความหมายว่าเป็นความต้องการความง่ายในการอธิบายนั้น ไลบ์นิซคิดว่า ท่านได้พบวิธีการค้นพบทั่วไปในวิทยาศาสตร์แล้ว ท่านได้เสนอความสัมพันธ์อย่างใหม่และใกล้ชิดกว่า ระหว่างศาสตร์ที่แตกต่างกันซึ่งท่านคิดว่าทุกหนทุกแห่งคงจะแสดงให้เห็นภาพหลักการแห่งระเบียบที่ง่าย ๆ และทั่ว ๆ ไปสักสองสามหลัก ในอาณาเขตแห่งความจริงที่จำเป็นไลบ์นิซได้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งว่า ไม่อาจมีความแตกต่างที่เป็นสาระสำคัญระหว่างตรรกศาสตร์กับคณิตศาสตร์เลย และท่านมองเห็นต่อไปถึงความอาจเป็นไปได้แห่งสัญกรณ์ (Notation) ที่เป็นเอกรูปและแจ่มแจ้ง ซึ่งในสัญกรณ์นี้เราอาจสถาปนาความจริงที่จำเป็นใดๆ โดยเพียงอาศัยการคำนวณหรือการใช้สัญลักษณ์ทางด้านกลศาสตร์เท่านั้น สำหรับจุดประสงค์นี้ ท่านได้เสนองานด้านตรรกศาสตร์สากลหรือแคลคูลัส ที่อย่างน้อยที่สุดในด้านเค้าโครงก็เป็นการคาดล่วงหน้าว่าจะต้องมีส่วนของ เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ และของบรรดานักตรรกศาสตร์ทางสัญนิยมในศตวรรษนี้อีกแน่นอน

ในการโต้ตอบกันกับคลาร์ก (Clarke) ท่านได้โจมตีเรื่องกาลและเทศะสัมบูรณ์ของระบบนิวตันที่คำนวณระยะทางและเวลาที่กาลและเทศะสัมพันธ์กันดังที่ท่านได้อธิบายไว้อย่างละเอียดในหนังสือเรื่อง Discourse on Metaphysics และเรื่อง Monadology ในการโต้ตอบกับฮาร์วีย์ในลด์ ท่านได้ป้องกันทัศนะเกี่ยวกับเรื่องอติบุคคลภาพและเสรีภาพของมนุษย์และสวรรค์ที่ฮาร์วีย์ในลด์ได้คัดค้าน ในปีต่อมา ไบ์นิชก็เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องความเห็นขัดแย้งกับพวกเพื่อน ๆ ของนิวตัน ในฐานะที่เป็นผู้สร้าง อินฟินิทีสิมัล แคลคูลัส (Infinitesimal Calculus) ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทั้งไบ์นิชและนิวตันกำลังทำงานค้นคว้าเรื่องแคลคูลัสในสมัยเดียวกันนั่นเอง ความจริงในสมัยนั้นได้มีนักคณิตศาสตร์อื่นๆ ที่ทำงานค้นคว้าเรื่องนี้อยู่หลายท่านด้วยกัน และไม่ต้องสงสัยเลยว่า สัญกรณ์ (Notation) ของไบ์นิชจะต้องสะดวกกว่าของนิวตันมาก และความจริงก็ยังใช้กันอยู่ ไบ์นิชนับว่าโชคร้ายหน่อยที่ในสมัยนั้นท่านไม่ได้รับการรับรองในผลงานดั้งเดิมเกี่ยวกับตรรกศาสตร์ของท่าน แต่ในสมัยนี้ ท่านได้รับความยกย่องในงานด้านตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ (Symbolic Logic) มาก

ชีวิตบ้านปลายของไบ์นิชนับว่าน่าสงสารยิ่ง ไม่มีใครสนใจใยดีเลย แม้พระเจ้าจอร์จที่ ๑ ก็ไม่ทรงยอมให้ไปประเทศอังกฤษ ทรงบอกให้ท่านเป็นบรรณารักษ์อยู่ที่แอสโนเวอร์ต่อไปเถิด เมื่อท่านถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๙ นั้น ก็ไม่มีสมาชิกแห่งราชสำนักแอสโนเวอร์ตามศพท่านไปสู่สุสานแม้แต่คนเดียว ราชบัณฑิตยสถานกรุงเบอร์ลินที่ท่านเป็นผู้ให้กำเนิดและเป็นประธานคนแรก และราชบัณฑิตยสถานกรุงลอนดอน ต่างก็เพิกเฉยในมรณกรรมของท่านเช่นเดียวกัน จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ จึงมีผู้มองเห็นความสำคัญของท่านในฐานะที่เป็นนักริเริ่ม และมีความเข้าใจอะไรต่ออะไรอย่างลึกซึ้ง มีวิสัยสามารถในการสร้างงานจากมโนคติใหม่ๆ ออกมาได้มากมายและอย่างละเอียดลออ

ไบ์นิชเป็นนักคณิตศาสตร์และนักวิทยาศาสตร์ชั้นหนึ่ง ที่ได้รับเกียรติร่วมกับนิวตันในฐานะที่เป็นผู้ได้ค้นพบอินฟินิทีสิมัล แคลคูลัส และได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับพลังงานเคลื่อนไหวแก่วิชากลศาสตร์ ท่านเป็นปรัชญาเมธีที่วิเศษสุดคนหนึ่ง ระบบอภิปรัชญาของท่านเป็นที่สนใจของบุคคลในยุคเรามาก โดย

เฉพาะในกรณีที่ว่าเราอาจตีความหมายระบบอภิปรัชญานั้นเป็นระบบความคิดเห็นทางตรรกศาสตร์ได้ ไลบ์นิซได้สร้างตำแหน่งที่เป็นมูลฐานต่างๆของท่าน ด้วยการให้เหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ ตรรกศาสตร์ และอภิปรัชญา และเชื่อว่า “หลักการใหม่คือความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อน” ของท่านนั้น อาจใช้ “พิสูจน์” ระเบียบต่างๆ ทั้งปวงได้เช่นเดียวกับในทฤษฎีเกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรมเหมือนกัน

ไลบ์นิซก็เช่นเดียวกับสปีโนซา คือ มีความกระตือรือร้นที่จะจัดการพิจารณาที่เกินอำนาจตรรกศาสตร์ในการปฏิบัติต่อปัญหาทางปรัชญาออกไป และเป็นผู้ที่มีความเชื่อถือในความสำคัญของวิชาตรรกศาสตร์ในฐานะเป็นพื้นฐานของวิชาอภิปรัชญาไม่น้อยไปกว่าสปีโนซา แต่ท่านขาดความกล้าหาญในการที่จะทำให้มีความเชื่อมั่นและความซื่อสัตย์ต่อวัตถุประสงค์ที่จำเป็นสำหรับการที่ต้องต่อสู้กับความเชื่อถือซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอยู่โดยทั่วไป ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่น่าพอใจทั้งสำหรับชีวิตส่วนตัว และคนทั่วไปจะได้ล้มและสร้างปรัชญาอีกอย่างหนึ่งสำหรับที่ท่านจะได้พอใจเป็นส่วนตัว ปรัชญาแบบแรกมีคุณสมบัติในด้านที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสปีโนซา และปรัชญาอีกแบบหนึ่งนั้นมีลักษณะเป็นแบบปรัชญาของสปีโนซานั้นเอง

ไลบ์นิซซึ่งมีความเห็นสอดคล้องต้องกันกับคำสอนเกี่ยวกับตรรกศาสตร์เหล่านี้ ได้ให้เหตุผลว่า จักรวาลที่เกิดจากการเลือกที่เสรีและประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ของพระเป็นเจ้านั้น ในการวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย เราจะต้องเข้าใจว่าประกอบด้วยเนื้อสารอันติมะที่เรียกว่า โมนาด (Monads) แต่ละโมนาดจะมีคุณลักษณะทั้งปวงที่เราอาจกล่าวยืนยันได้อย่างแท้จริงอยู่ในตัว ดังนั้น จึงไม่อาจมีผลกระทบกระเทือนต่อกันในระหว่างเนื้อสารเหล่านี้ และไลบ์นิซกล่าวว่า โมนาดจะต้องเป็นสิ่งที่ “ไม่มีหน้าต่าง” ทฤษฎีเกี่ยวกับโมนาดนี้ นับว่าเป็นสำเนา (เงา) ทางอภิปรัชญาแห่งคำสอนทางตรรกศาสตร์ที่ว่า ในพินิจเกี่ยวกับแบบฟอร์มที่มีทั้งภาคประธานและภาคแสดงที่แท้จริงใดๆ ภาคแสดงจะต้องมีอยู่ในภาคประธาน คุณลักษณะแห่งเนื้อสารทั้งปวงจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกัน และถ้าหากจิตของมนุษย์เรามีวิสัยสมารถที่จะนำไปได้โดยตลอดการวิเคราะห์ที่ไม่มีกำหนดแน่นอนอะไร เราก็คงสามารถแสดงให้เห็นว่า ญัตติที่ประกอบด้วย

ภาคประธานและภาคลักษณะที่ถูกต้องทั้งปวง จำเป็นจะต้องถูกต้องด้วย เฉพาะ
 วัตถุที่ไม่จำเป็นจะต้องถูกต้องในทางสุดท้าย แม้แต่เพื่อพระเป็นเจ้าเท่านั้นที่เป็น
 วัตถุซึ่งกล่าวว่ามีเนื้อสารที่มีคุณลักษณะเช่นนั้นๆอยู่ แต่ได้กำหนดไว้ว่า มีอยู่
 เนื้อสารหนึ่งที่มีคุณลักษณะเฉพาะราย ในด้านหลักการ แม้จะไม่ใช่ในด้านการ
 ปฏิบัติ ย่อมเป็นไปได้ที่จะอนุมานคุณลักษณะอื่นๆทั้งหมดของเนื้อสารจากสิ่งที่
 กำหนดให้จากหลักการเหล่านี้ ก็จะมีผลต่อมาว่า ไม่อาจมีเนื้อสาร ๒ อย่างที่มี
 คุณลักษณะเหมือนกันหมด ซึ่งนับว่าเป็นหลักการเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของสิ่งที่
 มองไม่เห็นที่นับว่ามีชื่อเสียงมาจากไอบ์นิซ เพราะเราไม่อาจแยกเนื้อสารออกจาก
 ธาตุมูลแห่งสภาวะลักษณะของมันได้

การวิเคราะห์โลกแห่งประสบการณ์ของไอบ์นิซ ได้นำท่านไปสู่การเห็น
 พ้องกับเดกาทซ์และสปีโนซาว่า “การละ” หาได้เป็นคุณสมบัติใดๆ ของความจริง
 ที่เป็นอันติมะไม่ ข้อนี้เนื่องมาจากการที่ท่านยอมรับข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อสารว่า
 เป็นพื้นฐานคือข้อคิดเห็นที่ลงรอยกันไม่ได้กับความแท้จริงเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลง
 เช่นเดียวกับเดกาทซ์และสปีโนซา ทั้งเดกาทซ์และสปีโนซาถือว่า “การกินที่” และ
 “ความคิด” เป็นลักษณะแห่งความแท้จริง ไอบ์นิซถือว่าการกินที่เป็นสิ่งที่แบ่งแยก
 ได้ และดังนั้นจึงไม่อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นเนื้อสาร (substance) เพราะเนื้อสาร
 แบ่งแยกมิได้ ดังนั้น ไอบ์นิซจึงได้ปฏิเสธความจริงเกี่ยวกับ “สสาร” และยืนยัน
 เนื้อสารว่าเป็นสิ่งที่ขยายออกไปไม่ได้คือไม่กินที่ แต่ “สิ่งที่กินที่” หรืออวกาศ (Space)
 นั้น อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการปรากฏอย่างหนึ่งซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการอธิบาย
 เพราะฉะนั้น ท่านจึงถือว่า จะต้องมีย่อยสารที่ถูกนำมาจัดเข้าด้วยกัน ทำให้อากาศ
 ปรากฏขึ้นมา ดังนั้น ในเรื่องเนื้อสารของสปีโนซา ไอบ์นิซได้ยอมรับว่า เนื้อสารมี
 เป็นจำนวนมากมาย ซึ่งท่านเรียกว่า “โมนาด” (Monads)

ไอบ์นิซถือว่า โมนาดนั้นไม่ใช่ปริมาณที่เป็นวัตถุ เพราะปริมาณที่เป็นวัตถุ
 นั้นหาได้มี “ความมากมาย” (Magnitude) ไม่ ทั้งไม่มีจุดต่างๆ ในด้านคณิต-
 ศาสตร์ด้วย เพราะจุดต่างๆ เหล่านี้จะต้องมี “ตำแหน่ง” (Position) ความจริงนั้น
 ไอบ์นิซเข้าใจโมนาดว่าเป็นดวงวิญญาณที่เป็นผลทางตรรกศาสตร์แห่งการที่
 ท่านปฏิเสธการขยายออกหรือการกินที่ของเนื้อสาร และเป็นผลแห่งการที่

ท่านยอมให้ความคิดยังคงมีคุณสมบัติอยู่ ดังนั้น ปรัชญาสมัยใหม่ จึงได้ตั้งต้น มีความโน้มเอียงไปในทางจิตวิสัย (Subjectivist) ที่สปีโนซาได้ทิ้งไว้ในสมัยของไลบ์นิซนี้เอง

ตามธรรมชาติแล้ว ไลบ์นิซถือว่า “กัมมันตภาพ” (Activity) เป็นสาระสำคัญของโมโนด แต่ท่านก็ได้กล่าวขานที่ทำให้ต้องงุนงงต่อไปอีกว่า กัมมันตภาพของโมโนดเป็นรูปร่างขึ้นมาด้วยการสองสะท้อนเอกภาพออกมา ซึ่งในลักษณะที่พัฒนาของเอกภาพนั้น ก็คือ “ความรู้สึก” หรือ “สัญญา” (Perception) และในลักษณะที่มีอำนาจซ่อนเร้นอยู่ของเอกภาพก็คือ “ความกระหาย” (Appetition) ในฐานะที่โมโนดทั้งปวงเป็นดวงวิญญาณที่มีความรู้สึกและความกระหายในทัศนะของไลบ์นิซ จึงไม่อาจที่จะมีความแตกต่างกัน “ชนิด” ในโครงร่างที่เป็นอันติมะของจักรวาล ดังนั้น ความแตกต่างกันทั้งปวงก็ควรจะมีความ “ขีดขั้น” (Degree) ทั้งนี้ก็เนื่องจาก มีความแตกต่างกันแห่งสัดส่วนของ “ประจักษ์ภาวะ” คือ “ความจริงประจักษ์” (Actuality) (เช่นความรู้สึก) และ “ศักยภาพ” (Potentiality) (เช่น ความกระหาย)

ไลบ์นิซเชื่อต่อไปว่า ธรรมชาติ (Nature) ไม่เกิดโดดข้ามขั้นเลย (Natura non facit saltum) แต่ขึ้นอยู่กับ “กฎแห่งสันตติ” (Law of Continuity) หรือความพัฒนาที่เป็นไปสืบเนื่องกัน ดังนั้น ท่านจึงถือว่า โมโนดก่อให้เกิดรูปฟอร์มการลำดับเป็นขั้นๆ โดยไม่ขาดตกบกพร่องติดต่อกันระหว่างโมโนดแบบ “ธรรมชาติ” กับจิต โมโนดเป็นขั้นที่ต่ำที่สุดในลำดับ และดังนั้น จึงแสดงให้เห็นลักษณะได้โดยอาศัยความรู้สึกที่ยังไม่พัฒนาอย่างที่สุด หรือที่ยู่เบื้องหลังที่สุด นั่นคือ มีสถานะทางจิตที่ไม่ “รู้สึกตัว” (ความรู้สึกกระหาย) และตามความเป็นจริงแล้ว ไลบ์นิซถือว่า โมโนดขั้นต่ำที่สุดนี้แหละที่ได้ก่อให้เกิด “สสาร” ขึ้นมา แต่จิตนั้นสูงพิเศษกว่าโมโนดอื่นๆ ในด้านความชัดเจนแจ่มแจ้ง ซึ่งโดยอาศัยความชัดเจนแจ่มแจ้งนี้เอง ที่จิตได้ฉายแสงให้เห็นเอกภาพ และจิตได้มีความรู้สึกตัวเป็นลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดของมัน นอกเหนือไปจากความรู้สึกตัวและความไม่รู้สึกตัว

ลำดับแห่งโมโนดนั้น ไม่มีที่สิ้นสุด และเป็นไปสืบเนื่องกันโดยไม่ขาดสาย ไลบ์นิซถือว่า สิ่งที่เป็นสุญญากาศ (Vacuum) ไม่อาจมีอยู่ในโลกได้ ความแตกต่าง

ต่างกันไ้ในขนาดทุกๆชั้นที่อาจเป็นไปได้นั้น จะเต็มได้ก็โดยอาศัยไ้ขนาดหนึ่งหรืออีกไ้ขนาดหนึ่ง และโดยเหตุที่ไ้ลำดับที่เป็นชั้นๆ สืบต่อกันนั้น ความแตกต่างกันทุกๆชั้นไ้ไม่เหมือนกันกับความแตกต่างกันอื่นๆ ทุกชนิด ไ้ไม่มีไ้ขนาด ๒ ไ้ขนาดใดๆที่จะเหมือนกันจริงๆ เลย ข้อนี้ไ้บ์นิชเรียกว่า หลักการว่าด้วย *เอกลักษณ์ของสิ่งที่มีองไม่เห้น*" (Identity of Indiscernibles)

โดยอาศัยหลักว่าด้วยความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดในด้านคุณภาพระหว่างจิตกับสสาร ซึ่งเดกาคาร์ตได้ยอมรับแล้วนี้ สานุศิษย์ของท่านจึงได้ถือว่า เนื้อสาร ๒ อย่างไ้ไม่อาจที่จะมีปฏิกิริยาต่อกันได้ แต่โดยเหตุที่ไ้บ์นิชมิได้คำนึงถึงว่า ไ้ขนาดทั้งหลายเป็นพวกเดียวกัน จึงได้มีความเห้นคล้ายๆ กับว่า ไ้ขนาดแต่ละไ้ขนาดนั้นเป็นอิสระจากไ้ขนาดที่เหลือ และไ้ไม่มีไ้ขนาด ๒ ไ้ขนาดใดๆ เลย ที่จะสามารถมีความเกี่ยวเนื่องกันและกันในด้านเหตุผล ความเห้นนี้ได้แสดงออกมาเป็นคำพูดที่มีชื่อเสียงของท่านว่า ไ้ขนาดทั้งหลาย *"ไ้ไม่มีหน้าตาต่าง"* ความลำบากประการหนึ่งที่เกิดขึ้นมานั้น เกี่ยวพันไปถึงความรู้สึกซึ่งไ้บ์นิชเข้าใจว่า เป็นการสองให้เห้นเอกภพของไ้ขนาด แต่ซึ่งดูเหมือนว่าจะเนื่องมาจากการกระทำของสิ่งที่เราารู้สึกในสิ่งที่พอจะรู้สึกได้ สำหรับการที่จะแก้ความยุ่งยากนี้ ไ้บ์นิชมีความเห้นว่า ไ้ขนาดได้ฉายแสงให้เห็นเอกภพ มิใช่เพราะเอกภพกระทำตามไ้ขนาด แต่เพราะพระเป็นเจ้าทรงสร้างไ้ขนาดขึ้นมาในอาการเช่นนั้น ซึ่งย่อมมีความกลมกลืนกันอย่างสมบูรณ์เสมอ ในระหว่างความเปลี่ยนแปลงในไ้ขนาดหนึ่งกับความเปลี่ยนแปลงในไ้ขนาดอื่นๆ ไ้บ์นิชถือว่า *"ความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อน"* (pre-established harmony) ปรากฏว่าเป็นปฏิกิริยาที่มีต่อกันอย่างหลอกลวง

ลัทธิเกี่ยวกับความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อนของไ้บ์นิช ยังคงลักษณะอย่างน่าขบขันของลัทธิโอกาสนิยม (Occasionalism) อยู่ : คือ มันทำหน้าที่แทนสิ่งที่อิศัจรรย์อย่างหนึ่ง เพราะสิ่งอิศัจรรย์ทั้งหลายมากมายนั้นได้เผชิญกับสิ่งอิศัจรรย์อย่างหนึ่งนั้น ในการกะประมาณของไ้บ์นิชเองนั้น ความบกพร่องนี้ได้รับการตอบแทนมากกว่า ทั้งนี้โดยอาศัยข้อเท็จจริงที่ว่า ความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อนนั้น ได้ชี้ให้เห็นความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า แต่ข้อนี้มิได้หมายถึงความก้าวหน้าทีแท้จริงที่ลัทธิของท่านมีเหนือลัทธิโอกาสนิยม เพราะลัทธิโอกาสนิยมนี้ได้

สมมุติความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าไว้ล่วงหน้า และพระเป็นเจ้าซึ่งความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อนอาจพิสูจน์ให้เห็นความมีความเป็นของพระองค์ได้นั้น คงจะเป็น deus ex machina ไม่น้อยไปกว่าพระเป็นเจ้าของลัทธิโอกาสนิยมเป็นแน่ (deus ex machina = พระเป็นเจ้าจากเครื่องจักร ซึ่งหมายความว่า บุคคลหรือสิ่งของที่ถูกนำมาแก้ความยุ่งยากอย่างไม่ถูกต้องแท้จริง)

ในการให้เหตุผลเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้านั้น ไลบ์นิซมิได้ใช้ความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ท่านมีความเชื่อถือว่าการให้เหตุผลจากความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อนนั้น จะสมเหตุสมผลก็ต่อเมื่อขึ้นอยู่กับการสันนิษฐานของท่านเองว่า ในอนาคตทั้งหลายไม่มีความสัมพันธ์กันทางด้านเหตุผลเลย และทั้งยังไม่มีการกระทำใดๆ ที่จะก่อให้เกิดความกลมกลืนกันด้วย ซึ่งจะเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า มันคงจะทำให้ใครก็ตามที่ไม่คุ้นกับประวัติศาสตร์เดคาตซ์วงงงสงสัยได้ แต่ไลบ์นิซคิดว่า การให้เหตุผลทางภววิทยานั้น มีหลักแตกต่างกัน การให้เหตุผลตามแบบที่ถือเป็นประเพณีนี้ ตั้งอยู่บนฐานแห่งการสันนิษฐานว่า พระเป็นเจ้าทรงเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุด และจากการสันนิษฐานนี้ ก็ย่อมกล่าวได้ว่า ถ้าพระเป็นเจ้า “ไม่มีอยู่จริง” พระองค์ก็ย่อมไม่เป็นผู้ที่สมบูรณ์ที่สุด แต่ในเมื่อจะต้องมาเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ไลบ์นิซรู้สึกว่าจะจำเป็นต้องพิสูจน์เพิ่มเติมถึง “ลักษณะการที่ไปด้วยกันได้” ของความสมบูรณ์ทั้งหลายทั้งปวงในองค์พระเป็นเจ้าที่เรานิยามความหมายว่าเป็น ภาวะที่สมบูรณ์ที่สุด และจำต้องพิสูจน์ถึง “ความเป็นไปได้” ของพระเป็นเจ้า ซึ่งนิยามความหมายไว้เช่นนั้นด้วยในตอนสุดท้าย ท่านได้นิยามความหมายว่า ความสมบูรณ์ก็คือ “คุณภาพแบบง่าย ๆ ซึ่งเป็นเชิงบวกและสมบูรณ์ (absolute) และจะแสดงสิ่งที่มันแสดงออกมาจริงๆ ได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัด” ดังนั้น ความสมบูรณ์ทั้งปวงตามที่ได้นิยามความหมายไว้นั้น อาจเป็นของพระเป็นเจ้า “ด้วยกันทั้งหมด” แต่การเพิ่มเติมการพิสูจน์ทางภววิทยานี้ เป็นเพียงการแสดงความเชื่อโดยทั่วไปของไลบ์นิซที่ว่า เราไม่อาจกล่าวสิ่งที่ไม่มี (nothing) ว่ามีอยู่จริงๆ หรือว่าเป็นสิ่งที่ประจักษ์ (actual) ซึ่งเมื่อว่าตามหลักตรรกศาสตร์แล้วเป็นไปได้ มันมิได้ให้การป้องกันการคัดค้าน ซึ่งต่อมา คานต์ได้ยกขึ้นค้านการให้เหตุผลทางภววิทยา โดยการยืนยันว่า “ความมีเป็น”

(existence) หาได้เป็นการยืนยันว่าเป็นคุณลักษณะของพระเป็นเจ้าไม่

ปรัชญาของไลบ์นิซดังที่ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดในงานที่ตีพิมพ์แล้วของท่าน คือเรื่อง Monadology เรื่อง Principles of Nature and of Grace และเรื่อง Theodicee นั้น มีหลักการทางตรรกศาสตร์ ๒ ข้อเป็นพื้นฐาน คือ กฎเกี่ยวกับความขัดแย้งกัน และกฎว่าด้วยเหตุผลที่เพียงพอ ซึ่งถือว่าแตกต่างจากกันและกันอย่างเด่นชัด ญัตติทั้งปวงที่อาศัยหลักการข้อแรกเป็นหลักนั้น เป็นญัตติที่ *จำเป็น* แต่ญัตติทั้งปวงที่ยืนยันความมีอยู่ คือ เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับข้อเท็จจริง ตามที่ไลบ์นิซเข้าใจนั้น มีหลักการข้อหลังเป็นมูลฐาน และเป็นสิ่งที่ “อาจเกิดขึ้นได้แต่ก็ไม่แน่นอน” ตามหลักตรรกศาสตร์แล้ว คงจะเป็นไปได้ที่สิ่งเฉพาะๆ ทุกสิ่งในเอกภพนี้และเอกภพอื่น ไม่มีอยู่จริงดังที่ไลบ์นิซเข้าใจ เป็นความจริงที่ว่าเอกภพได้มีอยู่จริงเสมอ แต่ในเอกภพนั้น ไม่มีเหตุผลใดๆ ว่าทำไมมันจึงเป็นเช่นนั้น เพราะฉะนั้น นอกเอกภพออกไปคงจะต้องมีเหตุผลอย่างพอเพียงเกี่ยวกับความมีอยู่ของมัน ซึ่งก็คงไม่เป็นอะไรอื่นนอกจากพระเป็นเจ้า ดังนั้น ไลบ์นิซจึงได้ทำให้การให้เหตุผลตามแบบจักรวาลวิทยามีชีวิตชีวาขึ้นมา แต่ได้เอากการสร้างมโนภาพเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าในฐานะที่เป็นเหตุผลที่เพียงพอ (sufficient reason) ซึ่งเป็นมโนภาพที่น่าพอใจมากกว่านั้น มาแทนที่การสร้างมโนภาพที่ว่าพระเป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุ (ชั่วคราว) ประการแรก แม้แต่การให้เหตุผลของท่านก็ขึ้นอยู่กับ การให้เหตุผลตามหลักภววิทยา เพราะมันอาจไม่มีความหมายใดๆ เลย ที่จะเรียกเหตุผลที่เพียงพอ เพราะความมีอยู่ของเอกภพ ว่าเป็นพระเป็นเจ้า นอกเสียจากโดยอาศัยการสันนิษฐานว่า พระเป็นเจ้าเองทรงเป็นภาวะ ซึ่งแก่นแท้ของภาวะนั้นพาดพิงไปถึงความมีความเป็นเท่านั้น

ไลบ์นิซได้ใช้การให้เหตุผลตามแบบจักรวาลวิทยาในอีกรูปหนึ่ง คือ เป็นการให้เหตุผลไม่ใช่โดยตรงจากข้อเสนอหรือญัตติที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน แต่เป็นการให้เหตุผลโดยอาศัยความจริงที่เป็นนิรันดร์และจำเป็นอย่างเป็นกลางหรืออย่างประนีประนอมกัน ไลบ์นิซมีความเห็นว่า ญัตติที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน ไม่มีเหตุผลสำหรับที่จะใช้ยืนยันถึงความมีอยู่เลย และทั้งตัวเหตุผลเองก็ไม่อาจเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน จะต้องเป็นความจริงนิรันดร์บางอย่าง หรือเป็น

ความจริงนิรันดร์อย่างอื่นอีก แต่ก็ไม่มีอะไร (nothing) ที่อาจเป็นเหตุผลสำหรับความมีอยู่ซึ่งตัวมันเองไม่มีอยู่เลย ไลบ์นิซจึงได้สรุปว่า เพราะฉะนั้น ความจริงที่เป็นนิรันดร์จะต้องมีแน่ และจะมีอยู่ได้ก็เฉพาะในจิตที่เป็นนิรันดร์ คือพระเป็นเจ้าเท่านั้นเอง การให้เหตุผลในฐานะเป็นแบบแห่งการให้เหตุผลตามหลักจักรวาลวิทยา นี้ ได้เปิดช่องให้คัดค้านได้ดังกล่าวนมาแล้ว อนึ่ง การให้เหตุผลนั้นเกี่ยวข้องกับฐานะที่รับประกันไม่ได้ว่า ความจริง “มีอยู่” และความมีอยู่ของความจริงขึ้นอยู่กับจิตที่เข้าใจความจริงนั้น

การยึดมั่นจริงจึงต้องกล่าวด้วยเหตุผลที่เพียงพอ ก็จำเป็นต้องปรารภหน้าที่คนะที่ว่า “การกระทำ” ทั้งปวงย่อมดำเนินไปพร้อมกับความจำเป็นทางตรรกศาสตร์ โดยขจัด “ความบังเอิญ” และ “เสรีภาพ” ในการเลือกออกไปเสีย แต่ในการมาเกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์และพระเป็นเจ้านั้น อย่างน้อยที่สุด ในผลงานของท่านที่ได้ตีพิมพ์แล้ว ไลบ์นิซก็มีความเห็นตรงข้ามกับสปีโนซา โดยยอมให้มีเจตจำนงเสรีในทั้ง ๒ กรณี ความจริงมนุษย์กระทำจากเหตุผล แต่ไลบ์นิซเห็นว่า การที่มนุษย์ทำเช่นนั้นก็ไม่ใช่ทำตาม “ความจำเป็นทางตรรกศาสตร์” เลย แต่ทำจาก “การเลือก” เอาจากบรรดาแนวแห่งการกระทำที่อาจเลือกเอาได้มากมาย ท่านได้แสดงให้เห็นทัศนะที่คล้ายๆ กันอันเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ของพระเป็นเจ้า โดยอ้างถึงลัทธิเกี่ยวกับโลกที่อาจเป็นไปได้มากมาย โลกที่แท้จริงที่พระเป็นเจ้าได้ทรงสร้างสรรค่นั้นเป็นเพียงโลกหนึ่งในบรรดาโลก “ที่อาจเป็นไปได้” ที่มีจำนวนไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งพระเป็นเจ้าได้ทรงดำริไว้ก่อนที่จะสร้างสรรค์ ดังนั้น การสร้างสรรค์ของพระองค์จึงมิได้อยู่ภายใต้ลักษณะการอันถูกบังคับทางตรรกศาสตร์ใดๆ เลย ไลบ์นิซได้ให้เหตุผลว่า หรือมันก็ไม้อาจเป็นการปราศจากเหตุผลเสียเลย เพราะโลกที่อาจเป็นไปได้นั้น เป็นโลกที่ไม่ขัดแย้งกับกฎทางตรรกศาสตร์ เพราะฉะนั้น โลกจึงไม่อาจเกิดจากต้นเหตุอื่นใด นอกเหนือไปจากเสรีภาพใน “การเลือก” ที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งโลกที่อาจเป็นไปได้มากมายจะก่อให้เกิดเป็นพระเป็นเจ้าได้

แต่โดยการเอาการสร้างสรรค์ของพระเป็นเจ้ามารวมกับลัทธิคำสอนของท่านที่เกี่ยวกับโลกที่อาจเป็นไปได้มากมาย และเจตจำนงเสรีของพระเป็นเจ้านี้เอง ไลบ์นิซจึงต้องเผชิญกับปัญหาซึ่งสปีโนซาเองไม่เคยเผชิญมาก่อน นั่นคือ ปัญหา

ที่ว่า ทำไมพระเป็นเจ้าจึงทรงเลือกเอาโลกที่พระองค์ได้ทรงสร้างสรรค์อย่างแท้จริง โลบ์นิซได้ตอบว่า ทั้งนี้เพราะว่าในบรรดาโลกที่อาจเป็นไปได้ทั้งหมด โลกที่พระองค์ทรงสร้างสรรค์เป็น “โลกที่ดีที่สุด” อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของโลบ์นิซ โลกที่ดีที่สุดหาใช่โลกซึ่งไม่มีความชั่วใดๆ เลยไม่ แต่เป็นโลกที่มีความดีเหนือกว่าความชั่วอย่างมากมายเหลือสิ้น โลบ์นิซได้กล่าวอย่างระมัดระวังมากทีเดียวว่า ความชั่วบางอย่างนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากโลกที่อาจเป็นไปได้ใดๆ เลย นั่นคือ “ความไม่สมบูรณ์” และ “ลักษณะการที่มีที่สิ้นสุด” ของสิ่งต่างๆ ซึ่งท่านเรียกว่าความชั่วร้าย “ทางอภิปรัชญา” ท่านได้ยอมรับว่า ความชั่วหรือบาปทาง “ด้านศีลธรรม” นั้น ก็คือความชั่วหรือบาปที่พระเป็นเจ้าอาจทรงประกาศิตให้หมดไปจากโลกได้ แต่กรณีนั้น พระองค์จะไม่ทรงสามารถประทานเจตจำนงเสรีซึ่งเป็นความดีที่ยิ่งใหญ่ให้แก่มนุษย์เลย ดังนั้น พระองค์ก็ย่อมไม่ทรงสามารถยอมให้มีความอาจเป็นไปได้ของคุณความดีด้วย โลบ์นิซได้กล่าวสืบไปว่า ถ้าหากว่าเราตัดสินใจว่า พระเป็นเจ้าทรงมีพระประสงค์จะให้ความชั่วทางด้านศีลธรรมอยู่ละก็พร้อมกันนั้นพระองค์ย่อมไม่ทรงสามารถที่จะมีเจตจำนงว่าไม่ควรมีความชั่ว “ทางร่างกาย” ใดๆ เช่น ความเจ็บปวด ความทุกข์ ฯลฯ เลย ทั้งนี้เพราะว่าถ้าไม่มีความชั่วทางกาย บาปก็คงจะยังไม่ถูกลงโทษอยู่นั่นเอง ความดีเกี่ยวกับการแก้ปัญหาที่โลบ์นิซได้แก้ปัญหาเกี่ยวกับความชื่อนั้น เป็นความดีที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งการยอมรับข้อเท็จจริงที่เด่นชัดว่า โลกมีทั้งความดีและความชั่ว แต่การที่โลบ์นิซสันนิษฐานว่า ในโลกที่มีอยู่นี้ ความดีมีมากกว่าความชื่อนั้น แม้ว่าจะเป็นการสันนิษฐานในแง่ดี แต่ก็เปิดช่องให้ได้แย้งได้

เพราะการที่ท่านมีความเห็นด้านลบในคำว่า “การกินที่” หรือ “การขยายออกได้” เป็นปรากฏการณ์และมีใช่เป็นคุณสมบัติของธรรมชาติ (Nature) และโดยนัยนี้ ก็ยอมรับในขนาดที่ปราศจากหน้าต่าง ซึ่งมีจำนวนไม่มีที่สิ้นสุดว่า เป็นสิ่งที่แท้จริงชั้นอันติมะนี้ โลบ์นิซจึงได้สูญเสียเอกภาพทางอินทรีย์ของโลก แต่เพราะการถือเรื่อง “ความคิด” อย่างเคร่งเครียด และดังนั้น ก็ถือว่ามีความยึดถือว่าเอกภาพทั้งหมดจะสะท้อนให้เห็นได้ก็โดยอาศัยโมดูลแต่ละหน่วยนั้น โลบ์นิซจึงได้พยายามสร้างเอกภาพนั้นขึ้นมาใหม่ ดังนั้น โลบ์นิซจึงมีความเห็นขัดแย้งกับ

สปีโนซาในข้อนี้ คือว่า เมื่อสปีโนซาไปถึงจักรวาลกับโลก (macrocosm-microcosm) ว่ามีความสัมพันธ์กับพระเป็นเจ้า ซึ่งได้ทรงประสิทธิประสาทคุณลักษณะที่กินที่ และความคิดให้ แต่ไลบ์นิซไปถึงจักรวาลกับโลก ว่ามีความสัมพันธ์ กับโมโนตาที่เป็นเอกฐานแต่ละโมโนตา ไลบ์นิซได้ยืนยันว่า ท่านจะมีความเห็นตรง ข้ามกับสปีโนซาอยู่ตลอดไป ตราบเท่าที่ท่านยังไม่สามารถที่จะพอใจต่อความยากแห่งทัศนะของท่านเองในเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับจักรวาล แต่ท่านก็ได้มาถึงทางแยกแห่งอาชีพทางปรัชญาของท่าน เมื่อท่านได้กลับมามีชีวิตจิตใจที่จำเป็นต้องอธิบายว่า โมโนตาจะดำรงอยู่อย่างอิสระได้อย่างไร และเอกภพควรจะเป็นสิ่งทั้งมวลที่เป็นอินทรีย์ในเวลาพร้อมๆกันอย่างไร ดังนั้นจึงทำให้ท่านต้องดำเนินไปเกินฐานะ

ฐานะใหม่ของไลบ์นิซ จะเห็นได้ก็โดยอาศัยการที่ท่านได้พิจารณาถึงความแตกต่างกันระหว่างเอกภพกับพระเป็นเจ้า (Monad of monads) เสียใหม่ โลกที่ประจักษ์ รวมทั้งโมโนตาทั้งปวง ซึ่งเป็นเพียงโลกที่อาจเป็นไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด โลกหนึ่ง (แม้ว่าจะจะเป็นโลกที่ดีที่สุดก็ตาม) ก็ได้มีอยู่ในความคิดของพระเป็นเจ้า ไลบ์นิซเข้าใจพระเป็นเจ้าว่า เป็นอะไรบางอย่างที่นอกเหนือไปจากโลกที่ประจักษ์ คือ เป็นภาวะซึ่งมี “ศักยภาพ” (potentiality) อยู่เหนือ “ประจักษ์ภาวะ” (reality) ของโลก แต่นี้เป็นฐานะหนึ่ง ซึ่งแม้ตามหลักการของไลบ์นิซเองก็ได้แย้งไม่ได้ สำหรับพระเป็นเจ้าเอง ตามทัศนะของไลบ์นิซที่ท่านได้สร้างขึ้นมาจากความคิดเช่นเดียวกับโมโนตาทั้งหลาย ไม่มีการจัดโมโนตาที่เป็นไปได้ใดๆ เลย คือไม่มีโลกที่อาจเป็นไปได้ใดๆ เลย ที่พระเป็นเจ้าจะทรงเข้าใจ โดยไม่กลายเป็นสิ่งที่ประจักษ์เสียก่อน เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่มีทางเลือกใดๆ เลย นอกจากจะประกาศว่า การสร้างมโนภาพเกี่ยวกับ “ศักยภาพ” นั้น ไม่สอดคล้องต้องกันกับการสร้างมโนภาพเกี่ยวกับสิ่งที่สมบูรณ์อย่างที่สุด คือพระเป็นเจ้าเลย ดังนั้น ความคิดเห็นตามแบบของสปีโนซาจึงได้ปรากฏออกมาในปรัชญาของไลบ์นิซอีก

ในการเห็นพ้องด้วยกับสปีโนซาในข้อนี้ ที่ไลบ์นิซได้แสดงความแตกต่างกันซึ่งเดิมท่านได้ชี้ให้เห็นในระหว่างญาติที่ดีที่จำเป็นกับที่ไม่แน่นอน โดยการประกาศทัศนะใหม่ว่า หลักการที่เป็นพื้นฐานตามลำดับของญาติเหล่านั้น กฎว่าด้วยความ

ขัดแย้งกัน และกฎว่าด้วยเหตุผลที่พอเพียง หมายถึงสิ่งหนึ่งและสิ่งเดียวกัน นั่นคือ ญัตติที่ถูกตั้งทุกๆ ญัตตินั้นเป็นแบบการวิเคราะห์ ดังนั้น ท่านจึงได้กล่าวต่อไปอีกว่า แม้ญัตติที่เห็นประจักษ์ชัดอย่างนั้นที่เกี่ยวกับเรื่องข้อเท็จจริง ก็ควรเป็นญัตติที่มีรูปแบบที่ประกอบด้วยภาคประธานและภาคลักษณะ นั่นคือ ภาคลักษณะของญัตติทั้งหลายจะต้องเป็นสิ่งที่ย้อนมาจากภาคประธานของญัตติได้ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดกับอะไรก็ตาม คือไม่ว่าจะเกิดกับพระเป็นเจ้า หรือเกิดกับมนุษย์ หรือกับสิ่งที่มีร่างกาย หรืออะไรๆ ของนั้น จะต้องเอามาจากความเป็นนิรันดร์ทั้งปวง แล้วรวมเข้าไว้ในข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งนั้นจริงๆ ดังนั้น โลบ์นิซจึงได้รับรองทฤษฎีเกี่ยวกับโลกว่าเป็นนิตินิยม คือเป็นสิ่งที่กำหนดได้ (deterministic) เช่นเดียวกับสปีโนซา ทั้งนี้โดยมิได้กล่าวไว้ในผลงานของท่านที่ตีพิมพ์ออกมาแล้วเลย

อีกทางหนึ่ง โลบ์นิซพยายามที่จะยึดมั่นอยู่กับหลักการทางตรรกศาสตร์ที่เข้มงวด โดยจัดการพิจารณาที่เกินอำนาจตรรกศาสตร์ออกไปทั้งหมด ข้อนี้เกี่ยวข้องเนื่องกับการแนะนำของท่านที่เกี่ยวกับวิธีใหม่ สำหรับที่จะอนุมานถึง “ความมีอยู่” ของสิ่งทั้งหลาย แทนวิธีที่ท่านได้เคยใช้ดังเป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้ว วิธีหลังประกอบด้วยการกล่าวว่าสิ่ง “ที่มีอยู่” โดยลำพังเท่านั้นเป็นสิ่งที่สอดคล้องต้องกันกับ “ความดี” ที่สูงสุดของพระเป็นเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่ง วิธีแรกนั้นตรงกันข้ามคือไม่ได้อ้างถึงพระเป็นเจ้าเลย แต่ได้แสดงออกมาโดยอาศัยความเห็นของสปีโนซาที่ว่า สิ่ง ๒ สิ่งหรือที่มากกว่านั้น จะมีอยู่ได้ ก็ต่อเมื่อมันเป็นสิ่ง “ที่รวมเข้าด้วยกันได้” (compossible) เท่านั้น นั่นคือ การที่มันมารวมเข้าด้วยกันนั้นไม่เกี่ยวกับความขัดแย้งกัน

การมองดูสิ่งทั้งหลายตามหลักตรรกศาสตร์อย่างเคร่งครัดนี้ ดูเสมือนว่าท่านได้ยอมรับการพัฒนาต่อไป เพื่อจะได้ก่อให้เกิดตัวหลักการที่สร้างขึ้นมาจากหลักคณิตศาสตร์ เพราะฉะนั้น ก็เป็นสิ่งที่จะได้แย้งมิได้ ซึ่งหลักการนี้ย่อมสามารถทำให้ความแน่นอนแห่งการคำนวณตามหลักคณิตศาสตร์ มีส่วนอยู่ในการคิดตามหลักตรรกศาสตร์ แต่ความคิดของโลบ์นิซนี้ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นพื้นฐานแห่งความรู้สาขาใหม่ อันได้แก่ตรรกศาสตร์ทางคณิตศาสตร์ ซึ่งเกือบจะไม่มีผลอะไรอยู่ในปรัชญาของท่านเองเลย และที่เป็นเช่นนี้ก็

เพราะว่า ความคิดนี้ต้องการทฤษฎีทางตรรกศาสตร์อื่น นอกเหนือไปจากทฤษฎีที่ไลบ์นิซไม่ปรารถนาที่จะเลิกล้ม คือ ลัทธิของพวกออะริสโตเติลเลย ในส่วนที่เกี่ยวกับความสำคัญของกฎว่าด้วยความขัดแย้งกัน นั่นคือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยภาคประธานและภาคลักษณะของญัตติ อย่างไรก็ตาม ท่านได้ผ่านพ้นขอบเขตแห่งฐานะทางตรรกศาสตร์ของท่านเองพอสมควร ตรงไปที่ที่ท่านได้ยึดมั่นอยู่กับลัทธิเกี่ยวกับโมโนดที่มีจำนวนไม่มีที่สุด ซึ่งไม่สอดคล้องต้องกันกับทฤษฎีว่าด้วยภาคประธานและภาคลักษณะแห่งญัตติของท่านเลย จนกระทั่งถึงวาระสุดท้าย ดังนั้น ความไม่ลงรอยกัน จึงทำให้ไลบ์นิซพ้นจากลัทธิเอกนิยม (monism: คือลัทธิที่ถือว่า ใจกับร่างกายเป็นสิ่งเดียวกันหรือที่ถือว่าจักรวาลเป็นส่วนหนึ่งของวัตถุสิ่งเดียวกัน) ของสปีโนซา ซึ่งเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้แห่งทฤษฎีทางตรรกศาสตร์ที่ท่านได้ยอมรับว่าเหมือนกัน

ระบบของไลบ์นิซได้นิยามข้อคิดเห็นที่เป็นมูลฐานที่จะต้องเกี่ยวโยงกันกับปรัชญาที่เป็นระบบใดๆ ก็ได้ อันได้แก่เอกลักษณ์ ภาคประธานและภาคลักษณะ ความจำเป็นกับความอาจเป็นไปได้แต่ไม่แนบนัก ความมีเป็น ความจริง และความรู้ อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งผิดปรกติ ท่านได้ปรับเรื่องในภาพที่จัดเป็นระเบียบแล้วเหล่านี้ ในทำนองที่จะยอมให้อีกาสแก่พระเป็นเจ้า ผู้มีพระมหากฤณา ซึ่งได้สร้างโลกที่อาจรู้ได้อย่างสิ้นเชิงโดยเสรี โลกที่พระเป็นเจ้าได้ทรงสร้าง จะต้องแสดงหลักการเกี่ยวกับระเบียบที่เป็นสากลสักสองสามหลัก ที่จะทำให้อาจารย์รอบสมมุติฐานเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ได้ เพราะในอภิปรัชญา เรามีการรับประกันว่า โลกที่จริงแท้ นับว่าเป็นโลกที่มีระเบียบอย่างมีเหตุผลที่สุด เหนือโลกที่อาจเป็นไปได้อื่นๆ ทั้งปวง

การให้เหตุผลของท่านมีความสับสนอยู่บ้างและท่านตั้งใจจะให้กระชับที่สุด ความยุ่งยากที่สำคัญบางอย่างเกี่ยวกับการตีความหมายจะได้กล่าวถึงต่อไป

ข้อความที่คัดมาตอนแรกยืนยันอยู่ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับโครงการที่ไลบ์นิซเข้าใจในวัยแรกๆของท่าน แต่ท่านก็ไม่เคยเอาเป็นธุระปะปังทั้งๆ ที่ยังมีผลงานชิ้นเล็กชิ้นน้อยเหลืออยู่ก็ตาม โครงการเกี่ยวกับ "ลักษณะสากล" ซึ่งควรจะจัดความยุ่งยากเกี่ยวกับภาษากำกวมและความ

ยุ่งยากเกี่ยวกับการแปลให้หมดไป โดยใช้ลัทธิสัญลักษณ์ทัวไปที่อาจปฏิบัติ
การอยู่ในมโนคติที่ธรรมดาๆ ได้นั้น ได้มีอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในสมัย
พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

มโนภาพของไลบ์นิซเกี่ยวกับภาษาเช่นนั้น ที่อาจสร้างให้เป็นแบบได้โดย
อาศัยลัทธิสัญลักษณ์ของวิชาเลขคณิตและเรขาคณิต ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็น
เสมือนบรรพบุรุษของตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ที่เริ่มต้นด้วยบูล (Boole) และไชรเดอร์
(Schroder) ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ และฟรีจ (Frege) รัสเซล และไวต์เฮด
กับคนอื่นได้พัฒนาต่อมา และทุกวันนี้ก็ใช้และอภิปรายกันอยู่ทั่วไป ความจริง
ระบบเช่นนั้นได้พิสูจน์ถึงคุณค่าที่สูงสุดในการศึกษาพื้นฐานคณิตศาสตร์ทางด้าน
ตรรกศาสตร์เอง เราได้พยายามเอาระบบเช่นนั้นมาใช้เฉพาะในบางศาสตร์เพียง
ไม่กี่แห่งก็มุลมุล

ไลบ์นิซได้แสดงให้เห็นทั้งความเป็นผู้มีวิสัยตาไกล และการเตือนบางอย่าง
ในการที่ท่านได้ก่อให้เกิดเป็นมโนคติขึ้นมา หมายเหตุที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับ “calcu-
lemus” (ขอให้เรากำนวณ) นับว่าเป็นเสมือนบรรพบุรุษของลัทธิสุนิยม สมัย
พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ซึ่งหวังว่าจะนำ “ดวงประทีปแห่งวิชาพีชคณิต” (les flam-
beaux de l'algèbre) ไปสู่มมมมมที่สูงสุดแห่งความคิดของมนุษย์ แต่คุณสมบัติ
ของท่าน “ทราบเท่าที่รับฟังได้ด้วยเหตุผล” ย่อมเปิดช่องให้ถามเกี่ยวกับเนื้อถ้อย
กระทงความที่เราอาจสามารถเขียนด้วยภาษาที่มีกำหนดกฎเกณฑ์ได้

ปรัชญาของไลบ์นิซ

เรื่องระเบียบวิธี

(คำนำเรื่องศาสตร์ทัวไป - พ.ศ. ๒๒๒๐)

“เป็นที่ลำแดงให้ปรากฏแล้วว่า ถ้าเราสามารถค้นหาลักษณะหรือนิมิตที่
เหมาะสมกับการแสดงออกซึ่งความคิดของเราทั้งปวงอย่างแน่นอนและแท้จริง
อย่างที่จำนวนเลขที่วิชาคณิตศาสตร์แสดงออก และเส้นที่การวิเคราะห์แบบ

เรขาคณิตแสดงออกแล้ว ธรรมชาติที่รับฟังได้ด้วยเหตุผลในทุกวิชา เราย่อมประสบผลสำเร็จจุดดังที่ได้ประสบมาแล้วในวิชาเลขคณิตและเรขาคณิตอย่างแน่นอน

“การสอบถามทั้งปวงซึ่งอาศัยการให้เหตุผล คงจะทำได้โดยอาศัยการสืบเปลี่ยนลักษณะ และโดยอาศัยแคลคูลัสชนิดที่คงช่วยเหลือให้ค้นพบผลลัพธ์ที่สละสลวยได้โดยตรง เราไม่ควรทำให้สมองเราวุ่นงงมากอย่างที่เรากำลังอยู่ในบัดนี้เลย และเราควรมั่นใจที่จะทำทุกสิ่งทุกอย่างให้สำเร็จดัง ที่ข้อเท็จจริงที่กำหนดให้เปิดโอกาสให้เราเกิด

“อนึ่ง เราควรสามารถตระหนักถึงโลกของสิ่งที่เราได้ค้นพบหรืออ้างถึง เพราะคงจะง่ายที่จะทำให้การคำนวณถูกต้อง จะโดยคำนวณมันอีก หรือโดยพยายามทดลอง ทำนองเดียวกับการเทียบหาเลข ๙ หลายๆ ตัวในวิชาเลขคณิต ฉะนั้น และถ้าบางคนสงสัยในผลลัพธ์ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ควรบอกกับเขาว่า “ขอให้ลองคำนวณดูเถิดขอรับ” และโดยใช้ปากกาและหมึก เราก็ควรจะยุติปัญหานี้กันได้ไม่ช้า”

ปรัชญาของไลบ์นิซ ที่มีขอบเขตกว้างขวางกว่าปรัชญาใดๆ นั้น จะเห็นได้จากความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์อย่างง่าย ๆ ๒-๓ บท และไลบ์นิซเองก็ได้มีผิดพลาดในอันที่จะเลือก편ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์เหล่านี้ ท่านได้นั้น ได้ระบุชื่อ และมักเอาความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์เหล่านี้มาไว้ในวลีบางบทด้วย ความดีที่สำคัญอีกประการหนึ่งแห่งระบบของท่านก็คือว่า อภิปรัชญาของท่านเกี่ยวข้องกับตรรกศาสตร์ของท่านอย่างจะแบ่งแยกออกมิได้และทั้งเป็นไปตามธรรมชาติ ทัศนะเกี่ยวกับโลกของท่านที่ว่าประกอบด้วย “โมนาคที่ไม่มีหน้าตา” และทฤษฎีเกี่ยวกับเจตจำนงเสรีของท่าน ต่างก็ตั้งอยู่บนฐานแห่งคำสอนเกี่ยวกับการยืนยันตามแง่ตรรกศาสตร์ และความจำเป็นกับความอาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน และในกฎเกี่ยวกับเหตุผลที่พอเพียง ข้อคิดเห็นตามหลักตรรกศาสตร์ที่เป็นมูลฐานเหล่านี้คือ สิ่งที่จะเกี่ยวข้องกับเราในด้านหลักการ ในข้อความที่คัดมาชุดแรก

๑. ภาคประธาน ภาคลักษณะ และ เนื้อสาร เราอาจเริ่มต้นด้วยกฎว่าด้วยความไม่ขัดแย้งกัน นี่เป็นเพียงความต้องการว่า ญัตติหนึ่งกับญัตติที่ขัดแย้งกับมันไม่อาจถูกทั้งคู่ได้ และนั่นคือ ญัตติใดๆ ที่ไปถึงความขัดแย้งกัน หรือมี

ธาตุมูลที่ปฏิเสธกันอย่างชัดเจน ย่อมเป็นปฏิบัติที่ผิดและน่าหวัระอย่างแน่นอน ไลบ์นิซซึ่งใช้หลักการนี้ สามารถชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ท่านเรียกว่า “ความจริงตามหลักเหตุผล” กับ “ความจริงตามข้อเท็จจริง” และดังนั้น ก็ย่อมชี้ให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างมโนภาพเกี่ยวกับความจำเป็นและความอาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่ว่า ความจริงตามหลักเหตุผลเป็นปฏิบัติที่ “ถูกต้องโดยอาศัยกฎว่าด้วยความไม่ขัดแย้งกันเพียงอย่างเดียว” นั่นคือ “การปฏิเสธ” ความจริงนั้น ย่อมบ่งถึงความขัดแย้งกัน ปฏิบัติเช่นนั้นจำเป็นจะต้องถูก ส่วนความจริงตามข้อเท็จจริงเป็นปฏิบัติที่ถูกจริง ๆ แต่ไม่ “จำเป็น” จะต้องเป็นเช่นนั้นในแง่ “ความจำเป็นตามแบบตรรกศาสตร์” ที่เคร่งครัดนัก การปฏิเสธความจริงตามข้อเท็จจริง ย่อมไม่บ่งถึงความขัดแย้งกัน และดังนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้และอาจเข้าใจได้ ความจริงตามข้อเท็จจริง เป็นความจริงที่ถูกต้องแบบ “อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่ว่า” เท่านั้น คานต์ (ในตอนแรกๆ ก็เป็นพวกไลบ์นิซเหมือนกัน) ได้เอาคำ “วิเคราะห์” (analytic) กับ “สังเคราะห์” (synthetic) มาใช้กับปฏิบัติทั้ง ๒ แบบนั้นตามลำดับ และในคำเหล่านี้ ความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดก็ยังคงมีความสำคัญอยู่ในปรัชญาทุกวันนี้

คำว่า *วิเคราะห์* และ *สังเคราะห์* ซึ่งตัวไลบ์นิซเองมิได้ใช้นั้น ความจริงไปถึงวิธีที่เสนอความแตกต่างกันของท่านนั่นเอง แม้ว่าเมื่อพูดถึงสมมุติฐานแล้ว ปฏิบัติแบบต่างๆ ทั้งไลบ์นิซและคานต์ต่างก็ได้เอามาโยงไว้กับด้านใดด้านหนึ่งของวิภาค เราจะเห็นวัตถุประสงค์ที่จะตั้งเป็นกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการชี้ให้เห็นความแตกต่างกันในวิธีทางนี้ ถ้าหากเราพิจารณาปฏิบัติใดปฏิบัติหนึ่งว่าเป็นการสร้างรูปขึ้นมาจากภาคประธาน โดยมีภาคลักษณะตามมามากแล้ว ปฏิบัติก็จะเป็นแบบวิเคราะห์ ถ้าหากภาคลักษณะ “มีอยู่” ในภาคประธานตามแบบตรรกศาสตร์ เช่นปฏิบัติว่า “ชายโสดทั้งปวงเป็นเพศชาย” ซึ่งภาคประธานว่า “ชายโสด” ได้มีมโนภาพ “เพศชาย” เป็นภาคลักษณะอยู่ในความหมายของมันแล้ว สำหรับในกรณีแห่งปฏิบัติที่เป็นแบบสังเคราะห์หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ และภาคลักษณะเกี่ยวโยงกับภาคประธานทางภายนอก ณ จุดนี้เอง ที่เราได้พบความแตกต่างที่สำคัญที่สุดระหว่างไลบ์นิซกับปรัชญาเมธีต่างๆ ที่ได้ใช้ข้อแตกต่างนี้ในภายหลัง

โลบ์นิซถือว่า ภาคลักษณะ “ทั้งปวง” ยกเว้นภาคลักษณะที่เกี่ยวกับ “ความมีเป็น” ได้มีอยู่ในภาคประธานของมันแล้ว ท่านเห็นว่า การยืนยันประกอบด้วยการกล่าวถึงสภาวะลักษณะต่างๆ ที่มีประจำอยู่ในเนื้อสาร ข้อนี้ดูเหมือนว่าจะทำลายข้อแตกต่างระหว่างญัตติเชิงวิเคราะหฺ์กับเชิงสังเคราะห์ เพราะถ้าหากภาคลักษณะทั้งปวงมีอยู่ในภาคประธานแล้ว ญัตติทั้งปวงก็จะเป็นเชิงวิเคราะหฺ์ แต่ก็มีข้อยกเว้น ภาคลักษณะที่เกี่ยวกับ “ความมีเป็น” ย่อมเปิดโอกาสให้มีญัตติเชิงสังเคราะห์ได้ โลบ์นิซมีความเห็นว่า ถ้าหากว่าเนื้อสารบางอย่างควรมีสภาวะลักษณะบางอย่างเป็นเรื่องของความจำเป็นละก็ ที่ว่าเนื้อสารควรมีอยู่มากกว่าสิ่งอื่นๆ บางอย่าง ก็ไม่ควรเป็นเรื่องเกี่ยวกับความจำเป็น ควรเป็นเรื่องเกี่ยวกับความอาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่มักมากกว่า เพราะฉะนั้น คำสอนของโลบ์นิซจึงมีว่า เป็นไปไม่ได้ที่เนื้อสารบางอย่างซึ่งมีสภาวะลักษณะบางอย่าง ไม่ควรจะมีสภาวะลักษณะนั้น ซึ่งในกรณีนั้น มันคงจะเป็นเนื้อสารที่แตกต่างกัน แต่ก็เป็นไปได้ ที่เนื้อสารอื่นๆ บางอย่างอาจถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาในแง่นี้ ซึ่งแต่ละมีสภาวะลักษณะอื่นๆ ของแง่ที่อยู่ แต่ขาดแง่หนึ่งในเรื่องนี้

มโนคติเกี่ยวกับความมีเป็นนี้มิได้เป็นสิ่งที่ถือเป็นหลักฐานโดยไม่มีกฎเกณฑ์แห่งมโนภาพของโลบ์นิซเลย ที่นับว่าแตกต่างกันในด้านข้อเท็จจริงก็คือการให้เหตุผลเกี่ยวกับความมีอยู่จากการให้เหตุผลเกี่ยวกับสภาวะลักษณะที่ปรัชญาเมธีทั้งหลายภายหลังคานต์ได้กล่าวว่าเป็นความมีเป็นนั้น มิได้เป็นสภาวะลักษณะเลย โลบ์นิซเองก็มิได้มีความเห็นอย่างนั้น และได้พิจารณาความมีเป็นว่าเป็นสภาวะลักษณะ แต่ท่านอาจอธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับการยืนยันนั้นได้อย่างแจ่มแจ้งและมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้นไปอีกได้ ถ้าหากท่านได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้าคานต์ อย่างไรก็ตาม ข้อนี้คงไม่ลงรอยกับทัศนะของท่านที่ว่า มีญัตติที่เกี่ยวกับความมีเป็น (existential) “หนึ่ง” ซึ่งมีได้เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่มักอย่างญัตติอื่นๆ นั่นคือ ญัตติที่ยืนยันเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า เพราะโลบ์นิซต้องการ “จริง” ที่จะรักษาการให้เหตุผลไว้ เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่า จะต้อง มีเนื้อสารหนึ่ง ซึ่งสาระสำคัญของเนื้อสารนั้นรวมความมีเป็นไว้ด้วย นั่นคือความมีเป็นของสิ่งที่เป็นความจริงที่จำเป็น

บัดนี้ปัญหาก็เกิดขึ้นมาว่า สภาวะลักษณะของเนื้อสารจะเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร ? เพราะถ้าหากสภาวะลักษณะจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับเนื้อสารและไม้อาจที่จะไม่มีสภาวะลักษณะที่มันมีได้ และยังคงเป็นเนื้อสารเดียวกันอยู่ แล้วเราจะให้เหตุผลเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ประจักษ์ว่า สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงโดยสูญเสียสภาวะลักษณะบางอย่างไป และได้สภาวะลักษณะบางอย่างมา อย่างไรกัน ? ข้อนี้ไอบ์นิซตอบว่า ในแง่หนึ่ง สภาวะลักษณะของเนื้อสารหนึ่งเป็นนิรันดร์ นั่นคือมักจะเป็นความจริงเสมอที่ว่า ในสมัยต่างๆ ก็ควรจะมีสภาวะลักษณะที่ได้เคยมีในสมัยอดีต การสรุปนี้ ความจริงเป็นเพียงอนุสนธิของการใช้ลัทธิคำสอนเกี่ยวกับภาคลักษณะของไอบ์นิซอย่างเคร่งครัดเท่านั้นเอง ในญัตติเช่น “ชีซาร์กำลังจะข้ามแม่น้ำรูบิคอน*” “คำว่า- - - กำลังจะข้ามแม่น้ำรูบิคอน” ย่อมเป็นภาคลักษณะของชีซาร์ พอๆ กับข้อความที่ว่า “- - - กำลังข้ามแม่น้ำรูบิคอน” ในญัตติว่า “ชีซาร์กำลังข้ามแม่น้ำรูบิคอน” นั่นเอง และดังนั้น หลักการเดียวกันย่อมถือว่า ภาคลักษณะที่อ้างถึงในอนาคต (และเช่นเดียวกับที่อ้างถึงปัจจุบัน) ย่อมมีอยู่ในภาคประธาน และเป็นส่วนหนึ่งแห่งลักษณะของภาคประธานตามความเห็นของไอบ์นิซ เนื้อสารแต่ละชนิดย่อมมีอดีตเป็นเครื่องหมาย และ “ใหญ่ไปพร้อมๆ กับอนาคตของมัน” กรรมวิธีที่เราพูดถึงเนื้อสารย่อมเป็นไปตามอีกสิ่งหนึ่งที่ไอบ์นิซเรียกว่า “กรรมวิธี” ของเนื้อสาร (ดู Monadology 22)

กิริยาการของเนื้อสารที่เป็นปัจเจกซึ่งได้ถูกนำเข้ามาโดยวิธีนี้ นับว่าเป็นศูนย์กลางแห่งปรัชญาของไอบ์นิซ เนื้อสารย่อมเป็นอะไรบางอย่างที่ชื่อของมันอาจเป็นเพียงภาคประธานในญัตติ “เท่านั้น” และอาจเป็นภาคลักษณะของสิ่งใดๆ ได้ คำว่า “ข้าพเจ้า” ย่อมระบุถึงเนื้อสารเช่นนั้น เนื้อสารนี้ก็คือสิ่งที่มีอยู่ตลอดเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลง “ข้าพเจ้า” เดียวกันนี้แหละที่ได้ยวกัทำสิ่งนี้ ได้ยวกัทำสิ่ง

* แม่น้ำอยู่ทางตอนเหนือของอิตาลีภาคกลาง ยาว ๒๔ กม. ไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือลงสู่ทะเลเอเดรียติก แม่น้ำสายนี้ใช้เป็นพรมแดนแบ่งแคว้นกอล (Gaul) ของชีซาร์ออกจากอิตาลี เมื่อชีซาร์ยกกองทัพข้ามแม่น้ำสายนี้จึงได้เกิดสงครามกลางเมืองกับรัฐบาลโรมันที่ป้อมเปย์กุ่มอำนาจอยู่ ดังนั้นคำว่า “ข้ามแม่น้ำรูบิคอน” จึงใช้หมายถึงการกระทำบางอย่างที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้

นั้น และดังนั้นจึงไม่อาจเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าทำ หรือเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ที่บังเกิดแก่ข้าพเจ้า หรือเป็นความคิดที่ข้าพเจ้าคิด ที่ทำให้เกิด “ข้าพเจ้า” ที่แท้จริงขึ้นมา สิ่งทั้งปวงนี้เป็นภาคลักษณะของ “ข้าพเจ้า” ทั้งนั้น ซึ่งจำต้องเป็นอะไรบางอย่างที่อยู่เบื้องหลังสิ่งทั้งปวงนี้ ข้อนี้ไลบ์นิซอธิบายไว้ในข้อความตอนที่ ๓ ที่คัดมาจากรื่อง “เอกลักษณ์ในสิ่งที่เป็ปัจเจกและในญัตติทั้งหลาย .....” ดังนั้น เราจึงมีคำสอนที่ว่า เนื้อสารเป็นอภาลึกคือไม่ขึ้นอยู่กับการเวลาหรือนิรันดร์ ข้อนี้เกี่ยวข้องกับอย่างใกล้ชิดกับคำสอนเรื่องการยืนยันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

จากการพิจารณาเหล่านี้ ก็จะมีผลสืบต่อมาว่า ไม่มีเนื้อสารใดๆ ที่อาจมีผลกระทบกระเทือนถึงสิ่งอื่นใดได้ เพราะถ้าสภาวะลักษณะของเนื้อสารมีอยู่ในเนื้อสารเป็นนิรันดร์ไปหมด ก็เป็นที่แจ่มชัดว่า ไม่มีอะไรภายนอกที่เนื้อสารจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสิ่งเหล่านั้นได้ แต่ถ้าเป็นเช่นนั้น เราจะอธิบายความสัมพันธ์ทางด้านสาเหตุซึ่งเราสังเกตเห็นในระหว่างสิ่งต่างๆ ได้อย่างไรเล่า? ไลบ์นิซได้ตอบปัญหานี้โดยการอ้างถึง “ความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อน” ระหว่างเนื้อสารต่างๆ ซึ่งจะทำให้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กันในแต่ละเนื้อสารเป็นสหสัมพันธ์กันและกัน เราอาจสืบหาและตั้งกำหนดกฎเกณฑ์ให้แก่สหสัมพันธ์เหล่านี้ตามกฎวิทยาศาสตร์ได้ ในระบบของไลบ์นิซ กฎเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แนก นั่นคือกฎเหล่านี้จะทำให้สันนิษฐานว่า สหสัมพันธ์อาจปฏิบัติงานต่างๆ กัน ลัทธิคำสอนเกี่ยวกับความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อน บางทีจะประกาศให้ทราบว่ ไม่มีเหตุผลอะไร แต่มันอาจเกิดจากระบบนั้น และมีความลึกซึ้งที่สำคัญอยู่ก็ได้ ไลบ์นิซได้เห็นสิ่งทั้งหลายที่ฮิวมได้กำหนดไว้ต่างๆ กัน นั่นคือพูดถึงความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผลว่า สิ่งหนึ่งมีอิทธิพลเหนืออีกสิ่งหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นการเอาภาพที่เกิดจากจินตนาการมาใช้ ความจริงทั้งหมดที่ได้กำหนดไว้ในประสบการณ์ ว่าเป็นมูลฐานแห่งความสัมพันธ์ทางด้านเหตุผลนั้น จะสังเกตเห็นว่าเป็นเอกรูปในระหว่างเหตุการณ์ต่างๆ แต่คำสอนของไลบ์นิซในวิถีทางนี้มีผลมากกว่าคำสอนของฮิวม เพราะฮิวมเกี่ยวข้องอยู่กับกฎทางด้านเหตุผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ไลบ์นิซเกี่ยวข้องกับกฎ “ตามหน้าที่” นั่นคือ กฎที่มีได้กล่าวว่ อะไรเป็นเหตุให้เกิดอะไร แต่กล่าวถึงว่า ความสัมพันธ์ทางด้านคณิตศาสตร์ที่

ทัศนคติที่ทำให้ความต่างๆ กันในสิ่งหนึ่งเกี่ยวข้องกับความต่างๆ กันในอีกสิ่งหนึ่ง และหน้าที่มีส่วนในด้านพีสิกส์ยิ่งกว่าที่เหตุผลได้มีส่วนเสียอีก ดังนั้น เราจึงพบ ไลบ์นิซในข้อความหนึ่งจากเรื่อง "Discourse on Metaphysics" ที่อธิบายถึง สิ่งที่ท่านหมายถึง โดยอาศัยสมการสำหรับเส้นที่ลากผ่านจุดต่างๆ เป็นชุดๆ ที่ เลือกขึ้นมาโดยไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อะไร

๒. หลักการว่าด้วยเหตุผลที่เพียงพอ ในตัวอย่างสุดท้ายนี้ ไลบ์นิซได้ให้ อะไรบางอย่าง ที่เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว ก็นับว่าได้บรรจุความคิดของท่านให้ รุ่งโรจน์ขึ้นมา เราอาจพิสูจน์ได้ว่า เราอาจพบหน้าที่ที่จะเหมาะกับเส้นใดๆ ที่ลาก ผ่านชุดต่างๆ เป็นจุดๆ ใดๆ ส่วนหน้าที่จะสับสนมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับวิธี การจัดจุดทั้งหลายนั้นว่าจะมีระเบียบแค่ไหนเพียงใดด้วยไลบ์นิซมีหลักการที่ควบคุม ลักษณะแห่งหน้าที่และกฎต่างๆ ซึ่งเหมาะกับสิ่งที่บังเกิดขึ้นจริงๆ ในการอธิบาย โลกโดยวิธีนี้ เรามักจะพบการรวม "ความง่ายอย่างที่สุดเข้ากับความแตกต่างกัน อย่างที่สุด" การที่เป็นอย่างนั้น นับว่าเป็นการทำ "หลักการว่าด้วยเหตุผลที่ เพียงพอ" ให้เป็นกฎเกณฑ์ขึ้นมา หลักการเกี่ยวกับความไม่ขัดแย้งกันย่อมก่อให้เกิด การทดสอบหาความจริงเกี่ยวกับข้อเท็จจริงแบบทั่วๆ ไปขึ้น ในระบบของ ไลบ์นิซได้กำหนดไว้ว่า ไม่ว่าเนื้อสารเฉพาะรายที่มีสภาวะลักษณะบางอย่างมี จริงอยู่หรือไม่ก็ตามนั้น เป็นเรื่องของข้อเท็จจริงที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่ว่า มิได้ เป็นการขัดแย้งกันในตัวเลย ถ้าจะสันนิษฐานว่า อาจมีสิ่งที่แตกต่างกันอยู่แทนที่ ทั้งได้เป็นการแสดงให้เห็นแล้วว่า โดยเหตุที่มันเป็นข้อเท็จจริงที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่ แน่แน่ ที่ว่าเนื้อสารบางอย่างมีอยู่พร้อมกับสภาวะลักษณะบางอย่าง กฎที่เน้นถึง สหสัมพันธ์ระหว่างสภาวะลักษณะของเนื้อสารที่ต่างกันจะต้องเป็นความจริงที่อาจ เป็นไปได้แต่ไม่แน่ว่า บัดนี้เราต้องการทราบ ว่าทำไมเนื้อสาร "เหล่านี้" จึงมีอยู่ และกฎเกณฑ์ "เหล่านี้" จึงถูกต้อง ปัญหานี้แหละที่หลักการเกี่ยวกับเหตุผลที่ เพียงพอได้ถูกกำหนดให้เป็นคำตอบ เหตุผลที่เพียงพอกล่าวว่า เราอาจกำหนดเหตุ ผลหรือสาเหตุสำหรับความจริงที่อาจเป็นไปได้ทุกชนิดว่า ทำไมมันจึงควรเป็นเช่นนั้น มีหลักการที่มีอิทธิพลอยู่หลักการหนึ่งที่ทำให้สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นมา นั่นคือ ความต้อง การ "ระเบียบที่ดี และความสมบูรณ์" พระเป็นเจ้าทรงมีโลกเป็นอนันตะ ที่จะ

เลือกในการสร้างสรรค์ ไลบ์นิซเห็นว่า พระองค์จะต้องได้ทรงเลือกแล้วว่า โลกใดเป็นโลกที่สมบูรณ์ที่สุด และว่าโลกใดที่มีความแตกต่างแห่งเนื้อหามากที่สุด ในลักษณะการที่ประณีตที่สุด ไลบ์นิซเห็นว่า หลักการนี้มีความสำคัญทางด้านศีลธรรมอยู่ประการหนึ่ง ซึ่งเราจะได้พิจารณากันไป แต่ท่านได้ใช้หลักการนี้อย่างกว้างขวางในฐานะเป็นหลักฐานทางด้านตรรกศาสตร์ หรือวิทยาที่ว่าด้วยระเบียบวิธี และดูเหมือนจะแสดงว่ามีความต้องการว่า สมมุติฐานหรือการอธิบายตามแบบวิทยาศาสตร์ ควรรวมความง่าย ๆ เข้ากับความกว้างและความมีผลแห่งการอธิบายให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เราได้พบว่า มีการใช้หลักการเฉพาะรายอยู่ในหลักการว่าด้วยสันตติของไลบ์นิซ นั่นคือ หลักการที่ว่า “ธรรมชาติไม่เคยกระโดดข้ามขั้นเลย”

หลักการว่าด้วยเหตุผลที่จำเป็น เป็นหลักการที่จำเป็นหรือเป็นหลักการที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน ? อาจดูเหมือนว่าในแบบฟอร์มที่เราอาจใช้อธิบายว่าอะไรบ้างที่เกิดขึ้นจริงๆ และคิดอย่างไม่แน่นอนนัก หลักการนั้นย่อมเป็นหลักการที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน เพราะถ้าหากมันเป็นหลักการที่จำเป็น มันก็คงเป็นเรื่องของความจำเป็นที่กฎซึ่งอาจเป็นไปได้บางอย่างของธรรมชาติควรจะยึดไว้ และแล้วก็จะดูเหมือนว่ากฎแห่งธรรมชาติคงจะเป็นทั้งกฎที่จำเป็นและกฎที่ไม่แน่นอน ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่าขำอยู่ อนึ่ง พระเป็นเจ้าย่อมทรงเลือกได้อย่างเสรีว่าจะทรงสร้างโลกชนิดใดขึ้น และเพื่อให้ข้อนี้เป็นดังนั้น หลักการที่พระองค์จะใช้เลือกจึงจำเป็นต้องเป็นหลักการที่อาจเป็นไปได้ อย่างไรก็ตาม มันมิได้เป็นปัญหาที่ง่าย ๆ อย่างนี้เลย เพราะอย่างน้อยที่สุดก็มีแบบฟอร์มแห่งหลักการหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็น นั่นก็คือว่า สิ่งที่ถูกกล่าวว่าจะต้องมีเหตุผล “บางอย่าง” สำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง เกี่ยวกับเรื่องนี้ เราอาจกล่าวได้ว่ามีหลักการอยู่ ๒ แบบ คือ แบบทั่วไปซึ่งอ้างถึงเหตุผล “บางประการ” ย่อมบ่งถึงโลกที่อาจเป็นไปได้ และนับว่าเป็นหลักการที่จำเป็นอย่างหนึ่ง กับแบบเฉพาะรายซึ่งอ้างถึงเหตุผลบางชนิด (ความต้องการระเบียบ ความสมบูรณ์ และความดี) ย่อมบ่งถึงโลกที่แท้จริง และนับว่าเป็นหลักการที่อาจเป็นไปได้อีกอย่างหนึ่ง

แต่ไม่เป็นที่แจ่มกระจ่างว่า การแก้ปัญหแบบนี้จะถูกต้องหรือไม่ ใน

บทความเรื่อง “ธรรมชาติอันดีของสิ่งทั้งหลาย” ไลบ์นิซได้อ้างเหตุผลจากธรรมชาติที่อาจเป็นไปได้ของสิ่งทั้งหลายในโลกไปหาความมีอยู่ของภาวะที่จำเป็นอย่างหนึ่ง ท่านได้ให้เหตุผลว่า ถ้าปราศจากพระเป็นเจ้าเสียแล้ว เราไม่อาจอธิบายอะไรก็ได้เลย ถ้าหากไม่มีภาวะที่จำเป็นใดๆ ที่เป็นเหตุผลเพื่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงแล้ว เราย่อมทั้งการอธิบายทั้งปวงให้ค้างเติ่งอยู่ ให้เป็นการอธิบายที่ไม่สมบูรณ์ ท่านได้กล่าวสรุปไปว่า จะต้องเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้ในหลักการในอันที่จะให้เหตุผลจากธรรมชาติของพระเป็นเจ้าลงมาหาสิ่งที่จะต้องเป็นอย่างนั้นในโลก จนกระทั่งเรามาถึงสิ่งเฉพาะราย ซึ่งเพราะเหตุที่สิ่งทั้งหลายแต่ละอย่างย่อมมีสภาวะลักษณะที่มีจำนวนนับไม่ถ้วน จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ นอกจากจิตที่เป็นอนันตะเท่านั้นจึงจะเข้าใจได้ การพิจารณาประการสุดท้ายนี้ย่อมทั้งความอาจเป็นไปได้ไว้ในความรู้เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะรายจริงๆ อย่างน้อยที่สุดก็ตรากว่าเท่าที่จิตที่กำหนดแน่นอนได้เกี่ยวข้องอยู่ แต่เมื่อพ้นระดับนั้นขึ้นไปแล้ว ก็อาจเป็นว่า ไลบ์นิซได้มีมโนคติบางอย่างว่า สิ่งที่อาจเป็นไปได้ทั้งหลายเรา อาจเห็นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นได้ ถ้าหากสิ่งที่ตามข้อเท็จจริงแล้วเขาพิจารณาเห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เขาก็จะประสบผลสำเร็จในการอนุมานระบบแห่งกฎธรรมชาติทั้งหมดจากความสมบูรณ์ของพระเป็นเจ้า

๓. **เอกลักษณ์ของสิ่งที่มองไม่เห็น** โดยอาศัยหลักการเกี่ยวกับเหตุผลที่พอเพียงในการใช้หลักการเฉพาะรายนั้น พระเป็นเจ้าได้ทรงจัดให้มีความแตกต่างกันที่อาจเป็นไปได้อย่างมากที่สุดขึ้นในโลก และจากข้อนี้จะมีผลต่อมาว่า ไม่มีเนื้อสาร ๒ อย่างใดๆ ที่จะมีสภาวะลักษณะเหมือนกันหมดทุกอย่าง ถ้าหากเนื้อสาร ๒ อย่างมีสภาวะลักษณะเหมือนกันหมดทุกอย่าง นั่นคือ เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นแล้ว เนื้อสารทั้งสองก็คงเป็นเอกลักษณ์กัน คือ ย่อมไม่ใช่ ๒ เนื้อสารอย่างแน่นอน จะต้องเป็นเนื้อสารเดียวเท่านั้น หลักการนี้เรียกว่า หลักการว่าด้วย “เอกลักษณ์ของสิ่งที่มองไม่เห็น”

อนึ่ง ยังไม่เป็นที่แจ่มกระจ่างเลยว่ ไลบ์นิซถือว่า หลักการนี้เป็นหลักการที่อาจเป็นไปได้หรือเป็นหลักการที่จำเป็น เมื่อว่าโดยทั่วไปแล้ว ดูเหมือนท่านจะคิดว่า มันเป็นหลักการที่อาจเป็นไปได้มากกว่า เมื่อว่าในแง่ตรรกศาสตร์แล้ว

ก็อาจเป็นหลักการที่จำเ็นได้ แต่ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะพระเป็นเจ้า คงไม่ทรงเลือกอย่างนั้นเป็นแน่ ทั้งยังมีพื้นฐานบางอย่างทำให้คิดว่าเป็นหลักการที่จำเ็นอีกด้วย *ประการแรก* ในข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่อง “หลักการ” ของ นิวตัน ท่านได้อ้างถึงในคตินี้เกี่ยวกับจักรวาลที่มองไม่เห็น ๒ จักรวาลว่าเป็น เรื่องประติษฐขึ้น “ที่เป็นไปไม่ได้” และโดยทั่วๆ ไปแล้ว ความเป็นไปไม่ได้ใน ทัศนะของโลบ์นิทซ์นั้น หมายถึงความเป็นไปไม่ได้ทางด้านอภิปรายหรือ ด้านตรรกศาสตร์ *ประการที่ ๒* ท่านสนับสนุนหลักการโดยอาศัยการอ้างถึง หลักการเกี่ยวกับเหตุผลที่เพียงพอที่ต่างกันอย่างหนึ่ง คือว่าพระเป็นเจ้าคงไม่มี เหตุผลใดๆ ที่จะทรงเลือกเอาในระหว่างเนื้อสารที่มองไม่เห็น ๒ อย่างในการเลือก ว่าควรจะสร้างอะไรขึ้นมา แต่พระเป็นเจ้าทรงเลือกเอาในระหว่างสิ่งที่อาจเป็นไปได้ ไม่ใช่สิ่งที่แท้จริง สิ่งที่แท้จริงก็คือสิ่งที่พระองค์ทรงเลือกจริงๆ ดังนั้น การให้เหตุผลนี้จะต้องหมายความว่า ไม่อาจมีสิ่งที่มองไม่เห็นได้ “ที่อาจเป็นไปได้” ๒ อย่าง ทั้งมิใช่ว่าไม่อาจมีสิ่งที่มองไม่เห็นที่แท้จริง ๒ อย่าง และจากข้อนี้ก็จะมิตติตาม มาว่า แม้สิ่งที่มองไม่เห็น ๒ อย่างก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และดังนั้น โดยอาศัย คำสอนเกี่ยวกับความจำเ็นของโลบ์นิทซ์เอง เอกลักษณะของสิ่งที่มองไม่เห็นจึงนับ ว่าเป็นความจริงที่จำเ็นอย่างหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ข้อนี้อาจเป็นได้ว่า มีลักษณะที่สำคัญแห่งคำสอนที่ แจ่มแจ้งและสำคัญอยู่อย่างหนึ่งซึ่งจำเ็นจะต้องสังเกตไว้ให้ดี นั่นคือความต่างกัน ในด้านกาลและเทศะ มิได้รวมอยู่ในความแตกต่างกันที่ต้องการทำเนื้อสาร ๒ อย่างให้เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ อาจเป็นที่เห็นพ้องต้องกันอย่างง่าย ว่าไม่อาจมีสิ่ง ๒ สิ่งในที่เดียวกันและในเวลาเดียวกันได้ แต่ความต้องการของโลบ์นิทซ์นั้นกวัดจั้น กว่า คือว่า แม้ในที่ต่างกันหรือในเวลาที่แตกต่างกัน ก็ไม่อาจมีสิ่ง ๒ สิ่งที่เหมือนกันจริงๆ เลยที่โลบ์นิทซ์เชื่ออย่างนี้ก็เพราะคำสอนเกี่ยวกับกาลและเทศะของท่านนั่นเอง ท่าน มีความเห็นขัดแย้งกับนิวตันที่ว่า กาลและเทศะเป็นสิ่งที่สัมพันธ์และจะอธิบายได้ ก็โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเฉพาะรายทั้งหลาย ซึ่งจะต้องชี้ให้เห็นว่า แตกต่างกันโดยมิได้อ้างถึงกาลและเทศะเลย

ตรรกศาสตร์และพื้นฐานแห่งศาสตร์ต่างๆ หลักการว่าด้วยเหตุผลที่พอเพียง

“มีหลักการขั้นมูลฐานว่าด้วยการให้เหตุผลทั้งปวงอยู่ ๒ ประการด้วยกัน คือ หลักการว่าด้วยความขัดแย้งกัน ... กับหลักการที่ว่าเหตุผลจะต้องเป็นสิ่งที่กำหนดให้ นั่นคือ ญัตติที่ถูกต้องทุกญัตติที่เราไม่ทราบว่าเป็นญัตติโดยตรงเช่นนั้น ย่อมมีข้อ พิสูจน์ตามแบบนิรนัย (a priori proof) หรือว่าเราอาจกำหนดเหตุผลให้แก่ความจริงทุก ๆ อย่างได้ หรือเมื่อกล่าวอย่างธรรมดาๆ ก็ว่า ไม่มีอะไรเลยที่เกิดขึ้นมาโดยไม่เหตุ วิชาเลขคณิตและเรขาคณิตไม่ต้องการหลักการอย่างหลัง แต่วิชา ฟิสิกส์และกลศาสตร์ต้องการ และอาร์คิมิดีสก็ได้เอาหลักการอย่างหลังนี้มาใช้.....

“ข้าพเจ้าใช้หลักการ ๒ อย่างในการสาธิต หลักการหนึ่งก็คือว่า อะไรก็ตามที่ปงถึงความขัดแย้งกัน ย่อมผิดทั้งสิ้น อีกหลักการหนึ่งก็ว่า เราอาจกำหนดเหตุผลอย่างหนึ่งให้แก่ความจริงทุก ๆ อย่าง ซึ่งมีใช่โดยตรง หรือข้อความเกี่ยวกับความเป็นเอกลักษณ์ นั่นคือ ข้อความที่ว่า มโนภาพเกี่ยวกับภาคลักษณะนั้นมักจะมีอยู่ในมโนภาพของภาคประธานอย่างชัดแจ้งหรือโดยปริยาย และว่าข้อนี้ในด้านนามพรรณ (denominations) ภายนอก ย่อมไม่ดীন้อยไปกว่าในนามพรรณภายใน ในความจริงที่อาจเป็นไปได้ ก็คงไม่ดীন้อยไปกว่าในความจริงที่จำเป็นเลย.....

“โดยเหตุที่โลกที่อาจเป็นไปได้มีจำนวนกำหนดแน่นอนไม่ได้นี้เอง จึงได้มีกฎต่าง ๆ ที่มีจำนวนกำหนดไม่ได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งบางกฎย่อมเหมาะสมกับโลกหนึ่ง และบางกฎก็เหมาะสมกับอีกโลกหนึ่ง บ้างแจกภาพที่อาจเป็นไปได้แต่ละปัจเจกภาพของโลกใด ๆ ย่อมมีกฎแห่งโลกของมันอยู่ในข้อคิดเห็นของมันเองด้วย.....

“ข้าพเจ้าคิดว่า ท่านจะยอมรับว่า ไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างที่อาจเป็นไปได้มีอยู่จริง... แต่เมื่อเราได้ยอมรับข้อนี้ ก็จะเป็นผลสืบต่อมาว่า มิใช่จากความจำเป็นสัมบูรณ์เลย แต่ทว่าจากเหตุผลอื่น ๆ (เช่น ระเบียบที่ดี ความสมบูรณ์) ต่างหาก ที่สิ่งที่อาจเป็นไปได้บางอย่างมีความมีเป็น มากกว่าสิ่งที่อาจเป็นไปได้อื่น ๆ”

๑๘๔

กอตฟรีด วิลเฮล์ม ฟอน ไลบ์นิซ

เอกลักษณ์ในสิ่งที่เป็นปัจเจกและอุบัติที่ถูกต้อง

(พ.ศ. ๒๒๒๕)

สมมุติให้เส้นตรง A B C เส้นหนึ่งแทนเวลาหนึ่ง และสมมุติให้สิ่งที่เป็นปัจเจกบางอย่าง คือ ตัวข้าพเจ้า มีอยู่ตลอดไป หรือมีอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แล้วสมมุติให้พิจารณาเห็นว่า ข้าพเจ้ามีอยู่ในช่วงเวลา A B และพิจารณาเห็นว่า ข้าพเจ้ามีอยู่ในช่วงเวลา B C โดยเหตุที่เราสมมุติว่า มันเป็นเรื่องสารที่เป็นปัจเจกอย่างเดียวกันที่มีอยู่ในข้าพเจ้าในช่วงเวลา A B ในตอนที่ข้าพเจ้าอยู่ในกรุงปารีส และในช่วงเวลา B C เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในเยอรมนี ดังนั้น ก็จะต้องมีเหตุผลบางอย่างสำหรับการที่เราจะพูดอย่างถูกต้องว่า ข้าพเจ้ามีอยู่ หรือว่า ข้าพเจ้าผู้ที่ได้เคยอยู่ในกรุงปารีสมาก่อน และบัดนี้อยู่ที่เยอรมนีนั้นเป็นคนเดียวกัน ถ้าหากไม่มีเหตุผลใด ๆ ก็คงเป็นการถูกต้อง หากจะพูดว่า หาใช่ข้าพเจ้าไม่ หากเป็นบุคคลอีกคนหนึ่งต่างหาก ความจริงจากการพิจารณาใน ข้าพเจ้าย่อมตระหนักดีถึงการให้เหตุผลเกี่ยวกับความเป็นเอกลักษณ์นี้ตามแบบอุปนัย แต่ทว่าจำเป็นจะต้องมีการให้เหตุผลแบบนิรนัยด้วยเหมือนกัน เหตุผลที่อาจพบได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้นก็คือ ข้อเท็จจริงที่ว่า คุณลักษณะของกาลและเทศะที่สืบต่อมาย่อมเป็นภาคลักษณะของประธานเดียวกันทั้งหมด (insunt eodem subjecto) ที่สิ่งที่จะต้องกล่าว ก็คือว่า ภาคลักษณะย่อมมีอยู่ในภาคประธาน ถ้าหากไม่เป็นเช่นนั้น มโนภาพเกี่ยวกับภาคลักษณะจะต้องเกี่ยวข้องกับมโนภาพเกี่ยวกับภาคประธานในลักษณะการบางอย่างใหม่ ? นับตั้งแต่ขณะที่ข้าพเจ้าเริ่มมีเป็นต้นมาก็อาจกล่าวถึงตัวข้าพเจ้าได้อย่างตรง ๆ ว่า สิ่งนี้หรือสิ่งนั้นคงจะเกิดแก่ข้าพเจ้า เราจะต้องยอมรับว่า ภาคลักษณะในข้อนี้เป็นหลักการที่เกี่ยวข้องอยู่ในภาคประธาน หรือในมโนภาพเกี่ยวกับข้าพเจ้าอย่างสมบูรณ์ ซึ่งก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ตัวตน (อหังการ) และเป็นมูลฐานแห่งความสัมพันธ์กันแห่งสถานะที่แตกต่างกันของข้าพเจ้าทั้งหมด ทั้งหมดนี้พระเป็นเจ้าได้ทรงทราบมาจากความเป็นนิรันดร์ทั้งปวง... เมื่อข้าพเจ้ากล่าวว่า มโนภาพปัจเจกของอาดัม ย่อมนำมาซึ่งสิ่งทั้งปวงที่เคยเกิดแก่เขานั้น ข้าพเจ้ามิได้หมายความว่าสิ่งของที่ปรัชญาเมธีเข้าใจ เมื่อเขากล่าว

ถึงจุดดื้อที่ถูกต้องที่มีภาคลักษณะอยู่ในภาคประธานเลย....

“ข้าพเจ้าพิจารณาจุดดื้อที่ถูกต้องเช่นนั้นว่า ทุกๆ ภาคลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นหรืออาจเป็นไปได้ ไม่ว่าจะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรือ อนาคตก็ตาม ย่อมมีอยู่ในมโนภาพแห่งภาคประธานทั้งนั้น....ข้อนี้นับว่าเป็นจุดดื้อที่สำคัญมากจุดดื้อหนึ่ง ซึ่งอาจกำหนดไว้ได้แล้ว เพราะจากจุดดื้อนี้ ก็จะมีผลติดตามมาว่า ทุกๆ ดวงวิญญาณในฐานะที่เป็นโลกอีกโลกหนึ่ง ย่อมเป็นอิสระจากทุกสิ่งทุกอย่าง นอกจากพระเป็นเจ้าเท่านั้น ดวงวิญญาณมิเพียงเป็นสิ่งที่เปื้อนอมตะและแทรกซึมไม่ได้เท่านั้น แต่ทว่ายังมีร่องรอยของทุกสิ่งทุกอย่างที่บังเกิดกับวิญญาณเหลืออยู่ในเนื้อสารของวิญญาณอีกด้วย จุดดื้อนี้ย่อมพิจารณาตัดสินลักษณะแห่งความสัมพันธ์และการติดต่อไปมาระหว่างเนื้อสารทั้งหลายด้วย และโดยเฉพาะการที่ดวงวิญญาณกับร่างกายรวมเข้าด้วยกัน ประการหลังนี้มีได้อธิบายโดยอาศัยสมมุติฐานที่ธรรมชาติสามัญว่า สิ่งหนึ่งย่อมมีอิทธิพลทางด้านฟิสิกส์เหนืออีกสิ่งหนึ่งเลย สถานะของภาคประธานที่มีอยู่แต่ละสถานะ ย่อมเกิดในตัวเองพร้อมๆ กันมากกว่า และก็ไม่มียะไรนอกจากจะเป็นอนุสนธิของสถานะที่มีมาก่อนหน้ามันเลย ทั้งสมมุติฐานเกี่ยวกับสาเหตุเป็นครั้งคราวก็มีได้อธิบายไว้ ดังที่เดกาตส์และसानุศิษย์ของท่านสร้างจินตภาพไว้เลย....สมมุติฐานเกี่ยวกับความกลมกลืนที่มาพร้อมๆ กัน (สหวัต - concomitant) ของข้าพเจ้า ดูเหมือนจะแสดงถึงวิธีที่มันเกิดขึ้น นั่นคือเนื้อสารทุกๆ ชนิด ย่อมแสดงออกซึ่งลำดับแห่งจักรวาลทั้งปวงตามทัศนะของมันเอง หรือตามที่มันมีความสัมพันธ์กับเนื้อสารที่เหลือ ดังนั้น สิ่งทั้งปวงย่อมสอดคล้องต้องกันอย่างสมบูรณ์”

เรื่องหลักการปรัชญาในแง่คณิตศาสตร์ของนิวตัน

“๕. หลักการที่สำคัญ เกี่ยวกับเหตุผลที่เพียงพอ และเอกลักษณ์ของสิ่งที่มองไม่เห็นเหล่านี้ ย่อมเปลี่ยนสถานะแห่งอภิปรัชญาได้ วิทยาศาสตร์นั้นจะกลายเป็นศาสตร์ที่แท้จริงและสาธิตได้ ก็โดยอาศัยหลักการเหล่านี้แหละ แต่ก่อนโดยทั่วไป วิทยาศาสตร์ก็ประกอบด้วยคำต่างๆ ที่ไม่มีความหมายอะไรนั่นเอง

“๖. การสันนิษฐานว่า สิ่ง ๒ สิ่งเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นนั้น ก็คือ การสมมุติ

สิ่งเดียวกันโดยใช้ข้อ ๒ ซื่อนั่นเอง เพราะฉะนั้น การสันนิษฐานว่า จักรวาลอาจมีตำแหน่งแห่งการละและเทศะอีกตำแหน่งหนึ่งนอกเหนือจากที่มันมีอยู่จริง ๆ และว่า ส่วนต่างๆ ของจักรวาลทั้งปวงควรจะมีคุณสมบัติอย่างเดียวกันในตัวมันเองดังที่มันมีอยู่จริง ๆ การสันนิษฐานเช่นนี้ ข้าพเจ้าถือว่าเป็นเรื่องที่ประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย

“มีความจำเป็นอยู่หลายประการที่เราอาจต้องยอมรับ เพราะเราจะต้องชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างความจำเป็นสัมบูรณ์กับความจำเป็นสมมุติ และระหว่างความจำเป็นที่เป็นเช่นนั้น เพราะสิ่งที่ตรงข้ามย่อมบ่งถึงความขัดแย้งกัน (ซึ่งเรียกว่า เป็นความจำเป็นทางตรรกศาสตร์ อภิปรัชญา หรือคณิตศาสตร์) กับความจำเป็นทางด้านศีลธรรม ซึ่งทำให้ภาวะที่ฉลาดเลือกเอาสิ่งที่ดีที่สุด และจิตทุกๆ ดวงจะต้องเป็นไปตามความโน้มเอียงที่แรงกล้าที่สุด

“๕. ความจำเป็นสมมุติ ก็คือ สิ่งที่การสมมุติหรือสมมุติฐานเกี่ยวกับการเห็นล่วงหน้า และการดลบันดาลล่วงหน้าของพระเป็นเจ้าทรงกำหนดให้มีเหนือสิ่งที่จะเป็นไปได้ในอนาคต ข้อนี้เราก็จำต้องยอมรับ มิฉะนั้นเราก็ต้องปฏิเสธอย่างพิพากษ์เซียน* ได้ปฏิเสธเรื่องที่พระเป็นเจ้าทรงรู้อนาคตของสิ่งที่อาจเป็นไปได้ล่วงหน้า และเรื่องที่พระองค์ทรงมีพระมหากุณมาที่กำหนดและปกครองสิ่งเฉพาะรายทุกชนิดมาแล้ว

“๖. แต่ทั้งความรู้ล่วงหน้าหรือการดลบันดาลล่วงหน้า มิได้ชวนให้หันเหไปจากเสรีภาพเลย เพราะพระเป็นเจ้าซึ่งได้ถูกเหตุผลที่สูงสุดของพระองค์ทำให้เลือกในบรรดาอนุกรมมากมายของสิ่งต่างๆ หรือโลกต่างๆ ที่อาจเป็นไปได้ สิ่งที่ดีสุดเสรีทั้งหลายควรทำการตกลงใจเช่นนี้หรือเช่นนั้น (แม้จะมีได้มีผู้ลงชนของพระองค์เลยก็ตาม) นั้น ได้ทรงทำให้เหตุการณ์ทุกอย่าง อย่างเป็นจริงขึ้นมา และพิจารณาตัดสินครั้งนี้ครั้งเดียวเป็นครั้งสุดท้าย แต่พระองค์ก็ได้ทรงชักชวนให้หันเหไปจาก

*Socinians หมายถึงผู้ที่เชื่อตามคำสอนของโซซินุส (Socinus) ซึ่งไม่ยอมรับนับถือเรื่องตรีเอกภาพ เรื่องความชั่วร้ายตามธรรมชาติของมนุษย์ เรื่องการไถ่บาป และเรื่องผลแห่งการประกอบพิธีเป็นคริสต์ศาสนิกชน เช่น พิธีศีลล้างบาป เป็นต้น

เสรีภาพของสัตว์เหล่านั้นโดยวิธีนั้นเลย นั่นคือ ประกาศิต หรือ การเลือกแบบง่าย ๆ มิได้เปลี่ยนแปลง แต่ทว่าได้ทำให้ธรรมชาติเสรีของสัตว์เหล่านั้น ซึ่งพระองค์ทรงเห็นในมโนคติของพระองค์เป็นจริงยิ่งขึ้นมา

“๗. ทั้งความจำเป็นทางศีลธรรมก็มีได้ชวนให้หันเหไปจากเสรีภาพ เพราะเมื่อภาวะที่ฉลาด และโดยเฉพาะพระเป็นเจ้าซึ่งทรงมีพระปรีชาญาณสูงสุด ทรงเลือกทำอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุด พระองค์ก็มีได้ทรงเลือกจากเหตุอันที่เสรีน้อยกว่าเลย ตรงข้าม การที่มีได้ซ่อนเร้นจากการกระทำในลักษณะการที่ดีที่สุดในเรื่องนั้น นับว่าเป็นเสรีภาพที่สมบูรณ์ที่สุด และเมื่อใครก็ตามเลือกตามสิ่งที่ปรากฏชัดที่สุด และโน้มเอียงไปในทางดีอย่างแรงกล้าที่สุดเขาก็จะต้องเลียนแบบภาวะที่ฉลาดจริงๆ อยู่ตราบเท่าที่เขายังสามารถอยู่ ถ้าปราศจากการเลียนแบบเสียแล้ว การเลือกก็คงเป็นการบังเอิญที่มีดแปดด้าน

“๘. แต่สิ่งที่ดี ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือเป็นสิ่งที่แท้จริงแต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ซึ่งได้แก่เหตุผลนั้น ย่อมมีความโน้มเอียงโดยปราศจากการทำให้เป็นสิ่งที่จำเป็น นั่นคือ โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยความจำเป็นสมบูรณ์เลย เพราะเมื่อพระเป็นเจ้าทรงเลือกสิ่งที่ดีที่สุด สิ่งที่พระองค์มิได้เลือก แม้ว่าจะมีความสมบูรณ์น้อยกว่า ก็เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้ ถ้าหากสิ่งที่พระองค์ทรงเลือกเป็นสิ่งที่จำเป็นจริงๆ สิ่งที่พระองค์ไม่ทรงเลือกก็คงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ซึ่งนับว่าตรงข้ามกับสมมุติฐานพระเป็นเจ้าทรงเลือกในระหว่างสิ่งที่อาจเป็นไปได้ทั้งหลาย นั่นคือ ในบรรดาวิถีทางต่างๆ มากมาย ซึ่งไม่มีวิธีทางใดไปถึงความขัดแย้งกันเลย

“๙. อีกประการหนึ่ง พระเป็นเจ้าเท่านั้นที่ทรงสามารถเลือกสิ่งที่ดีที่สุดได้ และข้อนี้ย่อมอ้างไปถึงว่า สิ่งที่พระองค์มิได้ทรงเลือกเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ข้ำพเจ้าขอกล่าวว่า ข้อนี้เป็นการใช้คำสับสนกันอยู่ เป็นการเอาอำนาจกับเจตจำนงมาปะปนกัน เอาความจำเป็นทางอภิปรัชญากับความจำเป็นทางศีลธรรมมาปนเปกัน และเป็นการเอาสารถะสำคัญกับความมีเป็นมาเคล้าคละกัน เพราะสิ่งที่จำเป็นย่อมเป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะสารถะสำคัญของมัน เช่นเดียวกับสิ่งที่ตรงข้ามย่อมไปถึงสิ่งที่ขัดแย้งกัน แต่สิ่งที่อาจเป็นไปได้ที่มีอยู่ย่อมเป็นหนี้ความมีอยู่ของมันอยู่กับหลักการของสิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งเป็นเหตุผลที่เพียงพอสำหรับความมีอยู่ของสิ่งทั้งหลาย

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า เหตุผลย่อมมีความโน้มเอียงโดยไม่มีการทำให้
จำเป็นเลย และว่าในสิ่งที่อาจเป็นไปได้นั้น ย่อมมีความแท้จริงและความไม่รู้จัก
ผิดพลาด แต่ทว่าไม่ใช่ความจำเป็นสัมบูรณ์

“๑๐. ความจำเป็นทางด้านศีลธรรมนี้เป็นสิ่งที่ตั้งถามอย่างหนึ่ง ประกอบด้วย
ด้วยความสมบูรณ์ที่เป็นทิพย์ และหลักการที่สำคัญหรือพื้นฐานแห่งความมีเป็น
ซึ่งเป็นความต้องการของเหตุผลที่เพียงพอ ส่วนความจำเป็นสัมบูรณ์และความ
จำเป็นทางอภิปรายนั้น ขึ้นอยู่กับหลักการที่สำคัญอื่นๆ เกี่ยวกับการให้เหตุผล
ของเรา คือ สารัตถะสำคัญอันได้แก่หลักการว่าด้วยเอกลักษณะ หรือความขัดแย้งกัน
เพราะเมื่อบางอย่างเป็นสิ่งจำเป็นสัมบูรณ์ มันก็ย่อมเป็นวิถีทางที่อาจเป็นไปได้
เท่านั้น และสิ่งที่ตรงข้ามกับมันย่อมบ่งถึงความขัดแย้งกัน

“๘๙. ความกลมกลืนหรือความสอดคล้องต้องกันในระหว่างดวงวิญญาณ
กับร่างกาย หาได้เป็นเรื่องอนินิหารชั่วกาลปาวสานไม่ แต่เป็นผลหรืออนุสนธิ
แห่งอนินิหารดั้งเดิม ซึ่งถูกใช้ในตอนสร้างสรรค์สิ่งทั้งหลาย ดังที่สิ่งตามธรรมชาติ
ทั้งปวงเป็นอยู่ นับว่าเป็นความอัศจรรย์ชั่วกาลปาวสานจริงๆ เช่นเดียวกับสิ่ง
ตามธรรมชาติมากมายเป็นอยู่ฉะนั้น

“๙๐. ข้าพเจ้าสารภาพว่า โวหารที่ว่า ความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อนนั้น
เป็นศิลปะการพูดอย่างหนึ่ง แต่มันก็มีได้เป็นโวหารที่ปราศจากสาระเสียเลย
เพราะเราสามารถอธิบายมันให้พอจะเข้าใจได้มากทีเดียว

“๙๑. ลักษณะของเนื้อสารแบบง่าย ๆ ดวงวิญญาณหรือโมนาคที่แท้จริงทุก
อย่าง ก็คือว่า สถานะที่เกิดภายหลังทุกสถานะย่อมเป็นอนุสนธิของสถานะก่อนๆ
ในข้อนี้ย่อมมีสาเหตุแห่งความกลมกลืนอยู่ ทั้งนี้เพราะพระเป็นเจ้าทรงมีพระ
ประสงค์ จะทรงทำเนื้อสารแบบง่าย ๆ อย่างหนึ่ง ให้เกิดขึ้นมาจากการเริ่มต้นเป็น
ตัวแทนจักรวาลเพียงอย่างเดียว จากข้อนี้ก็จะมีผลต่อไปว่า เนื้อสารจะต้องเป็น
เช่นนั้นชั่วกาลปาวสาน และเนื้อสารง่าย ๆ ทั้งปวงก็必将มีความกลมกลืนในระหว่าง
พวกมันเสมอ เพราะมักจะเป็นตัวแทนจักรวาลเดียวกันอยู่เสมอ

“๙๒. ข้าพเจ้าเห็นว่า ดวงวิญญาณมิได้รับกวนกฎต่าง ๆ เกี่ยวกับร่างกาย หรือร่างกายมิได้รับกวนกฎต่าง ๆ ของดวงวิญญาณเลย ดวงวิญญาณและร่างกาย เท่านั้นที่สอดคล้องต้องกัน อย่างหนึ่งปฏิบัติอย่างเสรีตามกฎด้วยปัจจัยเหตุ และอีกอย่างหนึ่งปฏิบัติตามกฎด้วยสาเหตุที่เพียงพอตามแบบกลศาสตร์ แต่ข้อนี้ มิได้ทำให้ต้องหันเหไปจากเสรีภาพแห่งดวงวิญญาณของเราเลย เพราะตัวกระทำทุกอย่างที่ทำตามปัจจัยเหตุย่อมเป็นเสรี แม้มันจะบังเอิญไปพ้องกับตัวกระทำหนึ่ง ที่ทำโดยอาศัยสาเหตุที่เพียงพอโดยไม่มีความรู้หรือตามแบบกลศาสตร์ก็ตาม เพราะว่าพระเป็นเจ้าซึ่งทรงทราบล่วงหน้าถึงสิ่งที่สาเหตุเสรีคงทำมาตั้งแต่ต้น ย่อมทำให้เครื่องจักรกลเป็นไปอย่างมีระเบียบ ในอาการที่มันไม่อาจที่พลาดไปจากการที่จะสอดคล้องต้องกันกับสาเหตุเสรีนั้นเลย”

การสะท้อนให้เห็นภาพในเรื่องความรู้ ความจริง และ มโนคติ

“ณ ที่นี้ เรายืนยันในเรื่องความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดระหว่างการนิยาม ที่พอเป็นพิธี ซึ่งมีเฉพาะลักษณะเท่านั้น โดยอาศัยลักษณะนี้เอง เราอาจทำให้สิ่งหนึ่งแตกต่างกับอีกสิ่งหนึ่งได้ กับการนิยามที่แท้จริง ซึ่งจะทำให้เราสามารถสาธิต ความอาจเป็นไปได้ของสิ่งทั้งหลาย ดังนั้น เราอาจคัดค้านความเห็นของ ฮอบส์ ที่ เห็นว่า ความจริงทั้งปวงเป็นความจริงที่ไม่มีกฎเกณฑ์ ปราศจากเหตุผล เพราะ ความจริงเหล่านั้นขึ้นอยู่กับการนิยามที่พอเป็นพิธีเท่านั้น เพราะฮอบส์ไม่ยอมรับว่า ความแท้จริงแห่งการนิยามมิได้เป็นเรื่องแห่งการเลือกของเรา และเราไม่อาจทำ มโนภาพใดๆ ที่เราชอบให้เกี่ยวข้องกันอย่างถูกต้องเลย ประการสุดท้าย ทั้งหมดนี้ ย่อมทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างมโนคติที่ถูกกับมโนคติที่ผิดอย่างเด่นชัด ถ้าหากสิ่งที่มโนคติเป็นตัวแทนนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ มโนคตินั้นก็ถูก ถ้าหากสิ่งที่ มโนคติเป็นตัวแทนมีความขัดแย้งกันอยู่ มโนคตินั้นก็ผิด อย่างไรก็ตาม เราจะทราบ ความอาจเป็นไปได้ของสิ่งสิ่งหนึ่งโดยการให้เหตุผลแบบนิรนัย หรือ แบบอุปนัย อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเราวิเคราะห์มโนคติออกไปเป็นส่วนย่อยๆ (นั่นคือ วิเคราะห์ ออกไปเป็นมโนคติอื่นๆ ซึ่งความอาจเป็นไปได้เป็นที่ทราบกันดีแล้ว) และถือว่า

๑๙๐

กอดฟรีด วิลเฮล์ม ฟอน โลบ์นิซ

มโนคติ ไม่มีอะไรที่ไม่ตรงกันเลย อย่างนี้เรียกว่าเป็นการให้เหตุผลแบบนิรนัย ตัวอย่างเช่น ข้อนี้นับว่าเป็นอุทาหรณ์ที่เมื่อเราเห็นวิถีทางที่จะสร้างอารมณ์ขึ้นมา ซึ่งตอนนั้นการนิยามโดยอาศัยสาเหตุนับว่ามีความสำคัญอย่างใหญ่หลวงอีกประการหนึ่ง เรายอมรับความอาจเป็นไปได้ของสิ่งหนึ่งตามแบบอุปนัย เมื่อเราทราบความมีเป็นที่แท้จริงของมันโดยอาศัยประสบการณ์ เพราะอะไรก็ตามที่มีอยู่หรือได้มีอยู่แล้ว จะต้องเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้จริงๆ ไม่ว่าเราจะมีความรู้ที่พอเพียง ณ ที่ใดก็ตาม พร้อมกันนั้น เราก็จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับความอาจเป็นไปได้ตามแบบนิรนัยด้วย นั่นคือ ถ้าเราได้วิเคราะห์กันอย่างสมบูรณ์แบบและไม่ปรากฏว่ามีความขัดแย้งกันใดๆ แล้ว ก็ถือว่าได้สาธิตความอาจเป็นไปได้ของมโนคติแล้ว ไม่ว่าความรู้ของมนุษย์จะเคยบรรลุถึงการวิเคราะห์มโนคติอย่างสมบูรณ์หรือไม่ก็ตาม และจะเคยบรรลุถึงความอาจเป็นไปได้ประการแรกและมโนภาพที่วิเคราะห์ไม่ได้หรือไม่ก็ตาม หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็ว่า ไม่ว่าจะสามารถลดความคิดทั้งปวงมาเป็นคุณลักษณะที่สมบูรณ์ของพระเป็นเจ้าเอง คือมายังปฐมเหตุและเหตุผลสุดท้ายของสิ่งทั้งหลายหรือไม่นั้น นับว่าเป็นปัญหาที่ข้าพเจ้าไม่ต้องการอภิปรายหรือตัดสินในตอนนี ตามปกติเราพอใจที่จะทำให้ความแท้จริงแห่งมโนภาพบางอย่างแน่นนอนขึ้นมาโดยอาศัยประสบการณ์ ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้รวมมโนภาพเหล่านั้นเข้าด้วยกันโดยวิธีการสังเคราะห์ตามแบบของธรรมชาติ”

เรื่องป้อเกิดอันติมะของสิ่งทั้งหลาย

“นอกจากเรื่องโลกหรือกองขันธ์แห่งสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ทั้งหลายแล้ว เราก็พบเอกภาพบางอย่างซึ่งเป็นเด่นอยู่ ที่ไม่เหมือนดวงวิญญาณในตัวข้าพเจ้านัก หรือดูจะเป็นอัตตาในร่างกายข้าพเจ้ามากกว่า แต่ทว่าในแง่ที่สูงมาก เพราะเอกภาพที่เป็นเด่นเหนือจักรวาลไม่เพียงแต่ปกครองโลกเท่านั้น แต่ทว่ายังสร้างสรรค์และออกแบบโลกอีกด้วยนั้น ย่อมนับว่าสูงกว่าโลก และนับว่าเป็นสิ่งที่พ้นโลกียวิสัย และดังนั้นย่อมชื่อว่าเป็นเหตุผลอันติมะของสิ่งทั้งหลาย เพราะเราไม่อาจพบเหตุผลแห่งความมีเป็น ที่เพียงพอในสิ่งเฉพาะรายใดๆ หรือในกองขันธ์และอนุกรมทั้งปวงเลย สมมุติให้หนังสือเรขาคณิตเล่มหนึ่งเป็นนิรันดร์ และว่าหนังสือเล่มหนึ่งได้

ถูกสร้างมาจากหนังสืออีกเล่มหนึ่งติดต่อกันไป ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า แม้เราอาจให้เหตุผลเกี่ยวกับหนังสือเล่มปัจจุบันนี้โดยอาศัยหนังสือที่เป็นแบบฉบับของมันแล้ว โดยอาศัยการสันนิษฐาน หนังสือจำนวนมากอาจจะเท่าใดก็ได้ เราไม่เคยบรรลุถึงซึ่งเหตุผลที่สมบูรณ์เกี่ยวกับหนังสือเหล่านั้นเลย เพราะเราอาจประหลาดใจอยู่เสมอว่า ทำไมจึงควรจะต้องมีหนังสือมากมายเช่นนั้นอยู่ตลอดเวลาด้วย นั่นคือ ทำไมจึงมีหนังสือทั้งหลาย และทำไมจึงต้องเขียนอย่างนั้นด้วย

“สิ่งที่เป็นการจริงเกี่ยวกับหนังสือ ย่อมเป็นการจริงเกี่ยวกับสถานะต่างๆ กันของโลกด้วย เพราะแม้จะมีกฎเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงบางอย่าง สถานะที่ติดต่อกันก็ย่อมเป็นการลอกแบบสถานะก่อนๆ ไม่นานทางใดก็ทางหนึ่ง และไม่ว่าท่านจะย้อนกลับไปหาสถานะต่างๆ ในตอนก่อนๆ ได้แค่ไหนก็ตาม ท่านก็จะไม่พบเหตุผลที่พอเพียงว่า ทำไมจึงควรมีโลกใดๆ และทำไมจึงควรมีโลกนี้แทนที่จะมีโลกอื่นๆ อยู่ในกฎเหล่านั้นด้วย แม้หากท่านจะสร้างจินตภาพถึงโลกที่เป็นนิรันดร์ ท่านก็ยังสงสัยฐานันฐานอะไรไม่ได้ นอกจากความสับสนกันแห่งสถานะทั้งหลาย และโดยเหตุที่ท่านมิได้พบเหตุผลที่เพียงพอสำหรับสถานะเหล่านั้นในสถานะใดๆ เลย และโดยเหตุที่สถานะเหล่านั้น ไม่ว่าจะมีจำนวนมากเพียงใดก็ตาม ก็ไม่ช่วยให้ท่านได้รับเหตุผลสำหรับสิ่งเหล่านั้นเลย จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า เราจะต้องแสวงหาเหตุผลในที่อื่นแน่ เพราะในสิ่งที่เป็นิรันดร์ แม้ว่าในที่ใดไม่มีสาเหตุ ในที่นั้นก็ต้องมีเหตุผล ซึ่งในสิ่งที่ถาวรทั้งหลายถือว่าเป็นตัวความจำเป็นหรือสาระสำคัญที่เดียว แต่ในอนุกรมแห่งสิ่งที่เปลี่ยนแปลงทั้งหลาย ถ้าเราจะสันนิษฐานว่า สิ่งเหล่านั้นสืบต่อกันไปเป็นนิรันดร์ เหตุผลนี้ก็คงเป็นความดกตันแห่งความมัวมัวเพียงในเมื่อเหตุผลมิได้จำเป็นเลย (โดยอาศัยความจำเป็นสมบูรณ์หรือทางอภิปรัชญา สิ่งที่ตรงข้ามกับความจำเป็นนั้นคงจะบังถึงความขัดแย้งกัน) นอกจากว่าจะสมัครใจเท่านั้น จากข้อนี้ก็จะมีผลต่อไปว่า แม้โดยการสมมุติโลกว่าเป็นนิรันดร์ เราก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงเหตุผลที่พันโลกก็วิสัยอันเป็นอันตมะเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายหรือพระเป็นเจ้าได้เลย

“เพราะฉะนั้น เหตุผลที่อธิบายโลกจึงอยู่ที่อะไรบางอย่างที่อยู่พ้นโลกก็วิสัยที่แตกต่างจากสายโซ่แห่งสถานะต่างๆ หรือทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายอันเป็นกอง

ชั้นที่ก่อให้เกิดเป็นโลกขึ้นมา เพราะฉะนั้น เราจะต้องข้ามจากความจำเป็นทางฟิสิกส์หรือตามแบบสมมุติ ซึ่งพิจารณาตัดสินสถานะของโลกต่อไป มาโดยอาศัยสถานะของโลกก่อนๆ ไปหาอะไรบางอย่างซึ่งมีความจำเป็นสมบูรณ์หรือทางอภิปราย เพราะเราไม่อาจให้เหตุผลเกี่ยวกับความจำเป็นเช่นนั้นได้ เพราะโลกปัจจุบันนี้เป็นโลกที่จำเป็นทางฟิสิกส์หรือทางสมมุติ มิได้เป็นโลกที่จำเป็นอย่างสมบูรณ์หรือทางด้านอภิปรายเลย นั่นคือ ในทันทีที่เราพิจารณาตัดสินว่าโลกจะต้องเป็นเช่นนั้นมันเป็น ก็จะมีผลสืบต่อไปว่า สิ่งทั้งหลายจะต้องบังเกิดขึ้นในโลกอย่างที่มีมันเกิดอยู่นี้ แต่โดยเหตุที่บ่อเกิดอันตมจะต้องมีอยู่ในอะไรบางอย่างซึ่งเป็นความจำเป็นทางอภิปราย และโดยเหตุที่เหตุผลเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จะต้องอยู่ในสิ่งที่มีอยู่ จึงจำต้องมีอะไรบางอย่างที่เป็นความจำเป็นทางอภิปราย ซึ่งสารัตถะสำคัญของมันเกี่ยวข้องกับความเป็น และดังนั้นก็จะต้องมีอะไรบางอย่างซึ่งแตกต่างจากภาวะจำนวนมาก นั่นคือ โลกซึ่งมิได้เป็นสิ่งที่จำเป็นด้านอภิปราย ดังที่เราได้ยอมรับและได้แสดงมาแล้วเลย

“แต่เพื่อจะอธิบายให้แจ่มแจ้งขึ้นมาสักกนิด ถึงวิธีที่ความจริงที่ชั่วคราวที่อาจเป็นไปได้หรือทางฟิสิกส์เกิดมาจากความจริงที่เป็นนิรันดร์ เป็นสารัตถะสำคัญหรือที่เป็นอภิปรายนั้น ในเบื้องต้นเราควรจะยอมรับเสียก่อนว่า จากข้อเท็จจริงที่ว่า มีบางสิ่งบางอย่างอยู่มากกว่าที่จะไม่มีอะไรเลยนี้เอง จึงได้มีความจำเป็นที่จะต้องมีความมีเป็นหรือการอ้างว่ามีเป็นอยู่ในสิ่งที่อาจเป็นไปได้ คือในความอาจเป็นไปได้หรือในตัวสารัตถะสำคัญเองจริงๆ นั่นคือ ตัวสารัตถะสำคัญมีความโน้มเอียงไปหาความมีเป็น จากข้อนี้ก็จะมีผลต่อไปว่า สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ทั้งปวงที่แสดงสารัตถะสำคัญ หรือความแท้จริงที่อาจเป็นไปได้ออกมา ย่อมมีความเอนเอียงไปหาความมีเป็น โดยอาศัยสิทธิเสมอภาคกันอย่างได้สัดส่วนกับปริมาณแห่งสารัตถะสำคัญ หรือความแท้จริงของมัน หรือได้สัดส่วนกับขีดขั้นแห่งความสมบูรณ์ที่มันมีอยู่ เพราะความสมบูรณ์ย่อมไม่เป็นอะไรยิ่งไปกว่าปริมาณแห่งสารัตถะสำคัญเลย

“จากข้อนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดอย่างที่สุดว่า จากการรวมสิ่งที่อาจเป็นไปได้เข้ากับอนุกรมที่อาจเป็นไปได้อันไม่มีกำหนดแน่นอนนี้เอง ที่สิ่งหนึ่งได้มีอยู่จริงๆ และโดยอาศัยสิ่งนี้เองจึงได้เกิดมีสารัตถะสำคัญหรือความอาจเป็นไปได้อย่างที่สดขึ้น

ความจริงในสิ่งทั้งหลายจะต้องมีหลักการหนึ่งสำหรับพิจารณาตัดสิน ที่จะหันไปหาการพิจารณาสิ่งที่มากที่สุดและสิ่งที่น้อยที่สุด ซึ่งจะทำให้ได้รับผลที่มากที่สุดด้วยค่าใช้จ่ายที่น้อยที่สุด และ ณ ที่นี้ เราอาจพิจารณาเรื่องกาลเทศะ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ความสามารถในการรับหรือวิสัยความสามารถของโลก เป็นค่าใช้จ่ายหรือเป็นพื้นฐานที่เราอาจสร้างอาคารขึ้นมาได้อย่างง่ายดายที่สุด ส่วนความต่าง ๆ กันแห่งแบบฟอร์มที่สอดคล้องต้องกันกับความใหญ่โตของอาคารและจำนวนกับความหรูหราของห้องต่างๆ มันก็คล้ายๆ กับเกมกีฬาที่จะต้องทำเนื้อที่บนกระดานทั้งหมดให้เต็มตามกฎหมายบางอย่าง และท่านจะต้องอยู่ ณ ที่สุดที่ไม่มีที่ว่างที่ไม่น่าพอใจบางอย่าง และจะถูกบังคับให้ทิ้งที่ต่างๆ มากมายที่ว่างยิ่งกว่าที่ท่านต้องการหรือปรารถนาเสียอีก นอกเสียจากว่าท่านจะใช้ความชำนาญบางอย่างเท่านั้น แต่ก็มักฎเกณฑ์บางอย่างที่จะทำเนื้อที่ที่มากที่สุดให้เต็มได้ง่ายที่สุด เพราะฉะนั้นถ้าเราจะต้องสร้างรูปสามเหลี่ยม และไม่มีเหตุผลที่จะพิจารณาตัดสินใดๆ อยู่อีกเลย มันก็จะต้องเป็นรูปสามเหลี่ยมที่มีด้านเท่ากันทั้ง ๓ ด้าน และถ้าหากเราจะต้องเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง โดยมิได้มีการพิจารณาตัดสินใดๆ เช่นเกี่ยวข้องกับถนนหนทางเลย เราก็จะต้องเลือกทางที่ไปง่ายที่สุดและสั้นที่สุดฉันใด เมื่อเราทักท้วงเอาว่า ภาวะดีกว่าภาวะ นั้นคือ มีเหตุผลว่าทำไมมีอะไรบางอย่างจึงดีกว่าไม่มีอะไรเลย หรือว่าเราจะต้องผ่านจากสิ่งที่อาจเป็นไปได้ไปหาสิ่งที่แท้จริง มันก็จะมีผลต่อมาว่า แม้ถ้าหากเราจะไม่พิจารณาตัดสินอะไรต่อไปอีกเลย ปริมาณของความมีเป็นก็จะต้องมีมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ในเมื่อคำนึงถึงวิสัยความสามารถของกาลและเทศะ (หรือระเบียบที่อาจเป็นไปได้ของความมีเป็น) มากพอๆ กับกระเบื้องปูพื้นที่เราเอามาเรียงต่อกันให้พอเหมาะในเนื้อที่ที่กำหนดให้ ในวิถีทางที่ที่นั่นจะบรรจุกระเบื้องได้มากที่สุดที่จะมากได้ฉันนั้น

“จากข้อนี้ บัดนี้ก็นับว่าเป็นสิ่งที่แจ่มแจ้งอย่างประหลาด ว่า เราจะเอาคณิตศาสตร์หรือกลศาสตร์เทวดาชนิดหนึ่งมาใช้ในปฏิกิริยาของสิ่งต่างๆ จริงๆ ได้อย่างไร และเราจะพิจารณาตัดสินปริมาณที่มากที่สุดของความมีเป็นได้อย่างไร ดังนั้นจึงปรากฏว่า ในบรรดาหมู่มทั้งปวง หมู่ที่พิจารณากำหนดให้ในเรขาคณิตเป็นหมู่มาก และของเหลวที่อยู่ในมัชฌิม (media) ที่ไม่เป็นเนื้อเดียวกัน ย่อมมี

แบบฟอร์มที่มีวิสัยสามารถมากที่สุด คือเป็นแบบทรงกลม แต่ตัวอย่างที่นับว่าดีที่สุดก็คือ ในตัวกลศาสตร์แบบธรรมชาติสามัญนั่นเอง คือ เมื่อเทห์ที่หนักร่มมากหลายต่อสูกัน ความเคลื่อนไหวที่เป็นผลลัพธ์ย่อมก่อให้เกิดการสปีสายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทั่วไปหมด สิ่งนี้อาจเป็นไปได้ทั้งปวง อาศัยสิทธิเสมอภาคย่อมโน้มเอียงไปหาความมีเป็นที่ได้ส่วนสัดส่วนกับความแท้จริงของมันฉันใด น้ำหนักทั้งปวง โดยอาศัยสิทธิเสมอภาคก็ย่อมโน้มเอียงไปหาการสปีต่อที่ได้สัดส่วนกับแรงถ่วงของมันฉันนั้น และ ณ ที่นี้ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับการสปีสายของเทห์หนักร่มที่อาจเป็นไปได้ยากที่สุดย่อมเกิดขึ้นมาได้ฉันใด ก็ย่อมมีโลกที่ถูกสร้างขึ้นมาก ซึ่งในโลกนั้น สิ่งนี้อาจเป็นไปได้จำนวนมากที่สุด ก็ย่อมเกิดมีขึ้นมาได้ฉันนั้น

“ดังนั้น บัดนี้เราก็มองความจำเป็นทางฟิสิกส์ซึ่งมีความจำเป็นทางอภิปราย เป็นมูลฐานแล้ว เพราะแม้โลกจะมีได้เป็นโลกที่จำเป็นทางอภิปราย ในแง่ที่ว่าสิ่งที่ตรงข้ามกับโลก ย่อมบ่งถึงความขัดแย้งกันหรือความน่าขบขันทางตรรกศาสตร์ อย่างไรก็ตาม โลกก็เป็นโลกที่จำเป็นทางด้านฟิสิกส์ หรือเป็นโลกที่เราพิจารณาตัดสิน ในทำนองที่ว่าสิ่งที่ตรงข้ามกับมันย่อมบ่งถึงความไม่สมบูรณ์หรือความน่าขบขันทางด้านศีลธรรม และความอาจเป็นไปได้เป็นหลักการแห่งสารัตถะสำคัญฉันใด ความสมบูรณ์หรือขีดขั้นแห่งสารัตถะสำคัญ (ซึ่งโดยอาศัยความสมบูรณ์หรือขีดขั้นแห่งสารัตถะสำคัญนี้ สิ่งต่างๆ เป็นจำนวนมากที่สุดย่อมเป็นสิ่งที่อาจปรองดองกันได้) ย่อมเป็นหลักการแห่งความมีเป็นฉันนั้น จากข้อนี้เอง พร้อมกันนี้ก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดถึงวิธีที่ผู้สร้างโลกอาจเป็นเสรี แม้ว่าพระองค์จะทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างอย่างกำหนดแน่นอนได้ เพราะพระองค์ทรงกระทำตามหลักการแห่งปรัชญาญาณหรือความสมบูรณ์ความว่างเฉยเกิดจากอวิชชา และยังฉลาดมากเท่าใด เขาก็ย่อมพิจารณากำหนดการที่จะกระทำซึ่งเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุดมากเท่านั้น

“แต่ท่านอาจจะกล่าวว่า การเอาคติกลศาสตร์ที่พิจารณาตัดสินแบบอภิปรายบางอย่างไปเทียบกับคติกลศาสตร์ทางด้านฟิสิกส์เกี่ยวกับเทห์ที่หนักร่ม แม้จะปรากฏว่าสะดวกดี แต่ในข้อนี้ก็ดูจะไม่ถูกต้องเลย ท่านอาจกล่าวว่ามีเทห์ที่หนักร่มอยู่จริง ในเมื่อความอาจเป็นไปได้และสารัตถะสำคัญก่อนหน้าความมีเป็นหรือกาย

นอกความมีเป็น เป็นเพียงแผนซึ่งหรือเรื่องที่ประดิษฐ์ขึ้น ที่เราไม่อาจแสวงหาเหตุผลเกี่ยวกับความมีเป็นได้เท่านั้น ข้าพเจ้าขอตอบว่า ไม่ใช่สารัตถะสำคัญเหล่านี้หรือความจริงเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญที่เรียกว่าเป็นนิรันดร์เลย ที่เป็นเรื่องที่ประดิษฐ์ขึ้น แต่ว่าสารัตถะสำคัญหรือความจริงเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญมีอยู่ในบางบริเวณแห่งมนคติ ถ้าจะให้ข้าพเจ้ากล่าวจริงๆ แล้ว ก็คือในองค์พระเป็นเจ้าเอง ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งสารัตถะสำคัญทั้งปวง และแห่งความมีเป็นของทุกสิ่งทุกอย่าง ความมีเป็นแห่งอนุกรมที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายย่อมแสดงตัวเองว่า นี่มิเป็นเพียงการยืนยันที่ปราศจากเหตุผล เพราะโดยเหตุที่เหตุผลเพื่ออนุกรมมิได้มีอยู่ในตัวมันเอง ดังที่เราได้แสดงให้เห็นแล้วเท่านั้น แต่เราจะต้องแสวงหาในความจำเป็นทางอภิปรัชญาหรือในความจริงนิรันดร์ และโดยเหตุที่สิ่งที่มีอยู่ไม่อาจมาจากอะไรบางอย่างที่มีอยู่เท่านั้นดังที่ได้แสดงมาแล้ว เพราะฉะนั้น ความจริงนิรันดร์จึงจะต้องมีความมีเป็นอยู่ในภาคประธาน ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสัมบูรณ์และทางอภิปรัชญา นั่นคือ ในพระเป็นเจ้า จากพระเป็นเจ้านี้เอง เราจึงเข้าใจสิ่งเหล่านั้น มิฉะนั้นแล้วก็เป็นเพียงจินตภาพเท่านั้นเอง

“ความจริงเราได้ค้นพบว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่ในโลกตามกฎว่าด้วยความจริงนิรันดร์ ไม่ใช่เฉพาะทางเรขาคณิตเท่านั้น แต่ทว่าทางอภิปรัชญาด้วย นั่นคือไม่เพียงตามความจำเป็นทางวัตถุเท่านั้น แต่ตามความจำเป็นทางรูปฟอร์มอีกด้วย ข้อนี้ย่อมเป็นความจริงไม่ใช่อย่างทั่วๆ ไปเท่านั้น ในเมื่อคำนึงถึงเหตุผล (ซึ่งเราได้อธิบายมาแล้ว) ที่ว่า ทำไมโลกจึงมีอยู่มากกว่าไม่มีอยู่ และมีอยู่อย่างนั้นมากกว่าที่จะมีอยู่เป็นอย่างอื่น (เหตุผลซึ่งจะมีพบอยู่ในความโน้มเอียงของสิ่งที่อาจเป็นไปได้ที่จะมีเป็น) แต่ถ้าหากเราพูดอย่างละเอียดแล้ว เราก็จะเห็นกฎเกณฑ์ทางด้านอภิปรัชญา เกี่ยวกับสาเหตุ อำนาจ กัมมันตภาพ การถือให้ตีในธรรมชาติทั้งปวงในลักษณะการที่นำขึ้นชม และแม้แต่สิ่งที่อยู่เหนือกฎแห่งวัตถุทางด้านเรขาคณิตล้วนๆ ดังที่ข้าพเจ้าพบในการหาเหตุผลเกี่ยวกับกฎแห่งความเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกอัศจรรย์ใจ ดังที่ข้าพเจ้าได้อธิบายมายาวแล้ว ว่า ข้าพเจ้าถูกบังคับให้ถึงกฎว่าด้วยการประกอบกำลังตามหลักเรขาคณิต ซึ่งในตอนที่เป็นหนุ่ม ข้าพเจ้าได้ต่อสู้ป้องกันไว้มาก เพราะเวลานั้นข้าพเจ้าเป็นนักวัตถุ

๑๙๖

กอดฟรีด วิลเฮล์ม ฟอน โลบ์นิซ

นิยมมาก”

ลัทธิคำสอนของโลบ์นิซได้รับการแสดงออกอย่างเต็มที่ในรูปแบบฟอร์ม ไม่ใช่เพียงแห่งคำสอนเกี่ยวกับการยืนยันทางตรรกศาสตร์เท่านั้น แต่ทว่าแห่งระบบทางอภิปรัชญาด้วย ระบบทางอภิปรัชญาย่อมอำนวยให้ซึ่งภาพจินตนาการแห่งเค้าโครงของจักรวาล ซึ่งจากเค้าโครงนี้ได้มีบทสรุปที่ได้มาจากการที่พระเป็นเจ้าทรงมีความสัมพันธ์กับมนุษย์และเสรีภาพของมนุษย์ ข้อความที่จะคิดมาแสดงต่อไป ย่อมแสดงให้เห็นเค้าโครงแห่งความจริงของโลบ์นิซ

๑. *โมนาด* คำสอนเกี่ยวกับเนื้อสารอันติมะทางด้านตรรกศาสตร์ ทำให้ได้รับภาพจักรวาล เป็นภาพที่ประกอบด้วยเนื้อสารที่เรียกว่า *โมนาด* มีจำนวนนับไม่ถ้วน โมนาดเหล่านี้จะต้องเป็น

(๑) อิสระต่อกันและกันอย่างสมบูรณ์ โมนาดเหล่านั้น “ไม่มีหน้าตาที่อะไรต่ออะไรจะเข้าหรือออกได้”

(๒) โมนาดทั้งหลายจะต้องเป็นสิ่งที่กรรมวิธีตามธรรมชาติใดๆ จะทำลายมิได้และไม่อาจเกิดมีขึ้นมาได้นอกจากพระเป็นเจ้าจะทรงสร้างสรรค์ขึ้นมาเท่านั้น โมนาดทั้งหลายไม่มีส่วนย่อยต่างๆ

(๓) โมนาดทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง ในแง่ที่ว่า “กัมมันตภาพ” ของโมนาดเหล่านั้นมีผลผลิตแห่งธรรมชาติขึ้นใน ซึ่งมีสิ่งทั้งปวงที่จะบังเกิดต่อโมนาด เหล่านั้นอยู่ในเชื้อ (*germ*) อย่างสิ้นเชิง

(๔) โมนาดเหล่านั้นแตกต่างกันหมด อีกประการหนึ่ง โมนาดเหล่านั้นได้ก่อให้เกิดเป็นระบบหนึ่ง ไม่ใช่ในทำนองที่ว่ามันอาจมีผลกระทบกระเทือนต่อกันและกันเลย แต่ว่าพระเป็นเจ้าได้ทรงจัดให้มันเป็นเช่นนั้น เพื่อให้กัมมันตภาพของแต่ละโมนาดสะท้อนให้เห็นภาพจักรวาลทั้งหมดอย่างแจ่มแจ้งหรืออย่างสับสนไม่มากนักน้อย หรือมาก กันจากทัศนะเฉพาะรายๆ ไป

โลบ์นิซกล่าวว่า โมนาดเป็น “ปริมาณที่แท้จริงของธรรมชาติ” แต่โมนาดไม่เหมือนปริมาณทางฟิสิกส์ของนักวิทยาศาสตร์ และไม่มีการกินที่แบบใดๆ เลย โลบ์นิซเรียกกัมมันตภาพภายในของโมนาดว่า “สัญญา” (*perception*) โดยอาศัยลักษณะสะท้อนให้เห็นภาพจักรวาล (นั่นคือ กัมมันตภาพของโมนาดอื่นๆ) นั้น

เอง ไลบ์นิซเรียกความโน้มเอียงภายในโมนาค เพื่อจะเปลี่ยนความเข้าใจเหล่านี้ว่า “อภิจณา” หรือความกระหาย (appetition) ทุกสิ่งล้วนประกอบด้วยโมนาค เช่นนี้ทั้งนั้น และดังนั้น ไลบ์นิซจึงให้ภาพจักรวาลแก่เราว่า ประกอบด้วยเนื้อสารต่างๆ ในที่บางแห่งก็มีความเข้าใจเป็นสารัตถะสำคัญ แต่ข้อนี้มีได้ทำให้แต่ละโมนาคกลายเป็น “ดวงวิญญาณ” (soul) ไป หรือทำทุกส่วนของจักรวาลให้เป็นสิ่งที่มีชีวิตขึ้นมา เพราะไลบ์นิซได้ยืนยันการคัดค้านเดคาตซ์ว่า ไม่อาจมีความเข้าใจสิ่งที่เราสำนึกไม่ได้ การที่ท่านได้สรุปเอาอย่างนี้ ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจาก “กฎว่าด้วย สันตติ” (Law of Continuity) ของท่าน ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะการพิจารณาแบบนิรนัยที่ว่า ถ้ามันตภาพของโมนาคจะต้องไม่มีที่สิ้นสุด เพราะถ้าถ้ามันตภาพของโมนาคยุติลงแล้ว ก็จะไม่มีย่ออะไรที่จะทำให้มันเริ่มต้นอีก เฉพาะโมนาคที่มีความจำและอำนาจการคิด สะท้อนให้เห็นภาพเท่านั้น จึงจะเรียกว่า “ดวงวิญญาณ” ได้ อย่างเหมาะสม (โมนาควิทยา, ๑๙) ในข้อเขียนสมัยแรกๆ ไลบ์นิซได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ร่างกายเป็น “จิตที่เป็นไปชั่วคราวหนึ่งๆ คือ เป็นจิตที่ไม่มี ความจำ” เท่านั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างดวงวิญญาณกับร่างกาย ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างโมนาคทั้งหลายนั่นเอง และดังนั้น จึงมิได้เป็น “ความสัมพันธ์” ใดๆ เลย นอกจากเป็นเรื่องของความกลมกลืนที่สถาปนาไว้ก่อนเท่านั้น ไลบ์นิซมีความภาคภูมิใจต่อคำสอนเรื่องนี้ ซึ่งท่านได้คัดค้านทฤษฎีเกี่ยวกับเนื้อสารที่มีปฏิกิริยาต่อกัน ๒ อย่างของเดคาตซ์มาก คำสอนนี้ได้มีความรู้แจ้งภายในที่มีคุณค่ามากบางอย่างอยู่ เช่น ไลบ์นิซเข้าใจว่า ไม่มีการวิจัยสมองทางด้านวิทยาศาสตร์แม้แต่น้อย ที่จะอาจนำไปสู่การหาที่ตั้งหรือสมมุติฐานของความเข้าใจหรือตัวความคิดได้ (ดู จินตภาพ เรื่อง ไร่เล็กๆ, โมนาควิทยา ๑๗ เทียบ) บทสรุปของไลบ์นิซนับว่าเป็นบท สรุปทางอภิปรัชญาที่ยอดเยี่ยม นั่นคือ บทสรุปเหล่านั้นได้ยืนยันว่า ความรู้เกี่ยวกับความแท้จริงที่เพียงพอใดๆ จะต้องมีแบบฟอร์มบางอย่างอยู่ที่เราอาจพิจารณา กำหนดได้ล่วงหน้า ท่านได้ใช้สิ่งที่ปรัชญาเมธีสมัยใหม่เป็นจำนวนมากเห็นว่าเป็นการให้เหตุผล “ชนิด” ที่แตกต่างกันมากเพื่อทำให้ได้จุดประสงค์เดียวกัน เช่น คำสอนเกี่ยวกับกัมมันตภาพ ที่เป็นไปติดต่อกันของโมนาคในขั้นสุดท้าย ก็อนุมานจากคำสอนทางตรรกศาสตร์เกี่ยวกับหน้าที่ของภาคลักษณะนั่นเอง เพียงแต่ได้รับ

การให้เหตุผลจากประสบการณ์ช่วยเสริมให้มันคงยิ่งขึ้นเท่านั้น โดยอาศัยความคิดล้วนๆ เราก็อาจทำนายเค้าโครงของวิทยาศาสตร์ได้ แล้วเราก็อาจมองเห็นศาสตร์ที่แท้จริงเพื่อยืนยันความรู้แจ้งทางด้านอภิปรัชญานี้ได้

๒. ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้และโลกภายนอก ใน New Essays ของท่านไลบ์นิซ ได้วิพากษ์วิจารณ์ทัศนะของล็อกซึ่ง “บทความเรื่องความเข้าใจของมนุษย์” (พ.ศ. ๒๒๓๓) ของท่าน ได้สร้างความรู้สึกประทับใจให้แก่ผู้อ่านไว้มาก ข้อความที่คัดมาจากรื่อง New Essays นั้น โดยหลักการแล้วเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่อง “มโนคติชั้นใน” อันได้แก่ มโนภาพซึ่งมิได้กำหนดให้ในประสบการณ์เลย ล็อกได้ปฏิเสธว่าไม่อาจมีมโนภาพเช่นนั้นได้ แต่ไลบ์นิซยืนยันว่ามี และวิธีการให้เหตุผลของท่านนี้เองที่แสดงให้เห็นความล้าลึงละเฉียดอ่อนทางด้านปรัชญาที่ยิ่งใหญ่ของท่าน ล็อกได้ปฏิบัติต่อปัญหาในทำนองจะแนะนำว่า ความมีอยู่หรือความไม่มีอยู่แห่งมโนคติชั้นในนั้นเป็นเรื่องทางประจักษ์ ซึ่งจะตกลงกันได้ก็โดยอาศัยการพินิจภายใน (introspection) และการค้นคว้าเท่านั้น ดูเหมือนไลบ์นิซจะเข้าใจความมีอยู่หรือความไม่มีอยู่แห่งมโนคติชั้นในนั้น ว่ามิใช่เป็นเรื่องทางประจักษ์ แต่เป็นเรื่องทางตรรกศาสตร์ต่างหาก ปัญหาที่มีอยู่ว่า เราจะสามารถลดหรือวิเคราะห์มโนภาพของเราทั้งหมดลงเป็นมโนภาพที่กำหนดให้ในประสบการณ์ได้อย่างน่าพอใจหรือไม่ ? แต่ท่านได้เพิ่มการพิจารณาให้อีกว่า ถ้าหากว่าเป็นเรื่องทางประจักษ์ ก็เป็นเรื่องที่จะตัดสินไม่ได้เลย เพราะเราไม่ใช้การพินิจภายในบอกได้ว่ามโนภาพได้ ถูกกำหนดให้ไว้ในประสบการณ์หรือไม่ และข้อนี้ย่อมแสดงให้เห็นอยู่ในตัวแล้วว่า ไม่อาจเป็นเรื่องทางประจักษ์ได้เลย

การที่ไลบ์นิซคัดค้านล็อกนั้นไปไกลยิ่งกว่านี้อีก เพราะทฤษฎีเกี่ยวกับกัมมันตภาพแห่งมโนภาพของท่านนี้เอง ความแตกต่างกันระหว่างสิ่งที่กำหนดให้ไว้ในประสบการณ์กับสิ่งที่ เป็น “ชั้นใน” ทั้งหมด จึงดูเหมือนว่าในที่สุดก็ล้มละลายไปในแง่หนึ่งความเข้าใจเกี่ยวกับมโนภาพล้วนแต่เป็นเรื่องภายในทั้งหมด เพราะความเข้าใจทั้งหมดนั้นเกิดจากธรรมชาติชั้นในของมโนภาพโดยตนเอง ตอนนี้ไลบ์นิซต้องเผชิญกับความยุ่งยากเกี่ยวกับความมีเป็นของโลกภายนอก คือ ถ้าหากท่านเริ่มต้นจากตำแหน่งเกี่ยวกับความมีเป็นแห่งความคิดของท่านเองตามแบบเดกาดาร์ ก็ย่อม

ไม่เป็นที่แจ่มแจ้งนักว่าคุณจะดำเนินการจากภายนอกตัวท่านเอง เพื่อสถาปนาความมีเป็นอิสระของเนื้อสารอื่นๆ ที่มีจำนวนนับไม่ถ้วนได้อย่างไร เพราะในบทวิทยานิพนธ์ (thesis) ของท่าน เนื้อสารเหล่านี้ไม่เคยมีผลแก่ท่านแต่อย่างใดเลย สำหรับปัญหานี้ ไลบ์นิซมิได้ให้คำตอบที่น่าพอใจจริงๆ เลย คำตอบของท่านเท่าที่มีอยู่ก็คือ การทำให้ตระหนักว่า ท่านน่าจะรู้ว่า การเชื่อมกันแห่งปรากฏการณ์ที่สังเกตเห็นย่อมก่อให้เกิดโลกภายนอก ปรากฏการณ์นั้นควรจะแขวนอยู่ด้วยกันในวิถีทางอย่างที่มีมันเป็นอยู่ ซึ่งก็นับว่ามีเพียงพอที่จะทำให้เรากล่าวว่า มีโลกภายนอกอยู่ได้ แต่ข้อนี้มิได้ตอบปัญหาเกี่ยวกับวิธีที่เราได้สถาปนาความมีเป็นของเนื้อสารอื่นๆ นอกเหนือปรากฏการณ์ที่ปรากฏแก่เราเลย ณ ที่นี้ ไลบ์นิซมิได้ให้คำตอบทางด้านญาณวิทยา (คือคำตอบปัญหาที่ว่า “เราจะรู้สิ่งที่มีอยู่ได้อย่างไร ?”) ซึ่งพอจะเทียบเคียงกับคำตอบทางอภิปรัชญา (คือ คำตอบปัญหาที่ว่า “อะไรมีอยู่ ?”) ได้เลย คำตอบที่หายไปในสิ่งที่ท่านผู้ได้รับอิทธิพลจากไลบ์นิซเป็นอย่างมากพยายามที่จะตอบ

๓. *ความจำเป็นกับเสรีภาพของมนุษย์* ไลบ์นิซได้กล่าวไว้ว่า ทุกๆ สิ่งที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ได้ มีอยู่ในสารัตถะสำคัญของเขามาตั้งแต่ต้นทีเดียว และดังนั้นเขาจึงได้เผชิญหน้ากับปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีอย่างด่วนจี๋ ชีซาร์ได้กล่าวว่า ถ้าหากพระเป็นเจ้าได้ทรงสร้างเนื้อสารบางอย่าง ซึ่งจะต้องกระทำตามธรรมชาติของเขาในวิถีทางบางอย่าง เช่น ช้ำมน้ำรูปิคอนแล้ว ก็จะเป็นว่า ชีซาร์มีเสรีภาพที่จะเลือกเมื่อเขายืนอยู่ที่ริมแม่น้ำรูปิคอนได้อย่างไร ? เพราะเขาผู้นั้นคือชีซาร์ ไม่ได้ปฏิบัติเป็นอย่างอื่น คำตอบปัญหานี้ของไลบ์นิซอยู่ที่การที่ท่านทำให้เห็นความต่างกันระหว่างความหมายของคำว่า “จำเป็น” ซึ่งมีต่างๆ กัน “ความจำเป็น” ในบางแง่ ได้แก่ความจำเป็นทางตรรกศาสตร์หรือทางอภิปรัชญา ความจำเป็นที่ได้แสดงออกมาในความจริงเกี่ยวกับเหตุผล อีกแง่หนึ่ง ได้แก่ความจำเป็นทางด้านฟิสิกส์หรือความจำเป็นสมมุติ ความจำเป็นที่แสดงออกมาในความจริงเกี่ยวกับข้อเท็จจริง สิ่งตรงข้ามกับความจำเป็นทางอภิปรัชญา เมื่อพูดในแง่ตรรกศาสตร์แล้วย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ สิ่งตรงข้ามกับความจริงตามสมมุติฐานเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่ทว่าจะไม่เป็นความจริงขึ้นมาเลย ความจำเป็นที่มนุษย์ใช้ทำดังที่เขาใช้อยู่นั้นเป็นความจำเป็นชนิดที่ ๒ เพราะมันเกิดจากหลักการเกี่ยวกับเหตุผลที่

เพียงพอแต่อย่างเดียว เป็นเรื่องที่สามารถเป็นไปได้ ที่เนื้อสารนี้ คือ ชีวประวัติผู้จะปฏิบัติ ในวิถีทางนี้ควรจะได้อะไรขึ้นมามากกว่าเนื้อสารอื่นๆ บางอย่าง เพราะฉะนั้น จึงมิได้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ (ทางด้านตรรกศาสตร์) ที่ชีวประวัติควรกระทำเป็นอย่างอื่นจากที่ท่านได้ทำไปจริงๆ แม้จะได้มีการกำหนดตายตัวไว้ในธรรมชาติของท่านเรียบร้อยแล้ว ท่านจะเลือกทางใด ท่านก็ยังคงเลือกในระหว่างสิ่งที่ให้เลือกได้อยู่ ซึ่งทางที่เลือกได้ทางหนึ่ง นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ดังนั้นจึงเท่ากับว่า ได้มีการพิทักษ์รักษาเสรีภาพของมนุษย์ไว้ด้วย

ไลบ์นิซซึ่งมิได้เป็นเสรีจากการที่จะขึ้นลงตามมติของตัวเอง ก็ได้รับความขึ้นลงตามมติจากการแก้ปัญหานี้ได้อย่างเห็นได้ชัดทีเดียว แต่ก็เป็นที่ไม่น่าพอใจอะไรนัก เพราะความรู้ลึกเกี่ยวกับ “ความสามารถเป็นไปได้” ในสิ่งที่เป็นไปได้ที่มนุษย์จะปฏิบัติ เป็นอย่างอื่นไปจากที่เขาได้ปฏิบัติอยู่นั้น เป็นเพียงว่า ในแง่นั้น มันก็มีความหมายที่จะสมมุติว่าเรามีได้ทำเป็นอย่างอื่น ว่าข้อนี้มิได้มีความขัดแย้งใดๆ เลย มันยังคงเป็นความไม่อาจเป็นไปได้ที่แท้จริงสำหรับที่เราจะทำดังนั้นอยู่ แต่สมมุติว่า ถ้าหากมีคนคนหนึ่งถูกปิดปากและถูกมัดไว้ และโดยวิธีนี้ก็ถูกกีดกันไม่ให้ป้องกัน บ้านให้พ้นจากการถูกปล้น มันก็ยังคงมีความหมาย “ที่จะสมมุติว่า” เราอาจได้ป้องกันไม่ให้ขโมยปีนเข้าไปลักทรัพย์ในบ้านแล้วอยู่ การที่ว่าในกรณีนี้เราไม่อาจทำได้นั้น นับว่าเป็นเพียงความไม่อาจเป็นไปได้ที่แท้จริงประการหนึ่งเท่านั้น ทั้งยังไม่มีใครที่จะสมมุติว่า บุคคลเช่นนั้นมิ “เสรีภาพ” ที่จะป้องกันการที่ขโมยจะปีนเข้าไปลักทรัพย์ในบ้านได้ เราต้องการเสรีภาพ “ที่มากกว่า” เพียงความอาจเป็นไปได้เกี่ยวกับทางเลือกในแง่ตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทั้งปวงที่ไลบ์นิซให้เรา ทั้งการปฏิบัติของไลบ์นิซก็ยังมิใช่สิ่งที่จะยกเลิกได้ง่ายๆ เช่น ท่านนับว่าเป็นฝ่ายถูกทีเดียวในการที่ให้เหตุผลว่า มนุษย์ยังมีเสรีภาพที่จะทำอะไรบางอย่างที่หลังไหลมาจากลักษณะภาพของเรา นั่นคือเพียงข้อเท็จจริงที่ว่า เราอาจได้พยากรณ์มาแล้วว่า คนเราควรเลือกในวิถีทางใดวิถีทางหนึ่ง เพราะเขาเป็นคนชนิดนั้น นั่นมิได้แสดงให้เห็นว่า เรามีได้มีเสรีภาพในการเลือกดังนั้นเลย ข้อนี้ยังคงเป็นปัญหาที่ยุ่งยากและที่ยังแก้ไม่ได้ตกอยู่ คำสอนของไลบ์นิซนับว่ามีคุณค่าในการที่จะชี้ให้เห็นความแตกต่างกัน ในภายในปัญหานี้ แม้ว่าบางทีท่านจะมีได้ล้วงเอาสิ่งทั้งปวงที่ต้อง

การ หรือลัทธิเอาสิ่งสำคัญในสถานะที่เหมาะสมเลยก็ตาม

๔. โลกที่อาจเป็นไปได้ที่นับว่าดีที่สุด ดัชนีนิยมของไลบ์นิซ คือลัทธิที่ว่า พระเป็นเจ้าได้ทรงเลือกโลกที่อาจเป็นไปได้ที่ดีที่สุดนั้น ได้กลายเป็นคำสอนที่นับว่ามีชื่อเสียงมาก ทศนะของท่านได้ถูกวอลแตร์โจมตีอย่างรุนแรงในหนังสือเรื่อง Candide วอลแตร์ได้เป็นตัวแทนปังกอส (Pangloss) ปรัชญาเมธีที่นับถือลัทธิคำสอนของไลบ์นิซ โดยได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับการเลือกของพระเป็นเจ้าอย่างพิงพอล โดยขัดต่อความหมายอย่างน่ากลัวและอย่างปราศจากความหมายใดๆ การวิพากษ์วิจารณ์เช่นนั้น แม้จะมุ่งคัดค้านเรื่องที่ไลบ์นิซเขียนขึ้นด้วยความตั้งใจ แต่ก็มีความจุดประสงค์อยู่ เพราะระบบของไลบ์นิซซึ่งก็คล้ายๆ กับการสร้างทางอภิปรัชญาที่ยิ่งใหญ่ทั้งปวง คือทำทศนะเฉพาะรายเกี่ยวกับโลกให้เป็นรูปร่างขึ้นมาด้วยการให้เหตุผล ด้วยการแสดงนัยทางศีลธรรม ซึ่งเราจะพบว่าเป็นแบบเห็นอกเห็นใจ หรืออย่างผสมผสานกันไม่ได้โดยง่ายอย่างหนึ่ง

ข้อท้วงติงไลบ์นิซที่ให้อำนาจ ได้แสดงให้เห็นภาพคำสอนของไลบ์นิซเพียง ๒ - ๓ เรื่อง และได้อภิปรายถึงการวิพากษ์วิจารณ์เพียงสองสามอย่างเท่านั้น นับว่าเป็นบรรณาการแก่ความเป็นอัจฉริยะของท่าน ที่การวิพากษ์วิจารณ์ท่านอย่างถูกต้องคงจะเกี่ยวข้องกับการอภิปรายเรื่องปรัชญาที่สำคัญของท่านให้ยืดยาวออกไป ในเรื่องปรัชญาทั้งปวงที่ท่านแสดงทศนะไว้นั้น ยังคงสำคัญและมีผลอยู่ ที่ท่านได้ก่อให้เกิดเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาในระบบที่สละสลวยเจดียวฉลาดและลึกซึ้ง ซึ่งท่าน ดำรงอยู่ในฐานะเป็นแบบนักอภิปรัชญาที่มีระบบแบบหนึ่ง และยังคงเป็นปรัชญาเมธีที่ให้ข้อเสนอแนะที่ดีที่สุดคนหนึ่งของทุกกาลสมัย

เรื่องอภิปรัชญา (พ.ศ. ๒๒๒๘)

“๖. กิจการหรือการกระทำแห่งเจตจำนงของพระเป็นเจ้า ตามปรกติแบ่งออกเป็นแบบธรรมดาและแบบพันธรรมดา แต่ก็เป็นการดีที่จะพิจารณาว่า พระเป็นเจ้ามิได้ทรงกระทำอะไรนอกระเบียบเลย ดังนั้น สิ่งที่เป็นไปเพื่อสิ่งที่พันธรรมดาจึงเป็นเช่นนั้น ในเมื่อเพ่งถึงระเบียบเฉพาะรายที่สถาปนาขึ้นในระหว่าง สิ่งที่ถูกสร้างสรรคทั้งหลายเท่านั้น เมื่อเพ่งถึงระเบียบสากลแล้ว ทุกสิ่งย่อมลงรอย

กับระเบียบสากลนั้น ข้อนี้เป็นความจริงที่ว่า ไม่เพียงว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้นในโลกซึ่งไม่มีระเบียบสม่ำเสมออย่างสมบูรณ์เท่านั้น แต่ทว่าเราไม่อาจแม้จะสร้างมันในภาพถึงสิ่งเช่นนั้นด้วย ตัวอย่างเช่น ขอให้เราสสมมติว่า ใครคนหนึ่งทำจุดหลายๆ จุดไว้บนแผ่นกระดาษตามบุญตามกรรม เช่นเดียวกับผู้ที่ปฏิบัติศิลปะที่น่าชวนชวนเกี่ยวกับการทำนายเหตุการณ์ภายหน้าโดยวิธีดูรูปดินทรายที่โปรยลงไปจะนั้น บัดนี้ข้าพเจ้ากล่าวว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่จะหาเส้นทางเรขาคณิต ซึ่งในภาพเกี่ยวกับเส้นนั้นจะเป็นมันในภาพคงที่และเป็นเอกรูป นั่นคือที่สอดคล้องต้องกันกับสูตรบางสูตร และพร้อมกันนั้น เส้นเช่นนั้นจะลากผ่านจุดเหล่านี้ทั้งปวงและในระเบียบเดียวกับที่มีมือได้จุดมันลงไป อนึ่ง ถ้าหากเส้นที่ลากติดต่อกันไปซึ่งบางทีก็เป็นเส้นตรงบางทีก็เป็นเส้นโค้ง และบางทีก็เป็นเส้นอย่างอื่นๆ ก็นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่จะหาข้อคิดเห็น สูตร หรือสมการที่เป็นธรรมดาสามัญต่อจุดทั้งปวงบนเส้นนี้ ซึ่งโดยอาศัยเส้นนี้เองก็จะต้องเกิดมีความเปลี่ยนแปลงขึ้นมา ตัวอย่างเช่น ไม่มีหน้าซึ่งเค้าโครงของมันมิได้ก่อให้เกิดส่วนแห่งเส้นทางเรขาคณิต และซึ่งเราไม่อาจใช้ความเคลื่อนไหวบางอย่างตามกฎหมายไปหาได้อย่างสมบูรณ์ แต่เมื่อสูตรสับสนมากสิ่งทีสอดคล้องกันกับสูตรนั้น ย่อมทำให้เกิดสิ่งที่ไม่มีระเบียบสม่ำเสมอ ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่า ไม่ว่าพระเป็นเจ้าจะทรงสร้างโลกในอาการใดๆ ก็ตาม มันก็คงจะต้องมีระเบียบที่สม่ำเสมอและทั่วๆ ไปบางอย่างอยู่ แต่พระเป็นเจ้าได้ทรงเลือกระเบียบที่สมบูรณ์แบบที่สุด นั่นคือ ระเบียบที่ง่ายที่สุดในด้านสมมุติฐาน และมันคงที่สุดในด้านปรากฏการณ์ไปพร้อมๆ กัน ดังเช่นกรณีเส้นทางเรขาคณิต ซึ่งสร้างได้ง่าย แต่ทว่าสภาวะลักษณะและผลของมันนับว่าน่าสังเกตและกว้างขวางมากฉะนั้น....

๙. จากการรวมภาคลักษณะเข้าไว้ในภาคประธานนี้เอง จึงได้เกิดมีข้อขัดแย้งกันอยู่ในตัวที่ลือชื่อหลายประการ ในบรรดาข้อขัดแย้งเหล่านั้น ก็มีข้อขัดแย้งว่า เป็นการไม่ถูกต้องที่เนื้อสาร ๒ อย่างอาจเหมือนกันจริงๆ และเพียงแค่จำนวนเท่านั้นที่แตกต่างกัน (solo numero) และว่าสิ่งที่ เซนต์ โทมัส กล่าวถึงเกี่ยวกับเทพบุตร เทพธิดา และสติปัญญา (quod ibi omne individuum sit species infima) ในจุดประสงค์นี้ ย่อมเป็นความจริงในด้านเนื้อสารทั้งปวงที่ทำให้เรา

พบความแตกต่างเฉพาะ ดังที่นักเรขาคณิตได้พบในเรื่องรูปภาพฉะนั้น หนึ่ง เนื้อสารหนึ่งอาจเริ่มต้นโดยอาศัยการสร้างสรรคและสลายไปเพราะการขาดสูญ เนื้อสารหนึ่งไม่อาจทำให้เป็นเนื้อสารเดียวได้ และดังนั้นจำนวนของเนื้อสารจึงมิได้เพิ่มขึ้นหรือลดลงตามวิธีการธรรมชาติเลย ทั้งๆ ที่มันจะได้ถูกเปลี่ยนรูปเป็นอย่างอื่นอยู่บ่อยๆ ก็ตาม อีกประการหนึ่ง ทุกๆ เนื้อสารก็คล้ายๆ โลกทั้งหมดโลกหนึ่ง และคล้ายกระเจกเงาของพระเป็นเจ้าหรือของจักรวาล ซึ่งเนื้อสารเหล่านั้นแต่ละเนื้อสาร จะแสดงรูปลักษณะนิสัยใจคอตามแบบของตนๆ เช่นเดียวกับเมืองเดียวกันก็มีตัวแทนต่างๆ กันตามแต่จะมองเห็นในแง่ต่างๆ กัน ดังนั้น ในบางแง่ จักรวาลก็ถูกพอกพูนขึ้นมากเท่าๆ กับที่มีเนื้อสาร และในทำนองเดียวกับที่ความรุ่งโรจน์ของพระเป็นเจ้าก็เพิ่มพูนขึ้น ตามตัวแทนผลงานของพระองค์ที่มีต่างๆ กันทั้งหมด เราอาจกล่าวได้ว่า ทุกๆ เนื้อสารย่อมมีลักษณะภาพแห่งปรัชญาอันเป็นอนันตะและความมีอำนาจทุกอย่างของพระเป็นเจ้าในบางแง่ และเลียนแบบพระองค์มากเท่าที่จะเลียนได้ เพราะว่าเนื้อสารย่อมแสดงออก ซึ่งสิ่งทั้งปวงที่บังเกิดขึ้นในจักรวาลทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ถึงแม้จะสับสนอยู่บ้างก็ตาม และดังนั้นย่อมมีความละม้ายกับความเข้าใจหรืออำนาจการรู้ที่เป็นอนันตะอยู่บ้าง และโดยเหตุที่เนื้อสารอื่นๆ ทั้งปวงย่อมแสดงออกซึ่งเนื้อสารนี้ต่อไปอีก และทำตัวมันให้เหมาะสมกับเนื้อสารนั้น เราจึงอาจกล่าวได้ว่า เนื้อสารได้ขยายอำนาจของมันออกไปเหนือเนื้อสารอื่นๆ ในการเลียนแบบอำนาจทุกอย่างของผู้สร้างสรรค

๑๓.....เราได้กล่าวมาแล้วว่า มโนภาพเกี่ยวกับเนื้อสารที่เป็นปัจเจก ทุกสิ่งทุกอย่างที่อาจเคยบังเกิดแก่มันครั้งนี้ครั้งเดียวเป็นครั้งสุดท้าย และว่าในการพิจารณาในภาพนั้น เราจะต้องสามารถมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อาจยืนยันถึงสิ่งที่เป็นปัจเจกได้อย่างแท้จริง ดังที่เราอาจเห็นสภาวะลักษณะทั้งปวง ที่อาจทำให้เกิดจากสิ่งที่เป็นปัจเจกนั้นในธรรมชาติของวัฏจักร แต่ก็ดูเหมือนว่าโดยวิธีนี้ ความแตกต่างระหว่างความจริงที่อาจเป็นไปได้กับความจริงที่จำเป็นนั้น จะต้องถูกทำลายลงไป และจะไม่มีที่ว่างสำหรับเสรีภาพของมนุษย์เลย และว่าโชคชะตาสัมบูรณ์ ก็จะถูกครอบงำการทั้งปวงของเราและเหตุการณ์ทั้งปวงของโลกหมด สำหรับข้อนี้ ข้าพเจ้าขอตอบว่า เราจะต้องชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่แน่นอนกับสิ่งที่

จำเป็นเสียก่อน ทุกคนที่กักตักเอาว่า เราเชื่อมั่นมันใจได้ว่า จะต้องมียี่สิบสี่ชั่วโมงเป็นไป
ได้ในอนาคต เพราะพระเป็นเจ้าทรงเห็นสิ่งเหล่านั้นล่วงหน้า แต่เราได้กล่าวไว้ว่า
สิ่งที่อาจเป็นไปได้เหล่านั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นเลย แต่ (เราจะกล่าวได้ว่า) ถ้าหากเรา
อนุมานบทสรุปอย่างไม่มีผิดพลาดจากบทนิยามความหมาย หรือจากมโนภาพแล้ว
ก็นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น และโดยเหตุที่เรายืนยันว่า ทุกๆ สิ่งที่จะบังเกิดขึ้นแก่ทุกๆ
คนได้มีรวมอยู่ในธรรมชาติ หรือในมโนภาพของเขาอย่างแท้จริงเรียบร้อยแล้ว ดัง
เช่นสภาวะลักษณะทั้งปวงมีอยู่ในการนิยามความหมายของวงกลมฉะนั้น เพราะ
ฉะนั้น ความยุ่งยากก็ยังคงมีอยู่ต่อไปอีก เพื่อที่จะแก้ข้อขัดแย้งนี้ให้เป็นที่พึงพอใจ
ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า ความเกี่ยวเนื่องกันหรืออนุบรรพนั้นมีอยู่ ๒ ชนิด คือ ชนิด
หนึ่งเป็นความจำเป็นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งสิ่งที่ตรงข้ามกับมันย่อมบ่งถึงความขัดแย้ง
กัน และข้อนี้ย่อมมีที่อยู่ในหมู่ความจริงนิรันดร์ทั้งหลาย เช่นเดียวกับความจริงใน
วิชาเรขาคณิต ส่วนอีกชนิดหนึ่งเป็นความจำเป็นโดยสมมุติ (*ex hypothesi*) เท่านั้น
หรือจะพูดว่าเป็นความจำเป็นโดยบังเอิญก็ได้ และในตัวเองมันเองก็เป็นสิ่งที่อาจ
เป็นไปได้ และสิ่งที่ตรงข้ามกับมันก็ได้ไปถึงความขัดแย้งกันเลย อนุบรรพหรือความ
เกี่ยวเนื่องกันประการหลังนี้ มิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งมโนคติบริสุทธิ์และความ
เข้าใจเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าเลย แต่ทว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งประกาศิตเสรี และกรรม
วิธีแห่งจักรวาลต่างหาก ตัวอย่างเช่น โดยเหตุที่จูเลียส ซีซาร์ จะกลายเป็นผู้เผด็จ
การตลอดไปและเป็นใหญ่เหนือสาธารณรัฐ และจะโค่นเสรีภาพของกรุงโรมลง กิริ
ยาการนี้ได้มีอยู่ในมโนภาพของซีซาร์แล้ว เพราะเราได้สมมุติว่า ธรรมชาติแห่ง
มโนภาพสมบูรณ์ของภาคประธานเช่นนั้นและที่เกี่ยวข้องกับทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อ
ที่ภาคลักษณะจะได้มีรวมอยู่ในภาคประธาน (*ut possit inesse subjecto*) ได้
เราอาจกล่าวว่า มิใช่โดยอาศัยมโนภาพหรือมโนคตินี้ดอกที่เขาจะต้องกระทำอย่างนี้
ทั้งนี้ก็เพราะว่า มโนภาพหรือมโนคตินั้นเป็นของเขา ก็เพียงเพราะว่าพระเป็นเจ้า
ทรงทราบทุกสิ่งทุกอย่างเท่านั้นเอง แต่เราก็อาจยืนยันในคำตอบได้ว่า ธรรมชาติหรือ
รูปฟอร์มนี้สอดคล้องต้องกันกับมโนภาพนี้ และโดยเหตุที่พระเป็นเจ้าทรงกำหนด
บุคลิกภาพนี้ให้แก่เขา เขาจึงถูกบังคับให้พอใจในบุคลิกภาพนั้น ข้าพเจ้าอาจให้คำ
ตอบกรณีเกี่ยวกับสิ่งที่อาจเป็นไปได้ ในอนาคตที่ยังไม่มีความแท้จริงใดๆ นอก

จากในความเข้าใจและเจตจำนงของพระเป็นเจ้าได้ในการทำงานเดียวกันนั่นเอง และโดยเหตุที่พระเป็นเจ้าได้ประทานแบบฟอร์มนี้ล่วงหน้า สิ่งที่จะเป็นไปได้นั้นจะต้องสอดคล้องต้องกันกับแบบฟอร์มด้วย แต่ข้าพเจ้าพอใจจะประสบกับความยากลำบากมากกว่ากล่าวโทษมัน โดยการยกความยากลำบากอื่นๆ ขึ้นเป็นตัวอย่าง และสิ่งที่ข้าพเจ้าจะพูดถึงก็จะทำหน้าที่ทำให้สิ่งหนึ่งรุ่งเรืองเช่นเดียวกับสิ่งอื่นๆ แล้วทีนี้ก็จะเห็นว่า เราจะต้องใช้ความแตกต่างระหว่างความเกี่ยวเนื่องกันชนิดต่างๆ และข้าพเจ้ากล่าวว่า สิ่งที่เกิดขึ้นสอดคล้องต้องกันกับประกาศิตเหล่านี้ ย่อมเป็นอันรับประกันได้ แต่นั่นมิใช่สิ่งที่จำเป็นเลย และถ้าหากใครก็ตามทำสิ่งที่ตรงกันข้าม เขาก็คงไม่ทำอะไรที่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในตัวเอง แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยสมมุติ (ex hypothesi) ที่ว่า สิ่งนี้ควรจะบังเกิดขึ้นก็ตาม เพราะถ้าหากใครก็ตามมีวิสัยความสามารถที่จะทำการสาธิตอย่างสมบูรณ์ต่อไป เพื่อพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างภาคประธาน คือ ซีซาร์ กับภาคลักษณะ คือ กิจการที่ท่านประสบผลสำเร็จแล้ว ความจริง ท่านก็คงจะแสดงให้เห็นว่า การเผด็จการของซีซาร์ในอนาคตย่อมมีพื้นฐานอยู่ในมโนภาพหรือธรรมชาติของท่าน ดังนั้น เราอาจเห็นว่ามีเหตุผลอยู่อย่างหนึ่งว่า ทำไมซีซาร์จึงตัดสินใจข้ามแม่น้ำรูบิคอนมากกว่าที่จะหยุดอยู่แค่นั้น ทำไมท่านจึงเป็นฝ่ายได้เปรียบแทนที่จะเป็นฝ่ายเสียเปรียบที่ฟาร์ซาลา (Pharsala) และข้อนั้นก็นับว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผลอยู่ และดังนั้น ก็ย่อมทำให้มั่นใจได้ว่า ข้อนี้คงจะบังเกิดขึ้นแน่ แต่เราคงไม่พิสูจน์ว่า นับว่าเป็นความจำเป็นอยู่ในตัว ทั้งสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์กันย่อมไม่บังถึงความขัดแย้งกัน ในทำงานเดียวกันก็นับว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผล และรับประกันได้ว่า พระเป็นเจ้าจะทรงทำสิ่งที่ดีที่ สุดเสมอ แม้ว่าการเลือกอย่างเสรี และได้มีพื้นฐานอยู่ในประกาศิตเสรีครั้งแรกของพระเป็นเจ้า ซึ่งจะต้องทำสิ่งที่สมบูรณ์ที่สุดเสมอ อนึ่ง ในประกาศิตที่ว่าพระเป็นเจ้าทรงสร้างตามประกาศิตแรกโดยคำนึงถึงธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งได้แก่สิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายควรทำสิ่งที่ปรากฏว่าดีที่ สุดอยู่เสมออย่างเสรี ความจริงทุกชนิดที่สร้างขึ้นโดยอาศัย

ประกาศิตชนิดนี้ย่อมเป็นความจริงที่อาจเป็นไปได้ ทั้งๆ ที่แน่นอน เพราะประกาศิตของพระเป็นเจ้ามิได้เปลี่ยนความอาจเป็นไปได้ของสิ่งทั้งหลาย และดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า แม้ว่าจะมั่นใจว่า พระเป็นเจ้าทรงเลือกสิ่งที่ดีที่สุด ข้าพเจ้าก็มีได้ป้องกันสิ่งที่สมบูรณ์น้อยกว่าจากความเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้ในตัวเองเลย จะไม่เคยมีอะไรบังเกิดขึ้นว่า มิใช่ความไม่อาจเป็นไปได้ แต่ทว่าความไม่สมบูรณ์ของมันต่างหาก ที่ทำให้เขาปฏิเสธสิ่งนั้น ทั้งนี้ ก็ไม่มีอะไรที่จำเป็นที่สิ่งที่ดีจริงข้ามกับสิ่งที่จำเป็นนั้นจะเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้ แล้วเราก็จะอยู่ในฐานะที่จะพบกับความยุ่งยากชนิดต่างๆ เหล่านี้ ไม่ว่าความยุ่งยากเหล่านั้นจะปรากฏว่าใหญ่โตเพียงใดก็ตาม (และความจริง ความยุ่งยากเหล่านั้น มิได้เป็นความยุ่งยากที่น้อยไปสำหรับนักคิดอื่นๆ ผู้เคยปฏิบัติต่อเรื่องนี้มาแล้ว) ที่จะทำให้เขาพิจารณาได้ด้วยดีว่า ญัตติที่อาจเป็นไปได้ทั้งปวงย่อมมีเหตุผลที่จะเป็นเช่นนั้นมากกว่าที่จะเป็นอย่างอื่น หรือ (สิ่งที่เป็นอย่างเดียวกัน)ว่า นักปราชญ์เหล่านั้น มีบทพิสูจน์ความจริงเหล่านั้นตามแบบนิรนัย ซึ่งทำให้พวกเขาแน่ใจ และแสดงว่าความสัมพันธ์ระหว่างภาคประธานกับภาคลักษณะในญัตติเหล่านี้มีมูลฐานอยู่ในธรรมชาติของสิ่งหนึ่งและสิ่งอื่นๆ แต่นักปราชญ์เหล่านั้นมิได้ล้าถดถอยถึงความจำเป็น เพราะเหตุผลของเขาอยู่เฉพาะในหลักการว่าด้วยความอาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่ว่ามันนั้น หรือมิได้ล้าถดถอยถึงความมีอยู่ของสิ่งทั้งหลาย นั่นคือ บนสิ่งที่เห็นหรือปรากฏว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในบรรดาสิ่งที่อาจเป็นไปได้พอๆ กันมากมาย อนึ่ง ความจริงที่จำเป็นได้มีอยู่ในหลักการเกี่ยวกับความขัดแย้งกัน และในความอาจเป็นไปได้หรือความไม่อาจเป็นไปได้ของสารัตถะสำคัญทั้งหลายเอง โดยมีได้คำนึงถึงเจตจำนงเสรีของพระเป็นเจ้าหรือสัตว์ทั้งหลายเลย”

บทความใหม่ ๆ เกี่ยวกับเรื่องความเข้าใจของมนุษย์

“.....ปัญหาเรื่องนี้ก็อยู่ที่ว่า ดวงวิญญาณในตัวเองเป็นสิ่งที่ว่างเปล่าอย่างสิ้นเชิง เช่นเดียวกับสมุดฉีกที่ยังมิได้เขียนอะไรเลย (tabula rasa) ดังเช่นทัศนะของอะริสโตเติล และผู้ประพันธ์เรื่อง Essay (ล๊อค) หรือเปล่า และว่าสิ่งทั้งปวงที่สืบหาดันต่อได้มาจากประสาทสัมผัสและจากประสบการณ์หรือเปล่า หรือว่าเดิม

ดวงวิญญาณมีหลักการเกี่ยวกับข้อคิดเห็นต่างๆ และลัทธิคำสอนที่อารมณ์ภายนอกเพียงตื่นขึ้นมาเป็นครั้งคราว ดังที่ข้าพเจ้าเชื่อ เช่นเดียวกับพลโต และแม้กับครูโรงเรียนและบุคคลอื่นๆ ทั้งปวง ที่ยึดถือตามคำสอนของเซนต์พอล (Romans, 2:15) ในเรื่องสิ่งที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า กฎของพระเป็นเจ้าได้เขียนไว้ในหัวใจ.....หรือเปล่า จากข้อนี้เอง ก็ได้เกิดมีปัญหาอื่นๆ ต่อไปอีก ความจริงทั้งปวงขึ้นอยู่กับประสบการณ์ คือขึ้นอยู่กับการให้เหตุผลแบบอุปนัยและตัวอย่างหรือไม่ หรือว่ามีอะไรบางอย่างที่มีมูลฐานอื่นๆ บางอย่างหรือเปล่า เพราะถ้าหากเราอาจทราบล่วงหน้าว่าจะมีเหตุการณ์บางอย่างก่อนที่จะได้มีการพิสูจน์แล้ว ก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า เราจะต้องให้อะไรบางอย่างของเราเอง ประสาทสัมผัส แม้ว่าจำเป็นต่อความรู้ที่แท้จริงของเราทั้งปวง แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะให้ความรู้ทั้งปวงแก่เราได้ เพราะประสาทสัมผัสไม่เคยให้อะไรนอกจากตัวอย่างเลย คือ ให้เฉพาะความจริงเฉพาะรายหรือที่เป็นปัจเจกเท่านั้นเอง ตัวอย่างทั้งปวงที่ยืนยันถึงความจริงทั่วไป แม้จะมีจำนวนมากมายเพียงใดก็ตาม ก็ยังไม่เพียงพอที่จะสถาปนาความจำเป็นสากลเกี่ยวกับความจริงอย่างเดียวกันนี้โดยดี เพราะมันมิได้เป็นผลติดตามมาว่า สิ่งที่เกิดขึ้นมาแล้วจะต้องเกิดขึ้นมาในวิถีทางเดียวกันอีก

“.....คงจะดูเหมือนว่าความจริงที่จำเป็น ดังที่มีพบอยู่ในคณิตศาสตร์บริสุทธิ์ และโดยเฉพาะเลขคณิตและเรขาคณิต จะต้องมีหลักการ ซึ่งบทพิสูจน์ของหลักการนั้นๆ มิต้องอาศัยตัวอย่างหรืออาศัยหลักฐานที่ได้จากประสาทสัมผัสทั้งๆ ที่ถ้าหากปราศจากประสาทสัมผัสเสียแล้ว จะไม่เคยปรากฏว่าเราคิดถึงมันเลยก็ตาม ข้อนี้ก็คงเป็นที่ยอมรับนับถือกันด้วยดี ยุคลิดก็เข้าใจเป็นอย่างดีว่า ท่านมักใช้เหตุผลสถิติถึงสิ่งที่ประจักษ์ชัดพอสมควร โดยอาศัยประสบการณ์และจินตภาพทางประสาทสัมผัส ตรรกศาสตร์ รวมทั้งอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ซึ่งอย่างหนึ่งคืออภิปรัชญา ได้ก่อให้เกิดเทววิทยาตามธรรมชาติ และอีกอย่างหนึ่งคือ จริยศาสตร์ ได้ก่อให้เกิดธรรมชาติตามธรรมชาตินั้น ล้วนเต็มไปด้วยความจริงเช่นนั้น ดังนั้นข้อพิสูจน์ของศาสตร์เหล่านั้นอาจได้มาจากหลักการภายในซึ่งเรียกว่าหลักการชั้นในก็ได้ นับว่าเป็นความจริงที่ว่าเราจะต้องไม่สร้างจินตนาการเอาว่า กฎนิรันดร์เกี่ยวกับเหตุผลเหล่านี้ เราอาจอ่านได้ในดวงวิญญาณ เช่นเดียวกับในหนังสือ

ที่เปิดไว้ เช่นเดียวกับ เราอาจอ่านกฎฎีกาของผู้พิพากษาศาลโรมัน (praetor) ใน "อัลบั้ม"* ของท่านโดยไม่ลำบากยากเย็นหรือไม่ต้องค้นคว้าอะไรเลย แต่ก็นับว่าเป็นการเพียงพอที่เราอาจพบกฎฎินิรันดร์ หรือกฎฎีกาเหล่านั้นในตัวเราโดยอาศัยความตั้งใจที่จะทำให้ประสาทสัมผัสของเราได้มีโอกาสทราบความสำเร็จ แห่งการทดลองทำหน้าที่ เป็นการยืนยันเหตุผล มากพอๆกับที่บทพิสูจน์ทำหน้าที่ในวิชาเลขคณิต เพื่อหลีกเลี่ยงข้อบกพร่องเกี่ยวกับการคำนวณในเมื่อการให้เหตุผลยืดเยื้อเกินไปฉะนั้น.....

"ดูเหมือนว่านักประพันธ์ผู้สามารถของเราได้อ้างว่า ไม่มีอะไรที่เป็นระดับความสามารถ (ศักยภาพ) ที่เราไม่รู้สิ่งจริงในเวลาใดๆ เลย แต่เขาไม่อาจหมายความว่าสิ่งนี้อย่างเด็ดขาดเลย หรือเหตุผลของเขาอาจจะขัดแย้งกันอยู่ในตัวมากกว่า เพราะนิสัยที่ได้มาในภายหลังและเนื้อหาแห่งความจำของเรา เรามักจะไม่เข้าใจอย่างมีความรู้สึกตัวเสมอไป หรือมิได้มาช่วยเหลือเราในเมื่อเราต้องการเสมอไปเลย ทั้ง ๆ ที่เรานำมันกลับมาสู่จิตของเราได้ง่ายๆ ในโอกาสอันน้อยที่จะทำให้เราจดจำมันได้ เช่นที่เราต้องการการเริ่มต้นของบทเพลงเพื่อจะได้จำเพลงฉะนั้น อนึ่ง เราได้เปลี่ยนวิธีการยืนยันของเขาในที่อื่นๆ โดยกล่าวว่า ไม่มีอะไรอยู่ในตัวเรา ที่อย่างน้อยที่สุดเราก็ไม่เคยรู้สึกนึกถึงมาก่อนเลย แต่นอกจากข้อเท็จจริงที่ว่า ไม่มีใครอาจมั่นใจได้โดยอาศัยเหตุผล ไม่ว่าความเข้าใจในอดีตของเราจะไปไกลขนาดใดก็ตาม ซึ่งเราอาจลืมแล้ว อาจทิ้งแล้ว โดยเฉพาะในทัศนะเกี่ยวกับคำสอน เรื่องการหวนระลึก (reminiscence) ของพลาโต ซึ่งแม้จะลึกลับ แต่อย่างน้อยที่สุดบางส่วนก็ไม่ขัดแย้งกันด้วยเหตุผลทั้งๆ นอกจากนั้น ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า ทำไมจึงจำเป็นที่เราควรจะได้ทุกสิ่งทุกอย่างมาโดยอาศัยความเข้าใจสิ่งภายนอก และว่าไม่มีอะไรเลยในตัวเราที่อาจขุดขึ้นมาได้กระนั้นหรือ ? แล้วดวงวิญญาณของเราที่ว่างเปล่าเช่นนี้ นอกจากจินตภาพที่ยืมมาจากภายนอกแล้ว ก็ไม่มีอะไรเลยกระนั้นหรือ? .....มี

* คำนี้เดิมหมายถึงที่ใช้ตีประกาศสาธารณะในกรุงโรม สมัยโบราณ มาจากรากศัพท์ว่า albus แปลว่า "ขาว" และ "ว่าง" หมายถึงหน้ากระดาษที่ยังมิได้เขียนอะไร และมีได้แปลเป็นอะไรเลย ต่อมาจึงหมายถึง สมุดที่เขียนเข้าปกสำหรับปิดรูปภาพ หรือ แสตมป์ เป็นต้น

สิ่งที่เราจะบอกได้ตั้งพันอย่างที่ทำให้เราคิดถึงว่า ทุกๆ ขณะนี้มีความเข้าใจนับ ไม่ถ้วนอยู่ในตัวเรา นอกจากจะปราศจาก “ความกำหนัดจำ” (apperception) และการสะท้อนภาพเท่านั้น นั่นคือ ความเปลี่ยนแปลงในดวงวิญญาณเองที่เราไม่รู้รู้สึก เพราะมีความตรึงใจน้อยเกินไป และมีจำนวนมากไป หรือมีจำนวนเท่าๆ กัน ดังนั้น ความตรึงใจจึงไม่มีอะไรเพียงพอที่จะทำให้มันแตกต่างกันได้ แต่เมื่อรวมกับอย่างอื่น ๆ มันก็ไม่พลาดโอกาสที่จะอำนวยความสะดวก และทำให้ตัวเองอย่างน้อยที่สุดก็รู้สึก สับสนในมวลสารนั้น.....

“กล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือว่า ความเข้าใจที่ปราศจากความรู้สึกย่อมมีประโยชน์ ในด้านจิตวิทยาภาพพจน์ กับที่เมื่อดูจิต ที่ไม่มีความรู้สึก มีประโยชน์ในด้านฟิสิกส์ ฉะนั้น และการปฏิเสธสิ่งหนึ่งก็ไม่มีเหตุผลพอ กับที่ปฏิเสธสิ่งอื่นๆ โดยอาศัยข้ออ้างว่า อยู่เกินวิสัยที่ประสาทสัมผัสของเราจะรู้ได้ ไม่มีอะไรเกิดขึ้นเลย และนับว่าเป็นหลักที่สำคัญประการหนึ่ง และเป็นหลักที่ยืนยันได้อย่างดีที่สุดประการหนึ่งของข้าพเจ้าที่ว่า ธรรมชาติไม่เคยกระโดดข้ามขั้นเลย นี่คือนิยามที่ข้าพเจ้าเรียกว่า กฎแห่งสันตติ ในเมื่อข้าพเจ้าพูดถึงกฎนี้ในเรื่อง “Nouvelles de la République des Lettres” เรื่องแรก กฎนี้มีประโยชน์ในวิชาฟิสิกส์มากมายทีเดียว กฎนี้สอนว่า สิ่งเล็กจะต้องกลายเป็นสิ่งใหญ่ และสิ่งใหญ่ๆ ก็กลายเป็นสิ่งเล็กๆ ได้เสมอ ทั้งนี้โดยอาศัยขนาดปานกลาง ทั้งในด้านขีดขั้นและในด้านปริมาณ และว่าความเคลื่อนไหวนั้น ไม่เคยเกิดจากการพักในทันทีเลย ทั้งการเคลื่อนไหวก็ไม่อาจลดลง เป็นการหยุด นอกจากโดยอาศัยการเคลื่อนไหวที่ช้าลงๆ เลย เช่นเดียวกับคนเราไม่เคยวิ่งไปตามเส้น หรือความยาวอย่างสมบูรณ์ ก่อนที่จะวิ่งไปตามแนวที่สั้นกว่าได้ สมบูรณ์เสียก่อน แม้วก่อนนี้ ผู้ที่แสดงกฎว่าด้วยความเคลื่อนไหวจะมีได้สังเกต เห็นกฎนี้ โดยเชื่อว่าร่างกายอาจได้รับความเคลื่อนไหวที่ตรงข้ามกับความเคลื่อนไหวที่มีอยู่ก่อนอย่างใกล้ชิดในทันทีก็ตาม ทั้งหมดนี้ย่อมทำให้เราสรุปได้อย่างถูกต้องว่า ความเข้าใจที่พอสังเกตเห็นได้ บางทีก็มาจากการเข้าใจที่เราสังเกตเห็นน้อยมาก การคิดนอกเหนือไปจากนี้ ก็คือการเข้าใจความละเอียดอ่อนอย่างมากของสิ่งต่างๆ เพียงนิดหน่อย ซึ่งมักจะรวมอนันตภาพที่แท้จริงไว้ด้วยเสมอ

“ข้าพเจ้าเคยสังเกตเห็นว่า โดยอาศัยการทำให้เป็นต่างๆ กันที่ไม่รู้สึกตัว

นี้เอง สิ่งที่เป็นปัจเจก ๒ อย่างย่อมไม่อาจเหมือนกันอย่างสมบูรณ์ได้ และว่าสิ่งเหล่านั้น มักแตกต่างกันมากกว่าความแตกต่างกันเพียงด้านจำนวนเท่านั้นเสมอ ข้อนี้ย่อมทำลายมโนภาพเกี่ยวกับสมมุติที่ว่างเปล่าแห่งดวงวิญญาณ ดวงวิญญาณที่ปราศจากความคิด เนื้อสารที่ปราศจากกิริยาการ ความว่างในอวกาศ ปริมาณ และแม้แต่อนุภาคที่มีได้ถูกแบ่งแยกในสสารจริงๆ การพักอย่างสมบูรณ์ เกรงรูปที่สมบูรณ์ในส่วนหนึ่งแห่งกาลเทศะ หรือสสาร ลูกกลมที่สมบูรณ์แห่งธาตุแท้ทุกอย่างที่ ๒ ลูกบาทที่สมบูรณ์ดั้งเดิม และเรื่องที่ปรัชญาเมธีประดิษฐ์ขึ้นอีกตั้งพันเรื่อง ซึ่งเกิดจากข้อคิดเห็นที่ไม่สมบูรณ์ และที่ธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้นมิได้ยอมรับ และซึ่งอวิชชาของเรา และความสนใจเพียงเล็กน้อย ที่เรามีต่อสิ่งที่ไม่อาจสำคัญได้ก็ขอให้ผ่านพ้นไปให้หมด เราไม่อาจทนต่อสิ่งเหล่านี้ได้ นอกจากว่ามันจะถูกจำกัดอยู่แค่นัยนามธรรมแห่งจิต คือจิตที่ยืนยันว่า มันมิได้ปฏิเสธสิ่งทั้งหลายที่มีมันพิจารณาเห็นว่า ไม่เข้าประเด็นกับการสอบถามเฉพาะรายใดๆ เพียงแต่ดวงสิ่งเหล่านั้นไว้เสียข้างหนึ่งเท่านั้น.....

“๑. (สหัชญาณ) ความจริงดั้งเดิมที่รู้ได้โดยอาศัยสหัชญาณก็คล้ายๆ กับสิ่งที่เกิดสืบมา ๒ ชนิดนั่นเอง ความจริงเหล่านั้นย่อมเป็นความจริงเกี่ยวกับเหตุผล หรือความจริงเกี่ยวกับข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง ความจริงที่เกี่ยวกับเหตุผลเป็นความจริงที่จำเป็น และความจริงที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงเป็นความจริงที่อาจเป็นไปได้ ความจริงดั้งเดิมที่เกี่ยวกับเหตุผลก็คือ ความจริงที่ข้าพเจ้าเรียกโดยใช้ชื่อทั่วไปของสิ่งที่ เป็นเอกลักษณ์ เพราะดูเหมือนว่า ความจริงเหล่านั้นมิได้ทำอะไรเลย นอกจากทำสิ่งเดียวกันซ้ำๆ ซากๆ โดยมีได้ให้ข่าวสารใดๆ แก่เราเลย นับว่าเป็นความจริงในเชิงยืนยันหรือเชิงคัดค้าน....

“ส่วนความจริงดั้งเดิมเกี่ยวกับข้อเท็จจริง นับว่าเป็นความจริงภายในที่ใกล้ชิดแห่งความใกล้ชิดของความรู้สึก ตรงนี้แหละที่ความจริงประการแรกของพวกที่นับถือเดกาดาร์ หรือของเซนตอว์กัสตินที่ว่า “ข้าพเจ้าคิด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าย่อมมีอยู่” นั่นคือที่ว่า “ข้าพเจ้าเป็นสิ่งที่คิด” ย่อมเป็นความจริงที่ใช้ได้ แต่เราก็ควรจะต้องยอมรับว่า สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ย่อมอาจเป็นสิ่งสากลหรือเป็นบางส่วน แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง และว่าชั้นหนึ่งย่อมแจ่มแจ้งเช่นเดียวกับชั้นอื่นๆ (เพราะย่อมเป็นการ

แจ่มแจ้งที่จะกล่าวว่า ก ก็คือ ก เช่นเดียวกับกล่าวว่า สิ่งหนึ่งย่อมเป็นสิ่งที่มันเป็น (ฉะนั้น) ฉะนั้น ความจริงเกี่ยวกับข้อเท็จจริงประการแรกก็ฉันทัน เพราะไม่เพียงแต่มันจะแจ่มแจ้งแก่ข้าพเจ้าในทันทีทันใดว่า ข้าพเจ้าคิดเท่านั้น แต่มันยังเป็นที่แจ่มแจ้งแก่ข้าพเจ้าอีกว่า ข้าพเจ้ามีความคิดต่างๆ กัน คือ บางทีข้าพเจ้าก็คิดถึง ก บางทีข้าพเจ้าก็คิดถึง ข ฯลฯ ดังนั้น หลักการของเดกาทซ์จึงนับว่าดีมาก แต่ก็มิได้มีเพียงชนิดเดียวเท่านั้น จากข้อนี้ท่านจะเห็นได้ว่า ความจริงดั้งเดิมเกี่ยวกับเหตุผล และข้อเท็จจริงทั้งปวงย่อมมีข้อนี้เหมือนกัน นั่นคือ เราไม่สามารถเอาสิ่งใดๆ มาพิสูจน์ได้มากเท่าสิ่งที่แท้จริงเลย

“ข้าพเจ้าเชื่อว่า บรรทัดฐานที่เหมาะสมเกี่ยวกับอารมณ์แห่งประสาทสัมผัสทั้งหลาย ก็คือความเกี่ยวข้องแห่งปรากฏการณ์ นั่นคือ ความเกี่ยวข้องของสิ่งที่บังเกิดขึ้นในกาลและเทศะต่างๆ กัน และในประสบการณ์ของคนต่างๆ กัน ซึ่งเป็นตัวของตัวเอง แต่ละคนก็เป็นคนอื่นสำหรับคนอื่น ๆ ซึ่งนับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญยิ่งในข้อนี้ และความเกี่ยวข้องของปรากฏการณ์ซึ่งทำให้ความจริงในเรื่องข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งที่รู้สึกได้ภายนอกตัวเราสมเหตุผลนั้น ย่อมทำให้ถูกต้องได้ ก็โดยอาศัยความจริงเกี่ยวกับเหตุผล เช่น ปรากฏการณ์แห่งทัศนศาสตร์ จะอธิบายได้ก็โดยอาศัยเรขาคณิตเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เราจะต้องสารภาพว่า ไม่มีความจริงชนิดนี้แบบใดที่จะมีระดับสูงสุด ดังที่ท่านได้ยอมรับแล้วเลย เพราะมันมิได้เป็นความไม่อาจเป็นไปได้ทางอภิปรัชญาที่ว่า ควรจะมีความฝันที่เป็นไปติดต่อกัน และสิ้นสุดลงอย่างชีวิตของมนุษย์เลย แต่ทว่ามันเป็นสิ่งหนึ่งที่ตรงข้ามกับเหตุผล เช่นเดียวกับมโนคติที่ว่า การวางแผนโครงสร้างหนังสือควรสร้างขึ้นตามบุญตามกรรมโดยเอาการเขียนแบบต่างๆ มาปะติดปะต่อกันตามยถากรรม นอกจากนั้น นับว่าเป็นความจริงที่ว่า トラบเท่าที่ยังเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์อยู่ ก็มิถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอะไรเลย ไม่ว่าเราจะเรียกมันว่าความฝันหรือไม่ก็ตาม เพราะประสบการณ์ย่อมแสดงให้เห็นว่า เราได้ผิดพลาดอยู่เหมือนกันในการที่เอามาตรการมาใช้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ ในเมื่อเราเข้าใจปรากฏการณ์เหล่านั้นตามความจริงเกี่ยวกับเหตุผล”

โมนาดวิทยา (พ.ศ. ๒๒๕๗)

“๑. คำว่า “โมนาด” ที่เราจะพูดถึงต่อไปนี้ ก็ไม่มีอะไรนอกไปจากเนื้อสารธรรมดาสามัญอย่างหนึ่ง ที่เข้าไปสู่สิ่งที่เป็นสารประกอบ นั่นคือ เป็นสิ่งง่าย ๆ โดยไม่มีส่วนย่อยใดๆ เลย

“๒. และจะต้องมีเนื้อสารที่ธรรมดาสามัญมากมาย ทั้งนี้เพราะมีสารประกอบมากมาย เพราะสารประกอบเป็นเพียงการรวบรวมหรือกองกันแห่งเนื้อสารธรรมดาสามัญทั้งหลายนั่นเอง

“๓. บัดนี้ ณ ที่นี้ที่ไม่มีส่วนย่อยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการกินที่ รูปร่าง หรือ ความอาจแบ่งแยกได้ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตามนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ โมนาดเหล่านี้เป็นปริมาณที่แท้จริงของธรรมชาติ และเมื่อกล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือเป็นธาตุแท้ของสิ่งทั้งหลาย

“๔. ไม่ต้องกลัวว่า จะมีการทำลายล้างโมนาดเหล่านั้น และไม่มีวิถีทางที่พอเข้าใจได้ใดๆ ที่จะใช้วิธีการตามธรรมชาติทำลายเนื้อสารธรรมดาสามัญได้เลย

“๕. เพราะเหตุผลอย่างเดียวกันนั่นเอง ย่อมไม่มีวิถีทางที่พอเข้าใจได้ใดๆ ที่จะทำให้นเนื้อสารธรรมดาสามัญเกิดขึ้นโดยอาศัยวิธีการตามธรรมชาติได้ เพราะเราไม่อาจสร้างรูปเนื้อสารธรรมดาสามัญโดยอาศัยการรวมเข้าด้วยกันได้

“๖. ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า โมนาดหนึ่งอาจเริ่มต้นหรือสิ้นสุดลงในทันทีใดเท่านั้น นั่นคือ โมนาดอาจเริ่มต้นโดยอาศัยการสร้างสรรค์และสิ้นสุดลงโดยอาศัยการดับสูญเท่านั้น แต่สิ่งที่เป็นสารประกอบเริ่มต้นหรือสิ้นสุดลงโดยส่วนย่อยต่างๆ

“๗. อนึ่ง ย่อมไม่มีวิถีทางใดๆ ที่จะอธิบายวิธีที่เราอาจเปลี่ยนโมนาดหรือเปลี่ยนแปลงโมนาดในภายในโดยอาศัยสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นใดได้ เพราะเราไม่อาจสลับเปลี่ยนอะไรภายในโมนาด หรือไม่อาจเข้าใจความเคลื่อนไหวขึ้นในใดๆ ในโมนาดที่เราอาจสังการ คือ ทำให้เพิ่มขึ้นหรือทำให้ลดลงภายใน อย่างที่เราสามารถทำกับสิ่งที่เป็สารประกอบ ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ในหมู่ส่วนย่อยต่างๆ ได้เลย โมนาดทั้งหลายไม่มีหน้าตาต่างๆอะไรๆ จะสามารถเข้าๆ ออกๆ ได้ สหสมบัติไม่อาจ

แยกตัวออกจากเนื้อสาร หรือไปอยู่ภายนอกเนื้อสาร อย่าง “อภิปาติ (Species) ที่มีความรู้สึก” ของพวกครุเลย ดังนั้น ทั้งเนื้อสารและสสสมบัติจากภายนอกจึงไม่อาจเข้ามาในโมนาตได้

“๘. อย่างไรก็ตาม โมนาตจะต้องมีคุณสมบัติบางอย่าง หรือโมนาตคงไม่เป็นแม้แต่สิ่งที่มีอยู่โดยจริงจัง และถ้าหากเนื้อสารธรรมดาสามัญมิได้แตกต่างกันในด้านคุณภาพเลยแล้ว ก็คงไม่มีวิถีทางใดๆ ที่จะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสิ่งทั้งหลายได้ เพราะว่าสิ่งที่อยู่ในสารประกอบอาจมาจากส่วนประกอบที่ง่ายๆ เท่านั้น และโมนาตทั้งหลาย ถ้าหากไม่มีคุณสมบัติ ก็คงเป็นสิ่งที่ไม่อาจชี้ให้เห็นว่าแตกต่างกับอีกสิ่งหนึ่งที่เห็นว่ามันมิได้แตกต่างกันในด้านปริมาณเลย ดังนั้น อวกาศที่เต็มไปด้วยสสาร (Plenum) แต่ละส่วนของมันคงได้รับสิ่งที่สมมูลคือมีค่าเท่ากัน (equivalent) กับสิ่งที่มันได้เคยมีมาก่อนในขณะใดๆ ก็ได้ และสถานะหนึ่งของสิ่งทั้งหลายก็คงเป็นสิ่งที่ไม่อาจชี้ให้เห็นว่าแตกต่างจากกันและกันได้

“๙. ความจริง แต่ละโมนาตจะต้องแตกต่างกับโมนาตอื่นๆ ทั้งหมด เพราะในธรรมชาติไม่เคยมี ๒ ภาวะที่เหมือนกันจริงๆ และก็เป็นที่ไปไม่ได้เช่นกันที่จะหาให้พบความแตกต่างขึ้นในของภาวะทั้งสองนั้น หรืออย่างน้อยที่สุด ก็พบภาวะหนึ่งมีมูลอยู่ในคุณสมบัติขึ้นในอย่างหนึ่งเลย

“๑๐. ข้าพเจ้าที่กักใจเอาไว้ว่า ภาวะที่ถูกสร้างสรรค์ทุกๆ ภาวะ อันได้แก่โมนาตที่ถูกสร้างสรรค์ ย่อมมีความเปลี่ยนแปลง และต่อไปก็คือความเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นสิ่งที่สืบเนื่องอยู่ในแต่ละโมนาต

“๑๑. จากที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็จะมีผลต่อไปอีกว่า ความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของโมนาตทั้งหลายมาจากหลักการภายใน ทั้งนี้เพราะสาเหตุภายนอกไม่อาจมีอิทธิพลต่อภาวะภายในของโมนาตทั้งหลายได้

“๑๒. แต่นอกจากหลักการว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงแล้ว ก็จะต้องมีอนุกรมเฉพาะรายของความเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดรายละเอียดและความแตกต่างกันแห่งเนื้อสารธรรมดาสามัญได้

“๑๓. อนุกรมนี้นี้ต้องเกี่ยวข้องกับความพอกพูนในด้านหน่วย (unit) และในสิ่งที่ป็นธรรมดาสามัญ เพราะเหตุว่า ความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติทุกอย่าง

เกิดตามขีดขึ้น บางอย่างก็เปลี่ยนแปลง บางอย่างก็คงอยู่ และดังนั้น ในเนื้อสารธรรมดาสามัญ ก็จะต้องมีความหลากหลายแห่งวิภาพและสัมพันธภาพ ทั้งๆ ที่จะไม่มีส่วนย่อยต่างๆ ก็ตาม

“๑๔. สถานะที่กำลังผ่านไป ซึ่งเกี่ยวข้องและเป็นตัวแทนความเพิ่มพูนในด้านหน่วย หรือในเนื้อสารธรรมดาสามัญ ก็ไม่มีอะไรนอกจากสิ่งที่เรียกว่า “สัญญา” (perception) ซึ่งจะต้องทำให้เห็นว่าแตกต่างไปจาก ความกำหนดจำ (apperception) หรือความรู้สึกนึกคิด (consciousness) ดังที่จะปรากฏต่อไป ตรงนี้แหละที่ทัศนะของพวกที่นับถือเดคาตซ์ไหลไปเป็นพิเศษ เพราะทัศนะนั้นพิจารณาเห็นการเข้าใจสิ่งที่เราไม่รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ ตรงนี้แหละที่ทำให้พวกที่นับถือเดคาตซ์เชื่อว่า เฉพาะเจตภูตเท่านั้นที่เป็นโมฆะ และเชื่อว่าพวกสัตว์ร้ายหรือพลังชีวิต (entelechie) อื่นๆ ไม่มีดวงวิญญาณเลย พวกที่นับถือลัทธิเดคาตซ์พร้อมกับชนส่วนใหญ่ ไม่สามารถชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างสถานะของความไม่มีความรู้สึกนึกคิดที่ยาวนานกับความตาย และดังนั้นก็เห็นพ้องต้องกันกับความเด็ดขาดที่ดวงวิญญาณที่แยกออกไปอย่างสิ้นเชิงแบบสกอลาสติคเก่าได้ และได้ยืนยันแม้กระทั่งจิตใจที่ขาดดุลในความเชื่อถือว่า ดวงวิญญาณเป็นอมรตย์

“๑๕. กัมมันตภาพของหลักการชั้นใน ซึ่งเป็นเหตุทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง และการผ่านจากความเข้าใจอย่างหนึ่งไปสู่ความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งนั้น อาจเรียกว่า “อภิจา” หรือ ความกระหาย (appetition) ได้ นับว่าเป็นความจริงที่ว่า ความปรารถนาไม่อาจบรรลุถึงความเข้าใจที่มันมุ่งหมายถึงได้อย่างสมบูรณ์ทั้งหมด แต่มักจะบรรลุถึงอะไรบางอย่างเกี่ยวกับความเข้าใจนั้น และบรรลุถึงความเข้าใจใหม่ได้

“๑๖. เรามีประสบการณ์ถึงความพอกพูนในเนื้อสารธรรมดาสามัญในตัวเราเอง ในเมื่อเราพบว่า ความคิดถึงสิ่งที่เรารู้สึก อย่างน้อยที่สุดก็เกี่ยวข้องกับความต่างกันในด้านอารมณ์ ดังนั้น คนทั้งปวงที่ยอมรับว่า ดวงวิญญาณเป็นเนื้อสารธรรมดาสามัญอย่างหนึ่ง ก็ควรยอมรับความเพิ่มพูนในโมฆะนี้ด้วย

“๑๗. นอกจากนั้น เราจะต้องยอมรับสารภาพว่า ความเข้าใจกับสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความเข้าใจ เป็นสิ่งที่ไม่อาจอธิบาย (inexplicable) โดยอาศัยสาเหตุ คือ

โดยอาศัยรูปร่างและความเคลื่อนไหวได้ และสมมุติว่ามีเครื่องจักรกลอย่างหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้เกิด รู้สึก และเข้าใจได้ เราก็อาจเข้าใจว่า มันเป็นสิ่งที่ยายให้ใหญ่โตออกไปได้ และยังคงรักษาสัดส่วนเดิมไว้ได้ด้วย ดังนั้น เราจึงอาจเข้าไปสู่เครื่องจักรกลนั้นอย่างเข้าไปสู่โรงเลื่อยฉะนั้น ถ้าหากข้อนี้เป็นเช่นนั้น เมื่อเรามองดูข้างในรอบๆ เราก็ควรจะพบชิ้นส่วนต่างๆ ที่ผลัดกันไปผลัดกันมา แต่ไม่มีชิ้นส่วนใดที่จะอธิบายเรื่องความเข้าใจได้เลย เพราะฉะนั้น ข้อนี้เราจะต้องแสวงหาในเนื้อสารธรรมดาสามัญ ไม่ใช่ในสารประกอบหรือในเครื่องจักร อนึ่ง ไม่มีอะไรนอกจากสิ่งนี้ (คือความเข้าใจและความเปลี่ยนแปลงความเข้าใจ) ที่จะอาจพบในเนื้อสารธรรมดาสามัญได้ ในเนื้อสารธรรมดาสามัญนี้เท่านั้น ที่กัมมันตภาพภายในของเนื้อสารธรรมดาสามัญทั้งหลายอาจเกิดมีขึ้นมาได้

“๑๘. ชื่อของ “พลังชีวิต” (entelechies) อาจกำหนดให้แก่เนื้อสารธรรมดาสามัญหรือโมโนดที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาทั้งปวง เพราะในตัวมันเอง ก็มีความสมบูรณ์บางอย่างอยู่ พลังชีวิตมีความเพียงพอในตัวเองบางอย่าง ซึ่งทำให้มันกลายเป็นปฏิกิริยาแห่งกัมมันตภาพภายใน และมนุษย์ก็ไม่มีวาง

“๑๙. ถ้าหากเราเลือกให้ชื่อ “ดวงวิญญาณ” แก่ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่มีความเข้าใจและความปรารถนาในแง่ทั่วๆ ไป ดังที่ข้าพเจ้าเพิ่งอธิบายมาแล้ว เราก็อาจเรียกเนื้อสารธรรมดาสามัญ หรือโมโนดที่ถูกสร้างสรรค์ทั้งปวงว่า ดวงวิญญาณ ได้ แต่โดยเหตุที่ความรู้สึกเป็นอะไรบางอย่างยิ่งกว่าความเข้าใจแบบธรรมดาสามัญ ข้าพเจ้าจึงคิดว่า เป็นการถูกต้องที่ชื่อทั่วๆ ไปของโมโนดหรือพลังชีวิตควรจะเพียงพอแก่เนื้อสารที่ธรรมดาสามัญทั้งปวง ซึ่งมีเฉพาะความเข้าใจเท่านั้น และว่าเนื้อสารทั้งหลายที่มีความเข้าใจเด่นชัดมากกว่าและมีความจำเป็นผลติดตามมานั้น ก็ควรเรียกว่า ดวงวิญญาณ เพียงอย่างเดียว

“๒๐. ในตัวเราเอง เรามีประสบการณ์ถึงสถานะที่เราทำอะไรไม่ได้เลย และที่ไม่มีความเข้าใจที่อาจชี้ให้เห็นว่าแตกต่างกันใดๆ อย่างในเวลาที่เราเป็นลม หรือในเวลาที่เราหลับสนิท จะไม่ผันถึงอะไรเลย ในสถานะเช่นนี้ ในด้านความรู้สึกแล้ว ดวงวิญญาณก็ได้แตกต่างไปจากโมโนดธรรมดาสามัญเลย แต่โดยเหตุที่สถานะนี้มีได้เป็นไปติดต่อกันและดวงวิญญาณเกิดจากสถานะนั้น ดวงวิญญาณ

จึงนับว่าเป็นอะไรยิ่งไปกว่าเพียงเป็นโมฆะหนึ่งเท่านั้น

“๒๑. และมันก็มีได้เป็นผลสืบต่อมาว่า ในสถานะเช่นนั้น เนื้อสารธรรมดาสามัญจะปราศจากความเข้าใจใดๆ ข้อนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริงๆ ดังที่ได้ให้เหตุผลมาแล้ว เพราะมันไม่อาจสูญสลาย และไม่อาจเป็นอยู่ติดต่อกันไปโดยไม่มีวิภาพบางอย่างเลย และวิภาพนั้นก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าความเข้าใจเลย แต่เมื่อมีความเข้าใจนิดหน่อยเป็นจำนวนมากที่ไม่มีอะไรแจ่มชัดเลย เราก็จะรู้สึกงงงวย ดังที่เราหันไปรอบๆ ตัวติดต่อกันไปในวิถีทางเดียวหลายๆ คน จะทำให้เกิดรู้สึกเวียนงวียน ทำให้เราเป็นลมไปได้ และจะทำให้เราไม่สามารถชี้ให้เห็นความแตกต่างของสิ่งใดๆ ได้ และความตายอาจก่อให้เกิดภาวะนี้ในสัตว์ทั้งหลายได้บ้างเหมือนกัน

“๒๒. และโดยเหตุที่สถานะปัจจุบันทุกสถานะของเนื้อสารธรรมดาสามัญตามธรรมดา เป็นอนุสนธิของสถานะที่มีก่อนหน้านั้น ดังนั้น ปัจจุบันของมันจึงใหญ่โตไปพร้อมกับอนาคตของมันด้วย

“๒๓. และเมื่อเราตื่นจากความรู้สึกงงงวย เราก็จะทราบถึงความเข้าใจของเรา เราจะต้องมีความเข้าใจนั้นอยู่ก่อน ทั้งๆ ที่เราไม่รู้ว่าเรามีความเข้าใจก็ตาม เพราะความเข้าใจอย่างหนึ่งอาจมาในวิถีทางตามธรรมชาติจากความเข้าใจอีกอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับความเคลื่อนไหวเกิดมาในวิถีทางตามธรรมชาติจากความเคลื่อนไหวอีกอย่างหนึ่งนั่นเอง

“๒๔. ความรู้เกี่ยวกับความจริงที่จำเป็นและที่เป็นนิรันดร์ ก็คือสิ่งที่ทำให้เราแตกต่างไปจากสัตว์ทั้งหลาย และทำให้เรามีเหตุผลและความสำนึกตัว ทำให้เรามีความรู้เกี่ยวกับตัวเราเองและพระเป็นเจ้า นี่คือนั่นที่เราเรียกว่า ดวงวิญญาณหรือเจตภูติที่มีเหตุผลในตัวเราเอง

“๓๐. โดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับความจริงที่จำเป็น และโดยอาศัยนัยนามธรรมแห่งความจริงที่จำเป็นเหล่านั้น นี่เองที่ทำให้เราทำการสะท้อนภาพ ที่ทำให้เราคิดถึงสิ่งที่เรียกว่า “เรา” และเพื่อสังเกตดูว่า สิ่งนี้หรือสิ่งนั้นอยู่ในตัวเรา และดังนั้นในการคิดถึงตัวเรา เราจึงคิดถึงภาวะ ถึงเนื้อสาร ทั้งที่อย่างธรรมดาสามัญและอย่างที่เป็นสารประกอบ คิดถึงสิ่งที่มีไซสสาร และคิดถึงพระเป็นเจ้าเอง โดยเข้าใจว่า

สิ่งที่ถูกจำกัดขอบเขตอยู่ในตัวเรานั้นมีอยู่ในพระเป็นเจ้าโดยไม่มีขอบเขตอะไร และการสะท้อนภาพเหล่านี้ ย่อมทำให้เราได้รับวัตถุประสงค์ที่สำคัญเกี่ยวกับการให้เหตุผลของเรา

“๓๘. เราจะต้องพบเหตุผลประการสุดท้ายของสิ่งทั้งหลายอยู่ในเนื้อสารที่จำเป็น ซึ่งในเนื้อสารที่จำเป็นนั้น ความต่าง ๆ กันแห่งความเปลี่ยนแปลงเฉพาะรายมืออยู่อย่างเด่นชัด ดังเช่นในปฏิกิริยาของความเปลี่ยนแปลง และสิ่งนั้นคือสิ่งที่เราเรียกว่า พระเป็นเจ้า ละ

“๓๙. โดยเหตุที่เนื้อสารนี้เป็นเหตุผลที่เพียงพอสำหรับความต่างกันทั้งปวงนี้ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันอยู่โดยตลอด จึงมีพระเป็นเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น และพระเป็นเจ้านี้ก็นับว่าเป็นสิ่งที่เพียงพอ

“๔๐. เราอาจสรุปว่า เนื้อสารที่สูงสุดซึ่งเป็นเอกเป็นสากล และเป็นสิ่งที่จำเป็น ไม่มีอะไรนอกเนื้อสารนั้น ที่เป็นอิสระจากเนื้อสารนั้น และเป็นอนุสนธิ บริสุทธิ์ของภาวะที่อาจเป็นไปได้ นี้ จะต้องเป็นสิ่งที่ไม่มีวิสัยสามารถในการจำกัดขอบเขต และต้องมีความแท้จริงมากพอๆ กับที่เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้

“๔๑. แต่เราจะต้องไม่สร้างจินตนาการอย่างที่บางคนปฏิบัติอยู่ว่า ความจริงนิรันดร์ที่ขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้า ย่อมเป็นสิ่งที่ปราศจากเหตุผล ไม่มีกฎเกณฑ์ และขึ้นอยู่กับเจตจำนงของพระเป็นเจ้า ดังที่ดูเหมือนเดกาดซ์จะเข้าใจเช่นนั้น ข้อนี้จะถูกต้องก็เฉพาะเกี่ยวกับความจริงที่อาจเป็นไปได้ ซึ่งมีความเหมาะสมหรือการเลือกสิ่งที่ดีที่สุดเป็นหลักการ ส่วนความจริงที่จำเป็นย่อมอาศัยความเข้าใจเพียงอย่างเดียวและเป็นอารมณ์ภายใน

๕๓. บัดนี้ โดยเหตุที่มีความเป็นอนันต์ของจักรวาลที่อาจเป็นไปได้อยู่ในมโนคติของพระเป็นเจ้า และโดยเหตุที่มโนคติเพียงอย่างหนึ่งเท่านั้นที่อาจมีอยู่จริง ๆ จึงจำต้องมีเหตุผลที่เพียงพอแก่การเลือกของพระเป็นเจ้า ซึ่งพิจารณากำหนดให้พระองค์ทรงเลือกสิ่งหนึ่งมากกว่าที่จะเลือกอีกสิ่งหนึ่ง

๕๔. และเราจะพบเหตุผลข้อนี้ ก็เฉพาะในความพอเหมาะหรือในขีดขั้นแห่ง

ความสมบูรณ์ที่โลกเหล่านี้มีอยู่ โลกที่อาจเป็นไปได้แต่ละโลกมีสิทธิที่จะอ้างความมีเป็นที่ได้สัดส่วนกับมาตรการแห่งความสมบูรณ์ซึ่งมันมีอยู่

๖๐. อนึ่ง ในสิ่งที่ข้าพเจ้าเพิ่งกล่าวมาแล้วนั้น เราอาจมองเห็นเหตุผลตามแบบนิรนัยว่า ทำไมสิ่งทั้งหลายจึงไม่ควรเป็นอย่างอื่นไปจากที่มันเป็นแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะพระเป็นเจ้าในเวลาที่ยิ่งใหญ่ให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบสม่าเสมอ นั้น ได้ทรงแบ่งแต่ละส่วน และโดยเฉพาะแต่ละโมโนด ซึ่งมีการเป็นตัวแทนเป็นธรรมชาติ ไม่มีอะไรที่จะกำหนดขอบเขตให้มันเป็นตัวแทนเฉพาะส่วนหนึ่งของสิ่งทั้งหลาย ทั้งๆ ที่เป็นความจริงที่ว่า การเป็นตัวแทนนี้เป็นเพียงสิ่งที่สืบสนเท่านั้น ในเมื่อเพ่งถึงรายละเอียดของจักรวาลทั้งหมด และอาจแตกต่างกันไปก็เฉพาะในกรณีแห่งส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งของสิ่งทั้งหลายเท่านั้น นั่นคือ สิ่งที่ดีที่สุด หรือสำคัญที่สุด ในเมื่อสัมพันธ์กับโมโนดแต่ละโมโนด มิฉะนั้นแล้ว แต่ละโมโนดก็จะเป็นของทิพย์ มิใช่เมื่อเพ่งถึงอารมณ์ แต่ทว่าเมื่อเพ่งถึงการแก้ไขความรู้เกี่ยวกับอารมณ์ของโมโนดเหล่านั้นต่างหาก ที่โมโนดถูกจำกัดขอบเขต โมโนดทั้งปวงได้พยายามต่อสู้เพื่อหาสิ่งที่แน่นอนคือสิ่งทั้งหมด แต่มันก็ถูกจำกัดขอบเขตและถูกทำให้แตกต่างกันออกไปตามขีดขั้นแห่งความเข้าใจที่แจ่มชัดของมันนั่นเอง

บทสรุปลัทธิเหตุผลนิยม

ความเคลื่อนไหวทางปรัชญาที่เดกาทซ์ได้เริ่มเปิดฉากขึ้นมานั้น มีรากฐานมาจากมโนคติเกี่ยวกับการที่จะบรรลุถึงความจริงที่จำเป็น ดังนั้น ปรัชญาเมธีทั้งหลายที่ร่วมชบวนการนี้มาตามลำดับนั้น จึงได้ตั้งพื้นฐานแห่งปรัชญาไว้บนหลักการทางตรรกศาสตร์ในเรื่องที่เกี่ยวกับความขัดแย้งกัน แต่สปีโนซาดีกว่าบรรดาปรัชญาเมธีเหล่านั้นทั้งหมด ในการที่ท่านมีความยึดมั่นอย่างไม่ขาดตกบกพร่องต่อการที่จะรวมลักษณะท่าทีทางปรัชญาของท่านทั้งหมดเข้าด้วยกัน เพราะฉะนั้นสำหรับสปีโนซาแล้ว จึงไม่มีความจริงใดๆ ที่จะมียู่ *อย่างประจักษ์* ซึ่งสิ่งที่เป็นปัจเจกนั้น ไม่เป็น "ศักยภาพ" หรือเป็นฐานนิยมของความมีอยู่ที่เป็นแก่นแท้ คือเนื้อสารหรือสิ่งที่มีอยู่อย่างประจักษ์ อย่างไรก็ตาม ในหมู่นักเหตุผลนิยมทั้งหลายนี้

ไม่มีใครเลยที่จะรู้ชัดถึงความยาก “ทางตรรกศาสตร์” เกี่ยวกับฐานะนี้ ก่อนที่ไลบ์นิทซ์จะทำให้เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า ความจริงเกี่ยวกับเรื่องข้อเท็จจริงนั้น เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ก็ไม่แน่นอน และดังนั้น จึงตั้งอยู่บนฐานแห่งหลักการทางตรรกศาสตร์มากกว่าบนกฎแห่งความขัดแย้งกัน นั่นคือ ตั้งอยู่บนกฎแห่งเหตุผลที่พอเพียง และดังนั้น ฐานนิยมตามที่เรียกกันนั้น จึงมิใช่เป็น “ศักยภาพ” แต่เป็น “ประจักษ์ภาวะ” หรือเป็นเนื้อสารที่เราเรียกว่า *โมโนด* แต่ดังที่ได้เห็นมาแล้ว ไลบ์นิทซ์ได้พิสูจน์ได้ไม่หนักแน่นพอที่จะเอาชนะอิทธิพลของสปีโนซาได้ และต้องผิหวางที่จะนำเอาการค้นพบทางตรรกศาสตร์แบบใหม่ของท่านมาแสดงให้เห็นปรากฏได้อย่างเต็มที่

ความเคลื่อนไหวของพวกนักเหตุผลนิยมเกือบจะถึงจุดจบ ในตอนที่ไลบ์นิทซ์ ได้ถึงแก่กรรมแล้วนี้เอง ศิษย์ของท่านชื่อ วอล์ฟ (Wolff) ไม่ชอบใจต่อความสำคัญของปรัชญาแบบที่เด่นที่สุดของไลบ์นิทซ์ แต่ก็ได้เน้นถึงการที่ไลบ์นิทซ์ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดระหว่างความจริงที่จำเป็น กับความจริงที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน มิใช่โดยการถือว่าความจริงเหล่านั้นเป็นของอาณาจักรที่แยกกัน ๒ อาณาจักร แต่โดยการถือว่า ความแท้จริงทุก อาณาจักรนั้น จะต้องมีแบบแห่งความรู้ที่พอจะอนุมานเอาได้จากมโนภาพที่เลื่อนลอย และมโนภาพอีกอย่างหนึ่งที่เกิดมาจากการประสมการณที่บริสุทธิ์ แต่ความสำคัญของวอล์ฟอยู่ที่การยอมให้ลัทธิประจักษ์นิยม (Empiricism) สอดคล้องกับความคิดของไลบ์นิทซ์ ซึ่งเป็นเหตุทำให้หลักการของล็อก (Locke) ได้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง ล็อกมีหลักการว่า มโนคติของมนุษย์ทั้งหมดเกิดจากการประสมการณ แต่ว่าทัศนะของพวกประจักษ์นิยมที่มีน้ำหนักเต็มที่ไม่ได้รับการเอาใจใส่ในโลกปรัชญาทางตะวันตกจนกระทั่ง ฮิวม์ (Hume) ได้เอาผลทางตรรกศาสตร์เกี่ยวกับหลักการของล็อกมารวมเข้าไว้ด้วยกัน ฮิวม์ได้แสดงให้เห็นว่า ไม่อาจมีสิ่งที่เป็นความมีอยู่ที่เป็นแก่นแท้หรือเป็นเนื้อสารเช่นนั้นได้ ทั้งไม่มีความรู้ใดๆ ที่สมบูรณ์อย่างนั้น คือที่เป็นสากลและจำเป็นจริงๆ ท่านมีความเห็นว่า อะไรก็ตามที่มีอยู่นั้นเป็นเพียงสิ่งชั่วชีวิตนี้เท่านั้น (temporal) คือ เป็นสิ่งสืบเนื่องกันเรื่อยไปเป็นธรรมดา และมีความเห็นว่า ความรู้ของเราเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ นั้น บังเกิดขึ้นอย่างสังเคราะห์ (syntheti-

cally) คือ ประกอบขึ้นใหม่เท่านั้น มีได้รับประกันความประจักษ์ชัดอย่างสมบูรณ์แบบเลย ดังนั้น ลัทธิประจักษ์นิยมจึงก้าวเข้ามาสู่โลกปรัชญาในตะวันตก ในฐานะเป็นความคิดที่ตรงข้าม (antithesis) กับลัทธิเหตุผลนิยม ในวิกฤตการณ์เช่นนั้น สิ่งที่เราปรารถนาในผลประโยชน์ที่แท้จริงแห่งปรัชญา ก็คือ จะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เราอาจเรียกว่าเป็นปัญหาพื้นฐานของปรัชญา และโดยวิธีนี้ ก็จะค้นพบว่า ปรัชญาคู่ปรับมีอะไรบ้างที่สำคัญ นี่เป็นภาระที่คานต์ต้องยอมรับในหนังสือเรื่อง Critical Philosophy ของท่าน และเป็นผลที่ได้ประกาศถึงยุคใหม่ในประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตก.

บทที่ ๕

ลัทธิประจักษ์นิยม : Empiricism

บทที่ ๕

ลัทธิประจักษ์นิยม

: EMPIRICISM

ตามปกติ คำว่า “Empiricism” (ซึ่งมาจากคำภาษากรีกว่า empeiria = ประสบการณ์) หรือ “ประจักษ์นิยม” หมายถึง การใช้วิธีการที่ถือประสบการณ์ ทางภาคปฏิบัติเป็นหลัก มากกว่าที่จะถือเนื้อหาของทฤษฎีที่ยอมรับถือกันแล้วเป็นหลัก แต่ในด้านปรัชญา คำนี้ใช้เฉพาะในความหมายที่แตกต่างกันจริงๆ และเป็นศัพท์เทคนิคเพื่ออ้างถึงทฤษฎีทางปรัชญาที่ว่าความรู้ทั้งปวงเกิดจากประสบการณ์เท่านั้น “Radical Empiricism” หรือ “ลัทธิประจักษ์นิยมขั้นรากฐาน” จึงเป็นคำที่ วิลเลียม เจมส์ ได้ตั้งให้แก่คำบอกเล่าของท่านเองที่เกี่ยวกับทฤษฎีนี้

ส่วนใหญ่ลัทธิประจักษ์นิยมพัฒนาขึ้นมาโดยอาศัยปรัชญาเมธีชาวอังกฤษที่รับช่วงกันสืบๆ มา บุคคลที่สำคัญที่สุดก็มี ล็อก เบิร์กลีย์ ฮิวม์ และจอห์น สจวต มิลล์ แม้ว่าขอบเขตการต่างๆ เช่น Encyclopedism ในฝรั่งเศส จะได้รับการตลบตีจากมโนคติแบบประจักษ์นิยมก็ตาม แต่ลัทธิประจักษ์นิยมก็ไม่เคยตั้งหลักแหล่งในภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ของยุโรปได้เลย แต่ในอังกฤษแล้ว ลัทธิประจักษ์นิยมได้เป็นเรื่องที่เด่นในปรัชญา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ มาทีเดียว อนึ่ง พวกประจักษ์นิยมในภาคพื้นยุโรป เช่น ชาวฝรั่งเศสชื่อ คอนดิลแลค (Condillac) ก็ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาอังกฤษไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

หลักการทั่วๆ ไปของลัทธิประจักษ์นิยมขั้นต้นๆ ตรงข้ามกับหลักการของลัทธิเหตุผลนิยม และเพราะการมีปฏิริยาต่อระบบของเดคาตซ์ สปิโนซา และไลบ์นิซ นี้เอง ลัทธิประจักษ์นิยมสมัยใหม่จึงได้เกิดขึ้น ในระหว่างนักเหตุผลนิยมกับนักประจักษ์นิยมนี้ มีปัญหาที่สำคัญๆ อยู่ ๒ ประการด้วยกัน *ปัญหาประการแรก* เกี่ยวกับมโนภาพแบบอ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัย (a priori) ซึ่งให้เหตุผลโดยดำเนินการจากส่วนรวมมาหาส่วนย่อย [หรืออย่างที่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เรียกผิด ๆ ว่า “มโนคติภายใน” (innate idea)] นั่นคือ มโนภาพที่ว่ามโนคติทั้งหลายมิได้เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส แต่ทว่าเกิดจากเหตุผลหรือพุทธิปัญญาอย่างอิสระ นักเหตุผลนิยมยอมรับว่า มโนภาพบางอย่างเป็นแบบประจักษ์นิยม (เช่น เราได้มโนภาพเกี่ยวกับความแดงมาจากประสบการณ์เกี่ยวกับการเห็นสิ่งที่มีสีแดงของเรา) แต่ก็ยืนยันว่า ความรู้เกี่ยวกับโลกของเรานั้นเกี่ยวกับมโนภาพที่อ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัย เช่น มโนภาพเกี่ยวกับสาเหตุและเนื้อสารนับว่าเป็นพื้นฐานแห่งลัทธิประจักษ์นิยมที่ไม่ยอมรับความมีอยู่ของมโนคติเช่นนั้น เพราะฉะนั้น นักประจักษ์นิยมจึงให้เหตุผลว่า มโนภาพแบบอ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัยนั้น เราอาจวิเคราะห์หรือแยกย่อยออกเป็นการรวมมโนภาพที่ง่าย ๆ กว่าซึ่งเกิดจากประสบการณ์ตามข้อกล่าวหา หรือบางทีซึ่งอาจนับว่าเป็นแบบตอนรากตอนโคน ก็คือว่า มันมิได้เป็นมโนภาพที่แท้จริงเลย (เช่น มโนภาพที่ว่า “เนื้อสาร” ในฐานะที่เป็นคำทางอภิปรัชญา เป็นเพียงคำที่กำหนดความหมายอะไรให้ไม่ได้เลย) ข้อถกเถียงประการที่สอง ระหว่างพวกเหตุผลนิยมกับพวกประจักษ์นิยมก็

เกี่ยวกับคณิต หรือข้อความที่อ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัย โดยทั่วไป ก็ตกลงกันได้ว่า ความเป็นจริงที่จำเป็นทั้งปวง เป็นความจริงที่อ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัย เพราะเราอาจจะศึกษาสิ่งที่ได้เคยเป็นเหตุผล และกำลังจะเป็นเหตุผลขึ้นมาได้จากประสบการณ์ มิใช่ศึกษาสิ่งที่ได้ “ต้อง” เป็นเช่นนั้นได้จากประสบการณ์เลย นักประจักษ์นิยมเชื่อว่า เราไม่มีวิธีใดๆ ที่จะได้ความรู้มา นอกจากโดยการเฝ้าสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ เท่านั้น และถือว่าเป็นความจริงที่จำเป็นและถูกต้องได้ก็โดยอาศัยการนิยามความหมาย หรือโดยวิธีวิเคราะห์เท่านั้น อนึ่ง พวกเหตุผลนิยมถือว่า ข้อความที่อ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัยเป็นแบบสังเคราะห์ นั่นคือ สิ่งที่ข้อความเหล่านั้นบอกเราบางอย่างเกี่ยวกับธรรมชาติของโลก เช่น การยืนยันว่า “เหตุการณ์ทุกชนิดจะต้องมีเหตุ” นั่นก็ได้กล่าวกันว่าเป็นหลักการชนิดที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัวแล้ว ที่ว่าเป็นแบบอ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัย (a priori) ก็เพราะมันกล่าวถึงการเชื่อมต่อที่จำเป็นและชื่อว่าเป็นแบบสังเคราะห์ก็เพราะว่ามันมิได้ถูกต้องเพียงเพราะการนิยามความหมายอย่างง่าย ๆ (เช่นที่ว่า “ผลทุกชนิดย่อมมีเหตุ”) เลย ลัทธิประจักษ์นิยมมีลักษณะที่ไม่ยอมรับว่าเหตุผลอาจทำให้เรามั่นใจเกี่ยวกับความจริงของข้อความแบบสังเคราะห์จริงๆ และดังนั้น คณิตที่ใดๆ ก็อาจเป็นทั้งแบบอ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัยและแบบสังเคราะห์ก็ได้ทั้งสองอย่าง

จากการที่พวกเหตุผลนิยมกับพวกประจักษ์นิยมมีความเห็นไม่ลงรอยกันในเรื่องเกี่ยวกับหลักการนี้เอง พวกเขาจึงมีท่าทีต่อธรรมชาติวิทยาและต่ออภิปรัชญาแตกต่างกันไปด้วย เมื่อกล่าวอย่างกว้างๆ แล้ว พวกเหตุผลนิยมมีแนวโน้มไปในทางที่คิดถึงความเชื่อถือที่มีประสบการณ์เป็นมูลฐานในฐานะที่เพาะเชื้อความคิดขึ้นมา พวกเหตุผลนิยมถือว่า เราจะเข้าใจโลกโดยอาศัยความเข้าใจทางประสาทสัมผัสซึ่งสับสนหาได้ไม่ แต่ทว่าจะต้องเข้าใจโลกโดยอาศัยการพิจารณาไตร่ตรองตามหลักอภิปรัชญา แต่เพราะอภิปรัชญาอ้างว่าให้ความรู้เกี่ยวกับความแท้จริงเหนือประสบการณ์ การสอบถามทางอภิปรัชญาจึงขึ้นอยู่กับการที่เรามิมีโนภาพแบบอ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัย เพราะฉะนั้น ประจักษ์นิยมจึงมักจะเป็นภาวะปฏิปักษ์กับอภิปรัชญาเสมอ และถือว่าเป็นวิทยาศาสตร์ที่มีค่าสูง เพราะเป็นวิธีที่ทำให้เราได้รับความรู้ มิได้เป็นความบังเอิญใดๆ เลย ที่ฮิวมได้อธิบายถึงนิวตันว่า

เป็น “อัจฉริยบุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและหายากที่สุดที่ได้เคยเกิดมีมาเพื่อเชิดชูและ
สละสลวยเรื่องต่างๆ”

การแก้ปัญหาก็ว่าพวกประจักษ์นิยมได้ให้ปัญหาทางปรัชญาโดยเฉพาะนั้น
โดยแก่นแท้แล้ว ก็เป็นการใช้หลักการทั่วๆ ไปที่ได้อธิบายไว้แล้วนั่นเอง เรื่องความ
เป็นเหตุเป็นผล(เหตุกรรม)ของอิwm์นั้นเป็นตัวอย่างแบบฉบับที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ อิwm์
เข้าใจดีว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลนั้นได้ก่อให้เกิดความยุ่งยากอย่างมาก
แก่ลัทธิประจักษ์นิยม และเข้าใจดีว่า ท่านจะต้องแสดงให้เห็นว่า มโนคติเกี่ยวกับ
สาเหตุได้เกิดมีขึ้นในประสบการณ์ ท่านได้ยืนยันว่า ความเกี่ยวโยงกันอย่างเป็น
เหตุเป็นผลระหว่างเหตุการณ์ ๒ อย่างนั้นทำให้เกิดเป็นการสืบเนื่องเป็นระเบียบ
ของเหตุผล ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาตรวจสอบต่อไป ซึ่งนักประจักษ์นิยมรุ่น
หลังๆ ก็ได้เจริญรอยตาม ท่านเห็นว่า มีมโนคติเกี่ยวกับเหตุผลนั้นเกี่ยวข้องกับ
มโนคติเกี่ยวกับความจำเป็น แต่ข้อนี้ท่านได้สืบสาวไปจนถึงต้นตอในประส-
บการณ์ด้วยการเผ่าสังเกตุ ข ต่อจาก ก ช้า ๆ ป่อย ๆ ย่อมทำให้เรามีนิสัยคิดถึง ข
เมื่อเราเห็น ก เสมอ ประสบการณ์แห่งนิสัยชอบคิดนี้เองที่เป็นปมเกิดแห่งมโนคติ
เกี่ยวกับความจำเป็นของเรา อิwm์ได้เขียนว่า “ความจำเป็น เป็นอะไรบางอย่างที่มี
อยู่ในจิต มิได้มีอยู่ในวัตถุเลย” เพราะฉะนั้น ท่านจึงอ้างว่าได้ปฏิเสธเรื่องความ
เป็นเหตุผลของพวกเหตุผลนิยมในฐานะเป็นความเกี่ยวโยงที่จำเป็นระหว่างวัตถุ
ต่างๆ เสีย และได้แสดงให้เห็นว่า มโนคติเกี่ยวกับความเป็นเหตุผลกันเป็นมโนคติที่
สืบสนที่อาจวิเคราะห์เป็นเรื่องง่ายๆ (เช่น มโนคติเรื่องอนุบรรพที่สม่าเสมอ) ได้ ซึ่ง
แต่ละเรื่องเกิดจากประสบการณ์ทั้งนั้น

เมื่อพูดอย่างกว้างๆ แล้ว ลัทธิประจักษ์นิยมเป็นลักษณะการทางจิต
มากกว่าที่จะเป็นสำนักทางปรัชญาโดยเฉพาะ ในฐานะที่ลัทธินี้ได้ปรากฏโฉมขึ้น
มาอีกในประวัติศาสตร์ปรัชญาทุกยุคทุกสมัย และทุกหนทุกแห่ง ในฐานะที่เป็น
ลัทธิทางญาณวิทยาที่กำหนดแน่นอนได้ เมื่อว่าตามความรู้สึกแบบกว้างๆ แล้ว
ลัทธิประจักษ์นิยม หมายถึงความเชื่อถือที่ว่า ปรัชญาซึ่งในความพยายามที่จะ
จัดระบบอธิบายและเข้าใจประสบการณ์ของมนุษยชาตินั้น จะต้องเริ่มต้นจากข้อ
เท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์นั้น และในที่สุดก็จะต้องกลับไปหาประสบการณ์

นั้นอีกเพื่อที่จะได้รับการรับรองเห็นชอบด้วยเป็นครั้งสุดท้าย ปรัชญาที่เริ่มต้นจากประสบการณ์ของมนุษยชาตินั้นบางทีจะต้องสำหรับสำนักปรัชญาทั้งปวง ทั้งนี้ก็เพราะว่า ปรัชญาที่ไม่มีอะไรนอกจากจะเป็นการถามถึงประสบการณ์ของเรา ทั้งๆ ที่ปรัชญาอาจนำเราไปสู่อาณาจักรที่อยู่ห่างไกลจากสิ่งต่างๆ ซึ่งเราพบในประสบการณ์โดยตรง เช่น พระพรหมของพวกถือลัทธิเวทानตะ Archetypes ของพลาโต และ Thing-as-such ของคานต์ได้

ทั้งๆที่ปรัชญาทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นปรัชญาในบุรพทิศหรือในอัสตคตประเทศก็ตาม ต่างก็เริ่มต้นจากประสบการณ์ทั้งนั้น แต่ก็ไม่จำเป็นเสมอไปที่ปรัชญาจะต้องหันกลับไปหาประสบการณ์ และต้องใช้ความพยายามอย่างแท้จริงในอันที่จะตอบปัญหา ซึ่งจากปัญหานั้นแหละ ก็จะมีการเริ่มต้นหรือบ่อเกิดของปรัชญาขึ้นมา นับว่าเป็นความจริงพอควรทีเดียวว่า ในเรื่องการแสวงหานี้ ปรัชญาเมธีมักจะลืมปัญหาดังเดิมซึ่งเป็นปัญหาที่พวกเขาได้เริ่มต้นหาคำตอบอยู่ และได้กลายมาเป็นมีความคลั่งไคล้ไหลหลงต่อคำตอบที่พวกเขาได้พบว่าพวกเขาไม่เคียดร้อนเลยที่จะตอบว่ามันได้ปึงถึงคำตอบที่มีต่อปัญหานั้นจริงๆ หรือไม่ หรือมันเข้ากันได้กับข้อเท็จจริงแห่งประสบการณ์ ซึ่งจากข้อเท็จจริงนี้แหละที่เขาได้เริ่มต้นปรัชญาหรือเปล่า ความโน้มเอียงที่จะนึกเอาอันนี้แหละที่ได้นำชื่อที่ไม่เป็นมงคลมาสู่ปรัชญาเมธีเช่นว่า เป็นนักเพ้อฝันบ้าง และเป็นบุคคลที่ใช้การอะไรไม่ได้เลยบ้าง ลัทธิประจักษ์นิยม ซึ่งเป็นการปฏิบัติความโน้มเอียงนี้ และได้หันหน้าเข้าต่อต้านการยอมรับการสมมุติทางปรัชญาต่าง ๆ ที่มีได้รับการสนับสนุนจากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประสบการณ์

บางทีในบรรดาเรื่องโบราณทั้งหลาย ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในอาณาจักรปรัชญาควรจะได้แก่อินเดียและกรีก แต่หนทางและลักษณะท่าทีแห่งวัฒนธรรมโบราณทั้งสองนี้ที่มีต่อปัญหาปรัชญานั้นแตกต่างกันมาก ความต่างกันระหว่างปรัชญาอินเดียกับปรัชญากรีกโบราณจะเอามาชี้แจงให้เห็นได้อย่างกว้างขวางเป็นอย่างดีที่สุดก็คือว่า “ปรัชญาอินเดียมีความสนใจในเบื้องแรกอยู่ที่โลกแห่งประสบการณ์ที่ถือเอาความคิดเป็นใหญ่ ส่วนพวกกรีกโบราณสนใจในโลกแห่งสิ่งภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งโลกภายนอกนี้ยืนหยัดตระหง่านเงื้อมเหนืโลกแห่งประสบการณ์ที่ถือเอาความคิดเป็นใหญ่” และเราก็ได้กลายเป็นผู้รู้สำนักถึงประ-

สภการณนี้โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงแห่งความประทับใจของเราอยู่เรื่อย ๆ ไป นอกจากคัมภีร์เวทานตะแล้ว ปรัชญาอินเดียลัทธิอื่น ๆ ทั้งหมดมีรากอยู่ในความสับสนซึ่งเกิดขึ้นในประสภการณของมนุษย์ในฐานะที่เป็นผลแห่งความทุกข์ หรือที่เกิดจากความรู้สึกเกี่ยวกับความสับสนของหน้าที่ ส่วนปรัชญากรีกอย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยแรกๆ ได้ถูกความรู้สึกเกี่ยวกับความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับโลกแห่งธรรมชาติครอบงำ และแสวงหาวิธีที่จะแทรกสิ่งที่ลึกลับซึ่งอยู่เบื้องหลังโฉมหน้าของโลกธรรมชาติที่เปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาเข้าไป บางท่านก็ถูกยั่วให้กล่าวว่า ขณะที่ปรัชญาอินเดียถือกำเนิดในความรู้สึกที่มนุษย์มีความโกรธแค้นต่อโชคชะตาของตนเองนั้น ปรัชญากรีกเป็นเสมือนเด็กที่มีความประหลาดใจในโลกแห่งวัตถุและเหตุการณ์ต่างๆ ในโลกภายนอกได้ก่อให้เกิดขึ้นในหัวอกของตนในแง่ที่เราอาจจะกล่าวได้เป็นอย่างดีว่า กรีกโบราณเป็นผู้ให้กำเนิดอย่างแท้จริง ไม่เพียงแก่ธรรมชาติวิทยาเท่านั้น แต่ยังได้ให้กำเนิดแก่ลัทธิทางปรัชญาที่ใกล้เคียงกับความคิดทางวิทยาศาสตร์อีกด้วย และลัทธิทางปรัชญานี้เองที่มีลัทธิประจักษ์นิยมเป็นตัวอย่างชนิดที่ถือเป็นแบบฉบับได้

ในยุคกลาง ยุโรปได้ถูกความรู้สึกนึกคิดแบบบรึนๆ และความรู้สึกนึกคิดทางเทววิทยาเข้าครอบงำ และลักษณะท่าทีทางประจักษ์นิยมก็ยังคงอยู่ในคลาสจนกระทั่งถึงสมัย *เรอเนซอง* แม้ว่า *เรอเนซอง* โดยแก่นแท้แล้วจะเป็นการปฏิวัติต่อเครื่องกีดกันอิสรภาพแห่งความคิดเห็นซึ่งศาสนาได้ตั้งบังคับกับมันตภาพเสรีแห่งพุทธิปัญญาของมนุษย์ และได้ถูกสอนให้เข้าใจโดยอาศัยการค้นพบงานดั้งเดิมของกรีกสมัยคลาสสิก ซึ่งจากความปั่นป่วนยุ่งยากแห่งมโนคติที่งานดั้งเดิมของกรีกได้ทำให้เจริญงอกงามขึ้นได้นั้น ได้เกิดไม่เพียงแต่ความนึกคิดที่เป็นอิสระแห่งธรรมชาติวิทยาเท่านั้น แต่ยังได้เกิดความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความคิดทางปรัชญาซึ่งเราเรียกว่า “*สมัยใหม่*” เป็นพิเศษอีกด้วย และนับตั้งแต่นั้นมาก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์อยู่มาก และก็เป็นต้องเคลื่อนไหวดุจดั่งไปพร้อมกับวิทยาศาสตร์ด้วย เคปเลอร์ (Kepler : พ.ศ. ๒๑๑๔-๒๑๗๓) ชาวเยอรมัน กาลิเลโอ (Galileo : พ.ศ. ๒๑๐๗ - ๒๑๘๕) ชาวอิตาลี ผู้เกิดในเมืองปิซา (Pisa) และ ไอแซก นิวตัน (Isaac Newton : พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๐) ชาวอังกฤษ

นับว่าเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งในการต่อสู้ดิ้นรน ซึ่งวิทยาศาสตร์ได้ดำเนินการสร้าง
 สรรค์การสร้างสิทธิที่จะวิจัยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอย่างอิสระ โดยวิธีการเฝ้า
 สังเกตและการทดลองโดยไม่กลัวว่าทางเทววิทยาจะเข้ามาแทรกแซงยุ่งเกี่ยวด้วยเลย
 นับว่าเป็นผลแห่งการค้นพบที่ท่านเหล่านั้นได้ประสบในอาณาจักรแห่งธรรมชาติ
 วิทยา ซึ่งความสนใจทางปรัชญาตั้งจุดศูนย์กลางไว้ที่ ปัญหาเกี่ยวกับ "วิธีการ"
 (method) และลัทธิประจักษ์นิยมเท่านั้นที่พยายามตั้งอกตั้งใจเฝ้าสังเกตดูความ
 ก้าวหน้าแห่งความคิดทางวิทยาศาสตร์ก็ได้เป็นตัวของตัวเองอีกครั้งหนึ่ง

ลัทธิประจักษ์นิยมในตอนแรกๆ หมายถึงการวิจัยโลกที่เรามีประสบการณ์
 ทางประสาทสัมผัสโดยใช้วิธีการตามแบบวิทยาศาสตร์ ในโลกที่เรามีประสบการณ์
 นั้นเราจะเข้าใจภาวะเอกรูปชนิดต่างๆ ลัทธิประจักษ์นิยมทางวิทยาศาสตร์ได้นำ
 เอาปรากฏการณ์ทางประสาทสัมผัสกลุ่มต่างๆ ที่เราเข้าใจมารวมเข้าด้วยกันเป็น
 การแสดงภาวะเอกรูปต่าง ๆ อย่างเดียวกัน และโดยอาศัยการสังเกตและการทดลอง
 ต่อๆ มา ก็จะพยายามเข้าใจธรรมชาติพิเศษแห่งภาวะเอกรูปทั้งหลายภายในแต่
 ละกลุ่มและสถานะที่แน่นอนที่ภาวะเอกรูปทั้งหลายต้องพึงพาอาศัยได้ชัดเจน
 แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

ดังนั้น เพื่อที่จะศึกษาธรรมชาติของอวกาศที่มี ๒ มิติ เราจะต้องนำรูป
 ภาพต่างๆ ใน ๒ มิติมารวมกัน และการอาศัยกระบวนการรวมกลุ่มย่อยๆ เล็กๆ
 น้อยๆ เราก็จะได้ภาพที่เราเข้าใจธรรมชาติของสามเหลี่ยม วงกลม ฯลฯ ชัดเจนยิ่งขึ้น
 และจากการที่ส่วนต่างๆ แห่งภาพเหล่านั้นสัมพันธ์กันในรูปที่กำหนดแน่นอนได้
 เราก็จะเข้าใจว่า มีความจำเป็นที่จะต้องสรุปเกี่ยวกับลักษณะของภาพเหล่านั้นใน
 ทุกๆ กรณี ต่างก็เกิดเนื่องมาจากความหมายที่ทำให้เราเข้าใจลักษณะของรูปภาพ
 เช่นเราเข้าใจจักรวรรดสากลที่ว่า "สิ่งทั้งหลายที่เท่ากับสิ่งเดียวกันย่อมเท่ากัน" ก็โดย
 อาศัยการพิจารณาตัวอย่างเฉพาะรายไป แต่ในบางกรณีความหมายก็ประณีตมาก
 ดังนั้น ลัทธิประจักษ์นิยมจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะจัดกลุ่มปรากฏการณ์ที่ได้ศึกษา
 แล้วเสียใหม่ให้เป็นไปตามภาวะเอกรูปของมัน ในอนุกรมที่สืบเนื่องกันไป เริ่มต้น
 จากสิ่งที่ง่าย ๆ ไปหาสิ่งที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ความก้าวหน้าในเรื่องคณิตศาสตร์ที่ประ-
 จักษ์อื่นๆ ขึ้นอยู่กับการหา "ความหมาย" ที่ถูกต้อง ในการที่จะค้นพบวิธีที่ทำให้

เราสามารถเข้าใจวิถีทางที่สวนเบี่ยงตันทั้งหลายเกี่ยวเนื่องกันในกรณีใดที่กำหนดไว้ได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น สิ่งที่เรามุ่งหมายก็คือการตั้งข้อกำหนดกฎเกณฑ์ให้แน่นอน เช่น ความสัมพันธ์กันอย่างแท้จริงระหว่างด้านต่างๆ และมุมต่างๆ ของสามเหลี่ยมด้านเท่า แต่ในสถานะปัจจุบันแห่งศาสตร์ทั้งหลายทั้งปวง กฎเกณฑ์ที่แน่นอนอย่างนี้ไม่ค่อยจะมีนัก และโดยอาศัยการตรวจสอบปัญหากลุ่มใหม่ๆ เท่านั้น ที่จะทำให้เราค่อยๆ สามารถปฏิรูปกฎเกณฑ์ที่ไม่แน่นอนของเราที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ได้

โดยอาศัยการดำเนินการไปตามวิถีทางทั้งสองนี้คือ (๑) โดยการโจมตีปัญหาใหม่ ๆ สด ๆ ร้อน ๆ ติดต่อกันไป และ (๒) โดยการปรับปรุงแก้ไขกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เราได้เอามาสะสมไว้ให้ดีขึ้น ลัทธิประจักษ์นิยมก็หวังว่า จะได้รับความรู้เกี่ยวกับโลกที่เรามีประสบการณ์ โดยอาศัยประสาทสัมผัสได้อย่างกว้างขวาง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น เป็นที่ยอมรับว่า ภาวะเอกรูปที่ได้ศึกษามาก่อนๆ นั้นไม่ค่อยได้รับกฎเกณฑ์ที่เพียงพอมากนัก และว่า “กฎต่างๆ” แห่งสูตรทั้งหลายก็เพียงว่าถูกต้องในเมื่อเทียบกับสูตรอื่นๆ เท่านั้น เราหวังไว้ว่า ภายในขอบเขตแห่งความจริงนี้ เราจะทำให้กฎต่างๆ ได้แสดงธรรมชาติแห่งความแท้จริงซึ่งมันศึกษาได้อย่างเพียงพอได้มากขึ้น

ในด้านหนึ่ง อุดมคติเกี่ยวกับความรู้ที่ปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา แต่ก็มีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา นี้บ่งว่าอยู่ในขอบเขตที่จำกัดมาก มีการสันนิษฐานลัทธิประจักษ์นิยมที่นับว่าสำคัญไว้ล่วงหน้า ซึ่งลัทธิประจักษ์นิยมไม่อาจตั้งปัญหาตามหรือแม้แต่ตรวจสอบเลย ได้แต่จะต้องยอมรับถ้อยคำเท่านั้น การสันนิษฐานล่วงหน้านี้ได้ถูกแสดงออกมาในด้านจิตวิสัยว่าเป็นกฎแห่งภาวะเอกรูปของธรรมชาติ ข้อนี้หมายความว่า โลกที่อาจเข้าใจได้มีธรรมชาติแน่นอนของตนเอง และทำงานไปตามกฎซึ่งยังคงสมเหตุสมผลอยู่อย่างสากล แม้เราจะเข้าใจได้เพียงบางส่วนโดยอาศัยประสาทสัมผัสที่ไม่มั่นคงและบางเวลาเท่านั้นก็ตาม ดวงดาวทั้งหลายก็ยังคงหมุนไปตามจักรราศีที่แน่นอน ผ่านความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ทั้งปวง นับตั้งแต่สมัยอะริสโตเติลมาจนถึงโคเปอร์นิคัส จากสมัยโคเปอร์นิคัสมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน สายธารได้หลั่งไหลไปสู่ทะเล ทะเลก็ยังซัดสาดขึ้นสู่ชายทะเลที่เต็มไปด้วยหินผา ทั้งๆ ที่ดวงตาที่มีชีวิตชีวาทูกดวงยังหลับอยู่ในอาการ

ละลิมละลือ

จากแนวคิดวิสัย การสันนิษฐานล่วงหน้านี้ได้แสดงออกมาโดยการกล่าวว่า จิต เป็น tabula rasa คือ เป็นชิ้นซีฟิ่งที่โลกภายนอกจะประทับรูปฟอร์มของมัน ลงมาได้ สารัตถะสำคัญ (esse) ของจิตก็คือ การเข้าใจ (percipere) เราไม่อาจพูดอะไรยิ่งไปกว่านี้ได้ ไม่อาจมี "ทฤษฎีแห่งความรู้" ทางวิทยาศาสตร์ใดๆเลย เพราะลัทธิประจักษ์นิยมยืนยันว่า ความเข้าใจของเราปรากฏว่ามีภาวะเอกรูปก็เพียงเพราะมันเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะเอกรูปที่เป็นจิตวิสัย ยืนยันว่าสิ่งที่เรียกว่า "ความจำเป็นเกี่ยวกับความเข้าใจ" เหตุภาพ เนื้อสาร ฯลฯ ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะว่ามันเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็นในอารมณ์ (Object) และยืนยันว่า "กฎเกี่ยวกับความคิด" เป็นกฎเพื่อความคิด ก็เพียงเพราะมันเป็นกฎเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายที่ความคิดเข้าใจได้ เมื่อกล่าวโดยย่อ ภาวะเอกรูปและความจำเป็นขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่เข้าใจ ในด้านวัตถุ เรามีความเข้าใจอย่างง่าย ๆ คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับเอกรูปและความจำเป็นที่เป็นจิตวิสัยเหล่านั้น

หลักสำคัญของลัทธิประจักษ์นิยม ก็คือว่า โดยอาศัยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส เราจะเข้าใจกฎทั่วไป (สากล) ซึ่งแสงธรรมชาติของโลกที่เข้าใจได้ ซึ่งจะมีผลติดตามต่อมาว่า ข้อบกพร่องหรือการคิดผิดๆ ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เราอาจไม่เข้าใจ เราไม่อาจเข้าใจผิด ถ้าเรายังไม่พบการสร้างสรรคที่ถูกต้อง ไม่พบวิธีที่ถูกต้องสำหรับการสังเกตธรรมชาติของภาวะเอกรูปบางอย่าง เราก็ก่อนไม่เข้าใจธรรมชาติของภาวะเอกรูปนั้นได้อย่างเต็มที่ แต่เมื่อเราพูดว่า $2 + 2 = 5$ ความอาจเป็นไปได้แห่งการแก้ไขตัวเองให้ถูกต้องย่อมแสดงให้เห็นว่า เรามีได้ "คิด" เช่นนั้นจริงๆเลย เรามีได้เอาใจใส่และไม่ได้เข้าใจเช่นนั้นเลย เมื่อเราเอาใจใส่และมีลักษณะสำคัญแห่งปัญหาอยู่ตรงหน้าเรา เราก็อาจเข้าใจบทสรุปที่ถูกต้องได้ ความจริง ข้อบกพร่องมักจะเนื่องมาจากการขาดความเอาใจใส่บางชนิด นั่นคือ ลัทธิประจักษ์นิยมแบบวิทยาศาสตร์ย่อมมีองค์กรพิเศษสำหรับต่อสู้กับสาเหตุทางด้านจิตวิทยา

ผู้คิดชื่อว่าได้ "ถูกพิสูจน์" ก็ต่อเมื่อเราได้ค้นพบการสร้างประโยคที่ถูกต้อง อันเป็นวิธีที่จะทำให้เราสามารถเข้าใจความเกี่ยวข้องของธาตุมูลต่างๆ ภายในปัญหา

ที่กำหนดให้ได้อย่างแจ่มแจ้ง ข้อความแห่งบทสรุปที่เข้าใจเช่นนั้น กล่าวกันว่าเป็นข้อความที่ “ถูกต้อง” ในสถานะแห่งศาสตร์ต่างๆปัจจุบัน เราถือว่ามีอยู่ติดอยู่มากมายที่ “ถูกต้องอย่างมีเงื่อนไข” ถ้าหากนักวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าสองสามคนยืนยันในเรื่องข้อสังเกตของกันและกัน แต่จุดมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์มักจะเสนอผลของมันในรูปที่ว่า นักศึกษาที่มีสติปัญญาดีคนใดก็อาจได้พิสูจน์ข้อสังเกตเหล่านั้นให้เห็นจริงเห็นจังได้ เราจะบรรลุถึงจุดหมายนี้อย่างแจ่มชัดที่สุดในตำราคณิตศาสตร์และฟิสิกส์ ข้อความจะถูกตั้งก็ต่อเมื่อเราพบความหมายที่ถูกต้องและสังเกตเห็นความจริงของข้อความนั้นโดยตรง ผลักจะมีต่อไปว่า ข้ออ้างเกี่ยวกับ “กฎว่าด้วยความขัดแย้งกัน” หรือเกี่ยวกับ “หลักการเรื่องความไม่อาจเป็นไปได้แห่งความเป็นปฏิปักษ์กัน” ย่อมเสนอเราด้วย “บรรทัดฐานแห่งความจริงตามแบบ” นั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ สิ่งที่เราเรียกว่า “บรรทัดฐาน” เหล่านี้ ความจริงเป็นการเอาหลักการทั่วๆ ไปของลัทธิประจักษ์นิยมมาพูดใหม่จริงๆ เช่น หลักการที่ว่าโลกที่พอเข้าใจได้ย่อมมีลักษณะที่กำหนดแน่นอนได้บางอย่างอยู่ แต่ทว่าความจริง (สากล) ย่อมเกิดจากความจริงเฉพาะราย ๆ ที่มีเป็นจำนวนมาก คือ เกิดจากความเข้าใจลักษณะที่กำหนดแน่นอนได้บางรายเหล่านี้แหละ ดังนั้น เพื่อที่จะใช้กรณีต่างบางกรณี “บรรทัดฐาน” จึงต้องทำให้กลายเป็นบางส่วนเสียก่อน ซึ่งในกรณีนั้นจะไม่มีบรรทัดฐานเดียวต่อไป แต่จะมีบรรทัดฐานต่าง ๆ มากมายเช่นเดียวกับที่มีปัญหาต่าง ๆ ที่เราเอามาใช้กับบรรทัดฐานเหล่านั้น นอกจากนั้น ลัทธิประจักษ์นิยมยืนยันว่า ข้อความเฉพาะเจาะจงย่อมไม่ถูกต้อง เพราะข้อความที่เป็นปฏิปักษ์กันเป็นข้อความที่ไม่อาจเข้าใจได้ แต่ยืนยันว่า ข้อความที่เป็นปฏิปักษ์กันเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ เพราะข้อความนั้นถูกต้อง ดังนั้น จึงไม่อาจมีบรรทัดฐานแห่งความจริงที่เป็นแบบฉบับใดๆ ได้ และความก้าวหน้าในความรู้ก็ขึ้นอยู่กับว่าเรามีความรู้อย่างไรในลักษณะบางอย่างแห่งปัญหาทางวิทยาศาสตร์บางอย่าง

เนื่องจากสาเหตุทางประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก เจ้าโครงแห่งลัทธิประจักษ์นิยมที่สำคัญๆ เหล่านี้ แม้แต่พวกนักประจักษ์นิยมเองก็เคยเข้าใจผิดอย่างมากเช่นเดียวกับฝ่ายตรงข้ามอยู่เหมือนกัน การที่อิทธิพลได้แยกประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสบางอย่างออกจากความเป็นสากลและความจำเป็นที่เข้าใจได้

โดยอาศัยประสบการณ์นั้น ทำให้สิ่งเหล่านี้ปรากฏจะเป็นนวนิยายแห่งจินตนาการของเราเท่านั้น การยึดมั่นอยู่กับการเปรียบเทียบแบบ *tabula rasa* ได้น่าสนใจเป็นจำนวนมากไปสู่การสมมุติคิดๆว่า ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเหล่านั้นอาจเอกภพทางฟิสิกส์ไปอธิบายเรื่องความเข้าใจเองได้ และ เจ.เอส.มิลล์ ก็ได้พยายามพิสูจน์การสมมุติลวงหน้าของลัทธิประจักษ์นิยมแบบประจักษ์เอง นั่นคือความเป็นเอกรูปแห่งธรรมชาติ แต่ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้แหละที่ละม้ายคล้ายคลึงกันในข้อเขียนของสำนักประจักษ์นิยมจะต้องถูกถือว่าเป็นการเชือนแซ่ออกไปจากคำสอนง่าย ๆ แห่งลัทธิประจักษ์นิยมตามแบบวิทยาศาสตร์

การเอาหลักการทางประจักษ์นิยมมาใช้ตามแบบอีกอย่างหนึ่งก็คือเอามาใช้กับทฤษฎีคณิตศาสตร์ เรามักจะถือกันว่าคณิตศาสตร์ เป็นแหล่งสำคัญของลัทธิเหตุผลนิยม เพราะถ้ามองอย่างผิวเผินแล้ว ยุติติทางคณิตศาสตร์ย่อมเป็นยุติติแบบอ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัยและแบบสังเคราะห์ $๗ + ๕ = ๑๒$ ข้อนี้ดูเหมือนว่าจะ “ต้อง” เป็นเช่นนั้น และเป็นความจริงเกี่ยวกับเรื่องที่เราอาจรู้ก่อนที่จะมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้เสียอีก พวกประจักษ์นิยมได้รับการท้าทายนี้โดย ๒ ทางด้วยกัน โดยการปฏิบัติทั้งลักษณะแห่งคณิตศาสตร์แบบอ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัยและแบบสังเคราะห์ อย่างแรกถูก เจ.เอส.มิลล์ปฏิเสธ มิลล์ถือว่า คณิตศาสตร์เป็นการวางหลักโดยอาศัยประสบการณ์ มิลล์เห็นว่า $๗ + ๕ = ๑๒$ นั้นเป็นกฎธรรมชาติที่ถือการสังเกตเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ถ้าหากเลขคณิตไม่จำเป็นจะต้องถูกและเกิดขึ้นมาเพราะประสบการณ์เท่านั้นละก็ มันก็คงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ประสบการณ์อาจทำให้เลขคณิตผิดได้เหมือนกัน แม้จะเป็นการยากที่จะสร้างจินตภาพถึงว่าประสบการณ์นั้นเหมือนอะไรก็ตาม นักประจักษ์นิยมเพียงไม่กี่คนได้ถูกทำให้เตรียมพร้อมที่จะกลืนความขัดแย้งกันในตัวนี้เข้าไว้ นักประจักษ์นิยมทั้งหลายมักจะเลือกเอาอีกอย่างหนึ่งเพื่อยืนยันว่าคณิตศาสตร์เป็นแบบวิเคราะหณ์ไม่ใช่แบบสังเคราะห์ ตามทัศนะนี้ ยุติติทางคณิตศาสตร์จะถูกตั้งก็โดยอาศัยการนิยามความหมาย $๗ + ๕ = ๑๒$ เป็นความจริงที่จำเป็นก็เพราะเรานิยาม “๗” “+” “๕” “=” และ “๑๒” ในทำนองที่จะให้เป็นเช่นนั้นขึ้นมานั่นเอง เพราะฉะนั้น คณิตศาสตร์จึงมิได้ให้เรื่องราวใด ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติของโลกอย่างที่น่านักเหตุผลนิยมคิด

เลย แม้ว่าจะมีความไม่ลงรอยกันในด้านเทคนิคเกี่ยวกับธรรมชาติของคณิตศาสตร์ ในระหว่างพวกประจักษ์นิยมในปัจจุบันนี้อย่างมากมายก็ตาม แต่นักประจักษ์นิยมเหล่านี้ทั้งหมดต่างก็เห็นพ้องต้องกันในจุดที่เป็นสาระตตะสำคัญว่า ความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของคณิตศาสตร์เป็นสิ่งที่จำเป็นก็เพราะว่าความจริงในแนวนี้เป็นความจริงชนิดที่มีได้เป็นความรู้ (uninformative) อะไร

เดิมลัทธิประจักษ์นิยมเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้อย่างหนึ่ง แต่ในด้านจริยศาสตร์แล้ว ลัทธินี้ได้มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวง เหตุผลก็คือว่า พวกประจักษ์นิยมจะต้องคิดทฤษฎีทางจริยศาสตร์ที่ตรงกันกับเรื่องราวเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปของพวกเขา มากกว่าที่จะสนใจในด้านจริยศาสตร์ แนวความคิดทางด้านศีลธรรม (เช่น ความถูกต้อง พันธกรรม หน้าที่ และอื่น ๆ) ถ้าหากว่าเป็นแนวความคิดที่ดั้งเดิมและถ้าหากลัทธิประจักษ์นิยมถูกต้องละก็ จะต้องเป็นแนวความคิดที่ได้มาจากประสบการณ์เช่นเดียวกับแนวความคิดอื่นๆ แต่ตามความเห็นของพวกเขาเหตุผลนิยมแล้ว การที่แนวความคิดทางศีลธรรมได้มาจากประสบการณ์นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เราอาจเห็นว่า คนคนหนึ่งกำลังประพฤติไม่ดีงาม แต่ในทำนองเดียวกัน เราก็ไม่อาจเห็นว่า ความอกตัญญูของเขาเป็นความผิด มโนคติเกี่ยวกับการทำผิดของเรามีได้ถือเอาประสบการณ์เป็นหลัก และเราก็ทราบว่ ความอกตัญญูผิดก็เพียงเพราะเหตุผลที่ยึดมั่นต่อความสัมพันธ์ระหว่างมโนคติทั้งสองนี้ตามแบบการให้เหตุผลแบบนิรนัยโดยสัญชาตญาณเท่านั้น หลักการทางด้านศีลธรรมที่ถือเป็นมาตรฐาน ก็คือสิ่งที่ประจักษ์อยู่ในตัว ในแง่ที่ว่าหลักการเหล่านั้นไม่อาจ หรือไม่จำเป็นจะต้องตัดสินด้วยการให้เหตุผลหรือการตั้งข้อสังเกตเลย คำตอบของพวกประจักษ์นิยมต่อทฤษฎีแบบสัญชาตญาณนิยม ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ในทัศนะของฮิวมก็คือว่า “ศีลธรรมควรเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้สึกที่ถูกต้องมากกว่าที่จะใช้วิธีการพิจารณาตัดสินเอา” มโนคติทางด้านศีลธรรมเกิดจากประสบการณ์ “ภายใน” เป็นที่ยอมรับกันว่า เราได้สังเกตเห็นความผิดแห่งการกระทำ แต่เรา “รู้สึก” ในความผิดนั้น และความรู้สึกนี้เองที่เราแสดงออกมาเป็นคำพูด เมื่อเรากล่าวว่า การกระทำนั้นผิด ทัศนะนี้เป็นลักษณะที่ผสมผสานประจักษ์นิยมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เข้ากับทฤษฎีที่ว่า หน้าที่ของเราคือการสร้างความสุขให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

เท่านั้นเอง (ลัทธิอรรถประโยชน์นิยม) แม้ลัทธิอรรถประโยชน์นิยมจะมีได้เป็นส่วนสำคัญของจริยศาสตร์แบบประจักษ์นิยม แต่การรวมเข้าด้วยกันนี้ก็เป็นเรื่องที่อาจเข้าใจได้ เพราะเหตุที่พวกเขาไม่เชื่อว่าหลักการทางด้านศีลธรรมเป็นสิ่งที่ประจักษ์อยู่ในตัวเอง จึงเป็นธรรมดาที่พวกเขาจะประจักษ์นิยมจะถือว่า ศีลธรรมจะตัดสินได้ก็โดยอาศัยการที่มันมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะนำความสุขมาให้แก่นมนุษย์ ซึ่งทุกคนจะมีความรู้สึกเห็นพ้องด้วย พวกนักประจักษ์นิยมรุ่นเดียวกันนั่นเอง ได้ตระหนักว่า ไม่เป็นที่น่าพึงพอใจเลยที่จะถือว่าการตัดสินทางด้านศีลธรรมเป็นการกล่าวเกี่ยวกับเรื่องความรู้สึก และถือว่าจริยศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งแห่งศาสตร์หนึ่งที่ว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ตามแบบของฮิวม์ เพราะฉะนั้น นักประจักษ์นิยมทั้งหลายจึงมีแนวโน้มเอียงไปในทางที่ทำให้เหตุผลว่า หลักการทางด้านศีลธรรมมิได้ยืนยันเรื่องความจริงแบบที่อ้างเหตุผลโดยวิธีนิรนัย เพราะพวกนี้ไม่ยืนยันอะไรทั้งนั้น หน้าทีของพวกเขามีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ก็คือทำอะไรที่จะให้คำสอนของพวกเขาที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในด้านภาคปฏิบัติเท่านั้น ได้เคยมีผู้เสนอแนะว่า พินิจยทางด้านศีลธรรมเป็นคำสั่งแท้ๆ (เช่น "การลักขโมยเป็นความผิด" = "อย่าลักขโมยนะ") หรือว่าพินิจยทางด้านศีลธรรมเป็นการแสดงความรู้สึกออกมา (ไม่ใช่เป็น "ข้อความเกี่ยวกับ" ความรู้สึก) ที่ไม่มีความสมเหตุสมผลทางด้านวัตถุวิสัยเลย "ทฤษฎีจริยศาสตร์ทางอาเวค" นี้ขึ้นอยู่กับคนละชื่อ ๆ เกี่ยวกับภาษา และได้เคยถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางมาแล้ว แต่ดูเหมือนว่า การวิจยหน้าที่แห่งพินิจยทางด้านศีลธรรมโดยตลอดนั้นอาจนำไปสู่จริยศาสตร์แบบประจักษ์นิยมซึ่งหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกันในตัวแห่งทฤษฎีทางอาเวค

ถ้าหากเอาลัทธิประจักษ์นิยมสมัยเร็ว ๆ มาเปรียบเทียบกับลัทธิประจักษ์นิยมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ แล้ว สิ่งที่กำลังน่าอย่างเด่นชัดที่สุดก็คือการแยกเรื่องทางตรรกศาสตร์ออกจากเรื่องทางจิตวิทยา นักประจักษ์นิยมสมัยก่อนเดิมก็สนใจในปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการวิเคราะห์แนวความคิด และสถานะแห่งจิตตภาพด้านตรรกศาสตร์ มากกว่าที่จะสนใจปัญหาทางจิตวิทยาเกี่ยวกับกำเนิดแห่งมโนคติต่างๆ แต่พวกนักประจักษ์นิยมก็มักรู้สึกสับสนวุ่นวายเกี่ยวกับปัญหาที่พวกเขากำลังได้กัณอยู่ และได้เขียนในทำนองที่คล้ายกับว่าพวกเขาตั้งใจจะ

ให้ประวัติศาสตร์ตามธรรมชาติของจิตอย่างนั้นแหละ เช่น ฮิวม์ และ เจ.เอส.มิลล์ รู้สึกว่าตนกำลังเกี่ยวข้องกับจิตวิทยาปริมาณ ซึ่งอธิบายถึงกรรมวิธีทางจิตทั้งปวง ว่าเป็นการสมาคมแห่งโมโนคติทั้งหลาย ส่วนนักประจักษ์นิยมสมัยใหม่ยอมรับรองว่าปรัชญาของพวกตนเข้ากันได้ (ตรงกัน) กับทฤษฎีทางจิตวิทยาที่ถือการเล่าสังเกตเป็นหลัก และปล่อยจิตวิทยาไว้ให้แก่นักจิตวิทยาทั้งหลาย

การสถาปนาลัทธิประจักษ์นิยมขึ้นให้เป็นบทยันเกี่ยวกับเค้าโครงแห่งความรู้ทางด้านตรรกศาสตร์ล้วน ๆ นั้น ได้เป็นเครื่องเร่งที่สำคัญประการหนึ่ง ในการพัฒนาตรรกศาสตร์ทางด้านคำนวณ และทำให้เกิดแนวความคิดเกี่ยวกับปรัชญาว่าเป็นการวิเคราะห์ในภาพและญัตติ และดังนั้น จึงชื่อนำไปสู่การทวิความเป็นปฏิปักษ์ต่อปรัชญาที่เกี่ยวกับการนิรนัยและอภิปรัชญาโดยเฉพาะ ด้วยความเป็นปฏิปักษ์นี้ได้ปรากฏชัดออกมาในลัทธิปฏิฐานนิยมตรรกศาสตร์ (Logical Positivism) ที่พวกปรัชญาเมธีกกลุ่มหนึ่งที่รู้จักกันในนามว่า Vienna Circle ได้ประกาศหลักสำคัญ ๆ ไว้ในสมัยทศวรรษที่ ๒ - ๓ แห่งพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พวกนักปฏิฐานนิยมหรือพวกที่ถือคติระหัดแนบเห็นว่า ถ้าปราศจากข้อความเกี่ยวกับคณิตศาสตร์และตรรกศาสตร์ตามแบบฟอร์มหรือแบบวิเคราะห์แล้ว ก็ไม่มีข้อความใด ๆ ที่สำคัญเลย นอกจากข้อความที่จะชี้ให้เห็นจริงได้โดยอาศัยการสังเกตเท่านั้น การยืนยันทางอภิปรัชญาและทางเทววิทยาจึงได้ถูกปฏิเสธ ไม่ใช่ในฐานะที่พิสูจน์ไม่ได้ แต่ทว่าในฐานะที่ “ไร้สาระ” หรือ “ไม่มีความหมาย” ในปัจจุบันนี้ มีนักประจักษ์นิยมเพียงไม่กี่คนที่ไปไกลถึงขนาดนี้ ความจริงมิได้มีความโน้มเอียงที่จะทำให้อภิปรัชญา กลับเข้ารับตำแหน่งเป็นวิธีที่จะทำให้รู้ความแท้จริงที่อยู่เหนือประสบการณ์เลย แต่เพื่อจะทำให้ข้อเขียนของนักอภิปรัชญาสอดคล้องต้องกันมากขึ้นในฐานะที่เป็นความพยายามที่จะแก้ไขแนวความคิดใหม่ให้มีระดับสูงขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็น “การเขียนแผนที่ความคิดใหม่” นั่นเอง ลัทธิประจักษ์นิยมที่อ่อนลงแบบนี้แหละที่เป็นลักษณะขบวนการทางด้านปรัชญาสมัยเดียวกันนั้นที่บางทีก็เรียกว่า “การวิเคราะห์ทางนิรุกติศาสตร์” หรือ “ปรัชญาเชิงวิเคราะห์”

บทที่ ๖

ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ)

บทที่ ๖

ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ)

๑. ฟรานซิส เบคอน

FRANCIS BACON

(พ.ศ. ๒๑๐๔-๒๑๖๕)

เบคอนเกิดในกรุงลอนดอนเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๔ ในครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ทั้งกับราชสำนักและรัฐบาลอังกฤษ ทำให้ท่านมีหวังว่าจะมีชีวิตรุ่งโรจน์อยู่ในราชการต่อไปในภายภาคหน้า ท่านได้ศึกษากฎหมายอยู่ที่เกรย์สอินน์ (Gray's Inn) และได้ประกอบอาชีพเป็นทนายความเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๘ ต่อมา พ.ศ. ๒๑๒๗ ลุงของท่านชื่อ ลอร์ด เบิร์กลีย์ (Lord Burghley) ได้ช่วยให้ท่านได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุเพียง ๒๓ ปีเท่านั้น ต่อมาท่านได้แสวงหาตำแหน่งหน้าที่และความเจริญก้าวหน้าในวงราชการจากลุงของท่านชื่อ วิลเลียม เซซิล

๒๔๐

ฟรานซิส เบคอน

(William Cecil) เมื่อรุ่งเรืองช่วยให้ท่านก้าวหน้าดังที่หวังไว้ไม่ได้ ท่านจึงเข้าไปหา เอิร์ลแห่งเอสเซกซ์ (Earl of Essex) ท่านเอิร์ลจึงได้เสนอชื่อท่านเข้าแข่งขันเพื่อรับตำแหน่งอธิบดีกรมอัยการ (Attorney General) หลังจากที่ยังรออยู่เป็นเวลานาน ในที่สุดพระนางเจ้าเอลิซาเบทก็หาทรงแต่งตั้งให้ท่าน ดำรงตำแหน่งนั้นไม่

เมื่อเอสเซกซ์ก่อการขบถด้วยกำลังอาวุธแต่ต้องประสบความล้มเหลว เบคอนก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ร่วมขบถด้วยผู้หนึ่ง ต่อเมื่อพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ได้ครองราชสมบัติแล้ว เบคอนจึงเริ่มมีอำนาจขึ้นมาอีก ใน พ.ศ. ๒๑๔๖ ท่านได้รับพระราชทานตำแหน่งเป็นอัศวิน พ.ศ. ๒๑๔๙ ท่านได้แต่งงานกับสตรีที่เป็นทนายทงมรดกมากมายผู้หนึ่ง พ.ศ. ๒๑๕๐ ท่านก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง Solicitor General ซึ่งเป็นตำแหน่งรองจากตำแหน่งอธิบดีกรมอัยการลงมา (เป็นตำแหน่งในรัฐบาลอังกฤษ และเป็นตำแหน่งการเมืองเหมือนกัน แต่ไม่มีสิทธิเข้าประชุมในคณะรัฐมนตรี) และ พ.ศ. ๒๑๕๖ ก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมอัยการ ในฐานะที่เป็นเพื่อนของยอร์จ วิลเลียร์ส (George Villiers) ซึ่งเป็นคนโปรดของพระเจ้าเจมส์ ท่านจึงได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๙ และเป็นอธิบดีกรมคลัง (Lord Keeper) เมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๐ และในที่สุดก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา (Lord Chancellor) มีหน้าที่แต่งตั้งผู้พิพากษาอย่างเดียวกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และเป็นประธานสภาขุนนาง) และเป็นบารอน เวสต์มอร์แลนด์ ในปี พ.ศ. ๒๑๖๑ ต่อมา พ.ศ. ๒๑๖๔ ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เป็นไวต์แคนดิด เซนต์อัลบันส์ (Viscount St. Albans) หลังจากที่ได้รับพระราชทานยศครั้งหลังสุดแล้ว ท่านก็มีมลทินเพราะถูกกล่าวหาว่ากินสินบน จึงถูกถอดจากตำแหน่งทั้งหมด และหลังจากถูกคุมขังอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น ท่านก็หลบไปอยู่นอกเมืองและถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๙ ความจริงเรื่องการทำท่านถูกกล่าวหาว่ากินสินบนและถูกไล่ออกจากราชการนั้น เป็นเพราะท่านรับของขวัญจากคู่ความ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาสามัญสำหรับสมัยนั้น ท่านได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้พิพากษาที่ยุติธรรมที่สุดที่มี

อยู่ในอังกฤษในรอบ ๕๐ ปีนี้ แต่ก็นับว่าเป็นการดำเนินที่ยุติธรรมที่สุดในสภา ในรอบ ๒๐๐ ปีนี้เช่นกัน" ตอนที่ท่านถึงแก่กรรมนั้น ท่านกำลังทำงานค้นคว้าตามโครงการด้านวิทยาศาสตร์ของท่านอยู่

เบคอนอยู่นอกวงการของปรัชญาเมธีคนสำคัญๆ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เมื่อพิจารณาในด้านเจตนารมณ์และทัศนคติของท่านแล้ว ท่านเป็นพวกปรัชญาเมธีสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มากกว่าที่จะเป็นบุคคลสมัยฟิสิกส์ทางคณิตศาสตร์ยุคใหม่ และมากกว่าที่จะเป็นปรัชญาเมธียุคเหตุผลนิยม ท่านไม่เหมือนเดการ์ต คือท่านไม่มีทัศนภาพเกี่ยวกับการที่จะเอาคณิตศาสตร์มาใช้ในการศึกษารวมชาติ และท่านมิได้ให้อะไรที่เป็นชิ้นเป็นอันแก่การวิจัยมโนภาพ หรือความคิดประเภทต่างๆ เลย แต่นักหนังสือเล่มสำคัญๆ ของท่าน คือ เรื่อง Novum Organum (พ.ศ. ๒๑๖๓) และ Advancement of Learning (พ.ศ. ๒๑๔๘) นับว่ามีอิทธิพลไปทั่วยุโรปอย่างมากมาย และชื่อของท่านได้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งวิธีการให้เหตุผลแบบอุปนัยในวิทยาศาสตร์ (คือการให้เหตุผลที่ดำเนินการจากส่วนย่อยไปหาส่วนรวม) ท่านเป็นนักคิดที่จะเย็บคลอ มีความคิดหลายด้าน และเป็นคนที่มีความสนใจอย่างกว้าง เป็นผู้ที่ชอบสร้างมโนภาพแบบครึ่งหนึ่งเป็นสมัยกลางและอีกครึ่งหนึ่งเป็นสมัยใหม่เสมอ ในข้อเขียนของท่านมีทั้งความมีเสน่ห์และความสับสนเช่นเดียวกับชีวิตของท่านเหมือนกัน จิตใจของท่านเต็มไปด้วยโครงการและการศึกษาต่างๆ และท่านมีความกระหายที่จะได้รับเพทนาการและความกระตือรือร้นใหม่ ๆ อยู่เสมอ บทความที่ลือชื่อของท่านมักจะแสดงให้เห็นความละเอียดอ่อนและการให้เหตุผลชนิดที่ผู้ฟังมักจะพลอยเห็นเป็นจริงเป็นจังตามไปด้วย แต่ท่านมิได้มีความรู้สึกที่รุนแรงเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันในการให้เหตุผลที่เป็นนามธรรม คือความรักในวิชาตรรกศาสตร์ดังที่เราพบว่ามีอยู่ในปรัชญาเมธีคนสำคัญๆ โดยเฉพาะในเดการ์ต สปิโนซา และไลบ์นิซเลย สายตาของท่านมักเพ่งอยู่ที่สีด้นและสิ่งที่ป็นรูปธรรมต่าง ๆ ในธรรมชาติก่อนที่จะดำเนินการให้เหตุผลเข้าไปสู่ความจริงทั่ว ๆ ไปเสมอ เมื่อกล่าวโดยย่อ ๆ แล้ว ท่านมีนิสัยไปในทางเป็นนักธรรมชาตินิยมมากกว่าที่จะเป็นปรัชญาเมธี

เบคอนนับว่าเป็นคนหนึ่งที่เป็นขบถต่อลัทธิความเชื่อถือตามแบบอะริสโตเติลและแบบพลาโต ที่มีอิทธิพลมากที่สุด ท่านเห็นว่าตรรกศาสตร์ของอะริส-

โคเตลเป็นเครื่องมือสำหรับการค้นคว้าที่ไร้ประโยชน์ ท่านพยายามที่จะทำให้ลัทธิวัตถุนิยมมีชีวิตชีวาขึ้นมาและมีความเห็นว่าลัทธิเหตุผลนิยมก็ไม่มีประโยชน์อะไร ท่านเห็นว่า การนิยามความหมายไม่สามารถบำบัดความชั่วร้ายในธรรมชาติหรือในวัตถุต่างๆ ได้เลย เพราะการนิยามความหมายก็เกิดจากคำต่างๆ และคำต่างๆ เหล่านี้ก็ก่อให้เกิดคำอื่นๆ ต่อไปอีก “คำต่างๆ เป็นเพียงจินตภาพของวัตถุเท่านั้นเอง และไม่มีชีวิตแห่งเหตุผลหรือการประคินรู้อะไรขึ้นมาเลย การไปรื้อคำพูดต่างๆ ก็เท่ากับไปรื้อรูปภาพนั่นเอง” พวกเหตุผลนิยมก็คล้าย ๆ กับแมงมุมที่ชักใยโมคติดออกมาจากซอกจิตของตนนั้นแหละ ส่วนกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นโดยอาศัยความสังเกต ไม่ใช่โดยอาศัยเหตุผล ปราศจากความคิดนั้น ก็ไม่มีอะไรวิเศษไปกว่ากันเลย เพราะพวกนี้ก็เปรียบเทียบเหมือนมดที่รวบรวมข้อมูลต่างๆ ไว้โดยไม่มีจุดมุ่งหมายอะไรเลย สิ่งต่างหากที่ได้ให้แบบการปฏิบัติตามแบบวิทยาศาสตร์อย่างถูกต้องเหมาะสม

เบคอน ก็คล้ายๆ เดกาตซ์ คือ ได้ป่าวประกาศวิวิธวิธีในศาสตร์ต่าง ๆ ขึ้นวิธีหนึ่ง แต่วิธีของท่านไม่เหมือนของเดกาตซ์ คือมิได้เกี่ยวข้องกับทำให้เหตุผลถึงความจริงที่ไม่มีอะไรที่น่าสงสัยตามวิธีแบบนิรนัย ท่านได้สนับสนุนวิธีที่เกี่ยวกับการทดลองทางประจักษ์นิยมล้วนๆ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการเฝ้าสังเกตสิ่งต่าง ๆ และเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นราย ๆ ไป ว่าคงจะนำไปสู่การวางหลักเกณฑ์กว้างขวางยิ่งขึ้นทุกที ข้อความที่วางไปเหล่านี้ ซึ่งต่างกับข้อความที่เกี่ยวกับคณิตศาสตร์นั้น การทดลองอาจพิสูจน์ให้เห็นว่าผิดได้ ดังนั้นในตอนแรกๆ เบคอนจึงสนใจอยู่กับวิธีการให้เหตุผลแบบ “อุปนัย” คือการให้เหตุผลที่ดำเนินการจากส่วนย่อยไปหาส่วนรวม ซึ่งโดยการให้เหตุผลแบบนี้จากการเฝ้าสังเกตข้อเท็จจริง ก็จะทำให้เราบรรลุถึงการวางหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นเพียงสิ่งที่อาจเป็นไปได้เท่านั้น เบคอนเห็นว่า “การให้เหตุผลแบบนิรนัย (deduction) คือการดำเนินการจากส่วนรวมไปหาส่วนย่อย มิได้ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมาเลย เพราะบทสรุปได้มีอยู่ในข้อเสนอเรียบร้อยแล้ว เราจะได้รับความรู้ใหม่ก็โดยอาศัยวิธีอุปนัยซึ่งขึ้นอยู่กับการเฝ้าสังเกตประสบการณ์ทั้งหลาย” การที่จะเฝ้าสังเกตการวิเคราะห์เหตุผลต่างๆ และการอนุมานก็มีฐานอยู่ที่ผลลัพธ์ ในสมมุติฐานเหล่านี้ซึ่งจะพิสูจน์ได้ตลอดเวลาโดยอาศัยการเฝ้าสังเกตและการทดลอง อุปสรรคทั้งหลายซึ่งอยู่ในวิถีทางที่จะเอาวิธีการสอบถาม

ทางประจักษ์และทางวิทยาศาสตร์มาใช้ เบคอนเรียกว่า ตู๊กตา (idols) คือความคิดหรือความเห็นที่ผิดๆ ซึ่งเป็นเสมือนเครื่องกีดกันกัมมันตภาพเสรีแห่งอำนาจทางพุทธิปัญญาและการวิพากษ์วิจารณ์ของมนุษย์ ในฐานะที่เป็นผู้ให้ “ตรรกศาสตร์อุปนัย” และวิธีการเกี่ยวกับการทดลองนี้เอง ที่ทำให้เบคอนมีฐานะตำแหน่งถาวรอยู่ในประวัติศาสตร์ปรัชญา อีวม์และมิลล์เป็นผู้ที่ดำเนินการวิจัยสืบต่อจากที่เบคอนได้เริ่มต้นไว้ เบคอนสนใจอยู่กับหัวข้อเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางกว่าวิธีการเฝ้าสังเกตตามแบบประจักษ์นิยม สนใจหน้าที่เกี่ยวกับการวางหลักเกณฑ์ทางด้านวิทยาศาสตร์และการออกแบบ การทดลองที่มีผล ท่านเกี่ยวข้องกับ “ข้อคิดเห็น” ที่ใช้อยู่ในการสอบถามทางด้านประจักษ์นิยมและแนะนำว่า ปรัชญาเมธีจะต้องวิเคราะห์ภาษาวิทยาศาสตร์โดยการได้รับมโนคติที่แจ่มแจ้งเกี่ยวกับมโนภาพที่เอามาใช้ ปรัชญาเมธีทั้งหลายที่คงขจัดความยุ่งยากสับสนแห่งภาษาเหล่านั้นให้หมดไป ซึ่งขัดขวางการวิจัยตามแบบประจักษ์นิยมมาตั้งแต่ต้น ท่านยังมีทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดประเภทเกี่ยวกับหลักการต่างๆ ซึ่งควรแนะแนวเราไปสู่ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการสร้างรายการสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวเรา เราไม่ควรแยกประเภทสิ่งทั้งหลายอย่างง่ายๆ โดยเพียงอาศัยความละม้ายคล้ายคลึงกันอย่างผิวเผินเป็นมูลฐาน แต่ควรหันไปสนใจกับส่วนต่างๆ ของชนิดในธรรมชาติ ซึ่งนำไปไกลและมีระบบมากที่สุด วิธีการแยกประเภทที่เป็นพื้นฐานเช่นนั้นแหละที่ ลินเนียส (Linnaeus : พ.ศ.๒๒๗๔) ได้นำมาใช้ในวิชาพฤกษศาสตร์ซึ่งทำให้ได้พื้นฐานใหม่ๆ เกี่ยวกับความรู้ทางธรรมชาติอีกมากมาย

แต่ความคิดของเบคอนเองเกี่ยวกับวิธีค้นหาทางวิทยาศาสตร์นั้นอยู่ในขอบเขตจำกัด ท่านไม่ได้พยายามที่จะวิเคราะห์หรือหาวิธีการพิจารณาตัดสินหลักการแห่ง “ภาวะเอกรูปของธรรมชาติ” (uniformity of nature) และกึ่งกันสาขาของมันตามหลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งนับว่าเป็นหลักการแห่ง “ความเป็นเหตุผล” (causality) ของกันและกัน ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งระบบการสอบถาม “แบบอนุমান” ทั้งหมด เบคอนคิดว่า โดยอาศัยกระบวนการการเปรียบเทียบอย่างง่าย ๆ โดยอาศัยความต่างกันที่คู่กันและการเอาตัวอย่างเชิงปฏิเสธออกนี้ เราก็คงมาถึงแบบ “ฟอร์ม” หรือโครงร่างแห่งปรากฏการณ์ชั้นย่อยๆ ซึ่งเรากำลังวิจัยอยู่ ท่านได้เน้นถึงความ

สำคัญของตัวอย่างที่สำคัญมาก (crucial instances) นั่นคือตัวอย่างที่มีตัวประกอบ p อยู่ในเงื่อนไขที่เป็นเหตุ ซึ่งจะมี q ติดตามมาในฐานะที่เป็นผล และความไม่มี p ในเงื่อนไขที่เป็นเหตุ ก็ย่อมไม่มีผลคือ q ติดตามมาด้วย

เบคอน ไม่เพียงแต่จะไม่พยายามค้นหาพื้นฐานทางปรัชญาใดๆ สำหรับหลักการที่ใช้อนุมานเท่านั้น แต่ยังได้ประมาณบทบาทแห่งความคิดคำนึงเชิงสร้างสรรค์ในการสร้างสมมุติฐานต่อไปอีกด้วย สมมุติฐานไม่อาจที่จะทำให้เป็นรูปร่างได้ โดยอาศัยการรวบรวมเหตุผลอย่างอดทนเท่านั้น และตามความเป็นจริงแล้ว กระบวนการการเลือกเหตุผล ที่ตรงกับจุดประสงค์ขั้นแรกเพื่อการสอบถามทางด้านวิทยาศาสตร์ใดๆ ไม่อาจที่จะทำให้เข้าใจได้โดยไม่อาศัยสมมุติฐานที่เข้าใจก่อนใดๆ เลย ในการสร้างสมมุติฐานนั้น นับว่าจำเป็นจะต้องมีความฉลาดทางด้านวิทยาศาสตร์เป็นพิเศษ และมีไฉ่ในการรวบรวมเหตุผลอย่างอดทนและเชิงซ้ำ ซึ่งเมื่อปราศจากหลักการการเลือกที่นำทางแล้ว ก็จะทำเราไปสู่ความสับสนอลหม่านอย่างมากมายทีเดียว นอกจากนี้แล้ว การสอบถามทางวิทยาศาสตร์ไม่สามารถที่จะผสมเข้าด้วยกันกับการให้เหตุผลทางอนุมานได้ ไม่ใช่เพราะกฎทางวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะทุกกฎ ไม่เพียงแต่เป็นการอนุมานจากหลักการเดียวเกี่ยวกับภาวะเอกรูปของธรรมชาติเท่านั้น แต่แม้ว่าในการทดสอบสมมุติฐาน สายไฉ่แห่งการให้เหตุผลแบบอนุมานอันยืดยาว ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับเหตุผลที่สังเกตได้บางอย่างพร้อมกับสมมุติฐานซึ่งสมมุติว่าสมเหตุสมผล

ข้อความที่จะได้คัดมาแสดงต่อไปนี้นี้ได้รวมตัวอย่าง ทั้งเรื่องการที่เบคอนวิพากษ์วิจารณ์ตรรกศาสตร์แบบสกอลาสติคเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ และเรื่องการแนะนำที่ตระหนักแก่ของท่านเข้าไว้ด้วย ท่านได้โจมตีตรรกศาสตร์แบบของอะริสโตเติลไว้จากหลายทัศนะด้วยกัน **ประการแรก** เมื่อถือเอาปรตธานุมาน (Syllogism) หรือการให้เหตุผลแบบนิรนัยเป็นหลัก แล้วท่านก็เพ่งความสนใจไปอยู่ที่การอนุมานข้อความบางอย่างอย่างสมเหตุสมผลเอาจากข้อความที่เป็นสากลมากกว่า และไม่คำนึงถึงปัญหาที่ว่า จะบรรลุถึงข้อความที่เป็นสากลทั่วไปเหล่านี้ได้อย่างไร **ประการที่ ๒** ท่านได้แสดงให้เห็นว่า การวางหลักเกณฑ์จากสิ่งที่เป็นบางส่วน ดังที่ปรากฏในตรรกศาสตร์แบบสกอลาสติค นั้น นับว่าปราศจากการไตร่ตรองให้

รอบคอบและออกจะตื้นๆ ไป (ดู Aphorism 14) *ประการที่ ๓* ท่านต้องเดือดร้อนเพราะการไม่ก้าวหน้าที่เป็นพื้นฐานมากกว่าแห่งการเป็นเพียงวิธีที่จะบันทึกความรู้ที่ได้รับเรียบร้อยแล้ว (Aphorism 12) มิได้เป็นวิธีการค้นพบที่แนะนำให้ทำการวิจัยค้นคว้าต่อไป และไม่อาจนำไปสู่การควบคุมธรรมชาติทางภาคปฏิบัติ (Aphorisms 3, 4, 8) หรือการค้นพบศาสตร์ใหม่ ๆ (Aphorism 5) เลย

ในการเพ่งความสนใจอยู่ที่การจัดข้อความทั่วๆ ไป และตัวอย่างบางตัวอย่างของข้อความเหล่านั้นลงในปริตฐานมานอย่างมีระเบียบนั้น เบคอนได้แนะนำวิธีการค้นหาข้อความเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ใหม่และถูกต้องมากยิ่งขึ้นทุกที วิธีการอนุมานโดยอาศัยการระบอย่างง่าย ๆ นั่นคือ เพียงการให้รายชื่อสิ่งที่เขาเห็นว่าได้บังเกิดร่วมกันในธรรมชาติ จะต้องถูกแทนที่ด้วยวิธีการทดลองที่มีระบบ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับการปฏิเสธและการแยกกันออกไปอย่างเหมาะสม” ดังนั้น จะขอยกตัวอย่างง่ายๆ เช่น ถ้าหากเราสังเกตเห็นลักษณะสำคัญ คือ a b c มารวมกัน ยังไม่เป็นเพียงความเพียงพอที่จะบันทึกการรวมกันนั้น หรือบันทึกเรื่องข้อเท็จจริงที่คล้ายคลึงกันนั้นบางเรื่องไว้อย่างไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์อะไรให้แน่นอน เราจะต้องทำการทดลอง ซึ่งจะผลทำให้ทั้งร่องรอยลักษณะที่สำคัญแต่ละอย่างไว้ อย่างมีระบบ และดังนั้นย่อมสามารถทำให้เราค้นพบว่า เฉพาะ a หรือ b เท่านั้นที่จำเป็นในการที่จะสร้าง c ขึ้นมา มิใช่ทั้ง a หรือ b ร่วมกันจึงสร้าง c ขึ้นมาเลย หรือถ้าหากเราพบลักษณะสำคัญเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นร่วมกันในอันที่จะหาลักษณะที่สำคัญธรรมชาติสามัญทั่วๆ ไปมากกว่าของ a b นั้น ซึ่งโดยอาศัยลักษณะสำคัญเหล่านั้นก็มักจะมี c เป็นผลติดตามมา ณ ที่นี้เราจะมองเห็นว่า จำเป็นจะต้องมีการวิเคราะห์และการแยกประเภทข้อคิดเห็นที่เบคอนต้องการ เพราะถ้าหากนักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายต้องพึ่งพาทฤษฎีธรรมชาติสามัญซึ่งมีคำที่มีความหมายสับสน บางคำที่ทำหน้าที่เป็นชื่อของ a และ b ที่เขามารวมกัน เขาก็จะไม่สามารถแยก a หรือ b ไนใจได้ และดังนั้นก็จะไม่เคยคิดถึงการทดลองที่เป็นสิ่งที่จำเป็นจริงๆ เลย

บางทีข้อสังเกตที่ลึกซึ้งที่สุดของเบคอนก็คือว่า นักวิทยาศาสตร์จะต้องรับรองอำนาจอันสูงส่งของตัวอย่างเชิงปฏิเสธ (Aphorism 46) ถ้าหากเขาได้

สร้างหลักเกณฑ์แห่งรูปฟอร์มขึ้นมาว่า “เมื่อใดมี a เมื่อนั้นก็จะต้องมี b” เขาก็จำเป็นต้องมองหากรณีที่ a จะเกิดขึ้นโดยไม่มี b เสมอ ถ้าเขาพบตัวอย่างเชิงปฏิเสธนี้ เขาก็จะต้องมองหาวิธีทางที่จะมีผลมากที่สุด ในอันที่จะบัญญัติกฎของเขาขึ้นมา และจะไม่พอใจอยู่กับการนำ “ความแตกต่างกันชนิดที่ไม่จริงจัง” บางอย่างเข้ามาเป็นแน่ (Aphorism 25) นับว่าเป็นสารัตถะสำคัญที่ความเข้าใจผิด ที่จะทำให้ความสนใจต่อตัวอย่างที่ยืนยันที่สนับสนุนความเชื่อถือของเขาเท่านั้น ไม่สนใจต่อการแสวงหาตัวอย่างที่ตรงกันข้ามเลย *ประการสุดท้าย* การกำหนดหลักเกณฑ์จะต้องให้กว้างขวาง และครอบคลุมไปถึงข้อเท็จจริงที่รู้จักกันแล้ว และเค้าโครงของวิทยาศาสตร์ที่มีอยู่ให้มากที่สุดที่จะทำได้ ไม่เพียงเป็นหลักเกณฑ์ที่ยู่เพียง กำหนดเอาตามอำเภอใจหรือที่โดดเดี่ยวเท่านั้น (Aphorism 106) ถ้าหากเราไม่สังเกตหลักการต่างๆ เหล่านี้ การกำหนดกฎเกณฑ์ก็จะเป็นเพียงการออกแบบให้เหมาะสมกับข้อเท็จจริงที่รู้อยู่ก่อนแล้ว และจะไม่นำไปสู่การค้นพบใหม่ๆ เลย กฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ก็จะไร้ประโยชน์ นอกเสียจากว่าจะมีอำนาจทางตรรกศาสตร์มากกว่าข้อความบางอย่างที่กฎเกณฑ์เหล่านั้นถือเป็นหลัก นั่นคือหลักเกณฑ์เหล่านั้นบ่งถึงว่า เราอาจสังเกตเห็นอะไรบางอย่างนอกเหนือจากนาจักรที่ก่อให้เกิดหลักเกณฑ์เหล่านั้นขึ้นมาได้ ณ ที่นี้เบคอนสังเกตเห็นความจริงว่ามันเป็นเพียงความกว้างขวางแห่งการเอาความจริงมาใช้ ซึ่งทำให้ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์มีอำนาจและมีประโยชน์มากเท่านั้นเอง

ข้อสังเกตของเบคอนในเรื่องตรรกศาสตร์ที่ว่าด้วยการให้เหตุผลแบบอุปนัยนั้น เป็นเพียงข้อเสนอที่ยังมิได้ตกลงแน่นอน และมักจะใช้ถ้อยคำที่คลุมเครืออยู่ แต่ก็พอเห็นตรรกศาสตร์ที่ว่าด้วยการทดลองนั้นซึ่งต่อมา จอห์น สจวต มิลล์ ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดลออ เบคอนได้เน้นอย่างถูกต้องถึงความสำคัญของ “การตั้งปัญหาตามเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติ” อย่างมีระบบ และในการแสวงหาสมมุติฐานทั่วไปมากกว่าที่จะไม่บันทึกข้อเท็จจริงที่สังเกตเห็นในหลักการที่แน่นอนใดๆ เลย บางทีเบคอนจะเป็นเพียงนักประจักษ์นิยมธรรมดาคนหนึ่งเท่านั้น และตรรกศาสตร์ของท่านก็ยังคงเอามาใช้กับศาสตร์ว่าด้วยการแยกประเภท ได้ง่ายกว่าที่จะเอามา

ใช้กับฟิสิกส์ ในทัศนภาพเกี่ยวกับอนาคตแล้ว ท่านออกจะดีกว่า กาลิเลโอ และเดการ์ตมาก ท่านมิได้มองเห็นฟิสิกส์เกี่ยวกับสมการดิฟเฟอเรนเชียลไว้ล่วงหน้าเลย

ข้อความที่คัดมาจากคำนำหนังสือ *Novum Organum*

“บัดนี้วิธีการของข้าพเจ้า แม้ว่ายากที่จะปฏิบัติ แต่ก็ง่ายต่อการที่จะอธิบาย และวิธีการนั้นก็มิใช่ว่า ข้าพเจ้าเสนอให้กำหนดความแน่นอนที่ก้าวหน้าเป็นขั้นๆ ขึ้น ข้าพเจ้าขอสงวนประจักษ์พยานแห่งประสาทสัมผัสที่มีกระบวนการเกี่ยวกับการแก้ไขให้ถูกต้องบางอย่างคอยช่วยเหลือและพิทักษ์รักษา แต่ข้าพเจ้าขอปฏิเสธการดำเนินการทางด้านจิตใจ ที่ดำเนินการกระทำของประสาทสัมผัสส่วนใหญ่ ข้าพเจ้าขอเปิดเผยและวางวิถีทางใหม่บางประการสำหรับที่จิตจะได้ดำเนินการต่อไป เริ่มต้นจากสัญญา (sensuous perception) ง่ายๆ โดยตรงก่อน ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ผู้ที่เห็นว่าวิชาตรรกศาสตร์มีความสำคัญมากจะต้องรู้สึกเห็นความจำเป็นในเรื่องนี้ ที่แสดงให้เห็นว่าพวกเขากำลังแสวงหาความช่วยเหลือเพื่อจะได้มีความเข้าใจ และไม่มี ความเชื่อถือใดๆ ในกระบวนการพื้นบ้านพื้นเมืองและที่เป็นไปเองตามธรรมชาติของจิตเลย แต่การเยียวยานี้มาสายเกินไปที่จะทำความดีใดๆ ในเมื่อจิตพร้อมแล้ว โดยอาศัยความเกี่ยวพันและการติดต่อแห่งชีวิต ที่เต็มไปด้วยลัทธิที่ไม่ดี และจินตนาการที่เหลวไหลล้อมอยู่รอบด้าน และดังนั้น ศิลปะแห่งตรรกศาสตร์ซึ่งมาช่วยช้าไป และไม่มีทางที่จะสามารถทำเรื่องให้ถูกต้องได้อีก นั้น ได้มีผลเป็นความบกพร่องที่ตายตัว มากกว่าที่จะเป็นการเปิดเผยความจริง... แต่ก็ยังมีอยู่เรื่องหนึ่งที่จะค้นพบเงื่อนไขที่ดั่งงาม นั่นคือเราจะต้องเริ่มต้นงานเกี่ยวกับเรื่องความเข้าใจใหม่หมด และเราจะต้องไม่ปล่อยจิตให้เป็นไปตามยถากรรมเสียตั้งแต่ต้น แต่ทว่าจะต้องวางแนวทางให้จิตเป็นขั้นๆ ไป และเราจะต้องทำธุรกิจดูจะเป็นเครื่องจักรที่เดียว ถ้าหากในสิ่งต่างๆ ที่เป็นเรื่องจักรกล มนุษย์เริ่มทำงานด้วยมือเปล่า โดยมีได้รับความช่วยเหลือหรือกำลังจากเครื่องมือเลย เช่นเดียวกับในสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับสติปัญญา มนุษย์ได้เริ่มทำงานด้วยอะไรเล็กๆ น้อยๆ ยิ่งกว่าพลังที่เปล่าเปลือยแห่งการเข้าใจ ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่เล็กน้อยมาก ที่แม้ว่าเขาจะใช้

ความพยายาม อย่างที่สุด แต่พวกเขาก็อาจได้พยายามหรือประสบผลสำเร็จมาแล้ว.....”

ข้อความที่คัดมาจาก First Book of Aphorisms

๑

มนุษย์ซึ่งเป็นผู้รับใช้และแปลความหมายของธรรมชาติ อาจทำและเข้าใจได้มาก และมากเท่าที่เขาได้สังเกตเห็นตามข้อเท็จจริง หรือในด้านความคิดเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติ นอกจากนี้ เขาก็ไม่ทราบอะไรหรือไม่สามารถทำอะไรได้เลย

๒

มือที่เปล่าเปลือยหรือความเข้าใจที่เหลืออยู่ไม่อาจก่อให้เกิดผลได้มากนัก โดยอาศัยเครื่องมือ เครื่องมือและความช่วยเหลือต่างหากที่เราจะสามารถทำงานได้ ซึ่งในกรณีอย่างนี้ เราจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยความเข้าใจพอๆ กับที่ต้องพึ่งพาอาศัยมือเหมือนกัน และเครื่องมือกล่าวคือมือย่อมทำให้การงานรุดหน้าไป หรือแนะนำทางให้การงานดำเนินไปถูกต้องตามที่ต้องการได้ฉันใด เครื่องมือคือจิตก็ย่อมให้คำแนะนำเพื่อจะได้เข้าใจหรือมีความระมัดระวังได้ฉันนั้น

๓

ความรู้ของมนุษย์และอำนาจของมนุษย์ได้พบกันในเรื่องหนึ่ง เพราะที่ใดเราไม่ทราบสาเหตุ ที่นั่นเราก็ไม่อาจสร้างผลใดๆ ขึ้นมาได้ เราจะต้องสั่งให้ธรรมชาติเชื่อฟังเรา และสิ่งที่ในเวลาพิจารณาไตร่ตรองเป็นคุณสมบัติหนึ่ง ในเวลาปฏิบัติการย่อมเป็นคุณสมบัติ

๔

เพื่อที่จะให้งานทั้งหลายมีผล สิ่งทั้งปวงที่คนเราอาจทำได้ก็คือ เอาธรรมชาติมารวมเข้าด้วยกันหรือทำให้มันกระจัดกระจายไป ส่วนที่เหลือจะทำได้ก็โดยอาศัยธรรมชาติที่ทำงานอยู่ในภายใน

๓

ผลิตผลของจิตและของมือดูเหมือนจะมีอยู่ในหนังสือและโรงงานมากมาย แต่ความแตกต่างกันทั้งหมดนี้อยู่ที่ความละเอียดอ่อนอย่างที่สุด และการที่มันเกิดมาจากสิ่งต่างๆ สองสามอย่าง ก็เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว มิใช่ในจำนวนแห่งความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์เลย

๔

นอกจากนั้น งานต่างๆ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วก็เนื่องมาจากโอกาส และการทดลองมากกว่าเนื่องมาจากวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์ที่เราทราบอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นเพียงระบบการทำให้สิ่งทั้งหลายที่ได้ประดิษฐ์ขึ้นมาให้มีระเบียบสวยงาม และเพื่อชี้แจงสิ่งทั้งหลายที่ประดิษฐ์ขึ้นมาเท่านั้น หน้าที่เกี่ยวกับวิธีการประดิษฐ์หรือการบัญชางานใหม่ๆ ไม่

๑๑

โดยเหตุที่ศาสตร์ต่างๆ ที่เรามีอยู่ในบัดนี้ มิได้ช่วยให้เราได้พบงานใหม่ๆ เลยฉันใด ตรรกศาสตร์ซึ่งเรามีอยู่ในบัดนี้ก็มิได้ช่วยให้เราพบศาสตร์ใหม่อันฉันนั้น

๑๒

ตรรกศาสตร์ที่ใช้อยู่ในบัดนี้ทำหน้าที่กำหนดและให้เสถียรภาพแก่ข้อบกพร่อง ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ในข้อคิดเห็นที่เราได้รับมาตามปกติธรรมดาอย่างมากว่า ที่จะช่วยค้นหาความจริง ดังนั้น จึงก่อให้เกิดอันตรายมากกว่าที่จะนำผลดีมาสู่

๑๔

ปรกติตามมานประกอบด้วยปฏิบัติต่างๆ ปฏิบัติประกอบด้วยศัพท์ต่างๆ ศัพท์ทั้งหลายเป็นสัญลักษณ์แห่งข้อคิดเห็น เพราะฉะนั้น ถ้าหากข้อคิดเห็นเอง (ซึ่งเป็นรากเหง้าของวัตถุ) สับสนและรือร้อแยกออกมาจากข้อเท็จจริงเกินไป ก็ไม่อาจมีความมั่นคงในสิ่งที่ต่อเติมใดๆ ดังนั้น ความหวังของเราจึงอยู่ที่การให้เหตุผลแบบอุปนัยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

๑๕

การที่จะแสวงหาและค้นพบความจริงก็มีอยู่ และอาจมีอยู่เพียง ๒ ทางด้วยกันเท่านั้น ทางหนึ่งดำเนินจากประสาทสัมผัสและสิ่งที่เป็นปัจเจก ไปหาความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่เป็นสากลมากที่สุด และจากหลักการเหล่านี้ก็จะดำเนินไปสู่การพิเคราะห์ และการค้นพบความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์อย่างกลางๆ และวิถีทางที่เป็นที่นิยมกันมากในบัดนี้ อีกวิถีทางหนึ่งได้ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์มาจากประสาทสัมผัสและสิ่งที่เป็นปัจเจก ซึ่งเกิดโดยอาศัยการค่อยๆ ก้าวสูงขึ้นโดยไม่ขาดตอน ดังนั้น ก็จะมาถึงความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่เป็นสากลที่สุด อันเป็นความจริงขั้นสุดท้าย นี่เป็นวิถีทางที่ถูกต้อง แต่ก็ยังไม่เคยทดลองกัน.....

๒๒

วิถีทางทั้งสองนี้เริ่มจากประสาทสัมผัสและสิ่งที่เป็นปัจเจก และพักอยู่ในความจริงทั่วๆ ไป แต่ความแตกต่างระหว่างวิถีทางทั้งสองนั้นกำหนดไม่ได้ เพราะวิถีทางหนึ่งเพียงเหลือบดูการทดลองและสิ่งที่เป็นปัจเจกขณะที่ผ่านไป อีกวิถีทางหนึ่งอยู่อย่างเหมาะสมและมีระเบียบในท่ามกลางการทดลองและสิ่งที่เป็นปัจเจกทั้งหลาย ประการหนึ่ง วิถีทางหนึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดความจริงทั่วๆ ไปที่เป็นนามธรรมและที่ไม่มีประโยชน์บางอย่างขึ้น อีกวิถีทางหนึ่งก้าวขึ้นเป็นขั้นๆ ไป จนถึงสิ่งที่ทราบกันอยู่ก่อนเป็นอย่างดีในระเบียบของธรรมชาติ

๒๔

ไม่อาจเป็นว่า ความจริงที่ต้องพิสูจน์ที่ดั่งขึ้นมาโดยอาศัยการให้เหตุผลนั้นควรมีเพื่อที่จะได้ค้นพบงานใหม่ๆ โดยเหตุที่ความละเอียดลออของธรรมชาติยิ่งใหญ่กว่าความละเอียดลออของการให้เหตุผลมากมายหลายเท่านัก แต่ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่เกิดจากสิ่งเฉพาะรายอย่างเหมาะสมและมีระเบียบนั้น ย่อมค้นพบวิถีทางที่จะนำไปสู่สิ่งเฉพาะรายใหม่ๆ ได้ง่าย และดังนั้น ย่อมทำให้ศาสตร์ต่างๆ กระปรี้กระเปร่าขึ้น

๒๕

ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่ใช้อยู่ในบัดนี้ ซึ่งได้รับการแนะนำจากประสบการณ์มีน้อยมาก และเป็นแบบจับโน้นผสมนี้ และรายการสิ่งที่ปรากฏทั่วไปมากที่สุดสองสามรายการนั้น ส่วนใหญ่ก็นับว่ามากพอที่จะทำให้เหมาะและนำความจริงเหล่านี้มารวมเข้าด้วยกันได้ ดังนั้น จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจอะไร ถ้าหากความจริงเหล่านั้นมิได้นำไปสู่รายการใหม่ๆ และถ้าหากตัวอย่างที่ตรงข้ามบางตัวอย่างซึ่งไม่เคยสังเกตเห็นหรือไม่เคยทราบมาก่อน บังเอิญเข้ามาสู่วิถีทางนี้ ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ ก็จะได้รับช่วยเหลือและการพิทักษ์รักษาโดยความแตกต่างที่ไม่จริงจึงนักบงอาจอย่าง ส่วนแนวความคิดที่ถูกต้องมากกว่านั้นก็คงจะแก้ไขความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์เองให้ถูกต้องยิ่งขึ้น

๓๑

ออกจะเป็นความโง่เขลาที่จะหวังว่า จะได้รับความก้าวหน้าที่สำคัญใดๆ ในวิทยาศาสตร์ จากการพิสูจน์ที่มากเกินไป และจากการสลัดสิ่งใหญ่ๆ ลงไปบนสิ่งเก่าๆ เราจะต้องเริ่มต้นใหม่จากสิ่งที่เป็นพื้นฐานจริง ๆ มิฉะนั้นเราก็ต้องวนไปเวียนมาอยู่ในวงจรด้วยความก้าวหน้าขนาดปานกลางและที่น่ารังเกียจ.....

๓๒

วิธีการมอบส่งอย่างหนึ่ง ที่ยังคงเหลืออยู่กับเราเพียงวิธีเดียวซึ่งนับว่าง่ายก็คือว่า : เราจะต้องนำคนทั้งหลายไปสู่สิ่งที่ตนเป็นปัจเจกเอง และไปสู่อนุกรมและระเบียบของสิ่งที่ตนเป็นปัจเจกเหล่านั้น ส่วนคนทั้งหลายจะต้องบังคับตัวเองชั่วคราวหนึ่งเพื่อวางข้อคิดเห็นของตนและเริ่มทำตัวเองให้คุ้นเคยกับข้อเท็จจริงทั้งหลาย

๔๖

ความเข้าใจของมนุษย์ เมื่อได้เอาความเห็นอย่างหนึ่งมาใช้ (ไม่ว่าจะเป็นความเห็นที่ได้รับมาหรือเป็นความเห็นที่สอดคล้องกับตัวมันเองก็ตาม) ย่อมดึงเอาสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมาสนับสนุนและสอดคล้องกับความเข้าใจ และแม้จะได้พบจำนวนและน้ำหนักแห่งตัวอย่างในอีกฝ่ายหนึ่งมากกว่า แต่ก็ยังละเลยและรังเกียจ

ตัวอย่างเหล่านี้ หรือโดยอาศัยความแตกต่างบางอย่าง จึงไม่เอาธุระและปฏิเสธ ตัวอย่างเหล่านี้ เพื่อที่ว่าโดยอาศัยการพิจารณาตัดสินล่วงหน้าที่สำคัญและเป็นอันตรายนี้ อำนาจหน้าที่ของบทสรุปแรกๆ จึงอาจคงอยู่โดยไม่มีใครไปละเมิดได้ และดังนั้น จึงนับว่าเป็นคำตอบที่ดีของผู้ที่ เมื่อคนทั้งหลายชี้ให้เขาดูภาพของพวก ที่ได้สอบถามว่าพวกเขาได้รอดพ้นจากเรือแตก ซึ่งเขวนอยู่ในวัด และคงทำให้เขากล่าวว่า เขามีได้ยอมรับรู้อำนาจของทวยเทพทั้งหลาย เขาได้ถามอีกว่า “โอ, แต่ว่าหลังจากที่เขาได้สอบถามและเมื่อเขาจมน้ำแล้ว จะไปวาดภาพเขาได้ที่ไหนเล่า ?” และนั่นแหละที่เป็นวิถีทางแห่งความเชื่อที่ผิดทั้งปวงไม่ว่าจะในเรื่องโหราศาสตร์ ความฝัน ลาง การเข้าทรงหรืออะไรทำนองนั้นละ ในการถือโชคลางนั้น มนุษย์ทั้งหลายเมื่อมีความพอใจในความไม่มีสาระเช่นนั้น ย่อมทำเครื่องหมายเหตุการณ์ต่างๆ ที่เขาได้สมปรารถนาแล้ว แม้ว่าลางนี้จะบังเกิดบ่อยกว่า ทอดทั้งเขา แล้วก็จากเขาไปก็ติดตาม แต่ที่นับว่าจะเยียดลึกซึ่งยิ่งกว่านั้น ความเสียหายนี้ย่อมเชียบตัวเองเข้าไปในปรัชญาและในวิทยาศาสตร์ ซึ่งในปรัชญาและในวิทยาศาสตร์นั้น บทสรุปแรกจะระบายสี และทำตัวมันเองให้สอดคล้องต้องกันกับสิ่งทั้งปวงที่ตามมาในภายหลัง แม้ว่าจะวิเศษกว่าและดีกว่าก็ตาม นอกจากนั้นยังเป็นความบกพร่องที่คุ้นเคยและมีอยู่ตลอดเวลาแห่งสติปัญญาของมนุษย์ที่จะเคลื่อนไปไกลกว่าและตื่นเต้นมากกว่า เพราะคำพูดเชิงยืนยันมากกว่าคำพูดเชิงคัดค้าน แต่ก็ควรจะถือตัวเอง ว่ามีแนวโน้มไปทั้งเชิงยืนยันและคัดค้านโดยไม่แตกต่างกันเลย ความจริงการกำหนด ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ใดๆ นั้น ตัวอย่างเชิงปฏิเสธทำให้เห็นจริงจมากกว่า

๑๐๐

แต่ไม่เพียงเราจะต้องแสวงหาประสบการณ์ให้ได้มากๆ เท่านั้น หากจะต้องแสวงหาประสบการณ์ชนิดต่างๆ ด้วย วิธีการ ระเบียบ และกระบวนการที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงสำหรับที่จะทำให้ประสบการณ์ก้าวหน้าต่อไปนั้นก็ควรจะต้องนำมาใช้ด้วย เพราะประสบการณ์เมื่อดำเนินไปตามวิถีทางของมันก็เป็นเพียงการรวมกลุ่มกันในความมืด และทำให้คนทั้งหลายรู้สึกสับสนมากกว่าที่จะแนะนำสั่ง

สอนคนเหล่านั้น แต่เมื่อมันจะดำเนินไปสอดคล้องต้องกันกับกฎที่กำหนดไว้ตายตัวแล้วในระเบียบที่สม่ำเสมอและปราศจากการขัดจังหวะแล้ว เราก็หวังว่าจะได้ความรู้ที่ยิ่งขึ้น

๑๐๔

อย่างไรก็ตาม เราจำต้องอนุญาตให้ความเข้าใจกระโดดหรือบินจากสิ่งที่เป็นบางส่วนไปหาความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่อยู่ห่างไกล และไปหาความจริงทั่วไปที่เกือบจะสูงสุด (ดังเช่นหลักการแรกๆ แห่งศิลปะ และสิ่งทั้งหลาย) และเมื่อถือว่าความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์เหล่านั้นเป็นความจริงที่ไม่อาจทำให้สั่นคลอนได้แล้วก็ย่อมดำเนินการต่อไป เพื่อพิสูจน์และล้อมกรอบความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์แบบกลางๆ โดยการอ้างถึงความจริงเหล่านั้น ซึ่งได้ถือเป็นแบบปฏิบัติตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา ความเข้าใจที่มีได้ดำเนินไปตามวิถีทางนั้นโดยแรงกระตุ้นตามธรรมชาติ แต่ทว่าโดยการใช้อารมณ์แบบปรตธานูมานที่ได้ฝึกฝน และทำให้เคยชินกับการใช้วิธีสัจธรรมนั้นแล้ว แต่แล้วเราก็ได้แต่หวังว่าจะได้รับวิทยาศาสตร์เป็นอย่างดี ในเมื่อมีมาตราส่วนแห่งการดำเนินขึ้นไปที่ถูกต้องและเป็นขั้นๆ ไป โดยมีขาดจังหวะ เราก็จะขึ้นจากสิ่งที่เป็นบางส่วนทั้งหลายไปหาความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่น้อยกว่า แล้วก็ไปสู่ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ชั้นกลางๆ ที่เหนือขึ้นไปอีก แล้วในที่สุด ก็จะได้ถึงความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่สากลทั่วไปอย่างที่สุด สำหรับความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ชั้นต่ำสุด ย่อมแตกต่างกับประสบการณ์ล้วนๆ เพียงเล็กน้อย ส่วนความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่สูงที่สุดและเป็นสากลที่สุด ย่อมเป็นความจริงเกี่ยวกับข้อคิดเห็นและเป็นนามธรรมและโดยไม่มี ความมั่นคงใดๆ เลย แต่ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์อย่างกลางๆ เป็นความจริงที่แท้และมั่นคงและมีชีวิตชีวา ที่ภารกิจและโชคชะตาของมนุษย์ทั้งหลายอาศัยอยู่ และเหนือมันขึ้นไป ก็เป็นความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่เป็นสากลที่สุด สิ่งที่เขาพเจ้าหมายถึงเช่นนั้น หาได้เป็นนามธรรมไม่ แต่เป็นสิ่งที่ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ระหว่างกลางจะต้องเลียนแบบจริงๆ

เพราะฉะนั้น เราไม่จำต้องติดปีกให้แก่การเข้าใจ แต่ทว่าควรจะหาหนทางนักมาถ่วงไว้มากกว่า ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะไม่ให้ความเข้าใจนั้นกระโดดหรือบินหนีไป

บัดนี้ ข้อนี้ก็ได้ปฏิบัติมาแล้ว เมื่อได้ปฏิบัติแล้ว เราก็อาจหวังจะได้วิทยาศาสตร์ที่ดียิ่งขึ้น

๑๐๕

ในการตั้งความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ขึ้นมานี้ เราควรจะต้องสร้างการให้เหตุผลแบบอุปนัยอีกแบบหนึ่งขึ้นมามากกว่าที่ได้เคยใช้มาแล้ว และเราจะต้องใช้พิสูจน์และค้นหาไม่เพียงหลักการแรกๆ เท่านั้น แต่ทว่าเพื่อพิสูจน์และค้นหาความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่น้อยกว่านั้นด้วย และหาความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์อย่างกลางๆ ซึ่งความจริงก็ค้นหาทุกอย่างนั่นเอง เพราะการให้เหตุผลแบบอุปนัยซึ่งดำเนินโดยการระบอย่างง่ายๆ นั้นเป็นแบบเด็กๆ บทสรุปของการให้เหตุผลแบบอุปนัยนับว่าล่อแหลมต่ออันตรายมาก และจะแสดงว่าเป็นอันตราย จากตัวอย่างที่ขัดแย้งกัน และโดยทั่วๆ ไป ก็จะมีการตัดสินโดยอาศัยข้อเท็จจริงที่มีจำนวนน้อยมาก และโดยอาศัยข้อเท็จจริงที่อยู่ใกล้มือ แต่การให้เหตุผลแบบอุปนัยที่จะพอหาได้เพื่อการค้นพบและการสาธิตวิทยาศาสตร์และศิลปะ จะต้องวิเคราะห์ธรรมชาติโดยอาศัยการปฏิเสธและการจัดออกที่เหมาะสม และแล้วหลังจากที่ได้ใช้คำพูดเชิงปฏิเสธอย่างเพียงพอแล้ว ก็จะมาถึงบทสรุปโดยอาศัยตัวอย่างเชิงยืนยันบ้าง ซึ่งยังไม่เคยทำหรือแม้แต่พยายามที่จะทำมาก่อน นอกจากผลาไต้ที่ได้นำเอาการให้เหตุผลแบบอุปนัยนี้มาใช้เพื่อวัตถุประสงค์จะอธิบายถึงเรื่องการนิยาม ความหมายและมโนคติต่างๆ บ้างเท่านั้น เพื่อที่จะเตรียมการให้เหตุผลแบบอุปนัยหรือการสาธิตนี้ให้พร้อมสำหรับการนี้ตามสมควร ก็จำเป็นต้องหาสิ่งต่างๆ มากมายหลายอย่างที่ยังไม่มีมนุษย์ที่เป็นมรรตยคนใดเคยคิดมาก่อน เท่าที่เราต้องใช้แรงงานในกรณีนี้มากกว่าที่ได้เคยใช้มาในเรื่องปรตธานูมาน และเราจะเอาการให้เหตุผลแบบอุปนัยมาใช้ ก็ไม่เพียงเพื่อค้นหาความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์เท่านั้น แต่ทว่าในการที่จะสร้างข้อคิดเห็นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาด้วย และความหวังของเราก็อยู่ที่การให้เหตุผลแบบนิรนัยนี้แหละ

๑๐๖

แต่ในการสร้างความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์โดยอาศัยการให้เหตุผลแบบอุปนัยนี้

เราจะต้องตรวจสอบและทดลองดูว่า ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ที่ตั้งขึ้นมาเช่นนั้น แวดล้อมไปด้วยมาตรการแห่งสิ่งที่เป็นบางส่วนเหล่านั้น ซึ่งก่อให้เกิดความจริงนั้น ขึ้นมา หรือตรวจสอบและทดลองดูว่า ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์นั้นใหญ่กว่า และ กว้างขวางกว่าหรือไม่ ถ้าหากว่าใหญ่กว่าและกว้างขวางกว่า เราก็จะต้องสังเกตดู ว่า โดยการชี้แจงเฉพาะอย่างใหม่ๆ แก่เรา นี้ จะเป็นการยืนยันถึงความกว้างและ ความใหญ่ ดังเช่นโดยอาศัยความปลอดภัยที่ปลื้มพอใจหรือไม่ ว่าเราไม่อาจยึดมั่น ในสิ่งต่างๆ ที่ทราบแล้ว หรือการคว่ำเงาและรูปฟอร์มที่เป็นนามธรรมไม่ใช่สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของแข็งและรู้แจ้งในรูปวัตถุ และเมื่อเราเอากระบวนการมาใช้แล้ว อย่างน้อย ที่สุด เราก็จะเห็นรุ่งอรุณแห่งความหวังที่แท้จริง

ข้อความต่อไปนี้เป็น Aphorism X จาก Second Book of Aphorisms

“บัดนี้คำแนะนำของข้าพเจ้าเกี่ยวกับการตีความหมาย การที่ธรรมชาติ รวมการแบ่งแบบทั่วๆ ไปไว้ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือ วิธีที่จะศึกษาและสร้างรูป ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์จากประสบการณ์ อีกอย่างหนึ่ง ก็คือวิธีที่จะอนุมานและ หาการทดลองใหม่ๆ จากความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ แบบแรกยังแบ่งออกไปได้อีก ๓ ส่วน (ministrations) คือส่วนว่าด้วยประสาทสัมผัส ส่วนว่าด้วยความจำ และ ส่วนว่าด้วยจิตหรือเหตุผล

สำหรับส่วนแรกเราจะต้องเตรียม ประวัติศาสตร์ทางธรรมชาติและที่เกี่ยวกับการทดลอง ที่เพียงพอและที่ดี และนี่เป็นพื้นฐานแห่งสิ่งทั้งปวง เพราะเราจะ สร้างจินตภาพหรือสมมุติเอาไม่ได้ นอกจากจะค้นพบว่าธรรมชาติทำอะไร หรือเรา อาจใช้ธรรมชาติทำอะไรบ้างเท่านั้น

แต่ประวัติศาสตร์ทางธรรมชาติและที่เกี่ยวกับการทดลองมีอย่างต่างๆ และสับสนมาก ซึ่งมักจะทำให้งงงันและทำให้ใจเซไป นอกจากจะนำมา พิจารณาในระเบียบที่เหมาะสมเท่านั้น เพราะฉะนั้น เราจะต้องสร้างรูป ตาราง และการจัดตัวอย่างต่างๆ ขึ้น ซึ่งโดยวิธีและระเบียบนี้แหละที่การเข้าใจอาจจัดการ กับมันได้

และแม้เมื่อได้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ความเข้าใจ ถ้าหากถูกทิ้งไว้ให้แก่ตัวเอง และแก่ขบวนการของตนเองก็ยังไร้ความสามารถและไม่เหมาะสมที่จะก่อให้เกิดเป็นรูปความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์อยู่ นอกจากจะถูกบงการและถูกพิทักษ์รักษาเท่านั้น เพราะฉะนั้น ในฐานะที่ ๓ เราจะต้องใช้ “การให้เหตุผลแบบอุปนัย” คือ การอนุมานที่ถูกต้องและมีกฎเกณฑ์ ซึ่งจะเป็นดุจกฎเกณฑ์ที่จะนำไปสู่การตีความหมายได้จริง”.

บทที่ ๓

ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ)

๒. โทมัส ฮอบส์

THOMAS HOBBS

(พ.ศ. ๒๑๓๑ - ๒๒๒๒)

โทมัส ฮอบส์ เป็นปรัชญาเมธีชาวอังกฤษ และเป็นนักการเมืองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคนหนึ่งของอังกฤษ ท่านเกิดที่เมืองเวสต์พอร์ต (Westport) มณฑลวิลต์ไชร์ (Wiltshire)* เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๑๓๑ เป็นบุตรคนที่ ๒ ของ โทมัส ฮอบส์ ซึ่งเป็นvicar แห่งเวสต์พอร์ตและชาร์ลตัน (Charlton) เมื่อท่านอายุได้ ๔ ขวบ บิดาก็ส่งไปศึกษาที่โรงเรียนของวัดที่เวสต์พอร์ตแล้วต่อมาก็ไปเข้าเรียนที่โรงเรียนราชูร์แห่งหนึ่งซึ่งมีโรเบิร์ต ลาดิเมอร์ (Robert

---

๑. vicar (Vicar) นักบวชชั้นผู้ใหญ่ที่ปกครอง parish หรือ vicarage

Latimer) เป็นเจ้าของ และในที่สุดเมื่ออายุได้ ๑๕ ปี จึงได้ศึกษาที่แมกดาเรนฮอลล์ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ท่านไม่ค่อยสนใจปรัชญาของพวกสกอลาสติกที่สอนอยู่ ณ ที่นั่นมากนัก ท่านได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับศึกษาเรื่องการกำหนดที่ แผนภูมิต่างๆ ท่านมีชื่อเสียงในฐานะที่เป็นผู้มีความจำและความหลักแหลมเป็นพิเศษ ในพ.ศ.๒๑๕๑ ท่านได้เป็นอาจารย์สอนบุตรคนเล็กของวิลเลียม คาเวนดิช (Cavendish) ซึ่งเป็นเอิร์ลแห่งเดวอนไชร์ (Devonshir) ท่านได้ใช้ชีวิตส่วนใหญ่เป็นครูสอนพวกตระกูลคาเวนดิช ท่านได้ทำงานร่วมกับฟรานซิส เบคอน แต่ท่านก็มีได้นับถือฟรานซิส เบคอน ในฐานะเป็นปรัชญาเมธีเลย ท่านรู้สึกประทับใจในวิชา ฟิสิกส์ของกาลิเลโอ ซึ่งภายหลังท่านได้ไปเขียนเป็นอย่างมาก ต่อมาท่านสนใจใน วิชาทัศนศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์หนึ่งที่กำลังเจริญก้าวหน้าในสมัยนั้น ท่านได้อ่าน หนังสือของเดกาตซ์ด้วยความรู้สึกตื่นตันใจมาก พ.ศ.๒๑๕๓ ท่านได้เขียนหนังสือ ชื่อ *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย* (The Elements of Law) เพื่อเป็นการต่อต้านลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ท่านเห็นล่วงหน้าว่า ฝ่ายรัฐสภาของครอมเวลล์จะเป็นฝ่ายชนะพระเจ้าชาร์ลที่ ๑ เนื่องในสงครามที่เนชบี^๒ ซึ่งเริ่มรบกันเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๑๕๔ ท่านจึงคิดว่าจำเป็นที่จะต้องไปลี้ภัยอยู่ในฝรั่งเศสและท่านได้อยู่ที่ฝรั่งเศสจนถึง พ.ศ.๒๑๙๔

การเอาหนังสือเกี่ยวกับกฎหมายของท่านไปแก้ไขดัดแปลงเป็นภาษาละติน และตีพิมพ์ที่กรุงปารีสโดยใช้ชื่อเรื่องว่า De Cive นั้นทำให้หนังสือนี้รวมอยู่ในบัญชี หนังสือที่ต้องห้ามของศาสนจักรในกรุงปารีสท่านได้ติดตามเรื่องการเมืองในอังกฤษ ในระหว่างสมัยปฏิวัติด้วยความสนใจอย่างยิ่ง และท่านมองเห็นล่วงหน้าว่า ครอมเวลล์จะต้องเป็นฝ่ายชนะ ท่านได้เขียนหนังสือเล่มสำคัญชื่อ Leviathan ขึ้น เพื่อแนะนำฝ่ายอาณาจักรที่กุมอำนาจไม่ว่าจะเป็นพวกสาธารณรัฐหรือพวกกษัตริย์ก็ตามให้ดำเนินงานเป็นอิสระจากศาสนจักร ซึ่งทำให้ราชสำนักสจวต (Stuart Court) ที่ เซนต์ เยอรมัน (St. Germain) ตกอกตกใจมาก พ.ศ. ๒๑๙๔ ท่านก็เดินทางกลับกรุงลอนดอน แม้ท่านจะทำงานเป็นฝ่ายครอมเวลล์ แต่ท่านก็ยังคงเป็น

มิตรกับพวกกษัตริย์อยู่

พ.ศ. ๒๑๙๔ หนังสือชื่อ De Corpore ภาคแรก ของท่านได้ตีพิมพ์ออกมา และก็ทรงโจมตีอิทธิพลของพวกนักบวชอีกเช่นเคย เมื่อท่านอยู่ที่ฝรั่งเศสท่านได้เป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ และต่อมาท่านก็ได้ต้อนรับพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ ที่กรุงลอนดอน แต่ลัทธิหรือเทวนิยมชนิดแข็งกร้าวของท่านไม่ได้รับความนิยมจากประชาชนมากนัก ซึ่งนับว่าเป็นเหตุทำให้ท่านไม่สามารถตีพิมพ์ผลงานชุดแรกๆ ของท่านขึ้นมาใหม่ได้ แม้เมื่อมีอายุถึง ๙๐ ปี ท่านก็ยังคงเขียนหนังสืออยู่อีก

ฮอบส์เป็นนักวิชาการอย่างเต็มที่ งานด้านประวัติศาสตร์ที่ต้องใช้สมองของท่านที่สำเร็จขึ้นมาได้ ก็สืบเนื่องมาจากการที่ท่านได้ไปยังภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ของยุโรปถึง ๓ ครั้งนั่นเอง การเดินทางไปยังภาคพื้นทวีปยุโรปครั้งแรก ได้มีผลบันดาลใจให้ท่านปรารถนาจะทราบความคิดเห็นของโลกสมัยโบราณ การที่ท่านไม่ชอบลัทธิของสำนักอะริสโตเติลนั้น อาจเป็นเพราะได้รับการเร้าใจมาจากเบคอน ซึ่งท่านได้เคยไปพบหลังจากที่เบคอนออกจากราชการแล้วก็ได้ ใน พ.ศ. ๒๑๗๒ ท่านได้ตีพิมพ์งานแปลเรื่อง Thucydides ส่วนหนึ่งก็เพื่อเตือนเพื่อนร่วมชาติทั้งหลายให้ตระหนักถึงภัยของระบอบประชาธิปไตยด้วย

ในพ.ศ. ๒๑๗๒ นั้นเอง ในคราวที่ท่านเดินทางไปยังภาคพื้นยุโรปครั้งที่ ๒ ทำให้สุขภาพของท่านดีขึ้น และยังเป็นการทำให้ท่านมีความสนใจในเรื่องเรขาคณิตมากขึ้น ซึ่งวิธีการทางเรขาคณิตนี้แหละที่ท่านเห็นว่าอาจใช้เสนอการสรุปของท่านเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้เป็นการสาธิตที่ไม่สามารถโต้แย้งได้ ท่านก็คล้ายๆเบคอน คิดคิดว่าความรู้หมายถึงอำนาจ และหวังที่จะรักษาความทุกข์ยากของสังคมโดยวิธีการใดๆจะเกิดสงครามกลางเมืองทีเดียว

การเดินทางไปยังภาคพื้นทวีปยุโรปครั้งที่ ๓ ของท่าน ทำให้ท่านได้รับองค์ประกอบขั้นสุดท้ายแห่งปรัชญาทางธรรมชาติและปรัชญาชีวิต (Civil Philosophy) ทั้งนี้เพราะท่านได้ไปเยี่ยมกาลิเลโอ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๕ และได้รับมโนคติทางจินตภาพ ซึ่งมีแทรกซึมทั่วไปในปรัชญาของท่านทั้งหมด

สำหรับโรมัส ฮอบส์ ซึ่งเป็นปรัชญาเมธีอังกฤษอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีท่าทางเป็นแบบประจักษ์นิยมที่เป็นแก่นแท้จริงๆ นั้น เราอาจกล่าวถึงได้สั้นมากทีเดียว

ท่านเป็นนักวัตถุนิยมโดยตลอดมากกว่าเบคอน ตามความเห็นของ ฮอบส์ ความรู้ประกอบด้วยความคิดซึ่งทำให้เรานึกถึงเทห์ทางด้านสสาร และการเคลื่อนไหวของมันทั้งหมดที่ปรัชญาเกี่ยวข้องกับก็คือ การอนุมานจากเหตุไปผล และจากผลไปหาเหตุ ท่านยอมรับปรัชญา ๔ สาขา คือ “เรขาคณิต” ซึ่งเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของอนุภาคทางวัตถุในอวกาศ “ฟิสิกส์” ซึ่งเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่ได้เข้ามามีส่วนในเทห์ทางด้านวัตถุ โดยอาศัยการที่เทห์เหล่านั้นมากระทบกันและกัน “จริยศาสตร์” ซึ่งเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวภายในระบบประสาท และ “การเมือง” ซึ่งเกี่ยวกับผลแห่งระบบประสาทหนึ่ง ที่มีต่อระบบประสาทอื่นอีกประสาทหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่ง “ทุกๆ เทห์มีความโน้มเอียงในอันที่จะรักษาตัวเอง” ดังนั้นเทห์ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นอินทรีย์หรืออนินทรีย์ก็ตาม ได้เกิดความยุ่งยากสับสนและความเป็นปฏิปักษ์กันเองขึ้น จึงต้องทำสงครามกันเอง ฮอบส์ได้ดำเนินการที่จะเอาทฤษฎีอย่างละเอียดนี้มาใช้กับปัญหาทางการเมือง และงานอันยิ่งใหญ่ของท่าน คือ Leviathan ก็ถือกันว่าเป็นงานเขียนชั้นคลาสสิกในเรื่องเกี่ยวกับปรัชญาการเมือง ซึ่งในปรัชญานั้นท่านได้กลายเป็นผู้ประกาศลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างประหลาดพอคู่ทีเดียว

ฮอบส์ เป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพดี ฉลาดเฉียบแหลม คมคาย มีสมองแจ่มใส มีรูปร่างใหญ่โต ท่านชอบความเข้มแข็ง อำนาจ และความแจ่มใสของจิต ท่านเกลียดชังเรื่องการถือโซ่กลาง และกลัวอิทธิพลของศาสนาและนิกายต่างๆ ของศาสนามาก ท่านเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น และเป็นสัญลักษณ์ของการมีจิตใจเป็นอิสระ มักเป็นที่กลัวและเกลียดชังของคนไม่น้อยเหมือนกัน

ฮอบส์ เป็นนักวัตถุนิยมและนักวิมตินิยม ท่านโจมตีปรัชญาสกอลาสติกว่าเป็นจุดละครที่ไร้ความหมาย ที่ขอใช้ถ้อยคำที่ไม่มีความหมายอะไร คือ “เป็นคำพูดที่เหลวไหลน่าหัวเราะ . . . . . ไม่มีความสำคัญอะไรเลย” คำพูดจะมีความหมายก็ต่อเมื่อประกอบด้วยคุณสมบัติเกี่ยวกับความรู้สึกหรือเพทนาการไม่โดยตรงก็โดยอ้อมเท่านั้น คุณภาพทางผัสสะหรือทางเพทนาการเกิดจากการที่เทห์ต่างๆ เคลื่อนไหวอยู่บนร่างกายของเรา การเคลื่อนไหวเหล่านี้ได้ทั้งร่องรอยไว้ แล้วจึงได้เกิดมีความสัมพันธ์กันขึ้น แล้วต่อมาก็ก่อให้เกิดความจำและจินตนาการ ซึ่งก็ “ไม่

มีอะไรนอกจากความรู้สึกที่ค่อยๆสลายไป” แต่คนทั้งหลายมีวิสัยสามารถที่จะเอาชื่อทั้งหลายไปรวมไว้กับจินตนาการของตน และใช้นิमितต่างๆ ได้ บางชื่อก็เป็นชื่อสากล ซึ่งดำรงอยู่เพื่อ “การเปรียบเทียบในคุณสมบัติบางอย่าง” “ความจริงเกิดจากการจัดชื่อต่างๆ ให้เป็นระเบียบอย่างถูกต้องในการยืนยันของเรา” และเราก็มักจะ “ยุ่งยากอยู่กับถ้อยคำต่างๆ” นอกจากเราจะสนใจตอบทนิยามความหมายของคำต่างๆ อย่างพิลึกพิลั่นเท่านั้น ปรัชญาเมธีไม่เหมือนนักเรขาคณิต คือชอบเขียนเรื่องที่ไม่มีความหมายอะไร เพราะปรัชญาเมธีมิได้ดำเนินตามหลักวิธีเรขาคณิตที่เริ่มต้นด้วยการนิยามความหมายอย่างแจ่มแจ้ง โดยวิธีนี้บทสรุปของเรขาคณิต จึงถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น และปรัชญาก็ควรจะถือเป็นแบบอย่าง ในหนังสือเรื่อง *จริยศาสตร์* ต่อมาสปิโนซาก็ดำเนินตามคำแนะนำนี้ที่ว่าการให้เหตุผลทางปรัชญาควรดำเนินไปในรูปเรขาคณิต ฮอบส์เองก็ได้พยายามทำให้การให้เหตุผลในเรื่อง *Leviathan* มีการนิยามความหมายที่แจ่มแจ้งเป็นหลัก การอ่านเรื่อง *Elements* ของ ยูคลิด นับว่าเป็นอิทธิพลที่พิจารณาตัดสินปรัชญาของท่าน ท่านพยายามสร้างปรัชญาเกี่ยวกับจิต และหาหลักฐานเกี่ยวกับการทำงานของจิตโดยใช้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องความจำและจินตนาการเท่านั้น การให้เหตุผลเป็นเพียงการคำนวณเอา เป็นการเอานิमितโน้นมาผสมกับนิमितนี้เท่านั้นเอง การให้เหตุผลจะถูกต้องก็ต่อเมื่อ เราใช้นิमितอย่างเดียวกันรวมเข้ากับจินตภาพอย่างเดียวกันตลอดไปเท่านั้น กลศาสตร์ย่อมแสดงแบบกระสวนที่การให้เหตุผลของมนุษย์ควรดำเนินตาม เพราะในวิชากลศาสตร์ เราคำนวณการเคลื่อนไหวของเทห์ตามกฎว่าด้วยเหตุและผล และเราก็อาจคำนวณการเคลื่อนไหวแห่งจิตของมนุษย์ได้ในทำนองเดียวกัน จากปรัชญาทางกลศาสตร์เกี่ยวกับจิตของมนุษย์นี้ ท่านก็อนุมานถึงทฤษฎีเกี่ยวกับเจตสิก (sentiment) และอภิจา (appetite) ที่เป็นหลักแห่งปรัชญาทางการเมืองของท่านได้

ปรัชญาการเมืองของฮอบส์มีความคิดริเริ่มที่ยิ่งใหญ่กว่า และมีความสำคัญที่ถาวรมากกว่าทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ของท่านมาก ข้อความที่จะคัดมาต่อไปนี้นั้น ในเบื้องต้นจะแสดงให้เห็นการที่ท่านปฏิเสธนัยนามธรรมของพวกสกอลาสติก และประการที่ ๒ จะแสดงให้เห็นลัทธิคำสอนเกี่ยวกับศัพท์ต่างๆ ว่าเป็นนิमित และ

คำสอนเรื่องความจำเป็นเกี่ยวกับบทนิยามความหมายที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง ในความพยายามของท่าน ในอันที่จะพิสูจน์โดยอาศัยการเรียกร้องหาการนิยามความหมายที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง และวิธีการตามแบบวิทยาศาสตร์นั้น เราอาจเปรียบเทียบท่านกับพวกปฏิฐานนิยมตรรกศาสตร์ (logical positivists) สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้ ท่านตั้งใจใช้สำนวนโวหารที่สละสลวย ตรง ๆ ที่ไม่ฟุ้งและทำให้ต้องสะดุ้งตกใจกลัว ท่านต้องการทำปฐพีของสำนักต่าง ๆ ให้กลายเป็นเรื่องตลกขบขัน และนำการให้เหตุผลลงมาสู่วิธีที่เป็นแบบหน้าด้าน คือ มาสู่วิธีที่หน้าด้านของลัทธิวัตถุนิยมสามัญสำนึกที่เจยเมยในบทความตอนต่างๆ ที่ท่านเขียนไว้ ทำให้เรารู้สึกว่าบุคลิกภาพที่ผลุนผลัน ชอบเยาะเย้ยประหลาดผิดปรกติเหมือนกับออบเรย์ (Aubrey) พรรณนาไว้ในหนังสือเรื่อง Brief Lives ของท่าน

ข้อความที่คัดมาจากสามบทแรกของหนังสือ ชื่อ Leviathan จะแสดงให้เห็นมูลฐานทางวัตถุนิยมอันแข็งแกร่งแห่งปรัชญาเกี่ยวกับจิตของฮอบส์ ท่านได้เริ่มต้นจากข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุแห่งสัญญา (perception) อย่างง่าย ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นภาพสัญญาว่า เป็นการติดต่อระหว่าง ภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์) กับอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ซึ่งก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวใน “มันสมองและหัวใจ” ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อมานั้น จะก่อให้เกิด “จินตนาการ” ฮอบส์ใช้คำว่า “จินตนาการ” แทนประสบการณ์เกี่ยวกับการมีจินตภาพ และจัดประเภทความจำไว้เพียงเป็นวิธีการพูดถึงจินตนาการโดยวิธีเฉพาะวิธีหนึ่งเท่านั้น ในเมื่อเราปรารถนาจะเน้นถึงข้อบกพร่องในอภิปรัชญาของจินตนาการทั้งหลาย

ในการให้เหตุผลเกี่ยวกับสัญญา ฮอบส์ได้รับอิทธิพลจากสิ่งที่เราควรจะเรียกว่า การพิจารณาทางฟิสิกส์หรือทางสรีรวิทยา เกือบสิ้นเชิง ท่านมิได้มีความรู้สำนึก จริงๆ ถึงปัญหา “ทางปรัชญา” ที่เกิดเกี่ยวกับเรื่องสัญญาอันเป็นปัญหาเกี่ยวกับว่าเราจะทราบอารมณ์ภายนอกเหมือนอะไรจริงๆ ได้อย่างไร ว่ามันมีอยู่จริงอย่าง ที่เราเข้าใจหรือไม่ อันเป็นปัญหาซึ่งต่อมาได้กลายเป็นภาระหนักสำหรับล็อกและเบิร์กสลีย์ ท่านมิได้ถือลัทธิคำสอนที่มีอยู่ในขณะนั้นที่ว่าคุณภาพที่มีอยู่จริง “ใน” วัตถุทั้งหลายเท่านั้น ก็คือคุณภาพในการที่รูปร่างและการเคลื่อนไหว “การ

เคลื่อนไหว” ในวัตถุนี้แหละที่ก่อให้เกิดเพนทาการเกี่ยวกับคุณภาพอื่นๆ เช่น สี ความกระด้าง ความร้อน ฯลฯ ขึ้นในตัวเรา ซึ่งเราเข้าใจผิดคิดว่าเป็นคุณสมบัติของวัตถุเหล่านั้นเองคำสอนเรื่องนี้ ล็อกได้ต่อเติมไว้อย่างละเอียดลออในตอนที่ท่านชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างคุณภาพ “เดิม” กับคุณภาพ “ที่ตามมาภายหลัง” และได้ถูกเบิร์กสีย์ วิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง เบิร์กสีย์ให้เหตุผลว่า ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะกล่าวว่าคุณภาพที่เรียกว่าแบบ “เดิม” ที่อยู่ “ใน” วัตถุ เป็นอิสระจากผู้สังเกตดูมากยิ่งขึ้นไปกว่าที่จะกล่าวว่าคุณภาพชั้นรองๆ มีอยู่ “ใน” วัตถุหรืออารมณ์เลย

ต่อมาฮอบส์ก็หันมาหาสิ่งที่ท่านเรียกว่า “ขบวนการจินตนาการ” ตรงนี้เราจะพบว่าฮอบส์มิได้สันนิษฐานว่าความคิดทั้งปวงได้ถูกแสดงออกมาเป็นคำพูด ท่านมีความคิดโดยวิธีใช้จินตภาพอย่างแจ่มแจ้ง แต่มีค่อยจะเป็นการคิดในแง่ความรู้สึกที่มีเหตุผลอย่างชัดเจนเลย ท่านได้อภิปรายถึงเรื่อง prediction และ retrodiction นั่นคือ การคาดคะเนถึงอนาคตและอดีตโดยอาศัยวิธี “การคาดคะเน” (expectation) อันนับว่าเป็นสถานะแห่งจิตที่ไร้เหตุผลที่ประสบการณ์ในอดีตและนิสัยเป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้น ความสุขุมรอบคอบ (Prudence) คือความสามารถที่จะเป็นฝ่ายถูกต้องในอนาคตนั้น ฮอบส์ก็เห็นว่าเป็นเพียงเรื่องการสร้างเงื่อนไขขึ้นมาเท่านั้น และความจริงก็เท่ากับแสดงให้เห็นในแง่ที่ว่า บางทีสัตว์ทั้งหลายก็วิเศษกว่ามนุษย์

ข้อความที่คัดมาจากหนังสือของฮอบส์

บทที่ ๑ : เรื่องความรู้สึก

ในเรื่องเกี่ยวกับความคิดของมนุษย์นี้ ตอนแรกข้าพเจ้าจะพิจารณาอย่างเป็นเอกฐาน (singular) แล้วต่อไปจึงจะพิจารณาเป็นชุดๆ หรือแบบที่เกี่ยวข้องเป็นเหตุเป็นผลกันและกัน เมื่อว่าเป็นแบบเอกฐานแล้ว ความคิดทุกอย่าง ความคิดย่อมเป็นตัวแทนหรือเป็นการปรากฏตัวแห่งคุณภาพบางอย่างหรือสหสมบัติอื่นๆ ของเทที่ปราศจากเรา ซึ่งโดยทั่วๆ ไปเรียกว่า วัตถุ หรืออารมณ์ อารมณ์ชนิดใดที่มากกระทบนัยน์ตา หู และส่วนอื่นๆ แห่งร่างกายมนุษย์ และการทำงานต่างๆ กัน ย่อมก่อให้เกิดสิ่งที่ปรากฏตัวต่างๆ กันด้วย

บ่อเกิดแห่งความคิดทั้งปวงนั้นก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่า ประสาทสัมผัส (อายตนะภายใน) (เพราะไม่มีการสร้างมโนภาพใดๆ ในจิตของมนุษย์ซึ่งในตอนแรกเกิดจากอวัยวะที่เป็นประสาทสัมผัส อย่างสิ้นเชิงหรือเป็นบางส่วน) ส่วนความคิดที่เหลือเกิดจากความคิดเดิมนั้น.....

สาเหตุที่ทำให้เกิดความรู้สึก็คือ เทห์ภายนอกหรืออารมณ์ (วัตถุ) ซึ่งกระทบลงบนอายตนะภายใน แต่ละอายตนะ จะโดยตรง เช่นในกรณีสัมผัสและสัมผัสทางกาย หรือโดยอ้อม เช่นกรณีเห็นรูป ได้ยินเสียง และได้กลิ่น อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ซึ่งการกระทบแบบโดยอาศัยประสาท และโดยอาศัยเส้นสายและเยื่อของร่างกาย เป็นสื่อกลางอันสืบต่อไปภายในสมองและหัวใจ ย่อมก่อให้เกิดการต้านทาน หรือการกระทบตอบ หรือความพยายามของหัวใจในอันที่จะมอบส่งตัวเอง: ความพยายามชนิดใดๆ เพราะสืบต่อออกไปภายนอก จึงดูเหมือนจะเป็นวัตถุบางอย่างในภายนอก “การดูเหมือน” หรือ “ความคิดที่เกิดขึ้นชั่วขณะหนึ่ง” (fancy) ก็คือสิ่งที่มนุษย์เรียกว่า ความรู้สึก และสำหรับตาจะเห็นก็ต่อเมื่อมี “สี” หรือ “แสง” สำหรับหูก็ต่อเมื่อ “เสียง” สำหรับจมูกก็ต่อเมื่อ “กลิ่น” สำหรับลิ้นและเพดานปากก็ต่อเมื่อ “รส” และสำหรับร่างกายส่วนที่เหลือก็ต่อเมื่อมี “ความร้อน ความหนาว ความแข็ง ความอ่อน” และคุณสมบัติอื่นๆ ทำนองนั้น ดังที่เราทราบโดยอาศัย “ความรู้สึกรู้” สิ่งทั้งปวงที่คุณภาพเรียกว่า “สิ่งที่สามารถรู้ได้โดยประสาทสัมผัส” ย่อมมีอยู่ในอารมณ์ที่ก่อให้เกิดสิ่งเหล่านั้น แต่ก็มีคุณสมบัติอื่นใด ของวัตถุต่างๆ อีกมากมายที่จะทำให้วัตถุนั้นกระทบลงไปบนอวัยวะสัมผัสของเราต่างๆ กัน ในตัวเราที่อารมณ์ได้กระทบลงมานั้น มันก็ได้เป็นอะไรเลยนอกจากความเคลื่อนไหวที่ต่างกันเท่านั้น (เพราะความเคลื่อนไหวมิได้ก่อให้เกิดอะไรนอกจากความเคลื่อนไหวเลย) แต่การปรากฏตัวของอารมณ์เหล่านั้นในตัวเรา ย่อมเป็นความคิดที่เกิดขึ้นชั่วแวบหนึ่ง การตื่นกับการฝันก็อย่างเดียวกันนั่นเอง และการกระทบ การดู หรือการกระทบที่นัยน์ตาย่อมทำให้เราได้รับแสงสว่าง หรือการกระทบที่หูย่อมก่อให้เกิดเสียงดังติดๆ กันเข้าไปในหูฉันทิใด เทห์ทั้งหลายที่เราเห็นหรือได้ยินย่อมก่อให้เกิดสิ่งในทำนองเดียวกันโดยการกระทำที่รุนแรง แม้จะสังเกตเห็นไม่ได้ก็ตามฉันนั้น เพราะถ้าหากสีและเสียงเหล่านั้นอยู่ในเทห์หรืออารมณ์ที่ก่อให้เกิดสีและเสียง สี

และเสียงเหล่านั้นก็ย่อมไม่รุนแรงต่อเทห์หรืออารมณ์เช่นโดยอาศัยกระจก และในเสียงก้องโดยอาศัยการสะท้อนเสียงที่เราเห็นว่ามันเป็นอย่างนั้นเลย สิ่งที่เราทราบสิ่งที่เราเห็นอยู่ย่อมอยู่ในที่หนึ่ง สิ่งที่ปรากฏจริงๆ อยู่ในอีกที่หนึ่ง และแม้ในระยะทางไกลบางระยะ สิ่งที่แท้จริงคืออารมณ์นั้นแหละย่อมดูเหมือนว่าปกคลุมไปด้วยความคิดชั่วขณะที่มันก่อให้เกิดในตัวเรา ถึงกระนั้นอารมณ์ก็ยังคงเป็นอย่างหนึ่ง จินตภาพหรือความคิดชั่วแวบก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น ในทุกกรณี ประสาทสัมผัสจึงไม่มีความสำคัญอะไร นอกจากเป็นความคิดชั่วขณะดั้งเดิมที่เกิดเพราะการกระทบ นั่นคือโดยอาศัยการที่สิ่งภายนอกเคลื่อนไหวอยู่ที่นั่นตา หู และอวัยวะอื่น ๆ

แต่สำนักปรัชญาต่างๆ ตามมหาวิทยาลัยทั้งหลายในคริสต์จักร ซึ่งถือตำราของอะริสโตเติลเป็นหลักได้สอนไปอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ สำหรับเรื่อง “การเห็น” สิ่งที่ถูกเห็นย่อมส่ง “ชนิดต่างๆ ที่เห็นได้” “การแสดงที่เห็นได้” “สิ่งที่ปรากฏ” (apparition) หรือ “โฉมหน้า” (aspect) หรือ “สิ่งที่มองเห็น” ไปรอบด้าน การรับสิ่งเหล่านั้นเข้ามาสู่ตา เรียกว่า “การเห็น” สำหรับเรื่อง “การได้ยิน” นั้น สิ่งที่ถูกได้ยินจะส่ง “ชนิดต่างๆ ที่ได้ยิน” นั่นคือ “โฉมหน้าที่ได้ยินได้” หรือ “สิ่งที่ได้ยินได้ที่มองเห็น” (audible being seen) ออกมา ซึ่งเมื่อเข้ามาสู่หู ก็เรียกว่า “การได้ยิน” สำหรับเรื่อง “การเข้าใจ” ก็ทำนองเดียวกัน สิ่งที่เราเข้าใจย่อมส่ง “ชนิดที่จะรู้ได้” นั่นคือ “สิ่งที่รู้ได้ที่มองเห็น” (intelligible being seen) ออกมา ซึ่งเมื่อมาสู่ความเข้าใจย่อมทำให้เราเข้าใจ ข้าพเจ้ามิได้กล่าวว่า ข้อนี้เป็นการรังเกียจการใช้สิ่งที่เป็นสากลทั้งหลาย แต่เพราะข้าพเจ้าจะพูดถึงสำนักงานของสิ่งที่เป็นสากลทั้งหลายในคอมมอนเวลต์ในภายหลัง ข้าพเจ้าจึงต้องยอมให้ท่านเห็นในทุกโอกาสโดยวิธีที่จะแก้ไขสิ่งทั้งหลายในสิ่งที่เป็นสากลเหล่านั้น ซึ่งในบรรดาสิ่งที่เป็นสากลเหล่านั้น ความถี่ของคำพูดที่ไม่สำคัญ นับว่าเป็นประการหนึ่ง...

บทที่ ๒ เรื่องจินตนาการ

“ข้อที่ว่าเมื่อสิ่งหนึ่งยังคงวางอยู่เฉยๆ มันก็จะวางอยู่เฉยๆ ตลอดไป นอกเสียจากจะมีอะไรมารบกวนมันเท่านั้น นั่นเป็นความจริงที่ไม่มีใครสงสัย แต่

ข้อที่ว่าเมื่อสิ่งหนึ่งเคลื่อนไหวมันจะเคลื่อนไหวเป็นนิรันดร์ นอกจากจะมีอะไรไปทำให้มันหยุดเคลื่อนไหวนั้น แม้จะเป็นเหตุผลอย่างเดียวกัน (นั่นคือ ไม่มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงตัวเองได้) นั้นมิใช่เป็นเรื่องที่จะยอมรับกันได้ง่ายๆ เลย เพราะมนุษย์โดยตนเองแล้ว ย่อมเป็นเครื่องวัดมิเพียงมนุษย์อื่น ๆ เท่านั้น แต่ทว่ายังเป็นเครื่องวัดสิ่งอื่นๆ ทั้งปวงด้วย และเพราะมนุษย์พบว่าตัวเองขึ้นอยู่กับ การเคลื่อนไหวไปหาความทุกข์และความเฉื่อยช้า (lassitude) และคิดว่า ทุกๆ สิ่งก็เคลื่อนไหวช้าลงเช่นกัน และแสวงหาการพักผ่อนตามใจสมัคร มิเพียงไม่กี่คนที่พิจารณาเห็นว่ามันไม่อาจเป็นความเคลื่อนไหวอื่นๆ บางอย่าง ซึ่งตัวเขาเองพบว่ามี ความปรารถนาจะพักผ่อนอยู่ จากข้อนี้เองที่สำนักต่างๆ ได้กล่าวว่า เทห์หนัก ๆ ย่อมตกลงมาเพราะความปรารถนาจะพักผ่อน และเพื่อรักษารัศมีของดวงอาทิตย์ในที่นั้น ซึ่งนับว่าเป็นที่ที่เหมาะสมกับมันอย่างที่สุด โดยยกให้รักษากาภัก (appetite) และความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ดีไว้ (ซึ่งมากกว่าที่มนุษย์มี) เพื่อจะได้ไม่ปลุกสิ่งทั้งหลายขึ้นมาอย่างเฉาโศก

“ทันทีที่เทห์ตกอยู่ในความเคลื่อนไหว มันจะเคลื่อนไหวเป็นนิรันดร์ (นอกเสียจากจะมีอะไรมาขัดขวางมันไว้) และอะไรก็ตามที่ขัดขวางมัน ย่อมไม่อาจขัดขวางในทันที แต่ทว่าต้องขัดขวางในกาละ และทำให้มันหยุดเคลื่อนไหวได้บ้างเท่านั้น ดังเช่นเราจะได้เห็นในกรณีของน้ำ แม้ว่าลมจะหยุดพัด อีกนานทีเดียวกว่าคลื่นจะหยุดนิ่งได้ ข้อนี้ฉันใด ในเรื่องความเคลื่อนไหวในส่วนต่างๆ ภายในของมนุษย์ในเมื่อเราเห็น มันไป ฯลฯ ก็ฉันนั้น เพราะหลังจากที่อารมณ์ได้ผ่านไปแล้วหรือตาได้ปิดลงแล้ว เรายังคงมีจินตภาพของสิ่งที่เราได้เห็นมาแล้วอยู่ แม้ว่า มันจะไม่ชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนตอนที่เรามองเห็นมันจริงๆ ก็ตาม และนี่คือสิ่งที่พวกละตินเรียกว่า “จินตนาการ” (Imagination) จากภาพที่สร่างขึ้นคราวที่เห็น และบ่งถึงสิ่งเดียวกันกับความรู้สึกอื่นๆ ทั้งปวง แม้จะไม่สมบูรณ์นักก็ตามแต่ พวกกรีกเรียกว่า “ความคิดฝัน” (Fancy) ซึ่งบ่งถึง “การปรากฏ” (appearance) และเหมาะสมกับความรู้สึกหนึ่งเช่นเดียวกับที่เหมาะสมกับความรู้สึกอีกอย่างหนึ่งคือจินตนาการ (IMAGINATION) เพราะฉะนั้นจึงไม่มีอะไรนอกจาก “ความรู้สึกที่ค่อยๆ สลายไป” และมีอยู่ในมนุษย์และสิ่งที่มีชีวิตอื่นๆ ทั้งในเวลาหลับและใน

เวลาตื่น

“ความเสื่อมแห่งความรู้สึกในตัณหาของมนุษย์ขณะที่ตื่นอยู่นั้น มิได้เป็นความเสื่อมแห่งความเคลื่อนไหวที่เกิดในความรู้สึกเลย เป็นเพียงการปิดบังความเสื่อมไว้เท่านั้น ดุจดังแสงอาทิตย์บดบังแสงดวงดาวหมดฉะนั้น ความจริงในเวลากลางวันมิใช่ว่าดวงดาวจะส่องแสงน้อยกว่าในเวลากลางคืนเลย แต่เพราะในบรรดาการกระทบ (ผัสสะ) ต่างๆ ที่ ตา หู และอวัยวะอื่นๆ ของเราได้รับจากเทห์ (อารมณ์) ภายนอกนั้น สิ่ง que กระทบมากกว่าเพื่อนย่อมเป็นสิ่งที่เราสามารถรู้สึกได้ ฉะนั้น เมื่อแสงอาทิตย์แรงกล้ามากก็เลยเป็นเหตุทำให้เรามองไม่เห็นแสงแห่งดวงดาวเลย และวัตถุใดๆ ที่เคลื่อนไหวออกไปพ้นจากสายตาของเรา แม้ความตรึงตรึงของมันยังคงคงเหลืออยู่ในตัวเรา แต่เมื่อมีวัตถุอื่นๆ เข้ามาสู่สายตาเราอยู่เรื่อยๆ จินตนาการถึงสิ่งที่ล่องมานานแล้วก็จะค่อยๆ เลื่อนลงไปทุกที เช่นเดียวกับเสียงของคนในเวลากลางวันฉะนั้น เมื่อคุณลัทธิก็จะมีความ ยิงได้เห็นภาพหรือได้รับอารมณ์ทางอื่นๆ มาแล้วนานเท่าใด จินตนาการก็ยังเลื่อนลงไปมากเท่านั้น เพราะความเปลี่ยนแปลงแห่งร่างกายของมนุษย์ที่มีอยู่ตลอดเวลา ย่อมทำลายส่วนต่างๆ ซึ่งในความรู้สึกแล้วถูกทำให้เคลื่อนไหวไปตามกาลละ ดังนั้น ระยะเวลาแห่งกาลเวลาและสถานที่ย่อมมีผลต่อเราอย่างเดียวกัน เพราะถ้าหากอยู่ในที่ไกลมากสิ่งที่เรามองเห็นจะไม่ชัดและจะไม่มี ความแตกต่างกันแห่งส่วนต่างๆ ที่เล็กๆ เลย และเสียงก็จะเบาและฟังได้ไม่ชัดอันใด เมื่อกาลเวลาผ่านไปนาน จินตนาการถึงสิ่งที่ล่องมาแล้วก็จะเลื่อนลงมากไปฉนั้น เช่น เราຍ່อมสูญเสีย (ลืม) เมืองต่างๆ ที่เราได้เห็นมาแล้ว โดยเฉพาะถนนต่างๆ เป็นจำนวนมาก และในบรรดาการกระทบทั้งหลาย เราก็จะสูญเสียเหตุการณ์ต่างๆ โดยเฉพาะไปมากมาย “ความรู้สึกที่กำลังสูญเสียไป” นี้ เมื่อเราแสดงออกซึ่งสิ่งนั้นเอง [ข้าพเจ้าหมายถึงตัวความคิดฝัน (fancy) เอง] เราก็มักเรียกว่า “จินตนาการ” (Imagination) ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อเราแสดงออกซึ่ง “ความเสื่อม” และบ่งว่า ความรู้สึกกำลังสลายไปและเป็นอดีต เราเรียกว่า “ความจำ” (Memory) ฉะนั้น “จินตนาการ” กับ “ความจำ” จึงเป็นเพียงสิ่งหนึ่งและสิ่งเดียวกันนั่นเอง แต่เพราะการพิจารณาต่างกันจึงได้ชื่อต่างๆ กัน

“ความจำที่มีมากมายหรือความจำต่างๆ หลายๆ สิ่งได้เรียกว่า **ประสบการณ์**

(Experience) อนึ่ง จินตนาการเฉพาะถึงสิ่งต่างๆ ที่อายตนะภายในได้รับรู้มาก่อนจะทั้งหมดในทันทีหรือเป็นบางส่วนหลายๆ ครั้งก็ตาม อย่างแรก (ซึ่งเป็นการสร้างจินตภาพถึงวัตถุทั้งหมด) จัดว่าเป็น **จินตนาการธรรมดา** (Simple Imagination) ดังเช่นคนคนหนึ่งสร้างจินตภาพถึงคนหนึ่งหรือถึงม้าตัวหนึ่งที่เขาได้เคยเห็นมาก่อนเป็นต้น อีกอย่างหนึ่งเป็น **จินตนาการแบบผสม** (Compounded Imagination) เช่นจากการเห็นคนคนหนึ่งในกาละหนึ่ง และการเห็นม้าตัวหนึ่งในอีกกาละหนึ่ง แล้วเราก็เข้าใจสิ่งที่เป็นครึ่งม้าครึ่งคน (Centaur) อย่างมาริต ขึ้นในจิตใจของเรา ดังนั้น เมื่อคนเราผสมภาคแห่งบุคคลของตนเองเข้ากับภาพแห่งการกระทำของอีกคนหนึ่ง ดังเช่นในเมื่อคนเราสร้างจินตภาพตนเองเป็นเฮอร์คิวลีส หรือเป็นพระเจ้าอะเลกซานเดอร์ นี่จัดเป็นจินตนาการแบบผสมและนับว่าสมบูรณ์ แต่ทั้งยังเป็นเรื่องที่เกิดประติษฐขึ้น ทั้งยังมีจินตนาการอื่นๆ เกิดขึ้นในตัวมนุษย์อีก (แม้ว่าจะเกิด) จากความตรึงใจอย่างใหญ่หลวงในประสาทสัมผัสก็ตาม อย่างเช่น การดูดวงอาทิตย์ ความตรึงใจย่อมทั้งจินตภาพของดวงอาทิตย์ให้อยู่ในนัยน์ตาของเราได้ต่อมาอีกนานทีเดียว และจากการจดจ่ออยู่กับภาพทางเรขาคณิตเป็นเวลานานและอย่างมากมาย ในที่มีด คนเรา (แม้ว่าตื่นอยู่) ก็ย่อมมีจินตภาพของเส้นและมุมติดตาอยู่ได้ ซึ่งเป็นความคิดฝัน (fancy) ชนิดหนึ่งที่ไม่มีชื่อโดยเฉพาะ ดูจะเป็นสิ่งมิได้เข้ามาสู่เรื่องการสนทนของมนุษย์เราตามปกติเลย

“จินตนาการของพวกที่หลับ ก็คือจินตนาการที่เรียกว่า ความฝัน (Dreams) และความฝันเหล่านี้ (ก็คล้ายกับจินตนาการอื่นๆ ทั้งปวง) ได้เคยมีมาก่อนแล้วไม่ทั้งหมดก็เป็นบางส่วน และเพราะในประสาทสัมผัส มันสมอง และประสาทซึ่งเป็นอวัยวะสัมผัสที่จำเป็น ซึ่งถูกทำให้หมดสติไปในเวลาหลับนั้น การกระทำของอารมณ์ภายนอกไม่สามารถทำให้เคลื่อนไหวได้โดยง่ายเลย ในเวลาหลับจึงไม่อาจมีจินตนาการใดๆ ได้ และดังนั้นก็ไม่มี ความฝัน นอกจากสิ่งที่ดำเนินจากการกระเพื่อมแห่งส่วนต่างๆ ภายในร่างกายมนุษย์ ซึ่งส่วนต่างๆ ในภายในโดยเหตุที่มีความสัมพันธ์กับสมองและอวัยวะอื่นๆ เมื่อไม่มีอารมณ์มากระทบ ย่อมเคลื่อนไหวไปอย่างเดิม ส่วนจินตนาการที่เคยมีมาก่อนก็จะปรากฏดูดังว่าคนคนนั้นกำลังตื่นอยู่ นอกจากว่าอวัยวะสัมผัสจะถูกทำให้ชาไปเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่มีอารมณ์ใหม่

ที่อาจเป็นใหญ่เหนืออวัยวะสัมผัสและทำให้อวัยวะสัมผัสมีตนไปด้วยความตั้งใจที่รุนแรงยิ่งกว่าความฝันในเวลาที่เราหลับ สัมผัสสัมผัสสลาย ก็จำเป็นจะต้องแจ่มแจ้งยิ่งกว่าความคิดในเวลาที่เราตื่น และดังนั้นจึงมีผลลวามันเป็นเรื่องที่ยาก และโดยอาศัยความคิดเป็นจำนวนที่มาก ไม่อาจจะแยกได้ว่าเป็นความรู้สึกหรือความฝันกันแน่สำหรับข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าพิจารณาว่า ในความฝันข้าพเจ้าไม่ค่อยได้คิดถึงบุคคลสถานที่ วัตถุ และการกระทำ หรือคิดประติดประต่อกันยาวๆ อย่างเดียวกับเมื่อข้าพเจ้าคิดถึงในเวลาที่เราตื่น ทั้งมิได้จดจำความคิดหรือความฝันดังในเวลาอื่นๆ และเพราะเวลาตื่น ข้าพเจ้ามักสังเกตเห็นความเจาใจตรงความคิดในเวลาตื่นของตัวเอง ข้าพเจ้าจึงพอใจมาก ที่เมื่อตื่น ข้าพเจ้าก็ทราบว่ข้าพเจ้ามิได้ฝัน แม้ว่าในตอนที่ข้าพเจ้าฝัน ข้าพเจ้าจะคิดว่าข้าพเจ้าตื่นก็ตาม

“จินตนาการที่ถูกสร้างให้มีขึ้นในตัณหยา (หรือในสัตว์อื่นๆ ที่มีความสามารถจะสร้างจินตนาการได้) โดยอาศัยคำพูด หรือนิมิตที่จงใจอื่นๆ นั้นคือสิ่งที่โดยทั่วไปเราเรียกว่า *ความเข้าใจ* (understanding) และเป็นสิ่งที่ธรรมดาสามัญทั้งแก่มนุษย์และสัตว์ เพราะสุนัขขอมจะเข้าใจเสียงเรียกมันเป็นปกติ หรือจำฝีเท้าของนายมันได้ และสัตว์อื่นๆ ก็ทำนองเดียวกัน การเข้าใจซึ่งเป็นธรรมดาสามัญสำหรับมนุษย์นั้น เป็นความเข้าใจไม่ใช่เฉพาะแห่งเจตจำนงของเขาเท่านั้น แต่ทั่วแห่งการสร้างมโนภาพและความคิดของเขาโดยอาศัยสิ่งที่ตามมาภายหลังหรือคำอธิบายแห่งชื่อของสิ่งต่างๆ ในรูปการยืนยัน การปฏิเสธ และคำพูดแบบอื่นๆ.....”

ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์เดรัจฉานนั้น ฮอบส์เห็นว่าอยู่ที่เรื่อง “ภาษา” นี้เอง

ในเรื่องเกี่ยวกับภาษาและการใช้ภาษา ฮอบส์มีสิ่งที่น่าสนใจและมีค่าอยู่มากมายที่จะกล่าวถึง และท่านมีความรู้สึกอ่อนไหวต่ออันตรายในด้านปรัชญา ในอันที่จะตกลงไปสู่ความไม่มีความหมายอะไร ความผิดพลาดนี้ฮอบส์ถือว่าเป็นเรื่องที่จะต้องแพร่ออกไปอย่างเสรี และอย่างรีบด่วน แต่ความไม่ยุติธรรมและความเป็นธรรมดาสามัญแห่งการวิพากษ์วิจารณ์ของท่านเป็นจำนวนมากและความหวัดๆ

แห่งลัทธิคำสอนของท่านได้รับการชดเชย ด้วยความสุ่มรอบคอบและความคิดริเริ่มที่สำคัญของท่าน และด้วยความร่าเริงและความมีอารมณ์ขันที่มีอยู่ไม่ขาดของท่าน

“เครื่องหมาย” หรือ “โน้ต” ที่ก่อให้เกิดเป็นภาษาขึ้นมาในเมื่อเราใช้เป็นชื่อของสิ่งต่างๆ ฮอบส์เรียกว่า นิमित (signs) นิमितอาจเป็นชื่อของวัตถุต่างๆ คือ อาจเป็นวัตถุเดียว (วิสามานยนาม) หรือวัตถุมาก (सामานยนาม) ก็ได้ แต่มิใช่ว่าชื่อทั้งปวงจะอ้างไปถึงสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติโดยตรง มีชื่อของชื่อซึ่งเป็นคำที่ (ในภาษาสมัยใหม่) “อ้างถึงภายในด้านสัตศาสตร์” ด้วยฮอบส์คิดว่า การสันนิษฐานว่าคำทั้งปวง เช่นภาวนาม ย่อมระบุถึงภาวะที่มีอยู่อย่าง เป็นอิสระบางอย่างนั้น เป็นแหล่งกำเนิดความคลาดเคลื่อนทางปรัชญาอย่างได้ผล ทุกวันนี้ได้มีการตกลงกันทั่วๆ ไปในเรื่องนี้ และการพิจารณาชนิดที่ท่านได้วาดเค้าโครงไว้ก็ได้รับการพัฒนา และกลั่นกรองโดยปรัชญาเมธีฝ่ายวิเคราะห์ในระยะเวลา ๓๐ ปีต่อมา ท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างถูกต้องว่าภาษามักจะมีได้ใช้ในการกล่าวข้อความเสมอไป แต่ยังไม่แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจและอารมณ์ของเราเป็นต้นด้วย ในในคดีของ ท่านที่ว่าเราใช้ภาษาเกี่ยวกับพระเป็นเจ้ามิใช่เพื่ออธิบายพระองค์ แต่เพื่อยกย่องพระองค์ เราจะเห็นเงาแห่งทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้ภาษาที่แสดงอารมณ์และที่พรรณนาไม่ได้ อย่างแจ่มชัด ซึ่งพวกปรัชญาเมธีในทุกวันนี้ยังนำมาถกเถียงกันอยู่เสมอ

สำหรับปัญหาทางปรัชญาเก่าๆ เกี่ยวกับที่ว่า คำธรรมดาสามัญหรือทั่วๆ ไป ได้ความหมายมาอย่างไร ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับคำที่เป็นสากลนั้น ฮอบส์มีความคิดความเห็นรุนแรงและดื้อดันทรงมาก ปัญหาในส่วนหนึ่งงอกกลับมาหาปัญหาที่ว่า “สิ่งทั้งปวงที่ตกอยู่ภายใต้คำทั่วๆ ไปนั้นมีอะไรบ้าง?” หรือ “อะไรที่ผูกมัดสิ่งต่างๆ ที่เป็นขึ้นใหญ่ๆ อย่างกำหนดให้แน่นอนไม่ได้เข้าด้วยกัน?” สำหรับปัญหานี้ ฮอบส์ตอบว่า “ไม่มีอะไรทั้งนั้น นอกจากความมีชื่อธรรมดาสามัญที่เราตั้งให้แก่มันนั่นเอง” ตำแหน่งลัทธินามนิยม (nominalism) สุดโต่งนี้ซึ่งก็คล้ายๆ กับคำตอบง่ายๆ อื่นๆ ต่อปัญหาที่เกี่ยวข้องของท่านองนั้นนับว่าเป็นการขยายเกินความเป็นจริงไป แต่บัดนี้คนเป็นจำนวนมากคงจะเห็นพ้องด้วยที่ว่าอย่างน้อยที่สุดมันก็เป็น การขยายเกินความเป็นจริง แต่ทว่าในทิศทางที่ถูกต้อง ฮอบส์ไม่ได้พิจารณาถึงความยากลำบากที่เข้ามาเกี่ยวข้องเลย และได้ละเลยทฤษฎีต่างๆ หลายทฤษฎีที่สม

มุติวว่าจะต้องมีสภาวะลักษณะธรรมสามัญบางอย่างที่จะยึดขึ้นนั้นได้ด้วยกันได้

การมีภาษาทำให้ความคิดของมนุษย์ก่อเป็นรูปร่างขึ้นมาได้ ไม่เพียงทิว
แถวแห่งจินตภาพเท่านั้น แต่ทิวแถวแห่งการคาดคะเน “อนุสนธิแห่งคำต่างๆ” ด้วย
ข้อสงสัยที่ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นวิถีทางแห่งการคิดถึง “สิ่งต่างๆ” ที่แตกต่างกัน๒ทาง
ข้อสงสัยซึ่งมีความรู้สึกตามปรกติธรรมดาว่า คำต่างๆ ย่อมมีอยู่เพื่อสิ่งต่างๆ โดย
ตรง ไม่ใช่ดังที่เลือกและผู้สืบความคิดเห็นจากเลือกทั้งหลายกล่าวว่า คำต่างๆ ย่อมมี
อยู่เพื่อมโนคติต่างๆ ดูเหมือนข้อสงสัยจะพิจารณาเห็นว่า การที่ความคิดที่แสดง
ออกทางวาทะก้าวนำไปเหนือความคิดในจินตนาการนั้นอยู่ที่การใช้คำต่างๆ ไป
มากกว่า ท่านได้ยกตัวอย่างคนที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับภาษา ซึ่งท่านอ้างว่า “ใน
บางกรณี” อาจ “เห็น” ว่ามุมทั้งสามของสามเหลี่ยมรวมกันเข้าเท่ากับ ๒ มุมฉาก
โดยเพียงการดูภาพเท่านั้น ส่วนวิธีที่มนุษย์จะประสบความสำเร็จในการกระทำนี้
หรือจะได้รับการรับรองจากคนอื่น ๆ อย่งไรนั้น ข้อสงสัยมิได้อธิบายไว้เลย ทั้งท่านก็
มิได้อธิบายว่า ข้อนี้จะสอดคล้องต้องกันกับที่ท่านได้กล่าวไว้ในที่อื่นว่า การให้เหตุ
ผลแบบนิรนัยทั้งปวง เกิดจากการคิดคำนวณถึง “อนุสนธิแห่งคำทั้งหลาย” ได้
อย่างไร เมื่อกล่าวโดยทั่วไปแล้วท่านถือว่า ความจริงที่จำเป็นเกี่ยวกับการอนุมาน
ตามแบบนิรนัยมีอยู่ในความสัมพันธ์กันทางตรรกศาสตร์แห่งความหมายของคำที่
นำมาใช้

เมื่อท่านจะต้องพิจารณาถึงข้อความทางวิทยาศาสตร์ ลัทธิประจักษ์นิยม
ตามปรกติของท่านนั้นเองได้ทอดทิ้งท่าน เพราะท่านคิดว่าการคิดในทางวิทยาศาสตร์
“ทั้งปวง” เป็นเพียงผลที่เกิดจากการคิดคำนวณถึง “อนุสนธิของคำต่างๆ” เท่านั้น
และว่าข้อความใดๆ ที่กล่าวแล้วจะต้องเป็นข้อความที่ถูกต้อง ท่านกล่าวว่า
ความจริงย่อมเกิดจาก “การจัดชื่อต่างๆ” ในข้อความยืนยันของเราให้เป็น “ระเบียบ
อย่างถูกต้อง” และดังนั้นความผิดก็จะต้องเป็นอย่างเดียวกับความใจเดา ใน
การที่เอาคำต่างๆ มาใช้นั้นเอง เมื่อพูดตามภาษาสมัยใหม่ ข้อสงสัยที่ว่า ข้อความที่
ถูกต้องทั้งปวงเป็นข้อความเชิงวิเคราะหฺ์ และข้อความที่ผิดทั้งปวงเป็นข้อความที่
ขัดแย้งกันอยู่ในตัว แล้ววิทยาศาสตร์ทั้งปวงก็จะเป็นคล้ายระบบนิรนัยทางเรขาคณิต
นั่นคือ ข้อสงสัยเห็นว่า แคลคูลัสทางภาษาและความสมเหตุสมผลแห่งการอ้าง

อิงจะรับประกันได้โดยอาศัยการเอาวิธีการนิยามความหมายมาใช้นั่นเอง แต่ระบบเช่นนั้นโดยตัวมันเองแล้ว ไม่อาจที่จะให้วิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์แก่เราได้ เพราะไม่มีข้อแม้ใดๆ สำหรับการที่จะพิจารณาสังเกตสิ่งที่เกิดจริงๆ หรือสำหรับการที่จะพยากรณ์เหตุการณ์ในอนาคตได้

ในทัศนะเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ของท่าน ท่านเห็นว่า แบบนิยมเหตุผลแห่งวิชาเรขาคณิต ในฐานะที่เป็นแบบฟอร์มแห่งความรู้ในอุดมคติ.....อันเป็น “ศาสตร์เพียงศาสตร์เดียวเท่านั้น ที่ทำให้พระเป็นเจ้าทรงยินดีประทานให้แก่มนุษยชาติมาจนกระทั่งถึงบัดนี้” ได้ครอบงำความโน้มเอียงตามธรรมชาติแห่งความคิดของท่านไว้หมด ถ้าหากท่านเพียงแสดงสิ่งที่ท่านได้เคยพูดถึงความสุ่มรอบคอบและ “การสันนิษฐานเรื่องอนาคต” โดยใช้การพยากรณ์และสมมุติฐาน ละก็ ท่านอาจให้เหตุผลที่แน่นนอนมากกว่า เกี่ยวกับบทสรุปแบบอุปนัยที่อาจผิดได้ซึ่งวิทยาศาสตร์นิยมนำมาใช้

ข้อความที่คัดมาตอนสุดท้ายจากหนังสือ Leviathan เล่ม ๔ ของท่าน ย่อมแสดงคุณลักษณะของท่านไว้มากในการโจมตีทฤษฎีเกี่ยวกับสารัตถะสำคัญที่แยกกันซึ่งท่านไม่แน่ใจนักว่าเป็นความคิดเห็นของอะริสโตเติลนั้น ท่านได้ตั้งข้อสังเกตที่มีค่ามากที่ว่า เราจะต้องไม่เอาแบบฟอร์มทางไวยากรณ์แห่งภาษาของเราเองเป็นพื้นฐานแห่งทฤษฎีทางปรัชญา และได้แนะนำว่า อาจมีภาษาสักภาษาหนึ่งที่ไม่เหมือนกับ “is” (เป็น) ที่จะเชื่อมต่อกำยานยันต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น “มนุษย์เป็นเทพที่มีชีวิต” นี่เป็นคำพูดทางปรัชญาที่มีค่า แม้ว่ามันจะรวมกับทฤษฎีที่ไม่เพียงพอที่ว่า คำยานยันทั้งปวงเกิดจากการเอาชื่อ ๒ ชื่อของสิ่งเดียวกันมารวมเข้าด้วยกัน ความจริงมิได้มีวิถีทางที่รวดเร็วเช่นนั้นร่วมกับทฤษฎีทางอภิปรัชญาใดๆ เลย และฮอบส์ก็ไม่มีเวลาที่จะยับยั้งการให้เหตุผลได้เพียงทั้งหลาย เหตุผลที่ท่านรีบร้อนมีอยู่ในตอนสุดท้ายของข้อความที่คัดมานี้ เดิมฮอบส์ไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาทางอภิปรัชญาและญาณวิทยา (ทฤษฎีแห่งความรู้) เลย ท่านสนใจแต่ในทฤษฎีทางการเมืองและในพื้นฐานทางปรัชญาแห่งการปกครองที่เข้มแข็งทุกสิ่งทุกอย่าง นอกจากนั้นล้วนเป็นเรื่องบังเอิญทั้งสิ้น ในการพิจารณาถึงสิ่งที่เกิดโดยบังเอิญเหล่านี้ ท่านได้แสดงให้เห็นว่ามีปัญญารู้แจ้งและอำนาจจิตสูงมาก เกี่ยว

กับธรรมชาติของท่านแล้ว ท่านเป็นอัจฉริยะมาตั้งแต่ต้นที่ได้สร้างลัทธิประจักษ์-
นิยมของอังกฤษให้รุ่งเรืองขึ้นมาได้มาก และในแง่นี้ก็เป็นการยากที่จะลืมท่านลง
ทั้งท่านก็มีข้ออ้างที่เห็นกันว่าท่านเป็นปรัชญาเมธีที่สนุกสนานที่สุดในยุคของท่าน
อารมณ์ขันที่เต็มไปด้วยการเหน็บแนมทำให้หนังสือ Leviathan ของท่านมีชีวิต
ชีวาตั้งแต่ต้นจนจบ

บทที่ ๕ เรื่องเหตุผล และวิทยาศาสตร์

.....

เมื่อมนุษย์คาดคะเนโดยไม่ใช้คำพูดซึ่งเราอาจทำได้เฉพาะในบางสิ่ง (เช่น
ในเวลาที่เราเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งเราก็เดาเอาถึงสิ่งที่มีมาก่อน และสิ่งที่จะติดตามมาใน
ภายหลังได้) ถ้าหากสิ่งที่เขาคิดว่าจะติดตามมา มีได้ติดตามมาจริง หรือสิ่งที่เขา
คิดว่ามีมาก่อน แต่มีได้มีมาก่อนอย่างที่เราคิด นี้เรียกว่า *ความคลื่อนคลาต* (ERROR)
ซึ่งแม้แต่บุคคลที่สุขุมรอบคอบที่สุดก็มักจะหนีไม่พ้น แต่เมื่อเราให้เหตุผลเป็นคำพูด
เกี่ยวกับนัยทั่วไป และต่อสู้กับการอนุมานทั่วไป ไปซึ่งผิด แม้แต่ธรรมชาติเราจะ
เรียกว่า *ความคลาตคลื่อน* แต่ความจริงเป็น ความโงะเขลา (Absurdity) หรือคำ
พูดที่ไม่มีความหมายอะไร เพราะความคลาตคลื่อนเป็นเพียงความเข้าใจผิด ใน
การสันนิษฐานว่า บางสิ่งบางอย่างเป็นสิ่งที่ล่วงมาแล้วหรือเป็นสิ่งที่จะมาถึงเท่า
นั้น ซึ่งแม้ว่ามันจะมีได้เป็นสิ่งที่ล่วงมาแล้ว หรือมิใช่เป็นสิ่งที่จะมาถึง แต่ก็ยังไม่มี
ความไม่อาจเป็นไปได้ใดๆ ที่จะค้นพบไม่ได้ แต่เมื่อเรายืนยันโดยทั่วไป ทั้งๆ ที่
เป็นการยืนยันที่ถูกต้อง แต่ความอาจเป็นไปได้ของการยืนยันนั้นอาจเป็นสิ่งที่
เข้าใจไม่ได้ก็เป็นได้ และคำพูดที่เราเข้าใจก็ไม่มีอะไรนอกจากเสียงและสิ่งที่เรา
เรียกว่า "โงะเขลา" "ไม่สำคัญ" และ "ไม่มีความหมายอะไร" เท่านั้น และเพราะฉะนั้น
ถ้าหากคนคนหนึ่งควรจะพูดถึงเรื่อง "รูปสี่เหลี่ยมที่กลม" หรือ "ขนมปังเกิด
ในเนยแข็ง" หรือ "เนื้อสารที่ไม่ใช่วัตถุ" หรือ "ทาสที่เป็นเสรี" "เจตจำนงเสรี" หรือ
"สิ่งที่เป็นเสรี" อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากเป็นเสรีจากการเป็นสิ่งที่ถูกสิ่งที่เป็น
ปฏิปักษ์ปิดกั้นไว้ละก็ ข้าพเจ้าก็ไม่ควรกล่าวว่า เขาทำคลาตคลื่อนเพียงแต่ว่าคำ
พูดของเขาไร้ความหมาย นั่นคือ เป็นคำพูดที่เอาใจตนเอง

ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวมาก่อนแล้วว่า มนุษย์พิเศษเหนือสัตว์อื่นๆ ทั้งปวงในความสามารถด้านนี้ เมื่อมนุษย์เข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตาม เขามักชอบถามถึงผลของมัน และถามถึงผลที่เขาจะได้รับ และบัดนี้ข้าพเจ้าขอเพิ่มความพิเศษอย่างเดียวกันขึ้นอีก นั่นคือ มนุษย์อาจใช้ถ้อยคำทำให้ผลต่างๆ ที่เขาพบลดลงมาเป็นกฎทั่วๆ ไปซึ่งเรียกว่า Thoeemes หรือ Aphorisms ได้ นั่นคือมนุษย์อาจให้เหตุผลหรือตั้งปัญหาขึ้น ไม่เฉพาะในด้านจำนวนเท่านั้น แต่ทว่าในสิ่งอื่นๆ ทั้งปวงที่เราอาจเพิ่มให้แก่สิ่งอื่นหรือคัดถอนมาจากอีกสิ่งหนึ่งได้

แต่เอกลักษณ์นี้อาจถูกระงับไปโดยอีกเอกลักษณ์หนึ่งได้ และนั่นคือโดยเอกลักษณ์เกี่ยวกับความเฉาโอด ซึ่งไม่มีสิ่งที่มีชนิดใดๆ นอกจากมนุษย์เท่านั้นที่มี และในบรรดามนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์ที่มีอาชีพในทางปรัชญานั้นแหละที่เป็นพวกที่เฉาโอดที่สุดเพราะเป็นความจริงอย่างที่สุดที่ว่า ชีวโรกาส์ถึงมนุษย์เหล่านั้นไว้ในที่ใดที่หนึ่งอยู่บ้าง และเป็นความจริงอย่างที่สุดที่ว่าไม่อาจมีสิ่งที่เฉาโอดเช่นนั้นเลย นอกจากเราอาจพบอยู่ในหนังสือของพวกปรัชญาเมธีเท่านั้น และเหตุผลย่อมล้าแดงให้ปรากฏ เพราะไม่มีแม้แต่คนเดียวที่เริ่มต้นการให้เหตุผล(ratiocinalism)ของเขาจากบทนิยามหรือจากคำอธิบายถึงชื่อต่างๆ ที่พวกเขาใช้เลย ซึ่งนับว่าเป็นวิธีหนึ่งที่เคยใช้เฉพาะในวิชาเรขาคณิตเท่านั้นซึ่งทำให้บทสรุปไม่มีใครโต้แย้งได้

สาเหตุแรกที่ทำให้เกิดบทสรุปที่เฉาโอด ข้าพเจ้ายกให้แก่ความต้องการวิธีการซึ่งในกรณีนั้น พวกเขาไม่ได้เริ่มต้นการให้เหตุผลจากบทนิยามความหมาย นั่นคือมิได้เริ่มต้นจากนัยสำคัญแห่งถ้อยคำต่างๆ ที่ตกลงยุติกันแล้ว ดังตั้งว่าพวกเขาทำบัญชีโดยไม่รู้จักจำนวนเลข ๑, ๒, ๓ เลย ฉะนั้น

และเมื่อเทห์ทั้งปวงเข้ามาสู่การพิจารณาที่ต่างๆ กัน การพิจารณาเหล่านี้ซึ่งมีชื่อต่างกัน มีความเฉาโอดต่างกัน ย่อมดำเนินการจากความสับสน และการที่ชื่อของมันมีความสัมพันธ์กันอย่างไม่เหมาะสม ไปหาการยืนยัน และเพราะฉะนั้น

สาเหตุประการที่ ๒ แห่งการยืนยันที่เฉาโอดที่ข้าพเจ้ายกให้แก่การตั้งชื่อ "เทห์" ให้แก่ "สทสมบัติ" หรือตั้งชื่อ "สทสมบัติ" ให้แก่ "เทห์" ดังที่พวกเขาปฏิบัติเมื่อเขากล่าวว่า "ศรัทธาได้แพร่ไป" หรือ "ศรัทธาได้รับการดลใจ" ในเมื่อเราไม่อาจ

“เท” หรือ “สุดท้ายใจ” เขาจะเริ่เข้าไปในสิ่งใดๆ ได้เลยนอกจากเทห์เท่านั้น และว่า “การกินที่” เป็น “เทห์” และว่า “ปีศาจ” เป็น “เจตภูต” เป็นต้น

สาเหตุประการที่ ๓ ข้าพเจ้ายกให้แก่การตั้งชื่อ “สหสมบัญญัติ” ของ “เทห์ที่ปราศจากเรา” ให้แก่ “สหสมบัญญัติ” แห่ง “ร่างกาย” ของเราเอง ดังที่เขาปฏิบัติเมื่อเขากล่าวว่า “สื่ออยู่ในร่างกาย เสียอยู่ในอากาศ ฯลฯ” เป็นต้น

สาเหตุประการที่ ๔ ข้าพเจ้ายกให้แก่การตั้งชื่อ “เทห์” ให้แก่ “ชื่อต่างๆ” และ “คำพูดต่างๆ” ดังที่พวกเขาปฏิบัติเมื่อกล่าวว่า “มีสิ่งต่างๆ ที่เป็นสากล” “สิ่งที่มีชีวิตเป็นวิเศษชาติ” หรือ “สิ่งต่างๆ ไปเป็นวิเศษชาติ” ฯลฯ

สาเหตุประการที่ ๕ ข้าพเจ้ายกให้แก่การตั้งชื่อ “สหสมบัญญัติ” ให้แก่ “ชื่อ” และ “คำพูดต่างๆ” ดังที่พวกเขาปฏิบัติเมื่อกล่าวว่า “ธรรมชาติของสิ่งสิ่งหนึ่งก็คือการนิยามความหมายของสิ่งนั้น คำสั่งของมนุษย์ก็คือเจตจำนงของเขา” เป็นต้น

สาเหตุประการที่ ๖ ข้าพเจ้ายกให้แก่ คำอุปมา (Metaphors) คำเปรียบเทียบ (Tropes) และภาพทางวิทยาศาสตร์อื่นๆ แทนที่จะใช้คำพูดธรรมดาสามัญ เพราะแม้จะเป็นการถูกต้องตามกฎหมายที่จะกล่าวโดยใช้คำพูดแบบธรรมดาสามัญทั่วๆ ไปเช่น “ทางนี้ไปหรือนำมายังที่นี่ หรือนำไปยังที่นั่น สุภาษิตกล่าวอย่างนี้หรือกล่าวอย่างนั้น” (ทั้งๆ ที่ทางไปไม่ได้ หรือสุภาษิตพูดไม่ได้) แต่ในการให้เหตุผลหรือแสวงหาความจริง เราจะไม่มียอมรับรองคำพูดเช่นนั้นก็ตาม

สาเหตุประการที่ ๗ ข้าพเจ้ายกให้แก่ชื่อที่มีได้บ่งถึงอะไรเลย เพียงแต่ได้ศึกษาเล่าเรียนด้วยการท่องจำมาจากโรงเรียน เช่น “ที่เป็นสมมุติฐานที่เปลี่ยนรูปเนื้อสาร ที่รวมรูปเนื้อสาร นิรันดร์-บัดนี้” และ ถ้อยคำที่ขบถใจทำนองนั้นของพวกเขาครูอาจารย์

สำหรับผู้ที่จะสามารถหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ได้ไม่เป็นการง่ายนักที่จะตกไปสู่ความเข้าใจใดๆ นอกจากว่าเพราะเรื่องราวเย็นเยือกมากไปหน่อยเท่านั้น ซึ่งบางทีอาจทำให้เขาลืมสิ่งที่เขากล่าวมาก่อน เพราะตามธรรมดาแล้ว มนุษย์ทั้งปวงก็มีเหตุผลคล้ายๆ กัน และให้เหตุผลได้ดี ถ้าหากเขามีหลักการที่ดี เพราะใครเล่าที่โง่ที่ทั้งๆ ที่ทำเราคาดนิตผิดแล้วยังยืนยันกรานในสิ่งที่ผิดๆ นั้น ในเมื่ออีกคนหนึ่งได้ตรวจพบ และบอกความคลาดเคลื่อนของเขาให้เขาทราบ?

ข้อความต่อไปนี้คัดมาจากบทที่ ๔๖ “เรื่องความมีคณาจากปรัชญาที่ไร้สาระ และประเพณีที่เหลือเชื่อ” ในหนังสือชื่อ Leviathan ตอนที่ ๔ ว่าด้วย “อาณาจักรแห่งความมีคณา”

“บัดนี้การดำเนินมาหาหลักการแห่งปรัชญาที่ไร้สาระเฉพาะบางอย่างซึ่งเกิดมาจากภาวะสากลทั้งหลาย และจากภาวะที่เป็นสากลนั้นก็ไปสู่ศาสนจักร ส่วนหนึ่งก็จากอะริสโตเติล และอีกส่วนก็จากความมีคณาอนธกาลแห่งความเข้าใจ ในเบื้องต้นข้าพเจ้าจะพิจารณาถึงหลักการของภาวะสากลทั้งหลาย มี Philosophia Prime บางอย่างที่เป็นปรัชญาอื่นๆ ทั้งปวงจะต้องอาศัย และเมื่อว่าโดยหลักการแล้ว ก็ประกอบด้วยนามหรือฉายาเช่นนั้นในการกำหนดขอบเขตต่างๆ ให้ถูกต้อง ดูดั่งว่าประกอบด้วยสิ่งอื่นๆ ทั้งปวงที่เป็นสากลที่สุด ซึ่งการกำหนดขอบเขตย่อมทำหน้าที่เพื่อหลีกเลี่ยงความกำกวมและการให้เหตุผลเป็น ๒ นัย และโดยทั่วไปเรียกว่า การนิยามความหมาย เช่นการนิยามความหมายของเทห์ กาละ เทศะ สสาร รูปฟอร์ม สารัตถะสำคัญสิ่งของ เนื้อสาร สหสมบัติ อำนาจ การกระทำ กำหนดได้ กำหนดไม่ได้ ปริมาณ คุณภาพ ความเคลื่อนไหว กิริยาการ กิเลส และ คำอื่นๆ ที่แตกต่างกันออกไป อันจำเป็นต้องใช้อธิบายการสร้างในภาพของมนุษย์ เกี่ยวกับธรรมชาติและการให้กำเนิดเทห์ต่างๆ การยุติความหมายของสิ่งที่ในสำนักต่างๆทั่วไปเรียกว่า อภิปรัชญา ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งแห่งปรัชญาของอะริสโตเติล ที่มีหัวเรื่องว่า Metaphysics และคำต่างๆ ทำนองนั้น เพราะมันไปถึงหนังสือที่เขียนหรือวางเค้าเรื่องตามปรัชญาธรรมชาติของท่านแต่สำนักต่างๆ ถือว่าเป็นหนังสือเรื่องปรัชญาที่พ้นธรรมชาติ เพราะคำว่า metaphysics ย่อมมีความหมายทั้ง ๒ อย่างนี้อยู่ในตัว และความจริงเรื่องที่เขียนไว้ในหนังสืออนั้น ส่วนใหญ่เอามาผสมกับเหตุผลตามธรรมชาติไม่ได้ นั่นคือ ใครก็ตามที่คิดว่ามีอะไรบางอย่างที่จะต้องเข้าใจโดยอาศัยอภิปรัชญานั้น จำต้องคิดว่าอภิปรัชญาเป็นเรื่องที่พ้นธรรมชาติแน่

จากอภิปรัชญาเหล่านี้ซึ่งผสมกับคัมภีร์ เพื่อก่อให้เกิดสำนักเทววิทยาขึ้นมา นั้น เราได้ทราบว่ามีสารัตถะสำคัญบางอย่างที่แยกออกจากเทห์ทั้งหลายซึ่งพวกเขาเรียกว่า abstract essences and substantial forms อยู่ในโลก เพราะ

การแปลความหมายของ *คำพูดที่ไม่รู้เรื่อง* (jargon) ก็จำเป็นต้องมีอะไรบางอย่างที่ยิ่งกว่าความตั้งใจธรรมดาสามัญในที่นี้ อนึ่ง ข้าพเจ้าต้องขอภัยต่อผู้ที่ข้าพเจ้ามิได้เอามาใช้กับการพรรณานาชนิดนี้เพื่อเอาตัวข้าพเจ้าเองไปใช้กับสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก (ข้าพเจ้ามิได้หมายเฉพาะโลกนี้ ซึ่งเป็นเด่นเหนือผู้ที่รักโลกคือ *โลกิชน* แต่ทว่าหมายถึง *จักรวาล* นั่นคือ มวลของสิ่งทั้งปวงที่มีเป็น) สิ่งที่มีรูป คือเป็นเทห์ และมีหลายมิติ คือมีความกว้าง ยาว และหนา(ลึก) ส่วนต่างๆ ของเทห์ก็คล้ายๆ เทห์เอง คือมีมิติต่างๆ เหมือนกัน และดังนั้นทุกๆ ส่วนของจักรวาลก็ย่อมเป็นเทห์ และสิ่งที่ไม่เป็นเทห์ก็ย่อมไม่เป็นส่วนหนึ่งแห่งจักรวาล และเพราะว่าจักรวาลเป็นสิ่งที่ทั้งปวง สิ่งที่ไม่เป็นส่วนหนึ่งแห่งจักรวาล ย่อมไม่มีอะไรเลย “*ไม่เป็นอะไรเลย*” (no thing) และดังนั้นก็ย่อม “*ไม่มีอยู่ ณ ที่ใดทั้งสิ้น*” (no where) จากข้อนี้ ก็ได้มีผลติดตามมาว่า เจตภูตทั้งหลาย *ไม่เป็นอะไรเลย* (no thing) เพราะเจตภูตก็มีมิติ และดังนั้นก็ย่อมเป็น *เทห์* จริงๆ แม้ว่าในคำพูดทั่วๆ ไป เราจะให้ชื่อแก่เทห์ทำนองนั้น เช่นว่า เป็นสิ่งที่เห็นได้หรือสามารถสัมผัสได้ นั่นคือมีความชุ่มทึบอยู่บ้าง แต่สำหรับเจตภูตทั้งหลาย เราเรียกกันว่า เป็นสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง ซึ่งเป็นชื่อที่มีเกียรติมากกว่า และดังนั้นจึงน่าจะถือว่าเป็นคุณสมบัติของพระเป็นเจ้ามากกว่า สิ่งในพระเป็นเจ้านั้นเราไม่เห็นว่าจะมีคุณสมบัติอะไรที่จะแสดงธรรมชาติของพระองค์ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ดีที่สุดเลย แต่เราจะพิจารณาสิ่งที่แสดงออกซึ่งความปรารถนาของเราที่จะยกย่องพระองค์ให้ดีที่สุด

บัดนี้การที่จะทราบว่ เาหลักอะไรมาพูดว่ามี *สารัตถะสำคัญที่เป็นนามธรรม* (essences abstract) หรือ *รูปฟอร์มที่เป็นเนื้อสาร* (substantial-forms) นั้น เราจะต้องพิจารณาสิ่งที่คำทั้งหลายป่งถึงอย่างสมบูรณ์ด้วย การใช้คำต่างๆ ก็คือการลงทะเบีย้นความคิดและการสร้างมโนภาพแห่งจิตของเราให้แก่ตัวเราเอง และทำให้ปรากฏแก่ผู้อื่นนั่นเอง ในบรรดาคำต่างๆ เหล่านั้น บางคำเป็นชื่อของสิ่งต่างๆ ที่เราเข้าใจ เช่น ชื่อของเทห์ทุกชนิดที่ทำงานอยู่ในประสาทสัมผัส และทั้งภาพตรึงใจไว้ในจินตนาการ ส่วนคำอื่นๆ เป็นชื่อของสิ่งทั้งปวงที่เราเห็นหรือสิ่งที่เราระลึกได้ และบางคำก็เป็นชื่อของชื่อทั้งหลายหรือของคำพูดชนิดต่างๆ เช่นคำว่า “*สากลนิยม คัดค้าน*” เป็นชื่อของชื่อต่างๆ และคำว่า “*การนิยามความหมาย การ*

ยืนยัน การคัดค้าน ถูก ผิด ปรัดตานูมาน คำถาม ข้อเสนอ ข้อตกลง” เป็นชื่อของคำพูดบางแบบบางคำก็ทำหน้าที่แสดงให้เห็นผลที่เกิดตามมา หรือการที่ชื่อหนึ่งเป็นปฏิปักษ์กับอีกชื่อหนึ่ง ดังเช่นเมื่อพูดว่า “มนุษย์เป็นเทห์ชนิดหนึ่ง” เขาย่อมมีความตั้งใจว่า ชื่อว่า “เทห์” จำเป็นจะต้องเป็นผลที่สืบมาจากชื่อว่า “มนุษย์” เช่นเดียวกับชื่ออื่นๆ อีกมากมายเป็นชื่อของ “มนุษย์” อย่างเดียวกัน ซึ่งผลจะแสดงออกมาให้ปรากฏก็โดยการเอาคำว่า มนุษย์ กับ เทห์ มารวมกัน โดยใช้คำว่า “เป็น” เป็นคำเชื่อม และเราใช้กริยา “เป็น” ฉะนั้น ละตินก็ใช้กริยา est และอังกฤษก็ใช้กริยา is ฉะนั้น ชาติอื่นๆ ทั้งปวงในโลกจะมีคำคำหนึ่งที่ตอบปัญหานี้ได้หรือไม่ ข้าพเจ้าบอกไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าแน่ใจว่าชาติต่างๆ เหล่านั้นไม่ต้องการคำนั้น เพราะการเอาคำ ๒ คำมาจัดให้เข้าระเบียบ อาจทำหน้าที่ป่งถึงผลที่ติดตามมาได้ ถ้าหากมันเป็นธรรมเนียม เช่นคำว่า is, be หรือ are เป็นต้น

และถ้าหากว่าเป็นเช่นนั้น ก็จะมีภาษาหนึ่งที่ไม่มีคำกริยาใดๆ ที่จะสามารถตอบคำ est is หรือ be ได้ ทั้งผู้ที่เอาคำกริยานั้นมาใช้คงยังมีวิสัยความสามารถที่จะอนุมานสรุป หรือให้เหตุผลทุกชนิดไม่น้อยกว่าชาวกรีกและชาวละติน แม้แต่เพียง ชี้อับเฉย แต่แล้วคำอะไรเล่าที่เกิดมาจากคำเหล่านี้คือ “ภาวะ สวรรัตตะสำคัญ ที่เป็นสวรรัตตะสำคัญ ความเป็นสวรรัตตะสำคัญ” (entity, essence, essential, essentiality) ที่เกิดมาจากกริยา is (est) และคำอื่นๆ อีกมากมายที่เกิดจากคำเหล่านี้ ที่เอามาใช้จนเป็นธรรมดาสามัญมากที่สุดเท่าที่เป็นอยู่ ? เพราะฉะนั้นจึงไม่มีชื่อใดๆ ของสิ่งทั้งหลายเลยนอกจากนิมิตที่ทำให้เราทราบ ที่เราทราบผลที่ติดตามมาจากชื่อหนึ่ง หรือคุณสมบัติของอีกชื่อหนึ่ง เช่นเมื่อเราพูดว่า “มนุษย์เป็นเทห์ที่มีชีวิต” เราได้หมายความว่า “มนุษย์” เป็นสิ่งหนึ่ง “เทห์ที่มีชีวิต” เป็นอีกสิ่งหนึ่ง และ “เป็น” เป็นสิ่งที่ ๓ เลย แต่หมายความว่า “มนุษย์” กับ “เทห์ที่มีชีวิต” เป็นสิ่งเดียวกัน เพราะผลที่ติดตามมาที่ถูกต้อง เพราะมีคำว่า “เป็น” ป่งถึงว่า ๒ อย่างนั้นเป็นอย่างเดียวกัน

แต่เพื่อวัตถุประสงค์อะไรเล่า (ที่บางคนอาจกล่าว) ที่มีความละเอียดประณีต (subtily) เช่นนั้นอยู่ในงานของธรรมชาตินี้ ในเมื่อข้าพเจ้ามิได้สร้างทำอะไรเลย นอกจากสิ่งที่จำเป็นสำหรับคำสอนเรื่องการปกครองและความเชื่อฟังเท่านั้น?

ด้วยวัตถุประสงค์ข้อนี้แหละที่มนุษย์จะไม่ต้องเดือดร้อนที่จะถูกใช้ไปในทางที่ผิดๆ อีกต่อไป โดยอาศัยคำสอนเรื่อง “สารัตถะสำคัญที่แยกๆ กัน” ซึ่งเขียนขึ้นโดยอาศัยปรัชญาที่ไร้สาระของอะริสโตเติลนี้แหละที่คงทำให้พวกเขาเลิกเชื่อฟัง กฎหมายของประเทศด้วยชื่อที่ว่างเปล่า เช่นเดียวกับที่คนทำให้นกตกใจทั้งคอนไปเพราะเล่ห์กรรมตา หรือมังงอ จะนั้น เพราะเหตุผลข้อนี้เอง เมื่อคนตายลงหรือถูกนำไปฝัง เขาจึงกล่าวว่า ดวงวิญญาณของคนผู้นั้น (คือชีวิตของเขา) อาจเดินแยกไปจากร่างกายเขาได้ และอาจมองเห็นตามหลุมฝังศพได้ในเวลากลางคืน โดยอาศัยเหตุผลอย่างเดียวกันนี้ พวกเขาจึงกล่าวว่า รูป สี และกลิ่นของชินชามบิงย่อมมีภาวะในเมื่อเขาพูดว่าไม่มีชนมบิง และด้วยเหตุผลอย่างเดียวกันนั่นเอง พวกเขาได้กล่าวว่า ศรัทธาและปัญญา และคุณธรรมอื่นๆ บางทีก็ “หลังไหล” มาสู่มนุษย์ บางทีก็ “พัด” จากสวรรค์มาสู่มนุษย์ ดูดั่งว่าสิ่งที่ดีงามและคุณความดีของเขาอาจกระจัดกระจายไปได้ฉะนั้น และมีสิ่งอื่นๆ อีกมากมายที่ทำหน้าที่ให้สิ่งต่างๆ ขึ้นอยู่กับอำนาจอธิปไตยของประเทศอื่นๆ น้อยลง เพราะใครเล่าจะพยายามเชื่อฟังกฎหมาย ถ้าหากเขาหวังให้ความเชื่อถือหลังไหล หรือพัดเข้ามาสู่ตัวเขาเอง? หรือใครเล่าจะไม่เชื่อพระที่อาจสร้างพระเป็นเจ้าได้ มากกว่าที่จะเชื่ออำนาจอธิปไตยของพระ ยิ่งกว่าที่จะเชื่อพระเป็นเจ้าเองเสียอีก? หรือใครเล่าที่กลัวผีจะไม่เคารพผู้ที่ทำน้ำมนต์ไล่ผีออกไปจากตัวเขาได้อย่างที่สุด? และข้อนี้คงจะเพียงพอสำหรับที่จะแสดงตัวอย่างแห่งความคลาดเคลื่อนที่ถูกนำเข้าไปในศาสนจักรจาก “entities” และ “essences” ของอะริสโตเติลซึ่งเขาอาจรู้ว่าเป็นปรัชญาที่ผิดๆ แต่เขียนว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่สอดคล้องต้องกันกับศาสนาและกับความกลัวโชคชะตาของโสกราตีส.....”.

บทที่ ๘

ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ)

๓. จอห์น ล็อก

JOHN LOCKE

(พ.ศ. ๒๑๗๕ - ๒๒๔๗)

จอห์น ล็อกเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๕

ที่เมืองริงตัน (Wington) ทางภาคเหนือของมณฑลซอมเมอร์เซต (Somerset) ในประเทศอังกฤษ บิดาของท่านเป็นหมอกฎหมายที่ไม่มีชื่อเสียงอะไรนัก เมื่ออายุได้ ๑๔ ปี บิดาได้ส่งท่านไปศึกษาอยู่ที่โรงเรียนเวสต์มินสเตอร์ หลังจากที่ได้ศึกษาอยู่ที่นั่นเป็นเวลานานพอสมควรแล้ว ท่านก็ได้รับตำแหน่งที่มั่นคงตำแหน่งหนึ่งที่คริสตเชิร์ช (Christ Church) ในเมืองออกซฟอร์ดเมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๕ ณ ที่นี้ท่านได้รับการฝึกฝนและได้รับอิทธิพลทางปรัชญาแบบที่ไม่มีชีวิตชีวาและพ้นสมัยสำหรับสมัยนั้น ซึ่งไม่เป็นที่ถูกอรรถาธิบายของท่านเลย พ.ศ.

๒๑๙๙ ท่านก็ได้ปริญญาตรี และพ.ศ. ๒๒๐๑ เมื่อท่านมีอายุ ได้เพียง ๒๖ ปี ท่านก็ได้ปริญญาโท และพ.ศ. ๒๒๐๒ ท่านก็ได้รับทุนเล่าเรียน ซีเนียร์ สติวเดนตชิป ในวิทยาลัยที่ท่านศึกษาอยู่นั้น ตามปกติทุนนี้เป็นทุนที่จะต้องได้รับไปจนตลอดชีวิต แต่ด้วยเหตุผลทางการเมือง จอห์น ล็อกได้รับทุนนี้เพียงแค่ พ.ศ. ๒๒๒๖ เท่านั้น นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๒๗ เป็นต้นมา ท่านก็มีได้รับทุนนี้อีกต่อไป

การที่ท่านต้องศึกษาปรัชญาที่ไม่มีชีวิตชีวา และพันธมัยนั้น เป็นเหตุทำให้ท่านรู้สึกเบื่อหน่าย และท่านได้ร้องเรียนว่าการศึกษาแบบนี้ทำให้ท่านต้องเสียเวลาไปโดยไร้ประโยชน์มาก อย่างไรก็ตาม ท่านก็ได้พยายามศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในวิชาสาขาอื่นๆ อีกมากมายหลายสาขาด้วยกัน รวมทั้งภาษาฮิบรูและภาษาอาหรับด้วย และนี่ก็เป็นเหตุทำให้ท่านได้รู้จักคุ้นเคยกับ เอ็ดเวิร์ด ป็อค็อก (Edward Pocoke) ท่านชอบไปค็อคอกมาก ป็อค็อกเป็นพวกนิยมกษัตริย์ที่ชอบพูดจาแบบขวานผ่าซาก อิทธิพลของป็อค็อกและพวกนิยมกษัตริย์คนอื่นๆ ที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ทำให้ท่านหันจากอิทธิพลของพวกเพียวริแทน (Puritan) ที่ท่านได้รับมาตั้งแต่สมัยเป็นเด็ก

ในปีแรกๆ หลังจากที่ได้รับทุนซีเนียร์สติวเดนตชิปแล้ว จอห์น ล็อกก็สนใจหนักไปในทางวิทยาศาสตร์ เพราะการที่ท่านได้เป็นมิตรกับ เซอร์ โรเบิร์ต บอยล์ (Robert Boyle) ซึ่งอยู่ที่ออกซฟอร์ดระหว่างพ.ศ. ๒๑๙๓ - ๒๒๑๑ นั้นเอง จึงทำให้ท่านได้ติดต่อกับงานด้านฟิสิกส์และเคมีในสมัยนั้นมาก นอกจากนั้น ข้อเขียนของเดกาดซ์ได้ทำให้ท่านมีความสนใจในวิชาปรัชญาอีกด้วย และด้วยเหตุผลส่วนตัวของท่าน ท่านได้ศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ ท่านได้ปริญญาทางแพทย์มาด้วยความยากลำบากอย่างยิ่ง ในพ.ศ. ๒๒๑๗ ท่านก็สามารถปร่งยาได้ แต่ในที่สุดความสนใจทางด้านปรัชญาก็ได้ถูกกระตุ้นให้กลับคืนมาอีก เพราะการที่ท่านได้ศึกษางานของเดกาดซ์นั่นเอง ซึ่งอิทธิพลของเดกาดซ์ที่มีต่อล๊อกนี้จะเห็นได้ชัดในผลงานทางด้านปรัชญาของท่าน

ท่านได้เริ่มมีความสัมพันธ์กับ ลอร์ด แชลลีย์ (Lord Ashley) ซึ่งต่อมาได้เป็นเอิร์ลแห่งชาฟต์สเบอรี (Shaftesbury) เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๙ นับว่าเป็นการพบกันที่ออกซฟอร์ดโดยบังเอิญ กลางปี พ.ศ. ๒๒๑๐ ท่านได้กลายเป็น

มิตรสนิทและที่ปรึกษาคนหนึ่งของ แอชลีย์ ส่วนหนึ่งในฐานะเป็นแพทย์ประจำตัวของแอชลีย์ แต่โดยทั่วไปแล้ว ท่านเป็นที่ปรึกษาของแอชลีย์ในเรื่องทั่วไป พ.ศ. ๒๒๑๔ ท่านได้เขียนเรื่องสั้นๆ เกี่ยวกับสิ่งที่จะเจริญรุ่งเรืองขึ้นมากในอีก ๒๐ ปีข้างหน้าไว้ในหนังสือชื่อ Essay Concerning Human Understanding แต่ทว่าในตอนนั้นท่านยังอยู่กับธุรกิจส่วนตัวและธุรกิจทางการเมืองของผู้ที่ให้ความอุปถัมภ์แก่ท่าน ซึ่งได้เป็นลอร์ด ชานเซลเลอร์ (Lord Chancellor มีตำแหน่งเทียบรัฐมนตรียุติธรรมในอังกฤษ มีหน้าที่เป็นอธิบดีศาลสูงและเป็นประธานสภาขุนนางด้วย) ของอังกฤษ

เพราะงานในตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองที่ท่านได้รับแต่งตั้งมีมากมายหลายตำแหน่งด้วยกัน ทำให้ท่านมีงานล้นมือ ซึ่งเป็นเหตุให้สุขภาพของท่านเสื่อมโทรมลงมาก พ.ศ. ๒๒๑๘ ท่านจึงได้ตัดสินใจเดินทางไปพักผ่อนในต่างประเทศ ท่านใช้เวลาท่องเที่ยวอยู่ในประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลาถึง ๔ ปี พ.ศ. ๒๒๒๒ เมื่อวิกฤตการณ์ทางการเมืองเข้าขั้นรุนแรงมาก ท่านก็กลับไปช่วยเหลือชาฟต์สเบอรีอีกครั้งหนึ่ง แต่ชั่วระยะเวลาอันสั้น จนกระทั่งสุขภาพของท่านต้องทรุดโทรมลงอีก ท่านจึงเดินทางจากลอนดอนกลับไปยังคริสต์เชิร์ช ท่านอยู่ที่ออกซฟอร์ด ๒ ปี แต่ก็ยังได้ไปเยือนกรุงลอนดอนเป็นครั้งคราว

แม้ว่าลอร์ดจะมีได้ร่วมมือกับชาฟต์สเบอรี แต่เป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปว่าท่านมีความคิดเห็นโน้มเอียงไปทางชาฟต์สเบอรีและเป็นสหายสนิทของชาฟต์สเบอรีด้วย เมื่อท่านเห็นว่าท่านถูกเพ่งเล็งเช่นนั้น ท่านจึงติดตามชาฟต์สเบอรี ซึ่งถูกเนรเทศไปด้วย ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๒๒๕ ท่านก็ได้ไปอยู่ที่เมืองรอตเตอร์ดัม (Rotterdam)

รัฐบาลถือว่าการที่ท่านหลบหนีไปพร้อมกับชาฟต์สเบอรีนี้ แสดงว่าท่านก็มีความผิดด้วยเหมือนกัน ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๒๗ จึงได้มีพระบรมราชโองการงดให้ทุนสตีเวนส์ชิปที่คริสต์เชิร์ชแก่ท่าน ในปีต่อมา หลังจากที่มอนเมาท์ (Monmouth) ซึ่งเป็นกบฏได้พ่ายแพ้ลง ลอร์ดก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ร่วมมือในการวางแผนการก่อกบฏด้วยและแม้ว่าท่านจะได้รับพระราชทานนิรโทษกรรม ท่านก็คงตัดสินใจอยู่ในฮอลแลนด์ต่อไปจนกระทั่งถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๒๓๒

ท่านจึงได้กลับอังกฤษ

ขณะที่อยู่ในฮอลแลนด์ สุขภาพของล็อกดีขึ้นมาก และทำให้ท่านมีเวลาว่างพอที่จะศึกษา เขียนหนังสือ และทำความเข้าใจกับผู้อื่นกับบุคคลต่างๆ ได้มากมาย สมัยนั้นในฮอลแลนด์ได้มีการถกเถียงกันในเรื่องความอดทน (Toleration) อยู่มาก ในฤดูหนาว พ.ศ. ๒๒๒๘ - ๒๒๒๙ ล็อกก็ได้เขียนจดหมายเป็นภาษาละตินถึงเพื่อนชาวดัชต์ซึ่งเป็นนักเทววิทยาชื่อ ลิมบอร์ช (Limborch) ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๒๓๒ จดหมายนี้ถูกตีพิมพ์ออกมาในชื่อว่า *Epistola de Tolerantia* ในปีเดียวกันนั้นเอง วิลเลียม ปอปเปิล (William Popple) ก็เอาไปแปลพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษโดยได้เขียนคำนำ ซึ่งมีชื่อเสียงมากไปด้วย ในระหว่างนี้เอง ที่ล็อกได้เขียนหนังสือที่มีชื่อเสียงมาก คือ *Essay Concerning Human Understanding* (บทความเรื่องความเข้าใจของมนุษย์) ซึ่งท่านได้เกี่ยวข้องกับมาเป็นเวลานานปี หนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๓ และปีเดียวกันนี้เอง ก็ได้ตีพิมพ์หนังสืออีกเล่มหนึ่งออกมา ชื่อ *Treatises on Civil Government*

ดังนั้น ในระหว่างที่มีการปฏิวัติ และในระยะเวลาที่ท่านถูกเนรเทศก่อนที่จะมีการปฏิวัติหลายปีนั้น นับว่าเป็นเวลาที่ล็อกเรื่องอำนาจมาก และท่านได้หมกมุ่นอยู่กับการผลิตงานใหม่ที่มีชื่อเสียงออกมา ในขณะที่อยู่ในฮอลแลนด์ ล็อกได้ติดต่อกับเรื่องเกี่ยวกับการเมืองกับพวกวิก (Whigs) อีกครั้งหนึ่ง ในขั้นต้นท่านได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการเพื่อส่งทหารอาสาสมัครไปช่วย วิลเลียมแห่งโอเรนจ์ (William of orange) เมื่อท่านได้เดินทางกลับอังกฤษ ปรากฏว่าได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นและได้รับการเสนอให้ไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำเจ้าเมืองแบรนเดนบูร์ก (Elector of Brandenburg) แต่ท่านไม่ยอมรับตำแหน่งนี้ โดยอ้างว่าสุขภาพไม่ดี แต่ได้ยอมรับตำแหน่งข้าหลวงใหญ่รับเรื่องราวการร้องทุกข์เกี่ยวกับภาษีอากร (Commissioner of Appeals in excise cases) และในปีพ.ศ. ๒๒๓๙ ก็ได้เป็นข้าหลวงใหญ่แห่งสภาการค้าและการทำไร่ (Commissioner to the Board of Trade and Plantations) แต่สุขภาพของท่านไม่สมดุลกับงานในตำแหน่งหน้าที่ จึงทำให้สุขภาพของท่านทรุดโทรมลงอีก ท่านจึงลาออกจากราชการ ไปพักอยู่ที่บ้าน เซอร์ฟรานซิส และท่านผู้หญิง

มาชม (Sir Francis and Lady Masham) ที่โออาเตส (Oates) ในแคว้น เอสเซกซ์ (Essex) ท่านได้อยู่ที่บ้านนี้จนกระทั่งถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๒๔๗ แม้ท่านจะสนใจในเรื่องเทววิทยาเป็นส่วนใหญ่ แต่ถึงกระนั้น ท่านก็เขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา และเกี่ยวกับปัญหาทางเศรษฐกิจได้ด้วยเหมือนกัน

ในด้านเทววิทยา ก็เช่นเดียวกับในด้านการเมืองและการเศรษฐกิจนั้นแหละ คือมีผู้เข้าใจว่าล็อกได้ร่วมในขบวนการที่นิยมเหตุผลในสมัยนั้นด้วย ท่านมีความรู้ในด้านการปฏิบัติของรัฐบาลอังกฤษและชนบประเพณีที่ปฏิบัติกันมาตามรัฐธรรมนูญโดยตลอด และแม้ท่านจะกล่าวถึงทฤษฎีทางการเมืองของท่านโดยใช้คำธรรมดากๆ แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ท่านกำลังคิดถึงประเทศอังกฤษและสถานการณ์ที่เห็นประจักษ์ชัดในสมัยนั้นจริงๆ ทักษะคิดโดยทั่วไปในเรื่องการเมืองของท่านก็เนื่องมาจากที่ชีวิตท่านได้มีเสวนาการกับพวกต่างๆ นั่นคือ การที่ท่านได้เจริญเติบโตมาด้วยการอุปถัมภ์ของพวกเพียวริตัน การที่ท่านคบหาสมาคมกับพวกวิก และการที่ท่านถูกเนรเทศ ทำให้ท่านแสวงหาวิธีที่จะสาธิตเรื่องต่างๆ ทุกแง่ทุกมุมโดยการพิจารณาอย่างมีเหตุผลโดยไม่ต้องอ้างบรรพบุรุษทั้งหลายว่าได้กล่าวไว้อย่างโน้นอย่างนี้ แต่ความจริง ท่านก็ได้รับอิทธิพลจากนักเขียนรุ่นก่อนๆ เป็นจำนวนมาก ความสำคัญแห่งความคิดเห็นของของท่านที่แท้จริงมีได้ อยู่ที่ว่ามันเป็นความคิดริเริ่มหรือเป็นความคิดที่รุนแรงเป็นบางส่วน หรือเป็นความคิดที่ก้าวหน้าเลย แต่ทว่าเป็นการสรุปงานของบุคคลเก่าๆ หรือนักคิดทางด้านการเมืองเป็นจำนวนมากเข้าไว้เป็นเรื่องเป็นราว

งานด้านปรัชญาที่สำคัญที่สุดของ จอห์น ล็อก ก็คือ Essay Concerning Human Understanding ในด้านการเมือง ท่านเป็นผู้ต่อต้านเสรีภาพส่วนบุคคลอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น จึงเท่ากับคัดค้านลัทธิของ โธมัส ฮอบส์ ซึ่งเป็นนักปรัชญารวมสมัยเดียวกัน ทักษะทางการเมืองของท่าน ได้มีอิทธิพลอย่างมากมาต่อความเคลื่อนไหวในสมัยนั้น แต่ทักษะในการศึกษาของท่านซึ่งได้ก้าวหน้าไปอย่างมากนั้น มิได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่ทว่าในสมัยต่อมาอีกนานทีเดียว จึงได้มีผู้สนใจทักษะในการศึกษาของท่านมากขึ้น

ปัญหาที่สำคัญที่ Essay ของล็อกเกี่ยวข้องกับก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับเนื้อ-

หาและขอบเขตของมนุษย์ บรรทัดฐานแห่งความรู้ซึ่ง ล็อกได้กำหนดไว้ มิได้แตกต่างไปจากบรรทัดฐานแห่งความรู้ของ เดคาตซ์มากนัก ความรู้ก็คือสิ่งที่มนุษย์ “แนใจ” หรือได้เห็น “ประจักษ์” นั้นเอง แต่สำหรับคำว่า ประจักษ์ภาวะ ล็อกหาได้หมายถึงสถานะแห่งความตระหนักใจที่มีอยู่ในความคิดของตัวเองไม่ ท่านหมายถึงความจำเป็นที่มีอยู่อย่างที่ไม่ใช่ความคิดของตัวเองหรือแบบตรรกศาสตร์บางอย่างซึ่งไม่อาจถามได้ แต่ก่อนที่จะพยายามบอกเราว่า ความรู้ชนิดใดที่จะสามารถอ้างว่ามีความแนใจหรือความประจักษ์เช่นนั้น ล็อกคิดว่า ในเบื้องต้น เราสามารถที่จะศึกษาถึงแหล่งหรือบ่อเกิดของมโนคติ ซึ่งได้ก่อให้เกิดเป็นเนื้อหาแห่งความรู้ของเราได้ ถ้าหากว่ามีมโนคติชั้นในที่มีอยู่ในตัวเอง (innate ideas) ดังที่เดคาตซ์เชื่อว่าเป็นเช่นนั้น ซึ่งหมายความว่า ถ้ามโนคติมิได้เกิดมาจากประสบการณ์ที่ทราบตามสัจชาตเวทีเท่านั้นละก็ ขอบเขตแห่งความรู้ของมนุษย์ก็กว้างขวางมาก และเราก็คงทราบสิ่งต่างๆ มากมายที่อยู่นอกเหนือแนวแห่งประสบการณ์ เพราะฉะนั้น จุดเริ่มต้นแห่งลัทธิประจักษ์นิยมของล็อก ก็คือการปฏิเสธมโนคติที่มีอยู่ในตัวเอง ล็อกได้ใช้การให้เหตุผลมากมายเพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าไม่มีความมีอยู่แห่งมโนคติที่มีอยู่ในตัวเองเลย การให้เหตุผลส่วนใหญ่ของท่านที่คัดค้านความเห็นของเดคาตซ์ก็คือว่า โดยที่เหตุเรานิยามความหมายของจิตว่าเป็นความรู้สำนึกนึกคิด (Consciousness) ก็ย่อมไม่อาจมีอะไรอยู่ในจิตที่จิตจะไม่มีความรู้สำนึกต่อมันเลย ถ้าหากว่าจะมีมโนคติที่มีอยู่ในภายในตัวจริงๆ เช่น มโนคติเกี่ยวกับ “พระเป็นเจ้า” และ “เนื้อสาร” (Substance) ว่าเป็นสสารหรือจิตใจ หรือมโนคติเกี่ยวกับ “สาเหตุ” เป็นต้น มโนคติเหล่านี้ก็คงจะมีความรู้สำนึกอยู่ในความเข้าใจของมนุษย์จากบ่อเกิดจริงๆ ของมัน และทารก คนที่ป่าเถื่อน และคนที่ไม่ได้รับการศึกษา ก็คงจะมีมโนคติเหล่านี้กันอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ไม่จำเป็นจะต้องมีเฉพาะปรัชญาเมธีผู้คงแก่เรียนเท่านั้นดอก แต่โดยเหตุที่ไม่มีทารก หรือคนที่ป่าเถื่อน หรือสามัญชนใดๆ ที่มีมโนคติเช่นนั้น และแม้แต่พวกปรัชญาเมธีเองก็ยังคงเถียงกันทะเลาะกันเกี่ยวกับมโนคติเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา ก็ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าไม่มีมโนคติเช่นนั้นที่อยู่เป็นอิสระจากประสบการณ์เลย และดังนั้น เฉพาะในแง่แห่งประสบการณ์เท่านั้นที่ความถูกหรือความผิด ความจริงหรือความเท็จ แห่ง

มโนคติเช่นนั้นจะถูกสร้างสรรค์หรือสถาปนาขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้น ล็อกจึงถือว่า ก่อนที่จะมีประสบการณ์ จิตจึงเป็น *Tabula rasa* หรือเป็นเสมือนกระดานชนวน ที่ว่างเปล่า ทั้งเป็นบ่อเกิดและเป็นแหล่งมโนคติที่มีอยู่ในประสบการณ์ของเราทั้งหมด

ดังที่ได้กล่าวมาก่อนแล้วว่า ฐานะของล็อกนั้นคัดค้านทฤษฎีของเดกาตซ์ และทฤษฎีแห่งความรู้ที่เป็นแบบเหตุผลนิยมทฤษฎีชนิดอย่างดีที่สุดเดียว อย่างไรก็ตาม มักจะเข้าใจกันผิดๆ ในแง่ทฤษฎีทางจิตวิทยาสมัยใหม่ซึ่งไม่เพียงแต่ไม่เห็นว่าการจิตมนุษย์เป็นผู้รับความประทับใจจากภายนอกอย่างเฉยเมยเท่านั้น แต่ยังเห็นด้วยว่า อาจมีอยู่มากในความเข้าใจของมนุษย์ เกี่ยวกับสิ่งที่รู้สึกไม่ได้

อย่างไรก็ตามขอให้เรากลับมาหาความเป็นเหตุผลที่สืบเนื่องกันเป็นสาย ไขของล็อก ถ้าหากว่ามโนคติของเราทั้งหมดประดับประดาไปด้วยประสบการณ์ แล้วละก็จะมีสาเหตุเพียง ๒ ประการเท่านั้น ที่เป็นบ่อเกิดแห่งประสบการณ์ นั่นคือ เพศนาการ และการไตรตรอง (reflection) โดยอาศัยเพศนาการ ความเข้าใจก็จะกลายเป็นความรู้สำนึกถึงสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่มันรู้จักโลกภายนอก และโดยอาศัย การไตรตรอง ความเข้าใจก็จะกลายเป็นการปฏิบัติทั้งปวงที่มันทำตามลำพังตัว มันเอง เพราะฉะนั้น มโนคติจึงมี ๒ ชนิด คือ มโนคติที่เกิดมาจากเพศนาการและ มโนคติที่มาจาก การไตรตรอง หรืออย่างที่ใช้ถ้อยคำสมัยใหม่ เราก็ควรจะเรียกว่า *การใคร่ครวญ* หรือ *การย้อนพินิจ* (introspection)

ข้างเคราะห์ร้ายอยู่สักหน่อย ที่ในขั้นนี้ล็อกได้ทำความผิดพลาดอย่างหนัก ไขหลายอย่าง และความผิดอย่างหนักอย่างหนึ่ง ก็คือว่า ท่านได้นำเอาคำว่า มโนคติ มาใช้ใน ๒ ความหมาย ซึ่งนับว่าเป็นต้นเค้าแห่งความสับสน และความลงรอยกันไม่ได้ ในระบบของท่านเอง และยังได้อธิบายไว้มากมายทีเดียว และสิ่งที่จะต้องทำให้ล็อกต้องตกตะลึงมาก ก็คือบทสรุป ที่เบิร์กลีย์ และฮิวม์ ซึ่งเป็นผู้สืบทอดลัทธินี้ได้ดำเนินมาจากการข้อเสนอของล็อกนั่นเอง

พอมาถึงจุดนี้ คำว่า มโนคติ ที่ล็อกหมายถึง ก็คือสิ่งที่ เป็นเนื้อหา แห่งความเข้าใจของมนุษย์ นั่นคือสิ่งที่อยู่ในจิต ในเวลาที่จิตรู้สึกหรือรู้จักอะไร บางอย่างนั่นเอง แต่บัดนี้ล็อกได้นำเอาการนิยามความหมายคำว่า “มโนคติ” อย่างใหม่มาใช้ โดยกล่าวว่า มโนคติก็คือสิ่งที่จิตเข้าใจ จะโดยทางเพศนาการหรือ

โดยอาศัยการไตร่ตรองก็ได้ นั่นคือท่านได้เอา "อารมณ์" แห่งการรับรู้กับ "เนื้อหา" ของความรู้มาปะปนกัน หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ เอาอารมณ์แห่งความรู้สึกกับสาระแห่งความรู้สึกรวมมาปะปนกัน ความจริงลึกซึ้งหมายที่จะเอาคำว่ามีในคติมาใช้ให้แตกต่างกันเป็น ๒ อย่าง แต่การใช้คำคลุมเครือนี้เอง ได้ทำให้ท่านตกอยู่ในหมอกที่ท่านไม่อาจจะหลบหนีไปได้โดยไม่ยอมเสียสละตรรกศาสตร์ของท่าน

มโนคติที่ความเข้าใจได้รับ จะโดยอาศัยเพนนาการหรืออาศัยการไตร่ตรองก็ตาม ถือว่าเป็นมโนคติแบบ "ธรรมดาสามัญ" แต่ความเข้าใจจะมี ความสามารถจริงๆ ก็โดยอาศัยคุณธรรม ที่ความเข้าใจอาจผลิตขึ้นมาใหม่ได้อาจเปรียบเทียบได้ และรวมมโนคติที่ "ซับซ้อน" ได้ จิตมีอำนาจในทางที่จะรวมมโนคติเข้าด้วยกัน แต่มีอำนาจค้นคิดหรืออำนาจสร้างสรรค์มโนคติอย่างง่าย ธรรมดาๆ ซึ่งไม่มีอยู่ในจิตอย่างแท้จริง มโนคติธรรมดาสามัญที่เกิดทางเพนนาการ ก็คือมโนคติเกี่ยวกับ สี เสียง กลิ่น จำนวน การกินที่ รูปร่าง การหยุดพัก และการเคลื่อนไหว มโนคติธรรมดาสามัญที่เกี่ยวกับการไตร่ตรองก็คือ มโนคติที่เกี่ยวกับการปฏิบัติทางจิต เช่น การกำหนดจดจำ การเปรียบเทียบ การรวมเข้าด้วยกัน และการแยกออกจากกัน เป็นต้น

ในด้านเพนนาการ เราจะไม่เข้าใจคุณสมบัติที่แท้จริงของอารมณ์โดยตรงได้เลย "เพนนาการก็คือภาพหรือการสะท้อนภาพที่เกิดขึ้นในในจิตซึ่งนับว่าเป็นกระจกเงาชนิดหนึ่ง" แต่บางทีเพนนาการก็เป็นการลอกแบบคุณสมบัติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องและบางทีก็เป็นนิมิต หรือเป็นสัญลักษณ์ชนิดหนึ่งของคุณสมบัติที่แท้จริงบางประการ ซึ่งตัวมันเองจะไม่ถูกสะท้อนภาพในเพนนาการอย่างแท้จริงเลย ข้อนี้ทำให้ล็อกชี้ให้เห็นความแตกต่างอย่างแท้จริง ระหว่างคุณภาพของสสารชั้น "ปฐมภูมิ" (primary) กับชั้น "ทุติยภูมิ" (secondary) เป็นบ่อเกิดแห่งความเดือดร้อน ความยากลำบากมากมายในสมัยต่อมา ล็อกเชื่อว่ามโนคติเกี่ยวกับจำนวน การกินที่ ภาพ และความเคลื่อนไหวของเราเป็นตัวแทนคุณภาพที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย และเชื่อว่ามโนคติเกี่ยวกับ สี เสียง กลิ่น และรส เป็นเพียงคุณสมบัติรองลงมาซึ่งไม่มีสิ่งที่คู่กันที่ลงรอยกัน ในสิ่งที่มีอยู่โดยตัวเอง (objective) ใดๆ เลย

เหตุผลที่ ล็อก ได้ทำให้คุณสมบัตินี้ของอารมณ์ขึ้นปรุณภูมิ และชั้นทุติยภูมิ แตกต่างกันนั้น จะเข้าใจได้ก็โดยอาศัยประสาทที่อ่อนแอหรือไม่ค่อยทำงานนัก สิ่งที่เราจะต้องกระตุ้นเตือนเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การที่จะชี้ให้เห็นความแตกต่างกันนี้ก็คือว่า คุณสมบัตินี้ของอารมณ์แบบแท้จริงหรือดั้งเดิม (ปรุณภูมิ) นั้นจะเข้าใจได้ก็โดยอาศัยประสาทสัมผัสมากกว่าหนึ่งประสาท ส่วนคุณสมบัตินี้ของอารมณ์แบบรองลงมา (ทุติยภูมิ) นั้น จะเข้าใจได้โดยอาศัยประสาทสัมผัส เพียงประสาทเดียวเท่านั้น

ล็อกคิดว่า เรามีความรู้ที่แท้จริง และพอเชื่อถือได้เกี่ยวกับสภาวะลักษณะดั้งเดิมของสิ่งภายนอก แต่ในข้อที่ว่าเราจะมีความรู้เกี่ยวกับเนื้อสารที่เป็นวัตถุ คือความรู้เกี่ยวกับอะไรบางอย่างที่มีคุณสมบัตินี้เหล่านี้ และความรู้เกี่ยวกับอะไรบางอย่างที่มีคุณสมบัตินี้ทั้งหลายเกี่ยวข้องด้วยหรือไม่นั้น ท่านออกจะลังเลใจอยู่เหมือนกัน ความจริงแล้วในคดีเกี่ยวกับสสารหรือเนื้อสารนั้น เป็นมโนคติที่ปนๆ กัน คือเป็นความเข้าใจที่ทำให้เป็นรูปร่างขึ้นมาโดยอาศัยการรวมเอาในคดีที่เกี่ยวกับคุณสมบัตินี้ของๆ เข้าด้วยกัน และแล้วก็มองหาความสนับสนุนหรือฐานที่คุณสมบัตินี้เหล่านี้จะประจำอยู่ได้

ล็อกไม่มีความกล้าหาญพอที่จะยืนยันหรือปฏิเสธความมีอยู่ของเนื้อสารที่เป็นวัตถุอย่างหนักแน่นแต่เพียงอย่างเดียวหนึ่ง ทักษะของท่านดูเหมือนจะเป็นว่าเนื้อสารเช่นนั้นแม้ว่าเราจะไม่ทราบว่ามันเป็นอะไรจริงๆ ก็ตาม เราจะต้องสันนิษฐานเอาเอง แต่ฐานะของล็อกในเรื่องที่เกี่ยวกับเนื้อสารที่เป็นวัตถุนั้นสันคลอนมาก ยิ่งในปัญหาเกี่ยวกับเนื้อสารที่เป็นจิตใจ ว่าเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ในความรู้สึกที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด (Consciousness) ที่เป็นปัจเจก หรือว่าเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ในความรู้สึกที่เกี่ยวกับพระเป็นเจ้าด้วยแล้ว ยิ่งสันคลอนมากขึ้นไปอีก แต่ก่อนที่จะมาพูดถึงความคิดเห็นเหล่านี้ ขอให้เราย้อนกลับไปหาปัญหาที่เป็นเรื่องภายในของล็อกเสียก่อน นั่นคือปัญหาเกี่ยวกับขอบเขตและความอาจเป็นไปได้แห่งความรู้ของมนุษย์

ธาตุมูลแห่งความรู้ที่นับว่าธรรมดาอย่างที่สุด ก็คือ "การตัดสินใจ" อันได้แก่การยืนยันและการคัดค้าน แต่การตัดสินใจมีอยู่ ๒ ชนิด นั่นคือ การตัดสินใจที่การ

ยืนยันหรือการคัดค้านของเรานั้นเข้าใจได้จริงๆ ว่าได้ ด้วยการตัดสินใจซึ่งเป็นเรื่องของความเห็น และซึ่งไม่ยอมให้แต่ความประจักษ์ที่สมบูรณ์ซึ่งเป็นคุณลักษณะของความรู้ที่แท้ ความแตกต่างในระหว่างความรู้ทั้งสองชนิดนี้ เป็นความแตกต่างกันในชนิด หากเป็นเพียงความแตกต่างกันทางขีดขั้นหรือลึกรึเท่านั้นไม่ ความแตกต่างนี้มิได้ขึ้นอยู่กับขีดขั้นแห่งความแน่ใจที่มีอยู่ในความคิดของตนเองหรือความเข้มแข็งแห่งความเชื่อถือของเรา แต่ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะทางตรรกศาสตร์ ซึ่งในแง่หนึ่ง เราไม่อาจเข้าใจสิ่งที่เปิดโอกาสให้เลือกได้ ส่วนในอีกแง่หนึ่งความอาจเป็นไปได้ของสิ่งที่เปิดโอกาสให้เลือกได้เช่นนั้น มิได้ถูกกำหนดให้แน่นอนตายตัวลงไป ความรู้ชนิดแรกเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ และไม่ว่าเหตุการณ์ใดๆ ร้อนๆ หรือวิธีการให้เหตุผลที่แตกต่างกันใดๆ หากสามารถที่จะพิสูจน์ว่าเป็นความรู้ที่ผิดได้ไม่ ความรู้ที่ประจักษ์แจ้งจริงๆ นั้น มี ๒ ชนิด คือ ชนิดที่เป็นสหัชญาณ หรือชนิดสากล อย่างใดอย่างหนึ่ง และวงจำกัดของมันแคบมาจริง ๆ ในด้านความรู้ที่เป็นสหัชญาณนั้น เราย่อมเข้าใจการตกลงกันได้หรือการตกลงกันไม่ได้แห่งมันในคติ ๒ ประการได้ โดยที่การตกลงกันและตกลงกันไม่ได้นั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับเลย ตัวอย่างเช่น ความขาวไม่ใช่ความดำ วงกลมไม่ใช่สามเหลี่ยม และสามมากกว่าสอง และเท่ากับหนึ่งบวกด้วยสอง เป็นต้น ความรู้ชนิดนี้มีความประจักษ์ชัดขั้นสูงสุด ความรู้ชนิดสากลในที่สุดก็ขึ้นอยู่กับตัดสินที่เป็นแบบสหัชญาณเช่นนั้น ทั้งนี้ เพราะว่าความรู้แบบสากลประกอบด้วยสายไขแห่งความเข้าใจที่เกิดขึ้นในใจเอง ซึ่งในความเข้าใจนี้ มโนคติแต่ละชนิดมีความเกี่ยวเนื่องกันกับชนิดต่อไป ที่เกิดจากสหัชญาณทุกชั้นไป แต่ชั้นแรกเกี่ยวเนื่องกับขั้นสุดท้ายอย่างชนิดที่ต้องมีตัวกลางเชื่อมโยงเท่านั้น สายไขแห่งความเข้าใจที่เกิดขึ้นในใจเองเช่นนั้น เราจะเข้าใจพร้อมๆ กันกับที่ธาตุมูลแห่งความทรงจำเข้าไปสู่มันมิได้ และเพราะฉะนั้น ความรู้แบบสากลเช่นนั้น จึงไม่มีความแท้จริงขึ้นเดียวกัน เหมือนความเข้าใจที่เกิดขึ้นในใจเองอย่างง่าย ๆ เลย

ล็อกสันนิษฐานว่า เรามีความรู้ที่เป็นสหัชญาณเช่นนั้นเป็นตัวของเราเอง ท่านเชื่อว่าความรู้เกี่ยวกับพระเป็นเจ้าอาจจะพรรณนาได้จากความรู้ของเราที่เกี่ยวกับตัวเราเองและจากความรู้ของเราที่เกี่ยวกับโลกภายนอก ซึ่งเราทราบจาก

เพทนาการของเรา แต่ลึกซึ้งได้คำนวณความสมเหตุสมผลของความเชื่อถือแบบนั้น จากการอุทธรณ์ต่อการพิพากษาประสบการณ์โดยตรง หรือเชื่อต่อการให้เหตุผล ตามหลักตรรกศาสตร์ต่อเนื่องกันเป็นดุจสายโซ่ใดๆ ที่จะนำไปสู่การสรุปเหล่านี้ ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง

ความจริงมีอยู่ว่าลึกซึ้งซึ่งได้เริ่มต้นจากข้อเสนอซึ่งห่างไกลจากความเป็น ข้อเสนอที่ธรรมดาามากทีเดียว และมีความเชื่อถือเกี่ยวกับความเข้าใจของมนุษย์ว่าเป็นเครื่องจักรที่ไม่แสดงกิริยาอะไรที่แท้เลย หรือที่เกี่ยวกับการจำลองหรือการถ่ายแบบอย่างมากที่สุดนั้น ได้พบเค้าโครงแห่งความเชื่อถือที่เป็นสามัญสำนึกของเรา ทั้งหมดที่ได้ยั่วเย้าอยู่รอบๆ ตัวเรา อย่างไรก็ตาม ท่านได้สมรสทางอารมณ์กับท่าที่มีต่อโลกทางด้านจิตใจที่ท่านได้ประนีประนอมทุกๆ ชิ้น และในที่สุด ก็ได้มาถึงปรัชญาที่แยกจากความเชื่อถือที่ความถูกต้องซึ่งลัทธิศาสนาที่แท้ได้อธิบายไว้บ้างเล็กน้อย นับว่าเป็นเรื่องที่สาธุศิษย์ทั้งหลายของท่านจะต้องดำเนินตามวิธีการให้เหตุผลที่เนื่องกันเป็นดุจสายโซ่ของท่านนี้ไปหาบทสรุป และเป็นเรื่องที่สาธุศิษย์ทั้งหลายจะต้องแสดงให้เห็นเชื่อแห่งลัทธิวิมตินิยม ซึ่งมีซ่อนเร้นอยู่ในการให้เหตุผลนั้นด้วย

ข้อความที่คัดมาจากหนังสือปรัชญา

An Essay Concerning Human Understanding

ของ จอห์น ล็อก

จากหนังสือเรื่อง Of Innate Notions เล่ม ๑

บทที่ ๑

“๘. คำว่า “มโนคติ” (idea) ใช้แทนอะไร

ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงคิดว่า จำเป็นมากที่จะต้องพูดถึงโอกาสแห่งการที่จะ สอบถามในเรื่องเกี่ยวกับความเข้าใจของมนุษย์นี้ แต่ก่อนที่จะดำเนินไปสู่สิ่งที ข้าพเจ้าคิดในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าต้องขอภัยท่านผู้อ่านไว้ล่วงหน้า ที่จะต้องใช้คำว่า “มโนคติ” (idea) บ่อยๆ ซึ่งท่านผู้อ่านอาจเห็นว่ามีอยู่ทั่วไปหมด ข้าพเจ้าคิดว่า คำนี้

เป็นคำที่ดีที่สุดที่จะใช้แทนสิ่งที่เป็นวัตถุแห่งการเข้าใจในเมื่อคนคิดถึงมัน ข้าพเจ้าใช้คำว่า “มโนคติ” เพื่อแสดงถึงสิ่งที่หมายถึง สิ่งที่หลอกลวง (phantasm) ข้อคิดเห็น (notion) สิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ (species) หรืออะไรก็ตามที่จิตอาจใช้เป็นอารมณ์สำหรับคิด และบ่อยทีเดียวที่ข้าพเจ้าไม่อาจหลีกเลี่ยงการใช้คำนี้ได้

ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าออกจะเป็นการง่าย ที่ข้าพเจ้าจะทักทักเอาว่าในจิตของมนุษย์เรามี “มโนคติ” เช่นนั้นอยู่ ทุกคนมีความรู้สึกเกี่ยวกับมโนคติเหล่านั้นอยู่ในตัวเอง และการพูดและการกระทำของมนุษย์จะทำให้เขารู้สึกพึงพอใจว่ามโนคติทั้งหลายเกิดขึ้นในใจเราได้อย่างไร”

การใช้คำว่า “มโนคติ” (idea) ซึ่งห่างไกลจากข้อคิดเห็น แต่ทว่ามีความสัมพันธ์ (affinity) กับข้อคิดเห็นต่างๆ เช่น ความตรึงใจ (impression) ปรากฏการณ์ (phenomena) ปรากฏ (appearance) สัญญา (percepts) อารมณ์ (sensibilia) ข้อมูลทางประสาทสัมผัส (sense data) สิ่งที่กำหนดให้ (the given) ฯลฯ นั้น เป็นส่วนหนึ่ง และเป็นที่ยอมรับรวมแห่งมโนภาพทั้งจักรกลของเขา และทัศนะที่ว่าปรัชญาเมธีอยู่ร่วมกับประวัติศาสตร์ธรรมชาติ (การพรรณนาถึงบ่อเกิด การเจริญเติบโต พุทธิกรรม) ของสภาวะ (entities) บางอย่างที่เราเรียกว่า “มโนคติ”

“บทที่ ๒ ไม่มีหลักการชั้นในอยู่ในจิต

๑. วิธีทางที่แสดงให้เห็นว่าเราจะใช้ความรู้ใดๆ ที่เพียงพอเพื่อพิสูจน์ว่า มันไม่ใช่หลักการชั้นใน: ในบุคคลบางกลุ่มได้มีความคิดเห็นว่าเป็นความเข้าใจนั้นมีหลักการชั้นในบางอย่าง คือมีข้อคิดเห็นและลักษณะภาพชั้นปฐมภูมิบางอย่างประทับอยู่ในจิตของคน ซึ่งดวงวิญญาณ (soul) ได้รับในตอนแรกที่เริ่มถือปฏิสนธิและได้นำมาสู่โลกพร้อมกับตัวมัน คงจะเป็นการเพียงพอที่จะทำให้ผู้อ่านที่มีจิตใจละเอียดตระหนักถึงความผิดแห่งข้อสมมุตินี้ ถ้าหากข้าพเจ้าจะแสดงให้เห็นเพียงวิธีที่มนุษย์อาจบรรลุถึงความรู้ทั้งปวงที่เรามีอยู่โดยมิได้รับความช่วยเหลือจากความตรึงใจชั้นในใดๆ และอาจบรรลุถึงความจริงที่ประจักษ์โดยมิต้องอาศัยข้อคิดเห็นหรือหลักการเดิมเช่นนั้นใดๆ เลย.....

๒. การยอมรับการให้เหตุผลที่สำคัญโดยทั่วๆ ไป : ไม่มีอะไรที่เราจะทัก

หักเอาได้ดียิ่งไปกว่าที่จะหักทักว่า มีหลักการบางอย่างที่นึกถึงเอา และที่เป็นภาคปฏิบัติ ซึ่งพวกเขาให้เหตุผลว่า จำเป็นจะต้องเป็นความจริงถาวรซึ่งดวงวิญญาณของมนุษย์ได้รับตอนเริ่มถือปฏิสนธิ และซึ่งดวงวิญญาณได้นำมาสู่โลกพร้อมกับตัวมันเอง ซึ่งมีความจำเป็นและแท้จริงเท่าๆกับที่มันปฏิบัติต่อความสามารถที่แฝงอยู่ในภายในของมัน

๓. ความยินยอมสากลย่อมพิสูจน์ว่าไม่มีอะไรอยู่ขึ้นในเลย: การให้เหตุผลนี้ซึ่งดำเนินมาจากการยินยอมสากลนั้นย่อมมีเคราะห์ร้ายนี้อยู่ในตัวที่ว่า ถ้าหากเป็นความจริงในเรื่องข้อเท็จจริงที่ว่ามีความจริงบางอย่างที่มนุษย์ทั้งปวงเห็นพ้องด้วย ก็คงจะมีได้เป็นการพิสูจน์ว่า ความจริงเหล่านั้นอยู่ขึ้นใน ถ้าหากอาจมีวิถีทางอื่นใดที่แสดงให้เห็นวิธีที่มนุษย์อาจตกลงกันได้โดยทั่วๆไปเรื่องสิ่งต่างๆ ที่พวกเขายินยอม ซึ่งข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าอาจทำได้

๔. ที่ว่าทั้ง “สิ่งที่มันเป็นย่อมมีเป็น” (What is, is) และ “เป็นไปไม่ได้ที่สิ่งเดียวกันจะทั้งเป็นและมีเป็นและไม่มีเป็นสิ่งที่มีเป็น”: นั้นไม่อาจยอมรับโดยทั่วๆไปได้ แต่สิ่งที่ร้ายยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือว่า การให้เหตุผลเกี่ยวกับการยินยอมทั่วไปที่เราอาจใช้พิสูจน์ถึงหลักการขึ้นในนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการสาธิต ซึ่งไม่มีอะไรในทำนองนั้นเลย เพราะไม่มีอะไรนอกที่มนุษย์ทั้งปวงจะยอมรับกันทั่วไปหมดทุกคน ข้าพเจ้าจะเริ่มต้นด้วยหลักการที่นึกถึงเอาและตัวอย่างในหลักการแห่งการสาธิตที่อวดอ้างได้ว่า อะไรก็ตามที่มีเป็นย่อมมีเป็น (Whatsoever is, is) และเป็นไปไม่ได้ที่สิ่งเดียวกันจะมีเป็นและไม่มีเป็นพร้อมๆ กัน (It is impossible for the same thing to be, and not to be.) ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าเป็นการเหมาะสมที่จะให้หัวข้อว่าเป็นสิ่งขึ้นในอย่างที่สุด หลักการแห่งการสาธิตเหล่านี้ได้ยุติข้อที่ถกเถียงกันเกี่ยวกับความจริงที่ยอมรับกันโดยทั่วๆ ไปว่า ไม่ต้องสงสัยเลยเลยว่า เราจะต้องคิดว่ามันเป็นประหลาด ถ้าหากใครจะตั้งปัญหาขึ้นมา แต่ข้าพเจ้าก็ยังมิเลิสภาพที่จะกล่าวว่า ญัตติเหล่านี้ห่างไกลจากการที่จะมีผู้ยอมรับโดยทั่วๆ ไปว่า มนุษย์ส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยทราบเกี่ยวกับเรื่องนี้มากนัก

๕. ตามธรรมดาแล้ว มโนคติมิได้ประทับอยู่ในจิต เพราะพวกเด็กๆ คนปัญญาอ่อน ฯลฯ ไม่มีใครทราบ: เพราะประการแรกย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า

พวกเด็กๆ และคนปัญญาอ่อนทั้งหลายไม่มีความเข้าใจหรือความคิดเกี่ยวกับหลักการเหล่านั้นแม้แต่น้อย และความต้องการสิ่งนั้น ซึ่งจำเป็นจะต้องเป็นสิ่งที่มาพร้อมกันกับความจริงขึ้นในทั้งปวง ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการขัดแย้งกันที่จะกล่าวว่ามีความจริงที่ประทับอยู่ในดวงวิญญาณ ซึ่งดวงวิญญาณไม่ทราบหรือไม่เข้าใจรอยประทับ ถ้าหากจะไปถึงอะไรบางอย่างก็ย่อมไม่เป็นอะไรอื่นยิ่งไปกว่าการสร้างความจริงบางอย่างที่พอจะเข้าใจโดยที่จิตใจไม่ทราบนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจได้ เพราะฉะนั้น ถ้าหากพวกเด็ก ๆ และคนปัญญาอ่อนมีดวงวิญญาณมีจิตใจ ซึ่งมีรอยประทับเหล่านั้นอยู่แล้ว เขาก็จะต้องเข้าใจมันอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นและจำเป็นจะต้องทราบและยอมรับความจริงเหล่านี้ แต่โดยเหตุที่พวกเด็ก ๆ และคนปัญญาอ่อนไม่ทราบ เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่ปรากฏชัดว่า หาได้มีความตรึงใจใดๆ เช่นนั้นไม่ เพราะถ้าหากความตรึงใจเหล่านั้นไม่เป็นข้อคิดเห็นที่มีประทับอยู่ในจิตใจตามธรรมชาติแล้ว มันจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ในภายในได้อย่างไร? และถ้าหากความตรึงใจเหล่านั้นเป็นข้อคิดเห็นที่มีประทับอยู่ในจิตแล้ว เราจะไม่ทราบมันได้อย่างไร? การกล่าวว่าข้อคิดเห็นมีประทับอยู่ในจิตใจ พร้อมกันนั้นก็พูดว่า จิตใจไม่ทราบข้อคิดเห็นนั้นเลย และยังไม่เคยสังเกตเห็นด้วยนั้น ก็เท่ากับทำให้ความตรึงใจนี้ไม่มีความหมายอะไรเลย เราไม่อาจกล่าวถึงญัตติใดๆ ว่ามีอยู่ในจิตที่จิตยังไม่เคยทราบ ซึ่งจิตยังมีได้รู้สึกนึกคิดถึงเลย”

ก่อนที่จะพูดถึงทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ในหนังสือเล่ม ๔ ของท่านเองต่อไปนั้น ล็อกได้แสวงหาวิธีที่จะลงล้างสิ่งที่ท่านถือว่าเป็นทฤษฎีทางด้านวิทยาที่ตรงกันข้าม นั่นคือทฤษฎีที่ว่าอย่างน้อยที่สุด ความรู้บางอย่างก็เป็นความรู้ขึ้นในที่มีอยู่ในตัวเอง

การให้เหตุผลเป็นแบบอยู่ในระหว่างเขาควายคู่ในการที่พูดว่า ญัตติ เช่น “สิ่งที่มีเป็นย่อมมีเป็น” หรือ “เป็นไปไม่ได้ที่สิ่งเดียวกัน จะเป็นทั้งสิ่งที่มีเป็น และไม่เป็นสิ่งที่มีเป็น” ซึ่งเรียกกันว่า กฎแห่งเอกลักษณ์และกฎว่าด้วยความไม่ขัดแย้งกันแห่งตรรกศาสตร์แบบคลาสสิก เป็นความรู้ขึ้นในตามตัวอักษร แล้วหมายความว่า ความรู้เกี่ยวกับความจริงแห่งญัตตินั้นมีอยู่อย่างชัดแจ้งแล้วในความรู้สึกของแต่ละคนนับตั้งแต่เกิดทีเดียว หรือเราหมายถึงอะไรบางอย่างที่จริงจางน้อยกว่า

เช่นว่ามีมนุษย์เกิดมาพร้อมกับวิสัยสามารถ หรือความสามารถที่จะรู้ความจริง อันเป็นวิสัยสามารถที่เอามาใช้ได้ก็เฉพาะในเวลาที่เรา “จะใช้เหตุผล” เท่านั้น แต่การอ้างครั้งแรกซึ่งอาศัยประจักษ์พยานแห่งประสบการณ์ที่แท้จริงนั้นเป็นการอ้างที่ผิด ดังที่ท่านได้สาธิตให้เห็นมาแล้ว เพราะมันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นเกี่ยวกับความจริงแห่งการอ้างนี้ (แม้จะไม่เพียงพอ) ที่ว่าคนทั้งปวงจะต้องเห็นพ้องกับญัตติ “ขึ้นใน” และข้อนี้ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าหาได้เป็นดังนั้นไม่ ล็อกได้ยกเอากรณีของเด็กและคนปัญญาอ่อนขึ้นมาเป็นข้ออ้าง ถ้าหากเราจับเขาที่ ๒ แล้ว (๑) การใช้คำว่า “ขึ้นใน” ย่อมเป็น “วิถีทางแห่งการพูดที่นับว่าไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง” แต่ (๒) ที่นับว่าร้ายยิ่งไปกว่านั้นก็ถือว่า บัดนี้ทฤษฎีย่อมไม่สามารถชี้ให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างญัตติขึ้นในที่สันนิษฐานว่าได้รับสิทธิพิเศษซึ่งเป็นกลุ่มเล็กๆ กับญัตติอื่น ๆ (คือ ญัตติเกี่ยวกับคณิตศาสตร์) ซึ่งมนุษย์จะค่อย ๆ รู้ความจริงของมันมากขึ้นตามลำดับ

สิ่งที่ทำให้ (และยังคงทำให้) ศิษย์ของล็อกงวองงอยู่ก็คือ ความเป็นเอกลักษณ์อย่างเด็ดขาดกับฝ่ายตรงข้ามของท่าน บุคคลร่วมสมัยเดียวกับท่านเพียงไม่กี่คนที่จะสามารถยึดถือทฤษฎีว่า ความรู้เมื่อว่าตามตัวอักษรแล้วเป็นสิ่งที่มิอยู่ในภายใน (บางคนว่าทฤษฎีนี้เป็นของพลาโต) และมีคนเป็นจำนวนมากที่ได้ปฏิเสธทฤษฎีนี้อย่างชัดเจน เป้าหมายแห่งการโจมตีที่พอเป็นไปได้ก็มีอยู่ ๓ เป้าด้วยกัน คือ : (๑) เดกาตซ์และสำนักศิษย์บางคนของท่าน ที่ได้เอาคำว่า “มิในคติขึ้นใน” มาใช้อย่างสับสน (๒) ปรัชญาเมธีอังกฤษอยู่ร่วมสมัยเดียวกับล็อกบางคน คือ พวกพลาโตนิสต์ที่เคมบริดจ์ โดยเฉพาะเฮนรี ไมร์ (Henry More) ผู้ยึดถือทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ขึ้นในอย่างอ่อนๆ และ (๓) สำนักศิษย์ในลัทธิสกอทาสติกที่ยังมีเหลืออยู่เป็นจำนวนมากที่ยืนยันว่า ความรู้ทั้งปวงเป็น *ex praecognitis et praeconcessis* คือเป็นความรู้ที่ได้มาจากการให้เหตุผลแบบนิรนัย อันได้แก่ความรู้ที่ได้อนุมานเอาจากความจริงที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัว ที่ทราบกันอยู่ก่อนแล้ว บางทีจะเป็นพวกที่๓นี้แหละ ที่ล็อกมุ่งถึงในเวลาที่ได้เถียงเกี่ยวกับหลักปรัชญาแต่ในการโจมตี ณ ที่นี้ และในหนังสือเล่ม ๔ ล็อกไม่เพียงยังวัตถุประสงค์ทางปรัชญาที่แคบๆ ในอันที่จะทำลายทฤษฎีแห่งความรู้ของฝ่ายตรงข้ามให้เต็มเท่านั้น

แต่ยังทำให้อ้างเกี่ยวกับความสำคัญทางทฤษฎีและการเมือง ที่เป็นศูนย์กลางให้เป็นเบื้องต้นแห่งการพินิจคือที่เป็นปัจเจกต่อเจ้าอาณานิคมและหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่ไม่มีข้อพิสูจน์(dogma)ด้วย เพราะว่าทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ชั้นในนี้ในทันทีที่เราได้รับ ย่อมทำให้คนเกียจคร้านไม่ต้องลำบากในการค้นคว้าวิจัย และทำให้ยุติความสงสัยเกี่ยวกับสิ่งทั้งปวงนี้ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถือว่าเป็นความรู้ชั้นในด้วย และไม่มีประโยชน์อะไรแม้แต่บัดนี้ สำหรับผู้ที่แสดงทำว่าเป็นครูบาอาจารย์ที่จะสร้างหลักการแห่งหลักการนี้ที่ว่า “หลักการทั้งหลายใครจะมาถามไม่ได้” ขึ้น

บทที่ ๑ มโนคติทั่วๆ ไปและบ่อเกิดแห่งมโนคติ

“๑. มโนคติเป็นอารมณ์แห่งการคิด- มนุษย์ทุกคนมีความรู้สึกตัวเองว่าเขาคิดและสิ่งที่จิตของเขาเอามาใช้เวลาที่คิดก็คือมโนคติที่อยู่ที่จิต มันเป็นความสงสัยในอดีตที่มนุษย์มีมโนคติมากมายอยู่ในจิตใจ ดังเช่นมโนคติที่แสดงออกมาเป็นถ้อยคำ เช่น “ความขาว” “ความหยาบ” “ช้าง” “กองทัพ” “ความมึนเมา” และอื่นๆ อีกมากมาย เราจะต้องสอบถามก่อนว่าเขาได้มโนคติเหล่านั้นมาอย่างไร ข้าพเจ้าทราบว่าเป็นคำสั่งสอนที่ได้รับมาว่า มนุษย์เรามีมโนคติดั้งเดิม และเป็นลักษณะภาพดั้งเดิมที่ประทับอยู่ในจิตใจของเขาตั้งแต่เกิดแล้ว ความคิดเห็นนี้ข้าพเจ้าได้พิจารณาโดยละเอียดแล้ว และข้าพเจ้าหวังว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาในหนังสือเล่มก่อนๆ จะเป็นที่ยอมรับนับถือกันได้โดยไม่ยากเย็นอะไรเลย ในเมื่อข้าพเจ้าได้แสดงให้เห็นว่า ความเข้าใจได้มโนคติทั้งปวงที่มีอยู่มาตั้งแต่เมื่อไร และมโนคติเหล่านั้นจะเข้ามาสู่จิตใจได้โดยวิธีใดและมากน้อยแค่ไหน เพื่อที่ข้าพเจ้าจะได้ขอร้องให้ทุกๆ คนได้สังเกตและมีประสบการณ์ด้วยตนเอง

“๒. มโนคติทั้งปวงเกิดจากเหตุการณ์หรือการสะท้อนภาพ ขอให้ข้าพเจ้าสมมุติว่าจิตเป็น กระดาษขาว ไม่มีลักษณะภาพใดๆ ปราศจากมโนคติทั้งปวงแล้ว จิตจะเต็มไปด้วยมโนคติต่างๆ ได้อย่างไร? มโนคติที่มีมากมายกายกองและมืออย่างต่างๆ กันหาที่สิ้นสุดมิได้นั้นได้เข้าสู่จิตใจตั้งแต่เมื่อไร? จิตมีปัจจัยสำหรับเหตุผลและความรู้ทั้งปวงมาตั้งแต่เมื่อไร? ข้อนี้ข้าพเจ้าขอตอบโดยการชี้คำพูดเพียงคำเดียว คือ ประสบการณ์ ในประสบการณ์นั้นเราได้พบความรู้ทั้งปวงของเรา และเมื่อว่า

โดยปรมาตมแล้ว จิตก็สืบสมุฏฐานมาจากประสบการณ์นั่นเอง การผัสสะเกิดของเรามาเกี่ยวข้องกับอารมณ์ซึ่งเป็นอายตนะภายนอกหรือเกี่ยวกับการปฏิบัติการของจิตอันเป็นภายในที่เราเข้าใจและสะท้อนภาพด้วยตัวเองก็คือสิ่งที่สนองความเข้าใจของเราด้วยปัจจัยแห่งการคิดทั้งปวง ทั้งสองอย่างนี้เป็นเสมือนน้ำพุแห่งความรู้ ซึ่งจากน้ำพุแห่งความรู้นี้เองที่เราเกิดมีมโนคติทั้งปวง หรือที่สายธารแห่งมโนคติจะหลั่งไหลออกมา

“๓. อารมณ์แห่งเพนทาการ เป็นป่อเกิดแห่งมโนคติประการหนึ่ง ประการแรก ประสาทของเราที่คุ้นเคยกับอารมณ์บางอย่างย่อมรับส่งความเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่แตกต่างกันมากมายเข้าไปสู่จิตใจตามวิถีทางต่างๆ ที่อารมณ์เหล่านั้นจะมีผลกระทบกระเทือนต่อจิตใจทางอายตนะใด และดังนั้นเราก็ได้มโนคติต่างๆ เช่นเดียวกับ เหลือง ขาว ร้อน หนาว อ่อนนุ่ม กระด้าง ขม หวาน และ คุณสมบัติอื่นๆ ทั้งปวงที่เราอาจรู้ได้โดยอาศัยประสาทสัมผัส สิ่งนี้เมื่อข้าพเจ้าพูดว่าประสาทย่อมรับส่งเข้าไปสู่จิตใจนั้น ข้าพเจ้าหมายถึงว่าประสาทรับส่งสิ่งที่ผลิตสติปัญญาเหล่านั้นจากอารมณ์ภายนอกเข้าไปสู่จิตใจ ป่อเกิดที่สำคัญยิ่งแห่งมโนคติส่วนใหญ่ที่เราถืออยู่ซึ่งขึ้นอยู่กับประสาทของเราทั้งหมด และแล้วก็กลายมาเป็นความเข้าใจนั้น ข้าพเจ้าเรียกว่า เพนทาการ (Sensation)

ลือกได้แบ่งความรู้ออกเป็นกลุ่มใหญ่ ที่เป็นอิสระต่อกันเป็น ๔ กลุ่มด้วยกัน คือ

๑. ความรู้ ตามที่มโนคติ “เห็นพ้อง” หรือ “ไม่เห็นพ้อง”

ก. เอกลักษณะ หรือวิพเพนทาการ (diversity) (คือความเข้ากันไม่ได้) : ข้อนี้ปรากฏว่าได้ให้ความรู้เกี่ยวกับความจริงทางตรรกศาสตร์ที่แท้จริงแก่เรา เช่น “ขาวก็คือขาว” และ “ดำก็คือไม่ขาว”

ข. สัมพันธภาพ : ข้อนี้ดูเหมือนจะอ้างถึงความสัมพันธ์ทางตรรกศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการการให้เหตุผลแบบนิรนัยใดๆ ที่จะทำให้สามารถกำหนดความสัมพันธ์ทางตรรกศาสตร์แห่งมโนคติ ที่แตกต่างกันทั้งหลายได้

ค. การอยู่ร่วมกัน : การเห็นพ้องหรือไม่เห็นพ้องชนิดนี้ ก็คือการรวมกันหรือแยกกันโดยพฤตินัย (de facto) ที่มีอยู่ในญัตติต่างๆ แห่งวิทยาศาสตร์ทาง

ธรรมชาติ ดังที่ล็อกได้ให้ตัวอย่างไว้ว่า ญัตติว่า “ทองคำเป็นสิ่งที่กำหนดตายตัวได้” (นั่นคือเมื่อกล่าวอย่างหยาบๆ ก็ว่า เป็นของแข็งทำให้ระเหยเป็นไอไม่ได้ มันคง) ย่อมยืนยันถึงการที่คุณสมบัติต่างๆ ที่กำหนดไว้ของทองคำจะอยู่ร่วมกัน (“ความเหนียว”) กับคุณสมบัติคือ “การกำหนดตายตัว” ต่อไปได้

ง. *ความมีเป็นที่แท้จริง* : ข้อนี้เป็นเรื่องที่มีในคติต่างๆ มีความสัมพันธ์อย่างแท้จริงกับความแท้จริงทั้งหลายดังที่ล็อกได้กล่าวไว้ว่า “ความมีเป็นที่แท้จริงอย่างประจักษ์แจ้งย่อมสอดคล้องกับมโนคติทั้งปวง”

สำหรับข้อนี้ ล็อกเองก็ยอมรับว่าทั้งเอกลักษณ์ (หรือวิภทนาการ) และการอยู่ร่วมกันนั้น ความจริงก็มีความสัมพันธ์กันอยู่ในตัวแล้ว อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนล็อกจะเห็นว่า เอกลักษณ์(หรือวิภทนาการ)กับการอยู่ร่วมกันนั้นเป็นเรื่องพิเศษและสำคัญพอที่จะแยกกล่าวเป็นเรื่องๆ ไปเป็นพิเศษ ดังนั้น เราอาจถือประเภทว่าด้วย *สัมพันธภาพ* (หรือ *สมวายะ*) ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ประกอบกันยิ่งไปกว่าเอกลักษณ์หรือวิภทนาการและการอยู่ร่วมกัน เป็นยิ่งกว่าความสัมพันธ์ทางตรรกศาสตร์เป็นพิเศษ เพราะล็อกถือว่าเป็นสิ่งที่เราจะมาใช้ได้โดยเฉพาะในเมื่อเกี่ยวข้องกับทำให้เหตุผลแบบนิรนัย สำหรับประเภทที่ ๔ คือ ความมีเป็นที่แท้จริงนั้นอยู่นอกโครงการเกี่ยวกับความรู้ของล็อกอย่างสิ้นเชิง ดูเหมือนล็อกจะกล่าวว่า เราอาจแสดงให้เห็นว่า สภาวะ (entity) บางอย่างคือ “ก” มีอยู่ โดยแสดงให้เห็นว่ามโนคติเกี่ยวกับ ก และมโนคติเกี่ยวกับความมีเป็น “สอดคล้องต้องกัน” ข้อนี้นับว่าเป็นปฏัจฉาติ (fallacy) ทางตรรกศาสตร์ที่ลึกซึ้งที่สุดประการหนึ่ง เป็นความสำคัญที่ยังยวดประการหนึ่งสำหรับปรัชญาในฐานะที่เป็นความคิดของมนุษย์แบบหนึ่ง เรื่องนี้ คานต์ และต่อมารัสเซลล์ ได้นำมาพูดถึงอีกโดยพิสดารให้เห็นว่า มันขึ้นอยู่กับการปฏิบัติต่อคำต่างๆ เช่น “มีอยู่” “เป็นสิ่งที่แท้จริง” “อยู่ในกาลและเทศะ” และอื่นๆ ดูจดังว่าคำเหล่านี้เป็นคำแสดงไข่มอกับคำว่า “มีสีแดง” หรือ “เป็นคนซื่อจจา” ข้อนี้นับว่าเป็นปฏัจฉาติที่แสดงออกมาโดยอาศัยข้อเท็จจริง ที่ว่ามีเช่นนั้นแล้วเราก็อาจทำให้สภาวะทั้งหลายมีอยู่ โดยอาศัยการจัดมโนคติของเราให้เป็นระเบียบเช่นนั้น เพราะเหตุว่ากระบวนการทั้งปวงยังคงเป็นกระบวนการทางจิตอยู่ เราจึงอาจทำให้ภาวะใดๆ คือ มโนคติเกี่ยวกับยูนิคอร์น

(สัตว์ประหลาดในนิยาย มีตัวเป็นม้า มีเขาเขาเดียว) หรือเกี่ยวกับคนที่มีหัวใหญ่กว่าดวงอาทิตย์ “สอดคล้องต้องกัน” กับ “มโนคติ” เกี่ยวกับเรื่องความมีเป็นของเราได้ เพราะอย่างน้อยที่สุดมโนคติทั้งหลายก็อยู่ในอำนาจของเรา ผู้แต่งหนังสือเทพนิยายก็ทำอย่างนี้ และทำให้มัน “สอดคล้องต้องกัน” กับ “ความมีเป็น” ซึ่งโดยวิธีนี้เท่านั้นที่จะทำให้มโนคติเหล่านั้นมีอยู่ในวรรณกรรมได้ ข้อนี้เป็นปฏจขวาทิ ที่ทำให้เกิดโต้แย้งกันในด้านภววิทยาเกี่ยวกับเรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าที่ได้ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยกลางและเดกาทซ์ได้นำมากล่าวซ้ำอีก และข้อนี้นับว่าเป็นความสำคัญที่ลึกลับถือว่าข้อความ “พระเป็นเจ้าทรงมีอยู่” เป็นการแสดงภาพความรู้เกี่ยวกับประเภทที่ ๔ อีกประการหนึ่ง ซึ่งบางทีอาจสำคัญพอๆ กันก็ได้ ก็คือ ลึกลับเองแสวงหาวิธีที่จะกำหนดเรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า โดยไม่ต้องอาศัยการให้เหตุผลทางภววิทยา แต่ทว่าโดยอาศัยการให้เหตุผลตามหลักเหตุและผล

แต่เราไม่อาจพิสูจน์ให้เห็นได้อย่างประจักษ์ชัดว่าภาวะบางอย่างมีอยู่โดยการแสดงให้เห็นว่ามโนคติเกี่ยวกับภาวะนั้น และมโนคติเกี่ยวกับความมีเป็น “สอดคล้องต้องกัน” แต่โดยอาศัยวิธีดำเนินการบางอย่างที่เหมาะสมกับชนิดแห่งภาวะในเรื่องนี้ (เช่นการเผ่าสังเกตรหรือการให้เหตุผลถือเอาการสังเกตในกรณีที่อารมณ์เป็นวัตถุเป็นหลัก) ลึกลับซึ่งได้นิยามความรู้ว่าเป็นการเห็นพ้องแห่งมโนคติได้กั้นตัวเองจากการที่จะยอมรับว่า เราทราบข้อความที่มีอยู่ใดๆ นั่นคือ ข้อความที่ยืนยันความมีอยู่ภายนอกอาณาจักรแห่งความคิดเสรีและจินตนาการเสรีของเรา

๒. การจำแนกความรู้แบบที่สอง ตามสิ่งที่ลึกลับเรียกว่า “จิตชั้น” นั่นคือ จิตชั้นแห่งความแน่นอน (certainty)

ก. ความรู้ทางสหญาณ คือความรู้ที่จิตทราบความจริงแห่งข้อความ “ในทันทีทันใด”

ข. ความรู้แบบสาธก ต้องการให้เหตุผลเป็นขั้นๆ ไป

ค. ความรู้ทางประสาทสัมผัส คือความรู้เกี่ยวกับความมีอยู่ของสิ่งต่างๆ ที่อยู่นอกตัวเรา

เมื่อถือเอาตามข้อก. และข. จะเห็นว่า บรรทัดฐานแห่งความแน่นอนของลึกลับ (ก็คล้ายๆ กับของเดกาทซ์) คือเป็นแบบจิตวิทยา

“การสาธก” (คือ การให้เหตุผลแบบนิรนัย) ประกอบด้วยอนุกรมแห่งชั้นต่างๆ ซึ่งแต่ละชั้นเราจะเข้าใจได้โดยทางสหัชญาณ เพราะฉะนั้นความรู้แบบสาธกจึงด้อยกว่า “สหัชญาณ” ก็เฉพาะตรงเท่าที่เรามีสิทธิที่จะอาศัยความจำในอันที่จะยึดถือชั้นต่างๆ เหล่านั้นรวมๆ กันเท่านั้น สหัชญาณเองนับว่าเป็นความรู้ที่ไม่อาจเถียงได้อย่างเด็ดขาด

ความรู้ทางประสาทสัมผัสตามที่ล็อกหมายถึงมิใช่เพียงว่าเป็นความรู้ตามธรรมดาเท่านั้น ในเบื้องต้นล็อกได้ยอมรับว่า ความรู้ทางประสาทสัมผัสย่อมไม่บรรลุถึงความแน่นอนอันชั้นต่างๆ ที่มีมาก่อนเลย ท่านยังได้อ้างต่อไปอีกว่า ความรู้ทางประสาทสัมผัสไปไกลเกินความอาจเป็นไปได้แท้ๆ อีก ความรู้ทางประสาทสัมผัสแกว่งไปแกว่งมาอยู่ตรงเส้นเขตแดนระหว่างความรู้กับความเห็น แต่สำหรับล็อกแล้ว เส้นแบ่งเขตนี้เป็นเส้น(ที่ไม่มีมีความหนา)และไม่ใช่เป็นพื้นที่ “สิ่งที่ข้าพเจ้าทราบก็คือสิ่งที่ข้าพเจ้าแน่ใจ และสิ่งที่ข้าพเจ้าแน่ใจก็คือสิ่งที่ข้าพเจ้าทราบ” (What I know, that I am certain of; and what I am certain of, that I know) ความแตกต่างระหว่างความรู้ (*ความแน่นอน*) กับความเห็น (*ความอาจเป็นไปได้*) นับว่าเป็นความแตกต่างสัมบูรณ์แห่งชนิด มิใช่ความแตกต่างแห่งขีดขั้น ไม่มีบ้านที่อยู่กึ่งทางใดๆ เลย นอกจากนั้น ความรู้ชนิดนี้มิได้ลงรอยกับการนิยามความหมายตอนแรกของท่านเลย ณ ที่นี้ไม่มีปัญหาใดๆ เกี่ยวกับ “ความสอดคล้องต้องกัน” แห่งมโนคติทั้งหลายล็อกได้บอกเราว่า “ความแน่นอนนี้ยิ่งใหญ่พอๆ กับความสุขหรือความทุกข์ของเรา ซึ่งนอกเหนือจากความสุขและความทุกข์แล้ว เราก็ไม่มีหน้าที่ต้องยุ่งเกี่ยวใดๆ เลย” และถ้าข้อนี้อาจทำให้มีผู้เห็นว่า ท่านเป็นผู้ให้บรรดาอธิบายสามัญสำนึกของอังกฤษที่สำคัญคนหนึ่งนั้นแล้ว มันก็จะไม่ทำให้ใครก็ตามที่อ้างว่าเป็นผู้เริ่มวิถีแห่งการคิดใหม่เป็นผู้ให้บรรดาอธิบายสามัญสำนึกของอังกฤษเลย เราเข้าใจกันว่าล็อกเกี่ยวข้องกับปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่เราอาจทราบหรือไม่อาจทราบอย่างแท้จริง และมีได้เกี่ยวข้องกับปัญหาทางภาคปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เราต้องการคิดถึงสิ่งที่เราทราบเพื่อที่เราจะได้สบายอกสบายใจเลย

๓. ความแตกต่างระหว่างความรู้ “ที่ประจักษ์แจ้ง” (actual) กับความรู้ “ที่เคยชินจนเป็นนิสัย” (habitual)

การแบ่งความรู้เป็น ๒ อย่าง (dichotomy) ที่มีค่านี้ นับว่าเป็นการแบ่งที่เกือบจะเป็นการอธิบายอยู่ในตัวหมดแล้ว มีผู้กล่าวว่า ข้าพเจ้ารู้ญัตติต่างๆ มากมาย ตลอดชีวิตของข้าพเจ้า เช่น ญัตติเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือคณิตศาสตร์ที่ข้าพเจ้าศึกษาในโรงเรียน ทั้งๆ ที่ต่อมาข้าพเจ้าจะไม่ค่อยได้คิดถึงญัตติเหล่านั้นหรือมิได้คิดถึงเลยก็ตาม ข้าพเจ้าทราบญัตติเหล่านี้ในแง่ที่ว่า ถ้าข้าพเจ้ามีโอกาสที่จะพิจารณาญัตติเหล่านั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็มั่นใจว่าญัตติเหล่านั้นเป็นความจริง แต่แน่ละ ข้าพเจ้ามิได้ตั้งอกตั้งใจยึดถือญัตติเหล่านั้นอย่างมั่นคงตลอดไปเลย ความรู้ชนิดนี้ลือเรียกว่า “ความรู้ที่เคยชินจนเป็นนิสัย” และเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ในขณะที่กำหนดให้แล้ว ความรู้ส่วนใหญ่ของเรา ถ้าถือตามแง่นี้ก็เป็นความรู้ “ที่เคยชินจนเป็นนิสัย” ลือถือว่า ความรู้ที่เคยชินจนเป็นนิสัยนี้ตรงข้ามกับความรู้ “ที่ประจักษ์แจ้ง” ซึ่งเป็น “ทัศนะปัจจุบันที่จิตเห็นพ้อง” หรือไม่เห็นพ้องกับโมโนคติใดๆ หรือความสัมพันธ์ที่โมโนคติเหล่านั้นมีต่อกัน” นั่นคือความรู้ที่ว่า ในขณะที่กำหนดให้ เรามีญัตติซึ่งเราทราบว่าถูก และในขณะนั้น เรากำลังตั้งอกตั้งใจพิจารณามันอยู่

๔. ความรู้สองชนิดซึ่งแตกต่างกันตามกรณีที่ว่าญัตติที่ทราบนั้น “แท้จริง” หรือว่า “เป็นเรื่องขี้ปะติ๋ว”

ในกรณีนี้ ลือ เห็นพ้องกับคานต์ในเรื่องความแตกต่างระหว่างความจริงแบบสังเคราะห์กับแบบวิเคราะห์ ลือกก็เช่นเดียวกับคานต์ คือไม่ยอมรับเนื้อหาหรือความสำคัญแห่งอาณาจักรที่ความจริงแบบวิเคราะห์ครอบงำอยู่

ลือกเองมองไม่เห็นปัญหาปรัชญาใดๆ ในความรู้ที่เคยชินจนเป็นนิสัย ในเมื่อพึงถึงว่า มันเป็นการขยายความรู้ “ที่ประจักษ์แจ้ง” ออก (โดยอาศัยความจำ) ชนิดหนึ่ง ซึ่งเราสนใจมาแต่ต้น และลือก ถือ (อย่างผิด ๆ) ว่า ญัตติที่เป็นเรื่องขี้ปะติ๋ว (trifling) ไม่มีความสำคัญต่อทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้แต่อย่างใดเลย ลือกเห็นว่า ความรู้ส่วนใหญ่มีอยู่ในความหมายของคำเหล่านี้ คือทั้งคำว่า “ประจักษ์แจ้ง” และ “แท้จริง”

ข้อโต้แย้งในเรื่องความรู้ของลือกที่นับว่าน่าเศร้าใจที่สุดก็คือว่า “โดยอาศัยการนิยามความหมายของท่านเอง ความรู้ทั้งปวงล้วนเกิดจากความสัมพันธ์แห่ง

“มโนคติ” ในจิตใจของเราทั้งนั้น แล้วเราจะแน่ใจได้อย่างไรว่า ความรู้ของเราชนิดใดที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกที่แท้จริง? ความรู้ของเราหมายถึงว่า เราจะทราบได้อย่างไรว่าความรู้ของเราจะเอาไปใช้กับสิ่งใดๆ ที่อยู่นอกเหนือมโนคติของเราได้อย่างไร กระนั้นหรือ? หรือที่กล่าวว่า “สิ่งที่อยู่นอกเหนือ” เช่นนั้นหมายความว่าอะไร? ล็อกได้เอาความรู้ของมนุษย์เข้าไปติดกับ อยู่ในวัฏจักรแห่งจิตของมนุษย์

บางครั้งบางครั้ง ล็อกเองมิใช่ว่าจะมองไม่เห็นปัญหานี้ ท่านพยายามตอบโดยประกาศว่า ความรู้ของเราจะแท้จริง “ก็ต่อเมื่อมีความสอดคล้องต้องกันระหว่างมโนคติของเรากับความแท้จริงของสิ่งทั้งหลายเท่านั้น” และมี “ความสอดคล้องต้องกัน” หรือ “ความพ้องกัน” อย่างในกรณี เช่น

ก. *มโนคติแบบง่าย ๆ ธรรมชาติของเรา* มโนคติเหล่านั้นจะคลาดเคลื่อนได้อย่างไร? มโนคติเหล่านั้นซึ่งไม่มีส่วนย่อยต่างๆ เป็นแบบง่าย ๆ ย่อมไม่อาจพลาดที่จะเป็นสำเนาที่แท้จริงของอะไรก็ตามที่ได้แผ่มาอย่างมโนคติเหล่านั้น และเพราะเหตุนี้ย่อมถือว่าถูก ไม่เป็นการง่ายเลยที่จะทราบว่าการกล่าวหาว่า ความคิด จินตภาพ ฯลฯ “แบบง่าย ๆ” ทั้งปวงถูกต้อง คือไม่อาจนำไปในทางผิดๆ นั้น หมายถึงอะไร “มโนคติ” ทั้งปวงที่สามัญชนทั้งหลายรู้นั้นอาจนำไปนอกกลุ่มนอกทางได้ และคำอุปมาทางเคมีเกี่ยวกับธาตุแท้แบบง่าย ๆ ก็มีใ้ว่าจะเอามาใช้กับจิตวิทยาได้โดยง่ายเลย อย่างไรก็ตาม ความรู้ที่อ้างถึง ณ ที่นี้เป็นความรู้ทางประสาทสัมผัสทั้งสิ้น ซึ่งเราก็เห็นแล้วว่ามิใช่ความรู้ตามที่ล็อกได้นิยามไว้เลย

ข. *มโนคติแบบสืบสวน* นอกเหนือจากมโนคติเกี่ยวกับเนื้อสารภายใต้หัวข้อเรื่องนี้ ล็อกได้สรุปว่า ความรู้ทางคณิตศาสตร์และทางศีลธรรมของเรา ในแง่นี้ นับว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง

เกี่ยวกับความรู้ทางคณิตศาสตร์ ล็อกได้แสดงปฏิกิริยาอันไหวพริบที่เฉียบแหลมของท่านออกมาให้ปรากฏ เช่น ท่านเห็นว่า ญัตติทางด้านเรขาคณิต นับว่าเป็นการสร้างจิตของมนุษย์ตามอุดมคติอย่างแท้จริง และมีได้เป็นการทำเครื่องหมายด้วยชอล์กหรือไขของช่างสำรวจในโลกที่แท้จริงเลย สิ่งที่เราคณิตปริสสุทธิ์ทั้งปวงบอกเรานั้นก็คือว่า ถ้าหากวัตถุนั้นในโลกมิได้สอดคล้องต้องกันกับการนิยามคำว่า จุด เส้น และ พื้นที่ของ ยุคลิด (ดังที่มันไม่อาจเป็นไปได้) และมีได้สอดคล้อง

กับความจริงที่มีต้องพิสูจน์ของบุคคลแล้ว ทฤษฎีบทของบุคคลก็คงจะถูกสำหรับเรื่องเช่นนั้น “สิ่งที่แท้จริงย่อมไม่เกี่ยวข้องกับญัตติเช่นนั้นอีกต่อไป หรือมิได้ตั้งใจจะให้ความหมายโดยอาศัยญัตติทำนองนั้นใดๆ ยิ่งไปกว่าเป็นสิ่งต่างๆ ที่สอดคล้องต้องกันกับแม่พิมพ์เหล่านั้นในจิตของเขาจริงๆเลย” แต่ปฏิภาณไหวพริบของท่านมิได้ขยายไปจนถึงการเห็นว่าการนี้ เป็นญัตติทางคณิตศาสตร์ล้วนๆ มิได้เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกในแง่ที่ว่า ญัตติที่ “แท้จริง” ย่อมแตกต่างกับญัตติ “ชนิดชี้ปะติ๋ว” ความจริง ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับญัตติทางคณิตศาสตร์ที่ท่านสนใจ นั่นคือ ญัตติที่เหตุการณ์ในโลกที่ประจักษ์ “อย่างแท้จริง” มิได้พิสูจน์ให้เห็นว่าถูกหรือผิด มิได้ยืนยันหรือคัดค้านนั้นย่อมเป็นข้อเท็จจริง ซึ่งต่อมาเป็นเหตุให้ปรัชญาเมธีทั้งหลายเรียกญัตติทางคณิตศาสตร์ว่าเป็น “แบบวิเคราะห์”

ทัศนะของลોકในเรื่องปรัชญาทางศีลธรรมนับว่าแปลกมาก ในหนังสือเล่ม ๔ ท่านได้อ้างว่า ความจริงทางด้านจริยศาสตร์ อาจอนุมานเอาจากมโนคติเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าและมโนคติเกี่ยวกับตัวเราในฐานะเป็นสัตว์ที่มีเหตุผลได้อย่างเคร่งครัด แม้ว่าบ่อยทีเดียวที่ลોકถูกเข้าใจให้orroธธิบายเรื่องจริยศาสตร์แบบลาสิกเช่นนั้น ในทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญสูงสุดของเรื่อง แต่ท่านก็มีได้เคยให้orroธธิบายเลย สิ่งที่ท่านสร้างขึ้นมาจริงๆ ก็คือความจริงเกี่ยวกับวจา (verbal) ที่อาจเป็นไปได้ ๒ อย่าง หรือตามคำพูดที่ท่านใช้ก็คือเป็นญัตติ “ชี้ปะติ๋ว” ดังเช่นตัวอย่างเกี่ยวกับผลลัพธ์ที่เกิดจากการให้เหตุผลแบบนิรนัยอย่างเคร่งครัด ท่านบอกเราว่า ญัตติว่า “ที่ใดไม่มีสมบัติ ที่นั่นก็ไม่มีความอยุติธรรม” นั้น เป็นญัตติที่ถูกต้อง เท่าๆ กับการสาธิตของบุคคลจะนั้น เพราะมโนคติเกี่ยวกับสมบัติเป็นสิทธิของสิ่งใดๆก็ได้ และมโนคติที่เรียกกันว่า ความอยุติธรรม ก็เป็นการบุกรุกหรือละเมิดสิทธินั้น ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า มโนคติเหล่านี้ได้ถูกกำหนดขึ้นมาเช่นนั้น และชื่อเหล่านี้ก็ยึดถือตามมโนคติเหล่านั้น ข้าพเจ้าอาจทราบได้ว่า ญัตตินี้ถูกต้องพอๆกับที่ทราบว่ารูปสามเหลี่ยมจะต้องมีมุมสามมุมรวมกันเข้าเท่ากับ ๒ มุมฉากจะนั้น ข้าพเจ้าอาจทราบญัตตินี้ได้อย่างต้องแท้จริง เพราะญัตตินั้นดำเนินมาจากบทนิยาม และมีได้ทำให้เราเข้าใจอะไรแจ่มแจ้งขึ้นเลย

เรื่องความรู้ทางวิทยาศาสตร์ หรือจะพูดว่าเรื่องความรู้ทางวิทยาศาสตร์

เหมือนอะไร ถ้าหากจะมีอยู่บ้างนั้นนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่สุดเรื่องหนึ่งใน Essay ของล็อก ความยากลำบากอยู่ตรงนี้คือ ตามทัศนะของล็อกคำพูดทั่วไปของเราสำหรับสิ่งของชนิดต่างๆ เช่น “ทองคำ” ใช้แทน “สารัตถะสำคัญเพียงในนาม” หรือเป็น “มโนคติทั่วๆ ไปทางด้านนามธรรม” เท่านั้น นั่นคือ สำหรับลักษณะบางชุดซึ่งเราได้เคยพบเสมอว่ามีอยู่ร่วมกัน แม้ว่าจะไม่สามารถอธิบายความร่วมกันตลอดไปนี้ “อย่างมีเหตุผล” ก็ตาม ดังนั้น ล็อกจึงเห็นว่า ญัตติเช่น “ทองคำทั้งปวงเป็นโลหะที่อ่อน” จึงเป็นแบบหนึ่งใน ๒ แบบนี้ ความอ่อนได้ถูกเอามารวมไว้ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งแห่งบทนิยามของทองคำ (ดังที่ล็อกกล่าวว่า เป็นส่วนหนึ่งแห่งมโนคติซับซ้อนที่คำว่า “ทองคำ” หมายถึง) หรือมิได้ถูกรวมเข้าไว้เลย อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ในกรณีแรก ญัตติดำเนินจากบทนิยาม (ex vi terminorum) จึงนับว่าเป็นแบบวิเคราะหโดยแท้ ในกรณีที่ ๒ โดยเหตุที่เราไม่มีความรู้ที่แน่นอนตามแบบนิรนัยใดๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์กันในภายในแห่งลักษณะทั้งหลาย เราจึงไม่สามารถทราบว่าญัตตินั้นถูกต้องเสมอไป “หรือเราไม่อาจได้รับความมั่นใจเกี่ยวกับลักษณะเหล่านั้นยิ่งไปกว่าที่ความพยายามบางอย่างของเราจะบรรลุถึงได้” ดังนั้น “แม้ปรัชญาที่มีประโยชน์และเกี่ยวกับการทดลอง” จะก้าวหน้าเข้าไปใน “สิ่งต่างๆ ทางด้านฟิสิกส์” มากเพียงใดก็ตาม สิ่งต่างๆ “ทางวิทยาศาสตร์” ก็ยังคงอยู่สุดเอื้อมของเราอยู่นั่นเอง”

ญัตติทั่วๆ ไปทั้งปวง เป็นเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมโนคติของเราเท่านั้น มิได้บอกเราถึงเรื่องความมีอยู่ของวัตถุทั้งหลายในโลกที่แท้จริงเลย อย่างดีที่สุดที่ญัตติทั้งหลายจะบอกเราเกี่ยวกับโลกก็คือ บางสิ่งบางอย่างที่เป็นเรื่องสมมุติเท่านั้น เช่น ญัตติว่า ถ้าวัตถุหนึ่งมีสภาวะลักษณะบางอย่าง (“คำตอบต่อมโนคติบางอย่าง”) แล้วมันก็จะต้องมีสภาวะลักษณะอื่นๆ บางอย่างด้วย (ธรรมชาติสิ่งที่ “ต้อง” เป็นที่ยังไม่แจ่มแจ้ง) แต่ไม่ว่าจะมีวัตถุที่มีสภาวะลักษณะบางอย่างหรือไม่ก็ตามนั้น เราไม่อาจทราบได้

สำหรับข้อนี้ ล็อกได้เพิ่มญัตติ/๓ ชนิดซึ่งท่านอ้างว่า เราอาจทราบได้ ซึ่งเป็นการยืนยันถึงความมีอยู่ของวัตถุเฉพาะบางอย่างในโลกอย่างแท้จริงดังนี้

๑. พวกเราแต่ละคนต่างก็มีความรู้ทางสหัชญาณเกี่ยวกับความมีอยู่แห่ง

จิตของเราเอง

๒. เรามีความรู้เกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าโดยอาศัยการให้เหตุผลแบบนิรนัย

๓. เรามีความรู้ทางประสาทสัมผัสเกี่ยวกับความมีอยู่ของวัตถุเฉพาะบางอย่างที่อยู่นอกตัวเรา

เราได้เห็นมาแล้วว่า เมื่อว่าตามบทนิยามของล็อกแล้ว ท่านไม่เรียกความรู้ทางประสาทสัมผัสว่าเป็นความรู้เลย การพิสูจน์เรื่องความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าโดยวิธีการให้เหตุผลแบบนิรนัยนั้นขึ้นอยู่กับข้อเสนองานอภิปรัชญาที่ทันสมัยแล้ว ซึ่งจะไม่ให้แสงสว่างใดๆ แก่นักอ่านภายหลังสมัยกลางเลย ความรู้ทางสหวิทยาเกี่ยวกับความมีอยู่แห่งจิตของเราเองตามที่เราสันนิษฐานนั้นเป็นเรื่องประวัติปัจจุบันวาทิของเดการ์ตซ์ นอกจากความรู้ประการสุดท้ายนี้แล้ว ล็อกก็ถูกปล่อยไว้กับญัตติมากมายซึ่งขึ้นอยู่กับ “ความสอดคล้องต้องกันและความไม่สอดคล้องต้องกันแห่งมโนคติของเรา” นั้นไม่เกี่ยวกับโลกที่แท้จริงเลย และพวกเราทุกวันนี้ควรจะเรียกความรู้ชนิดนี้ว่าเป็น ความรู้ แบบวิเคราะหฺ์ สำหรับการจำกัดความรู้ของมนุษย์ไว้ภายในขอบเขตที่แห้งแล้งนี้ ล็อกได้ถูกลัทธิต่างๆ ที่รวมเข้าด้วยกันชักนำไป ซึ่งความรู้เหล่านี้ไม่มีเหตุผลในตัวเองและไม่อาจที่จะเอามารวมเข้าด้วยกันได้นั้นคือเรื่องการยืนยันมาตรฐานแห่งความแน่นอนในความรู้ตามแบบคณิตศาสตร์ ผสมกับการให้เหตุผลแบบนิรนัย ทฤษฎีแห่งความรู้ที่เป็นตัวแทนซึ่งจัดโลกที่แท้จริงออกตั้งแต่ต้นทีเดียว จิตตามแบบจักรกลและประการสุดท้ายความเชื่อถือแบบที่มิใช่ประจักษ์นิยม ในเรื่องความมีอยู่แห่งวิสัยสามารถสำหรับความรู้ทางสหวิทยาซึ่งในบางกรณีก่อให้เกิดทางลัดข้ามเขตแดนที่การเฝ้าสังเกต การทดลอง ความจำ การให้เหตุผลแบบอุปนัยขัดขวางได้ช้ากว่าและลำบากกว่า และซึ่งถ้าหากว่าโลกเป็นต่างๆ กัน ก็สามารถหลีกเลี่ยงจากวิธีการที่ไม่เพียงพอเหล่านี้ทั้งหมด

เหล่านี้คือความผิดและความเคลือบแคลงของล็อก แต่ความดีของท่านนั้นมีมากเหลือเกิน ท่านได้ตั้งปัญหาซึ่งเมื่อปรัชญาเมธีผู้มั่งคั่งปัญญาล้ำเลิศทั้งหลายได้ตอบแล้วก็ก่อให้เกิดเป็นลัทธิประจักษ์นิยมสมัยใหม่ขึ้น ท่านได้สร้างความเกี่ยวเนื่องระหว่างการวิพากษ์วิจารณ์และการกระทำทางด้านปรัชญากับกระบวนการและ

ความคิดทางวิทยาศาสตร์ขึ้น และท่านได้ใช้ภาษาที่เข้าใจได้ทำลายล้างมนตร์อา-
ถรรพ์แห่งวิทยาว่าด้วยการใช้คำตามแบบพวกสกอลาสติกและพวกเหตุผลนิยมซึ่ง
นับว่าเป็นอุปสรรคที่ยิ่งใหญ่ที่สุดต่อความก้าวหน้าทางด้านสติปัญญาลงได้.

บทที่ ๙

ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ)

บทที่ ๙

ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ)

๔. ยอร์จ เบิร์กลีย์

GEORGE BERKELEY

(พ.ศ. ๒๒๒๔ - ๒๒๙๖)

เบิร์กิลีย์ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๔
แถบเมืองคิลเคนนี (Kilkenny) ในประ-
เทสไอร์แลนด์ บรรพบุรุษของท่านเป็น
ชาวอังกฤษ และนับถือคริสต์ศาสนา นิ-
กายโปรเตสแตนต์ ท่านได้ใช้เวลาใน
ตอนแรกๆ และในระยะหลังๆ อยู่ในไอร์แลนด์
แม้ว่าท่านจะถือตัวว่าเป็นพวก
ที่นับถือนิกายแองกลิกัน (Anglican
เป็นนิกายทาง ราชการของอังกฤษ) อยู่
เสมอ แต่ก็ปรากฏว่าท่านถือว่าตัวท่าน
เองเป็นชาวไอริช อย่างแท้จริง ท่านได้
รับศึกษามาร้อยอย่างดี ตอนแรกๆ
ก็ศึกษาอยู่ที่วิทยาลัยคิลเคนนี และนับ
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๔๓ เป็นต้นมา ท่านได้
ศึกษาอยู่ที่ตริनिตี คอลเลจ ในเมืองดับลิน

ต่อมาท่านได้เป็นอาจารย์สอนอยู่ในวิทยาลัยแห่งนี้เป็นเวลาหลายปีจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๒๖๔ ท่านได้บวชเป็นบาทหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๐ และใน พ.ศ. ๒๒๖๗ ท่านก็ได้เป็นคนบดเฆาะเดอริ (Derri) และอีกสิบปีต่อมา คือ พ.ศ. ๒๒๗๗ ท่านก็ได้เป็น บิชอปแห่งคลอยเน (Cloyne) ท่านแต่งงานเมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๑ และถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖

เบิร์กเลีย เป็นเพื่อนคนสำคัญของโจนาทานสวิตต์ ผู้แต่งหนังสือเรื่อง “การเดินทางของกัลลิวเวอร์” (Gulliver's Travels) หนังสือที่มีชื่อเสียงที่สุดเป็นหนังสือที่เขียนในสมัยแรกๆ พอมีอายุได้เพียง ๒๗ ปี ก็กลายเป็นคนที่มีชื่อเสียงในฐานะผู้เขียนปรัชญา พ.ศ. ๒๒๕๕ ท่านได้เดินทางไปลอนดอน และได้พบปะสมาคมกับนักอักษรศาสตร์สมัยนั้น ซึ่งบุคคลเหล่านั้นได้ให้การต้อนรับท่านอย่างอบอุ่นยิ่ง ไปไปได้กล่าวถึงท่านว่า เป็นผู้มี “คุณภาพภายใต้สวรรค์ทุกอย่าง” และบุคคลร่วมสมัยเดียวกับท่านคนหนึ่งได้เขียนไว้ว่า “การเข้าใจมากเช่นนั้น ความรู้ที่มีมากเช่นนั้น ความบริสุทธิ์มากเช่นนั้น และความถ่อมตัวเช่นนั้น ข้าพเจ้ามิได้คิดว่าจะเป็นแบบอย่างของมนุษย์ใดๆ นอกจากเทวดา จนกระทั่งข้าพเจ้าได้มาพบสุภาพบุรุษผู้นี้เข้า”

ชีวิตของเบิร์กเลียน่าสนใจมาก นอกจากข้อเขียนทางปรัชญาของท่านแล้ว ก็ควรที่เราจะใส่ใจต่อความพยายามอย่างแท้จริง ในชีวิตวัยกลางคนของท่านในอันที่จะสร้างมหาวิทยาลัยขึ้นที่ เกาะเบอร์มูดา (Bermuda) วัตถุประสงค์แห่งแผนการนี้ ส่วนใหญ่ก็เพื่อฝึกฝนมิชชันนารีและเผยแพร่คริสต์ศาสนา เบิร์กเลียหวังว่าวิทยาลัยของท่านคงเป็นที่ดึงดูดใจ ไม่เฉพาะพวกที่ไปตั้งรกรากอาณานิคมอยู่ในอเมริกาเท่านั้น แต่คงจะเป็นที่สนใจของพวกอินเดียเจ้าของที่ดินดั้งเดิมด้วย ท่านคิดว่าจะใช้วิทยาลัยนี้ เป็นที่ฝึกฝนอบรมผู้ที่จะมาบวชเป็นบาทหลวงเผยแพร่คริสต์ศาสนา และพวกที่จะทำการเผยแพร่วัฒนธรรมด้วย เบิร์กเลียซึ่งมีพลังงานอำนาจในการจูงใจคน และเสน่ห์ที่ไม่ต้องใช้ศิลปะใดๆ ประกอบอย่างน่าพิศวงนั้น ได้ประสบความสำเร็จในการทำให้นายกและราชการให้ความสนับสนุนโครงการของท่านอยู่มาก ท่านได้รับพระบรมราชานุญาต ได้รับเงินก้อนใหญ่จากเอกชนที่ได้บริจาคเงินช่วยเหลือ และได้รับคำมั่นสัญญาจากสภาผู้แทนราษฎร ที่จะเอาเงิน

ทุนสาธารณะมาช่วยเหลือ แต่โครงการของท่านเป็นโครงการที่ปฏิบัติตามไม่ได้จริงๆ และในที่สุดก็เป็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะว่าเกาะเบอร์มูดานั้นอยู่ห่างไกลจากผืนแผ่นดินใหญ่อเมริกามาก จึงไม่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของท่าน หลังจากที่ท่านได้เดินทางไปอเมริกาเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๗๑ แล้ว ทางไอร์แลนด์ก็เต็มไปด้วยความลังเลใจและความสงสัยอยู่ตลอดเวลา เบิร์กลีย์ร่อนอยู่ในต่างแดนเป็นเวลาถึง ๓ ปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๒๗๔ นายกรัฐมนตรีวัลโพล (Walpole) ก็แจ้งให้ท่านทราบว่าการความหวังของท่านต้องล้มเหลวลงเสียแล้ว

ท่านได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองนิวพอร์ต มลรัฐโรดไอส์แลนด์ เป็นเวลาถึง ๓ ปี ท่านเป็นผู้หนึ่งที่มีอุปการคุณต่อมหาวิทยาลัยเยล ในสหรัฐอเมริกา ท่านได้เดินทางกลับอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๔ และ พ.ศ. ๒๒๗๗ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นบิชอปแห่งคลอยน ในไอร์แลนด์ ท่านได้อยู่เขียนหนังสือ และปกครองแขวงนั้นอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๒๙๕ ท่านจึงมาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ออกซฟอร์ด และถึงแก่กรรมที่นั่นในปีต่อมา ปรากฏว่าประชาชนเศร้าโศกเสียใจในมรณกรรมของท่านเป็นอย่างยิ่ง บ้านที่นิวพอร์ตที่เบิร์กิลีย์สร้างไว้และอยู่อาศัย เวลานี้ก็ยังได้รับการพิทักษ์รักษาไว้เป็นอย่างดี

เบิร์กิลีย์ซึ่งเป็นตัวแทนชั้นที่สอง แห่งการเคลื่อนไหวของลัทธิประจักษ์นิยมนี้ได้เริ่มต้นจากการสันนิษฐานของลોકที่ว่า ไม่ว่าจะเป็นในความคิดหรือในการสะท้อนภาพละ อะไรก็ตามที่เป็นอารมณ์แห่งการเข้าใจแล้วถือว่าเป็น “มนคติ” ทั้งสิ้น ถ้าหากว่าเป็นเช่นนั้นจริงแล้ว ไม่ว่าเราจะเข้าใจคุณภาพดั้งเดิม (ปฐมภูมิ) หรือคุณภาพรองลงมา (ทุติยภูมิ) หรือไม่ก็ตามสิ่งที่เราเข้าใจก็เป็นเพียงมนคติเท่านั้น และเพราะฉะนั้น จิตย่อมไม่อาจที่จะมีความรู้เกี่ยวกับเนื้อสารใดๆ ที่เป็นเนื้อสารที่ “คิดไม่ได้” หรือที่เป็นสสารเลย ดังนั้น ท่านจึงได้สรุปว่า ไม่มีอะไรเลยมีอยู่นอกเสียแต่เนื้อสารที่เป็นจิตใจหรือเป็นนามธรรมและภาวะที่มีอยู่ในความคิดของตัวเองเท่านั้น อีกประการหนึ่ง นับท่านว่าเป็น “นักจิตนิยม” (mentalists) ที่เคร่งครัดทุกกระเบียดนิ้วทีเดียว

มีทางที่จะทำให้เบิร์กิลีย์ ไปถึงบทสรุปนี้อยู่หลายสายด้วยกัน ดูจะเป็นการดีที่จะเริ่มด้วยท่าทีแห่งการที่ท่านใช้ซึ่งแม้ว่าจะเอามาจากลોક เราก็ไม่มีโอกาส

ใดๆ ที่จะอภิปรายก่อน นี่นับว่าเป็นความขัดแย้งกันระหว่างลัทธิในภาพนิยม (Conceptualism) กับ ลัทธินามนิยม (Nominalism) ซึ่งเป็นปรัชญาสมัยใหม่ ที่เอามาจากปรัชญาสมัยกลางนั่นเอง บางทีพลาโตจะเป็นนักในภาพนิยม โดยตลอดอย่างมากที่สุดเท่าที่ประวัติศาสตร์ปรัชญาได้สร้างขึ้นมา แต่อาจจะไกลเกินไปที่เราจะหุดค้นลงไปในเรื่องที่ลึกลับซับซ้อนแห่งปรัชญาแบบของพลาโต นับว่าเป็นการพอเพียงที่จะกล่าวไว้ในสมัยกลางมีปรัชญา ๒ แบบที่แพร่หลายมาก แบบหนึ่งเรียกว่า “ลัทธิในภาพนิยม” และอีกแบบหนึ่งเรียกว่า “ลัทธินามนิยม” พวกนักในภาพนิยมถือว่ามโนคติที่เป็นสากลและเป็นนามธรรม เช่น มโนคติเกี่ยวกับพระเป็นเจ้า เนื้อสาร สสาร และความเป็นเหตุผลกันเป็นต้น ย่อมมีความมียู่ที่สมบูรณ์ เป็นอิสระจากสิ่งที่มีอยู่ที่เฉพาะหรือที่เป็นปัจเจกทั้งหมด พวกนามนิยมเชื่อว่า สิ่งที่มีอยู่ทั้งปวงประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ที่เฉพาะๆ หรือเป็นปัจเจก และมโนคติที่เป็นนามธรรม และสิ่งที่เป็นสากล ก็เป็นเพียงคำที่จิตมนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่ออธิบาย หรือทำความเข้าใจที่เป็นปัจเจกเหล่านี้ให้เป็นแบบขึ้นมาเท่านั้นเอง

โดยเหตุที่ลึกลับเชื่อว่า เนื้อหาทั้งหมดแห่งจิตของมนุษย์ประกอบด้วย มโนคติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมโนคติที่เกิดจากเพทนาการหรือจากการตรึงรองก็ตาม นอกจากสิ่งๆ ที่จิตที่อาศัยความสามารถที่แท้จริงจะสามารถก่อให้เกิดเป็นมโนคติที่ซับซ้อนแล้ว ก็จะถูกกลายเป็นว่าลึกลับได้ศึกษาในฝ่ายของพวกนามนิยมมากกว่าที่จะศึกษาจากพวกที่เอียงไปทางพวกในภาพนิยม ตามความเป็นจริงแล้ว ลึกลับได้ก้าวไปไกลจนกล่าวได้ว่า มโนคติทั่วไป หรือที่เป็นนามธรรมนั้น นับว่าเป็นสัญลักษณ์ด้านภาษาที่สะดวกๆ เท่านั้น ซึ่งช่วยให้เราสรุปความสัมพันธ์แห่งความละม้ายคล้ายคลึงกัน หรือความแตกต่างกัน ที่เราจะสังเกตเห็นในความคิดที่แท้จริงของเราได้

ในงานด้านปรัชญา ที่สำคัญที่สุดของท่าน คือ Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge และต่อมาก็คือใน Dialogues ของท่านนั้น เบิร์กลีย์ได้พาดพิงถึงนามนิยมนี้ไปจนถึงที่สุด ท่านได้ยืนยันว่าไม่เพียงแต่กับมโนคติที่เป็นนามธรรมเท่านั้น ที่ไม่ลงรอยกันกับความแท้จริงใดๆ ที่อยู่นอกตัวมันเอง แต่ยังได้ยืนยันด้วยว่าตามข้อเท็จจริงแล้วจิตมนุษย์มิได้เป็นเจ้าของมโนคติใดๆ

ทำนองนั้นเลย เมื่อข้าพเจ้าพูดว่าข้าพเจ้ามีมโนคติเกี่ยวกับม้าที่แตกต่างไปจากม้าตัวนี้หรือม้าตัวนั้น แต่อะไรที่เป็นมโนคติเกี่ยวกับชั้นของสัตว์ที่เรียกว่า “ม้า” หรือคุณสมบัติบางอย่างเช่น “ความเป็นม้า” โดยอาศัยมโนคตินั้นเอง ม้าทั้งหมดจึงถูกจัดไว้ในประเภทม้า ข้าพเจ้ากล่าวว่าเป็นเรื่องเหลวไหลจริงๆ เมื่อข้าพเจ้าพิจารณาภายในใจของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามักจะพบมโนคติเกี่ยวกับม้าตัวนี้ หรือม้าตัวนั้นเสมอ แต่ไม่เคยพบมโนคติเกี่ยวกับ “ความเป็นม้า” เลย มโนภาพเกี่ยวกับชั้นหรือมโนคติที่เป็นนามธรรมเหล่านี้เป็นเรื่องจินตนาการที่ประดิษฐ์ขึ้นล้วนๆ

การที่เบอร์กัสส์ปฏิเสธวัตถุนั้น มีฐานอยู่ที่การปฏิเสธมโนคติที่เป็นนามธรรมของท่าน เพราะท่านถือว่า ณ ที่ที่ข้าพเจ้าพูดถึงวัตถุนั้นหรือสสาร ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจหรือมีมโนคติถึงมันจริงๆ นั้น เป็นเนื้อหาทางประสาทโดยเฉพาะอย่างนี้หรืออย่างนั้น และไม่เคยปรากฏว่าใครเรียกเนื้อหาที่เป็นนามธรรมหรือที่เป็นสากลใดๆ ว่าเป็นวัตถุหรือสสารเลย

อย่างไรก็ตามยังมีวิธีอื่นๆ อีกมากมายที่เบอร์กัสส์จะใช้ดำเนินไปหาบทสรุปได้ นับว่าเป็นการง่ายสำหรับท่านที่จะแสดงให้เห็นว่า ถ้าคุณสมบัติขั้นรองๆ ไม่มี ความมีอยู่ใดๆ ที่เป็นอิสระจากจิตที่เข้าใจได้แล้วละก็ ย่อมไม่อาจที่จะทำการอ้างใดๆ ในนามของคุณสมบัติดั้งเดิมได้เลย ทั้งนี้เพราะว่าคุณสมบัติดั้งเดิมนั้นเราทราบได้ ในอาการเดียวกันว่าเป็นคุณสมบัติรองลงมา นั่นคือทราบโดยอาศัยเพทนาการ และขึ้นอยู่กับความต่างกันแบบเดียวกันที่เนื่องมาจากเงื่อนไขที่มีอยู่ในความคิดของตนเอง ในฐานะเป็นคุณสมบัติรองลงมา ไม้ที่ยังลงไปใต้น้ำนั้นตุงตรงที่มีมันจมลงไป และวัตถุสิ่งหนึ่งย่อมแตกต่างกันในขนาดและรูปร่างตามความห่างไกลจากจุดศูนย์รวมของอำนาจเห็น ดังนั้นเนื้อหาสาร (Substance) ที่เป็นวัตถุของลัทธิ คือเนื้อหาสารที่มีคุณสมบัติทางผัสสะก็จะกลับเป็นสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้น ถ้าหากว่าจะมีความแท้จริงใดๆ อยู่บ้าง ก็คงจะต้องเป็นในภาษาของคุณสมบัติทางผัสสะที่เราเข้าใจ และมีไขในสิ่งอื่น ๆ ใดทั้งสิ้น

แต่การให้เหตุผลที่ทำให้ตระหนักใจมากที่สุดของเบอร์กัสส์ ที่คัดค้านเรื่องความมีอยู่ของวัตถุหรือสสารที่เกิดขึ้นไม่ได้นั้น ก็มาจากการที่อีกเขากล่าวว่า “มโนคติ” มาขึ้น ๒ แง่นั้นเอง ถ้าหากว่ามโนคติเป็นอะไรก็ตามที่เป็นอารมณ์แห่งการเข้าใจ

ในความคิดแล้วละก็ สิ่งที่เราเข้าใจในเวลาใดก็ตาม ก็อาจเป็นเพียงมโนคติเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งอื่นใดเลย เพราะฉะนั้นเมื่อเรากล่าวว่า เรากำลังสังเกตเห็นวัตถุสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะหรือกลม สิ่งที่เรากำลังเห็นนั้นเป็นเพียงสี ความต้านทาน รูปร่าง ซึ่งเรามีประสบการณ์จริงๆ ไม่ใช่รากฐานที่เราไม่รู้จักบางอย่างที่เราสมมุติว่ามีคุณสมบัติทางผัสสะเหล่านี้อยู่ สี รูปร่าง ความกระด้าง ความกลม ฯลฯ นั้นเป็นเพทนาการหรือภาวะทางจิต และเราไม่มีสิทธิที่จะอ้างว่าสีเป็นต้นนั้นเป็นของเนื้อสารบางอย่างที่มีลักษณะภาพแตกต่างกัน ดังที่เบิร์กลีย์ได้กล่าวไว้ว่า “esse is percipi” หรือ “ความมีอยู่ก็คือความเป็นสิ่งที่เข้าใจได้” (to be is to be perceived)

และดังนั้นเบิร์กลีย์จึงได้สรุปว่า ไม่มีอะไรเลยที่มีอยู่ นอกจากจิตที่คิดและความคิดของจิตเท่านั้น เพราะหยาบอยู่หน้อยที่เบิร์กลีย์มีจิตเพียงด้านเดียว ในเวลาที่ท่านสามารถจะเห็นความลงรอยกันไม่ได้ในความเชื่อถือนของลึอกในเรือความมีอยู่ของเนื้อสารทางวัตถุ นั้นท่านมองไม่เห็นว่าตรรกศาสตร์แบบเดียวกันนั้นคงจะนำท่านไปสู่การปฏิเสธเนื้อสารทางด้านจิตใจ และดังนั้นก็ย่อมนำไปสู่การปฏิเสธ ไม่เพียงแต่ตัวตนที่มีที่สิ้นสุดหรือมีขอบเขตเท่านั้น แต่ยังได้ปฏิเสธไปถึงพระเป็นเจ้า ซึ่งสำหรับเบิร์กลีย์แล้ว ถือว่าเป็นหลักสำคัญแห่งปรัชญาทั้งปวงของท่านอีกด้วย

ข้อเท็จจริงก็มีอยู่ว่า เบิร์กลีย์เป็นเพียงนักประจักษ์นิยมที่ไม่สมบูรณ์คนหนึ่งเท่านั้นเอง ท่านได้หันท่าทีทางประจักษ์มาหาความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกของเรา แต่เมื่อได้มาถึงโลกทางด้านจิตใจ ท่านก็เป็นทั้งนักสัญชาตญาณนิยม (intuitionist) และนักเหตุผลนิยม ตรรกะที่ตัวตนที่มีที่สิ้นสุดยังมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ ท่านก็เชื่อว่าเราารู้ตัวของเราเองโดยอาศัยสัญชาตญาณและหรือสหญาณ รู้จักตัวตนที่มีที่สิ้นสุดอื่นๆ โดยการให้เหตุผลจากการเปรียบเทียบ สำหรับพระเป็นเจ้าแล้ว ความมีอยู่ของพระองค์นั้นเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับระเบียบและเป็นผลงานของเพทนาการของเราที่ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เราเรียกว่าโลกภายนอก ทั้งนี้โดยเหตุว่าเมื่อไม่มีเนื้อสารที่เป็นวัตถุใดๆแล้ว ก็ไม่มีทางอื่นใดที่จะเป็นทางที่เราจะสามารถใช้อธิบายถึงการทำงานของปรากฏการณ์ตามธรรมชาติอย่างมีระเบียบได้ โลกแห่งประสบการณ์ทางผัสสะมิใช่มายาหรือความฝันหรือความคิดคำนึงที่เราได้สร้างขึ้น

เพื่อตัวเอง หากเป็นความคิดคำนึงหรือการประดิษฐ์ขึ้นแห่งจิตของพระเป็นเจ้า (Divine mind) ผู้ทรงประทานโลกแห่งประสบการณ์ทางผัสสะให้เราในลำดับแห่งเหตุการณ์ต่างๆ อย่างมีระเบียบ

มโนคติเกี่ยวกับประสาทสัมผัสในภายนอกของเรานั้น พระเป็นเจ้าได้ทรงประทับไว้ในจิตใจของเรา แต่มโนคติเกี่ยวกับจิตนาการของเรานั้นเป็นการสร้างสรรค์ของตัวเราเอง แต่ในหนทางขั้นสุดท้ายนั้น ความแตกต่างระหว่างมโนคติเกี่ยวกับความรู้สึกทางประสาทสัมผัสกับมโนคติเกี่ยวกับจิตนาการนั้นมิได้เป็นความแตกต่างกันในชนิด แต่เป็นความแตกต่างกันในขีดขั้นเท่านั้น มโนคติเกี่ยวกับความรู้สึกทางประสาทสัมผัสชัดเจนแจ่มแจ้ง มั่นคง และสม่ำเสมอมากกว่าส่วนมโนคติเกี่ยวกับจิตนาการนั้นที่มัวๆ ชัดส่ายไปมา และไม่สม่ำเสมอ ถ้าสิ่งภายนอกประกอบด้วยคุณสมบัติในด้านผัสสะที่เราจะเข้าใจได้โดยตรงเท่านั้นแล้วละก็ ถ้าหากว่าเราเลิกเข้าใจมันเสียแล้ว อะไรจะเกิดขึ้นแก่มันเล่า คำตอบของเบิร์กลีย์ก็คือว่า สิ่งภายนอกเหล่านั้นยังคงมีอยู่ต่อไปอีก ทั้งนี้เพราะว่ายังมีจิตดวงอื่นๆ ที่จะเข้าใจมันอยู่ต่อไปอีก และอีกประการหนึ่ง สายพระเนตรที่คอยจ้องจับอยู่ตลอดเวลาของพระเป็นเจ้าก็ยังคงเฝ้าดูสิ่งภายนอกเหล่านั้นอยู่ตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น อารมณ์ที่จิตมนุษย์เราทราบจึงมีอยู่ ๓ ชนิดด้วยกัน คือ มโนคติจะเป็นชนิดที่เกี่ยวกับเพทนาการหรือการตรึงตรองก็ได้ ๑ จิตที่มีที่สิ้นสุด ๑ และจิตที่ไม่มีที่สิ้นสุดของพระเป็นเจ้า ๑ พระเป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุแห่งมโนคติของเราอยู่ตรงเท่าที่เป็นมโนคติที่เกี่ยวกับความรู้สึกทางประสาทสัมผัส พระองค์ทรงเป็นสาเหตุแห่งความมีอยู่ในตัวเรา เท่ากับที่ทรงเป็นสาเหตุแห่งความมีอยู่ของตัวตนที่มีที่สิ้นสุดอื่นๆ อย่างไรก็ตาม สายโซ่แห่งความเป็นเหตุเป็นผลกันในธรรมชาตินั้น มิใช่เป็นแบบ “จักรกล” (mechanical) แต่เป็นแบบ “เด็ดขาด” (final) นั่นคือจะได้รับบัญชาจากเจตจำนงของพระเป็นเจ้าซึ่งทรงดลบันดาลให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงทำงานอย่างสมบูรณ์เพื่อความรอดพ้นของมนุษยชาติ ในขั้นนี้เบิร์กลีย์ได้ทำให้หลักนามนิยมที่ตึงเครียดของท่านเป็นแบบฉบับขึ้นมา ทั้งนี้เพราะถ้าจิตไม่มีมโนคติที่เป็นนามธรรมหรือที่เป็นสากลแล้ว ก็จะไม่สามารถมีความรู้ใดๆ ไม่ว่าจะเป็นเกี่ยวกับตัวตนที่มีที่สิ้นสุดหรือเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ

ที่เกี่ยวกับอมฤตภาพหรือที่เกี่ยวกับแบบแผนแห่งสาเหตุขั้นสุดท้ายซึ่งปกครองโลก ท่านได้อ้างว่า เรา รู้จักตัวตนที่มีที่สิ้นสุดทั้งหลายเช่นเดียวกับที่รู้จักพระเป็นเจ้า โดยอาศัย “ข้อคิดเห็น” (notions) ซึ่งไม่ใช่ในความคิด (ideas) ในทำนองเดียวกันนั้น เราก็มี “ข้อคิดเห็น” เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมโนคติทั้งหลายเช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อสารทั้งหลายนั่นเอง “ข้อคิดเห็น” จะก่อเป็นรูปขึ้นมาได้อย่างไรและข้อคิดเห็นแตกต่างกับมโนคติที่เป็นนามธรรมในอาการเช่นใดบ้างนั้น เบิร์กสลีย์อธิบายไม่ได้ เหตุผลของท่านปรากฏว่าเป็นข้ออ้างที่ว่า เรา รู้จักวิญญาณทั้งชนิดที่มีที่สิ้นสุดและไม่มีที่สิ้นสุด และวิญญาณก็หาใช่ในความคิดไม่ เพราะมโนคติมีอยู่ในวิญญาณ และถ้าปราศจากความเป็นอยู่แห่งเนื้อสารที่เป็นวิญญาณเช่นนั้นเสียแล้ว มโนคติก็ไม่มีได้ โดยทั่วไปถือว่า เบิร์กสลีย์เป็นนักวิพากษ์วิจารณ์ที่คมคายที่สุดและเป็นทนายทนายที่ถูกต้องของลัทธิ หักสะของท่านนับว่าเป็นสายโยงที่เป็นสาระสำคัญในการพัฒนาลัทธิประจักษ์นิยมของอังกฤษ เป็นจุดสะพาน “ธรรมชาติ” ที่เชื่อมคำสอนที่เป็นแบบ “สามัญสำนึก” ของลัทธิ กับ “ลัทธิวิตินิยม” ของฮิวม์เข้าด้วยกัน แต่ข้อนี้ นับว่าเป็นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ในแง่หนึ่ง เบิร์กสลีย์ก็เป็นนักประจักษ์นิยม คือท่านพยายามให้เรื่องราวที่เข้าใจได้ และที่ประติดประต่อกันด้วยเหตุผลของโลก “ภายนอก” และ “ภายใน” ซึ่งความจริงเกี่ยวกับโลกทั้งสองนี้ จะสถาปนาขึ้นมาได้ก็โดยอาศัยการสอบสวนประสบการณ์ประจำวันตามปกติธรรมดาโดยตรง โดยมีต้องอาศัยความสามารถทางอภิปรายพิเศษ หรือการอ้างถึงสิ่งลึกลับที่มีอยู่นอกเหนือประสาทสัมผัสของเรา แล้วท่านก็ดำเนินการโจมตีภววิทยาทั้งของพวกเหตุผลนิยมในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และพวกสกอลาสติก ก่อนหน้าสมัยนิยมเหตุผลในลักษณะการที่ดูเด็ดเดี่ยวกว่าที่ลัทธิหรือคนอื่นใดก่อนหน้านี้ในโจมตีเสียอีก ในแง่นี้ นับว่าท่านเป็นนักประจักษ์นิยมที่บ้าคลั่งยิ่งกว่าฮอบส์เสียอีก แต่ทัศนะของท่านแตกต่างกับฮอบส์หรือลัทธิอย่างมากมาย และในบางแง่ก็ตรงข้ามกับทัศนะของฮอบส์และลัทธิด้วยซ้ำไป ทั้งฮอบส์และลัทธิต่างก็ตกอยู่ภายใต้มนตร์สะกดแห่งการปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์ในสมัยนั้น ฮอบส์เองได้ขยายวิธีการปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์มุ่งตรงไปยังอาณาจักรแห่งจริยศาสตร์และการเมือง แต่ในด้านตรรกศาสตร์และจิตวิทยานั้น ท่านขยายเข้าไปหาเพียงคร่าวๆ

เท่านั้น

สำหรับเบอร์กัส ซึ่งเป็นผู้ที่นับถือคริสต์ศาสนา เพราะท่านเป็นบิชอปแห่งคลอยเน ซึ่งมีความโน้มเอียงไปในเรื่องลึกลับนั้น ประการแรก ท่านเห็นว่าโลกนี้เป็นภาพชีวิตทางด้านวิญญาณที่สืบเนื่องอยู่ในพระจิตของพระเป็นเจ้า และประการที่ ๒ ก็เป็นภาพชีวิตทางด้านวิญญาณที่สืบเนื่องอยู่ในมนุษย์ที่พระเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นมา ท่านเห็นว่าข้อนี้ได้เป็นทฤษฎีหรือสมมุติฐานทางปรัชญาเลย แต่ทว่าเป็นทัศนภาพโดยตรง โดยหลักการแล้ว ท่านเกี่ยวข้องกับการปฏิเสธสิ่งที่ท่านเห็นว่าเป็นทั้งทวนเวียนและเป็นสิ่งที่เข้าใจไม่ได้พร้อมๆ กัน อันเป็นการยืนยันว่า มีอะไรบางอย่างที่เรียกว่าสสาร ที่ประสาทสัมผัสหรือจินตนาการจะเข้าใจไม่ได้เลย เป็นอิสระจากจิตทั้งที่เป็นของมนุษย์และที่เป็นทิพย์ ซึ่งสภาวะลักษณะของสิ่งนั้นทำให้โลกประพุดตัวอย่างที่มันประพุดอยู่ และเป็นการศึกษามนุษย์ที่มีเหตุผลอย่างสมบูรณ์ สำหรับเบอร์กัส ข้อนี้นับว่าเป็นความฝันเพื่อเจตที่จริงจังและเป็นปอเกิดแห่งความสับสนทั้งในด้านสติปัญญาและทางด้านจิตใจของเราทั้งปวง ปรัชญาของท่านมุ่งอยู่กับการที่จะสาธิตให้เห็นว่าไม่มีอะไรมีอยู่จริงๆ เลย นอกจากมันมีภาพทางวิญญาณ คือ กระบวนการสร้างสรรค์ของวิญญาณ อันได้แก่เจตภูติที่เป็นอนันตยะของพระเป็นเจ้า และดวงวิญญาณที่กำหนดแน่นอนได้ของมนุษย์เท่านั้น และประสบการณ์ของมนุษย์ คือจินตนาการ ความจำ ความคิด ความคาดคะเน ความฝัน ความรู้สึก และที่สำคัญที่สุดก็คือ เพนทาการทั้งปวง ซึ่งการรวม และกระบวนการของประสบการณ์นี้นับว่า "เป็น" โลกภายนอกนั้นก็ขึ้นอยู่กับดวงวิญญาณเหล่านี้ในฐานะเป็นเนื้อหาหรือการแก้ไขของวิญญาณเหล่านั้น

งานชิ้นเยี่ยมๆ ของท่านทั้งหมดเขียนขึ้นในสมัยที่ท่านยังหนุ่มอยู่มาก คือเรื่อง A New Theory of Vision เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๒ เรื่อง The Principles of Human Knowledge เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๓ และเรื่อง The Dialogues of Hylas and Philonous เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๕ หนังสือที่ท่านเขียนหลังจากที่มีอายุ ๒๔ ปี ล่วงแล้ว มีความสำคัญน้อยลงมาก ท่านเป็นนักเขียนที่มีเสน่ห์มาก และจำนวนของท่านก็ชวนอ่านอย่างยิ่ง

การให้เหตุผลคัดค้านเรื่องสสารในเรื่อง The Dialogues of Hylas and

Philonous นับว่าดึงดูดใจอย่างที่สุด ในบรรดาบทสนทนาเหล่านี้จะเสนอให้เห็นเพียงบทสนทนาบทแรก และตอนต้นของบทที่๒ เท่านั้น เพราะข้อความต่อนั้นมาไม่สำคัญเท่าใดนัก ในข้อความที่นำมาให้พิจารณานั้น เบิร์กลีย์ได้ให้เหตุผลที่สมเหตุสมผลแก่การสรุปที่สำคัญบางอย่าง แม้ว่าจะมิได้ให้การสรุปว่าท่านคิดว่าท่านกำลังพิสูจน์อยู่ก็ตาม ท่านคิดว่าท่านกำลังพิสูจน์ว่า ความแท้จริงทั้งปวงเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ สิ่งที่ท่านกำลังพิสูจน์อยู่ก็คือว่า เราเข้าใจคุณภาพ ไม่ใช่เข้าใจสิ่งต่างๆ และว่าคุณภาพนั้นเกี่ยวข้องกับผู้ที่เข้าใจ

ตัวละครในบทสนทนานั้นมีอยู่ ๒ คนด้วยกัน คือ ไฮลัส (Hylas) ซึ่งเป็นตัวแทนสามัญสำนึกที่ได้รับการศึกษาที่ถูกต้องวิชาการกับ ฟิโลโนอุส (Philonous) ซึ่งได้แก่ เบิร์กลีย์ เอง

หลังจากที่ได้กล่าวสัมไมทนียกถาด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดีสองสามคำ แล้วไฮลัสก็กล่าวว่า เขาได้ยินรายงานแปลกๆ เกี่ยวกับความเห็นของฟิโลโนอุสที่ว่าฟิโลโนอุสไม่เชื่อในเนื้อสารที่เป็นวัตถุ ไฮลัสได้บอกปากว่า “อะไรเล่าที่จะอัศจรรย์และน่าสะพรึงกลัวต่อสามัญสำนึก หรือเป็นลัทธิวิมตินิยมที่ปรากฏชัดยิ่งไปกว่าการเชื่อว่าไม่มีสิ่งในทำนอง “สสาร” อีกเล่า ? ฟิโลโนอุสตอบว่า เขามิได้ปฏิเสธความแท้จริงของสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่ทว่าเรามองไม่เห็นสาเหตุแห่งสิ่งหรือมิได้ได้ยินสาเหตุแห่งเสียงเลย ทั้งไฮลัสและฟิโลโนอุสเห็นพ้องต้องกันว่า ประสาทสัมผัสมิได้อนุมานถึงอะไรได้เลย ฟิโลโนอุสชี้ให้เห็นว่าโดยการเห็นเราก็เข้าใจเฉพาะแสงสีและรูปเท่านั้นโดยการได้ยินเราก็เข้าใจเฉพาะเสียงเท่านั้น ฯลฯ ดังนั้นถ้าหากไม่มีคุณสมบัติที่จะรู้ได้โดยอาศัยประสาทสัมผัสแล้ว ก็ย่อมไม่มีสิ่งใดที่จะสัมผัสได้ และสิ่งที่จะสัมผัสได้ก็ไม่มีอะไรนอกไปจากคุณสมบัติที่สัมผัสได้ หรือการรวมคุณสมบัติทางประสาทสัมผัสต่างๆ เข้าด้วยกัน ทั้งนี้ฟิโลโนอุสก็เริ่มพิสูจน์ว่า “ความแท้จริงของสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า ย่อมเกิดจากสิ่งที่เข้าใจได้นั้นแหละ” ซึ่งเป็นการคัดค้านความเห็นของไฮลัสที่ว่า “การมีอยู่” เป็นสิ่งหนึ่งและ “การเป็นสิ่งที่ถูกเข้าใจ” เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ว่าข้อมูลทางประสาทสัมผัส (Sense-data) เป็นเรื่องทางด้านจิตใจนั้น เป็นบทันทีที่ฟิโลโนอุสนับสนุนโดยการตรวจสอบประสาทสัมผัสต่างๆ อย่างละเอียดลออ ฟิโลโนอุสได้เริ่มต้นด้วยการตรวจสอบความร้อน

และความเย็นก่อน ท่านกล่าวว่า ความร้อนมากก็คือความทุกข์และจะต้องมีอยู่ในจิตใจ เพราะฉะนั้น ความร้อนจึงเป็นเรื่องทางด้านจิตใจ และการให้เหตุผลในเรื่องความหนาวก็เป็นทำนองเดียวกันนี้ ข้อนี้ได้รับการเสริมกำลังโดยการให้เหตุผลที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับน้ำอุ่น ถ้าท่านเอามือข้างหนึ่งจุ่มลงไปใต้น้ำร้อนและเอามืออีกข้างหนึ่งจุ่มลงไปใต้น้ำเย็น แล้วเอามือทั้งสองนั้นมาจุ่มลงในน้ำอุ่น ท่านจะรู้สึกว่ามีมือข้างหนึ่งเย็น ที่มีมืออีกข้างหนึ่งร้อน คือ มือข้างที่จุ่มน้ำร้อนแล้วเอามาจุ่มน้ำอุ่นจะรู้สึกว่าย็น ส่วนมือที่จุ่มน้ำเย็นก่อนแล้วเอามาจุ่มน้ำอุ่นจะรู้สึกร้อน แต่ทว่าน้ำไม่อาจเป็นทั้งร้อนและเย็น พร้อมๆ กันได้ การให้เหตุผลนี้ทำให้ไฮลัสที่ถือว่า “ความร้อนกับความเย็นเป็นเพียงเพทนาการที่มีอยู่ในจิตของเราเท่านั้น” ต้องยอมจำนน แต่ไฮลัสก็ยังชี้ให้เห็นอย่างมีความหวังอยู่อีกว่า คุณสมบัติที่อาจรู้ได้โดยประสาทสัมผัสอย่างอื่น ๆ ยังมีย่อยอีก

ฟีโลโนอุสจึงได้ทดสอบต่อไป ท่านได้ชี้ให้เห็นว่ารสหวานเป็นรสที่น่าความสุขมาให้ และรสเปรี้ยวเป็นรสที่น่าความทุกข์มาสู่ และว่าทั้งความสุขและความทุกข์เป็นเรื่องทางใจ ในเรื่องกลิ่น ท่านก็ได้ให้เหตุผลในทำนองเดียวกันนี้ ทั้งนี้เพราะกลิ่นก็มีทั้งกลิ่นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ

ไฮลัสได้พยายามอย่างแรงกล้าที่จะกู้เรื่องเสียงไว้ โดยท่านกล่าวว่า เสียงเป็นความเคลื่อนไหวในอากาศ ซึ่งเราอาจมองเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า ไม่มีเสียงใดๆ ในสุญญากาศเลย ไฮลัสกล่าวว่า “เราจะต้องชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างเสียงที่เราได้ยินกับเสียงในตัวมันเอง หรือระหว่างเสียงที่เราได้ยินในทันทีกับเสียงที่มีอยู่โดยที่เราไม่ได้ยิน” ฟีโลโนอุสชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่ไฮลัสเรียกว่าเสียง “ที่แท้จริง” เป็นความเคลื่อนไหวอย่างหนึ่งนั้น อาจเห็นหรือรู้สึกได้ แต่ทว่าไม่อาจได้ยินจริงๆ เลย เพราะฉะนั้นจึงไม่ถือว่าเป็นเสียงดังที่เราทราบในเวลาที่ได้ยิน สำหรับข้อนี้ บัดนี้ไฮลัสก็ยอมรับสารภาพว่า “ถ้าปราศจากจิตเสียแล้ว ก็ไม่มีเสียงจริงๆ เลย”

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องสีบ้าง ไฮลัสได้เริ่มต้นด้วยความมั่นใจว่า “ขอโทษสำหรับเรื่องสีแล้วไม่เหมือนกัน จะมีอะไรที่เป็นสามัญธรรมคายังไปกว่าสิ่งที่เราเห็นที่วัตถุอีกหรือ ?” ท่านกล่าวยืนยันว่า เนื้อสารที่มีอยู่โดยปราศจากจิตนั้นย่อมมีสีที่เราเห็นที่เนื้อสารเหล่านั้น แต่ฟีโลโนอุสไม่รู้สึกยากลำบากอะไรในอันที่จะกำจัดทัศนะนี้

ให้หมดไป ท่านได้เริ่มด้วยเมฆในเวลาทีพระอาทิตย์ตกซึ่งมีสีแดงและสีทอง และชี้ให้เห็นว่า เมฆเมื่อเราเข้าไปใกล้ย่อมไม่มีสีเช่นนั้นเลย ท่านได้กล่าวเรื่อยไปถึงความแตกต่างที่เกิดจากกล้องจุลทรรศน์ และพูดถึงว่าคนที่เห็นโรคติชานจะมองเห็นอะไร เหลืองไปหมด ท่านกล่าวว่า แมลงตัวที่เล็กมาก จะต้องสามารถมองเห็นสิ่งที่เล็กมากที่เราไม่อาจเห็นได้ แล้วไฮล์สก็กล่าวว่า สิมิได้มีอยู่ในวัตถุ แต่ว่ามีอยู่ในแสง ท่านกล่าวว่า สีเป็นเนื้อสารที่แบบบางที่ไหลได้ พิไลโนอุสได้ชี้ให้เห็นในทำนองเดียวกับในเรื่องเดียวกันว่า ตามทัศนะของไฮล์ส สี“ที่แท้จริง”ย่อมเป็นอะไรบางอย่างที่แตกต่างกับสิ่งที่มิสีแดงและสีน้ำเงินที่เราเห็น และว่าข้อนี้ย่อมไม่เป็นเช่นนั้น

ครั้นแล้วไฮล์สก็ยอมแพ้เกี่ยวกับคุณสมบัติชั้นรองๆ (ทุติยภูมิ) ทั้งหมด แต่ยังคงกล่าวสืบไปว่า คุณสมบัติเดิม (ปฐมภูมิ) โดยเฉพาะภาพและการเคลื่อนไหวย่อมมีแฝงอยู่ในเนื้อสารภายนอกที่คิดไม่ได้ สำหรับข้อนี้ พิไลโนอุสตอบว่า สิ่งทั้งหลายดูใหญ่ก็ต่อเมื่อเราอยู่ใกล้มันและดูเล็กเมื่อเราอยู่ห่างออกมา และการเคลื่อนไหวก็เช่นกับ บางคนอาจเห็นว่าเคลื่อนไปเร็ว แต่บางคนอาจเห็นว่าเคลื่อนไปช้า ตรงนี้ไฮล์สได้พยายามพูดถึงเรื่องใหม่ต่อไป ไฮล์สกล่าวว่า พิไลโนอุสผิดพลาดตรงที่ไม่ชี้ให้เห็นว่า “วัตถุ” แตกต่างกับ “เพทนาการ” ท่านยอมรับว่า การเข้าใจเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ แต่ว่ามีสิ่งที่ถูกเข้าใจ เช่นสี “ทั้งๆที่ไม่มีจิต ก็มีอยู่อย่างแท้จริงในเนื้อสารบางอย่างที่คิดไม่ได้” สำหรับข้อนี้พิไลโนอุสตอบว่า “ที่ว่าวัตถุที่อยู่ใกล้ขีดประสาทสัมผัสใดๆ นั่นคือในคติหรือการรวมในคติต่างๆเข้าด้วยกัน ควรจะมีอยู่ในเนื้อสารที่คิดไม่ได้ หรืออยู่ภายนอกจิต ทั้งหมด นั่น นับว่าเป็นการขัดแย้งที่เป็นประจักษ์ชัดอยู่ในตัวเอง” ตรงนี้เราจะสังเกตเห็นว่า การให้เหตุผลกลายเป็นแบบตรรกศาสตร์ และไม่เป็นแบบประจักษ์นิยมต่อไปแล้ว อีกสองสามหน้าต่อมา พิไลโนอุสกล่าวว่า : “อะไรก็ตามที่เข้าใจได้ในทันทีย่อมเป็นมโนคติ และมโนคติใดๆ จะมีอยู่ได้โดยปราศจากจิตกระนั้นหรือ?”

หลังจากที่ได้อภิปรายกันในเรื่องเนื้อสารตามแบบอภิปรัชญาแล้ว ไฮล์สก็หันมาหาการอธิบายเรื่องเพทนาการเกี่ยวกับการเห็นโดยการให้เหตุผลว่า ท่านเห็นสิ่งทั้งหลายในที่ไกลๆ ได้ สำหรับข้อนี้พิไลโนอุสตอบว่า ข้อนี้ก็จริงพอๆ กับสิ่งที่เห็นในความฝันนั้นแหละ ซึ่งทุกคนต่างก็ยอมรับว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ

อนึ่ง ระยะเวลาทางไกลมิใช่สิ่งที่จะมองเห็นได้ด้วยตา แต่จะพิจารณาตัดสินได้ในฐานะเป็นผลแห่งประสบการณ์ และว่า สำหรับคนที่ตามอดมาตั้งแต่เกิด แต่บัดนี้เริ่มมองเห็นได้เป็นครั้งแรกนั้น สิ่งที่จะมองเห็นได้คงไม่ปรากฏว่าไกลเลย

ในตอนเริ่มต้นการสนทนาตอนที่ ๒ ไฮลส์ได้กล่าวว่า ร่องรอยบางอย่างในมันสมองเป็นสาเหตุแห่งเพทนาการ แต่ฟีโลในอุสได้ว่า “มันสมองซึ่งเป็นสิ่งที่ สัมผัสได้ก็มีอยู่เฉพาะในจิตเท่านั้น”

บทสนทนาที่เหลือมีสิ่งที่น่าสนใจน้อยลง และไม่จำเป็นต้องนำมาพิจารณาในที่นี้

ขอให้เราวิเคราะห์ข้อยืนยันของเบิร์กลีย์ตามแบบวิพากษ์วิจารณ์สืบไป

การให้เหตุผลของเบิร์กลีย์มีอยู่ ๒ ตอน ในหนึ่งท่านให้เหตุผลว่า เรามีได้เข้าใจสิ่งที่เป็นวัตถุเลย เราเข้าใจเพียงแต่สี เสียง ฯลฯ เท่านั้นเอง และว่า สี เสียง เป็นต้นเหล่านี้เป็นสิ่งที่ “เกี่ยวกับจิต” หรือ “อยู่ในจิต” (เจตสิก) การให้เหตุผลของท่านน่าเชื่อถือมากสำหรับแง่แรก แต่สำหรับแง่ที่ ๒ แล้ว ออกจะลำบากอยู่บ้าง เพราะไม่มีการนิยามความหมายของคำว่า “ที่เกี่ยวกับจิตใจ” ความจริงท่านอาศัยทัศนะที่ได้รับมาว่า ทุกสิ่งจะต้องเป็นวัตถุหรือจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีอะไรที่เป็นทั้งวัตถุและจิตใจ หรือทั้งรูปธรรมและนามธรรมทั้งสองอย่างเลย

เมื่อท่านกล่าวว่า เราเข้าใจคุณภาพ มิใช่เข้าใจ “สิ่งต่างๆ” หรือ “เนื้อสารที่เป็นวัตถุ” และว่าไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะสมมุติว่าคุณภาพที่แตกต่างกัน ซึ่งสามัญสำนึกถือว่า เป็นสิ่งทั้งปวง ที่เป็นของ “สิ่ง” หนึ่ง ที่เป็นส่วนสำคัญในเนื้อสารย่อมแตกต่างกันและกันทั้งหมด การให้เหตุผลของท่านอาจยอมรับนับถือได้ แต่เมื่อท่านกล่าวต่อไปว่า คุณภาพที่จะรู้ได้ทางประสาทสัมผัสรวมทั้งคุณภาพชั้นปฐมภูมิด้วยนั้นเป็น “นามธรรม” (mental) การให้เหตุผลมีหลายแบบ และมีความสมเหตุสมผลแตกต่างกันเป็นหลายชั้น มีบางคนพยายามพิสูจน์ถึงความจำเป็นทางตรรกศาสตร์ แต่บางท่านก็ออกจะเป็นนักประจักษ์นิยมมากไปสักหน่อย ขอให้เราพูดถึงพวกแรกเสียก่อน

ฟีโลในอุสกล่าวว่า : “สิ่งที่เราเข้าใจได้ทันทีที่ ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตาม จัดว่าเป็นมโนคติ : และมโนคติใดๆ จะมีอยู่โดยไม่มีจิตใจได้หรือ?” ข้อนี้คงจะต้อง

อภิปรายถึงเรื่อง “มโนคติ” กันอีกยี่สิบยี่สิบปีเดียว ถ้าหากเราถือว่า ความคิดและความเข้าใจ(สัญญา)ประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประธานกับกรรมละก็ คงจะเป็นไปได้ที่ที่จะถือว่าจิตเป็นเอกลักษณ์กับประธาน และยืนยันว่า ไม่มีอะไรอยู่ “ใน” จิต นอกจากกรรม “ต่อหน้า” ประธานเท่านั้น เบิร์กลีย์อภิปรายทัศนะนี้ไว้ว่า เราจะต้องชี้ให้เห็นว่า การกระทำแห่งความเข้าใจแตกต่างกับวัตถุที่ถูกเข้าใจ และว่าอย่างแรกเป็นนามธรรม ส่วนอย่างหลังหาใช่นามธรรมไม่ (คือเป็นรูปธรรม) การให้เหตุผลคัดค้านความเห็นนี้ของท่านยังดูคลุมเครืออยู่ และก็จำเป็นจะต้องเป็นเช่นนั้นด้วย เพราะผู้ที่มีความเชื่อถือในเนื้อสารที่เป็นนามธรรมเช่นเดียวกับเบิร์กลีย์ ย่อมไม่มีทางที่จะปฏิเสธอย่างสมเหตุสมผลใดๆ เลย เบิร์กลีย์กล่าวว่า “ที่ว่าวัตถุที่ใกล้ชิดต่อประสาทสัมผัสใดๆ ควรจะมีอยู่ในเนื้อสารที่คิดไม่ได้ หรืออยู่นอกจิต *“ทั้งมวล”* นั้น ย่อมเป็นการขัดแย้งกันอยู่ในตัวอย่างชัดเจน : ณ ที่นี้ย่อมมีปฏิจจวาที (fallacy) อย่างหนึ่งที่คล้ายคลึงกับข้อความต่อไปนี้ : เป็น “ไปไม่ได้ที่จะมีลูกโดยไม่มีพ่อ ที่นี้ นาย ก เป็นลูก ฉะนั้น เมื่อถือตามหลักตรรกศาสตร์แล้ว ก็จำเป็นที่ นาย ก จะต้องมีพ่อ” แปละข้อนี้เป็นสิ่งที่กำหนดให้ที่จำเป็นในแง่ตรรกศาสตร์ที่ว่า นาย ก เป็นลูก แต่มิใช่จากสิ่งใดที่การวิเคราะห์เกี่ยวกับ นาย ก ได้ค้นพบเลย ดังนั้นถ้าหากบางสิ่งเป็นอารมณ์แห่งประสาทสัมผัส จิตก็ย่อมเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น แต่มันมิได้เป็นผลติดตามมาว่า สิ่งเดียวกันนี้อาจมีอยู่โดยไม่มีอารมณ์แห่งประสาทสัมผัสเลย

มีปฏิจจวาทีที่คล้ายๆ กันบางอย่างอยู่อย่างหนึ่งในเมื่อเพ่งถึงสิ่งที่เข้าใจได้ ไอลัธยืนยันว่า ท่านสามารถมองเห็นบ้านหลังหนึ่งซึ่งไม่มีใครเห็นเลย และซึ่งมิได้มีอยู่ในจิตใดๆ ด้วย ฟิโลโนอูสได้ว่า สิ่งซึ่งไอลัธเห็นก็มีอยู่ในจิตของไอลัธเอง ดังนั้นที่ว่าบ้านสมมุตินั้นจึงจัดว่าเป็นนามธรรมด้วย ไอลัธควรจะตอบว่า : ข้าพเจ้ามิได้หมายความว่า ข้าพเจ้ามีภาพบ้านหลังหนึ่งอยู่ในจิต เมื่อข้าพเจ้ากล่าวว่าข้าพเจ้าเห็นบ้านหลังหนึ่ง ซึ่งไม่มีใครเห็น สิ่งซึ่งข้าพเจ้าหมายถึงจริงๆ ก็คือว่า ข้าพเจ้าสามารถเข้าใจญัตติว่า “มีบ้านหลังหนึ่งซึ่งไม่มีใครเห็นเลย” หรือที่พิเศษยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือเข้าใจญัตติว่า “มีบ้านหลังหนึ่งซึ่งไม่มีใครเห็นหรือเข้าใจแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย” ญัตตินี้ประกอบด้วยคำที่เข้าใจได้ทั้งนั้น และคำต่างๆ ก็เอามารวมกันเป็นประโยคได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าญัตติจะถูกหรือผิดก็ตาม ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่

ข้าพเจ้ามั่นใจว่า เราไม่อาจแสดงให้เห็นว่ามันขัดแย้งกันในตัวได้เลย เราอาจพิสูจน์ญัตติที่คล้ายๆ กันในทำนองนี้ได้ เช่นการเอาเลขจำนวนเต็ม ๒ จำนวนมาคูณกันย่อมอาจทำได้โดยไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นจะต้องมีเลขจำนวนหนึ่งที่เราไม่เคยคิดถึงได้เลย การให้เหตุผลของเบิร์กลีย์ ถ้าหากสมเหตุผล ก็คงพิสูจน์ว่าข้อนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ปฏัจฉนาที่ที่เกี่ยวข้องก็นับว่าเป็นปฏัจฉนาที่แบบที่ธรรมดาสามัญมากแบบหนึ่ง โดยอาศัยการสร้างมโนภาพจากประสบการณ์ เราก็สามารถสร้างข้อความขึ้นต่างๆ ซึ่งสมาชิกของชนต่างเหล่านั้นบางอย่างหรือทั้งหมดเรายังไม่มีประสบการณ์ ขอยกตัวอย่างมโนภาพแบบที่ธรรมดาสามัญจริงๆ คือ “พลอย” ขึ้นมาเป็นตัวอย่าง นี่เป็นมโนภาพทางประจักษ์ที่เกิดจากสัญญา แต่มันมิได้มีผลติดตามมาว่า พลอยทั้งหมดเป็นสิ่งที่เราเข้าใจได้ มิฉะนั้นแล้วเราก็จะต้องรวมข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งที่เข้าใจได้เข้าไว้ในการนิยามความหมายคำว่า “พลอย” ของเราด้วย ถ้าเราไม่ทำอย่างนี้ มโนภาพเกี่ยวกับ “พลอยที่เข้าใจไม่ได้” ก็ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่อาจโต้แย้งได้ในแง่ตรรกศาสตร์ ทั้งๆที่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในด้านตรรกศาสตร์ที่จะเข้าใจตัวอย่างนั้นก็ตาม

เมื่อว่าตามโครงการแล้ว การให้เหตุผลก็ต้องเป็นดังนี้ เบิร์กลีย์กล่าวว่า : “วัตถุที่สามารถสัมผัสได้จะต้องเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ ก เป็นวัตถุที่สามารถสัมผัสได้ เพราะฉะนั้น ก ก็จะต้องเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้” แต่ถ้าคำว่า “ต้อง” บ่งถึงความจำเป็นทางตรรกศาสตร์ การให้เหตุผลจะสมเหตุผลสมผลก็ต่อเมื่อถ้าหาก ก “ต้อง” เป็นวัตถุที่สามารถสัมผัสได้เท่านั้น การให้เหตุผลมิได้พิสูจน์ว่าเราอาจอนุมานว่า ก เป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้จากสภาวะลักษณะของ ก มากกว่าจากการที่ ก เป็นวัตถุที่สามารถสัมผัสได้ ตัวอย่างเช่น การให้เหตุผลนั้นมิได้พิสูจน์ว่าสีต่างๆที่เราไม่สามารถชี้ให้เห็นว่าแตกต่างกับสีที่เราเห็นนั้น ไม่อาจมีอยู่โดยไม่มีใครเห็นได้ เราอาจเชื่อโดยเหตุผลทางสรีรวิทยาว่า ข้อนี้จะไม่เกิดขึ้น แต่พื้นฐานเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ประจักษ์ ตรรกะเท่าที่ตรรกศาสตร์ยังเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ ก็ย่อมไม่มีเหตุผลใดๆ ที่ว่าทำไมจึงไม่ควรมีสีในที่ที่ไม่มีตาหรือสมองอยู่เลย

ทีนี้ก็มาถึงการให้เหตุผลแบบประจักษ์นิยมของเบิร์กลีย์ นับว่าเป็นนิมิต

หมายความว่าความอ่อนแอที่จะเอากำหนดให้เหตุผลแบบประจักษ์นิยมกับแบบตรรกศาสตร์มารวมเข้าด้วยกัน เพราะการให้เหตุผลแบบตรรกศาสตร์ ถ้าหากสมเหตุสมผลก็ย่อมทำให้การให้เหตุผลแบบประจักษ์นิยมเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น ถ้าหากเรายืนยันว่า สี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่อาจกลมได้ เราก็จะไม่ร้องหาข้อเท็จจริงที่ว่า ไม่มีจัตุรัสใดในเมืองที่เรารู้จักเมืองใดกลมเลย แต่โดยเหตุที่เราได้ปฏิเสธการให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์ จึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาข้อผิดพลาดแห่งการให้เหตุผลแบบประจักษ์นิยม

การให้เหตุผลแบบประจักษ์นิยมประการแรก เป็นการให้เหตุผลที่แปลกประหลาดที่ว่า : ความร้อนไม่อาจมีอยู่ในวัตถุ เพราะ “ดิกิริแห่งความร้อนที่แรงกล้าที่สุดนั้น (ย่อมเป็น) ความทุกข์ที่ยิ่งใหญ่มาอย่างหนึ่ง” และเราไม่อาจสมมุติสิ่งที่เข้าใจไม่ได้ใดๆว่ามีวิสัยสามารถที่จะรู้จักทุกข์หรือสุขได้” ในคำว่า “ทุกข์” นี้มีความกำกวมอยู่ประการหนึ่งที่เบิร์กีย์ขอยกมาเป็นประโยชน์ ทุกข์อาจหมายความว่า คุณภาพแห่งเพทนาการที่เป็นทุกข์ หรืออาจหมายถึงเพทนาการที่มีคุณภาพเป็นทุกข์นี้ก็ได้ เราพูดว่า ขานักเป็นทุกข์ โดยมีได้ไปถึงว่าขามีอยู่ในจิต ในทำนองเดียวกันก็อาจเป็นได้ว่า ความร้อน “เป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ และว่านี่คือสิ่งที่ปวงที่เราคควรหมายถึง เมื่อเรากล่าวว่า “เป็น” ทุกข์ เพราะฉะนั้น การให้เหตุผลนี้จึงนับว่าเป็นการให้เหตุผลที่น่าสมเพช

การให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องมือที่รู้สึกร้อน และเย็นในอ่างน้ำอุ่น เมื่อพูดอย่างแท้จริงแล้วก็คงพิสูจน์ได้เพียงว่า สิ่งที่เรารู้เข้าใจในการทดลองนั้นหาได้ร้อนและเย็นไม่ แต่ทว่าเป็นสิ่งที่ร้อนและเย็นกว่าต่างหาก ไม่มีอะไรที่จะพิสูจน์ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเชิงจิตวิสัยเลย

เมื่อฟังถึงเรื่องราวก็ต้องเอากำหนดให้เหตุผลจากเรื่องความสุขและความทุกข์มากล่าวซ้ำอีกว่า ความหวานเป็นความสุขและความขมเป็นความทุกข์ เพราะฉะนั้นทั้งความหวานและความขมจึงเป็นนวมธรรม (คือเกี่ยวกับจิตใจ) ทั้งยังได้แนะนำอีกว่า สิ่งที่มิรสหวานในตอนที่เรามิรสสภาพร่างกายดินนั้น ในเวลาที่เรารู้ได้ป่วยอาจมิรสขมก็ได้ ในเรื่องกลืนก็ใช้วิธีการให้เหตุผลในทำนองเดียวกันนั่นเองว่า โดยเหตุที่กลืนย่อมเป็นความสุขหรือความทุกข์ “กลืนจึงไม่อาจมีอยู่ในเนื้อสารที่เข้าใจได้หรือในจิตใดๆ เลย” ณ ที่นี้และในทุกหนทุกแห่ง เบิร์กีย์สันนิษฐานว่า สิ่งที่มีได้

มีอยู่ในสสารจะต้องมีอยู่ในเนื้อสารที่เป็นนามธรรมอย่างแน่นอน และว่าไม่มีอะไรที่จะเป็นทั้งรูปธรรมนามธรรมพร้อมๆ กันทั้งสองอย่างได้

การให้เหตุผลในเรื่องเสียงเป็นแบบ *ad hominem* ไฮล์สกล่าวว่า เสียงเป็นการเคลื่อนไหวในอวกาศ “จริง ๆ” แต่ฟิลโลโนอุสได้ว่า การเคลื่อนไหวเราอาจมองเห็นหรือรู้สึกได้ แต่ไม่ได้ยิน ดังนั้นเสียง “ที่แท้จริง” จึงเป็นสิ่งที่ได้ยินไม่ได้ นี่ไม่ค่อยจะเป็นการให้เหตุผลที่ดีนัก เพราะเบอร์กัสสันเห็นว่า มโนภาพเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเป็นเพียงสิ่งที่เป็เชิงจิตวิสัยอย่างเดียวกับมโนภาพอื่นๆ เหมือนกับการเคลื่อนไหวที่ไฮล์สต้องการนั้น เราจะต้องเข้าใจไม่ได้และเป็นสิ่งที่ไม้อาจเข้าใจได้ อย่างไรก็ตาม ย่อมนับว่าสมเหตุสมผลอยู่ตรงเท่าที่มันชี้ให้เห็นว่า เสียงดังที่ได้ยินไม่อาจเป็นเอกลักษณ์กับการเคลื่อนไหวของอากาศที่ทางฟิสิกส์ถือว่าก่อให้เกิดเสียงเลย

ทั้งๆ ที่ได้ทั้งคุณภาพขั้นทุติยภูมิ (ชั้นรองๆ) แล้ว แต่ไฮล์สก็ยังไม่พร้อมที่จะสละคุณภาพขั้น “ปฐมภูมิ” คือ การกินที่ ภาพ ความแข็ง ความถ่วง การเคลื่อนไหว และการหยุดพัก ฟิลโลโนอุสกล่าวว่า ถ้าหากสิ่งทั้งหลายมีขนาดที่แท้จริง สิ่งเดียวกันย่อมไม่อาจมีขนาดต่างกันในเวลาเดียวกันได้ และเมื่อเราเข้าไปใกล้ มันก็ดูใหญ่กว่าในขณะที่เราถอยห่างออกมา และถ้าหากการเคลื่อนไหวมีอยู่ในวัตถุจริงๆ จะเป็นไปได้อย่างไร ที่การเคลื่อนไหวอย่างเดียวกันที่คนหนึ่งอาจดูเหมือนว่าเร็ว แต่อีกคนหนึ่งอาจดูเหมือนว่าช้า? เราจะต้องเอาการให้เหตุผลเช่นนั้นมาพิสูจน์ความที่อวกาศที่เราเข้าใจเป็นเชิงจิตวิสัย แต่ความเป็นจิตวิสัยนี้เป็นเรื่องฟิสิกส์ที่ว่านับว่าเป็นความจริงพอๆ กันสำหรับกล้องถ่ายรูป และดังนั้น จึงพิสูจน์ไม่ได้ว่าทฤษฎีสถิตฐานเป็น “นามธรรม” ในบทสนทนาตอนที่ ๒ ฟิลโลโนอุสได้สรุปการอภิปรายไว้ว่า “นอกจากเจตภูตทั้งหลายแล้ว สิ่งทั้งปวงที่เรารู้หรือทราบล้วนเป็นมโนคติของเราเองทั้งสิ้น” และ เราไม่ควรยกเว้นให้แก่เจตภูต เพราะเราไม่อาจรู้จักเจตภูตได้พอๆ กับที่ไม่อาจรู้จักวัตถุมันเอง ความจริงการให้เหตุผลใน ๒ กรณีนั้นเกือบจะเป็นอย่างเดียวกัน

ทีนี้ขอให้เราลองพยายามกล่าวถึงว่าอะไรเป็นการสรุปเชิงจิตวิสัยที่เราอาจบรรลุถึงได้ ในฐานะเป็นผลลัพธ์แห่งการให้เหตุผลชนิดที่เบอร์กัสสันได้เริ่มไว้

สิ่งต่างๆ เท่าที่เราทราบนั้นได้แก่ กองแห่งคุณภาพที่สามารถสัมผัสได้นั้นเอง ตัวอย่างเช่น โต๊ะย่อมประกอบด้วยทรวดทรงสัณฐานที่มองเห็นได้ ความกระด้าง เสียงที่มันเปล่งออกมาเมื่อถูกเคาะ และกลิ่น (ถ้ามี) คุณภาพที่แตกต่างกันเหล่านี้ ย่อมมีความสืบเนื่องติดต่อกันบางอย่างอยู่ในประสบการณ์ ซึ่งจะทำให้สามัญสำนึกถือว่ามีเป็นของ “สิ่ง” หนึ่ง แต่ในภาพเกี่ยวกับ “สิ่ง” หรือ “เนื้อสาร” มิได้เพิ่มอะไรให้แก่คุณภาพที่เข้าใจเลย และก็ไม่ใช่เป็นด้วย ตรรกะเท่าที่เรายังยึดมั่นในหลักการเดิมอยู่อย่างมั่นคง

แต่บัดนี้เราจะต้องถามตัวเองว่า คำว่า *เข้าใจ* นั้นเราหมายถึงอะไร พิไลโนอุสยืนยันว่า เมื่อพูดถึงสิ่งที่สามารถสัมผัสได้แล้ว ความแท้จริงของสิ่งเหล่านั้นก็เกิดจากการที่มันเป็นสิ่งที่ถูกเข้าใจได้นั่นเอง แต่ท่านมิได้บอกเราว่า คำว่า “เข้าใจ” หรือ “สัญญา” นั้น ท่านหมายความว่าอะไร มีอยู่ทฤษฎีหนึ่งที่ท่านปฏิเสธ คือทฤษฎีที่ว่าสัญญาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกัตตา (ผู้ทำ) กับอารมณ์ (percept) โดยเหตุที่เบิร์กสีย์เชื่อว่า อัดตาเป็นเนื้อสาร ท่านจึงอาจเอาทฤษฎีนี้มาใช้ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ท่านได้ตัดสินใจคัดค้านทฤษฎีนี้ สำหรับผู้ที่ปฏิเสธข้อคิดเห็นเกี่ยวกับอัดตาที่เป็นเนื้อสาร ทฤษฎีนี้ก็จะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แล้วที่เราเรียกบางสิ่งบางอย่างว่า “อารมณ์” (percept) นั้น หมายความว่าอะไรเล่า? มันหมายถึงอะไรก็ได้ ที่ยิ่งไปกว่าอะไรบางอย่างที่เกิดขึ้นในปัจจุบันหรือ? เราจะกลับคำวินิจฉัยของเบิร์กสีย์เสีย โดยกล่าวว่า สิ่งที่เราเข้าใจได้เกิดจากสิ่งที่แท้จริง แทนที่จะพูดว่าความแท้จริงเกิดจากสิ่งที่เข้าใจได้ อย่างนี้จะได้อย่างไร? อย่างไรก็ตาม อาจเป็นไปได้ว่าเบิร์กสีย์ถือว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ตามหลักตรรกศาสตร์ที่ว่าสิ่งที่แท้จริงบางอย่าง คือเนื้อสารทางด้านจิตใจ เป็นสิ่งที่เข้าใจไม่ได้ และดูเหมือนจะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าเมื่อเรากล่าวว่า เหตุการณ์เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ เราหมายถึงอะไรบางอย่างที่ยิ่งไปกว่าเหตุการณ์ที่ยังเกิดขึ้นมานั้น

อะไรเล่าคือสิ่งที่มากยิ่งขึ้นไปกว่านี้? ความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดประการหนึ่งระหว่างเหตุการณ์ที่เข้าใจได้กับเหตุการณ์ที่เข้าใจไม่ได้ ก็คือว่าเหตุการณ์ที่เข้าใจได้นั้นเราอาจจะลึกถึงได้ แต่เราไม่อาจจะลึกถึงเหตุการณ์ที่เข้าใจไม่ได้ได้เลย ยังมีความแตกต่างกันอื่นใดอยู่อีกหรือไม่?

การระลึก (recollection) เป็นวิเลศชาติ (genus) อย่างหนึ่งในบรรดาวิเลศชาติทั้งปวงแห่งผลซึ่งเป็นลักษณะพิเศษไม่มากนักน้อยของปรากฏการณ์ที่ตามปรกติเราเรียกว่า “นามธรรม” ผลเหล่านี้เกี่ยวเนื่องกับนิสัย เด็กที่เคยถูกไฟไหม้มาแล้วย่อมกลัวไฟ ส่วนหลักสำหรับเชื้อไฟที่ถูกไฟไหม้มาแล้วหากกลัวไฟไม่อย่างไรก็ดี นักสรีรวิทยาเกี่ยวข้องกับนิสัย และเรื่องหยุดๆ หยุดๆ ในฐานะที่เป็นลักษณะของเส้นประสาท และไม่จำเป็นต้องตีความจากการแปลความหมายของนักจิตวิทยา ในภาษาของนักฟิสิกส์ เราอาจกล่าวได้ว่า การบังเกิดขึ้นเป็น “สิ่งที่เข้าใจได้” ถ้าหากมันมีผลบางอย่างขึ้นมา ในแง่ที่เราเกือบจะกล่าวได้ว่าทางน้ำ “ยอมเข้าใจ” ฝนที่ทำให้มันเป็นร่องลึก และว่า ลุ่มแม่น้ำเป็น “ความจำ” ของฝนที่ตกหนักในอดีต นิสัยและความจำเมื่ออธิบายโดยใช้ภาษาทางฟิสิกส์แล้วมิใช่ว่าไม่มีอยู่ในสิ่งที่ตายแล้วทั้งหมด ในแง่นี้ ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งที่ตายก็เป็นความแตกต่างเพียงในด้านขีดขั้นเท่านั้น

ในแง่นี้ การกล่าวว่า เหตุการณ์เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ ก็คือการกล่าวว่า เหตุการณ์มีผลบางอย่าง และไม่มีเหตุผลใดๆ ไม่ว่าจะทางตรรกศาสตร์หรือทางประจักษ์นิยมก็ตามที่จะสันนิษฐานว่า เหตุการณ์ “ทั้งปวง” มีผลชนิดนี้

ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ได้เสนอแนะทัศนะที่แตกต่างกันไว้อย่างหนึ่ง ณ ที่นี้ เราจะไม่เริ่มต้นจากวิทยาศาสตร์ที่ยุติได้แล้ว แต่ทว่าจะเริ่มจากความรู้ชนิดใดก็ได้ที่เป็นพื้นฐาน แห่งความเชื่อถือในวิทยาศาสตร์ของเรา นี่คือนั่นที่เบอร์กลิย์กำลังปฏิบัติอยู่ ณ ที่นี้จึงไม่จำเป็นจะต้องนิยามคำว่า *อารมณ์* (Percept) ไว้ล่วงหน้าเลย วิธีการที่เป็นเค้าโครงเรื่องมีดังนี้ เรารวบรวมปฏิบัติต่างๆ ที่เรารู้สึกว่าเราทราบโดยมิต้องให้การอนุมาน และเราพบว่า ปฏิบัติส่วนมากจะต้องเกี่ยวกับเหตุการณ์บางอย่างที่กำหนดวันเวลาไว้แล้ว เหตุการณ์เหล่านี้เรานิยามว่าเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น อารมณ์ก็คือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เราทราบโดยมิต้องอาศัยการอนุมาน หรืออย่างน้อยที่สุดก็ยอมให้จำว่า เหตุการณ์เช่นนั้นบางครั้งก็เป็นอารมณ์ แล้วเราก็จะต้องเผชิญกับปัญหาว่า จากอารมณ์ของเราเองนี้ เราจะอนุมานไปถึงเหตุการณ์อื่นๆ ได้ไหม ? ณ ที่นี้มีฐานะที่อาจเป็นไปได้อยู่ ๔ ฐานะ ซึ่งใน ๔ ฐานะนี้ สามฐานะแรกได้ก่อให้เกิดเป็นลัทธิมโนคตินิยม (Idealism) ขึ้น

(๑) เราอาจปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง ซึ่งความสมเหตุสมผล ซึ่งการไข่มในภาพ และความจำเป็นของเรานูมานไปถึงเหตุการณ์อื่นๆ ทักษะนี้จะต้องมีใครสักคนหนึ่งที่ดีว่าการอนุมานคือการให้เหตุผลแบบนิรนัย เป็นผู้นำมาใช้ เหตุการณ์ใดๆ หรือกลุ่มแห่งเหตุการณ์ใดๆ ก็ตามตามหลักตรรกศาสตร์แล้วย่อมมีวิสัยสามารถที่จะยืนยันยึดอยู่ได้ตามล้าพั้ง และดังนั้นก็ย่อมไม่มีกลุ่มแห่งเหตุการณ์ใดๆ ที่จะอำนวยความสะดวกได้ ซึ่งบทพิสูจน์ “แบบสากล” แห่งความมีอยู่ของเหตุการณ์อื่นๆ เพราะฉะนั้น ถ้าหากเรารู้จักการอนุมานอยู่แค่การให้เหตุผล แบบนิรนัยละก็ โลกที่เรารู้จัก ก็จะต้องถูกจำกัดวงอยู่แค่เหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตประวัติของเราเองที่เราเข้าใจ หรือได้เคยเข้าใจมาแล้ว ถ้าหากเรายอมรับในเรื่องความจำ

(๒) ฐานะที่ ๒ ซึ่งเป็นความเชื่อถือที่ว่า ความรู้เกี่ยวกับตัวตนเท่านั้นที่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ดังนั้นความแท้จริงจึงเป็นเชิงจิตวิสัย (Solipsism) ดังที่โดยทั่วไปไปเข้าใจกันนั้น ย่อมยอมให้มีการอนุมานบางอย่างจากมโนภาพของเราได้ แต่ก็เฉพาะต่อเหตุการณ์อื่นๆ ในชีวิตประวัติของเราเองเท่านั้น เช่นทักษะที่ว่า ในชีวิตที่ตื่นอยู่ จะเป็นในขณะใดก็ตาม ย่อมมีวัตถุที่สามารถสัมผัสได้ที่เรามิได้สังเกตเห็น เราเห็นสิ่งต่างๆ มากมายโดยมิได้กล่าวถึงตัวเราเองว่าเราเห็นมันเลย อย่างน้อยที่สุดก็ดูเหมือนจะเป็นอย่างนั้น เมื่อเราเพ่งสายตาดูอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่เราเข้าใจว่าไม่มีความเคลื่อนไหวอะไรเลยนั้น เราอาจสังเกตเห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเนื่องกันไป และเราจะรู้สึกถูกจริงใจว่า มันเป็นเรื่องที่มองเห็นได้ก่อน ที่เราจะสังเกตเห็นมัน แต่ก่อนที่เราจะสังเกตเห็นมันนั้น มันมิได้เป็นข้อมูลสำหรับทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้เลย การอนุมานจากสิ่งที่เราสังเกตเห็นขึ้นนี้ ทุกคนทำได้ทั้งนั้นโดยมิต้องสะท้อนภาพให้เห็นเลย แม้แต่ผู้ปรารถนาอย่างที่สุดที่จะหลีกเลี่ยงการขยายความรู้ของเราไปเกินขอบเขตประสบการณ์เกินควรก็ทำได้

(๓) ฐานะที่ ๓ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นฐานะ ที่เอ็ดดิงตัน (Eddington) ถืออยู่ ก็คือว่า เป็นไปไม่ได้ที่เราจะอนุมานถึงเหตุการณ์อื่นๆ ที่คล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในประสบการณ์ของเราเอง และดังนั้นก็มิมีสิทธิ์ที่จะเชื่อว่ามิมีสิ่งใดที่คนอื่นเห็น แต่เราไม่เห็น มีการปวดฟันที่คนอื่นปวด มีความสุขที่คนอื่นได้รับ มีความทุกข์ทรมานที่คนอื่นประสบ ฯลฯ แต่เราไม่มีสิทธิ์ที่จะอ้างเหตุการณ์ที่ไม่มีใครประสบ

และมีได้ก่อให้เกิดเป็นส่วนหนึ่งแห่ง “จิต” ใดๆ เราอาจต่อสู้ป้องกันทัศนะไว้โดยอาศัยเหตุผลที่ว่า การอนุมานถึงเหตุการณ์ทั้งปวง ซึ่งอยู่พ้นจากการสังเกตของเรา นั้น นับว่าเป็นการอนุมานโดยอาศัยการเทียบเคียง และว่าเหตุการณ์ที่ไม่มีใครประสบ ย่อมไม่เพียงพอที่จะเทียบเคียงกับข้อมูลของเราที่มีต่อการอนุมานแบบเทียบเคียงเลย

(๔) ฐานที่ ๔ ก็คือฐานแห่งสามัญสำนึกและฟิลิสต์ตามที่ถือกันมาเป็นประเพณี ซึ่งเมื่อว่าตามนี้ นอกจากประสบการณ์ของตัวเราเองและของคนอื่นๆ แล้ว ก็มีเหตุการณ์ที่ไม่มีใครประสบ เช่น เครื่องแต่งบ้านในห้องนอนของเราในเวลาที่เราหลับและห้องนั้นมีติดชื่อ จี. อี. มัวร์ (G.E. Moore) ครั้งหนึ่งได้กล่าวโทษพวกถือลัทธิในคตินิยมที่ยึดถือว่า วัตถุมีลึกลับต่อเมื่อมันจอตลอดอยู่ที่สถานีเท่านั้น โดยให้เหตุผลว่า ผู้โดยสารซึ่งอยู่บนขบวนรถไฟมองไม่เห็นล้อ สามัญสำนึกย่อมไม่ยอมเชื่อว่าล้อกลิ้งเกิดขึ้นมาทันทีในตอนที่ท่านดูมัน แต่ถ้าไม่มีใครดู มันก็ไม่มี เมื่อทัศนะนี้เป็นแบบวิทยาศาสตร์ มันก็มีการอนุมานถึงเหตุการณ์ที่ไม่เข้าใจในกฎว่าด้วยความเป็นเหตุเป็นผลกันเป็นหลัก

ตอนนี้จะยังไม่เสนอให้ตัดสินในระหว่างฐานต่างๆ ทั้ง ๔ เหล่านี้ ถ้าหากจะเป็นไปได้แล้ว การตัดสินก็อาจทำได้โดยอาศัยการวิจัย การอนุมานที่มีรูปแบบสากล และทฤษฎีเกี่ยวกับความอาจจะเป็นไปได้อย่างประณีต สิ่งที่จะเสนอให้ทำก็คือการชี้ให้เห็นความคลาดเคลื่อนทางตรรกศาสตร์บางประการที่บุคคลต่างๆ ที่ได้เคยอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้ได้สร้างไว้

เบิร์กสลีย์ตามที่เราเข้าใจ คิดว่ามีเหตุผลทางตรรกศาสตร์ที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่าเฉพาะจิตและเหตุการณ์ทางด้านนามธรรม (เจตสิก) เท่านั้น ที่อาจมีอยู่จริง ในอีกแง่หนึ่งทัศนะนี้ เฮเกลและสำนักศิษย์ของท่านก็ยึดถืออยู่เช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าเชื่อว่าทัศนะนี้ต้องผิดอย่างแน่นอน ข้อความอย่างเช่นว่า “มีกาละอยู่ก่อนที่ชีวิตจะมีอยู่บนดาวพระเคราะห์นี้” ไม่ว่ามันจะผิดหรือถูกก็ตาม เราก็ไม่อาจประณามโดยเหตุผลทางตรรกศาสตร์ได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าข้อความที่ว่า “มีจำนวนเลขมากมายที่ไม่มีใครจะคิดคำนวณได้” เลย การเป็นสิ่งที่ถูกสังเกตเห็น หรือการเป็นอารมณ์ เป็นเพียงการมีผลบางอย่าง และไม่มีเหตุผลทางตรรกศาสตร์ใดๆ ที่ว่า ทำไม

เหตุการณ์ทั้งปวงจึงควรจะมีผลแบบนี้ด้วย

อย่างไรตาม ยังมีการให้เหตุผลอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งทั้งๆ ที่มิได้สร้างลัทธิในคตินิยมในฐานะเป็นอภิปรัชญาขึ้นมา แต่ถ้านหากสมเหตุผลผลก็สร้างลัทธิในคตินิยมขึ้นมาในฐานะนโยบายภาคปฏิบัติ มีผู้กล่าวว่าญัตติที่ไม่อาจพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ ย่อมไม่มีความหมายใดๆ เลย การพิสูจน์ให้เห็นจริงได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับอารมณ์ (percepts) และดังนั้นญัตติเกี่ยวกับสิ่งใดๆ ก็ตาม ยกเว้นอารมณ์ที่ประจักษ์จริงหรือที่เป็นไปได้แล้ว ย่อมเป็นญัตติที่ไม่มีความหมายอะไร ข้าพเจ้าคิดว่าทัศนะนี้ถ้านหากแปลความหมายกันอย่างเคร่งครัดแล้ว คงจะจำกัดขอบเขตเราอยู่แค่ทฤษฎีแรกในบรรดาทฤษฎีทั้งสี่ที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น และคงห้ามเราพูดถึงสิ่งใดๆ ที่เรามีได้ สังเกตเห็นอย่างชัดแจ้งด้วยตนเอง ถ้านหากเป็นเช่นนั้นจริง มันก็เป็นทัศนะที่ว่าไม่มีใครอาจยึดถือเอามาปฏิบัติได้เลย ซึ่งนับว่าเป็นข้อบกพร่องในทฤษฎีที่ประกาศออกมาโดยถือเอาภาคปฏิบัติเป็นหลัก ปัญหาทั้งปวงที่เกี่ยวกับการพิสูจน์ให้เห็นจริงและการที่ปัญหานั้นเกี่ยวข้องกับความรู้ก็นับว่าเป็นเรื่องยุ่งยากและสลับซับซ้อนมาก เพราะฉะนั้น จะขอพักไว้ก่อน

ทฤษฎีที่ ๔ ในบรรดาทฤษฎีทั้งสี่ซึ่งยอมรับเหตุการณ์ที่ไม่มีใครเข้าใจนั้น อาจป้องกันไว้ได้ โดยการให้เหตุผลที่ไม่สมเหตุผลผลได้ เราอาจถือว่า เหตุภาพ (causality) จะทราบได้ก็โดยการให้เหตุผลแบบนิรนัย (a priori) และว่าความเป็นระเบียบใดๆ ที่อาจสังเกตเห็นได้นั้น จะต้องมีความสัมพันธ์กับอารมณ์ ดูเหมือนว่า ถ้านหากจะมีเหตุผลใดๆ ที่จะทำให้เชื่อถือในกฎแห่งฟิสิกส์แล้ว มันจะต้องมีวิสัยสามารถที่จะกล่าวออกมาเป็นคำพูดได้ ข้อความอาจเป็นเรื่องปลื้มย่อยและสับสน มันอาจขาดลักษณะแห่งสันตติ คือความสืบเนื่อง ซึ่งถือกันว่าเป็นกฎทางฟิสิกส์ แต่มันไม่น่าจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย

จึงพอจะสรุปได้ว่า ไม่มีการคัดค้านทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งในทฤษฎีทั้ง ๔ นี้ตามแบบนิรนัยเลย แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า ความจริงทั้งปวงเป็นแบบปฏิบัตินิยม (pragmatic) และว่าไม่มีความแตกต่างทางด้านปฏิบัตินิยมใดๆ ในระหว่างทฤษฎีทั้งสี่เหล่านี้เลย ถ้านหากข้อนี้เป็นความจริง เราก็อาจเอาอะไรก็ได้ที่เราชอบใจมาใช้ และความแตกต่างระหว่างทฤษฎีทั้งสี่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับภาษาเท่านั้นเอง

แต่ก็ยังคงมีปัญหาอยู่อีกว่า มีความหมายใดๆ เกี่ยวข้องอยู่กับคำว่า จิต และ วัตถุ อยู่หรือ ทุกๆ คนทราบว่า จิต ก็คือสิ่งที่นักจิตนิยมคิดว่าไม่มีอะไรเลย นอกจากจิต และ วัตถุ ก็คือสิ่งที่นักวัตถุนิยมคิดว่าไม่มีอะไรเลย นอกจากวัตถุ ผู้ชานก็คงทราบแล้วว่า นักจิตนิยมเป็นพวกใจบุญสุนทาน แต่พวกวัตถุนิยมเป็นคนคดโกง แต่ก็อาจมีอะไรที่จะฟังกล่าวมากกว่านี้ก็ได้.

บทที่ ๑๐

ลัทธิประจักษ์นิยม (ต่อ)

๕. เดวิด ฮิวม์

DAVID HUME

(พ.ศ. ๒๒๕๔-๒๓๑๕)

เดวิด ฮิวม์ เกิดในครอบครัวผู้ดีชาวสกอต ที่เมืองเอดินเบิร์ก (Edinburgh) ในสกอตแลนด์ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๔ ท่านมิใช่บุคคลที่ร่ำรวยอะไรนัก แต่ก็มีวิธีที่จะเลิกอาชีพทางด้านกฎหมายที่บิดาต้องการให้ท่านทำได้อย่างพอตัวทีเดียวแล้วท่านก็ไปศึกษาทางด้านปรัชญาและความรู้ทั่วไป พ.ศ. ๒๒๗๗ หลังจากที่ได้พยายาม จะตั้งตัวเป็นพ่อค้าที่เมืองบริสตอล (Bristol) แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ แล้วท่านก็ได้ผ่านวิกฤติทางด้านพุทธิปัญญา และต่อมาก็พบทางอาชีพที่แท้จริงของท่านได้

ท่านได้ตีพิมพ์หนังสือ ที่นับว่ามีอิทธิพลที่สุดเล่มหนึ่ง เกี่ยวกับปรัชญา

๓๔๐

เดวิด ฮิวม์

อังกฤษสมัยใหม่ชื่อ Treatise on Human Understanding ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๒ เวลานั้นท่านมีอายุเพียง ๒๘ ปีเท่านั้นเอง ตอนที่หนังสือเล่มนี้ปรากฏโฉมออกมาเป็นครั้งแรก มีผู้สนใจน้อยมาก ฮิวม์จึงหันไปเขียนพจนานุกรม (Essays) ที่น่าอ่านยิ่งกว่านั้นในหัวเรื่องต่างๆ พ.ศ. ๒๒๘๕ ท่านได้เดินทางไปเป็นบรรณารักษ์ห้องสมุดของพวกทนายความ ที่เมืองเอดินเบิร์ก และได้เริ่มแต่งหนังสือประวัติศาสตร์อังกฤษ เล่มสุดท้ายของหนังสือชุดนี้ได้ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๔ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๐๖ ถึง ๒๓๐๘ ท่านได้เป็นเลขานุการสถานเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงปารีส ที่กรุงปารีสนี้เองปรากฏว่ามีสมาคมทางด้านวัฒนธรรมหลายแห่งต้องการตัวท่านไปทำงานร่วมด้วย ฮิวม์ได้ใช้เวลาที่เหลืออยู่ที่เมือง เอดินเบิร์ก ซึ่งสมัยนั้นเป็นศูนย์กลางของกลุ่มนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียง ฮิวม์เป็นคนใจกว้าง ร่าเริง สุขภาพ พุดสำเนียงสกดตอย่างชัดเจน มีจิตใจแจ่มใส ชอบพินิจพิเคราะห์มาก ฮิวม์บอกว่าตัวท่านเองเป็นคนที่มีฮิสตียาติยอ่อนโยน ชุ่มอารมณ์ได้ดี เป็นคนเปิดเผย ชอบสังคม และสนุกสนาน เป็นที่ติดอกติดใจของผู้ที่ได้มีโอกาสคบหา ไม่มีนิสัยผูกใจเจ็บหรืออาฆาตพยาบาทใคร ชอบทำอะไรแบบเดินสายกลาง อาดัม สมิธ เพื่อนสนิทของท่านได้เขียนไว้ว่า ฮิวม์ได้เข้าถึง “มโนคติของบุคคลที่ฉลาด และใจบุญสุนทานอย่างสมบูรณ์ยิ่ง เท่าที่ธรรมชาติเกี่ยวกับความอ่อนแอของมนุษย์จะอำนวยให้ได้” เพราะความรักชื่อเสียงทางด้านวรรณกรรมนี้เอง แม้ท่านจะผิดหวังอยู่บ่อยๆ แต่อารมณ์ของท่านมิได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเลย

ท่านมิได้เป็นบุคคลชนิดที่ในปัจจุบันนี้เรียกว่าปรัชญาเมธีอาชีพเลย ท่านไม่เคยได้รับตำแหน่งทางด้านวิชาการใดๆ แม้ว่าครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๘ ท่านจะได้สมัครเข้ารับเลือกเป็นประธานกรรมการกลางทางจริยศาสตร์และปรัชญาที่มหาวิทยาลัยเอดินเบิร์ก แต่ไม่ประสบผลสำเร็จก็ตาม ท่านเป็นนักอักษรศาสตร์ นักสังคม และนักธุรกิจ ท่านบอกว่า กิเลสที่ครอบงำท่านอยู่ก็คือความรักที่จะเป็นคนที่มีชื่อเสียงทางด้านอักษรศาสตร์และท่านก็ประสบผลสำเร็จ ในระหว่างที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้นเอง ส่วนใหญ่ก็เนื่องมาจากบทความเกี่ยวกับ เรื่องศีลธรรม การเมือง การเศรษฐกิจ และงานทางด้านปรัชญาของท่าน ตำแหน่งสำคัญที่ท่านเคยดำรงอยู่ก็คือ ตำแหน่งเลขานุการสถานทูตอังกฤษในกรุงปารีส (พ.ศ. ๒๓๐๖-๑๒) ซึ่ง ณ สถาน

ทูตแห่งนี้เอง ท่านได้เคยดำรงตำแหน่งอุปทูตอยู่ชั่วระยะหนึ่ง และท่านวางตัวได้เป็นเด่นอยู่ในสังคมฝรั่งเศสมากที่สุดทีเดียว แม้ว่าท่านจะมีได้เป็นพวกอเทวนิยมและมีเพื่อนฝูงที่เป็นนักสอนศาสนาอยู่มากมาย แต่ท่านก็เป็นพวกวิมตินิยมและคัดค้านศาสนาที่ต้งมั่นแล้วทุกศาสนา และพอออกพอใจที่มีชื่อเสียงโด่งดังในฐานะเป็น *คนนอกศาสนา* (infidel) ท่านเป็นบุคคลที่พวกสตริตติดกันกรอไปทีเดียว และท่านก็มีความรู้สึกไวต่อเสน่ห์ของสตรีเหล่านั้นอย่างเห็นได้ชัด แต่ถึงกระนั้นท่านก็ไม่เคยแต่งงานเลย ท่านมีลักษณะเป็นคนน่ารัก อ่อนโยน เข้าสังคมเก่ง ไม่มีมลทินต่างพร้อย และเป็นผู้มีคุณธรรมสูง คุณสมบัติเหล่านี้ต่อมาทำให้ท่านได้รับการยกย่องเป็นเซนต์ (อย่างไม่เป็นทางการ) ทั้งๆ ที่เป็นคฤหัสถ์ ในเมื่อท่านได้ปลูกบ้านขึ้นใหม่ที่ถนนที่ยังไม่มีชื่อห่างจากจัตุรัส เซนต์ แอนดริว ในเมืองเอดินเบิร์ก เพื่อนหญิงของท่านคนหนึ่งชื่อ แนนซี ออร์เด (Nancy Orde) ได้ไปเขียนป้ายบอกชื่อถนนว่า “St. David Street” แล้วคนทั้งหลายก็ยอมรับเอาชื่อนั้นเป็นชื่อถนนเรื่อยมา แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้ท่านคงมีชื่อเสียงเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้ก็คือ ความเป็นปรัญญาเมธีของท่านนั่นเอง

อิวม์เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือโดยทั่วๆ ไปว่า เป็นปรัญญาเมธีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของสำนักประจักษ์นิยมอังกฤษ ความยิ่งใหญ่ของท่านอยู่ที่ความเข้มงวดและความสอดคล้องต้องกันแห่งตรรกศาสตร์ ที่ท่านบังคับถึงการสันนิษฐานของลัทธิงานด้านปรัญญาที่สำคัญที่สุดของท่านก็คือ Treatise on Human Nature แต่เพราะเหตุที่บทสรุปแบบที่นำสงสัยเต็มทีของมันเป็นตัวเอง ที่ทำให้ท่านต้องตกอยู่ในความเสียชื่อเสียง ต่อมาท่านได้สร้างปรัญญาที่มีข้อความที่ยากยิ่งขึ้นไปอีกไว้ใน Enquiring Concerning Human Understanding ซึ่งงานชิ้นนี้เท่านั้นที่คานต์รู้จัก และได้มีอิทธิพลต่อพัฒนาการแห่งปรัญญาของคานต์อย่างมากมายทีเดียว อิวม์ยังได้เขียนเกี่ยวกับศีลธรรม การเมือง และศาสนา ในทำนองเชิงสงสัยอยู่บ้างเหมือนกัน แต่งานเหล่านี้มีคนรู้จักแพร่หลาย เพราะท่านมิได้อธิบายทัศนะของท่าน ไว้ในอาการที่เป็นแบบขวานผ่าซาก หรือตรงไปตรงมา อย่างที่ท่านได้ปฏิบัติใน Treatise เลย

อิวม์ได้เริ่มต้นด้วยการชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่าง ความจริงใจ (im-

๓๔๒

เดวิด ฮิวม์

pressions) กับ มโนคติ ซึ่งต่างก็เป็นสัญญา (perception) ด้วยกันทั้งคู่ แต่ในสัญญาทั้งสองชนิดนี้ “ความจริงใจ” มีพลังและความรุนแรงมากกว่า คำว่า “มโนคติ” ฮิวม์หมายถึง จินตภาพมั่วๆ ของสิ่งต่างๆ ในเวลาที่เกิดและให้เหตุผล ความจริงมโนคติก็คือคล้ายกับความจริงใจนั้นแหละ แต่ทว่าอ่อนลงกว่า “มโนคติธรรมดาสามัญทุกชนิดย่อมมีความจริงใจแบบธรรมดาสามัญอย่างหนึ่ง ซึ่งละม้ายเหมือนตัวมัน และความจริงใจที่ธรรมดาสามัญทุกชนิดย่อมมีมโนคติที่สอดคล้องต้องกัน” “มโนคติที่ธรรมดาสามัญของเราทั้งหมดในตอนที่เราปรากฏครั้งแรก ก็เกิดจากความจริงใจแบบธรรมดาสามัญ ที่สอดคล้องต้องกันกับมันนั่นเอง” ส่วนมโนคติที่ซับซ้อน ไม่ต้องการความจริงใจที่ละม้ายคล้ายคลึงกัน เราอาจสร้างจินตภาพมั่วมีปีกโดยมิได้เคยเห็นมั่วมีปีกมาก่อนเลย แต่ทว่า “องค์ประกอบต่างๆ” แห่งมโนคติที่ซับซ้อนทั้งหมดนี้เกิดมาจากความจริงใจทั้งนั้น ข้อพิสูจน์ที่ว่า ความจริงใจเกิดมาก่อนนั้นเกิดจากประสบการณ์ ตัวอย่างเช่น คนที่ตาบอดมาแต่กำเนิดย่อมไม่มีมโนคติเกี่ยวกับสี ในบรรดามโนคติทั้งหลาย มโนคติที่ความสนุกสนานที่เกิดจากความจริงใจเดิมๆ เก็บไว้ได้มากมายนั้นเป็นพวก ความจำ ส่วนมโนคติอื่นๆ เป็นพวก จินตนาการ

ในแง่ที่ว่าอะไรจะเป็นผลติดตามมานั้น เราจะได้จำกัดตัวเราให้อยู่ในแนวทางการให้เหตุผลที่ท่านได้นำมาใช้ในเรื่อง Treatise ในการเริ่มต้นประโยคต่างๆ ใน Treatise ท่านได้ประกาศว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับจิตของมนุษย์ทั้งหมดนั้น ได้แยกตัวเองออกเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน ๒ ชนิด ซึ่งข้าพเจ้าจะเรียกว่า “ความจริงใจ” (impressions) กับ “มโนคติ” ความแตกต่างระหว่างความจริงใจกับมโนคติทั้งสองนี้ประกอบด้วยขั้นแห่งพลังและความมีชีวิตชีวา (liveliness) ซึ่งเป็นเหตุทำให้มันมีผล กระแทกกระเทือนต่อจิตใจ และทำให้เราเกิดมีความคิดหรือความรู้สึกตัว (consciousness) ความเข้าใจที่เข้ามาสู่จิตพร้อมกับพลังและความรุนแรงอย่างมากที่สุดเหล่านั้น เราอาจเรียกว่าเป็น “ความจริงใจ” และในคำนี้เราย่อมเข้าใจเพทนาการ กิเลส และอารมณ์ของเราทั้งหมด คล้ายกับที่มันได้ปรากฏในดวงวิญญาณเป็นครั้งแรก สำหรับคำว่า “มโนคติ” นั้น ข้าพเจ้าหมายถึง “ภาพที่อ่อนแอของสิ่งเหล่านี้ ในเวลาคิดหรือเวลาให้เหตุผล” ในข้อความ ๒-๓ ประโยคนี้ ได้

บรรจู้ข้อความย่อๆ ไม่เพียงแต่ที่เกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยปฏิกิริยาแห่งมโนคติของเรา อย่างสิ้นเชิงของอิวม์เท่านั้น แต่ยังได้บรรจบทฤษฎีที่น่าสงสัย (แบบวิมตินิยม) ที่แผ่ไปไกลเข้าไว้ด้วย ท่านได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างความตรึงใจ กับมโนคติซึ่งเป็น “แบบง่าย ๆ” และ “แบบซับซ้อน” ที่ปรัชญาเมธีคนก่อนๆ ได้ อธิบายไว้แล้ว แต่เมื่อมโนคติ “แบบง่าย ๆ” เป็นการลอกแบบความตรึงใจอย่างง่าย ๆ เสมอนั้น มโนคติ “แบบซับซ้อน” มิได้เป็นการผลิตความตรึงใจที่ลงรอยกันได้ขึ้นมาใหม่ในวิธีเดียวกันเลย มโนคติที่ซับซ้อนอาจจะแตกต่างกับความตรึงใจแบบดั้งเดิมของเราได้ใน ๒ ทางด้วยกัน ทางแรก มโนคติที่สับสนอาจรวมเอาความตรึงใจทั้งหลายเข้าด้วยกัน ซึ่งความตรึงใจเหล่านี้เราได้รับอย่างแยกๆ กัน ตัวอย่างเช่นเมื่อเรามีมโนคติเกี่ยวกับม้ามีปีก หรือความตรึงใจเหล่านั้น อาจจะทิ้งลักษณะทำให้บางอย่างหรือหลายอย่างซึ่งมีอยู่ในความตรึงใจของเรา แต่ได้ถูกละทิ้งไว้ในการระลึกหรือในจินตนาการ ดังนั้นจิตย่อมมีอำนาจในการที่จะเอามารวมกันและหักออกหรือแยกออกจากความตรึงใจของเรา แต่ไม่มีอำนาจที่จะสร้างสรรค์มโนคติธรรมดาๆ ใหม่ๆ ซึ่งมิได้สอดคล้องต้องกันกับความตรึงใจที่แท้จริงบางอย่างเลย ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่อาจมีมโนคติใดๆ เกี่ยวกับเสียงที่ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยิน เกี่ยวกับสีหรือรูปร่างที่ข้าพเจ้าไม่เคยเห็น เกี่ยวกับอารมณ์หรือกลิ่นที่ข้าพเจ้าไม่เคยรู้สึกมาก่อนได้ นอกจากความตรึงใจและมโนคติแล้ว อิวม์ยังได้ยอมรับความสมเหตุสมผลแห่งความสัมพันธ์ที่แท้จริง ซึ่งได้แก่ความสัมพันธ์ของ “ความคล้ายคลึงกัน ความเป็นเอกลักษณ์ กาลและอวกาศ คุณภาพ จำนวน จิตขั้น” และ “ความต่างกัน” ความสัมพันธ์แห่งความเป็นเอกลักษณ์นั้นเราจะได้พิจารณาอย่างละเอียดต่อไป และในที่สุดจะได้ลดลงมาให้เหลือเป็นความคล้ายคลึงกัน หรือเป็นลักษณะการที่ใกล้เคียง แล้วท่านก็ได้อธิบายว่า เรามีมโนคติเกี่ยวกับ “เนื้อสาร” ใดๆ หรือไม่ และก็ยืนยันว่า เราไม่มีมโนคติเช่นนั้นเลย เพราะถ้าหากว่าเรามีมโนคตินั้นบ้าง มโนคตินั้นก็จะต้องมาจากความตรึงใจบางอย่าง จะเป็นความตรึงใจที่เกิดจากเพทนาการหรือจากการตรึงใจที่ตาม แล้วท่านก็ถามต่อไปอีกว่า ถ้าหากว่ามโนคติเกิดมาจากเพทนาการละก็ แล้วมันเกิดมาจากประสาทสัมผัสใดเล่า ? “ถ้ามันเกิดทางตา มันก็จะต้องเป็นสี ถ้ามันเกิดทางหู มันก็จะต้องเป็นเสียง ถ้ามันเกิดทางลิ้น

มันก็ต้องเป็นรส และในประสาทสัมผัสอื่นๆ ก็มีนัยเช่นเดียวกันนี้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่มีใครออกที่จะยืนยันว่า เนื้อสารเป็นสีหรือเสียงหรือรสชาติอย่างใดอย่างหนึ่ง” ในทำนองเดียวกัน การตรึงตรองก็ไม้อาจให้ความตรึงใจเกี่ยวกับเนื้อสารแก่เราได้ ความตรึงใจที่เรารู้สึก โดยอาศัยการตรึงตรองนั้น ย่อมเป็นความตรึงใจของกิเลสหรือของอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และกิเลสหรืออารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเหล่านี้ไม้อาจเป็นตัวแทนเนื้อสารได้ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่มีมโนคติเกี่ยวกับเนื้อสารใดๆ นอกเสียจากความในคติเกี่ยวกับการรวบรวมคุณสมบัติเฉพาะอย่างๆ เข้าไว้ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เราได้ตั้งชื่อเฉพาะให้ ซึ่งจะช่วยให้เราระลึกถึงความตรึงใจเฉพาะอย่างๆ นั้นเอง ในแบบเดียวกัน มโนคติที่เป็นนามธรรมอื่นๆ ทั้งหมด ย่อมไม่มี ความตรึงใจใดๆ ที่จะลงรอยกับมันได้เลย และมโนคติที่เป็นนามธรรมอื่นๆ นั้น ย่อมเป็นเพียงวิถีทางที่สะดวกสำหรับอธิบายการรวบรวมความตรึงใจ ที่เป็นปัจเจกแยกๆ กันนั้นเข้าด้วยกันเท่านั้นเอง

มีอยู่ตอนหนึ่งเกี่ยวกับ “เรื่องมโนคติที่เป็นนามธรรม” ซึ่งเริ่มด้วยการเน้นถึงความเห็นพ้องกับคำสอนของเบอร์กัสซี่ ท่านยืนยันว่า เมื่อเรามีมโนคติเกี่ยวกับมนุษย์นั้น มโนคตินั้นย่อมมีความเฉพาะเจาะจงทั้งปวงที่ความตรึงใจของมนุษย์มีอยู่ “จิตไม้อาจก่อให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปริมาณหรือคุณภาพใดๆ โดยมิได้ก่อให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับขีดขั้นต่างๆ แห่งปริมาณหรือคุณภาพเหล่านั้นอย่างถูกต้องเสียก่อน” “มโนคติที่เป็นนามธรรมในตัวเองแล้วย่อมเป็นปัจเจก แต่มโนคติเหล่านั้นก็อาจกลายเป็นนามทั่วๆ ไปในเวลาที่มีมันเสนอตัวได้” ทฤษฎีนี้ซึ่งนับว่าเป็นลัทธินามนิยมแบบสมัยใหม่ ก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่ ๒ ประการ คือ ข้อบกพร่องทางตรรกศาสตร์กับทางจิตวิทยา ฮิวม์ได้เริ่มต้นด้วยการคัดค้านตามหลักตรรกศาสตร์ว่า “เมื่อเราพบความคล้ายคลึงกันในวัตถุหลายๆ อย่าง เราก็ตั้งชื่อเดียวกันให้แก่สิ่งต่างๆ เหล่านั้นทั้งหมด” นักนามนิยมทุกคนคงจะเห็นพ้องด้วย ความจริงชื่อสามัญธรรมดาดังเช่น “แมว” ก็ไม่แท้จริงเช่นเดียวกัน “แมว” สากลเหมือนกัน ดังนั้นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นสากลตามแบบนามนิยมจึงต้องผิดพลาดเพราะการเอาหลักการของตนมาใช้ได้ไม่เด็ดขาดพอ เอาหลักการเหล่านี้มาใช้กับ “สิ่งต่างๆ” อย่างผิดๆ หาได้อามาใช้กับถ้อยคำไม่

ข้อคัดค้านทางด้านจิตวิทยารุนแรงยิ่งกว่านั้น ทฤษฎีเกี่ยวกับมโนคติในฐานะเป็นการคัดค้านความจริงที่ปวงคังที่ฮิวม์ได้กล่าวไว้นั้นต้องผิดพลาดไป เพราะไม่คำนึงถึง *ความเคลือบคลุม* (vagueness) เช่น เมื่อเรามองเห็นดอกไม้สีใดก็ได้ แล้วต่อมาเราก็นึกถึงภาพดอกไม้ในแง่ จินตภาพย่อมไม่ชัดเจน เพราะมีเงาแห่งสีที่ละม้ายคล้ายคลึงกันอยู่มากมายที่เราอาจสร้างจินตภาพหรือสร้าง "มโนคติ" ถึงได้ จึงไม่ใช่ว่าความจริงเลยว่า "จิตไม่อาจก่อให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปริมาณหรือคุณภาพใดๆ" โดยมิได้ก่อให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับขีดขั้นต่างๆ แห่งปริมาณหรือคุณภาพเหล่านั้นอย่างถูกต้องเสียก่อน" สมมุติว่าท่านเห็นผู้ชายคนหนึ่งซึ่งสูง ๖ ฟุต ๑ นิ้ว ท่านย่อมคงจินตภาพของชายผู้นั้นไว้ได้ แต่อาจเป็นจินตภาพที่สูงกว่าเดิมหรือต่ำกว่าเดิมสักครึ่งนิ้วได้ ความเคลือบคลุมน้อยแตกต่างจากความเป็นสากลทั่วไป แต่ทว่ามีลักษณะบางอย่างที่เหมือนกัน ฮิวม์มองไม่เห็นข้อนี้ จึงต้องประสบกับความยุ่งยากโดยไม่จำเป็น เช่นความอาจเป็นไปได้ในการที่จะสร้างจินตภาพถึงเงาแห่งสีที่ท่านเคยเห็นมาก่อนซึ่งอยู่ระหว่างกลางเงาที่คล้ายคลึงกันมาก ๒ เงาที่ท่านเคยเห็นมาแล้ว ถ้าหากเงาทั้งสองนี้ไม่ละม้ายคล้ายคลึงกันพอ จินตภาพใดๆ ที่ท่านสร้างขึ้นมาก็จะเอาไปใช้ไม่ได้กับเงาทั้งสองนั้นพอๆ กัน หรือเอาไปใช้กับเงาที่อยู่ระหว่างกลางเงาทั้งสองนี้ก็ได้ เมื่อฮิวม์กล่าวว่า มโนคติเกิดจากความจริงที่มันเป็นตัวแทน "จริงๆ" นั้น ฮิวม์ได้ไปไกลเกินสิ่งที่ถูกต้องตามหลักจิตวิทยา

ฮิวม์ได้เอนเอียงภาพเกี่ยวกับ "เนื้อสาร" ออกจากวิชาจิตวิทยา เช่นเดียวกับที่เบิร์กลีย์เอาออกจากวิชาฟิสิกส์ฉะนั้น ฮิวม์กล่าวว่าไม่มี "ความจริง" แห่งตัวตนใดๆ เพราะฉะนั้นจึงไม่มีมโนคติเกี่ยวกับตัวตนใดๆ "เพราะสำหรับตัวข้าพเจ้าแล้ว เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปในสิ่งที่ข้าพเจ้าเรียกว่า *ตัวข้าพเจ้า*เอง อย่างคุ้นเคยที่สุดนั้น ข้าพเจ้ามักบังเอิญพบเข้ากับสัญญาบางอย่างเกี่ยวกับความร้อนหรือความหนาวบ้างเกี่ยวกับแสงสว่างหรือเงาบ้าง เกี่ยวกับความรักหรือความเกลียดบ้าง เกี่ยวกับทุกข์หรือสุขบ้าง ข้าพเจ้าไม่เคยจับ *ตัวข้าพเจ้า*เอง ได้ไม่ว่าจะในเวลาใดโดยไม่มีสัญญาเลย และข้าพเจ้าก็ไม่เคยสังเกตเห็นอะไรนอกจากสัญญาเลย" ท่านได้ยอมรับเป็นเชิงแตกต้นว่า "อาจมีปรัชญาเมธีบางท่านที่มองเห็นตัวเองบ้างก็ได้ แต่เมื่อไม่คำนึงถึงพวกนักอภิปรัชญาประเภทนี้เสียแล้ว ข้าพเจ้าก็อาจเสี่ยงที่จะยืนยันเกี่ยวกับมนุษย์

ที่เหลือว่า พวกเขาไม่มีอะไรเลยนอกจากกองขันธ์แห่งสัญญาที่ต่างกันไปซึ่งสืบต่อกันอย่างรวดเร็วจนกำหนดไม่ได้ และตกอยู่ในความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา”

การไม่ยอมรับมโนคติเกี่ยวกับตัวตนนี้นับว่าสำคัญมาก ขอให้เราดูจริงๆ ซิว่า อะไรที่คงอยู่ และจะสมเหตุสมผลอยู่แค่ไหน ซึ่งเห็นจะต้องเริ่มต้นว่า ถ้าหากตัวตน (อัตตา) เช่นนั้นมีอยู่ เราก็ไม่เคยเห็นมันเลย และดังนั้นเราย่อมไม่อาจมีมโนคติเกี่ยวกับตัวตนเช่นนั้นได้ ถ้าหากยอมรับการให้เหตุผลนี้ เราก็จำเป็นจะต้องกล่าวด้วยความระมัดระวังสักหน่อย ไม่มีใครเลยที่เข้าใจมันสมองของตนเองในความรู้ลึกที่สำคัญ แต่เขายังมี “มโนคติ” เกี่ยวกับมันสมองได้อยู่ “มโนคติ” เช่นนั้น ซึ่งเป็นการอ้างมาจากสัญญาก็มิได้มีอยู่ในท่ามกลางพวกมโนคติที่เป็นมูลฐานทางตรรกศาสตร์ นับว่าเป็นมโนคติที่ซับซ้อนและต้องใช้พรรณนาโวหารเข้าช่วย ข้อนี้จะต้องเป็นเหตุผล ถ้าหากฮิวม์เป็นฝ่ายถูกในหลักการที่ว่า มโนคติที่ธรรมดาสามัญทั้งปวงเกิดจากความตรึงใจ และถ้าหากหลักการนี้ถูกคัดค้าน เราจะต้องถูกบีบบังคับให้กลับไปหา มโนคติ “ชั้นใน” อีก ถ้าหากจะใช้ภาษาสมัยใหม่ เราก็อาจกล่าวได้ว่า มโนคติเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ หรือการปฏิบัติที่เข้าใจไม่ได้มัน อาจเฝ้าอยู่กับสิ่งต่างๆ หรือการปฏิบัติที่เข้าใจได้มานิยามก็ได้ และดังนั้น โดยการเอาบทนิยามสำหรับคำที่นิยามแล้วมาใช้แทน เราอาจกล่าวได้ว่า เรารู้อย่างประจักษ์โดยมิต้องนำสิ่งต่างๆ ที่การปฏิบัติที่เข้าใจไม่ได้มาใช้เลย เมื่อเพ่งถึงปัญหาปัจจุบันของเราแล้ว เราอาจพูดถึงความรู้ทางด้านจิตวิทยาทุกชนิดโดยมิต้องนำคำว่า “ตัวตน” มาใช้เลย นอกจากนั้น “ตัวตน” ตามที่นิยามก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่ากองขันธ์แห่งสัญญานั้น หาใช่ “สิ่ง” ที่ธรรมดาสามัญอย่างใหม่ไม่ ในข้อนี้ข้าพเจ้าคิดว่า นักประจักษ์นิยม ที่ฝังหัวอย่างเดิมที่ย่อมจะต้องเห็นพ้องกับฮิวม์

ข้อนี้มิได้เป็นผลคิดตามมาว่า ไม่มีตัวตนที่ธรรมดาสามัญใดๆเลย มีผลคิดตามมาเพียงว่า เราไม่อาจทราบว่ามีตัวตนหรือไม่เท่านั้น และว่าตัวตนซึ่งนอกจาก “กองขันธ์” แห่งสัญญาแล้ว ย่อมไม่อาจเข้าไปสู่ส่วนใดๆ แห่งความรู้ของเราได้ บทสรุปนี้ นับว่ามีความสำคัญในวิชาอภิปรายมาก ในฐานะที่จัดการใช้ “เนื้อสาร” ที่ยิ่งเหลือเล็ดลอดมาเป็นครั้งสุดท้ายลงได้ นับว่ามีความสำคัญในวิชาเทววิทยาใน

ฐานะที่สละเล็กละน้อยเกี่ยวกับ “ดวงวิญญาณ” ทั้งที่สันนิษฐานกันว่ามีอยู่ทั้งหมดลงได้ นับว่าเป็นความสำคัญในการวิเคราะห์ความรู้ เพราะมันแสดงให้เห็นว่าประเภทแห่งภาคประธานและกรรม หาได้เป็นประเภทที่เป็นพื้นฐานไม่ ในเรื่องเกี่ยวกับตัวตนนี้ อิวม์ทำให้ความเข้าใจของเบิร์กลีย์ก้าวไปไกลมาก

ตอนที่สำคัญที่สุดของหนังสือเรื่อง *Treatise on Human Understanding* นี้ ก็คือตอนที่เรียกว่า “เรื่องความรู้และความอาจเป็นไปได้” คำว่า “ความอาจเป็นไปได้” อิวม์มิได้หมายถึงความรู้ชนิดที่มีอยู่ในทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นไปได้ทางด้านคณิตศาสตร์ ตามลำพังตัวมันแล้ว ความรู้นี้มิได้เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้ ในความรู้ที่พิเศษใดๆเลย ความรู้ย่อมมีความประจักษ์แจ้งมากเท่าๆ กับที่ความรู้อาจมีได้ สิ่งที่อิวม์เกี่ยวข้องอยู่ด้วยนั้นเป็นความรู้ที่ไม่แน่นอน เช่น ความรู้ที่ได้รับจากข้อมูลที่ประจักษ์ โดยข้ออ้างอิงที่มีได้เป็นแบบสากลข้อนี้ย่อมสรุป ความรู้ของเราทั้งปวงว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งความรู้ในอนาคตและเป็นส่วนหนึ่งแห่งความรู้ในอดีตและในปัจจุบันที่สังเกตไม่ได้ ตามความเป็นจริงแล้ว มันได้รวมทุกสิ่งทุกอย่างเข้าไว้ นอกจากการสังเกตเห็นโดยตรงในแง่หนึ่ง และตรรกศาสตร์กับคณิตศาสตร์ในอีกแง่หนึ่ง การวิเคราะห์ความรู้ “ที่อาจเป็นไปได้” เช่นนั้นทำให้อิวม์ได้บทสรุปที่เป็นเชิงวิมิตินิยมบางอย่างซึ่งยากพอๆ กันทั้งในการที่จะปฏิเสธและยอมรับ

นับว่าเป็นสารัตถะสำคัญสำหรับทฤษฎีนี้ ที่จะปฏิเสธความแท้จริงแห่ง *เพทนาการ* ตามที่พวกนักประจักษ์นิยมบริติชเข้าใจ สิ่งที่เกิดขึ้นในเมื่อเกือบเป็นสิ่งที่นักประจักษ์นิยมเหล่านั้นหมายถึงด้วยคำว่า *เพทนาการ* นั้นควรจะเรียกว่า *การสังเกต* (noticing) ซึ่งบ่งถึงกัมมันตภาพดูจะเหมาะกว่า ความจริง เราสังเกตเห็นสิ่งทั้งหลายในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งแห่งกระบวนการการกระทำด้วยการอ้างถึงสิ่งเหล่านั้น และทฤษฎีใดๆ ที่เว้นกิริยาการ ย่อมเป็นการปลื้มอกที่ที่จะทำให้ออกนอกกลุ่มนอกทางไป

จนบัดนี้ความคิดของ อิวม์ ก็ยังคงติดตามความคิดของ ล็อกและ เบิร์กลีย์อย่างใกล้ชิดอยู่ นอกจากว่าท่านพูดสั้นกว่า และเป็นเชิงตรรกศาสตร์มากกว่าเท่านั้น ที่นี่เราจะหันมาหาส่วนที่เป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่สุดแห่งปรัชญาของอิวม์ นั่นคือการปฏิบัติต่อมโนคติที่เกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของท่าน ท่านได้เริ่มด้วย

การกล่าวว่า “เป็นกฎทั่วๆ ไปของปรัชญาว่า อะไรก็ตามที่เริ่มที่จะมีอยู่ จะต้องมี เหตุผลแห่งความมีอยู่ของมัน” ในเบื้องต้นท่านได้ถามถึงว่า ความเชื่อติดนี้อยู่ที่ สหัชญาณ และปฏิเสธความอาจเป็นไปได้หรือไม่สิ่งทั้งปวงที่อาจเป็นสิ่งที่ประจักษ์ ตามสัญชาตญาณก็คือสิ่งที่เรามีความตรึงใจโดยตรง แต่เราหาได้มีความตรึงใจ โดยตรงเกี่ยวกับความต่อเนื่องที่จำเป็นใดๆ ระหว่างความตรึงใจของเรา เช่นที่ ความตรึงใจที่ความเป็นเหตุผลกันได้บ่งถึงไม่ การที่ ก มี ข ติดตามมานั้น เรา อาจจะทราบได้ก็โดยอาศัยสัมพันธ์ภาพแห่งความสืบเนื่องกันในความตรึงใจของเรา แต่การที่ ก จำเป็นจะต้องมี ข ติดตามมานั้น เราอาจไม่เคยทราบ โดยอาศัย ความตรึงใจโดยตรงก็ได้ ทั้งความเชื่อติดเช่นนั้นก็ไม่อาจที่จะสถาปนาขึ้นมาได้โดย การแสดงความรู้ลึกซึ้งอย่างเปิดเผย เพราะในการที่จะแสดงว่า ก เป็นเหตุของ ข เรา จะต้องสันนิษฐานข้อเสนอกว้างๆ ทั่วๆ ไปว่า เหตุการณ์ทุกอย่างจะต้องมีเหตุอย่างหนึ่งเสีย ก่อน แล้วเราจะต้องมีความเชื่อติดเช่นนั้นได้อย่างไร หรือว่าอะไรที่เป็นประสบการณ์ที่เป็นธรรมชาติสามัญนั้น ซึ่งจะทำให้เราสันนิษฐานได้ว่า เหตุที่แท้จริงจะต้องผลิต ผลที่แท้จริงออกมา? สิ่งที่เรามีประสบการณ์ที่แท้จริงนั้นย่อมเป็นการเชื่อมต่อด้าน ๒ ชนิด อย่างตายตัวในระเบียบแห่งการสืบต่อและการเนื่องกันอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อมันได้เกิดขึ้นหลายครั้งหลายหน เราก็เรียกอย่างหนึ่งว่าเป็นเหตุ เรียก อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นผล เมื่อความสืบเนื่องกันนั้นได้ก่อเป็นรูปขึ้นในจิตใจของเรา เมื่อไรก็ตามที่สิ่งหนึ่งในบรรดาสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในความตรึงใจ เราก็อนุมานถึง ความมีอยู่ของสิ่งอื่นๆ ได้ มโนคติเกี่ยวกับสิ่งอื่นซึ่งความเชื่อติดได้สร้างขึ้นมานั้นมี พลังและความสำเร็จมากเกินไปถึงซึ่งทำให้ดูเหมือนว่ามีลักษณะการอันร่าเริงขึ้น เดียวกันคล้ายกับความตรึงใจที่แท้จริงอย่างหนึ่ง ดังนั้น ความเชื่อติดในความเป็น เหตุเป็นผลกันนั้น จึงเป็นความเอนเอียงของจิต เป็นนิสัยซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมา จากความร่วมมือกันอย่างคงที่ของเหตุการณ์ ๒ ชนิดในวิถีทางเช่นนั้น ซึ่งเมื่อเหตุ การณ์อย่างหนึ่งมีอยู่ในความตรึงใจ ก็ทำให้เราต้องคิดถึงเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่ง ว่าเป็นมโนคติ แต่มโนคตินั้นมีพลังและความร่าเริงเช่นเดียวกันคล้ายกับว่าเป็น ความตรึงใจจริงๆ ลักษณะการที่ร่วมกันโดยไม่เปลี่ยนแปลงเช่นนั้น แม้ว่าจะก่อให้เกิด ความเชื่อติด ที่มีอยู่ในความคิดของตัวเราเองชนิดที่มีความต่อเนื่องกันอย่างจำ-

เป็นจริง ๆ ตัวผมในคติเองก็มีได้ก้าวขึ้นสู่ความตรึงใจ แห่งความต่อเนื่องที่จำเป็นที่แท้จริงเลย การกระโดดจากความตรึงใจ ก ไปหาผมในคติ ข หรือโดยนัยตรงกันข้าม คือจากผมในคติ ข ไปหาความตรึงใจ ก นั้นเป็นผลแห่ง *ความเชื่อถือ* ของเรา ซึ่งมี ความเกี่ยวเนื่องเป็นเหตุผลกันระหว่างความตรึงใจกับผมในคตินั้น อย่างไรก็ตาม ความเชื่อถือนี้หามีการรับประกันที่มีอยู่โดยตนเองไม่ และเพียงเป็นผลแห่งความเกี่ยวเนื่องกันอย่างคงที่เท่านั้นเอง

ความเชื่อถือเช่นนี้ เราไม่อาจตัดสินได้โดยอาศัยหลักการทำงานของนั้นใด ๆ เช่น หลักการเกี่ยวกับลักษณะอาการที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันของธรรมชาติเลย ตามความเป็นจริงแล้ว ความเชื่อถือในลักษณะอาการที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันของธรรมชาตินั้น โดยลำพังตัวมันเองแล้ว เป็นการลงความเห็นหรือพูดคลุม ๆ เอา ชนิดที่จะรับประกันว่าถูกต้องไม่ได้ เป็นการลงความเห็นโดยถือเอาจากตัวอย่าง เฉพาะ ๆ เกี่ยวกับความคงที่ของผลที่ได้สังเกตเห็นมา ไม่มีจำนวนแห่ง ประสบการณ์ ที่ความตรึงใจได้เกิดขึ้นพร้อมกับลำดับที่แท้จริงและความสม่ำเสมอในอดีตที่จะ สามารถรับประกันได้ว่า มันจะเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ไปในอนาคต ในทำนองเดียวกันนี้แหละ

วิธีเขียนในเรื่อง *ความเป็นเอกลักษณ์ส่วนบุคคล* (Personal Identity) หรือความแท้จริงเกี่ยวกับตัวตนของฮิวม์เป็นวิธีเขียนเชิงทำลายเช่นเดียวกับวิธีเขียนในเรื่องความเป็นเหตุผลของท่านนั่นเอง เราไม่เคยมีความตรึงใจเกี่ยวกับตัวเราว่าเป็นสิ่งที่ถาวรหรือเป็นอย่างเดียวกันเลย สิ่งที่เราเข้าใจนั้นเป็นความตรึงใจ โดยเฉพาะแห่งกิเลสหรืออารมณ์ของเรา แต่ไม่เคยเป็นความตรึงใจโดยเฉพาะเกี่ยวกับตัวตนที่เราสมมุติว่ามีประสบการณ์ในเรื่องกิเลสหรืออารมณ์เหล่านั้นเลย ตัวตนก็ไม่มีอะไร “นอกจากว่าเป็นกองหรือหมวดหมู่แห่งความรู้สึกที่แตกต่างกันซึ่ง สืบเนื่องกันไปอย่างรวดเร็วอย่างประหลาดจนแทบไม่น่าเชื่อ และตกอยู่ในความเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวตลอดกาล” รูปพรรณที่เราลงความเห็นให้แก่ตัวเราก็คคล้าย ๆ กับที่เราลงความเห็นให้แก่สิ่งทั้งหลายที่เป็นสสารนั่นเอง และเกิดมาจากความสืบเนื่องอย่างใกล้ชิดและความคล้ายคลึงกันในระหว่างสายโซ่แห่งความตรึงใจหรือผมในคติของเรา ความทรงจำซึ่งอาจจะลึกถึงความตรึงใจในอดีตใน

ฐานะเป็นมโนคติได้ทำให้ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับรูปพรรณระหว่างตัวตนที่เป็นอดีต และที่เป็นอนาคตนี้พอกพูนมั่นคงยิ่งขึ้นต่อไปอีก แต่ก็มิใช่ของเหลวในความสืบเนื่อง แห่งความตรึงใจของเราและในการรวบรวมมโนคติขึ้นมาใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม เรา มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะเจยเมยต่อช่องโหว่เหล่านี้ในฐานะที่เป็นผลลัพธ์ ของขนบธรรมเนียมประเพณีและนิสัยใจคอ ดังนั้นตัวตนที่เป็นเนื้อสารที่ไม่ เปลี่ยนแปลง และมีอยู่อย่างถาวรนั้น เราไม่อาจทราบได้โดยอาศัยความตรึงใจใดๆ เลย ทั้งความมีอยู่ของตัวตนเราก็มิอาจสร้างขึ้นมาได้โดยอาศัยวิธีการให้เหตุผล แนวอื่นใดๆ ทั้งสิ้น ถ้าพูดอีกแง่หนึ่ง ฮิวม์ก็ถูกนำไปสู่ลัทธิ solipsism อันได้ แก่ลัทธิที่ถือว่าตัวตนไม่รู้และไม่สามารถรู้อะไรเลยนอกจากความเปลี่ยนแปลง และสถานะของมันเองเท่านั้น หรือลัทธิที่เชื่อว่า ตัวตนเท่านั้นเป็นสิ่งที่มิใช่อยู่ (existent thing) อย่างสมบูรณ์แบบ ไม่มีเนื้อสารทางด้านวัตถุใดๆ ซึ่งมีอยู่อย่าง อิสระจากสายใยแห่งความตรึงใจและมโนคติของเราเลย ทั้งไม่มีตัวตนที่ถาวรใดๆ ซึ่งมีความรู้สึกตัวและซึ่งเป็นเจ้าของความตรึงใจและมโนคติเหล่านี้เลย ไม่ต้อง ลงสัยละว่า ในการให้เหตุผลของฮิวม์นี้ ย่อมจะต้องมีข้อบกพร่องอยู่บ้าง เพราะ ท่านไม่สามารถอธิบายได้จริงๆ ว่า ข้อความที่ว่า “กองหรือหมวดหมู่แห่งความรู้สึก ที่แตกต่างกัน” นั้น ท่านหมายความว่าอะไร อะไรที่ก่อให้เกิดเป็นกองขึ้นมากอง หนึ่ง และมันแตกต่างจากกองอื่นๆอย่างไรนั้น บางแง่จะอธิบายได้ก็โดยอาศัยความ ทรงจำเป็นฐานเท่านั้น แต่โดยเหตุที่ความทรงจำนั้น ฮิวม์ก็ยอมรับว่ามีช่องโหว่ เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถอธิบายได้จริงๆ ว่าอะไรคือสิ่งที่เราเข้าใจโดยอาศัยการ สืบเนื่องติดต่อกันแห่งความรู้สึกตัว (consciousness) ที่เป็นปัจเจก

แม้ว่าตรรกศาสตร์ของฮิวม์จะนำท่านไปสู่ลัทธิวิมตินิยมอย่างสมบูรณ์ แบบก็ตาม ลักษณะท่าทีทางปรัชญาที่เป็นอันติมะซึ่งท่านป้องกันไว้ก็คือลักษณะ แห่งการยอมอย่างสุภาพอ่อนโยนมากกว่าลักษณะแห่งการไม่เชื่อถืออย่างดันทุรัง เป็นความจริงที่ว่า การตรวจสอบเชิงวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับคุณสมบัติของเรานั้น ได้ลดขอบเขตแห่งความรู้ที่แท้จริงลงสู่วงจรมืดๆ แห่งความตรึงใจที่หายไป อย่างรวดเร็วของเรา แต่นอกเหนือจากนี้ไป ก็มีแนวแห่งความรู้ที่อาจเป็นไปได้ซึ่ง ในฐานะที่เป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญแล้ว ก็ไม่จำเป็นอะไรสำหรับปรัชญาเมธีที่จะ

ดูถูกดูหมิ่นอย่างหยาบคายเลย ลัทธิวิมตินิยมของเราควรจะทำให้เราสามารถมองดูด้วยความไม่พอใจต่อความต้อตันทุรังของผู้อื่น แต่ก็ไม่นับสนุนความต้อตันทุรังแบบตรงข้ามของเราเองด้วย ตามความเป็นจริงแล้ว ปรัชญาหาได้เป็นผู้แนะแนวทางชีวิตที่ใช้การได้อย่างจริงจังไม่ และเป็นเรื่องที่เราจะต้องติดตามเพื่อความสนุกสนานทางด้านทฤษฎีที่ปรัชญาขอมให้ มากกว่าเพื่อผลประโยชน์ทางภาคปฏิบัติใดๆ ที่ปรัชญาขอมให้ ฮิวม์ได้ประกาศว่า พวกวิมตินิยมที่แท้จริงจะไม่มีชีวิตของตัวเองในเรื่องเกี่ยวกับความสงสัยทางด้านปรัชญาของตนเช่นเดียวกับ ไม่มีความเชื่อตัวเองในส่วนที่เกี่ยวกับความเชื่อถือทางด้านปรัชญาของตน และจะไม่เคยปฏิเสธความพอกพอกใจเชื่อๆ อย่างไรเดียวสิ่งใดๆ ที่มีต่อความสงสัยหรือความเชื่อถือของตนเลย นับว่าเป็นคำกล่าวที่ฉลาดและรอบคอบที่จะนับว่าเป็นการดีทีเดียวที่ปรัชญาเมธีทั้งปวงจะท่องให้ขึ้นใจ

บทสรุปลัทธิประจักษ์นิยม

ต่อไปนี้เป็นบทสรุปเรื่องราวเกี่ยวกับลักษณะของลัทธิประจักษ์นิยม การวิพากษ์วิจารณ์หรือการยกย่องโดยละเอียดใดๆ ที่มีต่อผลงานของปรัชญาเมธีที่ได้กล่าวมาแล้วคงจะเป็นภาระซึ่งไม่สามารถ ที่จะพยายามทำให้ในตอนนี้ การที่ลัทธิประจักษ์นิยมของอังกฤษทำให้มีความเคลื่อนไหวด้านความคิดทาง ปรัชญานั้น ความจริงเป็นสิ่งที่สำคัญมากในข้อที่ว่า ไม่มีทัศนะใดๆ ที่ปรัชญาเมธีเหล่านี้ได้เสนอให้พิจารณา ที่เราจะพูดได้ว่าดีโดยอาศัยพัฒนาการในเวลาต่อมาเลย อย่างไรก็ตามท่านเหล่านี้ก็ได้ช่วยแสดงให้เห็นความผันผวนมากมายในการให้เหตุผลของสำนักต่างๆ ที่เป็นคู่ปรับ และได้เปิดทางสำหรับสอบถามสายใหม่ขึ้น ซึ่งทำให้ปัญหาเกี่ยวกับความจริงแท้ซึ่งเป็นปัญหาไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์มีชีวิตชีวาต่อไป

ในการมองย้อนหลัง เมื่อเราสำรวจผลงานของ ล็อก เบิร์กลีย์ และฮิวม์ เราอาจกล่าวได้แต่เพียงว่า แนวแห่งการสอบถามของท่านเหล่านี้แคบมาก และท่านเหล่านี้ได้ทำให้ปัญหาเกี่ยวกับแหล่งกำเนิด และต้นเหตุแห่งความรู้ สืบสนปนเปื้อนกับปัญหาเกี่ยวกับความสมเหตุสมผลแห่งความรู้ แม้ว่าความรู้จะต้องเริ่มต้นจาก

ประสบการณ์ก็ตาม แต่ก็ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะเชื่อว่าความรู้จะต้องไม่บรรจุธาตุมูล
ใดๆ ที่อยู่นอกขอบเขตประสบการณ์เลย และในความปราศจากสิ่งซึ่งประส
การณเองได้กลายเป็นความยุ่งเหยิงสับสนอลวนแห่งความจริงใจเกี่ยวกับสิ่งที่เราไม่
อาจพรรณนาที่พอจะเข้าใจได้ใดๆ เลย ความรู้ไปถึง *สิ่งที่* เป็นสากล มากพอๆ
กับที่ไปถึง *สิ่งที่* เป็นปัจเจก และแม้ว่านักประจักษ์นิยมที่จัดที่สุด ก็ไม่สามารถที่
จะไปด้วยได้โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือของสิ่งเหล่านี้ ในขณะที่ลึกลับและเปรี๊กลีย
ประนีประนอมกันในปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่ เป็นสากลนั้น ฮิวม์คนเดียวเท่านั้นที่ได้
ปฏิเสธอย่างไม่เปลี่ยนแปลงที่จะให้สิ่งที่ เป็นสากลนั้นมาอยู่ในระบบของท่าน แต่
ตามความเป็นจริงแล้วปรัชญาของท่าน แม้ว่าจะปฏิเสธความสมเหตุสมผลของสิ่ง
ที่เป็นสากลโดยทฤษฎี แต่ก็ได้เอาสิ่งที่ เป็นสากลนั้นมาใช้อยู่ตลอดเวลา โดยมีวัตถุประสงค์
ประสงค์เพื่อที่จะได้อธิบายเปิดเผยให้ทราบ ตามข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะ
แห่งลัทธิประจักษ์นิยม ที่เราได้ศึกษามาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะที่ได้ขึ้น
ถึงจุดสูงสุดในลัทธิ solipsism ที่สมบูรณ์แบบของฮิวมนั้น ต้องผิดหวังในอันที่จะ
ทำให้พอใจคัมภีร์ฉบับที่ ๒ ของลัทธิประจักษ์นิยมนี้ แล้วเราก็ก็นึกว่าปรัชญาจะ
ต้องไม่เริ่มต้นจากประสบการณ์เท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาตัดสินตัวเองโดยอาศัย
ประสบการณ์ด้วย ข้อที่ลัทธิประจักษ์นิยมของฮิวม์ ได้รับความผิดหวังที่จะทำให้
พอใจในรสนิยมนี้ ฮิวม์เองได้ยอมรับเมื่อท่านได้ประกาศว่า เราจะต้องดำรงชีวิตอยู่
อย่างมนุษย์ธรรมดา ไม่ใช่อย่างปรัชญาเมธี

ความมีอยู่แห่งธาตุมูลที่เป็นสากลในความรู้ นั้น ต่อมาคานต์ได้ให้อธิบาย
อธิบายไว้ ทั้งๆที่ท่านได้นำเอาลัทธิทวินิยมระหว่างทำที่แห่งความรู้ทางประสาท
สัมผัสกับทำที่อันเป็นสากลซึ่งท่านไม่เคยสามารถเอาชนะได้เลยมาใช้ สิ่งที่เป็น
สากลหรือ categories ดังที่คานต์เรียกนั้น เราไม่อาจที่จะทราบได้โดยอาศัยความ
เข้าใจที่บริสุทธิ์ที่เป็นอิสระจากประสบการณ์ ทั้งเราไม่สามารถที่จะกำหนดไว้ที่
ปัจจัยอันสำคัญแห่งความจริงใจ ทางประสาทสัมผัส นอกเสียจากว่า สิ่งที่เป็น
สากลเหล่านั้นจะเกี่ยวกันอย่างสนิทสนมกับปัจจัยอันสำคัญนั้นเท่านั้น สิ่งที่เป็น
สากล เหล่านี้ เราจะทราบได้อย่างไร และเราจะสามารถพิจารณาตัดสินได้โดย
อาศัยประสบการณ์ในอาการอย่างไหนนั้น แน่ละย่อมเป็นภาระของลัทธิประ-

จักรัชนิยมใหม่ ซึ่งนักคิดสมัยปัจจุบัน เช่น จี. อี. มัวร์ (G. E. Moore) วิลเลียม เจมส์ (William James) เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ (Bertrand Russell) และคนอื่นๆ ได้เริ่มต้นไว้ แต่ความสมบูรณ์แบบของปรัชญาแบบประจักษ์นิยมนี้ ถ้าหากว่าจะพูดว่าจะทำให้สมบูรณ์แบบได้แล้วละก็ ย่อมเป็นการดูระของอนุชนต่อไปในภายภาคหน้า.

หนังสืออ้างอิง

1. Collier's Encyclopedia.
2. Concise Encyclopaedia of Western Philosophy and Philosophers, edited by J.O. Urmson, London : Hutchinson & Co., 1960.
3. Dictionary of Philosophy, edited by Dagobert D. Runes, Ph.D. New York : Philosophical Library, 1942.
4. Encyclopaedia Britannica.
5. Encyclopaedia of Religion and Ethics, Vol. V.
6. Encyclopaedia of the Social Sciences, Vols. 13-14.
7. History of Philosophy, Eastern and Western, Vol. II, by S. Radhakrishnan, London: George Allen & Unwin, Ltd., 1957.
8. History of Western Philosophy, by Bertrand Russell, London: George Allen & Unwin, Ltd., 1967.
9. Oxford Junior Encyclopaedia, Vol. V.
10. The Great Ages of Western Philosophy, Part III, "The Age of Reason", by Stuart Hampshire, New York : George Braziller, Inc., 1957.
11. The Great Ages of Western Philosophy, Part IV, "The Age of Enlightenment", by Isaiah Berlin, New York: George Braziller, Inc., 1957.
12. The Philosophy of the 16 th and 17 th Centuries, edited by Richard H. Popkin.

-
13. The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration, by John Locke, edited by J.W. Gough, Oxford: Basil Blackwell, 1948.
  14. The World Book Encyclopaedia.

ดรรชนี

ก

กฎที่จำเป็น น. ๑๘๐	กรีกโบราณ น. ๒๒๘
กฎธรรมชาติ น. ๒๓๓	กรีกโบราณ, พวก น. ๒๒๗
กฎนิรันดร์ น. ๒๐๗, ๒๐๘	กรีซ น. ๒๒๗
กฎหมาย น. ๗, ๑๘, ๑๕๖, ๑๕๘, ๒๓๙, ๒๖๐, ๓๓๙	กฤษฎีกา น. ๒๐๘
กฎหมาย, นัก น. ๑๕๗, ๒๗๗, ๒๘๑	กลยุทธ น. ๕
กฎหมาย, ประมวล น. ๑๕๖	กลศาสตร์ น. ๒๘, ๕๑, ๑๓๓, ๑๕๙-๑๖๑, ๑๘๓, ๑๘๙, ๑๙๓, ๑๙๔, ๒๖๓
กฎหมายสากล น. ๖	กลศาสตร์, วิชา น. ๒๖๓
กฎแห่งสันติ น. ๒๐๙	กล้องจุลทรรศน์ น. ๓๒๔
กฎแห่งเหตุผล น. ๗, ๘, ๒๑๙	กษัตริย์, พวก น. ๒๖๑
กบฏ น. ๒๘๗	กองพัน น. ๑๙๐, ๑๙๒, ๒๑๒, ๓๔๖
กรรมลัญจกร, อธิปัติ น. ๒๔๐	กอล, แคว้น น. ๑๗๗
กรรมอัยการ, อธิปัติ น. ๒๔๐	กัมมันต์ น. ๑๔
กรรมวิธี น. ๑๗๗	กัมมันตภาพ น. ๑๖๔, ๑๙๕-๑๙๘, ๒๑๔, ๒๑๕, ๓๒๑, ๓๔๗
กระดานชนวน น. ๒๙๑	กัมมันตภาพภายใน น. ๒๑๕
กระบวนการทางจิต น. ๓๐๒	กัมมันตภาพเสรี น. ๒๒๘, ๒๔๓
กริฟฟิน น. ๖๗	กัลลิเวอร์ น. ๓๑๔
กรีก น. ๕, ๖, ๒๒๘	กามารมณ์ น. ๙๕
กรีก, ชาว น. ๒๘๐	การกินที่ น. ๒๕, ๓๙, ๘๘, ๘๙, ๙๑- ๙๓, ๙๕, ๑๐๒, ๑๑๕, ๑๓๗, ๑๖๓, ๑๖๙, ๒๑๒, ๒๗๗, ๒๙๒, ๓๒๙
กรีก, นิยาย น. ๖๗	
กรีก, ปรัชญา น. ๒๒๘	
กรีก, ภาษา น. ๒๒๓	
กรีก, สมัย น. ๑๐	

๓๕๘

ดรรชนี

การขัดแย้งกัน น. ๑๒๔, ๓๒๖

การขัดเลนส์ น. ๘๔

การเข้าใจ น. ๒๓๑, ๒๕๓, ๒๗๑, ๓๑๗,
๓๒๔

การเข้าทรง น. ๒๕๒

การเข้าสมาธิ น. ๕๑-๕๙, ๖๕, ๖๗, ๗๐,
๗๓

การค้นคว้าวิจัย น. ๓๐๐

การคัดค้าน น. ๓๔๕

การคาดคะเน น. ๒๖๕, ๒๗๓

การคำนวณ น. ๒๐๘, ๒๖๓

การคิด น. ๒๕

การเคลื่อนไหว น. ๓๘-๔๐, ๕๙, ๙๒,
๒๐๙, ๒๖๒-๒๖๕, ๒๙๒, ๓๑๕,
๓๒๔, ๓๒๙

การไคร่ครวญ น. ๒๙๑

การคลี่ใจ น. ๗, ๙๕

การดลบันดาล น. ๑๘๖

การดับสูญ น. ๒๑๒

การตรึงตรอง น. ๒๙๑, ๒๙๒, ๓๑๖,
๓๑๙, ๓๔๓, ๓๔๔

การตัดสินใจ น. ๒๙๓, ๒๙๔, ๓๓๓

การตัดสินใจ น. ๕๒

การตื่น น. ๒๖๖

การไตร่ตรอง น. ๒๔๔

การถือโชคกลาง น. ๒๕๒, ๒๖๒

การไถ่บาป น. ๗, ๘, ๑๘๖

การทดลอง น. ๒๒๙, ๒๔๒, ๒๔๕, ๒๔๙,
๒๕๐, ๒๕๕, ๓๒๘

การท่องเที่ยว น. ๒๖๐

การทำแผนที่ น. ๒๖๐

การนิยามความหมาย น. ๓๕, ๑๐๒,
๑๐๓, ๑๒๓, ๑๒๔, ๒๐๔, ๒๒๕,
๒๔๒, ๒๕๔, ๒๖๓, ๒๖๔, ๒๗๔,
๒๗๘, ๒๗๙, ๒๙๑, ๓๐๔, ๓๐๕,
๓๒๕

การนิเทศ น. ๒๓๖

การปฏิบัติการ น. ๒๙๑, ๓๐๑

การปฏิวัติ น. ๕๔, ๒๒๗, ๒๒๘, ๒๘๘,
๓๒๐

การประติษฐาน น. ๒๔๙

การเปลี่ยนแปลง น. ๑๐๗, ๑๒๗, ๑๓๙,
๒๒๘

การเปลี่ยนแปลงแก้ไข น. ๑๐๙

การฝัน น. ๒๖๖

การเฝ้าสังเกต น. ๒๒๕, ๒๓๖, ๒๔๒

การพยากรณ์ น. ๒๗๔

การพินิจภายใน น. ๑๙๘

การพินิจัย น. ๒๕, ๕๒, ๖๐, ๖๒, ๖๖,
๖๘, ๖๙, ๗๒, ๒๕๐, ๓๐๐

การพินิจ น. ๑๘

การเมือง น. ๖, ๑๒, ๒๒, ๘๓, ๙๗, ๑๐๐,
๒๖๐, ๒๖๒, ๒๖๓, ๒๗๔, ๒๘๖,
๒๘๙, ๓๐๐, ๓๔๐

การเมือง, ตำแหน่ง น. ๒๔๐

การเมือง, ปรัชญา น. ๒๖๒, ๒๖๓

การยกย่อง น. ๓๕๑

การย้อนนินิจ น. ๒๙๑

การยินยอม น. ๒๙๗

การระลึก น. ๓๓๑, ๓๔๓

การวิเคราะห์ น. ๘, ๓๒, ๘๖, ๑๖๒, ๑๖๓,

๑๗๑, ๑๗๓, ๑๙๐, ๒๓๕, ๒๓๖,

๒๔๒, ๒๔๕, ๓๒๖, ๓๔๗

การวิจัย น. ๒๗, ๕๓, ๒๒๙, ๒๓๕, ๒๔๓,

๓๓๓

การวิพากษ์วิจารณ์ น. ๔, ๕๔, ๘๘, ๙๗,

๒๔๓, ๒๗๑, ๓๐๙, ๓๕๑

การเศรษฐกิจ น. ๓๔๐

การสงสัย น. ๒๙

การสมมุติ น. ๒๗, ๑๘๖

การสร้างสรรค์ น. ๓๙, ๔๒, ๙๑, ๙๘,

๒๑๒, ๓๑๙

การสะท้อนภาพ น. ๒๐๙, ๒๑๖, ๒๑๗,

๒๙๒, ๓๐๐, ๓๑๕

การสังเกต น. ๒๒๙, ๒๓๖, ๓๔๗

การสังเคราะห์ น. ๖, ๑๙๐

การสาธิต น. ๓๐๔

การสาริต น. ๒๘, ๓๐, ๔๗, ๔๙, ๕๑, ๕๒,

๕๘, ๗๓, ๑๐๘, ๑๑๐, ๑๘๓,

๒๐๕, ๒๕๓, ๒๕๔, ๒๖๑, ๒๙๗,

๓๐๗

การหยุดพัก น. ๙๒

การหลอกลวง น. ๖๑

การหลุดพ้น น. ๒๕

การทวนระลึก น. ๒๐๘

การให้เหตุผล น. ๒๔, ๓๑, ๓๒, ๓๔-๓๖,

๔๓, ๔๙, ๕๓, ๕๗, ๘๖, ๙๘,

๑๐๐, ๑๐๓, ๑๑๐, ๑๒๐, ๑๒๙,

๑๓๓, ๑๓๕, ๑๓๗, ๑๖๖-๑๖๘,

๑๗๔, ๑๗๖, ๑๘๓, ๑๘๔, ๑๘๘-

๑๙๐, ๑๙๗, ๑๙๘, ๒๐๗, ๒๐๘,

๒๑๗, ๒๓๔, ๒๔๑, ๒๔๒, ๒๔๔,

๒๕๐, ๒๕๔, ๒๕๖, ๒๖๓, ๒๖๔,

๒๗๓, ๒๗๔, ๒๗๖-๒๗๘, ๒๙๐,

๒๙๕, ๒๙๗-๒๙๙, ๓๐๑-๓๐๔,

๓๐๗, ๓๐๙, ๓๑๗, ๓๑๘, ๓๒๓-

๓๒๙, ๓๓๒, ๓๓๔, ๓๔๒, ๓๔๖,

๓๕๐

การอนุมาน น. ๓๕, ๓๖, ๙๑, ๑๐๒,

๒๔๒, ๒๔๔, ๒๖๒, ๒๗๓,

๒๗๕, ๓๓๑ - ๓๓๓

การอุปติ น. ๓๔๖

กาลเทศะ น. ๙๓, ๑๙๓

กาลิเลโอ น. ๑๙, ๒๐, ๓๐, ๘๒, ๑๕๗,

๒๒๘, ๒๔๗, ๒๖๐, ๒๖๑

กินสินบน น. ๒๔๐

กิริยาการ น. ๒๗๘, ๓๔๗

กิลเลส น. ๗, ๑๐๑, ๑๐๙, ๒๗๘, ๓๔๐,

๓๖๐

ตระกูล

๓๔๒-๓๔๔, ๓๔๙
บุญญา น. ๒๕๖

บุลธิ์ น. ๔๐, ๔๒
เกียรตินันท์ น. ๒๓๙

โกเต น. ๙๗

๖

ขบถ น. ๒๔๐, ๒๔๑
ขบวนการเคลื่อนไหว น. ๒๖๔
ข้อขัดแย้ง น. ๒๐๒, ๒๐๔
ข้อคิดเห็น น. ๕๐, ๒๔๙, ๒๙๖, ๓๒๐,
๓๔๔, ๓๔๕

ข้อเท็จจริง น. ๔, ๔๐
ข้อบกพร่อง น. ๕๒, ๕๗, ๓๔๔, ๓๕๐
ข้าราชการพลเรือน น. ๑๕๗
ข้าหลวงใหญ่ น. ๒๘๘
ขั้ว น. ๖๒-๖๔

เขาคายคุ น. ๒๙๘

๗

คณบดี น. ๓๑๔
คณะรัฐมนตรี น. ๒๔๐
คณิตศาสตร์ น. ๑๘, ๑๙, ๒๒-๒๕, ๒๙,
๓๒, ๓๗, ๔๐, ๔๑, ๑๓๑, ๑๓๕,
๑๕๖-๑๕๘, ๑๖๐, ๑๗๑, ๑๗๓,
๑๗๘, ๑๘๕, ๑๘๖, ๑๙๓, ๒๐๗,
๒๒๙, ๒๓๒-๒๓๔, ๒๓๖, ๒๔๑,
๒๔๒, ๒๙๙, ๓๐๕-๓๐๗, ๓๐๙,
๓๔๗

คณิตศาสตร์, ทฤษฎี น. ๒๓๓
คณิตศาสตร์, นัก น. ๑๙, ๒๒, ๑๖๑
คติระหนักแน น. ๒๓๖
คนนอกศาสนา น. ๓๔๑
คนปัญญาอ่อน น. ๒๙๗-๒๙๙

क्रमเวล น. ๘๒, ๒๖๐
คริสต์จักร น. ๒๖๗
คริสต์เจ้า น. ๒๘๕, ๒๘๗
คริสต์ศาสนา น. ๗, ๕๑, ๘๓, ๑๕๖, ๓๑๓,
๓๑๔, ๓๒๑
คริสต์ศาสนา, โลก น. ๗
คริสต์ศาสนิกชน น. ๑๘๖
คริสต์ศาสนา, พระราชินี น. ๒๐
คิลอยเน น. ๓๑๔, ๓๑๕, ๓๒๑
คลา น. ๑๖๑
คลา, ซามวล น. ๑๕๙
ความกระตือรือร้น น. ๒๔๑
ความกระหาย น. ๑๖๔, ๑๙๗, ๒๑๔
ความกลมกลืน น. ๑๓, ๑๓๗, ๑๖๕, ๑๖๖,

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๓๖๑

๑๗๘, ๑๘๕, ๑๘๘, ๑๙๗
 ความกล้าหาญ น. ๑๖๒, ๒๙๓
 ความก้าวหน้า น. ๒๒๙
 ความกำกวม น. ๒๗๘
 ความกำหนดจำ น. ๒๐๙, ๒๑๔
 ความเกลียด น. ๙๕
 ความขม น. ๓๒๘
 ความขัดแย้ง น. ๒๐๐
 ความขัดแย้งกัน น. ๗๓, ๘๕, ๑๑๒, ๑๒๔,
 ๑๗๔, ๑๗๕, ๑๘๓, ๑๘๖-๑๘๙,
 ๒๐๔-๒๐๖, ๒๑๘, ๒๓๒
 ความขัดแย้งกัน, กฎแห่ง ๒๑๙
 ความเข้าใจ น. ๒๕, ๒๗, ๕๘, ๖๕, ๖๖,
 ๑๐๖, ๑๓๘, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๙๘,
 ๒๐๓, ๒๐๕, ๒๐๖, ๒๐๙, ๒๑๔-
 ๒๑๗, ๒๔๗, ๒๔๘, ๒๕๓, ๒๕๖,
 ๒๖๗, ๒๗๑, ๒๗๘, ๒๘๘, ๒๙๑,
 ๒๙๒, ๒๙๔-๒๙๖, ๓๐๐, ๓๐๑,
 ๓๒๖, ๓๔๒
 ความเข้าใจผิด น. ๒๗๕
 ความคลาดเคลื่อน น. ๒๗๒, ๒๗๕, ๒๗๗,
 ๒๘๑, ๓๓๓
 ความคล้ายคลึงกัน น. ๓๔๓
 ความคาดคะเน น. ๓๒๑
 ความคิด น. ๒๕, ๒๖, ๓๕, ๔๑, ๔๘, ๕๐,
 ๕๓, ๕๔, ๕๙, ๘๘, ๘๙, ๙๑-
 ๙๓, ๙๕, ๙๗, ๙๙, ๑๐๐, ๑๐๒,

๑๐๔, ๑๑๕, ๑๓๗, ๑๔๑, ๑๕๙,
 ๑๖๙, ๑๗๐, ๑๗๓, ๑๗๙, ๑๙๐,
 ๑๙๗, ๑๙๘, ๒๑๐, ๒๒๐, ๒๒๗,
 ๒๓๑, ๒๔๑, ๒๔๓, ๒๔๘, ๒๖๕,
 ๒๖๖, ๒๗๑, ๒๗๓, ๒๗๔, ๒๙๐,
 ๒๙๔, ๒๙๖, ๓๐๒, ๓๐๖, ๓๑๐,
 ๓๑๕, ๓๑๗, ๓๒๑, ๓๒๖, ๓๔๒,
 ๓๔๗, ๓๔๘, ๓๕๑.
 ความคิด, ระบบ น. ๑๖๒
 ความคิดคำนึง น. ๒๔๔, ๓๑๘, ๓๑๙
 ความคิดบริสุทธิ์ น. ๑๓๘
 ความคิดฝัน น. ๒๖๘-๒๗๐
 ความคิดริเริ่ม น. ๒๗๒, ๒๘๙
 ความคิดเสรี น. ๓๐๓
 ความคิดเห็น น. ๓๙, ๔๕, ๘๕, ๒๖๑,
 ๒๗๔, ๒๘๙, ๒๙๓, ๓๐๐
 ความคิดใหม่ น. ๒๓๖
 ความเคลื่อนไหวคลาด น. ๒๗๕, ๓๐๙
 ความเคลื่อนไหว น. ๓๙, ๑๙๔, ๑๙๕,
 ๒๐๙, ๒๑๒, ๒๑๕, ๒๑๖, ๒๑๘,
 ๒๑๙, ๒๖๔, ๒๖๖, ๒๖๘, ๒๖๙,
 ๒๗๘, ๒๘๙, ๒๙๒, ๓๐๙, ๓๒๓,
 ๓๓๒, ๓๔๙, ๓๕๑
 ความเคลื่อนไหวคลุม น. ๓๔๕
 ความมั่งงาย น. ๖๑
 ความงาม น. ๑๒๙, ๑๓๓
 ความจริง น. ๒๗, ๓๐ - ๓๒, ๓๖, ๓๗,

๓๖๒

ดรรชนี

๔๔-๔๖, ๔๘-๕๒, ๕๔, ๖๐, ๖๒,
๖๔, ๖๖, ๖๘, ๗๑-๗๓, ๗๗, ๘๕-
๘๗, ๑๐๕, ๑๐๗, ๑๐๙, ๑๑๑,
๑๑๔, ๑๔๗, ๑๕๘, ๑๖๐, ๑๗๕,
๑๗๙, ๑๘๓, ๑๘๙, ๑๙๑-๑๙๓,
๑๙๙, ๒๐๒, ๒๐๕, ๒๐๗, ๒๑๐,
๒๑๑, ๒๑๔, ๒๑๙, ๒๓๐, ๒๓๒-
๒๓๖, ๒๔๖, ๒๔๙, ๒๕๐, ๒๕๓,
๒๕๕, ๒๖๓, ๒๖๗, ๒๗๓, ๒๗๗,
๒๙๐, ๒๙๗-๒๙๙, ๓๐๑, ๓๐๓,
๓๐๕, ๓๐๗, ๓๓๔,
ความจริงเกี่ยวกับข้อเท็จจริง น. ๒๑๐
ความจริงเกี่ยวกับเหตุผล น. ๒๑๐
ความจริงเฉพาะราย น. ๒๐๗
ความจริงขั้นใน น. ๒๙๘
ความจริงดั้งเดิม น. ๒๑๐, ๒๑๑
ความจริงตามแบบ น. ๒๓๒
ความจริงที่จำเป็น น. ๑๓๘, ๑๗๖, ๑๘๒,
๑๘๓, ๒๐๓, ๒๐๖, ๒๐๗, ๒๑๖,
๒๑๘, ๒๑๙, ๒๓๓, ๒๗๓
ความจริงที่เป็นนิรันดร์ น. ๑๙๒
ความจริงที่มีต้องพิสูจน์ น. ๓๐๗
ความจริงที่ไม่จำต้องพิสูจน์ น. ๑๔๙
ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ น. ๑๐๖, ๑๐๗,
๑๑๒, ๑๑๔, ๑๒๑, ๑๓๖, ๑๗๔,
๒๔๙, ๒๕๐, ๒๕๒-๒๕๖
ความจริงที่อาจเป็นไปได้ น. ๒๐๓, ๒๐๖,

๒๑๐, ๒๑๗
ความจริงที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่วแน่ น.
๒๑๙
ความจริงแท้ น. ๕๘, ๓๕๑
ความจริงนิรันดร์ น. ๑๐๕, ๑๐๙, ๑๑๙,
๑๒๐, ๑๕๑, ๑๖๗, ๑๖๘, ๑๙๕,
๒๐๔, ๒๑๗
ความจริงประจักษ์ น. ๑๖๔
ความจริงภายใน น. ๒๑๐
ความจำเป็น น. ๗๗, ๑๙๗, ๒๐๘, ๒๕๕,
๒๖๐, ๒๖๓, ๒๖๔, ๒๖๙, ๓๐๔,
๓๐๕, ๓๐๙, ๓๒๑, ๓๓๑, ๓๓๒,
๓๔๒
ความจำเป็น น. ๓๒, ๗๗, ๘๘, ๙๑, ๑๐๑,
๑๑๒, ๑๑๖, ๑๑๗, ๑๒๒, ๑๒๕,
๑๒๘, ๑๓๖, ๑๔๖, ๑๔๗, ๑๖๘,
๑๗๕, ๑๗๖, ๑๘๐, ๑๘๒, ๑๘๖,
๑๙๒, ๑๙๕, ๑๙๙, ๒๐๕, ๒๐๖,
๒๒๖, ๒๒๙, ๒๓๑, ๒๓๒, ๒๔๗,
๒๖๔, ๒๙๐, ๒๙๗
ความจำเป็นโดยบังเอิญ น. ๒๐๔
ความจำเป็นโดยสมมุติ น. ๒๐๔
ความจำเป็นนิรันดร์ น. ๑๓๑
ความจำเป็นสมมุติ น. ๑๘๖
ความจำเป็นสัมบูรณ์ น. ๑๘๓, ๑๘๖-
๑๘๘, ๑๙๑, ๑๙๒
ความจำเป็นสากล น. ๒๐๗

ความจำเป็นอย่างสัมบูรณ์ น. ๒๐๔

ความเข้าใจ น. ๒๗๖, ๒๗๗

ความเฉื่อยช้า น. ๒๖๘

ความใจเดชะ น. ๒๗๕

ความชั่ว น. ๑๖๙

ความเชื่อถือ น. ๔, ๒๔๗, ๒๔๕, ๓๒๖,

๓๓๑, ๓๓๒, ๓๔๘, ๓๔๙, ๓๕๑

ความเชื่อมั่น น. ๑๖๒

ความซื่อสัตย์ น. ๑๖๒

ความดี น. ๑๖๙, ๑๗๑, ๑๘๐

ความดื้อดันทุรัง น. ๓๕๑

ความตระหนักรู้ น. ๒๙๐

ความตรงตัวจริง น. ๒๖๙

ความตรึงใจ น. ๔, ๒๐๙, ๒๗๐, ๒๗๑,

๒๙๖, ๒๙๘, ๓๔๑ - ๓๔๖,

๓๕๘ - ๓๕๐

ความตรึงใจถาวร น. ๒๙๗

ความตรึงใจที่แท้จริง น. ๓๔๓, ๓๔๘

ความตรึงใจแบบดั้งเดิม น. ๓๔๓

ความตั้งใจ น. ๒๗๒, ๒๘๐

ความต่างกัน น. ๓๕๓

ความแตกต่าง น. ๕

ความแตกต่างสัมบูรณ์ น. ๓๐๔

ความก่อกวน น. ๓๑๔

ความทรงจำ น. ๒๙๔, ๓๔๙, ๓๕๐

ความแท้จริง น. ๔, ๕, ๒๒, ๒๓, ๒๕, ๓๕-

๓๘, ๔๐-๔๒, ๔๔, ๔๗, ๔๘, ๕๗,

๕๘, ๗๓, ๗๖, ๘๖-๘๘, ๙๔,

๙๘, ๑๑๑, ๑๑๔, ๑๒๓, ๑๔๑,

๑๔๔, ๑๖๓, ๑๘๘-๑๙๐, ๑๙๒,

๑๙๔, ๑๙๗, ๒๐๔, ๒๑๗, ๒๑๙,

๒๒๕, ๓๐๒, ๓๐๖, ๓๑๖, ๓๑๗,

๓๒๒, ๓๓๐, ๓๓๒, ๓๔๗, ๓๔๙

ความนึกฝัน น. ๗๐

ความแน่นอน น. ๖๔, ๓๐๔

ความโน้มเอียง น. ๓, ๑๖๔, ๑๙๗, ๒๖๒

ความบกพร่อง น. ๕๒, ๕๗, ๖๑, ๑๖๕

ความบริสุทธิ์ น. ๓๑๔

ความบังเอิญ น. ๔, ๕, ๓๑, ๑๖๘, ๒๒๕

ความปรากฏ น. ๒๙๖

ความปรารถนา น. ๙๔

ความเป็นจริง น. ๒๖, ๑๖๔, ๑๗๑

ความเป็นจริงที่จำเป็น น. ๒๒๕

ความเป็นนิรันดร์ น. ๘๖, ๘๗, ๙๖, ๙๗,

๑๐๕, ๑๔๘, ๑๗๑, ๑๘๔

ความเป็นปฏิปักษ์ น. ๒๓๖

ความเป็นปฏิปักษ์กัน น. ๒๓๒, ๒๖๒

ความเป็นสากล น. ๘๗, ๘๘, ๒๓๒

ความเป็นเหตุเป็นผล น. ๓๔๗

ความเป็นเหตุผล น. ๒๔๓

ความเป็นอนันต น. ๖๓, ๒๑๗

ความเป็นเอกลักษณ์ น. ๓๔๓, ๓๔๙

ความเปลี่ยนแปลง น. ๕, ๕๓, ๕๖, ๖๓,

๘๖, ๑๖๕, ๑๗๘, ๑๙๑, ๒๐๒,

๓๖๔

ดรรชนี

๒๐๙, ๒๑๓-๒๑๕, ๒๑๗, ๒๒๒,
๒๒๙, ๓๔๖, ๓๔๙,
ความผิดพลาด น. ๒๗๑
ความแมกเพี้ยนเฉพาะ น. ๒๐๓
ความฝัน น. ๒๔, ๔๓, ๔๘, ๔๙, ๗๓, ๗๗,
๒๑๑, ๒๕๒, ๒๗๑, ๓๑๘, ๓๒๑,
๓๒๔
ความฝันเพื่อเจ้า น. ๓๒๑
ความพยายาม น. ๙๕
ความพยายาม น. ๙๔, ๙๕
ความพ้องกัน น. ๓๐๖
ความพอใจ น. ๒๕๒
ความมีความเป็น น. ๒๓, ๓๕, ๘๖, ๙๓,
๙๗, ๑๐๓, ๑๐๕, ๑๐๘, ๑๐๙,
๑๑๒, ๑๑๙, ๑๒๑, ๑๖๖
ความมีชีวิตชีวา น. ๓๔๒
ความมีเป็น น. ๓๑, ๘๗, ๙๐, ๑๐๒, ๑๑๙-
๑๒๒, ๑๒๗, ๑๔๑, ๑๕๒, ๑๖๖,
๑๗๖, ๑๘๓, ๑๙๐, ๑๙๒-๑๙๕,
๑๙๘, ๒๑๘, ๓๐๒, ๓๐๓
ความมีเป็นอิสระ น. ๑๙๙
ความมีอยู่ น. ๓๑-๓๖, ๔๑, ๔๒, ๔๖, ๔๗,
๕๒-๕๔, ๕๘, ๖๐, ๖๘, ๙๐,
๑๑๐, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๒๔,
๑๕๑, ๑๖๖, ๑๖๗, ๑๖๘, ๑๗๑,
๑๘๗, ๑๙๘, ๒๐๖, ๒๑๘, ๒๑๙,
๓๐๓, ๓๐๘, ๓๐๙, ๓๑๖, ๓๑๗,

๓๑๙, ๓๒๐, ๓๓๒, ๓๔๘, ๓๕๒
ความมีอยู่ที่จำเป็น น. ๗๑
ความไม่แท้จริง น. ๗๗
ความไม่มีสาระ น. ๒๕๒
ความไม่มีอยู่ น. ๑๙๘
ความไม่สมบูรณ์ น. ๔๖, ๔๘, ๖๘, ๙๑,
๑๑๕, ๑๒๕-๑๒๗, ๑๓๖, ๑๖๙,
๒๐๖
ความไม่อาจเป็นไปได้ น. ๒๐๖, ๒๓๒
ความยินยอม น. ๒๙๗
ความยึดมั่นถือมั่น น. ๑๐๐
ความยุ่งยาก น. ๒๐๖
ความเย็น น. ๓๒๓
ความร้อน น. ๓๒๒, ๓๒๓, ๓๒๘, ๓๔๕
ความรัก น. ๙๕, ๙๖, ๑๒๓, ๑๓๐, ๒๔๑,
๓๔๐, ๓๔๕
ความรู้ น. ๒๗, ๕๘, ๒๖๓, ๒๙๐, ๒๙๔,
๓๐๐, ๓๐๑, ๓๐๓-๓๐๖, ๓๐๙,
๓๑๔, ๓๓๑, ๓๓๒, ๓๓๔, ๓๔๖,
๓๔๗, ๓๕๑, ๓๕๒
ความรู้จักตัวเอง น. ๒๖
ความรู้แจ้ง น. ๑๕๙, ๒๓๒
ความรู้ขึ้นใน น. ๓๐๐
ความรู้ขึ้น น. ๒๙๐
ความรู้ที่อาจเป็นไปได้ น. ๓๕๐
ความรู้แบบสาธก น. ๒๙๔
ความรู้สำนึก น. ๒๙๑

ความรู้สึก น. ๒๕-๒๗, ๓๓, ๔๖, ๑๖๔,
๑๖๕, ๒๐๙, ๒๑๓, ๒๑๕, ๒๓๔,
๒๓๕, ๒๔๑, ๒๖๒, ๒๖๕, ๒๖๖,
๒๖๘, ๒๖๙, ๒๗๑, ๒๗๓, ๒๙๐,
๒๙๒ ๒๙๓, ๒๙๔, ๓๐๐, ๓๑๙,
๓๒๑, ๓๔๔-๓๕๐

ความรู้สึกตัว น. ๓๔๒, ๓๕๐

ความรู้สึกนึกคิด น. ๓๕, ๔๐, ๖๕, ๗๓,
๒๑๔, ๒๒๘, ๒๙๐, ๒๙๓

ความล้มเหลว น. ๔๒

ความลังเลใจ น. ๓๑๕

ความโลภ น. ๑๓๐

ความว่าง น. ๒๑๐

ความวางเฉย น. ๖๙

ความสงสัย น. ๒๓-๒๕, ๒๘, ๒๙, ๔๖,
๔๘, ๕๑, ๕๕, ๗๗, ๘๙, ๙๒,
๙๗, ๑๐๙, ๓๐๐, ๓๑๕, ๓๕๑

ความสนใจ น. ๒๑๐, ๒๔๔, ๒๔๕

ความสมบูรณ์ น. ๓๕, ๔๕, ๔๖, ๔๘,
๔๙, ๕๗, ๑๑๕ - ๑๑๗, ๑๒๖,
๑๒๗, ๑๓๑, ๑๔๑, ๑๖๖, ๑๗๙-
๑๘๑, ๑๘๓, ๑๘๗, ๑๘๘, ๑๙๒,
๑๙๔, ๒๑๘

ความสมเหตุสมผล น. ๒๒, ๒๙๕, ๓๒๕,
๓๓๒, ๓๔๓, ๓๕๑, ๓๕๒

ความสอดคล้องต้องกัน น. ๓๐๖, ๓๐๙

ความสืบสน น. ๒๗๖, ๒๙๑, ๓๒๑

ความสามารถ น. ๒๐๘

ความสำนึกตัว น. ๒๑๖

ความสืบเนื่อง น. ๓๓๔

ความสุจริตยุด น. ๙๖

ความสุจริตรอบคอบ น. ๒๖๕, ๒๗๒,
๒๗๔

ความหนาว น. ๓๔๕

ความหลุดพ้น น. ๙๖

ความหวาน น. ๓๒๘

ความเห็น น. ๑๔๖, ๒๔๓, ๒๙๔, ๓๐๔,
๓๒๒

ความเห็นแจ้ง น. ๖

ความอกตัญญู น. ๒๓๔

ความอุทิศธรรม น. ๓๐๗

ความอัครจริย น. ๑๘๘

ความอาจแบ่งแยกได้ น. ๒๑๒

ความอาจเป็นไม่ได้ น. ๙๔, ๑๖๖, ๑๘๙,
๑๙๐, ๑๙๒, ๑๙๔, ๒๐๐, ๒๐๖,
๒๗๕, ๒๙๓, ๓๐๔, ๓๔๕, ๓๔๗,
๓๔๘

ความอาจเป็นไม่ได้, คำว่า น. ๓๔๗

ความอาจเป็นไม่ได้แต่ไม่แน่นอน น. ๒๐๖
ของดิถีแลก น. ๒๒๔

คาทอลิก น. ๑๘, ๑๕๖

คาทอลิก, นิกราย น. ๕๑

คานต์ น. ๓๓, ๓๔, ๓๖, ๑๓๙, ๑๖๖,

๑๗๕, ๑๗๖, ๑๙๙, ๒๒๐, ๒๒๗,

๓๖๖

ดรรชนี

๓๐๒, ๓๐๕, ๓๔๑, ๓๕๒,	๒๑๓, ๒๖๒, ๒๖๓, ๒๖๕, ๒๖๖,
คาเวนดิช, ตระกูล น. ๒๖๐	๒๗๙, ๒๘๐, ๒๙๒, ๒๙๓, ๓๐๑,
คาเวนดิช, วิลเลียม น. ๒๖๐	๓๐๒, ๓๑๗, ๓๑๙, ๓๒๒-๓๒๔,
คำเปรียบเทียบกับ น. ๒๗๗	๓๔๑, ๓๔๔, ๓๕๐
คำพูดที่ไม่รู้เรื่อง น. ๒๗๙	คุณสมบัติขึ้นใน น. ๒๑๓
คำอุปมา น. ๒๗๗	เคปเลอร์ น. ๘๒, ๒๒๘
คิลเคนนี น. ๓๑๓	เคมบริดจ์ น. ๒๙๙
คิลเคนนี, วิทยาลัย น. ๓๑๓	เคมี น. ๒๘๖, ๓๐๖
คุณธรรม น. ๒๘๑, ๒๙๒	เคมี, นัก น. ๑๕๗
คุณภาพ น. ๒๑๓, ๒๖๒, ๒๖๔, ๒๖๕,	เครื่องคำนวณ น. ๑๕๗, ๑๕๙
๒๗๘, ๒๙๒, ๓๑๔, ๓๑๕, ๓๒๒,	เครื่องจักร น. ๓๙, ๑๖๖, ๒๔๗
๓๒๕, ๓๒๘-๓๓๐, ๓๔๓-๓๔๕	เครื่องจักรกล น. ๕๗, ๑๘๙, ๒๑๕
คุณลักษณะ น. ๘๖, ๘๗, ๙๘, ๙๙, ๑๐๒-	แคลคูลัส น. ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๖๐, ๑๖๑
๑๐๔, ๑๐๖-๑๐๙, ๑๑๑, ๑๑๒,	แคลคูลัส, อินฟินิทีซิมัล น. ๑๖๑
๑๑๔-๑๑๗, ๑๒๐-๑๒๕, ๑๓๔,	แคลวิน น. ๘๓
๑๓๗, ๑๔๒, ๑๔๗, ๑๖๒, ๑๖๓,	แคลวินนิซึม น. ๘๓
๑๖๗, ๑๘๔, ๑๙๐, ๒๗๔, ๒๙๔,	โคเปนเฮเกน น. ๑๙
๓๔๗	โคเปอร์นิคัส น. ๘๒, ๒๓๐
คุณสมบัติ น. ๘๗-๙๐, ๙๓, ๑๖๔, ๑๗๓,	โคเลริดจ์ น. ๙๗

๓

จริยธรรม น. ๘๕	จริยศาสตร์, ทฤษฎี น. ๒๓๕
จริยศาสตร์ น. ๖, ๑๘, ๓๘, ๔๔, ๙๗ -	จอมทัพ น. ๑๙
๑๐๑, ๑๓๖, ๑๓๘, ๑๓๙, ๒๐๗,	จักรกล น. ๒๔๗, ๒๙๖, ๓๐๙, ๓๑๙
๒๓๔, ๒๓๕, ๒๖๒, ๒๖๓, ๓๐๗,	จักรวรรดิ น. ๒๓๐
๓๒๐, ๓๔๐	จักรวรรดิ น. ๑๕๖

จักรวาล น. ๓-๕, ๗, ๓๓, ๖๔, ๙๙, ๑๐๓,
๑๐๖, ๑๐๗, ๑๑๐, ๑๑๒, ๑๓๔,
๑๓๙, ๑๖๒, ๑๗๐, ๑๘๒, ๑๘๕,
๑๘๖, ๑๘๘, ๑๙๐, ๑๙๖, ๑๙๗,
๒๐๓, ๒๐๔, ๒๑๗, ๒๑๘, ๒๗๙

จักรวาล, กฎ น. ๑๑

จักรวาลวิทยา น. ๑๖๗, ๑๖๘

จักราศาสตร์ น. ๑๕๙

จากโบราณคดี น. ๑๘

จารีตประเพณี น. ๔, ๘๒, ๑๐๑

จิต, คำว่า น. ๓๓๕

จิตนิยม, นัก น. ๓๑๕, ๓๓๕

จิตวิทยา น. ๑๙, ๓๒, ๓๔, ๙๘, ๑๐๐,
๒๐๙, ๒๓๑, ๒๓๕, ๒๓๖, ๒๙๑,
๓๐๓, ๓๐๖, ๓๒๐, ๓๔๔-๓๔๖

จิตวิทยา, นัก น. ๒๓๖, ๓๓๑

จิตวิทยา, วิชา น. ๓๔๕

จิตวิทยาปริมาณ น. ๒๓๖

จิตวิสัย น. ๘๗, ๒๓๐

จินตนาการ น. ๓๐, ๔๔, ๕๒, ๕๓, ๕๘,
๖๓-๖๖, ๖๘, ๗๒ - ๗๕, ๑๓๓-
๑๓๘, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๗๘, ๑๙๖,
๒๐๗, ๒๑๗, ๒๓๓, ๒๔๗, ๒๖๒-
๒๖๔, ๒๖๗ - ๒๗๑, ๒๗๓, ๒๗๙,
๓๑๗, ๓๑๘, ๓๒๑, ๓๒๒, ๓๔๒,
๓๔๓

จินตนาการ, ขบวนการ น. ๒๖๕

จินตนาการธรรมดา น. ๒๗๐

จินตนาการแบบผสม น. ๒๗๐

จินตนาการเสรี น. ๓๐๓

จิตนิยม, นัก น. ๑๓

จิตภาพ น. ๓๓, ๔๖, ๔๘ - ๕๐, ๕๓,
๕๙, ๖๐, ๖๓, ๖๖, ๗๗, ๑๐๙,
๑๓๔, ๑๓๕, ๑๘๕, ๑๙๑, ๑๙๕,
๑๙๗, ๒๐๘, ๒๓๓, ๒๔๒, ๒๕๕,
๒๖๑, ๒๖๓-๒๖๕, ๒๖๗, ๒๖๘,
๒๗๐, ๒๗๓, ๓๐๖, ๓๔๒, ๓๔๕

จุดหมายปลายทาง น. ๙๖

เจตจำนง น. ๖ - ๘, ๑๒, ๔๐, ๔๒, ๕๒,
๖๖, ๖๘-๗๐, ๗๖, ๙๐, ๑๐๑,
๑๑๗-๑๒๐, ๑๒๓-๑๒๘, ๑๓๒,
๑๔๘, ๑๖๙, ๑๘๗, ๒๐๑, ๒๐๕,
๒๑๗, ๒๗๑, ๒๗๗, ๓๑๙

เจตจำนงสมบูรณ์ น. ๑๑๗, ๑๔๘

เจตจำนงเสรี น. ๓๙, ๕๑, ๗๐, ๙๔, ๑๐๑,
๑๑๗, ๑๒๘, ๑๓๙, ๑๖๘, ๑๖๙,
๑๗๔, ๑๙๙, ๒๐๖, ๒๗๕

เจตนาธรรม น. ๖, ๒๔๑

เจตนา น. ๒๑๔, ๒๑๖, ๒๗๗, ๒๗๙,
๓๒๑, ๓๒๙

เจตสิก น. ๒๖๓, ๓๒๕, ๓๓๓

เจตสิกธรรม น. ๓๔, ๔๑

เจนา, มหาวิทยาลัย น. ๑๕๖

เจมส์, พระเจ้า น. ๒๔๐

๓๖๘

ดรรชนี

เจมส์, วิลเลียม น. ๒๒๓, ๓๕๓
เจมส์ที่ ๑, พระเจ้า น. ๒๔๐

เจ้าอาณา น.
โจคิม น. ๑๘

ข

ชินโน, คำว่า น. ๒๙๙
ชาฟต์สเบอรี น. ๒๘๗
ชาฟต์สเบอรี, เอิร์ลแห่ง น. ๒๘๖
ชาร์ลตัน น. ๒๕๙
ชาร์ล ที่ ๑, พระเจ้า น. ๒๖๐
ชาร์ล ที่ ๒, พระเจ้า น. ๒๖๑
ชีวประวัติ น. ๓๓๒

เชลลีย์ น. ๙๗
เชงนิรณัย น.
เชิร์นเฮาเซน น. ๑๕๗
โชคชะตา น. ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๒๗, ๑๓๙,
๒๒๘, ๒๕๓, ๒๘๑
โชคชะตาสัมบูรณ์ น. ๒๐๓
โชคเคอร์ น. ๑๗๓

ช

ชอเมอร์เซต น. ๒๘๕
ชาร์ น. ๑๕๘
ชีเทโร น. ๖, ๒๗๖
ชีชาร์ น. ๑๗๗, ๑๙๙, ๒๐๐, ๒๐๔, ๒๐๕
ชีชาร์, รุเลียส น. ๒๐๔
ชีเนียร์ สติวเคนต์ชิป น. ๒๘๖
เชซิล น. ๒๔๐
เชซิล, วิลเลียม น. ๒๓๙
เชนต์ โทมัส น. ๒๐๒

เชนต์ พอล น. ๒๐๗
เชนต์ เยอร์เมน น. ๒๖๐
เชนต์ ออแกสติน น. ๒๖, ๒๑๐
เชนต์ อัลบันส์, ไวซ์เคานต์ น. ๒๔๐
เชนต์ แอนดริว, จัตุรัส น. ๓๔๑
เชนต์ แอนเชลม์ น. ๓๑, ๓๕
แซเตอร์, เทพ น. ๕๙
โซซึนุส น. ๑๘๖
โซซิเนียน น. ๑๘๖

ไซเรน, นก น. ๕๙, ๖๗

ญ

ญาณวิทยา น. ๑๙๙, ๒๒๖, ๒๗๔

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๓๖๙

ฐ

ฐานนิยม น. ๓๗, ๔๙, ๙๑, ๙๒, ๑๐๔, ๑๒๐, ๑๒๑, ๑๒๓, ๑๓๔, ๑๓๕,	๑๓๗, ๑๔๐-๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๙, ๒๑๔, ๒๑๙
---	-------------------------------------

ด

ดนตรี, น. ๑๘	ดิฟเฟอเรนเชียล น. ๑๕๗
ดวงดาว น. ๓๐, ๔๘, ๔๙, ๒๓๐, ๒๖๙	ดิฟเฟอเรนเชียล, สมการ น. ๒๔๗
ดวงดาวสวรรค์ น. ๕๐	ดุลยภาพ น. ๕๔
ดวงวิญญาณ น. ๒๒, ๒๓, ๒๖, ๓๔, ๔๐, ๔๙, ๕๑, ๕๕, ๕๖, ๘๙, ๙๔, ๑๓๗, ๑๕๐, ๑๖๓, ๑๘๕, ๑๘๘- ๑๙๐, ๑๙๗, ๒๐๖-๒๑๐, ๒๑๔- ๒๑๖, ๒๘๑, ๒๙๖-๒๙๘, ๓๒๑, ๓๔๒, ๓๔๗	เดกาตซ์ น. ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๒-๓๐, ๓๒- ๓๖, ๓๘-๔๓, ๕๐-๕๔, ๘๒, ๘๓, ๘๕, ๘๗, ๙๐, ๙๓, ๙๗, ๙๘, ๑๐๒, ๑๓๖, ๑๕๗, ๑๖๓, ๑๘๕, ๑๙๗, ๑๙๘, ๒๑๐, ๒๑๑, ๒๑๔, ๒๑๘, ๒๔๑, ๒๔๒, ๒๔๗, ๒๖๐, ๒๘๖, ๒๙๐, ๒๙๑, ๒๙๙, ๓๐๓, ๓๐๙
ดวงอาทิตย์ น. ๒๐, ๔๙, ๑๒๙, ๒๗๐, ๓๐๓	เดกาตซ์, ลัทธิ น. ๓๐, ๕๒, ๑๖๖, ๒๑๔
ด้ดซ์, ชาว น. ๘๒, ๒๘๘	เดเวนเตอร์ น. ๒๐
ดัลลิน น. ๓๑๓	เดอริวี่ น. ๓๑๔
ดาราศาสตร์ น. ๑๙, ๖๐	เดอวิตส์ น. ๘๓
ดาวพระเคราะห์ น. ๓๓๓	

๓๗๐

วรรณคดี

ด

ต้นกำเนิด น. ๙๐	๓๔๔, ๓๔๖, ๓๔๗, ๓๕๐
ดรรชนี น. ๘, ๑๘, ๓๒-๓๔, ๓๖,	ดรรชนี, น. ๑๖๐
๔๐, ๔๓, ๔๔, ๔๕, ๔๘, ๔๙,	ดรรชนี, วิชา น. ๕, ๒๔๑, ๒๔๗
๑๓๙, ๑๕๖, ๑๖๐-๑๖๓, ๑๖๖-	ดรรชนีแบบสัญลักษณ์ น. ๑๕๙
๑๖๘, ๑๗๑, ๑๗๔, ๑๗๕, ๑๘๐-	ดรรชนีสัญลักษณ์ น. ๑๖๑, ๑๗๓
๑๘๓, ๑๘๖, ๑๙๔, ๑๙๖-๒๐๐,	ดรรชนี คณิตศาสตร์ น. ๓๑๓
๒๐๗, ๒๑๘, ๒๑๙, ๒๓๕, ๒๓๖,	ดรรชนี น. ๑๘๖
๒๔๓, ๒๔๔, ๒๔๖, ๒๔๗, ๒๔๙,	ดัชนี น. ๙๕
๒๗๓, ๒๙๐, ๒๙๒, ๒๙๔, ๒๙๕,	ดัชนี, สารานุกรม น. ๘๒
๒๙๘, ๓๐๑, ๓๐๒, ๓๑๖, ๓๒๐,	ดัชนี น. ๓๔๖, ๓๕๐
๓๒๔-๓๒๘, ๓๓๐-๓๓๓, ๓๔๑,	ดัชนี น. ๒๔๓
ดูเรียง น. ๑๗	

ด

ทนายความ น. ๒๓๙, ๓๔๐	๒๔๑, ๒๔๗
ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ น. ๕๔, ๘๕, ๘๖,	ทัศนศาสตร์ น. ๑๙, ๒๑๑
๓๓๒	ทัศนศาสตร์, วิชา น. ๒๖๐
ทฤษฎีแห่งความรู้ น. ๒๒, ๒๗๔, ๒๙๑,	ทฤษฎี
๓๐๙	เทววิทยา น. ๒๐๒
ทวยเทพ น. ๒๕๒	เทพนิยาย น. ๖๗
ทวินิยม, ลัทธิ น. ๘, ๓๙-๔๒, ๓๕๒	เทพบุตร น. ๒๐๒
ทวารอาสาสมัคร น. ๒๘๘	เทพศิลปะ น. ๑๓๓
ทัศนคติ น. ๙๙, ๒๔๑, ๒๘๙	เทวดา น. ๑๙๓
ทัศนคติเสรี น. ๘๓	เทววิทยา น. ๘๓, ๙๐, ๙๑, ๙๗, ๑๐๐,
ทัศนภาพ น. ๑๙, ๒๒, ๑๐๐, ๑๕๐, ๑๕๙,	๒๐๗, ๒๒๘, ๒๒๙, ๒๓๖, ๒๘๙,

๓๐๐	เทศะ น. ๓๗, ๓๙, ๕๙, ๙๔, ๙๘, ๑๖๑,
เทววิทยา, นัก น. ๑๓๒, ๒๘๘, ๒๘๙	๑๘๒, ๑๘๔, ๒๗๘, ๓๐๒
เทววิทยา, ลัทธิ น. ๑๐๐	เทห์ น. ๒๖๒, ๒๖๓, ๒๖๕-๒๖๙, ๒๗๖-
เทววิทยา, วิชา น. ๓๔๖	๒๘๐
เทววิทยา, สำนัก น. ๒๗๘	โทมัส, เซนต์ น. ๒๐๒
เทวสังกะ น. ๓๖, ๓๗	โทมัส อะควินัส, เซนต์ น. ๘

๓

ธรรมชาติ น. ๘๙, ๙๐	ธรรมชาติอันดีมี น. ๑๘๑
ธรรมชาตินิยม น. ๘๓	ธรรมชาติศาสตร์ น. ๑๕๖, ๒๐๗
ธรรมชาตินิยม, นัก น. ๒๔๑	ธาตุแท้ น. ๒๑๒
ธรรมชาติวิทยา น. ๒๒๕, ๒๒๘, ๒๒๙	ธาตุมูล น. ๕, ๑๗๕, ๒๓๑, ๒๙๓, ๒๙๔,
ธรรมชาติลัทธิ น. ๑๒๒, ๑๒๘	๓๕๒

ธุรกิจ, นัก น. ๓๔๐

๓

นักการเมือง น. ๒๕๙	นักสอนศาสนา น. ๓๔๑
นักคำนวณ น. ๑๕๐	นักไซ น. ๑๘
นักคิด น. ๒๒	นัยนามธรรม น. ๑๕๑, ๒๑๐, ๒๑๖,
นักคิดเสรี น. ๘๔	๒๖๓
นักบวช น. ๒๕๙, ๒๖๑	นามธรรม น. ๘๖, ๙๓
นักปฏิรูป น. ๒๓	นามนิยม น. ๓๔๔
นักประพันธ์ น. ๒๐๘, ๓๔๐	นามนิยม, นัก น. ๓๔๔
นักปรัชญา น. ๗, ๑๘, ๒๐, ๑๓๓, ๒๐๖	นามนิยม, พวก น. ๓๑๖
นักเพื่อฝัน น. ๒๒๗	นามนิยม, ลัทธิ น. ๒๗๒, ๓๑๖, ๓๑๙,
นักวิชาการ น. ๒๖๑	๓๔๔
นักวิพากษ์วิจารณ์ น. ๙๗, ๓๒๐	นามพรรณ น. ๑๕๒, ๑๘๓

๓๗๒

ดรรชนี

นายกรัฐมนตรี น. ๓๑๕
 น้ำพุแห่งความรู้ น. ๓๐๑
 นิติศาสตร์ น. ๑๕๖
 นิमित น. ๒๖๓, ๒๗๒, ๒๘๐, ๒๙๒
 นิमितหมาย น. ๓๒๗
 นิยมกษัตริย์, พวกร น. ๒๘๖
 นิยมเจตจำนง, ลัทธิ น. ๘
 นิยตินิยม น.
 นิยตินิยม, นัก น.
 นิยตินิยม, ลัทธิ น. ๙๙
 นิรโทษกรรม น. ๒๘๗
 นิรภัย, วิธี น. ๓๒, ๒๒๔, ๒๒๕, ๒๓๓,
 ๒๓๕
 นวัตกรรมภาพ น. ๑๑๒, ๑๑๘, ๑๒๕, ๑๓๑
 นิรุกติศาสตร์ น. ๒๓๖
 นิวตัน น. ๑๕๗ - ๑๕๙, ๑๖๑, ๑๘๒,
 ๑๘๕, ๒๒๕
 นิวตัน, ระบบ น. ๑๖๑
 นิวตัน, ไชยกร น. ๒๒๘

นิวโปรต น. ๓๑๕
 เนื้อสาร น. ๒๖ - ๒๘, ๓๓, ๓๔, ๓๘,
 ๔๔, ๕๑, ๕๖, ๗๖, ๘๕, ๘๗ -
 ๙๐, ๙๓, ๙๘, ๙๙, ๑๐๑ -
 ๑๐๙, ๑๑๑, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๕,
 ๑๒๓, ๑๓๗, ๑๔๓, ๑๖๒, ๑๖๓,
 ๑๖๕, ๑๗๔, ๑๗๖-๑๗๙, ๑๘๑,
 ๑๘๒, ๑๘๔, ๑๘๕, ๑๘๘, ๑๙๖,
 ๑๙๗, ๑๙๙, ๒๐๐, ๒๐๓, ๒๑๐,
 ๒๑๒-๒๑๔, ๒๑๖-๒๑๙, ๒๒๔,
 ๒๒๕, ๒๗๗-๒๗๙, ๒๘๐, ๒๘๓,
 ๓๐๖, ๓๑๕-๓๑๗, ๓๒๐, ๓๒๒-
 ๓๒๖, ๓๒๘-๓๓๐, ๓๔๔-๓๔๖,
 ๓๕๐
 เนื้อสารที่จำเป็น น. ๒๑๗
 เนื้อสารธรรมดาสัมมัญ น. ๒๑๒-๒๑๖
 เนื้อสารอันติมะ น. ๑๖๒, ๑๙๖
 เนชปี น. ๒๖๐
 แนวความคิด น. ๒๓๔-๒๓๖

๒

บทนิยาม น. ๑๐๖-๑๐๘, ๑๑๑, ๑๑๕, ๑๕๒, ๒๐๔, ๒๖๓, ๒๖๔, ๒๗๖, ๓๐๗-๓๐๙, ๓๔๖	บุล น. ๑๗๓
บทย่น น. ๑๙๙, ๒๓๖	เบคคอน น. ๒๓๙-๒๔๖, ๒๖๑, ๒๖๒
บรรณารักษ์ น. ๑๕๗, ๑๖๑, ๓๔๐	เบคคอน, ฟรานซิส น. ๒๓๙, ๒๖๐
บรรทัดฐาน น. ๒๓๒	เบรดา น. ๑๙
บรรพการ น. ๖๑	เบอร์มูดา, เกาะ น. ๓๑๔, ๓๑๕
บริตตานี น. ๑๘	เบอร์ลิน น. ๑๕๘
บริติช น. ๓๔๗	เบิร์ก น. ๑๓
บริสตอล น. ๓๓๙	เบิร์กสกี น. ๔๒, ๒๒๔, ๒๖๔, ๒๖๕, ๒๙๑, ๓๑๓ - ๓๑๕, ๓๑๗, ๓๑๙ - ๓๒๒, ๓๒๕ - ๓๓๐, ๓๓๓, ๓๔๔, ๓๔๕, ๓๔๗, ๓๕๑, ๓๕๒
Brunswick, ดยุกแห่ง น. ๑๕๗, ๑๕๘	เบิร์กสกี, ลอร์ด น. ๒๓๙
Brunswick, ราชวงศ์ น. ๑๕๘	แบบพลวัต น. ๙
บ่อเกิดอันติมะ น. ๑๐๓, ๑๙๐, ๑๙๒	แบบวิเคราะห์ น. ๒๓๓, ๓๐๕, ๓๐๗
บอยล์ น. ๘๓, ๑๕๗	แบบสถิต น. ๙
บอยล์, เซอร์ โรเบิร์ต น. ๒๘๖	แบบสังเคราะห์ น. ๒๒๕, ๒๓๓, ๓๐๕
บั๊กมัน, ไอแซก น. ๑๙	แบบสาธก น. ๓๐๗, ๓๔๗
บาทหลวง น. ๓๑๔	แบนเดนบูร์ก น. ๒๘๘
บารอน เวอร์ลิม น. ๒๔๐	ไบบูต น. ๑๒
บิชอป น. ๓๑๔, ๓๑๕, ๓๒๑	ไบบีเมีย น. ๑๘
บิชอปแห่งแคลอยเน น. ๓๑๔	ไบเบิล น. ๘๒
บุคลิกภาพ น. ๗, ๒๘, ๙๐, ๙๘, ๒๐๔, ๒๖๒, ๒๖๔	

๓๗๔

วรรณคดี

ป

ปฏิธานนิยม, นัก น. ๒๓๖
 ปฏิธานนิยมตรรกศาสตร์, พวก น. ๒๖๔
 ปฏิธานนิยมตรรกศาสตร์, ลัทธิ น. ๒๓๖
 ปฏิบัตินิยม น. ๓๓๔
 ปฏิรูป, นัก น. ๒๓
 ปฏิวัติ, สมัย น. ๒๖๐
 ปฏิวัติฝรั่งเศส น. ๒๔
 ปฐมภูมิ น. ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๖, ๓๑๕,
 ๓๒๔, ๓๒๕, ๓๒๙
 ปฐมเหตุ น. ๑๑๙, ๑๒๗
 ปฐมเหตุสัมบูรณ์ น. ๑๑๖
 ปฐวีธาตุ น. ๓๗
 ประมัตถ์ น. ๓๐๑
 ประมาณู น. ๑๖๓, ๑๙๖, ๒๑๐, ๒๑๒
 ประกาศิต น. ๑๒๕, ๑๒๖, ๑๔๗, ๒๐๕,
 ๒๐๖
 ประกาศิตเสรี น. ๒๐๔, ๒๐๕
 ประจักษ์นิยม น. ๑๓๔, ๒๓๔, ๒๓๕,
 ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๖๑, ๓๐๙, ๓๒๔,
 ๓๒๗, ๓๒๘, ๓๓๑, ๓๕๓
 ประจักษ์นิยม, นัก น. ๒๗, ๒๒๔-๒๒๖,
 ๒๓๒-๒๓๖, ๒๔๖, ๓๑๔, ๓๒๐,
 ๓๒๕, ๓๔๖, ๓๔๗, ๓๕๒
 ประจักษ์นิยม, พวก น. ๒๑๙, ๒๒๔-
 ๒๒๖, ๒๓๓-๒๓๕

ประจักษ์นิยม, ลัทธิ น. ๒๑๙- ๒๒๑,
 ๒๒๓-๒๒๗, ๒๒๙-๒๓๑, ๒๓๙,
 ๒๕๗, ๒๕๙, ๒๗๓, ๒๗๕, ๒๘๓,
 ๒๘๕, ๒๙๐, ๓๐๙, ๓๑๑, ๓๑๓,
 ๓๑๕, ๓๒๐, ๓๓๗, ๓๓๙, ๓๕๑,
 ๓๕๒
 ประจักษ์นิยม, สำนัก น. ๒๓๓
 ประจักษ์นิยมใหม่, ลัทธิ น. ๒๘๓, ๒๘๕,
 ๓๕๓
 ประจักษ์นิยมอังกฤษ, สำนัก น. ๓๔๑
 ประจักษ์พยาน น. ๒๔๗
 ประจักษ์ภาวะ น. ๙๗, ๑๑๔, ๑๖๔,
 ๑๗๐, ๒๑๙, ๒๙๐
 ประชาธิปไตย, ระบอบ น. ๒๖๑
 ประวัติศาสตร์ น. ๕, ๘, ๑๓, ๒๖, ๘๔,
 ๑๕๔, ๑๕๙, ๒๓๒, ๒๓๖, ๒๕๕,
 ๒๖๑, ๓๐๕
 ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ น. ๒๔๓, ๒๙๖
 ประสพการณ์ น. ๒๘, ๓๒, ๕๐, ๕๒, ๖๘,
 ๗๐, ๘๕, ๑๓๐, ๑๓๗, ๑๔๖,
 ๑๔๙, ๑๖๓
 ประสาทสัมผัส น. ๔, ๒๔, ๒๘, ๓๐,
 ๓๖, ๓๗, ๔๑, ๔๒, ๔๙, ๕๓, ๕๕,
 ๕๗, ๕๘, ๖๒, ๖๕, ๖๗, ๗๑, ๗๕-
 ๗๗, ๑๓๔, ๑๓๖, ๒๐๖-๒๐๘,

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๓๗๕

๒๑๑, ๒๒๔, ๒๒๕, ๒๒๙-๒๓๓,	ปรัชญา, สำนัก น. ๒๒๗, ๒๖๗
๒๔๗, ๒๕๐, ๒๕๕, ๒๖๖, ๒๖๗,	ปรัชญา, หนังสือ น. ๒๔๕
๒๗๐, ๒๗๑, ๒๗๔, ๒๙๓, ๒๙๖,	ปรัชญา, อานาจักร น. ๒๒๗
๓๐๑, ๓๐๓, ๓๐๔, ๓๐๖, ๓๐๙,	ปรัชญาชีวิต น. ๒๖๑
๓๑๙-๓๒๔, ๓๒๖, ๓๔๓, ๓๔๔,	ปรัชญาเชิงวิเคราะห์ น. ๒๓๖
๓๕๒	ปรัชญาตะวันตก, ประวัติศาสตร์ น. ๒๒๐
ประสาทสัมผัส, โลกแห่ง น. ๕	ปรัชญาธรรมชาติ น. ๒๗๔
ปรัชญา น. ๘, ๑๙, ๒๐, ๒๒, ๒๔, ๒๗,	ปรัชญาเมธี น. ๑๗, ๒๒, ๒๓, ๓๓, ๕๔,
๒๙, ๓๕, ๔๓, ๔๔, ๕๐, ๕๑,	๘๓, ๑๒๖, ๑๓๕, ๑๓๙, ๑๕๘,
๕๔, ๘๓-๘๗, ๙๗, ๙๘, ๑๐๐,	๑๖๑, ๑๗๕, ๑๘๔, ๒๐๑, ๒๑๐,
๑๓๐, ๑๕๕-๑๕๘, ๑๖๐, ๑๖๒,	๒๑๘, ๒๒๔, ๒๒๗, ๒๓๖, ๒๔๑,
๑๖๗, ๑๗๐, ๑๗๑, ๑๗๔, ๑๗๗,	๒๔๓, ๒๕๙, ๒๖๐, ๒๖๓, ๒๗๒,
๑๘๕, ๑๙๘, ๒๐๑, ๒๑๘, ๒๒๐,	๒๗๕, ๒๗๖, ๒๙๐, ๒๙๖, ๓๐๗,
๒๒๓, ๒๒๖-๒๒๘, ๒๓๖, ๒๔๔,	๓๐๙, ๓๔๐, ๓๔๑, ๓๔๓, ๓๔๕,
๒๕๒, ๒๖๐-๒๖๔, ๒๗๑, ๒๗๒,	๓๕๐-๓๕๒
๒๗๔, ๒๗๖, ๒๗๘, ๒๘๑, ๒๘๕,	ปรัชญาลึกลับ น. ๑๖๖
๒๘๖, ๒๘๙, ๒๙๕, ๒๙๙, ๓๐๒,	ปรัชญาสมัยกลาง น. ๓๑๖
๓๐๗-๓๐๙, ๓๑๔, ๓๑๖, ๓๑๘,	ปรัชญาสมัยปัจจุบัน น. ๒๖
๓๒๑, ๓๓๙-๓๔๑, ๓๔๗, ๓๔๘,	ปรัชญาสมัยใหม่ น. ๑๖๔, ๓๑๖
๓๕๑-๓๕๓	ปรัตถาณูมาน น. ๒๔๕, ๒๔๙, ๒๕๓,
ปรัชญา, นัก น. ๑๙, ๒๘๙	๒๕๔, ๒๘๐
ปรัชญา, ประวัติศาสตร์ น. ๓๑, ๕๒,	ปรัสเชีย น. ๑๕๘
๒๒๖, ๒๔๓, ๓๑๖	ปรากฏการณ์ น. ๓๓, ๑๕๗, ๒๑๑, ๒๙๖
ปรัชญา, ปัญหา น. ๑๕๘	ปรัชญาญาณ น. ๖๘, ๑๙๔, ๒๐๓
ปรัชญา, ระบบ น. ๙๖, ๑๕๙	ปรัชญาชาติ น. ๓๐๒, ๓๐๓, ๓๐๙, ๓๒๖,
ปรัชญา, โลก น.	๓๒๗
ปรัชญา, วิชา น. ๒๘๖	ปอมเปย์ น. ๑๗๗

๓๓๖

๓๓๖

ปอปปิเล, วิลเลียม น. ๒๔๔
 ปังกลอส น. ๒๐๑
 ปัจเจกชน น. ๓-๔, ๑๓
 ปัจเจกบุคคล น. ๑๒, ๔๔, ๑๑๐, ๑๑๑
 ปัจเจกภาพ น. ๔๑, ๑๔๓
 ปัจเจกอันติมะ น. ๑๐๓
 ปัจฉิมเหตุ น. ๑๓๐-๑๓๒, ๑๔๔
 ปัญญาชน น. ๔๔
 ปัวเตียส, มหาวิทยาลัย น. ๑๔
 ปารีตี น. ๑๔, ๒๑, ๑๕๗, ๑๔๔, ๒๖๐,
 ๓๔๐
 ปาสกาล น. ๕๒, ๑๕๗

ปรีชา น. ๒๒๔
 ปิศาจ น. ๒๔, ๗๗, ๒๗๗
 ปิศาจร้าย น. ๕๑, ๕๒, ๖๑
 ปุณภาพ น. ๒๒๔
 ปุณภาพ, สมัย น. ๔, ๑๕๖
 ไพค็อค น. ๒๔๖
 ไพค็อค, เฮดเวิร์ด น. ๒๔๖
 ไพเรตเนส น. ๔๑
 ไพเรตเนส, ภาษา น. ๔๑
 ไพเรตเนสแดนดี น. ๑๔, ๔๒, ๔๓, ๑๕๖,
 ๓๑๓
 ไพเรตเนสแดนดี, โรมัน น. ๔๓

๓

ผีเปรต น. ๗๗
 ผู้ถูกสถาป น. ๔๒
 ผู้แทนราษฎร, สมาชิกสภา น. ๒๓๔
 ผู้เผด็จการ น. ๒๐๔

ผู้พิพากษา น. ๒๐๔, ๒๔๐
 ผู้วิเศษ น. ๑๓๔
 ผู้สร้างสรรค์ น. ๔๑, ๒๐๓
 แผนภูมิ น. ๒๖๐

๓

ฝรั่งเศส น. ๑๗, ๑๔, ๒๒๔, ๒๖๐, ๒๖๑
 ฝรั่งเศส, ชาว น. ๔๓, ๒๒๔
 ฝรั่งเศส, ประเทศ น. ๑๗, ๒๔๗

ฝรั่งเศส, สมัยปฏิวัติ น. ๒๔
 ฝรั่งเศส, สังคม น. ๓๔๑
 ฝรั่งเศส, อารยธรรม น. ๒๔

พ

พรหมจารี น. ๑๙	พลาโต น. ๒๐๗, ๒๐๘, ๒๒๗, ๒๔๑,
พระจิต น. ๔๒, ๓๒๑	๒๕๔, ๒๙๙, ๓๑๖
พระบรมราชานุญาติ น. ๓๑๔	พลาโตนิสต์, พวก น. ๒๙๙
พระปรีชาญาณ น. ๑๘๗	พหูเทวนิยม, นัก น. ๙๗
พระเป็นเจ้า น. ๗, ๘, ๑๙, ๒๒-๒๕, ๒๘,	พหูเทวนิยม, ลัทธิ น. ๙๔
๓๑-๓๙, ๔๒, ๔๖-๔๙, ๕๑, ๕๒,	พหูภาพ น. ๘๙
๕๔, ๕๖-๕๘, ๖๐, ๖๑, ๖๖-๖๘,	พอล, เซนต์ น. ๒๐๗
๗๑-๗๓, ๗๖, ๗๗, ๘๕, ๘๙-	พันธุกรรม น. ๒๓๔
๙๔, ๙๖-๙๙, ๑๐๑-๑๐๔, ๑๑๒-	พินิจัย น. ๖, ๖๖, ๖๙, ๗๒, ๑๖๒, ๒๓๕
๑๒๘, ๑๓๐-๑๓๘, ๑๔๐, ๑๔๒,	พืชคณิต น. ๑๗๓
๑๔๕, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๕๘, ๑๖๐,	พหุธิปัญญา น. ๗, ๘, ๒๓, ๔๖, ๕๒, ๕๓,
๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๕-๑๗๑, ๑๗๖,	๕๕, ๖๕, ๖๘, ๗๓-๗๕, ๙๒,
๑๗๙-๑๘๒, ๑๘๔-๑๙๐, ๑๙๕,	๙๘, ๑๐๔, ๑๑๑, ๑๑๖-๑๒๐,
๑๙๖, ๑๙๙, ๒๐๑-๒๐๗, ๒๑๖-	๑๒๓, ๑๒๕, ๑๒๖, ๑๓๔, ๑๓๖,
๒๑๘, ๒๒๒, ๒๗๔, ๒๗๙, ๒๘๑,	๑๔๖, ๑๔๙, ๑๕๑, ๑๕๖, ๒๔๓,
๒๙๐, ๒๙๓, ๒๙๔, ๓๐๓, ๓๐๗,	๓๓๙
๓๐๙, ๓๑๖, ๓๑๘-๓๒๑	เพทนาการ น. ๑๕๐, ๒๔๑, ๒๖๒, ๒๖๕,
พระพรหม น. ๒๒๗	๒๙๑, ๒๙๒, ๒๙๕, ๓๐๐, ๓๐๑,
พระเยซู น. ๑๙	๓๑๗, ๓๑๘, ๓๒๑, ๓๒๓-๓๒๕,
พฤษศาสตร์, วิชา น. ๒๔๓	๓๒๘, ๓๔๒, ๓๔๗
พฤติกรรม น. ๔, ๒๓๕	เพทนาการ, คำว่า น. ๓๔๗
พฤติภาพ น. ๙๙	เพียวริแดน, พวก น. ๒๘๖, ๒๘๙
พลังชีวิต น. ๒๑๕	แพทยศาสตร์ น. ๖๐, ๑๐๐

๓๗๘

ดรรชนี

ฟ

ฟรานซิส, เซอร์ น. ๒๘๘	๒๘๖, ๓๐๘, ๓๒๙, ๓๓๓, ๓๓๔
ฟรีจ น. ๑๗๓	ฟิลิสส์, กฎทาง น. ๔๐
ฟาร์ซาลา น. ๒๐๕	ฟิลิสส์, นัก น. ๓๓๑
ฟีโลโนอุส น. ๓๒๒-๓๒๕, ๓๒๙, ๓๓๐	ฟิลิสส์, วิชา น. ๓๐, ๕๖, ๒๐๙, ๒๖๐,
ฟิลิสส์ น. ๑๘, ๒๕, ๕๐, ๕๑, ๖๐, ๙๒,	๓๔๕
๑๐๐, ๑๕๗, ๑๗๙, ๑๘๓, ๑๘๕,	เฟรเดริกที่ ๕, พระเจ้า น. ๑๘
๑๙๒, ๑๙๔, ๑๙๙, ๒๐๙, ๒๓๒,	แฟรงเกอร์ น. ๒๐
๒๓๓, ๒๔๑, ๒๔๗, ๒๖๒, ๒๖๔,	แฟรงค์ฟวร์ต, ราชสำนัก น. ๑๕๖
แฟร์มาต์ น. ๒๒	

ภ

ภราดรภาพ น. ๑๕๖	ภาวะที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ น. ๑๑๓,
ภววิทยา น. ๓๑, ๓๔ - ๓๖, ๘๖, ๑๖๖,	๑๑๔
๑๖๗, ๓๐๓, ๓๒๐	ภาวะที่จำเป็น น. ๑๐๓, ๑๘๑
ภาคประธาน น. ๑๗๑, ๑๗๔-๑๗๗, ๑๘๔,	ภาวะที่แท้จริง น. ๑๓๖, ๑๔๓, ๑๕๑
๑๘๕, ๑๙๕, ๒๐๒, ๒๐๔-๒๐๖,	ภาวะที่ไม่สมบูรณ์ น. ๖๘
๓๔๗	ภาวะที่สมบูรณ์ น. ๔๕, ๔๘, ๔๙, ๖๘
ภาคลักษณะ น. ๑๗๑, ๑๗๔-๑๗๗, ๑๘๓-	ภาวะที่อาจเป็นไปได้ น. ๒๑๗
๑๘๕, ๑๙๗, ๒๐๒, ๒๐๕, ๒๐๖	ภาวะปฏิบัติ น. ๒๒๕
ภาพชีวิต น. ๓๒๑	ภาวะสมบูรณ์ น. ๓๑, ๕๔
ภาพตรึงใจ น. ๒๗๙	ภาวะสากล น. ๒๗๘
ภาวะ น. ๑๓๕, ๑๓๖, ๑๖๗, ๑๙๓, ๒๑๓,	ภาวะเอกรูป น. ๒๔๓, ๒๔๔
๒๑๖, ๒๘๑, ๓๐๓, ๓๑๕	ภาษาสากล น. ๑๕๙
ภาวะทางจิต น. ๓๑๗	ภาษาอักษร น. ๒๘๘

ภูมิหลัง น. ๓

ม

มณฑลสวรรค์ น. ๑๓๕

มนตร์สะกด น. ๓๒๐

มนตร์อาถรรพ์ น. ๓๑๐

มนุษย์กิล น. ๒๑๕

มนุษย์ชาติ น. ๑๕๙

มโนคติ น. ๖, ๑๔, ๒๕, ๒๘, ๓๐, ๓๑,

๓๔, ๓๕, ๔๑, ๔๒, ๔๕-๔๙,

๕๑ - ๕๔, ๕๗, ๖๖-๖๙, ๗๕,

๗๖, ๘๕, ๙๕, ๙๖, ๑๐๑, ๑๐๒,

๑๐๕, ๑๐๙, ๑๓๖-๑๔๘, ๑๕๑,

๑๕๙, ๑๖๑, ๑๗๓, ๑๘๒, ๑๘๗,

๑๘๙, ๑๙๐, ๑๙๕, ๒๐๔, ๒๑๑,

๒๑๗-๒๑๙, ๒๒๔, ๒๒๖, ๒๓๔-

๒๓๖, ๒๔๒, ๒๕๔, ๒๖๑, ๒๗๒,

๒๗๓, ๒๙๐-๒๙๔, ๒๙๖, ๒๙๗,

๓๐๐-๓๐๓, ๓๐๕-๓๐๘, ๓๑๕-

๓๑๗, ๓๑๙, ๓๒๐, ๓๒๔-๓๒๖,

๓๒๙, ๓๔๐, ๓๔๒-๓๔๖, ๓๔๙,

๓๕๐

มโนคติ, คำว่า น. ๒๙๑, ๒๙๒, ๒๙๕,

๒๙๖, ๓๔๒

มโนคติ, ระบบ น. ๑๓

มโนคติขั้นใน น. ๑๙๘, ๒๙๙

มโนคติซับซ้อน น. ๓๐๘

มโนคติดั้งเดิม น. ๓๐๐

มโนคติที่ซับซ้อน น. ๓๔๒, ๓๔๖

มโนคติที่แท้จริง น. ๑๓๗, ๑๔๑, ๑๔๗

มโนคติที่ธรรมดาสามัญ น. ๓๔๒, ๓๔๖

มโนคติที่เพียงพอ น. ๑๓๖, ๑๓๗, ๑๔๐,

๑๔๖

มโนคติที่สอดคล้องต้องกัน น. ๓๔๒

มโนคติที่สับสน น. ๑๓๗, ๓๔๓

มโนคติธรรมดาสามัญ น. ๒๙๒

มโนคตินิยม, ลัทธิ น. ๓๓๑, ๓๓๓, ๓๓๕

มโนคติบริสุทธิ์ น. ๒๐๔

มโนคติแบบง่าย ๆ น. ๓๐๖, ๓๔๓

มโนคติแบบซับซ้อน น. ๓๔๓

มโนคติแบบสับสน น. ๓๐๖

มโนคติภายใน น. ๒๒๔

มโนภาพ น. ๗, ๘, ๓๑, ๓๕, ๕๕, ๖๖, ๗๑,

๘๖, ๘๙, ๙๐, ๙๕, ๑๐๑, ๑๐๒,

๑๐๔, ๑๐๖, ๑๐๙, ๑๑๘, ๑๔๐,

๑๕๑, ๑๕๙, ๑๖๑, ๑๖๗, ๑๗๐,

๑๗๓, ๑๗๕, ๑๗๖, ๑๘๓-๑๘๕,

๑๙๐, ๑๙๘, ๒๐๒-๒๐๔, ๒๑๐,

๒๑๙, ๒๒๔, ๒๒๕, ๒๓๖, ๒๔๑,

๒๖๖, ๒๗๑, ๒๗๘, ๒๗๙, ๒๙๖,

๓๑๗, ๓๒๗, ๓๒๙, ๓๓๐, ๓๓๒

มโนภาพนิยม, นัก น. ๓๑๖

มโนภาพนิยม, พวก น. ๓๑๖

๓๘๐

ดรรชนี

มโนภาพนิยม, ด้ທີ น. ๓๑๖

มโนภาพปัจเจก น. ๑๔๔

มโนภาพสมบูรณ น. ๒๐๔

มรรตัย น. ๒๑๘, ๒๕๔

มลทิน น. ๓๔๑

มวดสาร น. ๒๐๙

มหัจฉริยบุคคล น. ๑๕๙

มหาวิทยาลัย น. ๑๘, ๒๖๗, ๓๑๔

มอนเมาร์ท น. ๒๘๗

มัทนิม น. ๑๙๓

มันตมอญ น. ๓๒๕, ๓๔๖

มัวร์, จี. ซี. น. ๓๓๓, ๓๕๓

มาแซม, ท่านผู้หญิง น. ๒๘๙

มารีศ น. ๒๗๐

มาดบรังซ์ น. ๔๐, ๔๒, ๑๕๗

มายา น. ๔๓, ๖๑, ๓๑๘

มิจฉาทิฐิ น. ๑๓๓

มิชรันนารี น. ๓๑๔

มิตี น. ๒๗๙

มิลล์ น. ๒๓๓

มิลล์, จอห์น สจวต น. ๒๒๔, ๒๔๖

มิลล์, เจ. เอส. น. ๒๓๓, ๒๓๖

เมนซ์ น. ๑๕๖, ๑๕๗

แมกดาเรน ฮอลด์ น. ๒๖๐

แมงมุม น. ๒๔๒

แมรี, พระนาง น. ๑๙

ไมนาต น. ๑๖๒ - ๑๖๖, ๑๖๙, ๑๗๐,
๑๗๔, ๑๘๘, ๑๙๖-๑๙๘, ๒๑๒-
๒๑๖, ๒๑๘, ๒๑๙

ไมนาต, คำว่า น. ๒๑๒

ไมนาต, ระบบ น. ๑๖๑

ไมนาตวิทยา น. ๑๙๙, ๒๑๒

ไมร์, เฮนรี น. ๒๙๙

ไมริช น. ๑๘, ๑๙

ไมเตส น. ๘๑

ไมฮิเมีย น. ๒๐

ไม้กางเขน น. ๑๕๖

ย

ยอร์จ ที ๑, พระเจ้า น. ๑๖๑

ยิว น. ๘๒, ๘๔, ๙๘

ยิว, ชาว น. ๘๑

ยิว, ประชาคม น. ๘๒

ยิว, ปรัชญา น. ๙๗

ยิว, วรรณคดี น. ๘๑

ยิว, สังคม น. ๘๒, ๘๓

ยุคคิด น. ๑๔๗, ๑๕๑, ๒๐๗, ๒๖๓, ๓๐๖,
๓๐๗

ยุติธรรม, กระทรวง น. ๒๔๐

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๓๘๑

ยุติธรรม, รัฐมนตรีว่าการกระทรวง น.

๒๔๐

ยุโรป น. ๑๕๙, ๒๒๔, ๒๒๘, ๒๔๑,

๒๖๑

ยุโรป, ชาว น. ๒๓

ยุโรป, ทวีป น. ๒๖๑

ยุโรป, ปรัชญา น. ๑๗

ยูนิคอร์น น. ๓๐๒

เยชูนิต น. ๑๘

เยล, มหาวิทยาลัย น. ๓๑๕

เยอรมนี น. ๑๙, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๘๔

เยอรมัน, ชาว น. ๑๕๖, ๒๒๘

เยอรมัน, เซนต์ น. ๒๖๐

ร

รอตเตอร์ดัม น. ๒๘๗

ระบบประสาท น. ๒๖๒

ระเบียบวิธี น. ๑๗๓, ๑๘๐

ระเบียบสากล น. ๒๐๒

รัฐธรรมนูญ น. ๒๘๙

รัฐบาล น. ๒๒, ๒๘๗

รัฐมนตรี, คณะ น.

รัฐมนตรียุติธรรม น. ๒๘๗

รัฐสภา น. ๒๖๐

รัสเซีย น. ๑๗๓, ๓๐๒

รัสเซีย, เบอร์ลิน น. ๒๗, ๑๖๐

รัฐบุรุษ น. ๑๒

รัสเซีย น. ๑๕๘

ราชบัณฑิตยสถาน น. ๘๓, ๑๕๗, ๑๕๘,

๑๖๑

ราชบัณฑิตยสถาน, เลขาธิการ น. ๑๕๗

ราชสมบัติ น. ๒๔๐

ราชสำนัก น. ๑๘, ๑๕๖, ๒๓๙

ริงตัน น. ๒๘๕

รูป น. ๑๕๗

รูปคอน, แม่น้ำ น. ๑๗๗, ๑๙๙, ๒๐๕

รูปธรรม น. ๘๖

เรขาคณิต น. ๒๐, ๔๓, ๕๘, ๖๐, ๗๑-

๗๓, ๗๖, ๘๕, ๙๑, ๙๘, ๑๓๙,

๑๗๓, ๑๗๔, ๑๘๓, ๑๙๐, ๑๙๓,

๑๙๕, ๒๐๒, ๒๐๔, ๒๐๕, ๒๐๗,

๒๑๑, ๒๖๑-๒๖๓, ๒๗๐, ๒๗๓,

๒๗๗, ๓๐๖

เรขาคณิต, นัก น. ๒๓, ๓๐, ๔๗, ๕๕,

๒๐๓, ๒๑๑, ๒๖๓, ๒๗๐, ๒๗๓

เรขาคณิต, วิชา น. ๔๗, ๒๗๔

เรน, คริสโตเฟอร์ น. ๑๕๗

เรือแตก น. ๒๕๒

เรื่องลึกลับ น. ๓๒๑

๓๘๒

ดรรชนี

แบริกัล น. ๒๘

แบริบ น. ๘๒

ไรคดีชาน น. ๔๙, ๓๒๔

โรงงาน น. ๒๔๙

ไรตไอสแลนด์ น. ๓๑๕

ไรชิกูเรียน น. ๑๕๖

โรม, กรุง น. ๒๐๔, ๒๐๘

โรมัน น. ๖

โรมัน, รัฐบาล น. ๑๗๗

โรมัน, สมัย น. ๒๐๘

โรมัน, สำนัก น. ๒๐

ล

ลือก น. ๑๙๘, ๒๒๔, ๒๖๔, ๒๖๕, ๒๗๓,

๒๘๖-๒๙๕, ๒๙๘, ๒๙๙, ๓๐๑-

๓๐๙, ๓๑๕, ๓๑๗, ๓๒๐, ๓๔๑,

๓๔๗, ๓๕๑, ๓๕๒

ลือก, จอห์น น. ๒๘๕, ๒๘๖, ๒๘๙,

๒๙๕

ลอนดอน น. ๘๓, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๖๑,

๒๓๙, ๒๖๐, ๒๘๗, ๓๑๔

ลอร์ด ชานเซลเลอร์ น. ๒๘๗

ละติน น. ๒๘๐

ละติน, คำ น. ๑๕๖

ละติน, ชาว น. ๒๘๐

ละติน, ภาษา น. ๘๒, ๒๖๐, ๒๘๘

ลัทธิศาสนา น. ๒๙๕

लग न. २५२

ลาติเมอร์, โรเบิร์ต น. ๒๕๙

ลาอ น. ๑๗

ลาแฟลซ์ น. ๑๘

ลินนีอุส น. ๒๔๓

ลิมบอร์ช น. ๒๘๘

เลชคณิต น. ๖๐, ๑๗๓, ๑๗๔, ๒๐๗, ๒๓๓

เลชคณิต, วิชา น. ๑๘๓, ๒๐๘

เลชานการ น. ๓๔๐

แลติเมอร์, โรเบิร์ต น.

โลกทางกายภาพ น. ๓๙, ๙๒

โลกทางวัตถุ น. ๓๘, ๓๙

โลกทิพย์, จักรวรรดิ น. ๖

โลกที่จำเป็น น. ๑๙๒, ๑๙๔

โลกที่แท้จริง น. ๓๐๘, ๓๐๙

โลกที่เป็นนิรันดร์ น. ๑๙๑

โลกที่อาจเป็นไปได้ น. ๒๐๑

โลกปรัชญา น. ๒๑๙, ๒๒๐

โลกภายนอก น. ๓๐, ๓๖-๓๘, ๔๐-๔๒,

๕๑, ๑๙๘, ๑๙๙, ๒๙๑, ๒๙๔,

๓๑๘

โลกสมัยใหม่ ๑๕๙

โลกแห่งภาวะ น. ๒๕

โลกแห่งวัตถุ น. ๒๒๘

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๓๘๓

โลกิยชน น. ๒๗๙	๑๕๔-๑๗๑, ๑๗๓-๑๘๒, ๑๙๖,
โลกิยวิสัย น. ๑๙๐, ๑๙๑	๑๙๗, ๑๙๙-๒๐๑, ๒๑๙, ๒๔๑
โลเรตโต น. ๑๙	โลบิซิก, เมือง น. ๑๕๕
โลบิซิก น. ๘๘, ๑๐๐, ๑๐๑, ๑๐๓, ๑๕๕,	โลบิซิก, มหาวิทยาลัย น. ๑๕๕

ว

วรรณกรรม น. ๓๐๓, ๓๔๐	วิทยาลัย น. ๒๘๖, ๓๑๔
วรรณคดี น. ๘, ๘๔	วิทยาศาสตร์ น. ๔, ๕, ๒๐, ๒๒, ๒๘, ๓๗-
วอลเตอร์ น. ๒๐๑	๔๒, ๕๑, ๕๓, ๘๕, ๘๗, ๙๐, ๙๑,
วอลฟี น. ๒๑๙	๙๗, ๙๙, ๑๕๗, ๑๕๙, ๑๖๐,
วัฏจักร น. ๕๔, ๒๐๓, ๓๐๖	๑๖๒, ๑๘๐, ๑๘๕, ๑๙๗, ๑๙๘,
วัฒนธรรม น. ๑๓, ๓๑๔, ๓๔๐	๒๒๕, ๒๒๘-๒๓๓, ๒๔๑-๒๔๔,
วัณโรค น. ๘๔	๒๔๖, ๒๔๙, ๒๕๒-๒๕๔, ๒๖๔,
วัตถุนิยม น. ๒๖๔	๒๗๓-๒๗๕, ๒๘๖, ๓๐๑, ๓๐๗,
วัตถุนิยม, นัก น. ๘๕, ๙๗, ๑๙๕, ๒๖๒,	๓๐๘, ๓๑๐, ๓๒๐, ๓๓๑, ๓๓๓
๓๓๕	วิทยาศาสตร์, กฎ น. ๑๗๘
วัตถุนิยม, ลัทธิ น. ๒๔๒, ๒๖๔	วิทยาศาสตร์, นัก น. ๑๗, ๑๙, ๒๒, ๘๕,
วัตถุนิยม น. ๕, ๖, ๕๗, ๗๖, ๘๘	๑๖๑, ๑๙๖, ๒๓๒, ๒๔๕
วัลปอด น. ๓๑๕	วิทยาศาสตร์, ภาษา น. ๒๔๓
วิทยาศาสตร์ น. ๒๗๗	วิทยาศาสตร์กายภาพ น. ๒๔
วิก, พวก น. ๒๘๘, ๒๘๙	วิธีนินัย น. ๒๓๓
วิกฤติการณ น. ๒๒๐, ๒๘๗	วิภาพ น. ๖๖, ๑๐๒, ๑๐๖, ๑๑๕, ๑๒๑,
วิการ์ น. ๒๕๙	๑๒๓, ๑๓๘, ๑๔๑, ๑๔๔, ๑๔๕,
วิเคราะห์, คำว่า น. ๑๗๕	๒๑๔, ๒๑๖
วิเคราะห์, วิธี น. ๒๒๕	วิพทานการ น. ๓๐๑, ๓๐๒
วิญญาน น. ๔๗, ๑๘๕, ๓๒๐, ๓๒๑	วิมิตินิยม น. ๓๔๓, ๓๔๗
วิทยานิพนธ์ น. ๑๕๕	วิมิตินิยม, นัก น. ๒๖๒, ๓๔๑

๓๘๔

ดรรชนี

วิมตินิยม, พวง น. ๓๕๑	เวสต์ปอร์ต น. ๒๕๙
วิมตินิยม, ลัทธิน. ๒๓, ๙๓, ๑๓๕, ๒๙๕, ๓๒๐, ๓๒๒, ๓๕๐, ๓๕๑	เวสต์มินสเตอร์, โรงเรียน น. ๒๘๕
วิดตีไซร์ น. ๒๕๙	เวทานตะ, คัมภีร์ น. ๒๒๘
วิลเลียมแห่งซอคคัม น. ๘	เวทานตะ, ลัทธิน. ๒๒๗
วิลเลียมแห่งโฮเรนจ์ น. ๘๓, ๒๘๘	เวอร์ลิม, บารอน น. ๒๔๐
วิลเลียร์ด, ยอร์จ น. ๒๔๐	เวียนนา น. ๑๕๘
วิลัยสามารถ น. ๑๙๓, ๒๑๗, ๒๙๙	ไวส์เคานต์ น.
วิลเฮลมาติ น. ๒๗๗, ๓๓๑	ไวต์เฮด น. ๑๗๓
	ไวยากรณ น. ๒๖, ๒๗๔

ก

ศรัทธา น. ๕๗, ๒๗๖, ๒๘๑	๒๘๑, ๓๔๑
ศักยภาวะ น. ๙๗, ๑๖๔, ๑๗๐, ๒๑๘, ๒๑๙	ศาสนา, องค์การ น. ๒๐
ศักยะ น. ๒๐๘	ศิลปะ น. ๑๓๓, ๒๔๗, ๒๕๔, ๓๑๔
ศาลฎีกา, อธิบดี น. ๒๔๐	ศิลปะการพูด น. ๑๘๘
ศาลสูง, อธิบดี น. ๒๘๗	ศีลธรรม น. ๖, ๒๒, ๓๕, ๓๖, ๓๙, ๔๒, ๔๘, ๕๒, ๘๔, ๘๕, ๙๔, ๙๗- ๑๐๑, ๑๕๕, ๑๖๒, ๑๖๙, ๑๘๐, ๑๘๖-๑๘๘, ๑๙๔, ๒๐๑, ๒๓๔, ๒๓๕, ๓๐๗, ๓๔๐
ศาสตราจารย์ น. ๑๕๕	
ศาสนจักร น. ๑๕๖, ๑๕๙, ๒๖๐, ๒๗๘, ๒๘๑	ศีลธรรม, นัก น. ๙๘
ศาสนา น. ๗, ๘, ๒๐, ๒๒, ๒๓, ๓๘, ๕๑, ๕๔, ๘๓, ๘๕, ๙๐, ๙๑, ๙๗, ๑๐๐, ๑๕๗, ๑๖๒, ๒๒๘, ๒๖๒,	ศีลล้างบาป, พิธี น. ๑๘๖
	เศรษฐกิจ น. ๑๒-๑๔, ๒๘๙

๘

สกอต, ชาว น. ๓๓๙	สภานุนาง
สกอต, สำเนียง น. ๓๔๐	สภานุนาง, ประธาน น. ๒๔๐, ๒๔๗
สกอตแลนด์ น. ๓๓๙	สภาผู้แทนราษฎร น. ๑๘, ๓๑๔
สกอลาสติก น. ๒๘, ๓๐, ๓๑, ๓๕, ๑๒๑, ๒๑๔, ๒๔๔, ๒๖๐	สภาลักษณะ น. ๓๔, ๔๖, ๖๘, ๗๔, ๑๑๖, ๑๒๘, ๑๓๑, ๑๔๐, ๑๔๖, ๑๔๗, ๑๔๙, ๑๕๐, ๑๕๑, ๑๖๓, ๑๗๖-๑๗๙, ๑๘๑, ๒๐๒, ๒๐๔, ๒๗๓, ๒๙๓, ๓๐๘, ๓๒๑, ๓๒๗
สกอลาสติก, ปรัชญา น. ๒๖๒	สภาวะ น. ๓๐๒
สกอลาสติก, พวง น. ๒๖๓, ๓๑๐	สมบูรณาญาสิทธิราชย์, ลัทธิ น. ๒๖๐, ๒๖๒
สกอลาสติก, ลัทธิ น. ๒๖, ๒๙๙	สมมุติฐาน น. ๑๘๕-๑๘๗, ๒๐๒, ๒๔๒, ๒๔๔, ๒๔๖, ๒๗๔, ๒๗๗, ๓๒๑
สงคราม น. ๑๘, ๘๓, ๒๖๒	สมรภูมิ น. ๑๘
สงครามกลางเมือง น. ๒๖๑	สมวายเป็น น. ๓๐๒
สงคราม ๓๐ ปี น. ๑๕๖	สมาคมลับ น. ๑๕๖
สจวต, ราชสำนัก น. ๒๖๐	สมิธ, อาดัม น. ๓๔๐
สตอกโฮล์ม น. ๒๐	สมุติฉิก น. ๒๐๖, ๒๑๐
สติปัญญา น. ๒๐๒, ๒๔๗	สตรีวิทยา น. ๑๙, ๒๖๔, ๓๒๗
สตินเดนตีป น. ๒๘๗	สตรีวิทยา, นัก ๓๓๑
สโตอิก น. ๗, ๘, ๑๓๙	สวรค์ น. ๕, ๗, ๑๒๙, ๒๘๑, ๓๑๔
สโตอิก, ลัทธิ น. ๑๓	สวรค์, โครงการ น. ๗
สปีโนซา น. ๑๒, ๓๘, ๔๓, ๘๒, ๘๓, ๘๕-๑๐๓, ๑๓๖-๑๓๙, ๑๕๗, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๘, ๑๗๐, ๑๗๑, ๒๑๘, ๒๑๙, ๒๔๑, ๒๖๓	สวัสดิภาพ น. ๙๕
สปีโนซา, บาสคิ เดอ น. ๘๑	สวัฟต์, เจนาทาน น. ๓๑๔
สปีโนซา, เบเนดิกต์ เดอ น. ๘๑	สวัเดน น. ๒๐
สเปน น. ๘๑	
สเปน, ภาษา น. ๘๑	

๓๘๖

ตรีชนนี

สหสาร น. ๓๘, ๓๙, ๔๒, ๔๒, ๑๖๓-๑๖๕,

๒๑๐, ๒๑๓, ๒๑๖, ๒๒๒, ๒๔๒,

๓๑๕-๓๑๗, ๓๒๑, ๓๒๒, ๓๒๔,

๓๔๙

สหรัฐอเมริกา น. ๓๑๕

สหวัต น. ๑๘๕

สหสมบัติ น. ๕๖, ๒๑๒, ๒๖๕, ๒๗๖-

๒๗๘

สหสัมพันธ น. ๑๗๘

สหสัญญา น. ๔, ๖๓, ๑๓๘, ๑๔๗, ๑๕๑,

๒๑๐, ๒๔๔, ๓๐๓, ๓๐๔, ๓๐๘,

๓๐๙, ๓๑๘, ๓๔๘

สหสัญญาฉบับนิยม, นัก น. ๓๑๘

สังฆาร น. ๔๖

สังคม, นัก น. ๓๔๐

สังเคราะห์, คำว่า น. ๑๗๕

สังกรรม น. ๖๑, ๗๑, ๗๓, ๑๑๙

สังกรรมสากล น. ๒๒๙

สัญญากรรม น. ๑๖๐, ๑๖๑

สัญญาเจตนา น. ๖๖

สัญญาชาติญาณ น. ๑๓๘, ๓๑๘, ๓๔๘

สัญญาชาติญาณนิยม น. ๒๓๔

สัญญาชาติเวศ น. ๔, ๗, ๑๒, ๒๕, ๙๔, ๑๔๗,

๒๓๔, ๒๔๐

สัญญา น. ๒๖, ๔๒, ๗๗, ๑๓๗, ๑๔๐,

๑๖๔, ๑๙๖, ๒๑๔, ๒๔๗, ๒๖๔,

๒๙๖, ๓๐๑, ๓๒๖, ๓๒๗, ๓๓๐,

๓๔๒, ๓๔๕, ๓๔๖

สัญญานิยม น. ๑๖๐

สัญญาลักษณ น. ๑๖๐, ๒๔๑, ๒๔๙, ๒๖๒,

๒๔๒, ๓๑๖

สัญญาลักษณ, ลัทธิ น. ๑๗๓

สังศาสตร์ น. ๒๗๒

สันตติ น. ๑๘๐, ๑๙๗, ๓๓๔

สันตติ, กฎแห่ง น. ๑๖๔

สันติภาพ น. ๑๕๖

สันติสุข น. ๑๕๙

สัมบูรณ์นิต น. ๘๙

สัมพรรคภาพ น. ๒๙๖

สัมพันธภาพ น. ๕, ๗, ๑๔, ๑๕๖, ๒๑๔,

๓๐๑, ๓๐๒

สัมไมทนิยมกถา น. ๓๒๒

สาธารณรัฐ น. ๒๐๔

สามัญสำนึก น. ๒๖๔, ๓๐๔, ๓๒๐, ๓๒๒,

๓๓๓

สายไขแห่งเหตุผล น. ๙๙

สารประกอบ น. ๒๑๒, ๒๑๓, ๒๑๕, ๒๑๖

สารัตถะสำคัญ น. ๓๐-๓๒, ๓๔, ๓๕, ๔๔,

๕๓, ๗๑, ๗๕, ๘๖-๘๘, ๙๐, ๙๗,

๑๐๑, ๑๐๓-๑๐๕, ๑๐๘, ๑๐๙,

๑๑๒, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๘-๑๒๑,

๑๒๓-๑๒๗, ๑๓๑, ๑๓๗, ๑๔๐,

๑๔๓, ๑๔๖-๑๕๒, ๑๖๐, ๑๖๔,

๑๗๖, ๑๘๗, ๑๘๘, ๑๙๑, ๑๙๒,

๑๙๔, ๑๙๕, ๑๙๙, ๒๐๖, ๒๓๑,
๒๓๔, ๒๔๖, ๒๗๔, ๒๗๘-๒๘๑,
๓๐๘, ๓๒๐, ๓๔๗
สารานุกรมเคลื่อนไหว น. ๑๕๙
สาธิตกรรม น. ๒๙, ๓๐, ๑๐๐, ๑๓๙
สาเหตุ น. ๒๘
สาเหตุขั้นสุดท้าย น. ๙๐, ๙๑
สาเหตุที่จำเป็น น. ๑๒๓
สาเหตุที่ห่างไกล น. ๑๒๒
สาเหตุภายนอก น. ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๒๔,
๒๑๓
สาเหตุสุดท้าย น. ๙๙
สาเหตุเสรี น. ๑๑๗, ๑๒๓, ๑๒๔, ๑๔๙
สิ่งจำเป็นสมบูรณ์ น. ๑๙๕
สิ่งใด น. ๔๙, ๖๗
สิ่งทั้งหมด น. ๓๘
สิ่งที่กำหนดได้ น. ๑๗๑
สิ่งที่กินที่ น. ๓๗, ๓๘, ๕๙, ๙๘, ๑๔๐,
๑๖๓
สิ่งที่ขัดแย้งกัน น. ๑๘๗
สิ่งที่จริงแท้ น. ๕๔
สิ่งที่จำเป็น น. ๑๒๓, ๑๔๘, ๑๘๐, ๑๘๑,
๑๘๗, ๑๙๒, ๒๐๔-๒๐๖, ๒๓๔,
๒๖๓
สิ่งที่จำเป็นสมบูรณ์ น. ๑๘๘
สิ่งที่ดีที่สุด น. ๒๐๕
สิ่งที่ตรงข้าม น. ๒๐๔

สิ่งที่แท้จริง น. ๑๘๒, ๑๘๗, ๑๙๓, ๓๐๗,
๓๓๐
สิ่งที่ประจักษ์ น. ๑๖๖
สิ่งที่แน่นอนแท้ น. ๓๕
สิ่งที่นิรันดร์ น. ๙๔, ๑๕๑, ๑๕๒,
๑๙๑
สิ่งที่จำเป็นแจ่ม น. ๑๒๒, ๑๔๑ - ๑๔๓,
๑๔๖, ๒๑๐, ๒๕๐, ๓๕๒
สิ่งที่เป็นไปได้ น. ๒๐๒
สิ่งที่ไปไม่ได้ น. ๑๙๙, ๒๐๐, ๒๐๕
สิ่งที่ไปไม่ได้โดยสมมุติ น. ๒๐๕
สิ่งที่ไปไม่ได้ในตัวเอง น. ๒๐๕
สิ่งที่ปรากฏ น. ๓๑๖, ๓๕๒
สิ่งที่อนันต น. ๘๗, ๒๑๘
สิ่งที่อมตะ น. ๑๘๕
สิ่งที่มีเป็น น. ๒๙๗, ๒๙๘
สิ่งที่มีเหตุผล น. ๒๐๕
สิ่งที่มีอยู่ น. ๑๒๑, ๑๔๑
สิ่งที่ไม่แน่นอน น. ๘๗
สิ่งที่ไม่มีอยู่ น. ๒๑๔
สิ่งที่สมบูรณ์ น. ๓๕, ๔๕, ๔๖, ๔๙,
๑๙๔, ๒๐๕, ๒๐๖
สิ่งที่สมบูรณ์ที่สุด น. ๒๐๕
สิ่งที่หลอกลวง น. ๒๙๖
สิ่งที่อาจเป็นไปได้ น. ๒๐๔, ๒๐๖, ๒๑๗
สิ่งที่อาจเป็นไปได้แต่ไม่แน่นอน น. ๒๑๙
สิ่งที่อาจเป็นไปได้ในตัวเอง น. ๒๐๖

๓๘๘

ตรีชนนี

สิ่งแน่นอน น. ๒๐๓
 สิ่งแวดล้อม น. ๓๓๒
 สิ่งอัศจรรย์ น. ๑๖๕
 สุขภาพ น. ๒๔๘
 สุขุขภาพ น. ๑๖๔, ๓๒๓
 สุนิยม, นัก น. ๑๕๙
 สุนิยม, ลัทธิ น. ๑๗๓, ๒๐๑
 สุตาน น. ๑๖๑
 เสถียรภาพ น. ๒๔๙
 เสรีชน น. ๙๖, ๙๘, ๑๐๐
 เสรีนิยม, ลัทธิ น. ๙๗, ๑๐๐

เสรีภาพ น. ๗, ๑๒, ๑๓, ๓๙, ๗๐, ๙๕,
 ๑๐๐, ๑๐๑, ๑๒๓, ๑๒๔, ๑๓๐,
 ๑๓๘, ๑๓๙, ๑๕๔, ๑๖๑, ๑๖๘,
 ๑๘๖, ๑๘๗, ๑๘๙, ๑๙๖, ๑๙๙,
 ๒๐๐, ๒๐๓, ๒๔๙, ๒๕๗
 เสรีภาพสมบูรณ์ น. ๓๙
 แสงดวงดาว น. ๒๖๙
 แสงสว่าง น. ๒๔
 แสงอาทิตย์ น. ๒๖๙
 แสตนปี น. ๒๐๘
 ไสวราติส น. ๖

ไสวราเตส น. ๒๔๑

ห

หมอกกฎหมาย น. ๒๔๕
 หลักการชั้นอันติมะ น. ๒๖
 หลักการชั้นใน น. ๒๐๗, ๒๑๔, ๒๙๖,
 ๒๙๗
 หลักการที่จำเป็น น. ๑๘๐-๑๘๒
 หลักการภายใน น. ๒๐๗, ๒๑๓
 หลักการสากล น. ๔, ๕
 หลุยส์ ที่ ๑๔, พระเจ้า น. ๑๕๗
 หัตถกรรม น. ๘๔
 หุ่นยนต์ น. ๔๐
 เหตุภาพ น. ๒๓๑
 เหตุกรรม น.

เหตุผลชั้นอันติมะ น. ๒๕, ๒๖
 เหตุผลที่จำเป็น น. ๑๘๐
 เหตุผลที่เพียงพอ น. ๑๗๙
 เหตุผลที่สมบูรณ์ น. ๑๙๑
 เหตุผลนิยม น. ๒๙๑
 เหตุผลนิยม, นัก น. ๒๓, ๙๗, ๒๑๘,
 ๒๑๙, ๒๒๔, ๒๓๓, ๓๑๘
 เหตุผลนิยม, พวก น. ๒๒๔-๒๒๖, ๒๓๔,
 ๒๔๒, ๓๑๐, ๓๒๐
 เหตุผลนิยม, ยุค น. ๒๔๑
 เหตุผลนิยม, ลัทธิ น. ๓-๖, ๑๒-๑๔, ๑๗,
 ๒๑๘, ๒๒๐, ๒๒๔

เหตุผลอันติมะ น. ๑๙๐

โหราศาสตร์ น. ๒๕๒

อ

อคติ น. ๗๑, ๙๑, ๑๒๘, ๑๓๐, ๑๓๑
 องค์มนตรี น. ๒๔๐
 อเทวนิยม, นัก น. ๘๔, ๘๕
 อเทวนิยม, พวก น. ๓๔๑
 อเทวนิยม, ดัทธิ น. ๒๖๑
 อเทวนิยม น. ๙๗
 อธิปไตย น. ๒๘๕
 อธิปไตย น. ๑๑
 อนันตภาพ น. ๘, ๖๓, ๑๐๔, ๑๑๒
 อนินทรีย์ น. ๒๖๒
 อบุรพ น. ๒๐๔
 อภิปรัชญา น. ๒๑๐
 อภิปรัชญา น. ๖๑
 อภิปรัชญา น. ๑๙๓
 อภิปรัชญา น. ๑๙๗, ๒๑๔, ๒๖๓, ๒๖๘
 อภิปรัชญา น. ๒๑๓
 อภิปรัชญา น. ๑๓๓, ๑๘๘
 อภิปรัชญา น. ๑๘, ๓๒, ๔๘, ๘๔, ๙๔,
 ๙๗, ๙๘, ๑๐๐, ๑๓๘, ๑๖๒,
 ๑๖๙, ๑๗๔, ๑๘๒, ๑๘๕-๑๘๘,
 ๑๙๑, ๑๙๒, ๑๙๔-๑๙๙, ๒๐๑,
 ๒๐๗, ๒๑๑, ๒๒๔, ๒๒๕, ๒๓๖,
 ๒๗๔, ๒๗๘, ๓๒๐, ๓๒๔, ๓๓๔

อภิปรัชญา, นัก น. ๔๑, ๑๓๒, ๒๐๑,
 ๒๓๖, ๓๔๕
 อภิปรัชญา, ระบบ น. ๔, ๑๖๑, ๑๖๒
 อภิปรัชญา, วิชา น. ๓๔๖
 อมตะ น. ๓๘, ๙๓, ๑๘๕
 อมฤตภาพ น. ๕๕, ๕๖, ๓๒๐
 อเมริกา น. ๓๑๔, ๓๑๕
 อรรถประโยชน์ น. ๕๕
 อรรถประโยชน์นิยม, ดัทธิ น. ๒๓๕
 อวกาศ น. ๓๗, ๙๘, ๑๖๓, ๒๑๐, ๒๑๓,
 ๒๒๙, ๒๖๒, ๓๒๙, ๓๔๓
 อวัยวะสัมผัส น. ๒๗๐, ๒๗๑
 อวิชา น. ๙๑, ๙๙, ๑๓๐, ๑๓๒, ๑๓๓,
 ๑๙๔, ๒๑๐
 อสูร น. ๒๔
 อหังการ น. ๑๘๔
 ออกซฟอร์ด น. ๒๘๖, ๒๘๗, ๓๑๕
 ออกซฟอร์ด, มหาวิทยาลัย น. ๒๖๐,
 ๒๘๖
 ออกซฟอร์ด, เมือง น. ๒๘๕
 ออริจิน, เทนส์ น. ๗, ๒๖, ๒๑๐, ๒๖๒
 ออเบรย์ น. ๒๖๔
 ออริจิน, แนนซี น. ๓๔๑

๓๘๐

ดรรชนี

จอร์ทอดอกซ์ น. ๘๒, ๘๕
 อะริสโตเติลเลียน, สำนัก น. ๒๖๑
 อะริสโตเติล น. ๕, ๖, ๒๐๖, ๒๓๐, ๒๔๑,
 ๒๔๒, ๒๔๔, ๒๖๗, ๒๗๔, ๒๗๘,
 ๒๘๑
 อะเล็กซานเดอร์, พระเจ้า น. ๒๗๐
 อักษรศาสตร์ น. ๓๔๐
 อักษรศาสตร์, นัก น. ๓๑๔, ๓๔๐
 อังกฤษ น. ๒๗, ๑๕๘, ๒๒๔, ๒๔๑,
 ๒๕๙, ๒๖๐, ๒๗๕, ๒๘๐, ๒๘๗,
 ๒๘๘, ๓๐๔, ๓๑๓, ๓๑๕, ๓๒๐,
 ๓๔๐, ๓๕๑
 อังกฤษ, ชาว น. ๒๒๔, ๒๒๘, ๒๕๙,
 ๓๑๓
 อังกฤษ, ประเทศ น. ๘๒, ๑๖๑, ๒๘๕,
 ๒๘๙
 อังกฤษ, ประวัติศาสตร์ น. ๓๔๐
 อังกฤษ, ปรัชญา น. ๒๒๔
 อังกฤษ, ปรัชญาเมธี น. ๒๖๑, ๒๙๙
 อังกฤษ, ภาษา น. ๓๓, ๒๘๘
 อังกฤษ, รัฐบาล น. ๒๓๙, ๒๔๐, ๒๘๙
 อังกฤษ, สถานทูต น. ๓๔๐
 อังกฤษ, สถานเอกอัครราชทูต น. ๓๔๐
 อังกฤษ, ฟาน เดน น. ๘๒
 อัจฉริยบุคคล น. ๒๒๖
 อัจฉริยภาพ น. ๔๘
 อัศตา น. ๑๙๐, ๓๓๐, ๓๔๖

อัศตบุคลิกภาพ น. ๑๖๑
 อัศวิธ น. ๒๖
 อันติมะ น. ๑๕๙
 อัลบั้ม น. ๒๐๘
 อัลปิล น. ๓๑๕
 อัศวิน น. ๒๔๐
 อ่างน้ำเย็น น. ๓๒๓
 อ่างน้ำร้อน น. ๓๒๓
 อ่างน้ำอุ่น น. ๓๒๓
 อาณาจักร น. ๗, ๑๓, ๒๗, ๑๑๖, ๒๑๙,
 ๒๒๗, ๒๒๙, ๒๖๐, ๓๐๓, ๓๐๕,
 ๓๒๐
 อาณาจักรแห่งความมิด น. ๒๗๘
 อาณาจักรแห่งความรู้ น. ๒๓
 อาณาจักรแห่งจิต น. ๒๗
 อาณานิคม น. ๓๑๔
 อาดัม น. ๑๘๔
 อาดัม สมิธ น.
 อาถรรพ์ น. ๑๕๖
 อายตนะ น. ๒๖๖
 आयตननगयननन न. ๔๙, ๒๖๔, ๓๐๑
 आयतननगयनन न. ๒๖๔, ๒๖๖, ๒๗๐
 อาร์คิซอป น. ๑๕๖, ๑๕๗
 อาร์คิมิดีส น. ๑๘๓
 อาร์โนลด์ น. ๔๑, ๑๕๗, ๑๖๑
 อาร์มณ น. ๒๖, ๘๘
 อารยธรรม น. ๒๘

ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่

๓๙๑

อาเวค น. ๑๐๑, ๑๓๘, ๒๓๕
 อานหรับ, ภาษา น. ๒๘๖
 อำนาจการคิด น. ๑๙๗
 อำนาจคันคิด น. ๒๙๒
 อำนาจสร้างสรรค์ น. ๒๙๒
 อำนาจสูงสุด น. ๑๑๘
 อำนาจอธิปไตย น. ๑๒, ๒๘๑
 อิตาลี น. ๑๙, ๑๕๘, ๑๗๗
 อิตาลี, ชาว น. ๒๒๘
 อินเดีย น. ๒๒๗
 อินเดีย, ปรัชญา น. ๒๒๗, ๒๒๘
 อินเดีย, พวกร น. ๓๑๔
 อินทรี, นก น. ๖๗
 อินทรี น. ๒๖๒
 อินทรีกรวด น. ๑๕๗
 อินพินเทสิมัล แคลคูลัส น. ๑๖๑
 อิสราภาพ น. ๘๔, ๙๔, ๒๒๘
 อิสราเอล, มานัสเซห์ เบเน แรบไบ น. ๘๒
 อียิปต์ น. ๑๕๖
 อุดมคติ น. ๗, ๓๒, ๔๑, ๕๓, ๙๖, ๒๓๐,
 ๒๗๔, ๓๐๖
 อุเบกขา น. ๖๙
 อุปทูต น. ๓๔๑
 เอกฐาน น. ๒๖๕
 เอกนิยม, ลัทธิ น. ๑๗๒
 เอกภาพ น. ๒๒, ๒๓, ๒๖, ๓๘-๔๐, ๙๒,
 ๙๕, ๑๖๔, ๑๖๕, ๑๖๗, ๑๗๐

เอกภาพ น. ๕, ๕๘, ๘๙, ๙๑, ๑๖๙,
 ๑๙๐
 เอกราช น. ๑๒
 เอกรูป น. ๑๗๘, ๒๐๒, ๒๑๐, ๒๓๑, ๒๓๓
 เอกรูป, ภาวะ น. ๒๒๙-๒๓๑
 เอกลักษณ์ น. ๕-๗, ๓๐, ๕๓, ๑๐๑, ๑๐๗,
 ๑๐๘, ๑๖๓, ๑๖๕, ๑๗๘, ๑๘๑,
 ๑๘๔, ๑๘๕, ๒๑๐, ๒๙๙, ๓๐๑,
 ๓๐๒, ๓๒๖, ๓๒๙
 เอกสิทธิ์ น. ๒๗๖
 เอกอัครราชทูต น. ๒๘๘
 เอกเซกซ์ น. ๒๔๐
 เอกเซกซ์, เอิร์ลแห่ง น. ๒๔๐
 เอกดิงตัน น. ๓๓๒
 เอเดนเบิร์ก น. ๓๓๙-๓๔๑
 เอเดนเบิร์ก, มหาวิทยาลัย น. ๓๔๐
 เอกเวรติค, ทะเล น. ๑๗๗
 เอนไซโคลปีดิสต์ น. ๒๘
 เอสเซกซ์ น. ๒๘๙
 เอลิซาเบธ น. ๒๐
 เอลิซาเบธ, เจ้าหญิง น.
 เอลิซาเบธ, พระนางเจ้า น. ๒๔๐
 เอิร์ลแห่งราฟต์สเบอรี น. ๒๘๖
 เอิร์ลแห่งเอกเซกซ์ น. ๒๔๐
 เอิร์ลแห่งเควอนไทร์ น. ๒๖๐
 แองกลิกัน น. ๓๑๓
 แอวลีย์ น. ๒๘๗

๓๙๒

๓๙๓

แอลเบิร์ต, ลอร์ด น. ๒๘๖
แอนเชลม, เซนต์ น. ๓๑, ๓๕
แอมสเตอร์ดัม น. ๑๙, ๒๑, ๘๑, ๘๓,
๑๕๗
โอกาสนิยม, ลัทธิ น. ๔๒, ๑๖๕, ๑๖๖

โอดเดนเบิร์ก น. ๑๕๗
โออาเตส น. ๒๘๙
ไอแซก บักมัน น. ๑๙
ไอร์แลนด์ น. ๓๑๓, ๓๑๕
ไอริช, ชาว น. ๓๑๓

ฮ

ฮอปส์ น. ๑๒, ๘๓, ๑๘๙, ๒๖๑-๒๖๕,
๒๗๑-๒๗๔, ๓๒๐
ฮอปส์, โรมัส น. ๒๕๙, ๒๖๑, ๒๘๙
ฮอลันดา น. ๑๙
ฮอลันดา, รัฐบาล น. ๘๔
ฮอลแลนด์ น. ๑๘-๒๐, ๘๑-๘๓, ๒๘๗,
๒๘๘
ฮายเกนส์ น. ๘๒, ๘๓, ๑๕๗
ฮิปโปกริฟ น. ๖๗
ฮิวม น. ๑๓๙, ๑๗๘, ๒๑๙, ๒๒๔-๒๒๖,
๒๓๒, ๒๓๔-๒๓๖, ๒๙๑, ๓๒๐,
๓๔๐ - ๓๔๔, ๓๔๖, ๓๔๗,

๓๔๙-๓๕๒

ฮิวม, เดวิด น. ๓๓๙
ฮีบรู, ภาษา น. ๘๑, ๒๘๖
เฮก น. ๑๕๗
เฮเกล น. ๑๓, ๓๖, ๘๗, ๓๓๓
เฮิร์คิวลีส น. ๒๗๐
เฮอแลท น. ๒๐
แฮโนเวอร์ น. ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๖๑
แฮโนเวอร์, เจ้าเมือง น. ๑๕๘
แฮโนเวอร์, ราชสำนัก น. ๑๖๑
ไฮเดิลเบิร์ก, มหาวิทยาลัย น. ๘๔
ไฮล์ส น. ๓๒๒-๓๒๔, ๓๒๖, ๓๒๙

